

P. VIRGILII
MARONIS
OPERA

P. VIRGILII
MARONIS
OPERA

EX RECENSIONE

CHR. GOTTL. HEYNE

RECENSITORISVS

WVNDERLICHII ET RVHKOPFII

CVRIS ILLVSTRATA

TOMVS SECVNDVS.

AVGVSTAE TAVRINORVM
EX TYPIS IOSEPHI POMBA

ANNO MDCCCLXXI.

P. VIRGILII MARONIS
G E O R G I C O N

LIBER TERTIVS.

ARGVMENTVM.

Orditur poëta librum ab expositione argumenti 1. 2 : tractare se argumentum ab aliis intactum, unde novam laudem Mantuae suae sit paraturus — 39. Inde favorem ac studium Maecenatis sibi expetit — 48.

Procedit praeceptio a fetura armentorum. Legendae primo loco bonae matres; notae bonarum vaccarum — 62; admissura ita curanda, ut et bos et taurus in iuventa constituti sint — 71; notae equi generosi et ad admissuram idonei — 122. Tum ea, quae ante admissuram sunt curanda — 137. Cura matrum gravidarum — 156. Cura vitulorum — 178. Cura pullorum equinorum — 208; in primis arcendi illi a nimia Venere; inter quae locum de Veneris stimulantis furore persequitur — 282. Post curam armentorum progreditur ad curam pecudum, cum praefatione de difficultate argumenti cum dignitate pertractandi — 294. Primum de ea cura, quae ad pecudes in stabulis habendas spectat — 321; tum de pastione vere orto, cum excursionem in narrationem de Nomadibus Afris et Scythiis — 383; praecepta de studio lanarum — 393, et lactis — 403. Cura canum — 412. Monita de cavendis animantibus noxiis — 439, et de avertendis morbis — 473. Ita aditum sibi parat ad locum de peste auctumnali armentorum ac gregum nobilissimum — ad fin.

Te quoque, magna Pales, et te memorande canemus
Pastor ab Amphryso; vos, silvae amnesque Lycae.
Cetera, quae vacuas tenuissent carmine mentis,

3. Caetera, quae vacuas tenuissent carmina mentes. Hoc est, fabulae, quae

1. 2 Nunc rem pecuariam dicere storiliam, et Apollineam Nomium, et aggrediar. Pro ea Palem, deam pa- pro Pane Lycaeum, montem Arca-

VIRG. Tom. II.

A

Omnia iam volgata. Quis aut Eurysthea durum,
Aut inlaudati nescit Busiridis aras?
Cui non dictus Hylas puer, et Latonia Delos,
Hippodameque, humeroque Pelops insignis eburno,

delectationi esse poterant, et occupare nientes curis solutas, iam descriptae a multis in omnium ore versantur.

4. *Quis aut Eurysthea durum.* Eurystheus rex fuit Graeciae, Perses genus; qui Itonis instinctu imperabat Herenti, ut varia monstra superaret, quibus posset perire: unde eum *durum* appellavit, qui potuit ad complendum odium novercale sufficere.

5. *Aut inlaudati nescit Busiridis aras.* Busiris rex fuit Aegypti; qui quum susceptor hospites immolaret, ab Hercule interemptus est, quum etiam eum voluisset occidere: huius laudes scripsit Isocrates; unde *inlaudati*, participium est pro nomine; ut ait illaudabilis, non qui laudatus non ait, sed qui laudari non meruit; ut est illud in septimo Aeneidos: *Dives inaccessos ubi Solis filia luco*, pro inaccessibiles: non ad quos nullus accessit, sed ad quos nullus accedere debet.

dise, Pani sacrum, nominat. *Pastor* ab *Amphyso*, pro *Pastor Amphyrius*, sollemni more loquendi: Ναμύς Ἀμφύρεθρ. *Amphyrus* Thesaliae, et quidem Phthiotidis notum flumen; ad quod Apollo boves pavisae dicitur, cum Admeto, Phraeorum regi, serviret, ἰσχυρὸς. v. Eurip. Aleest. pr. et Callimach. in Apoll. 47 sqq.: Tibull. II, 3, 41: III, 4, 67. Nota fabula. Expressit locum Lucan. VI, 368: *H.* — *Pales*, dea est pabuli, quam alii Vestam, alii matrem deam vocant; hanc Virgilius genere foeminino appellat. Alii, inter quos Varro, masculino genere, ut, *hic Pales*. Huic sacra solvantur XI Kal. Maias die, quae *Palilia* vocantur. *S.* — Est autem *στραπετή τοπή*, quum ante urbem conditam agitabant per eum diem, qui postea dies natalis urbis coepit celebrari; de quo vide Plutarch. in Romulo. — In his feriis pastores purgabant pecus suffumigando, seipsos aqua lustrall, transiliendoque per incensum focum et

paleam. Simili ritu nostris maioribus Dea veris ostras culta fuit: quas ferias suis paschalibus addiderunt Christiani, tribueruntque Deo resurgenti. *V. G.* — *Tenenit mentes* ea, quae delectant, et exprimit hoc ipsum delectationis naturam; *vacuae* autem mentes, a curis, rebus, ac studiis severis vacantes, sollemne de iis, qui poetarum carmina audiunt. — 4. *Eurystheum* memorans, Herculis labores intelligit. Eodem referendi sunt Busiris ab Hercule caesus et Hylas. Commemorat autem fabulas, quas a satlis multis poetis tractatas esse constabat; etiam de Delo et de Pelope, qui Hippodamiam cursu quadrigarum obtinuit. Hinc v. *Cui non dictus?* *Dicere* enim de poetis solenne. At ea omnia poetarum opera intereiderunt, praeter Apollonii et Theocriti loca de Hyla, Herculis amasio, et Deli laudes, apud Callimachum. — 5. *De illaudato* h. detestando Busiride videndi in primis Gell. II, 6, ubi cf. Iac. Gronov.:

Acer equis? Tentanda via est, qua me quoque possim
 Tollere humo, victorque virum volitare per ora.
 Primus ego in patriam mecum, modo vita supersit, in
 Aonio rediens deducam vertice Musas,
 Primus Idumaeas referam tibi, Mantua, palmas;
 Et viridi in campo templum de marmore ponam

Macrob. Sat. VI, 7. Omni disputatione potius sunt illa Gellii verba: *illaudatus est quasi illaudabilis et in-nominabilis, qui neque mentione aut memoria ulla dignus, neque unquam memorandus est*. Expressit autem Homeri οὐκ ἀνομαστὲν Od. τ, 260, 597; neque ad notam formam ληρότατος confugere necesse est. — 8. *Acer equis*, regendis quadrigis strenuus, excellens, *δυστός*. H. — Ia, qui strenuitatem re aliqua tractanda vel curanda ostendit, *acer* dicitur, et poetica fere est votis constructio cum sexto casu. Ita Aen. 5, 668, *acer equo* est strenuus equitando. Add. X, 411. H. — 9. Circumspiciendum mihi est argumentum, cuius tractatione nomen consequar. *victor* poetico ornatu adiectum, uti solet, si de magno aliquo opere peracto, magna re, quam assecutus sis, agitur. Non male Servius: *victor, effector propositi et voti*. Lucret. I, 75, *Omne immensum peragravit Epicurus* — *Vnde refert nobis victor, quid possit oriri etc.* — *virorum per ora volitare* ornatius quam ferri per ora, in ore omnium esse. Notum autem Ennii illud: *volito vivo per ora virum*.

10. Pendet sententia ex superiori-bus: qua te ratione tolles humo, Virgili, ait: *volabis per omnium ora?* Audite, ait: superbi sunt Graeci Musis, et putant gloriam carminis ad Latinos non pertinere. Ego, suscepta cum illis pugna, modo comes sit

vita, illorum Musas primas in patriam meas transferam, etc. *Cord.* — 10. Primus ego inter Mantuanos nomen poetae consequar. Hoc splendida eloquutus est. Qui primus inter aliquem populum poeti clarescit, is *Musas secum in patriam ducere* dici potest, et ornatius ab *Helicone*, Boeotiae, *Aonibus* olim habitatae, monte; idem *referre* laudem, gloriam, praemia, victoriae insignia, *palmas* dici potest, respectu certaminum munerum, quae inter Graecos haberi solebant. *Idumaeas* autem *palmas* poetico epitheto appellavit a nobili aliquo genere. *Idumen* poetae pro Idumaea ac tota Iudaea dicunt; quam quidem palmis frequentem fuisse notum est; *arbusto palmarum dives Idume* Lucan. III, 216. Debet autem huius verba suavitatem, ut cuique obvium est, qui utrumque poetam legit, Maro Lucretio suo I, 418: *Ennius ut noster cecinit, qui primus amoeno Detulit ex Helicone perenni fronte coronam, Per gentes Italas hominum quae clara cluere*.

11. Haec et quae sequuntur, et templi huius aedificatio quam rationem ac coniunctionem cum ceteris habeant, omiserunt monere interpretes. Scilicet in eo subsisterat poeta, ut laudem poeticam, quam in patriam suam redux referret, cum victoria compararet, quam aliquis inter Graecos poeta ex certamine sollemni reportaret. Notum autem est, nullum

Propter aquam, tardis ingens ubi flexibus errat
 Mincius, et tenera praetexit arundine ripas.
 In medio mihi Caesar erit, templumque tenebit.
 Illi victor ego et Tyrio conspectus in ostro
 Centum quadriugos agitato ad flumina currus;

15

16. *In medio mihi Caesar erit, templumque tenebit.* Id est, ipsi templum dabo; et verbo usus est pontificali: nam qui templum dicebat, postem tenens, dare se dicebat numini, quod ab alio necesse fuerat iam teneri, et ab humano iure discedere. Quod autem dicit, *In medio mihi*, eius templum fore significat: nam semper ei sacrus numini locus est, cuius simulachrum in mediū collocatur: alia enim ad ornatum tantum pertulenti.

sollemnium ludorum in Graecia genus fuisse, in quo non eo tempore ingenii certamina, ἀγῶνες ποικίλοι, eloquentiae, poëticae in primis, instituerentur. De Olympiis et ceteris sollemnibus aequè certum est, ac de Dionysiis, Panathenaeis, etc. Victores autem ex Olympicis ac ceteris ludis non modo sollemni pompa urbem suam ingressos esse, verum etiam victoriae praemia diis consecrasse, interdum etiam sive templum, sive aram aliudve monumentum in victoriae memoriam condidisse, multis ex antiquitate exemplis ac titulis adhuc superstitionibus declarari potest. Quae quidem si memineras, nihil abhorrena aut insolens in toto hoc loco occurret. Laudis ac victoriae suae poëticae monumentum exstruet templum, in quo praemia reportata, tamquam donaria, consecret; templum autem ingeniose satis ita ornat, ut Augusto non modo dedicatum, sed et omnibus iis instructum et exultum esse lubeat, quae ad Augusti laudes praedicandas viam parare possint. Cum autem inter diuinos honores ludorum quoque sollemnia sint, etiam hos in Augusti honorem se editurum esse promittit. Si autem iugeni in poëta

copiam et incrementa cognoscere volupe est, cf. extr. partem Aen. VIII, et Stat. Theb. II, 728—740. conf. Hurd. virum doctissimum, nunc Ven. Worcestriae episcopum, ad Horat. Ep. ad Aug. Vol. II, p. 43. — *ponere templum*, τιθεῖν, satis notum. *Propter*, prope, *aquam*. De Mincio autem vicina inundantis stagnantibus aquis supra vidimus ad Ecl. I, 52; VII, 42, 43: Ge. II, 498. inf. Aen. X, 206. — 16. *Statua dei in medio templo*, ἐν τῷ ναῷ, sacratio. — 17. *victor ego*, qui carminis palmam se gloriam in patriam retulerim. *Purpura conspicuus*, utpote qui ludos editurus erat, magistratum exemplo, qui ludos curabant, et praetexta utebantur. *H.* — *victor et conspectus* etc. h. e. victor (v. 9.) et cursor ludorum. Ita nemo in posterum in coniunctione et haerebit. *W.* — 18. *agitato currus*, non aliter accipiendum, quam poëtam editurum ludos, in quibus quadrigae mittantur, agitentur. — *Centum autem quadrigas poëta ponit*; recte hic memores locum Tibulli I, 7, 49, nec non Gratii Cyneget. 520. *H.* — *Centum currus*. Quamvis Heynius vol. I, pag. 429 (Edit. Paris.) notam Servii *subtilem et nugatoriam*

Cuncta mihi, Alpbeum linquens lucosque Molorchī,
 Cursibus et crudo decernet Graecia caestu : 20
 Ipse, caput tonsae foliis ornatus olivae,
 Dona feram. Iam nunc sollemnis ducere pompas
 Ad delubra iuvat, caesosque videre iuencos;
 Vel scena ut versis discedat frontibus, utque

19. *Cuncta mihi*. In honorem meum; et hoc dicit: ex aliis agonibus ad meritaturam Graecorum multitudo conveniet. Per *Alpbeum* autem, Iovis Olympici agonem significat: nam *Alpheus* fluvius est Elidis, quas civitas iuxta Pisas est; in qua colitur Olympicus Iuppiter. Eos autem ludos accipimus per *Alpbeum*, qui olim Pythici dicebantur, vel Olympici, qui quinto quoque anno celebrabantur. — *Lucosque Molorchī*. Id est, silyam Nemeam, in qua celebratur agon in honorem Archemori. *Molorchus* autem pastor fuit, qui Herculem venientem ad occidendum Nemeum leonem, suscepit hospitio.

24. *Vel scena ut versis*. Apud maiores, theatri gradus tantum fuerunt: nam scena de lignis tantum ad tempus fiebat; unde hodieque permansit con-

locuset, tamen Ruseus et Cl. Voas. Servianus opinioni adherent, putantque alludi hic ad pompam Circensium ludorum, in quibus die uno fiebant viginti quinque currum missus, id est, emissiones currum e repagulis et carceribus: singulis autem missibus quatuor currus exibant; singuli, pro sua factione, suis distincti coloribus; quatuor enim erant factiones, rubra, alba, prasina, sive viridis, et vaneta, sive caerulea. Igitur centum currus Virgilii, missus indicant viginti quinque, seu Circensium unius diei pompam. Circenses autem ludi cursus equestres Olympicos imitabantur, Aen. V, 288. L.: — *ad flumina*, ad Mincium. — 19. Suos ludos, propter maiestatem numinis, cui fiant, Graecorum Olympia et Nemeaea celebritate superaturos esse dicit. *Alpbeum* Olympiam praeterlabi, et *Molorchum* Cleonaeum excepisse hospitio Herculem, cum, leone Nemeaeo interemto, ludos Nemeaeos restitueret, notum est; v. Apollod.

II, 5, 1. — *caestu crudo*, a corio crudo. — 21. 22. Iam, quod ad se pertineat, se ferre velit dona, h. se sacrificia ad templum (paullo post *ad delubra*) esse facturum dicit, capite corona oleagina reddidit, *tonsam olivam* appellat, aut attonsam, ut volunt, ornatus causa, aut simpliciter, quia decerpitae sunt frondes ex arbore. Occurrit et Aen. N, 774 et 556. cf. ad Horat I, 7, 7. H. — Sacrificator plerumque ea fronde coronatus lacedebat, quae numini celebrato esset acceptior: eleganter itaque poeta memorat olivam, ut fertilitatis et pacis symbolum. P. G. — 22. *Iam nunc iuvat*, tamquam poeta id, quod facere gestit animus, ad praesens tempus revocat, quasi actum in eo occupatus sit.

24. 25. Priora ad sacra pertinent, haec iterum ad ludos, inter quos etiam scenicos editurus est. — *Scena*, utpote versatilis, circumagitur. H. Vide de hac re disputantem W. Schlegelium art. dram. Tom. I, p.

Purpurea intexti tollant aulaea Britanni.
In foribus pugnam ex auro solidoque elephanto
Gangaridum faciam, victorisque arma Quirini;

25

suetudo, ut componantur pegmata, a ludorum theatrialis editoribus. *Soma* autem quae fiebat, aut *versilis* erat, aut *ductilis*. *Versilis* tunc erat, quum subito tota machinis quibusdam convertebatur, et aliam picturae faciem ostendebat. *Ductilis* tunc, quum tractis tabulatis hac atque illac, species picturae nudabatur interior: unde perite utrumque teligit, dicens, *Versis discedat frontibus*; singula singulis complectens sermonibus; quod Varro, et Suetonius commemorant.

25. *Purpurea intexti tollant aulaea Britanni*. Hoc secundum historiam est locutus: nam Augustus postquam vicit Britanniam, plurimos de captivis, quos adduxerat, donavit ad officia theatrialia: dedit etiam *aulaea*, id est, velamina, in quibus depinxerat victorias suas; et quemadmodum Britanni ab eo donati, eadem vela portarent, quae re vera portare consueverant; quam rem mira expressit ambiguitate, dicens *intexti tollant*; nam in velis ipsi erant picti, qui eadem vela portabant. — *Aulaea* autem dicta sunt, ab aula Attali; in qua primum inventa sunt vela ingentia, postquam is populum Romanum scripsit heredem.

27. *Gangaridum*. *Gangaridae* populi sunt bellicosi inter Indos et Assyrios, habitantes circa Gangem fluvium; unde etiam *Gangaridae* dicti sunt: hos devicit Augustus. *Gangaridum* vero pro *Gangaridarum* posuit: quia hic Gangarida facit. Quod autem sit, *victorisque arma Quirini*, non est contrarium; nam Suetonius Tranquillus hoc de Augusto commemorat: *Quotdam tempore tres partes populi, consentiente senatu, obtulisse ei tria nomina; Quirini, Augusti, Caesaris: ille ne, utrum eligendo, alias offenderet partes, primo Quirinus est dictus: inde Caesar: post, in nomine permansit Augusti*. Vnde cum Virgilius omnibus istis appellat nominibus: nam Quirinum, Romanum accipere non possumus; quia Gangaridas penitus ignoravit.

83. *H.* Velum autem sive *aulaeum*, ut scena obtegeretur, non, ut nunc, demissum, sed in altum sublatum fuisse, itaque intextas seu pictas imagines, h. l. Britannos, procero corpore, et fortasse eo habito pictos, tamquam qui ipsi vela tollerent, quasi ex terra surgere visas esse, nunc quidem res satis nota est. Locus classicus Ovid. Met. III, 444—444.

26—30. Ad ornamenta templi in Augusti honorem condendi transit, anaglyphis in foribus, cf. Aen. VI, 20 sqq., et quidem ex ebore et auro, tum v. 34 signa ac statuas. *Pugnam*

Gangaridarum (Indorum ad Gangis ostia) memorat; pervulgatus ille laudum locus in Augusto, ut Indos cum Parthis victos ei aut promitterent, aut darent. cf. sup. Ge. II, 474, 472: Aen. I, 289. Augustum autem per *Quirinum* designatum videri, notum est; melius hoc, quam *Quirinum* pro populo Quirini, Romanis, a poeta dici. *H.* — *Quirinus*, Sabinarum lingua, hastae agitatore signum; cognomen est Iani, Martis, imprimis autem Romuli; anno V. C. 727, Caesari Oct. a senatu oblatum est. *V. G.*, — *arma Quirini* poetica

Atque hic undantem bello magnumque fluentem
 Nilum, ac navali surgentis aere columnas.
 Addam urbis Asiae domitas pulsumque Niphaten, 30
 Fidentemque fuga Parthum versisque sagittis,

28. *Undantem bello*. Quasi non undas, sed bella portantem; propter Antonii et Cleopatrae gravissimum praelium. — *Magnum fluentem*. Magne; ut *Torruumque repente Clamat*.

29. *Ac navali surgentis aere columnas*. Augustus victor totius Aegypti, quam Caesar pro parte superaverat, multa de navali certamine sustulit rostra; quibus confatis, quatuor effecit columnas, quas postea Domitianus in Capitolio locavit; quasque hodie conspicimus; unda ait: *Navali surgentes aere columnas*. Nam rostratas Duilius consul posuit, victis Poenis navali certamine: a quibus unam in rostris; alteram ante circum videmus a parte ianuarum.

consuetudine pro Quirino in armis, armato. Nisi arma pro bello, pugna vel victoria dicta accipias, quod et ipsam bene faret. — 28, 29. Aegyptum, victis Antonio et Cleopatra pugna Actiaca navali, in potestatem ab Augusto redactam memorat. *undantem bello et magnum, copiosam, fluentem* (nam *fluit magnus, multus, fluvijs*, πλωὺς πῆρ; cf. Benth. ad Liör. I, Serm. 7, 28) Nilum amnem magno spiritu appellat, propter magnos apparatus bellicos ab Antonio in Aegypto factos; ut populos sui provincias bello tumentes dicunt, cum animose bellum parant; ut omnino superbia, fastu tumere dicuntur homines. Quod cum ad fluvium transfertur, praeclare ille *fluctus volvere, aquas augere et invicare, bello undare* dici potest. Fari idem patrius sermo. H. — Eadem est translatio supr. II, 437, *Cytorum undantem buxo*. W. *Columnam rostratam* altero versu describit, tropaeum ac victoriae Actiaca monumentum. — *Surgunt autem columnae*, ut aedificia, moenia vulgari sermone, stant. — 30. 31. Victoriam de Armeniis, quos a Ni-

phate monte designat, ad quem adcolunt, et de Parthis promittit. De *Niphate* vid. interpretes Horatii Od. II, 9, 49. Apud Lucanum III, 245, *Niphates est fluvius*. H. — *Pulsum Niphatem* pro pulsam Armeniam, sive pullos, victos Armenios poëtae condonandum. At male Plinio Paneg. c. XI. rationem loquendi *imperator pulsum fugatumque assingunt*. W. — 32. 33. Exprimet porro in iis foribus duo tropaea, alterum de oriente extremi victo, alterum de occidente. Non autem, ad meum quidem sensum, haec sunt historice explicanda; nam non ea memorat, quae iam facta sunt, sed quae *ita fore auguratur*. Si tamen populum bello iam tunc destinatum intelligere velles, de Cantabris, non de Britannis, ut interpp. faciunt, haec essent accipienda. Ad bellum Cantabricum ipse tandem Augustus profectus est V. C. 728. — *tropaea raptam manu*, poetica ratione, de victoria reportata; nec in *raptam manu* argutandum. H. — *Et duo raptam manu*. Non est otiosa haec adiectio manu: inquit siquidem Poëta, non hoc auspiciis bellum gestum impera-

Et duo rapta manu diverso ex hoste tropaea,
 Bisque triumphatas utroque ab litore gentis.
 Stabunt et Parii lapides, spirantia signa,

34. *Stabunt et Parii lapides, spirantia signa.* In templo Caesaris maiorum, statuas eius dicit se esse positurum, quas commendat et a pretioso marmore, et ab arte, dicens, *Spirantia signa*: sic alibi, *Vivos ducent de marmore vultus*: Item, *Pariisve lapis circumdatur muro*. — Paros, insula est Cyclas, in Aegaeo mari; in qua mons est Marpessus, unde marmor exciditur candidum, ut ipse Virgil. Aen. VI, 471: *Marpesia cœtes*.

toris, sed enim praesentem et auctorem huic bello praestolique praefuisse, quasi socium consortemque periculi. — *Duo tropaea ex diverso* hoste propria manu rapta. Scilicet victoria de Orientalibus et regina Cleopatra, annis 723, 724 reportata; et Cantabrorum, Hispaniae gentis, anno 729, in ditionem redacta provincia: his licet addere Britannos solo Caesaris adventu (anno 727) in Galliam, eius legibus sese subicientes. Britanni enim periode ac Germani, (Ecl. I, 62—66) Occidentales habebantur gentes. — *Ab utroque litore Oecani* (Prop. III, 7, 53, *ab utroque litore*: Aeneid. VII, 400, *utroque Oecani*). Ambo brevi temporis spatio iteratae sunt; Orientale videlicet tropaeum captivorum ex traditione anno 731 pacta; sed anno 734 peracta, metu praesentis Caesaris: quae res in monentis, quasi fuerit deprecatio flecto genu facta, exhibetur: tropaeum vero Occidentale, eo iteratum est, quod duces Crisius et Furnius turbulentos Cantabros et Asturios ad ultimam colligerint desperationem. Splendidissimam victoriarum, quae erat orientalis, templum Marti bis ultiori dedicatum celebravit. Caesar laetitia exsultans, quod his Romanorum dedecus ultus esset, idque sine pugna, soloque nominis sui terrore,

hoc templum anno 734 solemnibus consecravit sacrificiis in Capitolio; ibique insit servari signa recuperata, ut olim arma captivorum ducum in aedibus Iovis Feretrii. Quo magis diligentiam peripicere possis, qua Caesaris victorias enumeraverim, cf. Horst. II, Od. 9, 18; III, 5; IV, 44, 44; IV, 45, 21. P. G. — *diverso ex hoste*, ex diversis terrarum partibus. Sic *diversos Celtas* appellat Grattius Cyneget. 456, cum Medium modo nominasset. Alter versus eiusdem sententiae nova est exornatio: *gentes utroque ab litore*, h. e. extremi orientis et occidentis, *his triumphatas*, de quibus bini triumphus habiti sunt; h. totum terrarum orbem victum ab Augusto. H. — *gentes ab litore* h. e. incolentes litus, ut *Turnus ab Ariela* apud Livium I, 50. W. Ei, qui omnia in his vs. ad tempora certa revocare vult, statuendum est, aut perperam Georgica in extremis vs. libri IV anno 724 absoluta tradi versusque esse supposititios, aut Georgicis serios nonnulla esse inserta. Si hoc, *duo tropaea* referas ad bella cum Cleopatra 723, et cum Cantabria 728 gesta.

34. *spirantia aera* — *vivos vultus*, Aen. VI, 848, 849. — 35. Gentes Iuliae progenitores, ut vulgo ferebantur, ducta ab Iulo, sive Ascanio,

Assaraci proles, demissaeque ab Iove gentis 35
 Nomina, Trosque parens, et Troiae Cynthius auctor.
 Invidia infelix Furias amnemque severum
 Cocyti metuet, tortosque Ixionis anguis,
 Inmanemque rotam, et non exsuperabile saxum.
 Interea Dryadum silvas saltusque sequamur 40

35. *Assaraci proles, demissaeque ab Iove gentis Nomina.* Pónam, inquit, eorum statuas, qui a Iove usque ad Assaracum, et ab Assaraco usque ad Augustum originem docent. Assaracus autem avus Anchisae, pater Capys fuit.

36. *Trosque parens.* Trojanorum rex, Ganymedia pater; a quo Troia nominata est. — *Troiae Cynthius auctor.* Vel Apollinem dicit, propter muros Troiae ab eo conditos; vel Cynhium regem Troiae, quem in Troicis suis Nero memorat.

Aënae filio, origine. A Iovis et Electrae filio Dardano ortus Erichthonius, cuius filius Tros, illum; Ganymedem et Assaracum genuit. v. Homer. Il. v; 215 sq. Ex Illo Laomedon, Priamus; ex Assaraco Capys, ex hoc Anchises, pater Aeneae. *H. — demissae* h. e. oriundae; cf. Aen. I, 288, et Horat. Sat. II, 5, 63. *W. — Apollo,* Troiae conditor, adiungitur, quia is in primis magna religione tanquam tutelaris deus ab Augusto colebatur, quem adeo Apollinis filium vulgus ferebat. v. Sueton. Aug. c. 94.

37. Altera ex parte in hoc templo signum ponetur Invidiae, sed debellatae, et ad Tartarum proturbatae. Splendida autem Tartari notionem exornavit. Scilicet bella civilia omninoque discordiam civium plane coarctam esse, symbolice innuit; ut in simili imagine Aen. I, 294 sq. — 37. *severus* perpetuum rerum infernarum epitheton, ut *tristis, saevus.* — 37. *Invidia infelix.* Quae ividentes efficit infelices. — Significatio horum versuum haec est: Quisquis ividerit huic operi, debet timere

post excessum Furias, et vitae supplicia, quae pati creduntur mortui. — *Furias.* Tres Poëtae statuerunt, quarum nomina *Μεγίστη, Τυσιπύνη, Μεγίστη.* Lactant. VI, 19, tres affectus nominat, qui homines in omnia facinorosa agunt praecipites; ut sunt ira, cupiditas, libido. *L. — 38. tortos Ixionis anguis;* quibus, pro vinculis, religatus est ad rotam, postquam illicitos Iunonis petivit amplexus. Ita Servius. Alii simpliciter vincula memorant, ut Apollon. Rhod. III, 62. cf. inf. IV, 484. — *Saxum* Sisyphi notari, obvium est; quod exsuperari non potest hactenus, quoniam ad summum montis verticem emoveri et adduci nequit. *Μακρὸν ἀναιδέος,* improbus, ingens, qui pondere suo urget, nec submoveri potest, gravis est apud Homer. Odys. λ, 598. *metuet* autem, terrehitur aspectu, simpliciter pro videbit, h. e. in Tartarum erit detrusa.

40. Interea argumentum se sinum de armentorum cura prosecuturum esse ait. *saltus intactos,* rem pecuariam, argumentum carminis, quod

Intactos, tua, Maecenas, haud mollia iussa;
 Te sine nil altum mens inchoat. En age, segnis
 Rumpe moras; vocat ingenti clamore Cithaeron,
 Taygetique canes, domitrixque Epidaurus equorum;
 Et vox adsensu nemorum ingeminata remugit. 43
 Mox tamen ardentis adcingar dicere pugnas
 Caesaris, et nomen fama tot ferre per annos;
 Tithoni prima quot abest ab origine Caesar.

42. *Te sine nil altum mens inchoat.* Ac si diceret; non meo ingenio; sed tuo fretus imperio, ad hoc carmen accessi.

45. *Vox ingeminata remugit.* Duplicata per Echo; alibi, *Non danimus surdis, respondent omnia silvae.*

46. *Mox tamen.* Id est, postquam Georgica conscripsero. *Et ardentis pugnas* legendum est; nam male quidam *ardentis Caesaris* accipiunt; ut is communis sit syllaba.

48. *Tithoni prima quod abest ab origine Caesar.* Id est, tua facta tot annis

nullus adhuc inter Romanos poeta attigit. — *haud mollia iussa*, h. dura, rem non levem; difficilem, impotentia. — 42, 43. Praeclare illud: Ades, o Maecenas, ex eo ornat, quasi ferum, quas dicturus sit, turba instet, nec, ut multis eum exoret, patiat. Malunt alii, poetam se ipsum alloqui et excitare: *En age, rumpe moras.* — 43. *Cithaeronem*, Boeotiae montem, pascuis nobilem esse aiunt Intpp. Primum scire velim, unde hoc habeant; tum quorsum *alto clamore*, quod perpetuum est venationis, vid. inf. v. 413; nam ad sacros Bacchantum ululatus ac clamores, v. Ovid. Met. III, 702, 703, referre hic non potes. Et sequuntur *Taygeti* (v. sup. Ge. II, 488) *canes*, quod et ipsum ad venationem spectat. Itaque de hac accipiemus. Tradet autem et canem curam v. 404. At vero argumentum, quod tractat, boves Cithaerois requirit. Itaque *ingenti clamore* ad Taygetum Epidaurumque

simul referam, et ingentem elsmorem vaccarum, canum, et equarum intelligam. *H.* Sensus 43 est: res pecuaria vehementer postulat (quod est *voce ingenti clamore*) studium meum. *W.* — 43. *Vocat ingenti clamore Cithaeron.* Hortantur nos ad scribendum illi montes, qui animalibus sunt repositi. *Cithaeron* autem pars est Parnassi, et mons Boeotiae. *L.* — *Epidaurus* cum tota Argolide equorum cura nobilis, v. Intpp. Hor. Carm. I, 7, 9. *Apium dicit equis Argos.* cf. inf. 121. *H.* — *Adcingar.* In magnis rebus suscipiendis utimur hoc verbo, iuxta Donatum. Translatio est ab iis, qui aliquid strenue acturi, vestem alius cingunt, ne motus at erus, defluente toga, impediantur. *Emmenius.*

48. Sollemni poetarum artificio, Augusti laudes ampliores ad annos anteriores maiorque rerum et artis usu firmatos seponit. *Tithonus* etiam ad gentis Iuliae origines pertinet: Erat

Seu quis, Olympiacae miratus praemia palmae,
 Pascit equos, seu quis fortis ad aratra iuencos; 50
 Corpora praecipue matrum legat. Optuma torvae
 Forma bovis, cui turpe caput, cui plurima cervix,
 Et crurum tenuis a mento palearia pendent;
 Tum longo nullus lateri modus; omnia magna;
 Pes etiam, et camuris hirtae sub cornibus aures. 55
 Nec mihi displiceat maculis insignis et albo,

celebrabuntur, quot anni sunt a te, usque ad mundi principium: et modo *Tithonium* pro Sola posuit, id est, pro Titane: nam Tithonus frater Laomedontia fuit, quem praeflantem Aurora dilexit, et rapuit; a quo usque ad Caesarem non valde multum tempus est. — Servius hic *Tithonium* pro Titanē Sole accipit; sed nescio an usquam apud Poetas Graecos aut Latinos ea metonomasia reperiat. Eustathius certe Homeri interpretes historica fide Tithonium fratrem Laomedontia fuisse memorat: allegorico autem commento τιθωνός solem diei, διὰ τὸ πανταχοῦ τῆς γῆς τιταίναν τὰς ἀκτῖνας. *Lem.*

enim Trois absepos. Laomedontis filius. Tempus, quod ab hoc progenitore (nam a prima *Tithoni* origine est a Tithono) effluxit ad Caesarem, pro infinito tempore ponitur.

49—51. De fetura armentorum acturus, vacarum optimarum, quae tauro submitti possint, notas enarrare incipit. cf. Varron. R. R. II, 5: Colum. VI, 4 et 21: Pallad. Mart. tit. XI, 5: Plin. VIII, 45 s. 70: Geoponic. XVII, 2. *miratus praem. p.* Ol. h. e. studio certaminum enullum. — 52. *turpe caput*, fronte lata, ut omnes scriptores laudati, monent; unde et βούς εὐρυμέτωπος et πλατύμετωπος. *Nec ab adpectu decoros* Columella Apenninum alere dixerat VI, 4, 2; et Plin. VIII, 45 s. 70, *Non degeneres existimandi etiam minus laudato adpectu*. *Nec tamen turpis et magnus* propterea pro synonymis habenda. — *cui plurima cervix*, h. cervicis longa, et, quod notes, simul firma et crassa; nam in cervice robur tauri in primis spectatur. cf. Not. ad Aen. I, 419.

— 54. Lateribus porrectis, βαθύνεισ-
 ποὺς, esse vult eas vacans. — 55. *Pes etiam*, scilicet magnus est. Hoc naturalis orationis ordo offert. Ποῖτα totum crus eo nomine designare potuit. Crura autem etiam Varro l. 7. *brevia potius quam longa* esse voluit, ut ex libris ibi legendum; sed, eum brevia sunt, crassa, compacta (ut Colum. VI, 4, 3) eoque magna esse possunt. σκλή παχύτιρα μᾶλλον ἢ μακρότιρα, Geopon. XVII, 2. *cornua* cornua sunt incurva, introrsum conversa. v. Macrob. Sat. VI, 4. Πικρὰ βόας εὐρυμετώπους Homeri (ut Odys. λ, 289) non male comparat Versinus. — 56. *Nec mihi displiceat*. Litotes figura est, inquit Servius, id est, valde placeat, ut Aen. VII, 261, *Misera nec sperno*. — *maculis insignis et albo*: definire non ausim, ntrum sint maculae nigrae in albo corpore, an albae in nigro rufove, ut sint *maculae et album*, maculae albae, nota figura. Commendat tamen hoc ipsa verborum iunctura; *maculis et*

Aut iuga detrectans, interdumque aspera cornu,
Et faciem tauro propior, quaeque ardua tota,
Et gradiens ima verrit vestigia cauda:

Aetas Lucinam iustosque pati hymenaeos
Desinit ante decem, post quatuor incipit annos;
Cetera nec feturae habilis, nec fortis aratris.

Interea, superat gregibus dum laeta iuventas,
Solve mares; mitte in Venerem pecuaria primus,
Atque aliam ex alia generando suffice prolem.

60

65

63. *Superat gregibus dum laeta iuventas.* Dum suppetit: et dicit iuuenti aetate eas debere concumbere; quia cito deficiunt, et quia tempora meliora depereunt.

albo. *H.* Quotopers Virgilius hendiadyn amaverit, exemplis, in quibus et hoc est, docuit Forcellini sub *v. endyadis*; nec vereor, ne quia *maculas albas* dici neget (Aen. IX, 49). Nec tamen ad figuram illam confugiendum esse puto, ubi alia interpretatio bona suppetat. Itaque *h. l.* priorem rationem Heynii praefero. Et de colore optimo vaccarum non agi, demonstrant verba *Nec mihi displiceat*. *W.*

60. 62. Aetas iusta ad admittendum taurum et pariendum. Colum. VI, 24, 1: *Ex his, qui quadrimis minores sunt, maioresque quam duodecim (noster decem) annorum, prohibentur admixtura etc.* cf. Varro. R. R. II, 5, 13; Plin. VIII, 45 a. 70. Tu vide quam caste et decore posita hanc rem expresserit, ut et in sqq. *Iusti hymenaei*, iusta et matris aetate initi. — 63 sq. *Interea*, in spatio hoc quinquennii, dum iuuenti vigore utantur boves ac tauri, hoc admitte. *H.* — 64. *Solve*. Vox optima ad signandum effrenatum cursum, quo bestiae rapiuntur in Venerem. —

Solve mares: ante admissuram separabantur ab armento equi et tauri; V, 423. *V. G.* — *pecuaria* non loca *h. l.*, sed ipsa pecora, boves, sunt; vid. Pers. III, 9. cf. inf. 472 *activa*. — *primus*, *h.* quamprimum, mitte, dum iuventilis aetas superest, durat. Sic mox *Prima fugit*, vulgo: cito. *H.* Multum differunt sententiae *veniam quamprimum* *h. e.* quam primum fieri poterit, et *veniam primus* *h. e.* prior omnibus. *W.* Ut aint aetatis mediae, magis quae iuventute minor est, quam quae declinet in senium, Pallad. IV, 11, 4. — 66. *Optima dies*, ut optima, melior, bona aetas, de iuventute. Sententiam hic insertam, in qua ad homines refert vitae brevis ac fluxae conditionem, nec in pecudibus subsistit, non sapia cum cetera vincit et iunctam esse dicas, at plus dignitatis per illam locum conciliari. — 69-71. Delectus vaccarum ad admissionem quotannis faciendus. Varro R. R. II, 5, 17: *Item (de bobus agebat) ut in reliquis gregibus pecuariis delectus quotannis habendus, relictus relictusque*,

Optuma quaeque dies miseris mortalibus aevi
 Prima fugit; subeunt morbi tristisque senectus;
 Et labor et durae rapit inclementia mortis.
 Semper erunt, quarum mutari corpora malis;
 Semper enim refice, ac, ne post amissa requiras, 70
 Anteveni, et subolem armento sortire quotannis.

Nec non et pecori est idem dilectus equino.

Tu modo, quos in spem statues submittere gentis,
 Praecipuum iam inde a teneris impende laborem.

Continuo pecoris generosi pullus in arvis

75

70. *Semper enim refice.* Vacat enim: sive dicit ante subveoiendum esse; ut antequam pereant, reparentur armenta.

quod locum occupant earum, quae ferre possunt fructus. Colum. VI, 22, 4; Sed curandum est omnibus annis in hoc atque atque in reliquis gregibus pecoris, ut delectus habeatur, nam et enixae et vetustae, quae gignere desierunt, submovendae sunt etc. conf. eundem de ovibus VII, 3, 43, 44. — *quarum corpora*, h. quas cum siliis permutari velis, siliis iis submittendo. — *Semper enim refice*, h. igitur, ut γῆρ. pro ἀρξ; amissa sc., corpora. H. Io verbis *semper erunt* quarum latet; scilicet inquirere, quae boves reiciendae sint. Ita coniunctio enim apta. *refice*, supple armentum. W. — 71. Totum locum, et hunc in primis versum vide imitatione expressum a Nemesiano Cynege. 200—205. — *Sortiri* etiam sive sortis notione est eligere et substituere.

72—137. Sequitur locus de equorum cursu, et quidem de admittura usque ad 208. In equo admittario eligendo quae sint spectanda, 75. signa et forma, incessu, animo, colore, aetate; tum v. 100 parentes ac stirpem, alacritate et impetio-

tiam in curriculo — 122, et victum reliquamque curam, sub ipsum admitturum tempus subiungit, etiam in equibus, 137. — 73. Esquilis varietate, ut Servius notavit, eum de taurino genere ageret, matrem, nunc, cum de equino, patrem admittarium describit. *Submittere* dicitur univere de iis, qui substituantur in aliorum locum, aut ad supplendum gregem aluntur; tum proprie de iis, tauris vel aristibus, qui ad admitturam aluntur, h. ut in locum aliorum fecturae iustitiam succedant. cf. ad Ecl. I, 46. Satis desolata res et expedita adiecto in *spem gregis*, ut nova proles inde nascatur. Vt posita permutat voces *gregem* et *armenta*, ut *grex* nunc equorum sit; ita et *pecus*.

75. *Continuo*, principio. De forma haec conf. Ge. I, 169. — *pecus* h. l. equinum v. 72. Ad notas has generosioris pulli conf. Xenoph. de re equestri pr.; Varron. R. R. II, 7; Columell. VI, 29; Geopon. XVI, 1 et 2. Inter poetas, praeter Oppianum, cf. Nemesiam Cynege. 240 sqq., ex nostro illustrandus, et Calpurn.

Altius ingreditur, et mollia crura reponit;
 Primus et ire viam, et fluvios tentare minaces
 Audet, et ignoto sese committere ponti,
 Nec vanos horret strepitus. Illi ardua cervix,
 Argutumque caput, brevis alvus, obesaque terga; so
 Luxuriatque toris animosum pectus. Honesti
 Spadices glaucique; color deterrimus albis

Ecl. VI, 51 sqq. — 76. *Altius ingreditur*, non ad spiritum et superbiam referendum. Varro l. 8. *Cruribus rectis et aequalibus*. Colum. l. 1. *aequalibus atque altis rectisque cruribus*. — *mollia crura reponit* (pro mobilibus) poetica ratione pro molliter; fit autem hoc, dum crura sunt mollia, h. quae facile flecti et incurvari possunt. Quod si ars accesserit, tum *sinuat alterna volumina crurum* v. 492. Ab Ennio sumptum hemistichium, notavit Servius. *πύλαιον ὑγρὸς κάμπτειν τὰ γόνατα* dixit Xenoph. ibid. c. 1, 6. Imitatur Silius XVI, 443, *tum mollia crura superbi attollens gressus*. Versum etiam in animo habuit Gratius Cynege. 503, *ardua fundet in aurae Crura* H. — 79. *Nec vanos horret strepitus*. Ideo inter praecepta dominandorum equorum monet Xenophon docitorem; ut equum δὲ ἄχλου δέχγην, καὶ παντοδαπαῖς μὲν ὄψεσι, παντοδαπαῖς δὲ φόβοις πλησιάζουσ; per turbam circumferat, admoveat illum variis speciebus, variis strepitibus et fragoribus. At Varro ait: eosque, quum stent cum matribus, interdum tractandum, ne, quum sint disjuncti; exterreantur; eademque causa ibi frequenter suspendendum, ut equuli consuescant, et videre eorum faciem, et e notu audire crepitum. *Cerda*. — *Ardua cervix*. Dicitur a Xenophonte equus ille καλὸς, θαυμαστός,

ἀγαθός, pulcher, admirandus, generosus, videlicet μετωπίκων ἱαντὸν σφόδρα; altius sese erigens; supra etiam dixerat, equum arte discere αὐχένα διαλπεῖν, cervicem tollere. Auctor etiam Geopon. probat equum ὑψόχυντα, cervicis altae. Et Pollux ex Xenophonte, ἐπάχνης εὐκαμπής, ὡς ἀλετρυμένον, ἀλλ' οὐχ ὥσπερ παρὰ τοῦ ὀφθός; Collum concinne inflexum sit, ut gallis: non rectum, ut apro. — Quintilianus verba illi ardua, usque ad et gilro, parenthesis esse dicit, VIII, 2; nec reputavit primum agi de pullo in pascuis versante, et juveniliter ardente; mox animoso et adulto equo bellum spirante; denique de equo iam aetate confecto. V. G. — 80. *Argutum caput*. Si caput habet non magnum, Varro l. 1. §. 5. *exiguum caput*, Colum. VI, 29, 2. *breve*, Horat. Sat. I, 2, 89. *Brevis alvus*, h. venter substrictus. Varro ibid. *ventre modico, humbris decorum verum pressis*. Et Nemes. 244: *Immodicumque latus, parvaeque ingentibus alvi*. — 81. *Luxuriat toris animosum pectus, ornate pro: pectus est torosum et eminens pulpis*, ut Serv. ait, h. *latum ac plenum*, ut Varro ibid. Colum. autem, *laeto et mensorum toris numeroso pectore*. Pallad. *pectus late patens*. *Luxuriare* vero ex more de laetioribus incrementis. — 82. Inter pulchros equorum colores refert spadiceum (bai-brun) glaucumque (pommel,

Et gilvo. Tum, si qua sonum procul arma dedere,
 Stare loco nescit, micat auribus, et tremit artus,
 Conlectumque fremens volvit sub naribus ignem. 83
 Densa iuba, et dextro iactata recumbit in armo;
 At duplex agitur per lumbos spina; cavatque
 Tellurem, et solido graviter sonat ungula cornu.
 Talis Amyclaei domitus Pollucis habenis

89. *Amyclaei domitus Pollucis habenis Cyllarus*. Atqui Castor equorum dominitor fuit: sed fratrem pro fratre posuit poetica licentia; aut certe ideo Pollucem pro Castore posuit, quia ambo licenter, et Polluces et Castores vocantur: nam et ludi, et templum, et stellae Castorum vocantur.

ardoisè); improbat albos (*blanchâtres*) et gilvos (*Isabelle lavé*). Quamquam de nominibus colorum apud veteres difficilis est disputatio, ex loco tamen classico Gellii II, 26, post virorum doctorum disputationes hic et ad Grati. Cyneg. 532, et Salm. Exerc. Plin. p. 935 satis apparet, esse spadiceum, a spadice palma dictum, ex rufo genere, et convenire cum nostro fusco colore a castanea appellato; in equis color *badius*, *bui*, *baio* (a *βαίς*, *βαίον*, ramus palmarum). Nam phoeniceus, quem tu graeco ποῖλαι dixisti, et *ruilus* et *spadix*, phoeniceo *κυρῖον*, qui factus graeco noster est, exuberantiam splendoremque significat ruboris; quales sunt fructus palmarum arboris, non admodum sole incocti, unde spadici et phoeniceo non min est. Spadica enim Dorici vocant avulsum e palma ternitem cum fructu. Iam glaucus in nostrum græu, quod proxime ad caeruleum accedit, incidere, ex iis, quae ab Iotpp. dicta sunt, apparet. — *Album* colorem hic pallidum, et a candido, nitente, diversum ponere potuit, quamquam alias utrumque nomen promiscue usurpare solet. Potest tamen et illa

ratio probari, ut *candor* in equis quidem aliis laudari potuerit, at in admissario, de quo hic agitur, improbatum fuerit. — *Gilvus* denique flavus color is esse videtur, qui ad mellis colorem proxime accedit.

83—85. Equus animosus et ardore pugnandi incensus describitur. 84. *micat auribus*, in soluta oratione: aures micant in capite, celeriter moventur, attriguntur. *agiles aures* Nemesian Cyneg. 245. Et pro: *tremunt artubus*, seu artus tremunt, niagis poetice dictum *tremunt artus*. — 85. *volvit ignem*, efflat e naribus ardentes halitus. C. — *ignem* praecclare dixit ardentes anheliitus: ut et alii ποῖλαι. Hinc *Diomedis equi spirantes naribus ignem* ap. Lucret. V, 29. *Fumant humentes calida de nare vapores* Nemesian. Cyneg. 248. conf. Stat. Theb. VI, 471, 472. — *fremens*, legebatur antea *premens*, quod et ipsum accommodata dictum ad declarandum spiritum, diu collectum, cum vi et inaspetu taodem emissum. — 87: *Duplex spina* ab omnibus veteribus in bono equo laudatur. v. Varron. II, 7, 5: Colum. VI, 29, 2: Geopon. XVI, 1. Iunere videntur spinam latam,

Cyllarus, et, quorum Graii meminere poetæ, 90
 Martis equi biuges, et magni currus Achilli:
 Talis et ipse iubam cervice effudit equina.
 Coniugis adventu pernix Saturnus, et altum
 Pelion hianitu fugiens inplevit acuto.

Hunc quoque, ubi aut morbo gravis, aut iam se-
 gnior annis
 Deficit, abde domo, nec turpi ignosce senectæ, 96

93. *Coniugis adventu pernix Saturnus.* Dum cum amata Philyra Saturnus coiret, Ops eius uxor advenit, cuius praesentiam veritus, se in equum convertit, qualem potuit numen imitari: exinde natus est Chiron, dimidia parte homo, dimidia equus. — *Pernix.* Ad equum refertur: nam Saturni stella tardissima est.

94. *Pelion.* Mons Thessaliae, in quo Chiron habitavit.

95. *Hunc quoque.* Licet bonum et tot signis probatum. — *Morbo gravis, aut iam segnior.* Duo sunt quibus minuuntur corporis vires, senectus, et morbus; unde mire utrumque complexus est.

96. *Abde domo.* In domo: nam si adverbialiter vellet loqui, domi diceret.

crassam, ut maxime versus clunes tamquam cavum sulcum faciat, nec tamen ipsa spica appareat. Nemes. Cynege. 243: *Ilia ampla satis levi mont ardua dorso.* Idem Calpurn. Ecl. VI, 54, expressit, *Terga sedent;* et fortasse hinc Ovidii Met. XII, 401: *Sic tergum resile, sic stant Pectora celae toris.* Contrarium vitiium extans spina, apud Varronem, et Grat. Cynege. 526: *si tenuis dorso curvatur spina.* — 88. *Solido cornu,* vult ungulas duras esse; ut monent Varro, Colum. l. I. — *Sonat,* et hoc proprie. v. Xenoph. de re equ. c. 1, §. 3. — 90. *Cyllarus* equus vulgo Castori soli tribuitur, qui ἐπὶ κάστωρ iam Homero Odys. λ, 300 dictus. Interdum tamen uterque frater equis insidet. Sicut vero et loca ab Inlpp. excitata, in quibus Cyllarus Polluci tribuitur. — *Amyclae,* Laconicae urbi, Tyn-darei regia, in qua educati Castor et

Pollux. Res nota. — 91. *Martis equi* ex Homero Il. 9, 119 noti. — *currus Achillis* h. equi ap. Homer. Il. π, 148 sq. — 92. Talem formam habebat (at quam ornate hoc poeta extulit!) Satyrus, cum equi speciem assumisset, ut furta sua cum Philyra, Oceani filia, (unde Chiron natus) in Pelio Opem celaret. v. Apollon. II, 1236 sq. Apollod. I, 2, 4.

96. Parum diuturnus est vigor equi admissarii, hinc necessitas suboritur submittendi subinde alium. *abde domo, nec turpi ignosce senectæ.* Varie tentatus ab Inlpp. locus. Litem dirimit Nemesiani imitatio Cynege. 141, ubi de catulis recenti partu editis: *Sin vero haec cura est, melior ne forte nevelur, Abdaturve domo; catulosque probare voluntas;* ubi apparet esse amoveatur, removeatur, a domo, e domo. Advocarunt eo et exposuerunt locum nostrum Inlpp. Copiose

Frigidus in Venerem senior, frustra que laborem
Ingratum trahit; et, si quando ad proelia ventum est,
Ut quondam in stipulis magnus sine viribus ignis,
Incassum furit. Ergo animos aevumque notabis 400

Tale est illud in quarto Aeneid. 36. *Non Lybiae, non ante Tyro. — Nec turpi ignosce senectae.* Cicero in Catone maiore, et laudat et vituperat senectutem; unde dupliciter hunc locum intelligimus: aut, *Nec ignosce turpi senectae*; aut, *Non turpi senectae ignosce*; id est, abde, et ignosce senectae, quae turpis non est, quia per naturam venit.

400. *Animos aevumque notabis.* Praecipue ante omnia aetatem et magnanimitatem requires; deinde caetera; id est, parentes et studium.

cundem tractavit Gronov. de Pec. Vet. IV, 8. *Abdere* est proprie dare abs se, amovere, reicere. cf. Tibull. II, 4, 82. Iubet itaque poeta, diligenter patremfamilias ablegare quocunque modo, vendendo quoque, effectum et inutilem ad admissuram (quamquam ille aliis adhuc laboribus sufficere potest) equum, quamvis senectae miseratione subeat, esse enim eam *turpem*, vel communi senectutis epitheto, vel, qua ille se turpiter det, nec in Venerem satis animi ac virum habeat. Ovidius hoc Trist. IV, 8, 19: *Ne cadat et multas palmas inhonestas adeptas*; si quidem versus est Ovidii, *turpi finem, donate senectae* ad nostri ductum Silius XV, 654. II. — 296. *Abdere*; e pristino splendore in ingloriam quietem amovere, ut apud Horat. I, Ep. 15, celebrat ille gladiator *abditus agro*, et apud Sueton. c. 12, Tiberius. Tibullus quoque irascitur quod formosissimas puellas Bacchus rure abdiderit II, 3, 65: et Horat. III, Od. 4, 38, de cohortibus bello fessis ait, *quas Caesar abdidiit oppidis*; id est, a victoriae gloria summovet. Nec ullo modo *abde* *domo* simul significare potest, *absconde in domo*, et *remove a domo*, ut Gronovius vult; qui lo-

cum Nemesiani (Cyneget. 144), quo opinionem suam fulciat, perperam interpretatur; ibi enim *abdere domo* significat abscondere canem in domo, per oppositionem eum nobilioribus canibus venationi idoneis. Quenam igitur esset lingua latina, si eadem verba nullo discrimine negarent aut affirmarent? Praeterea, cur summovendus equus? si emptori prodesse possit, cur non et domini? An forte decipiendus est emptor? K. G. — 97. Quanto cum dilectu voluptatem laborem (quamquam hoc proprium hac in re. v. inf. ad v. 127) et *ingratum*, et *trahere* pro perficere dixit! — 98. *proelia* non ad veram pugnam ac bellum, sed ad ipsam admissuram referenda; et *proelia* Veneris frequenter. cf. Aen. XI, 736. II. — 99. *Ut quondam in stipulis magnus sine viribus ignis.* Ille comparatione usi sunt plures. Ovid. Trist. V, 8; et Sil. Ital. lib. V: *Stipula crepitabat sine ignis iners, cassamque dabat sine robore flammam.* Em.

400—402. Post illa, quae in equo admissario eligendo observanda sunt inde a v. 72, procedit. Naro ad alia in eodem observanda; quo animo ac spiritu, qua aetate sit; hinc tum, etiam alias artes, virtutes, prolempque

Praecipue; hinc alias artis, prolemque parentum,
 Et quis cuique dolor victo, quae gloria palmae.
 Nonne vides, quum praecipiti certamine campum
 Conripuere ruuntque effusi carcere currus,
 Quum spes adrectae iuvenum, exsultantiaque haurit¹⁰⁵
 Corda pavor pulsans: illi instant verbere torto,

402. *Et quis cuique dolor victo; quae gloria palmae.* Vult probare, mo-
 veri equos vel amissione, vel acquisitione victoriae: nam eo tendit sequens
 iste decursus; unde est paulo post: *Tantus amor laudum; tantae est victoria*
curae! Lucanus, I, 294: *Quantum clamore iuvatur Eleus sonipes.*

404. *Effusi carcere currus.* Vsurpative pro *carceribus*; qui ab arcendo dicti
 sunt: nam carcer est custodia hominum.

parentum, h. si quos alios iam pullos
 fidem, a quibus natus est; parentes
 ediderit, qua si sint indole, quo vi-
 gore. Denique, inquit v. 402, etiam
 hoc observa, *quem sensum victoriae*
aut ignominiae habeat. Alii *prolem*
parentum ita accipiunt; notabis, quae
 ille specimina virium pulis procrea-
 tis iam ediderit. *H.* Quae de virtuti-
 bus boni admixtae s. v. 75 dispu-
 tavit, breviter iam complectitur ver-
 bis: *Ergo animos—praecipue*; apte ut
 iis annectat duas alias virtutes, *et pro-*
lem, et quae, etc. H.—*Animos acun-*
que notabis. Equi optimam aetatem,
 Arist. Hist. Anim. VI, 22; et Columella
 a tertio anno, Palladius a quarto, ad
 vigesimum durare declarant: Plinius
 ultra trigesimum; contigit enim, ut
 equi post vigesimum annum e circo
 ad admissuram ducerentur, et ad
 quadragesimam usque huic idonei
 fuerint. Taurus, non ante quartum
 aetatis annum; sed, ut ait Aristot.
 non ante tertium, admissurae ido-
 neus: praeter inventusis rigorem,
 aliae res in admixtario equo obser-
 vandae sunt Ovid. Halient. 67. Not.
 Edit. Vol I, p. 444. *V. G.*

401. *Hinc alias artes.* Artes hic vir-

tutes; *prolem parentum* nove postit;
 est enim proprie liberorum; ut *Ge-*
minam partu dabit illa prolem. Phi-
 larg. — *Hinc alias artes.* Non tantum
ars pro virtute, quum sermo est de
 brutis, sed etiam de hominibus. Plant.
 in Triummo I, 2, 34: *nam si in te*
aegrotant artes antiquae tuae: ad
 hunc locum vide Muretum; sic Ho-
 rat. Od. III, 3, *Has arte Pollux, etc.*
 in eadem notione τῆς γυν γίσκετε et
 ἐντρίδιον. *L.*

403—412. Praeclare haec exemplo
 splendidissimo exornat. Nota et mo-
 dum illud afferendi: *Nonne vides, ut.*
 Expressus autem locus ex Homero II.
 ψ, 362 sqq., quem comparent harum
 rerum studiosi; nam singula eno-
 tare longum est. conf. etiam Aen. V,
 434 sq. Iunctura autem sententiarum
 sic instituenda, volebat pergere:
 Nonne vides, *quantus amor laudum*
 sit. Cum vero tot alia interposita es-
 sent, novam vs. 412 exorsus est sen-
 tentiam: *Tantus a. l.* — 404. *corri-*
puere campum, spatia per campum,
 spatia campi (y. inf. ad 412) cer-
 tamine, pro *cursum*, quo certant. *H.*
 — *prae. certamen* videtur esse certa-
 men celeritatis. Soph. Elcl. 699:

Et proni dant lora; volat vi fervidus axis;
 Iamque humiles, iamque elati sublime videntur
 Aëra per vacuum ferri, atque adsurgere in auras;
 Nec mora, nec requies; at fulvae nimbis arenae
 Tollitur, humescunt spumis flatuque sequentum?
 Tantus amor laudum, tantae est victoria curae.
 Prius Erichthonius currus et quatuor. ausus

413. *Prima Erichthonius. Vulcanus, impetrato a Iove Minervae coniugio.*

ἀνδρῶν ἀγῶν. *W.* — *effusi carcere.* v. Ge. I, 512. — 105. *spes arrectae impemum*, h. aurigarum; in soluta oratione: *animi sunt arrecti spe.* Ita et exponenda Aen. XI. 452, *arrectae stimulis aut mollibus irae*; V, 138, *laetum arrecta cupido*. — *exultantia corda*, h. micantia, trepidantia non modo metu ignominiae, ut dixit Lucret. III, 142, *Hic* (in pectore) *exultat enim pavor ac metus*; verum etiam omnino toto illo animi motu, quo in tali tempore animus agitari solet. Arbitror enim, omnem illum animi tumultum et aestum, spe, metu, expectatione, laudis studio, pudore subinde pectus vezante, a poeta per *pavorem* significari. *Pavor* autem *haurit corda*, exhaurit, dum sanguinis liberum meatum intercludit et impedit, quod sensus et experientia docet. Hinc pallor. — 106. *verbere torto perber pro flagello*, ut saepissime. vid. Tib. I, 6, 46. — 107. *volat vi*, cum impetu, nisi iungas *vi fervidus*. — 408. 409. *Iamque humiles.... plane* ex Hom. I. I. 368. 369. Quam magnifica autem illa: *Aëra per* (nam vacuum ornat, ut saepe) *et adsurgere in auras!* — 410. *fulvae nimbis arcuatae Tollitur*; cecidit cum Hom. I. I. 365, ὄνο δὲ στέφοντι κοῖτῃ ἵστατ ἀπορμύνη, ὥστε ὕψος

ἔκθελξ. *II.* — *humescunt* Soph. Elect. 718. ἀπὶ νότα ἡππίων. *W.* — 412. *amor laudum*, cupiditas, ut semper poetarum. *II.* — *Tantus amor laudum!* Admirabilis haec φιλοτιμία quae vel maximos viros non dedecet, pulcherrimam equi effigiem felici epiphonemate absolvit. Verum ex omnibus scriptoribus, qui variis populorum linguis equum descripserunt, nullus vel longo intervallo sequitur divinum illud carmen, quod Deus ipse interrogavit servum suum Iob; Cap. XXXIX, vs. 19: « Numquid praebelis equo fortitudinem, aut circumdabis collo eius hianibus? Numquid suscitabis enim quae si locustas? gloria narium eius terret. Terram ungula fodit, exultat audacter: in occursum pergit ardentis. Contemnit pavorem, nec cedet gladio. Super ipsum sonabit pharetra, vibrabit hasta et clypeus. Fervens et fremens sorbet terram; nec reputat tubae sonare clangorem. Vbi audierit buccinam, dicit: « Vah; procul od-ratur bellum, exhortationem ducum, et ululatum exercitus. » His exaratis, liceat exclamare: *Cedite Romani scriptores, cedite Graeci, L.*

413. *Erichthonium*, Athenarum regem post Amphictyonem, quadrigas

Iungere equos, rapidusque rotis insistere victor.
 Frena Pelethronii Lapithae gyrosque dedere, 115
 Inpositi dorso, atque equitem docuere sub armis
 Insultare solo, et gressus glomerare superbos.
 Aequus uterque labor; aequae iuvenemque magistri
 Exquirunt calidumque animis et cursibus aërem;

et, illis reluctante, effectum libidinis proiecit in terram: inde natus est puer draconteis pedibus, qui appellatus est *Erichthonius*; quasi de terra et lite procreatus. Nam *ἔπις*, est lis, et *χθών* terra. Hic ad tegendam pedum foeditatem, iuvenis equis usus est curru. quo tegeret sui corporis turpitudinem. — An primus fuerit *Erichthonius* quadrigarum inventor, accurate persequitur vir multa eruditione insignis, Saefferus de re vehicular. lib. I, pag. 43, 44. L.

115. *Frena Pelethronii.* Pelethronium oppidum est Thessaliae, ubi primum domandorum equorum repertus est usus: nam quum quidam Thessalus rex, bobus oestro exagitatis, satellites suos ad eos revocandos ire iussisset, illicque

invenisse, Centauros primos equorum domitores fuisse, non quidem perpetuus ac constans, plurimorum tamen narratio est. Poëta h. l. *Lapithas* nominat (quos a saltu *Pelethronio* in Pelio Thessaliae declarat), vel ut fabulam ad eos transferat a Centauris, vel ut hos inter Lapitharum genus referat, quod verum esse videtur. Frens alias invenimus *Bellerophonitis* sunt: v. Pindar. Ol. XIII, 90 s. — 114. *rotis insistere victor*, quadrigarum cursu certare. — 115. *gyros dedere*; h. invenire, docuere equum in gyrum flectere. — 116. *equitem* veteres Grammatici pro equo dictum volebant. vid. Gell. XVIII, 5: Macrobi. Sat. VII, 9: Perperam. Cur *eques* non *insultare* dicatur, qui et incedere, decurrere? *angusto prius ore coercens* *Insultare* docet *campis* iam Varius ante Virgilium dixerat apud Macrobi. VI, 2. *eques sub armis*, armatus. idem *eques insultat campis*, et *glomerat*, fert, gressus superbos, quatenus equum id facere cogit. Similiter apud Horatium Epod. 16, 12,

eques verberat ungula. Lapithae itaque, insidentes equis, *docuere*, exemplo suo, *equitem insultare solo*, h. primi fuere huius artis auctores. H. — 116. *Inpositi*. Nota hoc verbum dari domitoribus equorum. Ita Manili. lib. IV, ex correctione Scaligeri: *Quadrupedum genus inpositis domitare magistris*. — *Ephippio* insidebat *eques romanus*; quocirca a Germanis ut effeminatus irridebatur: mox mollioribus palviniis usi sunt proceres. Denique quarto nostrorum saeculo inventae sunt *sellae*, primum ad peregrinationes adhibitae, et centum circiter post annis etiam ad bellum. F. G. — 118. In utroque equorum usu, nimirum et equestri hoc, cursus quadrigarumque, et admissio nis illo (sic sententiarum ordo v. 95 postulat) iuventutis omnium maxime et vigor iuvenilis spectatur; nec, nisi haec adsint, refert, equum iam multis proeliis interfuisse, et praeclearo genere vel stirpe esse ortum. Alii in verbis *equus labor* nam equi ad equitandum et currum intelligunt.

Quamvis saepe fuga versos ille egerit hostis, 120
Et patriam Epirum referat fortisque Mycenae,
Neptunique ipsa deducat origine gentem.

His animadversis, instant sub tempus, et omnis
Inpendunt curas denso distendere pinguis,

cursum non sufficerent, ascenderunt equos, et eorum velocitate boves secuti, eos stimulis ad tecta revocarunt. Sed hi visi, aut quum irent velociter, aut quum eorum equi circa flumen Peneon potarent, capitibus inclinatis, locum fabulae dederunt, ut Centauri esse crederentur; qui dicti sunt Centauri ἀνὸ τοῦ κεντρὸν τοῦ ταύρου. Alii dicunt Centaurorum fabulam esse confictam, ad exprimendam humanae vitae velocitatem; quia equum constat esse velocissimum. Bene autem *Pelethronii* addidit; quia sunt et alii *Lapithae*.

124. *Denso distendere pinguis*: Non laxo; quod quibusdam potionibus per fraudem agasones facere consueverunt: unde sit, *Denso pinguis*: id est, viribus pleno: duplex adiectivum, pro substantivo et adiectivo, ut *Georg. lib. I, 193*; *aperta serena*: saepe *pingue* est generis neutri; et ita in omnibus idoneis invenitur: nam nec *pinguedo*, nec *pinguedine* Latinum est.

120. *Quamvis*, etc. Haec enim nisi habuerit, parum refert; quos hostes in bello vicerit: qua patria sit natus, Epiro ne, an Mycenae; qua origine; sit ne procreatus ab equo illo, quem Neptunus produxit. *C.* — *fuga versos*, in fugam. — 124. *Epirus* (v. sup. *Ge. I, 59*) et *Mycenae* cum tota Argolide (v. sup. v. 44) equos praestantissimos slebant. 122. *Quamvis* genus ducat ab ipso Neptuno, a quo et Ceres, in equum conversis, *Arion* ille notissimus in fabulis equus natus fuit. Variat tamen fabula. *H.* — *Gentem*. In Romano codice non *gentem*, sed *nome* legitur. Quod vero equos ullos a Neptuno deducere dicitur originem; non quod tridentis percussione equus exierit, in quo Servius falsus est; neque quod se Ceres in equum mutaverit, ita a Neptuno compressa, unde generosos equos genitos ait Probus: sed quia Neptunus quorundam equorum auctor fuit, ut Pegasi, et alterius in

Thracis percusso scopulo; veluti Medusa Arionis, Ceres Odorimi, quem Adrastus habuit. *Pier.* — Ille forte de primo equo sermo est, quem tridentis creavit Neptunus. Magistri genera equorum ad illum referre conabantur eodem ois, quo genealogi veteres familiarum originem ad lozem; recentiores vero ad Carolum magnum, vel ad *Witkind*. V. G.

123—124. De admissura ipsa praecipit. Equus et taurus (nam v. 49, de utroque praecipere incipiebat), ea ingruente, sagiosandi, equae ac vaccae sunt macerandae. Commune praecipit Varronis II, 5, 42; et II, 4, 47; Columellae VI, 27, 8; Palladii et omnium, qui hac de re praeceperunt. — *pingue pro pinguedine*, sagina. (*curam imp. distendere* h. e. in eum distendendum. Tacit. Hist. II, 40, *Crispus incubuerat delatore pervertens*. W.) — *denso*, non laxo, quod quibusdam potionibus per fraudem agasones facere consueverunt, ut bene

Quem legere ducem, et pecori dixcre maritum, 425
 Pubentesque secant herbas, fluviosque ministrant
 Farraque, ne blando nequeat superesse labori,
 Invalidique patrum referant ieiunia nati.
 Ipsa autem macie tenuant armenta volentes,
 Atque, ubi concubitus primos iam nota voluptas 430
 Sollicitat, frondisque negant et fontibus arcent;
 Saepe etiam cursu quatiant, et sole fatigant,

426. *Pubentesque secant herbas.* Adultas, maturiores, succi plenas, qualis est homo, quum viridi aëvo pubescit, Aeneid. IV, 514; quibus robur acquiritur.

431. *Frondisque negant et fontibus arcent.* Contra illud, *pubentesque secant herbas, fluviosque ministrant.*

Servius. Idem *dixere*, h. designare. Horat. Od. II, 7, 25, *Quem Venus arbitrum dicit bibendi? fluvios*, aquam. — 426. *pubentes herbas*, lanuginosas. Nam *pubes* χροῦς. Vnde ἄνδρ' χροῦσῳ. Sic et Aen. IV, 514. XII, 413 (florentes esse, apparet ex Not. ad Aen. XII, 413. W.). — 427. Vt possit sufficere — et ne pulli prodant patrum maciem et infirmitatem. Colum. IV, 27, 8: *eoque tempore, quo vocatur a feminis, robRANDUS est largo cibo; et, appropinquante vere, ordeo eruoque saginandus, ut Veneri supersit; quantoque fortior inierit, firmiora semina praebet futurae stirpi.* cf. eund. VI, 24; Varr. II, 5, qui et II, 2, 43, *ordeum si est datum, firmiores fiunt ad laborem sustinendum.* conf. supra ad v. 97. — 429. Ipsas autem feminas, equas et vaccas, ante admissuram de instituto extenuare solent. II. — *Tenuant armenta.* λεχαίνουσι, et λεπτοῦργουσι Plato, ex nota Germani Armentarii volentes, id est, de industria, equas, ut et vaccas, emaciant. — Varro et Columella docent unicuique admis-

sario equo dari quindecim ad viginti equas insiliendas; idem Varro duobus tauris sexaginta ad septuaginta vaccas submittendas: at Columella quindecim, et Plinius decem tantum volebat cuique taurorum tradi. V. G. — 430. *Voluptatem* hic stimulos, desiderium voluptatis esse, obviunt. cf. Ecl. II, 65; Aen. X, 846. Ea voluptas sollicitat concubitus; hoc magis poetice dicitur quam: sollicitat, stimulat eas sed concubitus. nota voluptas, cuius iam sensum libent, quam sentire incipiunt. Notum enim latissime patet poetis ad es non modo, quibus aduevimus, verum etiam, in quibus cum maxime versamur, quae septimus, quorum consoci sumus, et quae quocumque alio modo nos attingunt. II. — *frondisque negant* etc. arcent a pabulo et potu. C. — 432. *quatiant*, agitant, conficiunt, ut vires relaxentur. — 433. cf. Ge. I, 192 et 298. h. medio aestu. Mense Iulio admittuntur tauri; at equi iam inde ab aequinoctio verno. II. — *Tunna.* Quae tunduntur: non enim quum tunsae sunt, sed quum tun-

Quum graviter tunsis gemit area frugibus, et quum
 Surgentem ad zephyrum paleae iactantur inanes.
 Hoc faciunt, nimio ne luxu obtusior usus 435
 Sit genitali arvo, et sulcos oblimet inertis,
 Sed rapiat sitiens Venerem, interiusque recondat.

Rursus cura patrum cadere, et succedere matrum
 Incipit. Exactis gravidæ quum mensibus errant,
 Non illas gravibus quisquam iuga ducere plaustris, 430
 Non saltu superare viam sit passus, et acri

433. *Quum graviter*. Hoc est, die medio: hoc autem ad exprimendum die tempus est positum; non quod equæ ætatis tempore ceciderint.

436. *Sedens oblimet inertes*. Claudat meatus: et hoc similiter per translationem dixit nam legimus supra: *Et obducto late tenet omnia limbo*.

444. *Saltu superare viam*. Quod solet fieri, quum pascunt pedibus impeditis.

duntur. Illic loquitur de tritura, quæ sit in agro Mantuano, et Euganea fere omni, circumducta per aream equis, qui apicis suis pedibus pertundunt. L. — 434: paleæ a frumentis separatae, flante Favonio, Colum. II, 24, 5. — 435, 436. Ne partes genitales sint obtusiores, nimia nebitate, ad usum, quem habent in concipiendo fetu. Hinc unus pro ipsa re, quæ quia utitur. vid., Not. ad Ge. II, 466, *unus olivi*, h. oleum, quo utuntur. (*unus ipse*, qui, ut vocabulo infimæ Latinitatis utar, est idoneitas ad concipiendum, dicitur *obtusus*, h. e. immixtus seu infractus luxu nimio. Ad constructionem compara Ge. I, 395: *Nam neque tunc strillis acies obtusa (esse) videtur*. W.) Hoc idem exprimitur altro membro: ne luxurians pinguedo, oblimet sulcos inertes, h. ne esse partes (sulcos eadem metaphora appellat, quæ secundum Græcos, qui ἀλλανξ dixere, iam Lucretius erat usus; ut ovum (quod cum Græco γῶν comparaveris, Soph. Antig. 569. ἀπώστροφος γὰρ γῆρας ἐστὶν γῶνι. W.) et alia di-

cuntur) oblimatae sint, h. obductae, pinguedine interclusae; sed ut celeriter concipiant genitalem auram. Haec ultima v. 437 ex Lucret. IV, 4203, 4204 expressit, at et cœtius et vanustius. Alio sensu *Venerem* raperè apud Horat. Sat. I, 3, 409. H. — 436. *Genitali arvo*. Pari honestate nterum sive vulvam muliebrem folliculum appellabant: fundum Plautus: scrobem Arnob. Rem Naturam, auctor Priap. ut et Græci φύτιν, et Aristoteles Σπέρματος πύλον. Tamen.

438—436. Admissura facta, admissarii negliguntur, et tota cura in matres gravidas convertitur. — *Rursus*, viceversa. — 439. Cum vicinae partui sunt, exactis gravidæ mensibus errant. v. Varron. II, 7, 40 et 44, et reliquos de R. R. scriptores. II. — *Non illas*, etc. neque enim primum, quum exactis mensibus gravidæ, quod vere proximo tantum accideret, curandæ sunt: sed confestim post coitum primis mensibus, quum flumina exsiccant caniculæ ignes, tunc quietæ sint, nec motus faciat lemmosicos. Columella VII, 27; Var-

Carpere prata fuga, fluviosque innare rapaces;
 Saltibus in vacuis pascant, et plena secundum
 Flumina, muscus ubi et viridissima gramine ripa,
 Speluncaeque tegant, et saxea procubet umbra. 145
 Est lucos Silari circa ilicibusque virentem
 Plurimus Alburnum volitans, quoui nomen asilo
 Romanum est, oestrum Graii vertere vocantes;
 Asper, acerba sonans; quo tota exterrita silvis
 Diffugiunt armenta, furit mugitibus aether 150

ro II, 7: « Praegnantem neque im-
 a plere cibo, neque esurire oportet. » *V. G.* — 140. Proprie plau-
 stra ducuntur a bobus iugo iunctis;
 sed poetica ratio vulgarem invertit.
 Quamquam vero idem praeceptum
 ad equam quadrigis seu bigis in-
 gendam pertinet, orationem tamen
 poeta, ut variet, ad genus bovillum
 magis deflectit. — *acri fuga*, celeri
 cursu. — *Carpere prata*, proprie *via*
carpitur per prata; quandoquidem
 singulis gressibus aliqua pars de via
 carpitur, demitur. Poetae inde etiam
 dicunt: carpere campum, rura et sic
 porro. — 143. *Saltus vacui*, in qui-
 bus solae, quietae, otiosae pascun-
 tur: — *plena flumina*, ne, dum
 aquam ex alto hauriunt, felum eli-
 dant. De *pascant* est monendum, in-
 telligi posse pastores; recte. Verum
 nec minus pecudes et armenta di-
 cuntur *pascere* vel adiuncto *herbas*,
saltus, vel absolute, ut Ecl. III, 96,
pascentes capellas, IV, 45, *agnos*, V,
 12, *haedos* et sic alia. *H.* — *procubet*,
 h. e. extendatur. *W.*

146—156. Arcendum esse a gra-
 vido pecore *asilum* ait, qui cum in
 omnibus pascuis, in primis in pratis
 aquis, obvisus sit, maxime tamen
 in silvis montis Alburni, iuxta Sila-
 rum (nunc *Selo*), Lucaniae fluvium,

qui Tanagrum (hodie *Negro*) re-
 cipit, frequens esse solet; unde ab
 his locis a poeta declaratur. Est au-
 tem *asilus*, noto inter Romanos no-
 mine, Graeco οἰστρος dictus, v. Odys.
 χ, 300. *volitans* (substantivi loco
 positum, ut *volans*, Aen. VI, 239, et
volucris, *ales*) h. insectum e ve-
 sparum genere, (nec multum ab eo
 diversus μύωψ, fortasse nec *tabanus*
 apud Varronem R. R. II, 5, 14, quem
 eundem vulgo cum *asilo* putant)
 sine proboscide, at cum aculea seu
 spiculo in cauda acutissimo, quo ova
 intra cutem armentorum demittit. —
 148. *vertere vocantes*, poetica peri-
 phrasi, in sermonem suum versum
 vocant, reddunt. — 149. *asper*, ira-
 cundus, qui facile esacerbatur. *acerba*
sonans, pro acerbe; edens membra-
 nis alarum sonitum et susurrum gra-
 vissimum. Ad compositionem conf.
 Aen. IX, 794. *acerba tueri*. H. Ma-
 xima verborum pars, quae illam
 admittunt compositionem, significant
 edere sonum vel adipiscere, ut *ela-*
mare, *voiferari*, *clangere*, *gemere*,
sonare, *latrare*, *fremerere*, *tueri*. W. —
 150. *diffugiunt*, cf. Valer. Flacc. III,
 581. — *furit aether*, pro: furit mugi-
 tus per aethere, h. e. aether reso-
 nat furientium mugitu. H. Vrsus di-
 cendi Graecus. Aesch. Sept. 441. Δο-

Concussus, silvaeque et sicci ripa Tanagri.
 Hoc quondam monstro horribilis exercuit iras
 Inachiae Iuno pestem meditata iuvencae.
 Hunc quoque (nam mediis fervoribus acrior instat)
 Arcebis grvido pecori, armentaque pasces, 155
 Sole recens orto, aut noctem ducentibus astris.
 Post partum cura in vitulos traducitur omnis;
 Continuoque notas et nomina gentis inurunt,

451. *Sicci Tanagri*. Non multum valentis. Tanager autem fluvius est Ioniae; et sicci ad tempus aestatis relatum est: est enim torrens hyeme; et hoc dicit, armentorum mugitu cuncta resonare.

453. *Pestem meditata iuvencae*. Vel quam pestem ante excogitaverat: vel meditata, inferens et exercens accipiamus. Horatius: *Horrendumque cultus Didymi meditatur agris*, id est, infert, exercet: nam et in ipsa meditatione exercitium est.

πυρίαντος δ' αἰθήρ ἀνιμώεσσι. W. — 451. *Siccus Tanager*, aestu solis exsiccatus. Habuit autem poeta ante oculos Homer. *Odys.* 2, 300 sq. Apollon. I, 1256 sqq. — 452. *Hoc monstro*, hoc aëlio, quem immisit. *Inachiam iuvencae*, Inachi filiam, quam in bovem conversam oestro percussisse Iuno dicitur. Illa se in mare praecipitavit, quod Ionium vocaverunt; et Iulia dicitur, quasi sola Dea: hoc enim Aegyptiis placet. L. — 453. *pestem meditata*, grave malum excogitavit. — 454. *mediis fervoribus*, medio die; at illud ornatus. Sic inf. 334. *mediis aestibus*. cf. ad Ge. I, 297. 8. *acrior instat*, saevius vexat. — 455. *arcebis pecori*, exquisitus quam arce a pecore. — 456. *astra dicunt noctem*, quae his in conspectum venientibus succedit. Alias noctem, *noctis cursum*, sequi dicuntur sidera. v. Tibull. II, 1, 87.

458 sqq. A gravidis et enixis matribus cura ad vitulos et pullos convertitur. Ac primum de vitulis egit

Virgilius. Nomen stirpis ac generis inurunt nota (v. ad Calpurn. V, 84 et Aen. III, 444, *foliaque notas et nomina mandat*) seu signo, quo id denotetur. In sqq. copula et non habet cui bene innagatur. Sunt qui construant; continuoque inurunt notas, et nomina gi et quos, ut verba et nomina et quos pro appositione habentur, gentisque et usus distincte designetur. Sed quomodo inurunt nomina et quos iungi possit, non docent. Equidem suppleo: et inurunt notas his, quos. II. — Et pro et quidem declarando inseruit. Rationem dicendi ex oratione pedestri petitam malo ferre in georgicis, quam locum sensu carentem relinquere, vel contra leges grammaticae tentare. III. — 458. *Notas, et nomina gentis inurunt*. De hoc more fuisse dictum Georg. I, ad illud: *Aut pecori signum, et numeros impressit acervis*. Illud, *gentis nomina*, libenter retuli ad prosopiam, nobilitatem, et patriam pecoris, non ad possessorem, etiamsi videam hoc

Et, quos aut pecori malint submittere habendo,
 Aut aris servare sacros, aut scindere terram, 160
 Et campum horrentem fractis invertere glebis.
 Cetera pascuntur viridis armenta per herbas:
 Tu quos ad studium atque usum formabis agrestem,
 Iam vitulos hortare, viamque insiste domandi,
 Dum faciles animi iuvenum, dum mobilis aetas. 165
 Ac primum laxos tenui de vimine circlos

defendi posse. Bene Servius notas vocat *characteres*; inde χαρακτήρες et χαρακτῆρες: characteres graece χαρακτῆρες, id est, notae ferro eadenti inustae. — Verborum series, quae doctos fefellit viros, sic ordinanda est: notas inuvas: Et nomina gentis, Et quos aut, — aut — aut. — Notae inustae partim origioem indicant, partim usum, ad quem servantur vituli. Similis transpositio invenitur Aeneid. V, 62: adhibete Penates; Et patrios epulis, Et quos colit hospes: Aeneid. XII, 393, Ipse suas artes, sua munera laetus Apollo augurium citharamque dabat, celeresque sagittas: Et in Ovid. Metam. VIII, 428: protinus exuvias, rigidis horrentia setis terga dat, et magnis insignia dentibus ora. Vide I, 25; III, 295: litteris aliisque indicii: pecora et armenta signabantur, ultimo Ianuario: quae vero tardiore partu nata, mense aprili Col. XI, 2, 14, 38: I, 26, 3. Plinius autem VIII, 42, 64; putat, Alexandri equum ab insigni Taurini capitis armo impressi Bucephalon vocatum esse. — Turneb. de hoc ritu XXIII, 45. L. — 159. submittere. v. ad v. 73. — habendo, quod habetur, alitur, ut Ge. I, 3. — aris servare decentius erat, quam lanio tradere. — 161. campum horrentem, novalem pro quovis agro duras et asperas glebas habente.

162. Cetera armenta, reliqui quidem omnes vituli in communi grege pascuntur, praeter eos, qui operi rustico destinantur, de quibus in sequentibus diligenter agit. Nam transit 163 ad praecceptum de matura invencos domandi cura, quod ita oritur: Tu quos, qua formula et alibi utitur pro vulgari: Quos tu autem ad studium agreste, h. opus rusticum, educare paras, hos iam vitulos cura adsuafacere labori. Redduntur et huius iudicii, et ceterorum, quae nuda in hac minore editione apposui, rationes in editione Virgilii maiore. Moneo hoc, ne me putes supercilioso magisterio haec edicere aut dictare; a quo more humanissimus quisque est alienissimus, multo magis in hoc genere, quod tantum probabilis aetatur; tantum habet, ut eum contumelia aliorum superbe et arroganter talia persequatur. — Rationem domandi boves a Varrone petit de R. R. I, 20. cf. Colum. VI, 2: Pallad. IV, 42. — 164. viamque insiste domandi, artem et rationem ingredi, curam suscipe domandi, h. e. iam tum mature doma. — 165. faciles animi, molles, dociles, v. ad Tibull. I, 4, 40. mobilis aetas, in qua corpus mobile, ῥυτίχρον, flexile, agile; vegetum.

166. 167. Expressit versus Nemesian. Cyneg. 184, Libera tunc primum

Cervici subnecte; dehinc, ubi libera colla
 Servitio adsuerint, ipsis e torquibus aptos
 Iunge pares et coge gradum conferre iuvencos:
 Atque illis iam saepe rotae ducantur inanes 470
 Per terram, et summo vestigia pulvere signent:
 Post valido nitens sub pondere faginus axis
 Instrepat, et iunctos tcmo trahat aereus orbis.
 Interea pubi indomitae non grāmina tantum,
 Nec vascas salicū frondes ulvamque palustrem, 475
 Sed frumenta manu carpes sata. Nec tibi fetae,

conuescant colla ligari: de canibus.
H. — 466. *Circulos*. *Circus* est principale, unde sit *circulus*, et per synecopam *cirolos*: sicut *periculum* et *periculus*; *seculum* et *seculum*. Ita in Varro. de Rust. I, 4, *seculos* pro *seculis*, agnoscimus. *L.* — 468. *aptos*, vinctos, nexos et illigatos invicem ex vimineis illis vinculis; non ex eorū, ut iam tum usus hominum multorum ferebat. — 470. *rotae inanes*, vacua plaustra, quorum mox vestigia intellige leviter expressa in pulvere, quia levia sunt. — 472. His adusueti plastro ponderoso et onusto iungantur. At quam ornate hoc extulit! Para ex Homeri illo II, ε, 838. *μῆλα δ' ἄερα χαλκίονος ἄλκων*, *veraa*. — *temo aereus*, aere, ut nunc ferro, firmatus. — *iuncti orbis*, *rotae*, h. currus, cui temo iunctus est. — 474. *pubi indomitae*, vitulis nondum domitis, donec domantur. — 475. *vascas salicum frondes*, exiles, tenues, parum succosae. *vescum papaver* Ge. IV, 434, parva grana habens. *H.* — 475. *Vascas*, tenera et exiles: nam *vescum* apud antiquos significabat macrum, et quasi quod escam non reciperet. Afranius in Scroribus: *Ah puer est vscus, imbe-*

cillus viribus. Sed vide ne *vascas*, appetibiles dixerit. Lucretius certe pro edace posuit, ut *vesco sale iuxta perresa*. Philarg. — *Vascas*, id est, *exsuccas*, *graciles*, *minutim conexas*; ex Ovidio idem liquidum: « *Ves* » grandia farra colonae Quae male « creverunt, vascasque parva vocant. » Ex *us* et *esca*, ut Gell. XVI, 5; et Salmas. in Solin. pag. 35; eodem modo, ut *vescor*, *vesanus*. — Non a *vescor*, quemadmodum nonnulli perperam Vet. gloss. *vescus* ὀλιγόστος, ὀλιγοδότης. Plin. VII, 20: *vesco* corpore, sed *eximilis viribus*, etc. pro *macilento*, cui opponitur *perpastus* qua voce utitur Phaedr. lib. III, fab. 7. *L.* — *Pluviamque*. Arbitrantur nonnulli, hanc herbam esse τὴν παχὴν Dioscoridis, lentem palustrem, et inveniri in stagnantibus aquis: alii dicunt, esse herbas maiusculas, quae in paludibus nascuntur. *Cerut*. — *nlva*, herbae ac calami palustris genus, eadem cum *typha* nostra habetur. — 476. *Sed etiam frumenta sata*, herbas novellae aetatis. vid. Varro. R. R. II, 5, 47. *H.* — *frumenta manu carpes sata*. Explicui de sarragine, secutus Servium. Varro hoc genus cili adhibet II, 5: « Semestribus vi-

More patrum, nivea inplebunt mulctraria vaccae,
Sed tota in dulcis consument ubera natos.

Sin ad bella magis studium turmasque feroces,
Aut Alphea rotis praelabi flumina Pisae, 480
Et Iovis in luco currus agitare volantis;
Primus equi labor est animos atque arma videre
Bellantum, lituosque pati, tractuque gementem
Ferre rotam, et stabulo frenos audire sonantis;
Tum magis atque magis blandis gaudere magistri 485

480. *Praelabi flumina Pisae.* Quia ut supra diximus, circa ripas fluminum agitabatur curule certamen.

» tulis obiciunt furfures triticeos, et
» farinam ordeaceam, et teneram ber-
» bam. » Hoc extremum explicat,
quae sint sata illa frumentacea Vir-
gili. C. — 476. 477. 478. Praeceptum
» multis veteribus et recentioribus
tum de bovillo tum de ovillo genere
repetitum. cf. Var. R. R. II, 2, 42: Col.
VII, 4, 3: Geop. XVIII, 3 extr. Et pul-
chri versus Calpurnii Ecl. V, 36, iam
ab aliis laudati: *Parce tamen fetis,*
nec sint compentia tanti, Destrui ut
niveos venalis casus agnos. Nam tibi
praecipuo fetura colatur amore. Ad-
dit *more patrum*, b. e. quod solebant
maiores facere; prisci patresfamilias
et agricolae. Ambiguum quidem per
verba est, utrum fecerint; ex Var-
rone tamen constat probabilius esse
alterum, matribus olim mulgendo
fulvae lac subductum. H. — *more pa-*
trum, signat priscum aevum, in quo
esus magna ex parte lacteus fuit:
nondum enim hominibus assuetis ad
carnes, nullus cibus delicatior fuit
lacticiniis. *Cerda.*

479—480. Transit nunc ad curam
pullorum; v. Varro II, 7, 6, 45.
Colum. VI, 29, 4. Etiam horum di-
lectum esse sciendum, primo loco

praecipit. Sin magis est studium *for-*
mare (v. 463) pullos ad bella turmas-
que, h. usum bellicum, aut *praelabi*,
s. praelerlabi (curuli certamine an-
tipicare. *Tamb.*) *rotis*, quadrigarum
certamine, sc. magis studium est. De
certamine Olympico eum loqui, satis
patet, quod habebatur, iuxta Alph. vid.
19. In luco Iovis erat stadium, ut ex
Strabone et Pausania apparet. H. Vix
ferri potest ellipsis *formare pullos*.
Vide an Virgilius ad formam studium
conferre ad audacius movaverit est
mihî studium arl. W. — 482. 483.
484. Ante omnia equus assuefacien-
dus est (*primus equi labor est*) *videre*,
ut videat, videre toleret bellantes,
seu pugnas, et lituos tubasque au-
dire, aut strepitum currum freno-
rumque *ferre*, perferre auribus; *ro-*
tam, currum, *gementem tractu*, stri-
dentem, dum trahitur, et in *stabulo*
frenos audire sonantes. De hoc v. Var-
ron. R. R. II, 7, 42: Geop. XVI, 4.
res nota — 286. Expressit verba Ne-
mesius. Cyneg. 295. 296: *atque toros*
manibus percurrere eorum, Gaudet
ut plauum sonipes, lactumque retinet
Corpus.

485. *Blandis gaudere magistri Laudi-*

Laudibus, et plausae sonitum cervicis amare.
 Atque haec iam primo, depulsus ab ubere matris,
 Audeat, inque vicem det mollibus ora capistris
 Invalidus, etiamque tremens, etiam inscius aevi.
 At tribus exactis, ubi quarta adcesserit aestas, 490
 Carpere mox gyrum incipiat, gradibusque sonare
 Compositis, sinuetque alterna volumina crurum,
 Sitque laboranti similis; tum cursibus aurās,
 Tum vocet, ac, per aperta volans, ceu liber habenis,
 Aequora, vix summa vestigia ponat arena : 495
 Qualis Hyperboreis aquilo quum densus ab oris

496. *Qualis Hyperboreis.* Hyperborei montes sunt Scythiae; sic dicti

bus. Est hoc ingenium equorum, ut plurimum ducantur laude, blanditiis, illecebris. Philo lib. de Agricultura: ὅταν μὲν οὖν σύνῳς προέρχεται παρὰ ψύχει ὁ ἵππυς ὡς ἐν ἵππαιῶν τῶα ἱππῶν. Homerus attigit Il. XVII, quum ait, equos non solum minis duci, sed etiam πειλίσσειν, blandis verbis. Sic Achilles affatus suum Xanthum, Mezentius Rhoeum. *Emmen.*

486. *Et plausae sonitum cervicis.* Infra Aeneid. XII: a Circumstant a properi aurigae manibusque laces- s sunt Pectora-plausa eavis, et colla a comantia pectunt. a Sonum autem illum ex collisione manuum, et pal- pationem in equis vocant Graeci πειπυσμὸν et πειπύζειν. Ger.

487. *Iam primo depulsus ab ubere,* pro: quam primum, statim ac. — *audeat,* docte pro faciat. — *in vicem,* vicissim, quod, cum in istis animum prodit ferocem, capistrum tamen ad- mittet opera tua. — 489. Equus fe- rox, indomitus, potest videri consocius esse aetatis, iuventutis, vigoris, virium; itaque *inscius aevi*, virium, quas nec habet nec expertus est. cf. Val. Fl. I,

771. *inscius aevi.* Recte Sestius: non- dum habens ab annis fiduciam. — 490. v. Varro R. R. II, 7, 43; Colum. VI, 29, 4. — 490. *aestas.* codices ferè omnes, praeter Romanum, habent *aetas*, quod agnoscit Servius, exponit- que *quarta aetas*, quartus annus, qui velit aetatem accipi multipliciter: neque ignorat Varronis praeceptum, post annum trinuum melius esse pul- lum domare: mihi vero neque acce- perit, neque *aetas*, displicent; nam phrasia ista est nota Maroni, his Aeneid. I, 265; 755; semel, V, 626. *Lem.*

491. 492. *Carpere gyrum*, ut viam, campum (v. modo ad vs. 442) h. in gyrum seu orbem, ire, *sonare gradi- bus compositis*, incedere, ungula so- nante, gressibus numerosis. — *sinuet alterna volumina crurum*, h. alto tol- lat, iactet, erura alternis. — 493. *tum cursibus aurās* Tum vocet, h. tum, tum, volare incipiat. — *vo- cet* h. provocet, ut saepe poetae.

496—201. Cursus celeritatem cum vento comparat. *Volans equus, qua- lis aquilo, cum — etc., volat.* Hyper-

Incubuit, Scythiaeque hiemis atque arida differt
 Nubila: tum segetes altae campique natantes
 Lenibus horrescunt flabris, summaeque sonorem
 Dant silvae, longique urgent ad litora fluctus; 200
 Ille volat, simul arva fuga simul aequora verrens.
 Hic vel ad Elei metas et maxuma campi
 Sudabit spatia, et spumas aget ore cruentas;
 Belgica vel molli melius feret esseda collo:

quod supra, id est, ultra eos fiat Boreas. Dixit autem, sic currat equus, ut ventus.

202. *Ad Elei metas*. Id est, fines Circi. Ells autem civitas Arcadiae, in qua agebatur curule certamen, et est species pro genere.

203. *Spumas aget ore cruentas*. Quod est signum. equi fortissimi, si videret rubras egerit spumas.

boreas oras simpliciter pro borealibus et septentrionalibus. ut infra v. 381 et IV, 517, dixit. *Aquilo densus*, non, ut volunt, qui densat nubila; sed qui dense, magis cum vi et impetu, late fertur. *H.* — *Densus aquilo*. Quem constat densare et constringere, ut Austrum laxare et resolvere: vide Arist. Meteor. Sic Germanus: sed huius sententiam ipse refellit Mairö, Aen. V, 696, *densis Austris imber ingerrimus*, iudicat eandem esse utriusque venti vim, impetum et densitatem: unde concludo *densum* ventum significare, qui totis et confectis viribus, siue ulla intermissione perpetuos spirat, ἀσπός. *L.* — 197. *differt hiemes* seu procellas, h. dissipat, ex Lucret. I, 273. — *arida nubila*, nubes sine pluvio. — *campi natantes*, segetes undantes ac fluctuantes; illustratum dudum a viris doctis. — *Lenia flabra* videntur ab aquilone, qui *densus* incumbit, aliquantum esse aliena; sed segetes, ntpote humiliores et cedentes, lenius, leniore eum strepitu, agitantur: arbores contra, unaio-

rem venti impetum sustinentes, sonorem edunt ac fragorem. — *longi fluctus*, qui longe, e longinquo, veniunt, *urgent*, protrudunt se, voluntur. — *Ille, aquilo, volat*. — *fuga*, de celeri cursu ac motu, ut saepe poetarum. — *verre* de ventis; ex more poetarum, pro perficere.

202—204. Ille bonus erit in certaminibus, e quibus Olympica, praestantius genus, mensurat, vel agitando curribus. Ornata singula. *maxima spatia* pro magnis. De *spatiis* Ge. I, 543. — *Sudabit*, plus quam decurret. *H.* Propert. IV, 1, 70: *Huius nec ad metas sudet oportet equus*. De compositione *aget ore* vidi. Not. ad II, 430. *W.* E curribus *essedae Belgica* ponit, seu pro curribus bellicis, quod praefero, cf. 179, seu nimirum pro nobiliore currus genere, ut poeta. Solent enim generosiores equi iungi bigis quadrigisque lautorum hominum, ut passim Caesarum, curribus triumphalibus, thensis, ut ap. Horat. Ep. II, 1, 192. de pompa triumphali in theatro exhibita etc. Huius

Tum demum crassa magnum farragine corpus 205
Crescere iam domitis sinito; namque ante domandum
Ingentis tollent animos, prensique negabunt
Verbera lenta pati, et duris parere lupatis.

Sed non ulla magis vires industria firmat,
Quam Venerem et caeci stimulos avertere amoris, 210
Sive boum sive est cui gratior usus equorum:
Atque ideo tauros procul atque in sola relegant
Pascua, post montem oppositum et trans flumina lata,
Aut intus clausos satura ad praesepia servant.

208. *Verbera lenta*. Quae a hoc flexibili inferuntur. Sic Plautus in *Asinor.* III, 2, 23: *Vlmeis affectos lentis virgis*. Phaedr. Fab. III, 7: *iugum flagello temperat lento meum: sic vincula lenta*. — *Duris parere lupatis*. Frenis asperimis, dicta satura lupata a lupinis dentibus, qui inaequales sunt: unde etiam eorum morsus vehementer obest.

currus ac rhedas, quae homines vehunt, eadem vocavit, et, a nobiliore genere sive etiam ab origine, *Belgica*; apud Belgas enim, ut apud Britannos, usus eorum erat, et quidem hellicus, ut ex Caesare de B. Gall. constat. — *feret*, equus dicitur *ferre currum*, rapere, rapitum auferre. — *molli collo, domito. Serv.*

205. Sines eos crassescere farragine crassa, quae crassus reddidit. — *ante domandum*, ante quam domentur, πρὸ τοῦ πωλοδαμνῆσθαι. H. — 207. *Tollent animos*. Ex Graecis, qui etiam de equis dicunt θυρόν, et ferocientem vocant θυροῦσθαι. Philo etiam de Opif. Mundi θυροῦσθαι ζῶον ἵππος: equus animal est animosissimum. Vt vero placuit Virgilio locutio ista in equis, ita etiam in satijs Georg. II, 350, *animos tollent satura Cerda*. — *prensi proprie*, v. Ge. I, 285. — 208. *verbera lenta*, lenti flagelli. — *lupatum*, frenum, lupis seu aculeis ferreis munitum.

209—293. Esspatiat in locum praeclarum de furore armentorum ex Veneris stimulis. Parat satura transitum commemoratione exhaustarum nimia Venere virium. — 210. *caeci amoris*, non, oculis capti, sed, occulti, etiam per venas et ossa saevientis. — 212. Habuit locum ante oculos Colum. VI, 27, 8, et versum sequentem Gracius Cyneg. 377, *trans altas ducere valles Admoneo; latumque fuga superabitur amnem*: Ovid. Art. II, 487, *spatio remotu per loca dividuus amne equos dixit*. — 213. Cum non est interpositus inter duo, utrique est *oppositus*, obiectus. — *lata* non otiosum est. — 214. *satura praesepia* sunt plena, quae saturant. — 215. *urique videndo*, passive, macerat, consumit, dum cernitur. — 217. Illa quidem saepe amantes etiam pinguare cogit inter se. Loca alia poetarum de pugna taurorum congescit Cerda; plura in Statio et Flacco passim reperias. Iactant se in hoc argumento poetae.

Carpit enim vires paullatim uritque videndo 215
 Femina; nec nemorum patitur meuinisse, nec herbae,
 Dulcibus illa quidem inlecebris et saepe superbos
 Cornibus inter se subigit decernere amantis.
 Pascitur in magna Sila formosa iuvenca;
 Illi alternantes multa vi proelia miscent 220
 Volneribus crebris; lavit ater corpore sanguis,
 Versaque in obnixos urguntur cornua vasto
 Cum gemitu; reboant silvaeque et longus Olympus.
 Nec mos bellantis una stabulare, sed alter
 Victus abit, longaeque ignotis exulat oris. 225
 Multa gemens ignominiam plagasque superbi
 Victoris, tum, quos amisit inultus, amores,
 Et stabula adspectans, regnis excessit avitis.

218. Totus versus unum illud Apollonii II, 89 exprimit: ἄνθρωπος τοῦτο τὸ ὄρος προσβῆδος ἀπὸ τοῦ βοῦς καὶ τοῦ βοῦς ἀπὸ τοῦ βοῦς. Proingrato et ieiuno silva Serv. memorat olim lectum fuisse Sila, quod poeta dignissimum. Erat en silva et mons Bruttii in extrema Italia, nota vel e Cic. Bruto, 20. Plin. III, 49. cf. Aen. XII, 715, *ingens Sila*. — 220. *alternantes ἀναβῆναι*, pro vicissim, invicem inter se. Hos prope ipsos versus inseruit poeta Aen. XII, 720-723. — 224. *lavit* poetice verbum pro tingit, perfundit corpus, deluit de corpore. — Mox *obnixos* cum dilectu et vi. Non omisit huius vocis usum Statius, cum imitatione hunc locum exprimeret Theb. IV, 399: *Ardua collatis obnixi cornua miscuit Frontibus*. H. — 228. *Longus Olympus*: non Thessalicus Olympus, ut Burmannus putat; sed longus, id est, altus caeli Olympus, quem superni nubes porrigi existimabant veteres; Ecl. VI, 86; Aen. VII, 288, *Ex aethere*

longo: Ovid. Metam. VI, 64, *longum caelum*: Aeneid. III, 383, *longa procul longis via dividit invia terra*: Alvarius, Od. III, 37, *longus pontus*. V. G. — 226. Multum gemens, propter vulnera a victore accepta. — 227. Valerius Flaccus; quod iam Cerda monet, hinc accepit: taurus victor ubi — *revisit Et patrium nemus*, et bello quos ultus amores. lib. II, 548. 549. — 228. *stabula adspectans*, respiciens; retorquens oculos, ut faciunt in re, quam inviti relinquimus. H. — Cicero de Catilina: «Retorquet oculos profecto saepe ad hanc urbem, quam e suis faucibus ereptam esse luget.» Contorsio ista, aut retorsio oculorum, et conversio capitis nota est magni affectus, praesertim indignationis. De Pyrrho relinquente Siciliam vid. Plut. in eius vita. De Annibale cedente Italia ita Liv. lib. XXX: «Respexisse saepe Italicae littora; et Deos hominesque accusantem, etc.» — Hic de stabu-

Ergo omni cura vires exercet, et inter
 Dura iacet pernox instrato saxa cubili, 230
 Frondibus hirsutis et carice pastus acuta;
 Et tentat sese, atque irasci in cornua discit,
 Arboris obnixus trunco, ventosque lacessit
 Ictibus, et sparsa ad pugnam prœludit arena.
 Post, ubi conlectum robur viresque refectae, 235
 Signa movet, praecepsque oblitum fertur in hostem:
 Fluctus uti, medio coepit quum albescere ponto,

lis aestivis sermo est, quae, ne consisteret aqua pluvia, in loco declivi, lapidibus et sabulo muniebantur in modum pavimenti. *V. G.* — excessit, docte tempus mutat, pro excedit. *H.* Convenit perfectum excessit sequentibus: Ergo — exercet. Saepe in narratione exponenda perfectum ita ad irascens, quod sequitur, referunt Latini; Val. Fl. I, 610: portam Impulit Hippotades; fundunt se carere lacti. conf. Aen. IV, 220—222. *W.*

229 sqq. Praestantissimum hunc locum, ut iam dudum viderunt cum Scalig. Poët. cap. 44. Inpp. imitati sunt Lucan. II, 601—607 praeclaro loco, Statius Theb. II, 323—330, Silius Ital. XVI, 4—10. — 230. *instrato*, h. l. non strato cubili, in nudo solo. Mox *carex*, lunci genus. cf. Ecl. III, 20. — 232. *irasci in cornua discit*. Repetitur hoc cum vis. sqq. Aen. XII, 403—6. Sententia obvia; in ratione grammatica aliquis haerere possit. *Irasci in aliquem* nemo, putō, pro alicui dixerit; etiam nemo *irascitur in ensen*, in hostem; adeoque nec in cornua. Sed in poetico sermone duos modos confundere licet; irascens exercet se in cornua seu ad cornuum usum; iam pro *irascitur* exercet se simpliciter *irascitur* dixit. Ea-

dem forma iam Euripides usus erat Baech. 732. Ταῦροι — κ' αἰς κρητὰς θυμῶν. Expeditiore ratione dictum est inf. Aen. X, 725, *urgentem in cornua cervum*, insurgentem in obvios cornibus, et: *Armenti modo dux vires in cornua sumo*, Ovid. Met. VIII, 882. *H.* — 233. *ventosque lacessit Ictibus*, et *sparsa ad pug. prœl. arena*. Videtur mihi gladiatorium verbum *Ventilare* circumscribere, et repraesentare. *Ventilare* siquidem gladiatores dicuntur, quum ante pugnam gladiis motis, et lusoriis ictibus aërem ferientes, proludunt ad certamen. Vnde et Seneca XXI, 118: « Quam stultum est, quum signum » pugnae acceperis, ventilare. » Et Plin. lib. III, cap. 45: « Tota com- » minatio prioribus in pedibus stat » ira gliscente alternos pedes repli- » cans, spargensque in alvum are- » nam, et solus animalium eo sti- » mulo ardescens. » Hanc explicatinem, quam veram censeo, nullus adhuc protulit. *L.* — 236. Pulchre ex re militari, cum signa, aquilae, inferuntur; ut Ge. IV, 108 de apibus. — *oblitum*, quomodo iam adversarii sui memoriam animo dimiserat, iam securum. Nisi hic est, cur aestues. 237—241. Laudata a multis comparatio, ex Hom. Ilud. δ, 422—

Longius ex altoque sinum trahit; utque, volutus
Ad terras, inmae sonat per saxa, neque ipso
Monte minor procumbit; at ima exaestuât unda 240
Verticibus, nigramque alte subiectat arenam.

Omne adeo genus in terris hominumque ferarumque,
Et genus aequoreum, pecudes, pictaeque volucres,
In furias ignemque ruunt; amor omnibus idem.
Tempore non alio catulorum oblita leaena 245
Saevior erravit campis; nec funera volgo
Tam multa informes ursi stragemque dedere
Per silvas; tum saevus aper, tum pessima tigris;
Heu! male tum Libyae solis erratur in agris.
Nonne vides, ut tota tremor pertentet equorum 250

250. *Tota tremor pertentet equorum Corpora.* Signatis sermonibus utitur, ad vim exaggerandam; dicens et tota corpora, et pertentet, penitus teget sequum dicat levem odorem equarum.

426 expresso, notante iam Macrob. V, 13, repetita eadem Aen. VII, 528—530. *H.* — *Fluctus uti, medio.* Sic paulatim taurus movetur ad praelia. *S.* — *albescere*, quod de spumantibus maris fluctibus dictum, praecclare pro existere, surgere. — *trahit sinum*, facit, sinuatur, curvaturas suas trahit, longe et ex alto versus littus; nam in hoc versatur notio princeps, ex alto ad littus volvi fluctus. Martyn. interponit cum aliis *coepit quum albescere ponto longius, ex altoque sinum trahit*; accipiunt nonnulli ex alto, ex profundo.

242 sqq. Multi poëtae varie hunc locum de furis amoris in animantibus tractarunt. Sed proxime noster Lucretii vestigia pressit, in primis I, 42 sqq. una cum Aristot. loco Histor. Anim. IV, 18. — 246. *erravit*, pro *est*, esse solet. Poëticam orationem considera; dicta haec pro: tum feras,

e quibus leaenas et ursas primo loco nominat, sunt saevissimi ingenii. — 247. *informes ursi*, deformes, turpes. — 249. Conf. loc. ap. Calabrum Paralip. V, 373. 377. 378. Formam orationis iam supra vidimus I, 448. *Heu! male tum mites defendit pampinus uvas.* *H.* — 247. *Informes ursi.* Vel *niagai*, vel qui tempore quo nascuntur, forma carent. Deferenda sententia est ad corpora ursorum; est enim vastum, et turpe, sic dicam, animal. Plutarchus in libello de Philostorgia, ἀπτοχ, ἀγρωτάτων, καὶ στυγερώντων διπλοῖ: *Vrsus, animal deformissimum, tristissimum.* Ovid. Trist. III, 5, *turpes ursi.* Demum Graeci ad verbum, ἀπτοχ, ἀγρωτάτων: *ursi informes.* L.

250. *Nonne vides.* Hic exorsus carminia aliquoties placuit Virgilio ad imitationem Lucretii, cui saepissime. — Plautus multa exhibet exempla

Corpora, si tantum notas odor attulit auras?
 Ac neque eos iam frena virum, neque verbera saeva,
 Non scopuli rupesque cavae, atque obiecta retardant
 Flumina, conreptos undâ torquentia montis.
 Ipse ruit dentisque Sabellique exaëuit sus, 255
 Et pede prosubigit terram, fricat arbore costas
 Atque hinc atque illinc, humerosque ad volnera durat.
 Quid iuvenis, magnum cui versat in ossibus ignem

254. *Notas odor attulit auras.* Hypallage est, pro auræ odorem apportaverint notum.

253. *Rupesque cavae, atque obiecta retardant.* Ad illud superius respicit: *Post montem oppositum, et trans flumina lata.*

255. *Sabellique exaëuit sus.* Sabinus: et est species pro genere. Dicit autem suem domesticam, quem cieurem vocant: nam de apris supra ait, *Tunc snevus aper*: hoc enim vult probare, non tantum ferus, sed et mansueta animalis smore in ferorem moveri.

256. *Prosubigit.* Fodit, et pedibus impellit alterius: quod pugnaturi sues facere consueverunt, ad acquirendum robur: unde etiam latera et costas terrentes, durant ea in futura certamina.

258. *Quid iuvenis.* Ne forte occurreret, illa animalia carere ratione: dicit

huius constructionis apud Graecos usitatae. Si vero sequentem phrasin a particula ut secreveris, multum roboris amittet sensus. — *Pertentare*, penetrare, Lucretiana locutio, VI, 286: *Inde tremor terras graviter pertentat*: et Aen. I, 502; qui locuti ab interpretibus et grammaticis quidam antiquis, male intelligitur. *V. G.*

254. Si notas odor attulit auras, exquisitior ratione dictum, quam odor allatus est, si auræ odorem attulere; modo teneas, odorem sic esse rem, quæ sensum olfactus excitet, emittendo corpuscula, quibus auræ ingravescunt. Convenit Illostisum Odys. II, 8 f.: *tua ne retardet aura maritos.* — 255. Varii verum poëtae nostro propositum fuisse, notant Interpp. *Non amnes illum medii, non ardua tardant*; apud Macrobi. Sat. VI,

2, p. 384. — *flumina torquentia unda*, fluetu et impetu suo, montes, fragmina, saxa ruentium montium.

255. Loca alia poëtarum congressere Guellius et Cerda. At praevit poëtarum pater, II, 2, 426: v. 475: *Heliod. Scut. 386* sqq. — 257. *durant*, indurat. Plin. VIII, 52, s. 78: *Sues ferae semel anno gignunt. Maribus in coitu plurima asperitas. Tunc inter se dimicant, indurantes attritu arborum costas, latoque se tergorantes.* conf. Aristot. Hist. Anim. VI, 47. Res satis nota. — *Sabellique sus*, ex montibus Sabinis. Sic II, 467, *Sabella pater*, et apud Horat. *Sabelli lignosus.*

258—263. Ad Leandri Hellespontum transiit, ut Hero poliretur, audaciam respici, obvium est. Praeter Musaei grammatici carmen et Ovidii Epistolam cf. Stat. VI Theb. 342 —

Durus amor? Nempe abruptis turbata procellis
 Nocte natat caeca serus freta; quem super ingens 260
 Porta tonat coeli; et scopulis inlisa reclamant
 Aequora; nec miseri possunt revocare parentes,
 Nec moritura super crumeli funere virgo.
 Quid lynces Bacchi variae, et genus acre luporum,
 Atque canum? quid, quae inbelles dant proelia cervi?
 Scilicet ante omnis furor est insignis equarum; 266
 Et mentem Venus ipsa dedit, quo tempore Glauci
 Potniades malis membra absumsere quadrigae.

etiam gravius homines in amore moveri. Fabula talis est: Leander Abydenus et Hero Sestias fuerunt invicem se amantes. Sed Leander ad Heronem iustatu ire consueverat; per fretum Hellesponticum; quod Seston et Abydon civitates interfuit. Quum igitur iuvenis oppressi tempestate cadaver ad puellam delatum fuisset, illa se praecipitavit e turri.

247. — *serus*, sero tempore. — *nocte caeca*, tenebrosa. *νύκτος πλωτήρα* dixit Musaeus. — *procellae abruptae*, h. abruptantes se, ut *praeptus, praeruptus*, praecipites, cum impetu cuentes. conf. ad Aen. III, 499. — 264. *Porta tonat coeli*, h. e. coelum, ab Ennio et Homero petiitum esse, iam in Seneca Epist. 408 extr. legitur. Ratio inter plures inanes, quas afferunt Interpp., vera est illa, quod coelo, Olympo, p. Ætæ tribuunt regiam, hinc etiam fores, limina, portas, cf. Homer. II, 6, 749: 2, 393 sq. — 262. 263. Nec cogitatio de luctu parentum, nec quod amata puella eius morti superstes esse nolet, eum retinet. — 264. *maculosa lynx* Aen. I, 323; lectio alia codicum *quique*, quam H. Vossius recepit, ut mollior, placet. H. Accedit quod structura priorum 258, *quid iuvenis*; 264, *quid lynces*, in qua verbum *agere* vel simile desideratur, hanc postulare videtur mutationem. H.

266. Quid haec omnia commemorem, eum omnium praesentissimum exemplum in equis ipsa sit? hinc est scilicet profecto, utique. H. — *furor equarum*. Hunc furorem ad Venerem in equis Graeci dicunt *ἰννομανίην*: in canibus *συνέζην*: in suis *καμπτήν*: in tauris *ταυρετήν*: in his, et reliquis *όργην*. L. — 267. *mentem pro indole* dixit, ut tam furioso amore rapiantur. Fabula de *Glaucō* vel ex Palaephato et Ovidio nota. Alebat ille equos *Potniis*, qui Boeotiae vicus erat, non longe a Thebis, quibus Venus furorem immisit, ut ipsius domini membra dilaniarent, quoniam eos ab admisionem arcebat. H. — *Glauci*. Glaucus Sisyphi filius, quum ad mimicum certamen quadrigam duceret, adplicuit ad vicum Boeotiae, et equas potum ad fontem sacrum per ignorantiam duxit, unde qui bibissent, in furorem agi solebant: Itaque illum equae furore exagitante in ipso certamine curru effudisse, ac

Illas ducit amor trans Gargara, transque sonantem
 Ascanium; superant montis, et flumina tranant. 270
 Continuoque, avidis ubi subdita flamma medullis,
 Vere magis, quia vere calor redit ossibus, illae
 Ore omnes versae in zephyrum stant rupibus altis,
 Exceptantque levis auras; et saepe sine ullis
 Coniugiis vento gravidæ (mirabile dictu) 275
 Saxa per et scopulos et depressas convallis
 Diffugiunt, non, Eure, tuos, neque solis ad ortus,
 In Borean Caurumque, aut unde nigerrimus auster

269. *Trans Gargara, transque sonantem Ascanium*) *Gargara* pro quibuslibet montibus, sicut *Ascanium* pro quibuslibet fluminibus posuit: quod etiam sequentia indicant.

morsibus laniasse dicuntur. *Philarg.* Περυσίδι; πάλαι, Eurip. Phoen. 1140. — 269. Solito more poeta pro quovis monte se fluvio certum montem ac fluvium ponit. — *Gargara*, vertex quidam montis Idae iuxta Troiam, memoratus iam Ge. I, 403. *Ascanius lacus* Bithyniae sub Olympum montem satis quidem notus; at hic fluvius ex eo exiens intelligendus; nam *sonantem* et equis transmittendum memorat. Meminerat autem eius fluvii *Euphorion*, (v. Strabo XIV, pag. 999 C. D.), e quo non pauca mutatum esse Virgilium suspicor. — 274. Res vulgata, vetres credidisse, ἰζῆαι μεῦσθαι, vento gravidas reddi posse equas. Praeter Cretam (v. Aristot. Hist. Anim. VI, 48), in Lusitania circa Olyssiponem (conf. Varron. R. R. II, 4, 19) favonio seu zephyro flaute id potissimum contingere, existimatum est, quia aestuantes amore equas versus oceanum currentes zephyrum hiantem ore excipere videbant. Vide in primis Colum. VI, 27, 3. sqq., ubi totus hic locus ad-

scribitur. Res iam Homeri aetate nota. v. Il. π, 150, 151. Apud eundem ex Borea suscepti equi Il. v, 222 sqq. H. — 273. *Ore omnes versae in Zephyrum*) In, pro contra. In foetura res incredibilis est in Hispania, sed est vera; quod in Lusitania ad Oceanum, in ea regione ubi est oppidum Olysippo, monte Tagro, quaedam e vento concipiunt certo tempore equae; ut hic gallinae quoque solent, quarum ova ὑπερσπυαί appellant: sed ex his equis qui nati pulli, non plus triennium vivunt. Varro de Re Rust. II, 4. *Philarg.* — *Ore*. Plerique *os naturalium* hic intelligunt. Colum. VI, 27; Varro II, 4; et Plinius VIII, 42. Philes idem de vulturibus tradit; Aristot. de percipibus. *Tambon*. — 277 — 279. *non, Eure, tuos*. Cum ex zephyri sultu conceperunt, diffugiunt et discursant in boream caurumque et austrum, non autem ad ortum. Illustratur hoc Aristotelis verbis iam ab aliis laudatis: θύουσι δὲ οὐτὰ πρὸς ἔω, οὐτὰ πρὸς ἀναμῆς, ἀλλὰ πρὸς ἄρκτον ἢ νότον. — differt tantum phi-

Nascitur, et pluvio contristat frigore coelum.
 Illic demum, hippomanes vero quod nomine dicunt
 Pastores, lentum destillat ab inguine virus, 281
 Hippomanes, quod saepe malae legere novercae,
 Miscueruntque herbas et non innoxia verba.
 Sed fugit interea, fugit inreparabile tempus,
 Singula dum capti circumvectamur amore. 285
 Hoc satis armentis; superat pars altera curae,
 Lanigeros agitare greges hirtasque capellas.

280. *Hinc demum, Hippomanes.* Scimus memorari apud Hesiodum, hezham esse quamdam, quae hippomanes vocatur, quasi ἵππον μανία, si enim eam comederint equi, furorem patiuntur. Vnde nunc adiecit: *Vero quod nomine dicunt.* Nam vult illam herbam abusive hippomanes dictam; quod possint equi furere et alia quacunque ratione. Re vera autem hippomanes dicit esse virus, defluens ex equarum inguibus, quo tempore ferantur amoris furore: ut sit hippomanes, virus natum ἀπὸ τῆς μανίας τῆς ἵππου.

283. *Miscueruntque herbas, et non innoxia verba.* Exprimunt augmenta malitiae novercarum, quae virus herbis et cantibus herbarum armanent venena.

287. *Lanigeros agitare greges.* Lucretius contra: *Bucerasque greges* — Lanigerum genus, dixit Ennius pro ovibus. — *Agitare.* Aut curare, aut pascere. — *Hirtasque capellas.* Id est, selosas: ut, *Hirtatunque supercilium.*

Iosopius a poeta in hoc, quod occidentem simul excludit. — *Caurus* seu *corus* hic septemtrionalibus ventis adnumeratur; *stat ab occasu volutituali et occidentali latere septemtrioni, a Graecis dictus Argestes, ex frigidissimis et ipse.* Plin. XVIII, 34, s. 77. — 279. *pluvium frigus,* quod *auster* tribuitur, molestias creat Intpp. Eiusvero notum satis est, poetico sermone *hiemem et frigus* simpliciter de pluvio tempore dici. Itaque et *frigidus auster* Ge. IV, 261, qui *humidus auster* Ge. I, 462.

280. *hippomanes,* humor ex equae, ubi Veneris stimulis inlesuit, locis eliquatus, quo philtro usae sunt veneficae; vero quod nomine dicunt, proprie, quia scilicet eo nomine appellatur etiam earum nuda nigra, fron-

ti pulli recens editi Iannaci et ab equa enixa statim devorari credita: vid. Plin. VIII, 42, s. 66. cf. Aen. IV, 515. 516; etiam herba aliqua Theocrit. II, 48. 49. Cum nostro loco cf. Tibull. II, 4, 58: Propert. IV, 5, 18. Respicit ad eum Plin. XXVIII, s. 80. — 282. *malae,* impiae, iniustae: supra Ge. II, 128, *stivae,* ubi sequens versus legitur. — *verba* sunt carmina magica.

284. *Transitus a cura armentorum ad curam ovium et caprarum* — ad 403. Dum omnia haec, inquit, de armentorum cura sigillatim pertractamus, singula perillustramus, capti harum rerum studio, *amore.* — *agitare greges* proprie agere, pascere, hinc omnino curare. *H. agitare rem* est cogitare de re; rei operam dare.

Hic labor; hinc laudem fortes sperate coloni.
 Nec sum animi dubius, verbis ea vincere magnum
 Quam sit, et angustis hunc addere rebus honorem;
 Sed me Parnasi deserta per ardua dulcis 291
 Raptat amor; iuvat ire iugis, qua nulla priorum
 Castaliam molli devertitur orbita clivo.

Nunc, veneranda Pales, magno nunc ore sonandum.

290. *Et angustis hunc addere rebus honorem.* Humilem materiam alto sermone decorare. Sic illud in quarto est: *In tenui labor, at tenuis non gloria.*

291. *Sed me Parnasi deserta per ardua.* Per *Parnasi ardua*, Eliconem et Citeronem montes, Musia dicatos significat: et hoc dicit: scribendi amor rapit me ad opus arduum, et a nullo ante descriptum: quod per periphrasim et allegoriam poeticam indicat.

292. *Iugis.* Per iuga. — *Qua nulla priorum.* Dispono ire ad fontem Castalium, per eam viam, per quam nullus ante egit orbitam suam. Ordo autem est: *qua nulla priorum orbita Castaliam devertitur.*

294. *Nunc veneranda Pales.* Id est, Dea pabuli invocanda nunc maxime.

agitare semus Tacit. Germ. c. 26. — *agitare greges* significat operam impendere cultui gregum describendo. *W.* — 288. In hoc opera vestra posita esto; cura pecudum vobis in primis cordi sit. — *fortes* h. l. ornat. — *laudem*, quales boni ac prudentis patrisfamilias esse potest.

289—293. Satis quidem novi, quam difficile sit, haec poetica oratione commode cloqui, et res tamennes pro dignitate carminis satis exornate commemorare. Sed studium huius rei abripit me ad hoc carmen pertexendum, et inflammant me haec ipsi cogitatio, quod in materia versor, a nullo adhuc e Romanis poeta tractata. — Vt pulchritudo carminis simul elucescat; ad vulgarem orationem singula revocabimus. Ita demum intelligere poetam videri possumus. Ceterum manifestum est, poetam hic vestigia pressisse Lucretii I, 924—929, et V, 98 sqq. hoc quidem loco inter

alia: *Et quam difficile id mihi sit pervincere dietis, Vt fit, ubi insolitam rem adportes auribus ante*, etc. Nostro autem haec eadem sublegit Manil. III, 25—30 sqq. et locum respexit Plin. XIX. 4, s. 49 exte. — *honorem* h. l. pro ornatu, dignitate. *H.* — 291. *Parnasi.* Prius dictus est Larnasus a Larnace arca Deucalionia, quae eo delata, auctore Stephano, et Interpretib. Apoll. Post diluvium dictus Parnassus ab heroe Parnaso, ut tradit Hellanicus. *L.* — 292. *nulla orbita.* Nullum poema veterum hoc argumentum tractavit. *L.* — 293. *molli clivo*, ut facilis adscensus et descensus sit. Respicit autem hic *avia Pieridum loca nullius ante Trita solo*. — *devertitur*, devertit se, deflectit, ducit ad Castalium fontem, *Castaliam xphvav*, tramea nullus est, quo prior alius incesserit.

294. *veneranda Pales*, ut *sancta dea*. Videtur tamen ad religiones per-

Incipiens stabulis edico in mollibus herbam.
 Carpere ovis, dum mox frondosa reducitur aestas;
 Et multa duram stipula filicumque maniplis
 Sternere subter humum, glacies ne frigida laedat
 Molle pecus, scabiemque ferat turpisque podagras.

295

295. *Incipiens. Praeceptum de cura Ovium*: quas vult per hyemem domi contineri, et foeno pasci, donec vernum tempus redeat. — *Stabulis in mollibus. Clementioribus, et aëris temperatis, vel propter plagam australem, vel propter suppositas herbas animalibus.*

tinere. Nam etiam *ama Pales* apud Statium Theb. VI. 411: *grandæva Pales*, Nemesian. Ecl. I, 68. — *magno ore sonandum* respectu vs. 289. 290, quod rebus tenuibus dignitatem addere constituit.

295 aq. Primo loco per hyemem in stabulis tenendas et alendas esse oves docet, et (v. 300) capras. *Incipiens, ἀρχίζωνος*, ut passim Graeci, h. ac primum praecipio; aliis locis, *Principio, Continuo*; et v. 300, *Past hinc degressus*, h. deinde vero. Observe, et haec facere, ut tenuitas carminis vitetur. — *stabula mollia* explicat v. 292, 298. De subternendae apitem frondis diligenti cura vide Caton. de R. R. c. 7, 7: Varron. II, 2, 7, 8: Colum. VII, 3, 8. Adde Calpurn. Ecl. V, 446 sq.; locum e nostro adumbratum — *carpere herbam*, sc. in praesepe oppositam, h. ali (quae autem eae herbae seu pabula sint, v. apud Colum. VII, 3, 24, 22, et 4, 2; conf. Calpurn. Ecl. V, 98—403), *dum, mox frondosa reducitur aestas* non verum tempus, quo educi possunt in prata tantum vicina et campos; sed aestatem nemorat, cum coeli constantia ea est, ut in silvis et saltibus sub dio agere possint. v. Calpurn. V, 44—52. H. — Errat hic Heynius. Sane veteres annum in

duplicem tantum partem dividebant, hyemem, et aestatem: hyemi autumnum, aestati ver adnectebant. L. — 297. De *filice* v. ad Ge. II, 459. Substerni iubet *in humis stramina*, ut adversus gelu defendantur; pro hoc dixit: *subternere humum stipula*. II. *sternere* enim est etiam obtegere Aen. IX, 666: *sternitur omne solum telis*. W. — 299. *Molle pecus*. Attingit naturam ovium, quae mollissimae. Scribit Aristot. Hist. Anim. VII, 24, oves iisdem morbis infestari, quibus homines: ita imbecilles sunt, ut grævida abortuū faciat, tonante caelo, quod scribit idem Aristot. Hist. Animal. IX, 3. *Cerda*. — *Scabiemque ferat*. Sic, ubi de pecoris ovilli medicina agit, Columell. VII, 5: *Oves frequentius, quam ullum aliud animal, infestantur scabie*, etc.; quae lues tantum gregem brevissimo temporis spatio co inquinare et conficere solet. Inde Iuvenal. Sat. II, 79: *Sicut grex totus in agris Vnias scabie ondit*. Emm. — *Scabies frigore nascitur, fame, immunditia, vulneribus*. — Verbum *podagra*. Columella etiam de gallinis utripot pede laborantibus, quae in luto solo steterint. V. G. — *Turpisque podagras*. Respesit ad curam, quae sine pannis et medicamentibus sordidis non fit. L. — *Turpem podag-*

Post hinc digressus jubeo frondentia capris 300
 Arbuta sufficere, et fluvios praebere recentis;
 Et stabula a ventis hiberno opponere soli
 Ad medium conversa diem, quum frigidus olim
 lam cadit extremoque inrorat Aquarius anno.
 Hae quoque non cura nobis levioze tuendae. 305
 Nec minor usus erit, quamvis Milesia magno.

301. *Fluvios praebere recentis.* Id est, aquam recentem hausam: nam si pigram potaverint, statim contrahunt morbum.

304. *Extremo anno.* Mense Ianuario, qui est penultimus: nam ut etiam in primo diximus: *Ut primis extemplo a mensibus anni*, a Martio mense inchoabat annus apud maiores. Ergo *extremo anno*, extrema parte anni. Serv. — Hic *extremum annum* sub Aquarii sidere collocat; ut quis primus nascentis anni dies ab urbe condita Kal. Martiis fuit, inde Februarius ultimus anni haberetur. Aquarium autem multi Ganymedem volunt. *Philarg.*

306. *Milesia Vellera.* Lanae pretiosissimae: nam Miletus civitas est Asiae, ubi tinguntur lanae optimae: Ipse in quarto Georg. *Milesia vellera nymphae carpebant.* Cicero in Verrem: *quid a Milesiis lanae nutulerit.*

gram. Videjuz clavum innuere, morbi genus, cum tubercula in ungulae discrimine nascuntur. v. Colum. VII, 5, 11.; reddit autem pedes turpes, deformes tuberibus et nodis.

300. Etiam caprarum cura est habenda; ac primum per hiemem. — *Jubeo frondentia capris Arbuta sufficere.* De capris, quae a carpendo nomen sortuntur, Varr. de Re R. II, 3: *Pascuntur agrestibus fruticibus. Jubeo sufficere*, elegantissimus loquendi modus. Ter. IV, 3, 3: *jubeo Chremetem salvere*, L. — *frondentia pro frondibus arbuti.* — 302-304. Colum. VII, 3, 8 de ovibus; *humilia facere stabula* — ut simul hieme calida sint: ea poni debent contra medium diem: namque id pecus, quamvis ex omnibus animalibus vestitissimum, frigoris tamen impatientissimum est: et de capris VII, 6, 5, *huic pecundi nocet aestus, sed magis frigus.* Varro qui-

dem de R. R. II, 7: *stabula (ovium) loco idoneo ut sint; ne ventosa, quae spectent magis ad orientem, quam ad meridianum tempus; et de capris c. 3, 6: stabulatur pecus melius, ad hibernos exortus si spectat, quod est alsiotum.* cf. Geopon. XVIII, 9. Sed malim affirmare, Virgilium in hoc a Varrone discessisse, quam huius concordem cum Varrone sententiam potius, tamquam quaestione admota, exprimi. — *a ventis*, h. aversa a ventis, in primis aquilone. conf. inf. v. 318. *hiberno soli opponuntur*, eo ipso, quod sunt ad meridiem conversa. — *cum — anno*, h. hiberno tempore. Aquarius occidit medio februario. — *extremo autem anno*, s. anni parte, si is a verno tempore initium habet, quo operis rustici nova sunt exordia. — 306. Caprini generis cura non est negligenda, etsi ditiores propterea ex ovibus esse negari nequit; est

Vellera mutentur, Tyrios incocta rubores.
 Densior hinc suboles, hinc largi copia lactis:
 Quam magis exhausto spumaverit ubere mulctra,
 Laeta magis pressis manabunt flumina mammis. 310
 Nec minus interea barbas incanaque menta
 Cinyphii tondent hirci saetasque comantis
 Vsum in castrorum, et miseris velamina nautis,
 Pascuntur vero silvas et summa Lycaei,
 Horrentisque rubos, et amantis ardua dumos; 315

307. *Vellera mutentur.* Ingeni pretio comparentur: nam apud maiores, omne mercimonium in permutatione constabat; quod et Caius Iulius confirmat exemplo. — *Tyrios incocta rubores.* Figurata: quae coquendo Tyrium trahit ruborem, id est, migravit in purpuram.

308. *Densior hinc suboles.* Binos enim et trigeminos pariunt capellae plerumque.

314. *Pascuntur silvas.* Et pascor et pascor illam rem dicimus, et pascuntur pro depascuntur. — *Summa Lycaei.* Montis Arcadiae, et est species pro genere.

tamen etiam ex capris utilitas aliqua. H. Praeferenda mihi esse videtur lectio optimorum librorum, grammaticorum auctoritate firmata: *Haec — tuenda*, ut neutro caprae significentur. Similiter supra II, 47 de arboribus agens neutro usus est: *Sponte sua quae se tollunt in luminis oras, infecunda quidem*; ubi, paucis interiectis, 53, 57, femininum recurrit. — Ceterum hunc versum ad priora trahendum esse arbitrat, plene post tuend. distinxit. Tum nec est: *Et, si curam iis iustam impenderis, non minor unus erit.* W. — *Milesiam lanam* memorat poetarum more, quibus genus aliquod, et quidem praestantius fere, pro communi nomine ponendum est. — *magno mutentur, permutentur.* magno, pretio emantur (melius expones: vendantur, Colum. 7, 9: *lactens porcus atre mutandus est.* W.) *vellera incocta Tyrios rubo-*

res, pro incocta ruboribus, lanæ coquendo tinctae purpureo colore. — 308. *Διδυμοσκαὶ δὲ ὡς ἐπὶ πολλῷ, καὶ τρέφει τὰ γεννώμενα, καὶ προσόδους δίδωσιν οὐκ ὀλίγας, τὰς ἀπὸ γάλακτος, καὶ τυροῦ, καὶ κρέως, πρὸς δὲ τοῦτοις τὰς ἀπὸ τῆς τριχὸς Γεωπον.* XVIII, 9. cf. Colum. VII, 6, 7. — 309. Quo magis — eo magis. *Quanta magis — tam magis*, ut et Aen. VII, 787 788 v. h. l. Heins. *Mox flumina de magna copia, res in poetis obvia.* H. Magnam lactis copiam praebere capras, significaturus, rationem eloquendi sententiam e vita communi potuisse videtur. W. — 314-315. E. Varrone R. R. II, 11, 14. conf. Geopon. XVIII, 9. — Versum 313 Columella recitat VII, 6, 2. cf. Calpurn. V, 67, 68: et locum expressit Silius III, 274—276. — *tondent*, sc. homines, pastores, ut iam aliquoties vidimus. *tondent barbas — menta —*

Atque ipsae memores redeunt in tecta, suosque
 Ducunt, et gravido superant vix ubere limen.
 Ergo omni studio glaciem ventosque nivalis,
 Quo minor est illis curae mortalis egestas,
 Avertes, victumque feres et virgea laetus 320
 Pabula, nec tota claudes foenilia bruma.
 At vero, zephyris quum laeta vocantibus aestas
 In saltus utrumque gregem atque in pascua mittet,
 Luciferi primo cum sidere frigida rura

319. *Quo minus est illis.* Ordo est; igitur omni studio avertit ab eis ventos et glaciem, quo egestas mortalis, id est, necessitas mortalitatis minor est illis curae: hoc est, minus ad ipsarum pertinet curam; nam hoc dicit: quanto illae sibi adesse non possunt, tanto eis a te impendenda est maior diligentia.

322. *At vero, Zephyris quum laeta vocantibus aestas...* mittet. Dicit autem ver; quo flare Zephyrus lucipit: ut in Ge. lib. I: *Et Zephyro putris se gleba resolvit.*

324. *Frigida rura Carpanus.* Carpere cogamus animalia: et mense pasci oves praecipit secundum morem suae provinciae: nam in aliquibus locis morbum contrahunt, nisi iam siccato rore pascantur. — Cl. Voss. aliter scilicet; nam refert carpanus ad pecus simul et pastores. *Leon.*

aetasque hirci Cinyphii. — Cinyphs, fl. Libyae, in ora nunc Tripolitana, exiit in sinum Syrticum. Eur hircus Cinyphius lectus sit, vid. not. ad 306.; ut mox *Lycaeus* pro quocumque monte, et v. 332. *querous Iovis.* cf. 345. Ciliciorum autem ex hirciniis villis usum respici, obvlum est. *H.* — *Setaeq. conantis,* villos promissos instar comae. *T.* — 314-321. Addit hoc: facilem esse rationem stendi capras. — *Pascuntur* seu depascuntur silvas, ut supra *prata* (v. ad 143) sc. caprae c. v. 300, et 316 *ipsar.* — 316. Sponte redeunt, suosque ducunt, de fetibus cum Servio accipio, quos matres educunt se reducunt. — 318. Eo magis frigida, cuius impatientissimum est hoc pecus; ab eo arcere stude, et hanc ei operam impende

tanto magis, quo minus illud in ceteris omnibus rebus cura humana indiget: est egestas (egent) curae mortalis. — 320. conf. Calpurn. V, 96 sqq. 110-115. — 321. Et interdum etiam per hibernum tempus foenum iis spontes; *lectus* de studio, si quis facit quid libenter et promte.

322. Haec quidem per hiemem: nunc gregum cura per aestivum tempus — 324. Locus ornatus digressione de Nomadibus Libyae 339 et de terris borealibus 349. Refer ad 295, 296. Aestate redeunte, oves et caprae in pascua educuntur. Cf. Calpurn. Ecloga elegantissima V, 16-23. — 324. Sequentia e Varrone R. R. II, 2, 40-42. Repetit versus Colum. VII, 2, 23; sententiam vero eum verbis Pallad. XII, 13, 4 sqq. imitatione ex-

Carpamus, dum mane novum, dum gramina canent,
 Et ros in tenera pecori gratissimus herba. 326
 Inde, ubi quarta sitim coeli conlegerit hora,
 Et cantu querulae rumpent arbusta cicadae,
 Ad puteos aut alta greges ad stagna iubeto
 Currentem ilignis potare canalibus undam : 330
 Aestibus at mediis umbrosam exquirere vallem,
 Sicubi magna Iovis antiquo robore quercus
 Ingentis tendat ramos, aut sicubi nigrum

325. *Dum gramina canent.* Nocturnis et matutinis lucentas roribus herbae.

332. *Sicubi magna Iovis antiquo robore quercus.* Quod autem dicit *Iovis quercus*, et *ilicibus crebris sacra nemus accubat umbra*, non revera consecratos lucos dicit nos petere debere; sed ita densos, quales sunt illi, quos religio defendit. Vnde apparet *quercum Iovis*, et *sacram umbram* generalia esse, non specialia epitheta: nam omnis quercus Iovi est consecrata, et omnis lucus Dianae.

pressit Călpurn. Ecl. V, 54-65. — *Carpamus rura*, viam ad rura, per rura; ut sup. 442; alii: educamus greges, ut carpant herbas per rura. — 326. Idem versus Ecl. VIII, 45. Imitatur Nemes. Ecl. I, 7, 8. — 327. Palladius loco laudato § 4: *Quarta hora colescente potus puri fluminis aut putei praebeatur aut fontis.* In verbis *quarta hora coeli* adiectum est *coeli*, quia temporis mensuram e solis in coelo decursu cognoscimus. Sic *coeli menses* Ge. I, 335: *coeli tempore* Ge. IV, 400. *II.* — *ubi quarta* etc. Intel- ligit horas *ἡμετέρας*, sive Planétarias Roman., ubi sexta dici hora semper est meridies. Est enim hic notatio appetentis meridiei. *Tandem.* — Romae proceribus erat servus, qui horam indicaret; initio quidem utebantur gnomone; postea vero, ex anno 595, clepsydra. Agricolaë horas pedum umbra cognoscebant; et Palladius

cuique mensium, tabellam adiecit. Nubilis diebus, Lupinus et heliotropium, quum ad solem circumagantur, horam demonstrant agricolis. Plin. XVIII; 67. *P. Ge.* — *ubi hora collegerit sitim*, aestu tum succedente facta fuerit animantibus sitis. Notatius noto loco Carm. IV, 42, 43, *Adduxere sitim tempora, Virgili.* — *Hora quarta*, autem nobis fere nona. Nam in Italia quindecim horas habet longissimus dies secundum Plin. II, 75. a 77. — 328. Prævisit Hesiod. Epy. 582; 583: Scut. Herc. 393 — 397. — *rumpent arbusta*, sollemne de magno clamore aut strepitu; cf. ad Ge. I, 49. Propria rumpitur aër clamore per silyam; tum ipsa silva. (Est igitur personant. *W.*) *arbusta vitis iugatas.* *H.* — 330. *Canalibus* (λάγου). Hulus modi canalibus utebantur greges Laban, Genes. XXX, 38; et Apollinis, in Homérico hymno

Illicibus crebris sacra nemus adcubet umbra.
 Tum tenuis dare rursus aquas, et pascere rursus 335
 Solis ad occasum, quum frigidus aëra vesper
 Temperat, et saltus reficit iam roscida luna,
 Litoraquo aleyonen resonant, acalanthida dumi.
 Quid tibi pastores Libyae, quid pascua versu
 Prosequar, et raris habitata mapalia tectis? 340
 Saepe diem noctemque, et totum ex ordine mensem
 Pascitur itque pecus longa in deserta sine ullis
 Hospitiis; tantum campi iacet. Omnia secum

335. *Tenuis aquas.* Epitheton est aquarum: alibi: *aut in aquas tenuis dilapsus obibit.*

338. *Litoraquo Aleyonem resonant, Acalanthida dumi.* Quo tempore resonat per litora Halcyon avis; per dumos vero Acalanthia, quam alii lusciniam esse volunt, alij vero carduelem, quae spinis et c. rudis pascitur; ut inde etiam apud Graecos ἀλκυονίς dicta sit, ἀπὸ τῶν ἀκάνθων, id est, spinis, quibus pascitur.

339. *Quid tibi pastores Libyae.* Dicit pro qualitate provinciarum diversas esse genera pastionum.

342. *Sine ullis Hospitiis.* Sine ullis stabulis.

ad Mercurium, 404. *V. G.* — 334. *nemus adcubet*, ἀδστὲρ, in propinquo situm sit, in primis si in clivo sit, ut sup. v. 145: *saxea procubet umbra.* — 335-338. Tum post greges iterum educendi et pascendi usque ad serum vesperem. conf. Calpurn. V, 60 sq. et supra laudatos. *H. dare*, da, dallas. Infinitivus more Graecorum ad praecipendum adhibitus est. *W.* — *reficit roscida luna*, h: ros cadens, illum luna lucet; noctis: sed adscriptus vulgari opinione lunae tamquam eausae. Contra sideribus tribuitur ab alijs *flumôr ille, quem serenâs astra rorant noctibus*, Parvigil. Ven. 20. Ea ipsa de rore et nocturno humore observatio fecit laud dâbâe, ut Lunam Deam γῶνιμος, aliam rerum matrem, crederent.

339-383. In saltus et pascua educendos esse greges dixerat a versu 322. Dum posita undique ornatum carmini et gratiam ex varietate quaerit, ut ad hanc pascendarum ovium coram exemplo levitet, Aconum nomadum morem memorat, qui per totam aestatem pecus in saltibus habent; at contra 349, in septemtrionalibus plagis semper in stabulis pecus continetur. Locus est ex nobilissimis. — 340. *mapalia*, casae seu tuguria cannis ferulaceae confecta in conii seu furni aut carinae speciem, sparsim solo fixa, seu plaustria imposita, *mobilia*, ut ex Sallustio lug. 21 notum. Tum *m. raris tectis* dixit pro tectis mapalium raris, sparsis, passim per agros, non in vicos collectis. conf. inf. Aen. I, 421. — 343. *Ho-*

Armentarius Afer agit, tectumque, Laremque,
 Armaque, Amyclaeumque canem, Cressamque phare-
 Non secus ac patriis acer Romanus in armis (tram:
 Iniusto sub fasce viam quum carpit, et hosti
 Ante expectatum positus stat in agmine castris.
 At non, qua Scythiae gentes Maeotiaeque unda,
 Turbidus et torquens flaventis Hister arenas, 350
 Quaque redit medium Rhodope porrecta sub axem.

345. *Amyclaeumque canem*. Laconicum: et est species pro genere, Amycla eutem civitas est Laconiae; unde est: *Amyclaei domitus Pollucis habentis Cyl-larus*. — Cl. Voss. ait Laconiae canes et Epiri optimos haberi. L.

apitia suaviter certae sedes ac domus, quo se recipiant. — 344. *Armenta-rius*. Abusive: nam de gregibus loquitur, S. — Locum hunc imitatus Silius II, 441—445. Habuit etiam ante oculos Valer. Flecc. VI, 324—339. — 345. *Arma*. Instrumente pastorit. T. — *Armaque*. Ideo haec gestantur, ut calor obviam inenarrabilibus praedonum, qui populabundi discurrunt per Africam, Versum Virg. imitatur Ovid. Metam. VIII: *Arma-que, equosque, habitaque, Cydonias-que phaestras*. L. — *Amyclaeum* (sup. v. 89) *canem*, et *Cressam*, a Creticam, *pharetram* a praestantiori genere (v. ad v. 306) nominat. Alias de Nomadibus Afris talia memorari non possent. Ita haerent Intpp. in Horat. III, 26, 10: III, 19, 8.

346. Agit secum omnia Numida, ut Romanus miles, cum erematus incedit: hoc est *Romanus in armis*; edictum patriae, pulchro epitheto, quod *patriam virtutem, disciplinam* in animam revocat. — 347. *Iniusto sub fasce*, magno onere, ut Serv. iam explicuit. cf. ad Ge. I, 445., ubi *labor improbus*. Res est nota de Romano milite vel ex Cic. Tusc. Qu. II, 46,

et laudatur Veget. I, 19: *Pondus quoque balulare usque ad LX libras, et iter facere gradus militari* etc. conf. Intpp. ad Tacit. Germ. 30. H. — *Quatuor onerum genera recenset Lips. V, 2, de mil. Rom. Cibum, utensilia, vallum, arma*: quod caput si perlegeris, portantem sue onera videbis depictum militem, et vere dictum a Marone concedes: *iniusto sub fasce gemit*. Sic Quintilian. XI, 3, *fasces* nominat sarcinas, quas ferebant milites, qui tempore Marii, *muli Mariani* inde dicti, ut est in proverbio. Emm. — 348. *Ante expectatum hosti*, antequam hostis expectet, h. subito, repente, ἀποσφονδύς. — *stat in agmine*, adstat agmine, ut *incedere*, ire, sequi agmine. Visitatione modo diceret: *agmen stat*. Scilicet *agmen* ipse exercitus, dum incedit. — *positis castris*, dum interea celeriter castra ponuntur. Nam cum agmen hosti se ostendit, a tergo vallum fit.

349. *At non ita pascitur itque pecus* etc. Debet itaque maior distinctio poni in fine versus 351. — 350. *turbidus* torquendo, dum torquet. — 351. *redit porrecta* pro it, procedit, est porrecta, accipies. Vulgaris ratio

Illic clausa tenent stabulis armenta, neque ullae
 Aut herbae campo adparent aut arbore frondes,
 Sed iacet aggeribus niveis informis et alto
 Terra gelu late, septemque adsurgit in ulnas; 355
 Semper hiems, semper spirantes frigora cauri.
 Tum Sol pallentis haud unquam discutit umbras,
 Nec quum iuventus equis altum petit aethera, nec quum
 Praecipitem oceani rubro lavit aequore currum.

354. *Informis*. Nivis superfusione, carens varietate formarum, nullaque agnoscenda limitibus.

355. *Septemque adsurgit in ulnas*. Crescit in septem ulnas. *Ulna* autem, ut diximus, secundum alios, utriusque manus extensio est; secundum alios, cubitus: quod magis verum est; quia Graece *ὤλεν* dicitur, enbitus; unde est *ὀλεώλενος* ἥρπ.

257. *Pallentes haud unquam*. Numquam nubes dimolvit: nam pallentes umbrae sunt, non ex nocte, sed ex nubibus factae.

erat sita est, iacet Scythia, palus Maeotis, Ister et Rhodope; sed ut *Arctis* ac de montibus dicimus, sic *redit* pro hoc ipso ponere potuit. Similiter *vergit*, tendit mons ad septemtrionem. Ceterum poeta e more Istius septemtrionem declarat per Thraciam, quae saltem a meridie finem illius constituere videri potest. Quam alte assurgeret septemtrio versus polum arcticum, ignoravit antiquitas; partim fabulis obscuravit variis et incertis. Ergo *sub axem*, sub polum, non ex geographica ratione poni, patet per se. — 354. *Sed iacet terra late, informis aggeribus niveis et alto gelu, septemque in ulnas ea adsurgit* ac. his ipsis aggeribus nivis et alto gelu seu glacie. Poëten ratione extulit, quod vulgare erat: *nix*, qua terra obdueta est, *adsurgit in septem ulnas*. — 356. *Semper hiems et cauri*, et quae sequuntur, de remotioribus versus septemtrionem plagis vera sunt, etsi ad miraculum aucta, non de iis, quas

v. 349, 350 posuerat. Sed poëtae haec adnumerant, non appendunt: hoc est, paullo crassius id, quod volunt, declarant, quoties rationem ac delectationem affert rei novitas vel magnitudo. Nec eo descendere necesse est, ut dicas Thraciae oras olim graviore hieme laborasse; quod sane verum esse et ipse arbitror, sed in poëta subtilitate tali melius capemus. — 357. Conf. illis Horat. Carm. I, 22, 47 sq. *Pone me pigris* etc. II. *tum* in descriptionibus ad res connectendas usuepatur; vid. Tibull. I, 3; 71. *W.* — *umbrae* sunt nebulae et caliginosae etiam interdum coelum per maiorem anni partem. Tres hi vernis ex Homeri vers. Odys. λ, 45—49 conf. Tibull. IV, 4, 65 sq. — Valer. Flacc. III, 399: Ovid. Met. XI, 592—358. *Iuventus equis*, currum, ut Homer. ἵπποι; pro ἀμαξί. — 359. *rubro* — *aequore* non proprio vocabulo, sed ornante pro rubescente a sole, igneo. — 360. Ornatisimi versus de glacie,

Concresecunt subitae currenti in flumine crustae, 360
 Vndaque iam tergo ferratos sustinet orbis,
 Puppibus illa prius, patulis nunc hospita plaustris:
 Aeraque dissiliunt volgo, vestesque rigescunt
 Indutae, caeduntque securibus humida vina,
 Et totae solidam in glaciem vertere lactinae; 365
 Stiriaque inpexis induruit horrida barbis.
 Interea toto non secius aëre nunguit;
 Intereunt pecudes, stant circumfusa pruinis

363. *Aeraque dissiliunt volgo.* Passim crepant: nam tam nimio frigore, quam calore aëra rumpuntur. Persius: *Fudit infantes statuas.* — *Vestesque rigescunt.* Durantur, ut frangi potius, quam scindi posse videantur.

366. *Stiriaque inpexis.* *Stiria*, id est, gutta: inde fit diminutivum, ut dicamus *stilla*. Inde est *distillat*, et *stillicidium*. Sensus autem duplex est: nam aut hoc dicit, de impexis barbis pecudum pendens gutta duratur: aut certe de tectis et arboribus gutta horrida induruit in modum barbarum.

368. *Pruinis.* Abusive nivibus: nam pruina est matutini temporis frigus.

ex repentino gelu. *Mollesque luti concresecere crustas* dixisse ante eum Lucretium VI, 626, notant Intpp. Idem *ferratos rotarum cubes* VI, 550. *H. iuvat conferre Plinium Paneg. c. 42. potlice, non dure, dicentem: Danubius — duratus glacie ingentiu terga bella transportat. W. 363. ut Ge. IV, 435, 436, saxa gelu rumpuntur. De aereis vasis e gelu ruptis fuit fama ex Eratostheue ap Strabon. II, p. 426 (74). — 361. hamula vina h. alias fluida. Non itaque otiosum epitheton; ut apud Quinctil. Instit. VIII, 6, 40. Locum expressisse videtur Ovid. Trist. III, 40, 23, 24 — Vini usum in terris, quae cerebria utebantur 379, non satis commode commemorasse Maronem, alii viderunt. *lacunae* pro *lacubus* ac stagnis. *H. Sed post flumina covereta glacie* 360, quis scire laborat, an et stagna frigus sentiant? praesertim loco tam inepto,*

ubi de vi frigoris in aëra et vina agitur. Mihi verba caeduntque — vina versu sequenti plenius exponi — quam explanandi rationem non respuit Ge. III, 160, 164. — et *lacunae* pro *lagunae* accipiendum, vel, si mavis, ita scribendum esse videtur. Verba *lagena, laguna, lacuna* ex una origine derivanda, eorumque significationes et scripturam confusam esse, notavit eruditissimus Latinitate Forcellini sub v. *lagena. W. — 365. vertere se, verti solent. — 367. noni secius, non minus, atque ante. cf. Ge. II, 277. H. — toto aëre nunguit, est totus aër nive cadente repletus. Diversum est nix aëre cadit. W. Mox pruinis pro nivibus. Videtur poeta h. l. certasse cum Homero II. μ. 278—286; praelaro loco. — 368. Accipe de repentinis nivibus per eos quoque dies, quibus pecudes stabulis emissae pascuntur. *H. — Strabo, lib. XI, pag. 528, ait in**

Corpora magna boum, confertoque agmine cervi
 Torpent mole nova, et summis vix cornibus exstant. 370
 Hos non inmissis canibus, non cassibus ullis,
 Puniceaeve agitant pavidos formidine pinnae,
 Sed frustra oppositum trudentes pectore montem
 Comminus obtruncant ferro, graviterque rudentes
 Caedunt, et magno laeti clamore reportant. 375
 Ipsi in defossis specubus secura sub alta
 Otia agunt terra, congestaque robora totasque
 Advolvere focis ulmos, ignique dedere.
 Hic noctem ludo ducunt, et pocula laeti
 Fermento atque acidis imitantur vitea sorbis. 380
 Talis Hyperboreo Septem subiecta trioni

369. *Conferto agmine cervi.* Coniuncto, denso. Cervi enim congregatione gratulantur.

371. *Cassibus.* Id est, retibus. Hinc est quod et *incasum* dicimus, id est, sine causa, quasi sine cassibus; sine quibus venatio est inanis.

Danica insulis oves in uuum congregatas ita nivibus tegi, ut non nisi halitu manifestae fiant. *V. G.* — 370. *mole nova*, insolepti, n. nivis. eodem mox 373 *mons*. — 372. *formidinem* hic funiculum illum, venatorum plumis intextum, esse, quod cervi territi in retia aguntur, obvium est. conf. Aen. XII, 750. IV, 441. — 373. *montem nivium*. — 374. *rudentes*, graviter et geinebundae rudunt, quum caeduntur. *C.*

376. Vita populorum borealium declarata per ea, quae de Thracibus et Sarmatis narrari solebant, partim etiam de Germanis; communia etiamnum moribus Mogolorum et Tartarorum. *defossos specus* pro fossis dicit, ut in Cul. 273, *defossas domos* pro subterraneis. *defodere* est proprie alte fodere, mox et fodiendo aliquid condere. — *advolvere* pro advolvunt,

auristo. — 379. *noctem* appellat noctes longae hiemis per maiorem anni partem continuatae. conf. v. 357, 358. — 380. *pocula vitea*, vinum, imitantur fermento, hordeo seu frumento fermentato, h. cerevisia, atque sorbis. Hoc quidem vinum nullo Romania usu frequentatum; nam eius ne mentionem quidem faciunt R. R. antiqui auctores; et Pallad. II, 45, 4: *Item ex sorbis maturis, sicut ex piris, vinum fieri traditur, et acetum.* Memorat tamen Plinius inter reliqua vini fictitii genera XIV, 16 s. 49, 3. — 381, 2, 3. Ita agunt gentes boreales. *Septemtrio* seu *septem triones*, h. boves, quasi *teriones* a terendo dicti (v. Varron. L. L. VI, 4 et Gell. II, 21), si dius, antiquis Graecis ἀπῆρα appellatum, quia sub plastris specie septem versus polum arcticum stellas representabant; ut fortasse sequen-

Gens effrena virum Rhipaeo tunditur Euro,
Et pecudum fulvis velatur corpora saetis.

Si tibi lanitium curae, primum aspera silva
Lappaeque tribulique absint; fuge pabula laeta; 385
Continuoque greges villis lege mollibus albos.
Illum autem, quamvis aries sit candidus ipse;

382. *Gens effrena virum.* Saeva, rectorem recusans. — *Rhipaeo Euro.* Scythico vento. *Rhipaei* autem montes Scythiae, ut diximus, a perpetuo ventorum flatu nominati; nam ῥιπή, Graeco impetus et ὄρη dicitur, ἀπὸ τοῦ πίπτειν.

383. *Pecudum fulvis velatur corpora saetis.* Rhenonibus, ad arcendum frigus: nam ut Sallustius dicit in Historiis: *Vestes de pellibus Rhenones vocantur.*

384. *Si tibi lanitium curae.* Et haec *Lana* dicimus, et hoc *lanitium*; sicut fuga et effugium. Quod autem dicit oves, lanae causa, non debere pinguescere, physicum est: Omne enim pingue animal caret pilis: quod hirsutum efficit macies.

385. *Lappaeque tribulique.* A quibus rebus lana decerpitur.

387. *Aries sit candidus ipse.* Bene addidit *ipse*, quasi qui aut dominus gregis est; aut qui antea pro damno capitali dari consueverat; nam apud maiores, homicidii poenam noxius arietis damno luebat; quod in Regum legibus legitur.

trio sit septem stellarum terio seu currus in plaustrum locum mox ura maior et minor, aut altera certe (Hom. Odys. s. 273) successit, v. Arat. Phaenom. 27. et conf. Aen. I, 744. — 382. *Gens effrenorum virorum,* vulgari ratione, h. immanium, ferorum. — *Eurum* et hic pro quocumque vento dixit, eumque *Rhipaeum* dixit a montibus *Rhipaeis*, qui ab oriente Scythiae positi videri possunt, etsi de eorum situ variat fama. *H.* — *Eurum* propria dixit, ventum septentrionalibus regionibus infestissimum, *δυσία.* *W.*

384 sqq. Praecepta sequuntur super lanarum studio usque ad 393. vide Colum. VII, 3, 9. 4, 4. De lappis et tribulis Ge. I, 153. — 385. *fuge pabula laeta.* Hoc poëta a contrariis suis habet. Colum. VII, 2, 3: pretio-

siore lanae habentur — quae circa Parmam et Mutinam macris stabulantur campis; quatenus ibi nomen locorum proprium esse volunt. *H.* — *Fuge pab. laeta.* Quia laeta pascuis, solocem lanam faciant, hoc est, minutam, duram atque hirsutam. *Phil.* — 386. *Continuo, perpetuo;* semper hoc enim fieri debet. — *Villis lege mollibus albos.* Lana enim alba pretiosior est, quippe susceptura alium quemlibet colorem. Quod autem hic per transitum tangit, in aliis plenius legitur; maritum pecoris, at cornu, et ungulis, et palato album esse debere: alioquin, licet sit candidus lanis, constat ex eo pullos nigros creari. *L.* — 387. Reiciendum ab admixtura ovium arietem illum, cui sit nigra lingua, etiamsi sit candidus corpore reliquo, nam existet ab hoc

Nigra subest udo tantum cui lingua palato,
 Reice, ne maculis infuscet vellera pullis
 Nascentum, plenoque alium circumspecte campo. 390
 Munere sic niveo lanae, si credere dignum est,
 Pan, deus Arcadiae, captam te, Luna, fefellit,
 In nemora alta vocans; nec tu adspersa vocantem.

At cui lactis amor, cytisum lotosque frequentis
 Ipse manu salsasque ferat praesepibus herbas. 391
 Hinc et amant fluvios magis, ac magis ubera tendunt,
 Et salis occultum referunt in lacte saporem.
 Multi iam excretos prohibent a matribus haedos,
 Primaque ferratis praefigunt ora capistris.

patre nigra soboles. C.— 390. pro vulgari: Alium circumspecte e grege.

391. Fabula e Nicandro sumta, qui Georgica et ipse scripserat. v. Macrobi. Saturn. V, 22. Pan iu arietem mutatus, nivei velleris pulchritudine Lunam in nemorum recessus pellexerat. — *nunere* lanae niveae, h. pretio; *munus* appellare potest poëta simpliciter id, quo inducimus et fallimus alterum. H. — *Si credere dignum est* tantum de luna sacrilegium. S.

394—403. Nunc de lactis studio. E Varrone II, 2, 19. cf. Pallad. XII, 13, 8: Geopon. XVII, 12 et 19. H. — *At cui lactis amor*. Alia porro est ratio pascendarum oviumque caprarumque, e quibus lactis aut casei copiam habere volumus. Has enim pinguiori cibo alimus, et cythisos, lotosque praebeamus, et herbas, sale conditas, praesepibus imponimus. *Pont*. — *Cytisum*. Arbor a Cytiso insula, ubi multa nascitur, dicta. — *Lotosque*. *Lotos* arbor pyro similis, utraque pecori bona. *Phæarg*. — Non de loto Aegyptia, quae lilii albi aqua-

tici similis est, haec intelligenda sunt: perperam Martynus lotum Aegyptiacam ovibus obtrudere vult. — *Da triplici loto arbore*, itemque herba dulci, vid. Plin. et Theoph. L. — 395. *salsas herbas* interpretatur H. Vossius herbas sale mistas, conferens Aristotel. Histor. Anim. VIII, 40. H. — 396. *tendunt* (s. distendant, distendant, ut alibi v. c. Ecl. IX, 34) *ubera lacte*. Nam pinguescunt oves potissimum ex potu. Notavit iam Aristotel. Histor. Anim. VIII, 40. — 398. *Vi lactis maiorem copiam habeant*, multi haedos non submitunt capellae, sed statim a matre depellunt subolem (et v. c. vendunt, mactant etc.). — *iam accipio pro porro*. *Multi* (eadem orationis forma Ge. I, 225. cf. 193) *prohibent haedas a matribus* et *excernunt*, seu *secernunt*, *moveant*, hinc ornatè *prohibent excretos*. Servius *excretos* interpretatur validiores, duxitque adeo ab *excrere*, quod sequuntur alij, de ratione grammatica et auctoritate parum solliciti. Potest tamen res analogia defendi. Vultatum enim est *erctus* a crescere; esse igitur

Quod surgente die mulsero horisque diurnis, 400
 Nocte premunt; quot iam tenebris et sole cadente,
 Sub lucem exportans calathis adit oppida pastor,
 Aut parco sale contingunt, hiemique reponunt.

Nec tibi cura canum fuerit postrema, sed una
 Velocis Spartae catulos acremque Molossum 405
 Pasce sero pingui. Numquam custodibus illis
 Nocturnum stabulis furem incursusque laporum,
 Aut inpacatos a tergo horrebis Hiberos.

406. *Pasce sero pingui.* Aqua lactis, quae pingues efficit canes.

407. *Nocturnum furem.* Noctis opportunitatem captantem. *Fur* autem a *furvo* dictus est, id est, nigro; nam noctis utitur tempore. Horatius, *Quam poene vilissimus furvae regna Proserpinae.* Aut certe a Graeco venit; nam *fur* *σιῦρ* vocatur.

tur debuit *cresco*, active dictum; facio pasci, *cretus*, natus. (Significationem *facio nasci* cave comminationis. Recorderis modo participiorum *potus*, *præmunt*, *coenatus*. W.) Inde *concretus*, et *excretus*, dicta ut *adultus* ab *adolescere*, aut potius ab *adolere*, augere: de quo disputatum est ad Ecl. VIII, 65. *H.* (Cl. Vossius interpretatur, a lacte *remotos*, a matribus *secretos*: quae locutio Graecia et Romania est familiaris. *L.*) — *Capistrum κισσότροπον* genus aculeis instructis, quod non quidem os obturet, sed, si uberibus os admoveant, matrem pungat, eamque recalcitrare faciat. *H.* — 400. Lac mulsum matutino, aut diurno tempore, prematur nocte in caseum: mulsum vero vespere, et noctu duplicis est usus; nam vel *pastor* etc. *C.* — 401. *Nocte premunt* h. e. inde figurant caseum; quod autem lac vespere mulsero, aut mane in urbem vendendum mittunt, aut caseum inde faciunt, et quidem compactum et durabilem, ut contra prior loco v. 401 de caseo, qui recens

consumitur, loqui videtur. Sic astis expedita res videtur. — 403. *parco sale*, quia et nimio sale imbui potest. cf. Colum. VII, 8, 5: ibid. § 4. *caseus rursus torrido sale contingitur.* Exportant calathis vinicis, vitilibus: Copa 16.

404. Nunc de cura canum ad 413. Hesiodus praeverat *Epy.* 604, 605. proximo loco Varro II, 9. adde Col. VII, 42. Plin. VIII, 11 s. 64 sq. *H.* — *una*, id est, cum pecora. *S.* — 405. *Spartani canes* (qui v. 345 *Amelasi*) *veloces* (*léviers*), in primis sagacitate et odoratu praestantes, venationi, *Molosii* autem (*dogues*) ex Epiro cum venationi tum gregum curae adhiberi soliti. — 406. *Pasce sero pingui.* Expressit h. l. Nemes. Cyneg. 459: Gratius Cyneg. 307. *H.* — 407. *stabulis furem horrebis*, ut Iuven. VI, 47; composuit *tinere furem pomis*. W. 408. Eodem, quem saepe iam vidimus, poetarum more communi, pro quocumque abigeo et praedone (qui Hesiodo *ἡμρόνομτος ἀνὴρ* l. c.) *Iberum* posuit, quia ea

Saepe etiam cursu timidos agitabis onagros,
 Et canibus leporem, canibus venabere damas: 410
 Saepe volutabris pulsos silvestribus apros
 Latratu turbabis agens, montisque per altos
 Ingentem clamore premes ad retia cervum.
 Disce et odoratam stabulis ascendere cedrum,
 Galbaneoque agitare gravis nidore chelydros. 415
 Saepe sub inmotis praeseptibus aut mala tactu

411. *Saepe volutabris silvestribus.* *Volutabra* loca sunt in quibus se apri volunt: silvestribus autem ideo, quia et circa casas esse, et in civitatibus possunt.

414. *Odoratam stabulis.* Pro odoriferam; et loquitur de serpentum remediis, qui ingressi tecta, animalibus nocent.

416. *Aut mala tactu.* Quae si tacta noceat, et est pernicioso, dum tangit. *Vipera* autem species est serpentis, quae vi parit; nam corrosis eius lateribus, exennt puli cum matris interitu. *Lucanus, Viperei coeunt abrupto corpore nodi.*

gens rapinis et praedationibus infamis, in primis cum nondum satis perdomita esset; hinc *impaeatos Iberos* appellat. cf. Varronem de R. R. I, 46, 2. cf. L. I ff. de *abigeis*. — a tergo pro in vicinia habitantibus dixit. — 409. *Onagros*, ferum asinorum genus, Phrygiae et Lycaoniae, Arabiae, ut nunc Syriae, nec non Africae cum assignent veteres (v. Varro. R. R. II, 6, 3: Plin. VIII; 44 s. 66), nemo in Italiae silvis esse memorat. Itaque poetico more, cum omnino feram, quae canibus agitari posset, nominare vellet, certum quoddam genus, utque oratio doctior esset, minus notum posuit. Sic supra *uros*, sic *cervos* alibi: — 412. *agens*, urgens, ad ornatum adiectum, ut alibi: Aen. I, 191, et *omnem Miscet agens telis nemora inter frouleas turbam*, et IV, 70, *cerva, quam fixit pator agens telis*. — Moa 413, *premere*, premendo, urgendo, instando ad retia agere.

414—439. Praecepta de cavendis noxiis animalibus: Vide Colum. VII, 4, 6: Geopon. XVIII, 2. Ante oculos poetae habuit Nicandri Theriac. 35. 51—53. Nostri vestigia pressit Calpurn. Ecl. V, 86 sqq. De *Cedra*, fortasse isonipero oxycedro, v. ad Ge. II, 443. — 415. Plin. XI, 25, s. 56: *Dat et galbanum (sucrum viscidum) Syria in eodem Amanum monte et ferula* (de qua v. ad Ecl. X, 25). *Sincerum si uratur, fugat nidore serpentes.* Eiusdem *ferulae* etiam radix adversus morsus serpentum adhibebatur. vid. Samonicum de Medicina 846. — *graves chelydros* dixit (ut inf. 451, *elloboros graves*, graveolentes, ex ipsa natura) quia sunt fetore intolerabili quasi putris ulceris. v. Nicand. Theriac. 414—sqq. (p. 27, ed. Gorr.) 416. De *vipera*, quia vivos parit, v. Plin. X, 62, s. 82. — *mala tactu*, noxia, si tangitur. — *coelum fugit*, h. lucem, stratis motis admissam. *Coluto*. VII, 4, 6: *Stabula vero frequen-*

Vipera delituit, coelumque exterrita fugit,
 Aut tecto adsuetus coluber succedere et umbrae;
 Pestis acerba boum, pecorique adspargere virus,
 Fovit humum. Cape saxa manu, cape robora, pastor,
 Tollentemque minas et sibila colla tumentem 421
 Deice: iamque fuga timidum caput abdidit alte,
 Quum medii nexus extremaeque agmina caudae
 Solvuntur, tardosque trahit sinus ultimus orbis.
 Est etiam ille malus Calabris in saltibus anguis, 425

417. *Caelumque exterrita fugit.* Gaudet tectis, ut sunt ἀγροὶ δαίμονες, quos Latini genios vocant.

423. *Agmina caudae.* Motus: et hoc dicit: caede serpentem, donec caudae vulubilitas conquiescat. — Datur agmen serpenti, agenti sese in omnem partem, ac torquenti. C.

ter everrenda et purganda — nec tantum coeno aut stercore, sed exitiosis quoque serpentibus tecta liberentur. Adicitur locus nostri poëtae. — 418. Coluber quod serpentis genus ait, satis constitutum nondum vidi. Videtur h. l. pro quocumque serpente dici, nec tamen ex mitiore et domestico genere, quia solet peccori virus adspargere; Aen. II, 471, mala gramina pastus coluber est. H. — 418. Coluber, generali appellatione spud Romanos serpentes designat: verba vero, tecto adsuetus succedere, domesticum indicant. Existimat Martynus hic agi de magni Bos, II, 153, qui, ut ait Plinius, lactis avidus est: sed nusquam invenio illud monstrum inter domesticos serpentes numeratum fuisse: propius ad rem accedunt, qui dicunt hic agi de serpente, quem vocat Linnaeus Colubrum natricem: hic in stabulis moratur, lactis avidissimus: nec ei ulla veneni pars adest. Sunt qui eum lubenter comedant, Gallice vocatum, anguille de haie. V. G. — 420. Fovit humum. Magis

explicite Ge. IV, 42. 43. effossis latebris sub terra fovere larem. Fovet locum is, qui multum et assidue in emoratur; sic castra fovere Aen. IX, 57, et sic fovere latebras in humo; hinc magis poëta fovere humum. Mox Cape saxa. Ita pugnantem inducit pastorem in Culice 155 sqq. et 190. — 421. colla sibila, quae sibilum edunt. — tumentem, ex Nicandro Therise, 179. 180. φαρὰς δ' ἀντιπλάται αὐχὲν Ἀχίτα ποσειδάωντος cf. eund. v. 21. — deice, quia tollentem minas, h. sublato pectore et capite minantem. Variavit versum poëta Aen. II, 381. — 422. caput abdidit alte, in terrae latebras sese propiciens; tamen vel sic feriri potest parte sui extrema. H. — Timidum caput. Cui in primis timet: nam, capite salvo, partes dissectae facili iterum coalescunt. Vid. Aelian II, 23. L. — 423. 424. nati versus. nexus, orbis, ut κύκλος, proprie de serpentibus. — extremae agmina caudae, praecellere ad magnitudinem.

425. De cherydro seu dryino et

Squamea convolvens, sublato pectore, terga,
 Atque notis longam maculosus grandibus alvum,
 Qui, dum amnes ulli rumpuntur fontibus, et dum
 Vere madent udo terrae ac pluvialibus austris,
 Stagna colit, ripisque habitans, hic piscibus atram 430
 Inprobus ingluviem ranisque loquacibus explet:
 Postquam exusta palus, terraeque ardore dehiscunt,
 Exsilit in siccum, et flammantia lumina torquens
 Saevit agris, asperque siti atque exterritus aestu.
 Ne mihi tum mollis sub divo carpere somnos, 435

426. *Squamea convolvens sublato pectore terga.* Id est, erectus: quod ad expressionem generis serpentis posuit: alii enim repunt toto corpore: alii eriguntur corporis parte. Lucanus, *Et contentus iter cauda sulcare parias.*

dryina agit. Est et hic ex hydrorum genere, formae similis fere aspidi chersidae parvae. Versus de eo Nicandri Theriac: 359 sqq., quos expressit Virgilius. Videtur de eodem in Culice egi; nescio eo et inf. IV, 458. 9. Reepexit locum Statius Theb. V, 520 sqq. — 426. *sublato pectore*, erecto: ut ad v. 424. Idem versus est Aen. II, 474. Haec mota magna est ferocientis anguis. — 427. Pertinet hoc ad formam. Est hic anguis grandi alvo; alvus vero variis maculis distincta. — 428. Hic serpens amet aquae, amat terram: idem enim Chersydros dicitur, nem *χέρσος* tellus est, *ὕδωρ* aequae. Ergo sic tempus dividit, ut, in hyeme, quum amnes augebant, et rumpuntur fontibus, vere etiam, quum est magna aquarum copia, stagna et paludes amet, ubi pisciculi, et rones ad pastum: in aestate vero, quum exustae praesiccatae paludes, quum ingens ardor terrarum, ab aquae exeat, atque ex siti flammis ingentem agris vastitatem afferat. Vocatur *improbus*,

ut qui se non facile satiet. C. — 428. *rumpuntur fontibus*, rumpunt se, erumpunt, prorumpunt se. v. Ge. IV, 368. Max 430, hic, in ripae, ebundat. — 431. *ingluviem* improprie dixit pro ventre, ut iam Servius; nam proprie est *πρόσφορος*, ut in avibus, primum in gutture cibi receptaculum. Laudatur Aristot. Histor. Anim. II, c. 17. Silius haec imitatus lib. VI, 455—458. — *atram* autem dixit, h. funestam, exitionem, luctuosam. H. — 434. *Asperque siti*. Sallust. Quod *genua, siti magis quam alia re accenditur*. Serpentes siti esse saeviores, satis late Lucanus indicat, et omnes Scriptores, quum incidunt in sermonem Africae, quae venenis et serpentibus praenimio aestu exuberat. Nicand. etiam *ὄψος βλασφάνων δάκρυς*. C. — Quidem hanc locutionem, *exterritus aestu*, minus intelligentes, *exereitis* legunt: servanda tamen *exterritus aestu*: gallice *effarouché*. V. G.

435. Videtur pastoris in Culice memor esse. Ne mihi tum, de forma v. ad Ge. I, 466. Hic enim alium

Neu dorso nemoris libeat iacuisse per herbas,
 Quum positis novus exuviis nitidusque iuventa
 Volvitur, aut catulos tectis aut ova relinquens,
 Arduus ad solem, et linguis micat ore trisulcis.

Morborum quoque te causas et signa docebo. 440
 Turpis ovis tentat scabies, ubi frigidus imber
 Alius ad vivum persedit et horrida cano
 Bruma gelu; vel quum tonsis inlotus adhaesit
 Sudor, et hirsuti secuerrant corpora vepres.

442. *Alius ad vivum persedit.* Medullas et ossa penetravit.

443. *Inlotus adhaesit Sudor.* *Inlotus* vel *latus* dicimus: inde est et *latus* eo; nam illud ab Horatio satis licenter dictum est, *Aut ubi me fessum Sol acrior ire lavatum Admonuit.*

Nicandri locum ante oculos habuit Theriae. 28—34 et 437, 8. — 436. *dorsum* proprie est montium; hinc, ai montes silvis consiti, etiam silvarum, nemorum. Horat. Sat. II, 6, 94, *Praecepti nemoris—dorso.* — 438. aut *catulos* aut *ova*, cum alia serpentum genera sint vivipara, alia ovipara. Melius Cerda: s aut ova, aut catulos s iam ovis exclusos. Ceterum erunt, qui ad unum tempus haec, *potere exuvias et catulos aut ova relinquere*, referri velint. At enim serpentes fetum conceptum Augusto mense edere, spoliū autem hieme depulsa, qua sub humo latuerant, incalescente sole, interdum tamen et aestumno exuere, memorat Arist. Hist. Anim. V. extr. VIII, 15. al. 47. Itaque statuere malim, diversas causas et diversa tempora esse intelligenda: *quam volvitur* (aut) *novus exuviis positus, int relinquens catulos aut* (relinq.) *ova.* — 439. *Arduus ad solem*, erectus ad coelum, sed cum dilectu *ad solem*, cuius calore recreatur. Junctura est: *volvitur*, volvit se, et micat. Vulgari ratione *micat lingua*, dum celeriter

movetur, vibratur; doctius, *serpens micat lingua* in ore. (Ex hac constructione defendas Ge. I, 430, *Si virginum suffuderit ore ruborem*, quamquam alia ibi est significatio vocis ore. Lectio ora h. l. vis placere potest. W.) Ceterum de difficultatibus, quibus hic premittitur locus, vid. Var. Lect. Edit. mai. H. — *Linguis trisulcis.* Referenda sententia ad volubilitatem, qua rotatur serpentium lingua, ita celeriter, ut triplex appareat: non ad naturam; nam Arist. de Part. Anim. II, 47, tantum bifidam agnoscit: *ὄφεις καὶ οἱ σαῦροι μακρὰν καὶ διπλάν γλῶτταν ἔχουσι.* Serpentes, et lacerti linguam habent longam et bifidam. Idipsum dixerat etiam Hist. Anim. II, 47. Et de viperis Nican. Ther. *διπρὴ γλῶσση: lingua bifida.* C.

440. De morbis ovium. Ex Varone R. R. II, 4, 24. — 441. Vide Colum. VII, 5, 5, ubi ad h. l. provocatur, — 442. *persedit*; pervenit, penetravit, conf. Lucret. VI, 424. — 444. *Hirsuti secuerrant corpora vepres.* Colum.: s si tonsum gregem patia-

Dulcibus idcirco fluviis pecus omne magistri 445
 Perfundunt, udisque aries in gurgite villis
 Mersatur, missusque secundo defluit amni;
 Aut tonsum tristi contingunt corpus amurca,
 Et spumas miscent argenti, vivaque sulfura;
 Idaeasque pices, et pinguis unguine ceras, 450
 Scillamque, elleborosque gravis, nigrumque bitumen.
 Non tamen ulla magis praesens fortuna laborum est,
 Quam si quis ferro potuit rescindere summum
 Vlcera os. Alitur vitium vivitque tegendo,

446. *Perfundunt.* De hoc remedio Varro, R. Rust. II, 3: *curatio, etc. Videtur aries in gurgite villis Mersatur.* Musmonem dicit ducem gregis, quem ita et Varro commemorat: huic autem partem aliquam lanae pastores solent relinquere, unde ait *udis villis*: nam semper oves tonsae lavantur.

448. *Tristi amurca.* Amarissima olei sordibus: hoc autem remedium est contra sordes, scabiem, et contra laesum vepribus corpus.

449. *Vivaque sulfura.* Dactylicus versus, quod in fine dactylum habeat.

450. *Idaeasque pices.* Liquidas, quae in Ida, Phrygiae monte, nascuntur.

« ris silvestribus rubis ac spinis sa-
 « ciori. » C. — 445. E Varro II, 1,
 23. hinc sup. I, 272, *balantum gregem*
fluvio mersare solubri. II — 447. *Mersatur.* Colum. IV, 7. distincte hoc:
 « Atque ubi per triduum delibuto ter,
 « gore medicamina (ovis) perhiberit,
 « quarto die, si est vicina maris, ad
 « litus deducta mersatur: si minus
 « est, coelestis aqua, sub dio salibus
 « in hunc usum durata, paulum de-
 « coquitur, eaque grex perluitur: hoc
 « modo curatum pecus anno scabrum
 « fieri non posse, Celsus affirmat. »
 Dissidet ab hoc Vates, qui hanc mer-
 sationem aqua dulcibus fieri praeci-
 pit. C. — *Secundo amni.* Defluenti;
 cum aqua scilicet. S. — 448. *tristi*,
 amara, ut saepe. Sic *tristis lupinus*,
 Ge. I, 75. — *contingunt* v. sup. 403.
 — *spuma argenti*, n. defervescentis,
 dum coquitur. Locus de ea classicus

apud Plin. XXXIII, 6, s. 35. — *per*
Idaea, praestantius genus; intellige
 autem liquidam, ex Plin. XXIV, 7,
 s. 24. H. — *unguine.* Omnia mucus,
 quo ungi potest, unguen dicitur.
Philarg. — *scilla*, cepe marinum —
elleborus gravis, s. gravi odore. *al-*
bum autem genus h. l. spectari, vide-
 runt iam alii ex Colum. VII, 5, 7. —
 452. *Labores* possint esse ea, quae
 medendo morbo parantur: sed uni
 loquendi *labor*, *labores*, dictum de
 ipso malo, morbo; cuius nulla me-
 dela, *nulla fortuna*, *magis praesens*
est, quam si ulcus aperiat. — *for-*
tuna pro remedio, quatenus effectus
 remedii est seu fortunae obnoxius;
 uti *fortuna* silebani modo pro suc-
 cessu et eventu dicitur. Alio modo
 dictum est Aen. VII, 559, *si qua*
per fortuna laborum est, casus for-
 tunc. — 454. *vitium*, ulcus, sanies.

Dum medicas adhibere manus ad volnera pastor 455
 Abnegat, aut meliora deos sedet omnia poscens.
 Quin etiam, ima dolor balantum lapsus ad ossa
 Quum furit, atque artus depascitur arida febris,
 Profuit incensos aestus avertere, et inter
 Ima ferire pedis salientem sanguine venam, 460
 Bisaltæ quo more solent, acerque Gelonns,
 Quum fugit in Rhodopen, atque in deserta Getarum,
 Et lac concretum cum sanguine potat equino.

Quam procul aut molli succedere saepius umbrae
 Videris, aut summas carpentem ignavius herbas, 465

456. *Aut meliora deos sedet omnia poscens.* Maiores enim expugnantes religionem, totum in experientia collocabant, Sallustius: *Non votis nequa supplicis mulieribus auxilia deorum parantur: vigilando, agendo, bene consulendo, prospere omnia cedunt: ubi socordiae te atque ignaviae tradideris, nequiquam deos implores; irati infestique sunt.*

458. *Arida febris.* Quae arida efficit corpora: tamen sciendum, febrem licet a fervore dicta sit, esse etiam frigidam; unde modo ad diastolen ait aridam.

459. *Incensos aestus.* Id est, febrem. — *Inter Ima ferire pedis salientem.* Id est, mobilem: dicit autem illam venam esse feriendam, quae supra ungulam est animalis, tam lata, quam mobilia.

— *tegendo, dum tegitur.* Mox eadem ulcera vulnera. Est autem versus adumbratus e Lucret. IV, 1062, *Vl-cus enim vivens et inveteravit alendo.* H. — 455. *ad vulnera.* Bene *ad vulnera* pro *ad facienda vulnera*. *Philarg.* — 456. *meliora omnia*, pro consequenti, auxilium deorum.

457. *Dolor, morbus, exulceratio.* — *depascitur, refectat, absumit*, ut Graecorum poetarum γυνάσθωρος νυπρίσ: — 459. *incensos aestus*, vulgaris *fervidos*. — *Tum profuit, prodest.* — 461. *Bisaltæ* Thracæ, cis Strymonem in Macedoniae oris habitantes, alii etiam ultra Strymonem. *Gelonni* ad Borysthenem, vid. ad Ge. II, 115. — 462. *Quam fugit*, simpl.

migrat, ut apud Horatium, et a Borystheni inde per Getarum deserta, cis et ultra Istri ostia, descendit in Thraciam et ad Rhodopen. Lactis equini usus in his aliisque populis notus est.

464—469. De Ine pecudum. Signa pecoris febris pestilentis tentati enumerat: *Quam videris cet.* Es pecus habet febrem (pestilentem scil. Vid. infra Cl. Voas), quae saepius ad umbram declinat, quae ignaviter pascitur, quae extrema est, quae fessa in campo procumbit, quae sero et nocte redit: haec statim occide, ne in reliquis serpat contagio. C. — 464. *molli umbrae* pro *gratae*. Permutantur enim nomina et attributa se-

Extremamque sequi, aut medio procumbere campo
 Pascentem, et serae solam decedere nocti;
 Continuo culpam ferro compesce, prius quam
 Dira per incautum serpent contagia volgus.
 Non tam creber agens hiemem ruit aequore turbo, 470
 Quam multae pecudum pestes; nec singula morbi
 Corpora conripiunt, sed tota aestiva repente,

468. *Culpam ferro compesce.* Atqui habere morbum, culpa non est: sed hoc dicit, occidendo eam, tuam culpam compesce; id est, vita crimen, in quod potes incidere, si, dum tui parcis, fuerit totus gres eius contagione corruptus.

469. *Incautum volgus.* Quod se morbi pecoris contagione abstinere non novit.

472. *Tota aestiva.* Loca posuit pro animalibus. *Aestiva* autem sunt loca umbrosa, in quibus per aestatem pecora vitant Solis calorem. *Sistius, Et umbroni patuere aestiva Lycopii.*

suum politico usu. — 467. *serae decedere nocti*, v. Ecl. VIII, 88, exquisitius ac *sera nocte*; uti adventanti aut accedenti de via decedimus. 468. *Continuo culp.* eam statim occide — *culpam*, h. e. causam morbi, vitium, *trax compesce*, coërce, ne latius accipiat, *ferro*; Gratius Cyneg. 410: *In primo adeo tristis medicina, sed una Pernicies redimenda anima, quae prima sequaci Sparsa malo est, ne dira trahant contagia vulgum*, conf. ibid. 369 sqq. H. — 464–468. Gellius, Cerda, eorumque successores nullo modo viderunt Virgilium hic sibi transitum fecisse ad universae pestis descriptionem, quum omnia revocet ad febrem, censensque eius indicia hic enumerari. Ili praedicant febrem sanguinis emissionem esse curandam, et nihilominus existimant eam, priusquam irrumpat, nec antevertendam. O insolentiam! prognostica omnino ab his diversa apud

Varronem, Columellam, Didymum nominantur; scilicet, ut hians, salivae fluxus, halitus brevis et rapiditas, oculorum lacrymae, totiusque corpora incendium. *Bersmam* qui haec etiam de febre intelligit, tamen verba *ferro compesce*, non de nece interpretatur; qui sanandi modus illi videtur hemicus nimium; sed de sanguinis emissionem aut ulceris reaccisione; hic saltem ineptiae culpam non admisit. V. G.

470. 471. Infirum et variis morbis obnoxium pecus nullum. Conferri potest Varro II, 3, 5, 8; Colum. VII, 5; Geopon. XVIII, 9; Gratius Cyneg. 479 sqq. *turbo agens hiemem*, procellas, imbres; non tam creber, crebro, *ruit*, h. non tam crebri ac frequentes turbinae in mari exoriantur. Similis locus Ge. IV, 80. 81. Placet addendum lectio altera codicum *aequora*, cf. Aen. I, 84. — *pestes*, morbi. — *aestiva*, ut v. 64, *pectuaria*, pro gre-

Spemque gregemque simul, cunctamque ab origine gen-
 Tum sciat, aërias Alpes et Norica si quis (tem.
 Castella in tumulis, et Iapydis arva Timavi, 475
 Nunc quoque post tanto videat, desertaque regna
 Pastorum, et longe saltus lateque vacantis.

Hic quondam morbo coeli miseranda coorta est
 Tempestas, totoque auctumni incanduit aestu,

479. *Totoque autumnus incanduit aestu.* Exarsit prima autumnus parte, quae semper gravem efficit pestilentiam: ut autem autumnus abundet morbis, facit confinium frigoris et caloris; quod licet etiam vernum tempus habeat, caret morbo: quia tunc corpora praecedenti durata sunt frigore; quae autumous corrumpit, laxiora inveniens post aestatis calorem.

gibus. — 473. *Spemque gregemque,* agnos cum matribus. » Serv.

474. *Tum sciat aliquis,* morbis totos greges abripi. (vel: si quis est qui sciat ista loca, qualia tunc fuerunt, quum pecoribus erant referta; nunc quinque ea vacantia videat: licet plurimum a pestilentia fluxerit tempus. L.) Sequitur locus de peste auctumnali armentorum ac gregum celeberrimus, adumbratus e Lucret. VI, 1136 sqq. Cum quo conferendae sunt a studiosis harum rerum adolescentibus nobiles pestilentiae descriptiones ap. Hippocrat. Epidem III, s. 3. (etsi haec non pestis proprie dicta, sed lues) Thucyd. II, 47 sqq.; tam, qui omnes Maronem aemulati sunt, ornatas varietate mirabili, affectibus tamen movendis multo inferiores, Ovid. Met. VII, 518 sqq.; Silium XIV, 581 sqq.; Lucan. VI, 80 sqq.; Senecam Oedip. 35 sqq. Add. Aen. III, 187 sqq. Comparationis huius gustum dare potest Scaliger lib. V Poëticae c. 11. Hic quidem mireris, quid interpretes adduxerit, ut, post Servium, hanc pestem eandem cum illa, quae Peloponnesio bello incunte

Atticam invasit, esse existimarent; quae res novo errori locum dedit, ut omnia utrique morbo inter homines et bestias communia esse vellent. Respexit haud dubie poeta similem aliquam calamitatem, tum quidem satis notam, quae aliquo tempore ante maxime affligerat Noricum h. terras, quae nunc episcopatus Salzburgicus, magna Austriae pars cum Stiria et Carinthia occupat. — *aërias Alpes* vocat; perpetuo montium epitheto. — *Norica castella in tumulis* non esse possunt loca munita; nam agitur de armentis et gregibus; sed habitationes in locis editis, adeoque villae; vici, in montibus H. Montani in castellis habitabant, ut Alpium incolae, secundum Liv. 24, 33. W. — 475. *Timavum*, fluvium in oris Venetorum a vicinis Iapydibus, Illyrici populo, appellavit. v. ad Ecl. VIII, 6. — 476 *regna pastorum*, agros, notum vel ex Ecl. I, 70. — *post tanto*, tanto tempore post. Pro salubris et pascuis dixit ornate *castella in tumulis, arva, regna, saltus*.

478. *morbo coeli*, vitio aëris, conf. Aeneid. III, 137. — 479. *tempestas* h.

Et genus omne neci pecudum dedit, omne ferarum; 480
 Conruptique lacus; infecit pabula tabo.
 Nec via mortis erat simplex; sed, ubi ignea venis
 Omnibus acta sitis miseros adduxerat artus,
 Rursus abundabat fluidus liquor, omniaque in se
 Ossa minutatim morbo conlapsa trahebat. 485
 Saepe in honore deum medio stans hostia ad aram,
 Lanea dum nivea circumdatur infula vitta,
 Inter cunctantis cecidit moribunda ministros.
 Aut si quam ferro mactaverat ante sacerdos,
 Inde neque inpositis ardent altaria fibris, 490

I. temperies. — *totaque aeterni in-*
canduit aestu, non tam exarsit, ortus
 est, aut duravit toto aeternum, sed
 aër inflammatus est tota aestus au-
 tumnalis vi. Solet enim aestus au-
 tumni in primis gravis et intoleran-
 dus esse et morbos gignere. — 481.
 Ordinem, inquit Servius, secutus est,
 quem et Lucret. tenuit VI, 4094 sqq.
 et Sallustius: primo sèrem, inde
 aquam, post pabula esse corrupta. —
tabo, veneno, miasmate aëris. conf.
 Lucret. VI, 1123. 1124. — 482. *Nec*
via mortis erat simplex; varii morbi
 exitus, varique mortis modi, quales
 mos nonnulli enumerantur: 483 sqq.
 494 sqq. — 482-485. Primum *bestia*
febris ingenti ac siti totum corpus
torrebatur, mox contabescebat colli-
 quatione ac resolutione omnium hu-
 morum. — *Sitis* pro aestu, calore,
 unde sitis oritur, ut iam Servius ex-
 posuit. *sitis ignea* (h. sicca, arida)
acta omnibus venis, per omnes venas
 penetrans, se insinuans. *Intima pars*
hominum flagravat ad ossa, Lucret.
 VI, 1166. — *adduxerat artus*, cule
 contracia, quod sit ea exarescente, ut
 in febri. *adducta cutis* ex Ovidio nota
 Met. III, 397. II. — 484. *Rursus*. Ille

Rursus positum pro contra, ut supra:
 s. Rursus cura patrum cadere, et suc-
 a cedere matrum Incipit. s. — *Fluidus*
liquor. Humor sordidus et pestilens;
 indicatur putrefactio humorum, quam
 mentum efficit obstructio. — 485.
trahebat omnia ossa in se, cumque in
 tabo nascent, ossa minutatim morbo
 collapsa; cuius generis liquidationes
 et resolutiones ossium etiam in aliis
 morbis videmus.

486. Sequuntur discriminatim par-
 ticulares casus, et caedes, quibus am-
 plicatur pestis huius descriptio; in-
 cipit vero a sacris: accidit saepe, ut
 hostis etc. — Hostiam maiorem intelli-
 geturum, cuius exta inspiciebantur.
 (Il. Vossius ovem intelligendam esse
 putat. H.) *in honore deum medio*, in
 medio sacrificio, noto usu voc. *honos*.
 — 487. *dum ei circumdatur infula*
lanea vitta nivea, poetica ratione pro
 lanea vittata. *Infula* est lotius quid-
 dam, et capiti, e quo fere pendebat,
 velando aptum, vitta alligari et con-
 stringi solita. v. Lucret. I, 88. 89. —
 489. *ante*, h. antequam moriens ca-
 deret. — 490. *Inde*, ex ea fibrae, h. exta,
 non ardent impositae altariibus; cum
 autem nec minus ipsa ara pro hostia

Nec responsa potest consultus reddere vates;
 Ac vix suppositi tinguuntur sanguine cultri,
 Summaque ieiuna sanie infuscatur arena.
 Hinc laetis vituli volgo moriuntur in herbis,
 Et dulcis animas plena ad praesepia reddunt. 495
 Hinc canibus blandis rabies venit, et quatit aegros
 Tussis anheles, ac faucibus angit obesis.
 Labitur infelix, studiorum atque inmemor herbae,
 Victor equus, fontesque avertitur, et pede terram
 Crebra ferit; demissae aures; incertus ibidem 500
 Sudor, et ille quidem moriturus frigidus; aet
 Pellis, et ad tactum tractanti dura resistit.
 Haec ante exitium primis dant signa diebus.

ei imposita ponatur, hinc altaria ardent exquisitius dixit. H. — Impositis. Cor negatur cremari posse in iis qui veneno interempti sunt, Plin. XI, 37: an eadem ratione peste infecta cremari non possint, considerato. Lucretius certe, in Attica pestilentia sit peste extinctos, non humatos, sed crematos esse. Ramus.

491. Nec responsa potest consultus reddere vates. Colligi enim, nisi ex sana victima, futura non possunt. L. 492. 493. via sanguis inde fluit. suppositi cultri, e sacro ritu subter iugulum adacti. Cf. Aen. VI, 248 et Serv. — 493. ieiuna sanie, tenuis ac paucus humor, eoque corrupto. Mox hinc est purro.

495. Dulces animas, μελίσσων θυμῶν. vid. Aen. III, 140. — 497. De angina loquitur, Graec. ὑάγχη sive βράγχος, qui et morbus suum peculiaris. Laudant Aristot. Anim. VIII, 21. fauces obesas oheate suis. Servius explicat tumentes. H. — 498. Labitur infelix. Luscus in suis pestibus ad

imitationem Virgilii, Ovidius, Lucanus, Seneca: hi tres loquuntur de equo. Horum verus si conferas cum illo, nugari videbuntur, dum Maro graviter, presse, et cum vivido sensu doloris narrat. L. — studiorum (h. cursus; simpliciter), atque herbae inmemor (cf. v. 520 et sup. 216). — 499. Victor ad indignitatem rei additur, eum nihil ei prosit vicissitudine cursu. — fontes avertitur, potum aversatur. — 500. Crebra, crebro, ut iam saepe. — incertus; qui per vias non certas accedit et recedit, inconstans, ibidem, circa aures, capitis sudor; signate. Lucrét. VI, 1185: Sudorisque madens per collum splendidus humor. — 501. ille quidem moriturus frigidus ex notissimo quidem Hippocratis spherismo IV, 37: οἱ ψυχροὶ ὑδρωτίς, ἐν μέσῳ πυρετῶ γινόμενοι, θάνατον σπουδαίοναι. i. e. frigidi sudores aeri febrili adiuncti, mortem praemunt. — 502. h. et durescit, ad tactum, cum tangeretur, tractanti, tangenti, resistebat, dura, dum tenta ac sicca est.

Sin in processu coepit crudescere morbus :
 Tum vero ardentes oculi, atque adtractus ab alto 505
 Spiritus, interdum gemitu gravis; imaque longo
 Illa singultu tendunt; it naribus ater
 Sanguis, et obsessas fauces premit aspera lingua :
 Profuit inserto latices infundere cornu
 Lenaeos; ea visa salus morientibus una, 510
 Mox erat hoc ipsum exitio, furiisque relecti
 Ardebant, ipsique suos iam morte sub aegra,
 (Di meliora piis, erroremque hostibus illum!)
 Discissos nudis laniabant dentibus artus.

509. *Profuit inserto latices infundere cornu.* Non semper, sed aliquando : nam hoc solum est, quod morbo liberat, aut commovet in furorem.

511. *Furiisque relecti.* Quia languentia corpora in vires quodammodo excitat furor, et facit ea in exitium convalescere.

504. *Iungenda: Sin in processu coepit crudescere morbus—Profuit* — ut vsa. 505, *Tum vero* ad 508 sint tanquam interpositi. — *crudescere*, crudior ac saevior fieri; Ita Servianum locum habet: *validior fieri*. Vt contra *mitescere*, *molliri* dicuntur, quorum nimia vis imminuitur. — 505. 506. Lucretius VI, 1184: *Creber spiritus aut ingens raroque coortus.* — *Adtractus ab alto Spiritus.* Thucyd.: καὶ πρὸς ἄσπετον, καὶ δυσώδης ὁ πνεύμα. *Spiritus arcte, et cum graveplentia incubat.* Lucretius tantum expressit *δυσώδης* Thucydidas: « Spiritus ore foetras tetrumolvebat odorem, Rancida quo perolent proiecta cadavera ritu. » De Rer. Nat. VI, 1152. Illud *ab alto*, ita estilit Horat. Epod. XI, *latere petitus imo spiritus. L.* — 507. *tendunt se*, ut iam saepe; aut *tendunt ac. pecudes*, ut modo v. 503 *dant*. Redit sic ad totum genus armentorum. — 508. *lingua aspera*, inflammatione, *premit*, quia simul in-

tumuerat (ut Ovid. Met. VII, 556, *Aspera lingua tumet*), *fauces obsessas*, seu simpliciter constrictas, interclinas ipso tumore, seu ulceribus, quae frequentia in hoc morbo, et a Lucretio etiam memorantur: v. 1146, *ulceribus vocis via septa coibet*; φλυκταῖνας Graeci appellant. — 509. *Imitatione expressa a Nemes. Cyneg.* 228. 229. Vini usum omnes fere veteres hac in calamitate commendant, ut antisepticum; etiam saepius nocere quam prodesse debuit. — 512. *Ardebant furiis*, furore corripiebantur ii, quos vinum infusum refecerat. — 513. Versus eximio cum artificio insertus, abominatione hac ad miserationem et ipsa faciente. date errorem, furorem, mentis abalienationem, *hostibus, profanis, impiis, scelestis, oppiis*. Exemplum Nicandri aemulatur Ther. 186: *Εχθρῶν πονηρὰ καὶ ἀκαρπῆσιν ἱππὶλάστει*. Sed et in seqq. mirare delectum poetæ, qui omnia ea potissimum memorat, quae non tam

Ecce autem duro fumans sub vomere taurus
 Concidit, et mixtum spumis vomit ore cruorem,
 Extremosque ciet gemitus. It tristis arator,
 Maerentem abiungens fraterna morte iuvenum,
 Atque opere in medio defixa reliquit aratra.
 Non umbrae altorum nemorum, non molliapossunt
 Prata movere animum, non, qui per saxa volutus
 Purior electro campum petit, amnis; at ima
 Solvuntur latera, atque oculos stupor urguet inertis,
 Ad terramque fluit devexo pondere cervix.
 Quid labor aut benefacta iuvant? quid vomere terras

515. *Fumans sub vomere taurus.* Per hoc ostendit etiam fortes tauros repente morbo concidere: nemo enim pestilentem ad aratra ducit iuvenum.

518. *Fraterna morte iuvenum.* Consortis interitu: et ex affectu dictum est rustici.

522. *Purior electro campum petit amnis.* Nam sicut electrum dessecatius est metallis omnibus; ita et currens aqua caeteris purior.

525. *Quid labor, aut benefacta iuvant?* Si neutrum mortem repellit; nec corporis exercitium, nec mentis rehgio: nam si generalis est sententia, secundum Epicureos, contra religionem est: si autem tantum ad bovem refertur, hoc dicit: quid ei prodest labore suo aluisse mortales?

horrorem quam miserationem movere possint.

515. A calamitate equorum transit ad tanfos. — *fumans sudore.* — 517-519. Lacrimosam imaginem sensit et expressit Statius Theb. IX, 8-85. Alius locus e Tryphiodoro dignus, qui comparetur v. 14-16. — 521. *movere animum:* quaeritur sitne iuveni; qui conciderat, an iuveni superstitis? an universe tanfina generis? Est tamen poeta dignius non in toto boum genere morari, sed ad singula exempla procedere. Ita saltem ad unum taurum ex toto genere revocata puta dicta. In verbis expressit Lucretium II, 364, 363. *H.* Ad alterum taurum *abiunctum* verba 520-525 referenda esse videntur. *H.* —

522. *Electrum* metallum (cf. Aen. VIII, 402) non saecinum, intelligendum puto, quia illud splendore nobilissimum, et commune fere poësis est, ab argento aquarum perlucidum candorem notare. Adstipulatur Servii auctoritas. cf. Callimach. in Cer. 29 et ibid. Spanhem. — *At apud Gr. poëtas ἀτάρ:* — 523. *Solvuntur latera ima,* flaccescunt, corrugantur. Sed et reliqua languorem denotant.

525-530. Sex horum versuum pulchritudinem ita admirabatur Poëticae lib. V, c. 11, p. 264 b. Scaliger, ut eorum auctor fuisse mallet, quam Croesum aut Cyrum dicto audientem habuisse. Equidem malleum certe versus scripsisse, quam eos tantum in-

Invertisse gravis? Atqui non Massica Bacchi 526
 Munera, non illis epulae nocuere repostae:
 Frondibus et victu pascuntur simplicis herbae;
 Pocula sunt fontes liquidi atque exercita cursu
 Flumina; nec somnos abruptit cura salubres. 530
 Tempore non alio dicunt regionibus illis
 Quaesitas ad sacra boves Iunonis, et uris
 Inparibus ductos alta ad donaria currus.
 Ergo aegre rastris terram rimantur, et ipsis
 Vnguibus infodiunt fruges, montisque per altos 535
 Contenta cervice trahunt stridentia plaustra.

526. *Atqui non Massica Bacchi Munera.* Vinea pretiosa a Massico monte Campaniae; et per transitum tangit illa quae dicunt physici: morbos venire ex cibi et potus nimietate; vel mutatione, ex nimia vigiliis et multa sollicitudine; dicuntque etiam sine his nasci aegritudinem: nam in animalibus quum nil horum sit, tamen aegritudines cernimus.

interpretari. — 526. *terras graves*, spissum, pingue solum, unde difficilis aratio: *glebae cunctantes*, ut Ge. II, 236, quaeque non minus gravi vomere, gravi labore indigent. *Massica vinea*, v. Ge. II, 143. — 527. *epulae repostae*. Aut abundantes, aut variae. — Noli interpretari *repostae* eodem modo, quo *appositae*: sermoni latino haec languida interpretatio contraria est, et illa iterum *appositae*, aeque reiciendum sensum praebet. *V. G.* Wunderlichius accipit pro pretiosis epulis, ut *repositum Coccubum* apud Hor. Epod. IX, 1, dicitur. *T.* — 529. *pocula*, potio. 530. *exercita cursu Flumina*, h. vexata, fatigata; ornatui servit epitheton, ut *fessae erroribus unulae* decurrentes aquae.

531. Tum factum esse alium id, quod nullo alio tempore in istis terris contigit, ut penuria candidulum vaccarum esset ad rem sacram. —

532. 533. Male post Servium Intpp. Iunonem Argivam et eius sacerdotem, filiorum Cleobis et Bitonis pietate notam, huc advocant. — *sacra Iunonis* pro quibusvis sacris ponit; sed in his nivearum bonum usus in primis insignis erat ad pompam deae ducendam. Itaque pro *bubus bufalus* (nam hi sunt h. l. *uri*. v. sup. ad Ge. II, 374) currui iunctos dicit. *impares simpl.*, quod aliter maior, aliter minor, diverso etiam, si placet, colore, erat. — *donaria* h. l. pro donariorum loco, templo, ut *pulvinaria* pro templis, iam Servius exposuit. — *alta* autem, h. alte exstructa, ad notam copiae et magnificentiae donariorum; unde et templum altum. — 534. Ipsi homines terram fodiunt, et *fruges*, h. semina, *unguibus*, digitis, *infodiunt*, terra occultant. — *contenta cervice*, quae intenditur. *Vsus vocis* Lucretianus. Quam ornata haec omnia!

Non lupus insidias explorat ovilia circum,
 Nec gregibus nocturnus obambulat; acrior illum
 Cura domat: timidi damae cervique fugaces
 Nunc interque canes et circum tecta vagantur. 540
 Iam maris immensi prolem, et genus omne natantum,
 Litore in extremo, ceu naufraga corpora, fluctus
 Proluit; insolitae fugiunt in flumina phocae.
 Interit et curvis frustra defensa latebris
 Vipera, et adtoniti squamis adstantibus hydri. 545
 Ipsis est aër avibus non aequus, et illae
 Praecipites alta vitam sub nube relinquunt.
 Praeterea iam nec mutari pabula refert,
 Quaesitaeque nocent artes; cessere magistri,
 Philyrides Chiron, Amythaoniusque Melampus. 550
 Saevit et in lucem Stygiis emissa tenebris

539. *Timidi damae.* Mutavit genus, ut vitaret *οἰστροδαιμον*. Horatius: *Et aspericeto pavidae natarunt aequore damae.* Dicendo damae et cervos errare cum canibus, duo ostendit, et illos timoris, et hos ferocitatis esse oblitos.

537. Etiam feras lues tentat. *insidias explorat ovilia circum*, locum, occasionem insidiarum circa ovilia, conf. Aen. IX, 59 sq. — *nocturnus*, noctu, ut toties vidimus. Aen. IV, 303. *H.* — *obambulat gregibus*, ut *obambulare miris*, Liv. 36, 34. et *obcruquare castris* dicitur. *H.* *acrior cura*, morbi. — 544. Aristotelem Histor. Anim. VIII, 19, 20, negare, pisces ullo pestilenti morbo tentari, iam Cerda notavit; et videri potest castissimus poetâ potius ingenio induluisse, quam rerum veritati, certe in illis, quae de serpentum v. 544. 545, strage memorat, quae qua fide, qua auctoritate posuerit, ignoro. Infectis tamen aquis pisces contagiosis morbis vexari, res est inter historiae naturalis auctores nunc satis explorata. *H.* — 543. *insolitae fugiunt*, id

facere non solitae. Cie. Verr. III, c. 37: *Cur pudentissimas feminas in tantum virorum conventum insolitas invitasque prodire cogis.* W. — *phocae*, vituli marini. — 545. *adtoniti*, torpentes, rigentes. — *squamis adstantibus*, stantibus, erectis, horrentibus.

549. *Quaesitaeque nocent artes*, parata remedia. — *cessere magistri*, cedunt morbo (mussobat tacito medicina timore Lucret. VI, 1177), vincuntur, artem ei suam imparem esse vident medici; et quidem praestantissimi, quos nominibus clarissimis exornat Chironis, et Philyra Nympha et Saturno, et Melampodis, ex Amythaone, Aesonis fratre, nati, quorum hic quidem auguria et *καθαρσμοί* maxime illustris apud poetas, alter vero herbas. — 551-553. Versus longe praestantissimi et pietura omni vivi-

Pallida Tisiphone, Morbos agit ante Metumque,
 Inque dies avidum surgens caput altius effert.
 Balatu pecorum et crebris mugitibus amnes
 Arentesque sonant ripae collesque supini. 556
 Iamque catervatim dat stragem, atque aggerat ipsis
 In stabulis turpi dilapsa cadavera tabo,
 Donec humo tegere ac foveis abscondere discunt.
 Nam neque erat coriis usus, nec viscera quisquam
 Aut undis abolere potest, aut vincere flamma; 560
 Ne tondere quidem morbo illuvieque peresa

555. *Arentesque sonant ripae.* Vult pestilantiam etiam elementa sentire: sic in tertio: *Arebat herbas, et victum seges aegra negabat.* Nam segetem pro terra posuit.

diures. Et pallida Tisiphone e Stygiis tenebris in lucem emittitur, aut, quod gravius est, emissa sacrit, et ante se agit Morbos ac Metum, et more eorum deorum, qui hominibus sive augusta sive terribili forma apparebant, sit maior maiorque, surgitque adeo et effert caput avidum, quia ipsa mortis avida, in dies altius. Interea uodique circa ipsam armenta et greges aegrotant, mox toti greges pereunt 554-557; at quanto feralius ipsa dat, edit, strages, etc. Priora imitatus est Gravius Cynege. 373: *Quod sive a Stygia Letum Proserpina nocte Extulit, et Furiis comissam uleiscitur iras,* h. et emittit Furias, quae uleiscantur iras suas. H. — 557. *Dilapsa e. tabo.* Diffuentia sanie; supra, morbo collapsa. Lucanus: « Corpora tam solvit tabes, et digerit artus. *Tambo.* — 558. *Donec humo tegere.* Indicat Virg. in hac sua peste primum coepta humari cadavera ferarum, quod nunquam prius in usu. C. — 559 ad f. Unicus modus restabat pestilentis morbo mandendi (isque no-

strorum quoque asipientum iudicio unicus), ut tacta cadavera ex conspectu hominum auferrentur, ut animo tegerentur. Nihil enim ex toto animante usui alicui inservire poterat. Coriorum nullus erat usus, si quis ea deripere et corpora iis nudare in animum induxerat; viscera autem, h. corpora cute nudata, carnes, in tanta copia nec aqua nec igni consumi poterant; restabat adeo, ut terra defoderentur. Sed 561 nec lanæ ullus usus erat, corrupta pelle per ulcera et sanie, quae est illuvies, nec tutum erat eas lanæ (telas a consequente appellat) pestilenti putredine infectas attingere; h. tractare. Si tamen eas tractare (563), et vestem inde texere homines perstiterant, ubi quis vestem inde confectam, amictus invisos, quos abhorreres, indueret, papulis, pustulis, exanthematibus, carbunculis, rodenti sanie tumentibus, et foetido odore, ac brevi tempore post sacro igni corpus infestabatur. Est autem sacer ignis, de quo cf. Colum. VII, 5. Lucret. VI,

Vellera nec telas possunt adtingere putris.
 Verum etiam invisos si quis tentarat amictus,
 Ardentes papulae atque imundus olentia sudor
 Membra sequebatur, nec longo deinde moranti 565
 Tempore contactos artus sacer ignis edebat.

564. *Ardentes papulae*. Id est, carbunculi. — *Immundus sudor*. Morbus pedicularis, qui est φθειρίσις.

4165, erysipelatis φλεγμονώδους genus, v. Celsum V, 28, 4; quamquam is ab erysipelate diversum facit. Alia phlegmone est. H. — 562. *Telas putris*. Ipsa vellera putrida; καὶ ἐνάλ-
 λυόν, quibus tela conficiebantur;
 sed putres morbum communicabant:
 at si non attingi potuere, quaeritur,
 quomodo amictus ex iis facti sint:
 quamobrem mihi magis placuit le-
 ctio *adiungere*: telae ingo textorio
 non adiungi poterant; putres enim
 rumpebantur. Quod si quis fecerat,

et si *putri tela*, amictum; et more Ro-
 manorum vudo corpore induerat,
 tunc veneni vis manifesta papulis fie-
 bat ardentibus. F. G. — 564. *sudor*
membra sequebatur, se diffundebat per
 membra. Aen. IX, 812, *tum toto cor-*
pore sudor liquitur. Pro: *nec longo*
tempore eius, qui tentarat, induerat,
artus, vel ei *artus sacer ignis edebat*,
 dixit plenius, *moranti ei*; non per
 longum tempus ei moras trahere li-
 cebat, dum sacro igni tentari coepit.

P. VIRGILII MARONIS
G E O R G I C O N

LIBER QVARTVS.

ARGVMENTVM

De re apiaria et mellificio in hoc libro acturus, primo loco exponit argumentum, Maecenatisque propitiâ voluntatem sibi exorat 1-7. Inde de alvearii situ, fabrica et apparatu præcipit — 50; tum de examinum exeuntium cura, seu vere ineunte vagantur — 66, seu ad pugnam exeunt discordibus inter se voluntatibus super rege creando — 97. Tum alteruter rex est necandus — 102; aut si temere vagantur apes, partim regibus alae sunt resecandae, partim gratae herbae circa alveare serendae — 115. Cum attingeret locum de horto colendo, hoc argumentum alijs tractandum reliquit — 148. De ingenijs, naturis et moribus apum agit, revocata eorum oeconomia, quam vocamus, ad reipublicae formam, quam enarrat — 218, tam sollerter institutam illam, ut rationis illae munere impertitae esse videantur — 227. Sequitur locus de exemptione favorum — 238; sin relinquatur pars favorum, quae tum curanda sint — 250. De morbis apum et morborum cura — 280. De examinis extincti reparatione et de progeneratione apum ex iuvenco peremto et putrefacto — 311. Quod cum inventum Aristaci esse perhibeatur, descendit ad enarrationem fabulae, qua ille fertur, extincto examine, adiisse matrem Cyrenen, ab hac iussus consulere Proteum de causis calamitatis et eiusdem remedijs, edoctusque, evenisse sibi rem ob piaculum contractum ex Eurydice, Orphei coniugis, raptu, inferias ei fecisse; quo facto bonum corpora, in luco relictâ, paullo post examinibus novis efferbuere — ad fin.

Protenus aërii mellis coelestia dona
 Exsequar. Hanc etiam, Maecenas, adspice partem;
 Admiranda tibi levium spectacula rerum,
 Magnanimosque duces, totiusque ordine gentis
 Mores et studia et populos et proelia dicam.

3. *Admiranda tibi levium spectacula rerum.* Audies ex levibus rebus digna stupore esse in apibus, proceres et tsuta certamina.

5. *Mores.* Quia castae sunt; ut: *Illum adeo placuisse apibus mirabere morem.* — *Et studia,* ut: *Tartus amor florum et generandi gloria mellis.* — *Et populos,* ut: *binas regum facies; ita corpora plebis.* — *Et proelia dicam,* ut: *Erumpant portis, concurretur aethere in alto.*

4. Deinceps de mellificio se dicturum esse pollicetur, aerium mel, quia ex rore (qui utique ex aëre defluit, inquit Servius), colligi ab apibus credebatur. Seneca Epist. 84: *Quibusdam placet, non faciendi mellis scientiam apibus esse, sed colligendi.* cf. Plin. XI, 42 s. 43: Aristot. Histor. Anim. V, 22: Colum. IX, 44, 20. Erroris quidem causa facile intelligitur; eadem tamen de causa, coelestia dona, deorum munus, appellat mel. conf. Plin. l. I. Ceterum ab initio statim huius libri adolescentes ad duo attendant, primum ad artificium rem tenuem et exilem imaginibus cum gratis et iucundis, tum praeclaris et magnificis, sine iniepto fastu, ornandi; deinde ad colliditatem in inferenda varietate ac copia in argumentum quamvis ieiunum et exile, quo maxime episodiorum opes referas. Ornatum quidem ac varietatem maxime modo ab maiorum animantium, pecudum et armentorum, modo ab hominum attributis, in primis his petitum videbis, quae humanae vitae et hominum societati ac coniunctioni, rebus publicis adeo et exercitiis propria esse videntur; unde tecta, aedes,

penates, lar, thalami, cunabula, stabula, oppida, urbs, aula, regna, praetoria, portae et alia accessita sunt. Quorum quidem usus ipsa suppeditavit vulgaris hominum ratio, cum intelligentiam, nescio quam, et solertiam apum ingeniis tribuunt, eamque mirificis rerum miraculis exornant, et quae illae oculis aliquo naturae ductu et impetu, cuius rationem idoneam reddere non possumus, faciunt, ad voluntatem et prudentiam, virtutem animi ac pietatem referunt. Poëta autem praeclare his praesidiis usus est; habet enim insignem ad animos nostros suavitatem, si nostrorum morum ac consiliorum imaginem in aliis animantibus adumbratam videmus. Totus autem hic de apibus locus multis illustrari potest post Varonem III, 46, unde pleraque sumta, ex Columellae libro IX, qui, de apum disciplina tradens, praeter Celsum et Hyginum, quorum libri nunc intereiderunt, Virgilium secutus est. Adde Aristot. Hist. Anim. V, 20—22 et IX, 40.; et hunc poëta saepe ad verbum expressit; Plin. XI, 4—20: Geopon. XV: Pallad. I, 37—39. Columellae ea loca adscripsimus, in quibus ad

In tenui labor; at tenuis non gloria, si quem
Numina laeva sinunt, auditque vocatus Apollo.

Principio sedes apibus statioque petenda,
Quo neque sit ventis aditus (nam pabula venti
Ferre domum prohibent), neque oves haedique petulci
Floribus insultent, aut errans bucula campo
Decutiat rorem, et surgentis adterat herbas.
Absint et picti squalentia terga lacerti
Pinguibus a stabulis, meropesque, aliaeque volucres,
Et manibus Procne pectus signata cruentis.

6. *In tenui labor: at tenuis non gloria.* Compensatio est laboris, quod magnam dat gloriam, si fuerit materia exilis ornata.

10. *Haedique petulci.* Lascivi, exultantes: et petulei dicti ab appetendo; unde et meretrices petuloas dicimus.

15. *Et manibus Procne pectus signata cruentis.* Nomeo posuit pro nomine:

Virgilium respicit. — 6. Conf. Ge. III, 289, 290. (Compositionem similem vid. apud Tacit. Ann. IV, 32. *Nobis in arto et inglorius labor* W.) — 6, 7. *si quem Numina laeva sinunt* sc. dicere haec; quod utique proximum est. *numen*, *numina*, ut omnino pro voluntate deorum dicitur, ita io primis pro oraculis, vaticiniis, omnibus, auspiciis: Aen. II, 423: *quae sint ea numina diorum*, quale illud sit responsum. VIII, 524, de auspiciis monitu, et sic saepe; ergo et pro augurio. — *Laeva* autem, etsi exemplum huius usus aliud non est, h. l. ex augurali disciplina petitum vocabulum esse necesse est, ut sint dii secundi, propitii; translata enim est vox ad prodigia et ostenta; ut Aen. II, 693, *intomuit laevum*, et IX, 630, de augurio fausto. Ergo *numen laevum* est augurium secundum. Nam viz satis procedit, si accipias: modo per adversa numina licet, h. modo ne quod numen adversetur, et modo Apollo (pastoralis, nomius) invo-

catus faveat. *H.* — *auditque vocatus.* *Vocatus audit* est formula sollemnis de deo, qui post preces factas favet. cf. Horat. Od. III, 22, 3: II, 48, 40. Mutata illa est Aen. III, 395, *aderitque vocatus Apollo*. W.

8. De alvearii situ praecipit quae cavenda sint — 17, quae optanda — 32. Eadem praecipit Varro III, 46, 42 sq., quem poëta omnino secutus est, et reliqui, quos supra laudavimus, imprimis Columell. IX, 4 — 7. Idem locum hunc excitat c. 4 pr. — 10. Epitheton *hoedi petulci* Lucretio deberi, observat Macrob. VI, 5. In illo sunt II, 368, *agni petulei*. — 12. *surgentes herbas*, ereseentes, ut Ecl. V, 39: Ge. I, 464, et alibi. — 13. *Varia acimantia*, apibus insidiantia, ab alveari, quod *pinguis stabula* appellat, arceri iubet: v. Colum. IX, 7, 5, 6. Inf. 242. stellio quoque mamonatur. — 14. *merops* nota avis, apibus iocunda; *apiastum* vulgo vocant, aut ab apum comestione nomen imponunt. — 15. Ovid. Met. VI, 669:

Omnia nam late vastant, ipsasque volantis
 Ore ferunt dulcem nidis inmitibus escam.
 At liquidi fontes et stagna virentia musco
 Adsint, et tenuis fugiens per gramina rivus;
 Palmaque vestibulum aut ingens oleaster inumbret,
 Vt, quum prima novi ducent examina reges 21
 Vere suo, ludetque favis emissa iuventus,
 Vicina invitet decedere ripa calori,
 Obviaque hospitii teneat frondentibus arbor.
 In medium, seu stabit iners, seu profluet humor, 25
 Transversus salices et grandia coniice saxa,
 Pontibus ut crebris possint consistere, et alas
 Pandere ad aestivum solem, si forte morantis

nam Philomela in hirundinem versa est; pro qua Prognem, vel quasi sororem posuit; vel quasi eam, quae fuerat illius sceleris causa: nam ipsa Te-reum miserat ad ducendam sororem.

17. *Dulcem nidis inmitibus escam.* Id est, crudelibus pullis, qui apum morte nutriuntur.

23. *Decedere ripa calori.* Vt aestus possint aquarum vicinitate vitare.

neque adhuc de pectore caedis Exe-s-
 cere notae, signataque sanguine pluma
 est. Maculas in hirundinis collo ru-
 bellas ab sanguine repetunt poëtae,
 quo, cum illius manibus suis iugu-
 labat, resperas est. Pro maculis ita-
 que doctius manus memorat poëta. —
 16. Et ipsas apiculas rapiunt, ut pullis
 suis condeudas apponant. — *nidis*
 pro pullis. Cf. Aen. XII, 475. Orna-
 tissimus versus.

18. *stagna virentia musco*, stagna
 dulcis aquae, sive ripa musco obdu-
 cta, sive saxis musco coopertis ex-
 stantibus, cf. Ge. III, 144: Ecl. VII,
 45: Lucret. V, 949: Horat. Epist. I,
 10, 7. *Mox tenuis rivus* signate; nam
 profundus ac rapidus abriperet apes
 aquantes. conf. Varron. III, 46, 27:

aquam ita ut ne altitudine ar-
 scendat dum aut tres digitos etc. *tenuis*
fugiens rivus, duplex epitheton. v. ad
 Ge. I, 407. — 20 *vestibulum*, sedem,
 ubi sunt alvearia. — 21. *prima*, cum
 primum evolaverit. — 22. *vere suo*,
 sibi grato et aptissimo. *Serv.* seu quo
 ipsae natae sunt et adolevere, pri-
 mumve volatum tentant. — 23 *dece-*
dere calori, ut nocti, sup. Georg.
 III, 467. — 24. Pulcherrimus versus:
arbor obvia teneat hospitiiis f. h. ex-
ciat.

25. *seu stabit iners humor*, in sta-
 gno v. 18.; *iners*, sine motu. *H.* —
 27. *Pontibus crebris*, veluti pontibus:
 nam non sunt pontes. — *si forte mo-*
rantis. Tarde remeantes ex pascuis S.

Sparserit, aut praeceps Neptuno innerserit Eurus.
 Haec circum casiae virides, et olentia late 30
 Serpylla, et graviter spirantis copia thymbrae
 Floreat, irriguumque bibant violaria fontem.
 Ipsa autem, seu corticibus tibi suta cavatis,
 Seu lento fuerint alvearia vimine texta,
 Angustos habeant aditus; nam frigore mella 35
 Cogit hiems, eademque calor liquefacta remittit.
 Vtraque vis apibus pariter metuenda, neque illae
 Nequidquam in tectis certatim tenuia cera
 Spiramenta linunt, fucoque et floribus oras

34. *Graviter*. Modo bene, et multum significat: alias male; ut, *Aut ubi odor gravis*. Item, *Grave olentis Avernus*.

37. *Vtraque vis apibus pariter metuenda*. Tam caloris, quam frigoris: quod licet utrumque aequali modo metuendum sit, tamen dissimiliter nocet; nam calore liquefacta delinunt mella; quae si fuerint frigore condurata, coarctitas apes interimunt.

39. *Fucoque*. Genus est herbae, unde tinguntur vestes: fucum autem et flores pro cera posuit, quam ex his colligunt rebus.

— 29. *aut eurus praeceps*, ventus vellemensior, cum impetu irruens, *innerserit Neptuno*, aquae: fortasse nimis amplificatum hoc. *II. sparserit*, imbre. Nam *spargere* pro irrigare, irrorare usurpatur. *W.* — 30. *Circum haec*, quae modo enarravit, circa fontes et stagna, amoena praelata esse debent. Colum. IX, 5, 6: *circa totum apiarium*. De casia, herba corrouaria, alias *thymelaea*, cuius fructus in officinis *gratum Cnidium*, v. ad Ge. II, 213: de *serpylla* ad Ecl. II, 11. — *thymbra* eadem, quae saturia, aut eiusdem saltem generis. — 32. et violae proveniant, si quom ornate! Claudianus XXXVI, (de rapt. Proserp. libr. III) 233: *prima nobis luce, quam rore serenae Albis ager, sparsoque bibunt violaria succos*. — *violaria*, loca violis consita, h. l. pro

violis possunt accipi. — *irriguum*, h. l. qui irrigat. *H.* Cunsf. Not. ad Ge. II, 485. *W.*

33. De fabrica alvearia. v. Colum. IX, 6. unde § 1. colligas, *cortices arboris* potissimum h. l. intelligi. Stramineorum alvearium usum notum fuisse Romanis, non reperio. *Corticis cavatis*, ex corticibus arborum. — 36. *liquefacta remittit*, ornatus pro liquefacti. — *remittit* pro resolvere. — 37. *neque* — *Nequidquam*, h. ae propter hoc ipsam. — *nequidquam* h. l. sine causa, frustra; at Ge. I, 95, 96. 192. 403. sine fructu. — 39. *Spiramenta*, quae v. 35 *angusti aditus*, cf. Colum. IX, 7, 5. (rimas alvearium tenuis intelligit. *H. Vossius. W.*) — *fuco et floribus* h. l. succo florum, quo inducitur et quasi infusatur alveus; ut recte vir doctus post Mar-

Expleant, conlectumque haec ipsa ad munera gluten 40
 Et visco et Phrygiae servant pice lentius Idae.
 Saepe etiam effossis, si vera est fama, latebris
 Sub terra fovere larem, penitusque repertae
 Pumicibusque cavis exesaeque arboris antro.
 Tu tamen e levi rimosa cubilia limo 45
 Vnge fovens circum, et raras super iniice frondis.
 Neu propius tectis taxum sine, neve rubentis
 Vre foco caneros, altae neu crede paludi,

47. *Rubentis caneros.* Odore enim ipso pereunt: rubentes autem quum uruntur; non quia per naturam sint huius coloris.

tinum monuit. Habuit ante oculos Aristot. verba H. A. IX, 40. p. 944. ed. Par. D. et 945. A. — 40. *gluten*, s. glutinum, est propolis veterum de apibus magistrorum. Plinius XI, 7. s. 6: *E vitium populorumque melleiore gummi propolis, crassioris iam materiae, additus floribus (succo e floribus), nondum tamen cera, sed favorum stabilimentum, quae omnes frigoris aut iniuriae aditus obstruuntur, odore et ipsa etiamnum grana, ut quae plerique pro galbano utantur.* Varro III, 16, 23. *De his propolin vocant, e quo faciunt ad foramen introitus protectum in alvum, maxime aestate.* H. — 41. *Et visco et Phrygiae servant pice lentius Idae.* Ordo est; servant gluten, quod est lentius visco, atque tenacius pice, quae provenit in pinetis Idae montis Phrygiae, et quae luscidissima est. L. — 42. *effossis latebris*, in cavis terrae, non quasi ipsae effodiant, ut Servius videtur accipere. In ea se recipiunt vitandi frigoris causa. — 43. *fovere larem*, habitant. v. ad Ge. III, 420. *fovit humum serpens.* — 43. 44. *Et reperiri solent iotos in pumicum, s.*

sasorum, arborumque cavitatibus. Itaque repertum mel in rupium et arborum cavis. — 45. 46. Apum diligentiam apiarum opera adiuvaodam dicit. *Levis limus*, lutum aqua subactum et tactu lubricum et visu nitidum. — *ungue e limo* proprie dictum, ut medici solent. — *rimosa cubilia*, in pedestri sermone: rimas cubilis, h. alvearis, *ungue circum, fovens*, hoc poetico ornatu adiectum; nam ad calorem continendum alias id fieri solet, ut rimas obturemus. Cetera illustrat Columella IX, 14, 14. *Quidquid deinde rimarum est, aut foraminum, luto et fimo bubulo mistis illinemus extrinsecus, nec nisi aditus, quibus committent, relinque.* Et, quumvis porticus protecta vasa, nihilominus congestu culmorum et frondium supertegimus, quantumque res patitur, a frigore et tempestatibus munimus. — 47. Subiicit nonnulla, quae in adorando alveari cavenda sunt.

De taxo v. Ecl. IX, 30. *De cancri nidore*, cum est igni adustus (uri autem solet in variorum morborum cura), v. Gesneri notam ad Colum. IX, 5, 6. — 48. *neu crede eas paludi*

Aut ubi odor coeni gravis, aut ubi concava pulsu
Saxa sonant, vocisque offensa resultat imago. 50

Quod superest, ubi pulsam hiemem sol aureus egit
Sub terras, coelumque aestiva luce reclusit,
Illae continuo saltus silvasque peragrant,
Purpureosque metunt flores, et flumina libant
Summa leves. Hinc nescio qua dulcedine laetae 55
Progeniem nidosque foveant; hinc arte recentis
Excudunt ceras, et mella tenacia fingunt.
Hinc, ubi iam emissum caveis ad sidera coeli
Nare per aestatem liquidam suspexeris agmen,
Obscuramque trahi vento mirabere nubem, 60
Contemplator: aquas dulcis et frondea semper

50. *Vocisque offensa.* Resonat Echo repercussa; quam apes vehementer horreare manifestum est.

aut eiusmodi loco, ubi. (De positura verborum *altae* neu vid. Not. ad Eel. IV, 63. *W.*) — odor *gravis*, molestus, quia vehemens et teter est. — *offensa imago*, b. *solidis adlisa locis*, ut Lucret. IV, 574. Sequitur poëta Varronem III, 16, 12. conf. Colum. IX, 5. extr. Rej causam Plinius adiungit XI, 19. s. 21: *Inimica est et echo resultanti sono, qui pavidas alterno pulset ictu.* H. *pulsu* sonant proprie dicitur, cum vox, sonus quivis perfertur serra ad saxa, unde *repercussu* redditur. *W.*

51. Ceterum vere ineunte esare incipiunt apes. conf. Colum. IX, 14, 1. et 18. *egit pulsam*, *aspepavit*, *hiemem sol sub terras*. — *coelum reclusit*, tectum adhuc et obduetum nubibus ac nimbis. — 54. *purpureos flores*, simpl. pulchros, ut saepe; *croceos* alibi, ut v. 109. — *metunt*, elegantius, quam *carpunt*. — 55. *leves* poëtico ornatu, quo ipso indicatur, tur

suspensae in superficie se librare possint. — *hinc*, ex his floribus et fontibus, *fovent*, alunt, *progeniem nidosque* (ut v. 17 pro pullis), novos fetus suos. Colum. IX, 14, 18: *Nam ab aequinoctio verno sine evagatione iam passim vagantur, et idoneos ad fetum decerpunt flores, atque intra tecta comportant.* — *nescio qua dulcedine laetae*, idem versus Ge. I, 442.

58—62. Itaque etiam nova examina, cum primum se aëri credunt, fontes et arbores petere videbis. *Hinc*, nunc ab hoc tempore, ad ordinem operis faciendi spectat. *Caveas* de alveo, a theatri sedibus petita imagine. — 59. *per aestatem liquidam*, per aërem liquidum, aestiva serenitate; ut *liquidus aër aether*. — *Nare*, volare, unde mox: *trahi vento*; contra *navis volat* apud *poëtas*. — 60. *nubes*, perpetuum de examine. — 61. *Contemplator*, de forma hac vid. sup. I, 487. *Huc*, in frondes tecta, in arborem,

Tecta petunt. Huc tu iussos adsperge sapes,
 Trita melisphylla, et cerinthae ignobile gramen;
 Tinnitusque cie, et Matris quate cymbala circum.
 Ipsae consident medicatis sedibus, ipsae 65
 Intima more suo sese in cunabula condent.

Sin autem ad pugnam exierint (nam saepe duobus
 Regibus incessit magno discordia motu),
 Continuoque animos volgi et trepidantia bello
 Corda licet longe praesciscere; namque morantis 70
 Martius ille aeris rauci canor increpat, et vox
 Auditur fractos sonitus imitata tubarum:

ne ulterius procedat agmen, utque
 in novum alveare eondi possit, ad-
 sperge sapes iussos, succos, quos
 adspargere monen, iubeo; inf. v. 549
monstratas excitat aras cf. Varron.
 III, 16, 30, 31. adde 22, 23 et 14.
 — 63. *melisphyllum*, seu *melisso-*
phyllum, *apiastrum*, cf. Varron. III,
 16, 10: vulgo *melissa*. — *Cerintae*,
 nobis *hortensis*, in Italia silvestris ac
 valde frequens; hinc *ignobile gramen*
 h. herba. v. Plin. XXI, 12. cf. Co-
 lum. IX, 9, 13, ubi et hic versus
 laudatur, et c. 12. — 64. *Matris cym-*
bala, in magnae matris Deorum, Cy-
 beles, sacris adhiberi solita, ut no-
 tum. Ceterum tinnitu aeris apes eogi
 et in alvearia condi, res vulgari usu
 cognita. H. — 64. *Tinnitusque cie*.
 Est enim *Apis animal Musicum*, au-
 ctore Varrone: *gaudentque planctu et*
tinnitu aeris, teste Plinio XI, 20. Du-
 bitat tamen Aristot. an audiant; et
 si; utrum voluptate id faciant, an
 formidine; quod scilicet hic Poëta iis
 tribuit. *Taubm.* — 65. *medicatis sed-*
ibus, h. in loco necis adsperso et
 obliato. *medicare semina* vidimus Ge.
 I, 493. — *cunabula* pulchre, quia de
 fetu apum.

67. Poëta negligentiore oratione
 usus est, et, dum in digressionem
 abripitur, praestantissimum omnium
 confessione locum, apodosin non nisi
 v. 86. 87. subianxit, ita ut reliqua
 omnia in medio interiecta sint. Si
 nova examina alveari prodeunt, tin-
 nitu aeris revocantur; sin ad pugnam
 exierint, adspersione pulveris. — *Re-*
gibus incessit discordia pro vulgari
 ratione; *reges incessit*. *Reges*, quos
 nunc apum matres esse scimus. —
 69. *Corda bello trepidantia*, h. animos
 trepidantium, festinantium; satagen-
 tium, dum se ad bellum acciungunt,
 ut mox *trepidat corunt*, h. festinantes
 alacritate pugnandi, non timore. Ali-
 bi Ge. III, 405, *exultantique haurit*
Corda pavor pulsans. Transulit
 autem poëta ea, quae omnium apum
 migrationes antecedere solent, ad id,
 quod interdum sub idem tempus ac-
 cidere solet, cum bellum civile apes
 movet; et habuit ante oculos Ari-
 stotelem H. A. IX, 40. pag. 946. Et
 Varron. R. R. III, 16, 30: poëta
 autem Columella IX, 9. — 74. dum
 bombam faciunt *fracti sonitus*, h.
 non continuu, modo fortiore modo
 remissione spirita. — 73. *penis co-*

Tum trepidae inter se coeunt, pennisque coruscant,
 Spiculaque exacuunt rostris, aptantque lacertos,
 Et circa regem atque ipsa ad praetoria densae 75
 Miscentur, magnisque vocant clamoribus hostem.
 Ergo, ubi ver nactae sudum camposque patentis
 Erumpunt portis, concurritur, aethere in alto
 Fit sonitus, magnum mixtae glomerantur in orbem,
 Praecipitesque cadunt: non densior aëre grando, 80
 Nec de concussa tantum pluit ilice glandis:
 Ipsi per medias acies insignibus alis

80. *Non densior aëre grando.* In alia enim bellia victi tantum pereunt: in certamine vero apum, etiam victrices: nam dicturus est: *animasque in vulnere ponunt.*

ruscant, ex frequenti motu, micant. — 74. *Spicula rostrorum*, acoleas acunt seu eum Martino simplicios: rostris aculeos videntur acere, quod muscas quoque facere videas. — *aptant lacertos*, ut solent pugiles, qui ante certamen explorant vires, isotant brachia: ut Aen. V, 376, 377. — 75. *praetorium* h. l. ex usu castrorum. — *miscentur*, conveniunt exquisitis; vulgaris est, quod legitur 79, *mixtae*, pugna congressae. — 77. Redit oratio ad v. 67. *Sin autem exierint.* — *Ergo ubi — erumpunt*, concurrunt *ver sudum*, coelum sudum verni temporis; idem sunt *campi patentes*, aër purus et liquidus, non nubibus clausus. Antea interpergebatur *patentes*, *Erumpunt portis*; *concurritur*; ut ad *nactae* suppleretur *sunt*. H. Quae ratio praestare mihi videtur. Nam ellipsis illa per se non dura, quam vide supra, ubi eadem membrorum iunctura, similiter usurpata Ge. III, 235: *Post, ubi collectum robur viresque refectae (sunt), signa movet, praecepsque oblitum fertur in hostem.*

Nec displicet asyndeton erumpunt, concurritur, quod ardorem pugnandi notat. Non abhorret ab asyndetis Maro. cf. Ge. II, 6. Denique particula *ergo*, referenda, non ad v. 67, sed ad magnam euphorem pugnae, qua agmina ad duces quaeque sunt convenerant 73—76, significat, quae ardorem istum quantur, apes primo occasione pugnandi uti. Ut rationem et pulchritudinem totius loci intelligas, hanc singulorum membrorum iuncturam teneas. Poëta v. 67 causam pugnae subiiciens *nam saepe*, v. 69 digreditur ad descriptionem anteriorum et parat apum — 77; cui commodè aeneitur ipse concursus proelii — 85. Quo depieto, monet, quae ad illum impediendum faciendae sint 86. 87; qui versus apodosis addunt prolepticos v. 67, *Sin autem ad pugnam exierint*. Ita vero habes anacoluthiam suavissimam. Ceterum ex hac interpretatione et copulatione singulorum signa parentheses 67. 76. delendam esse apparet. H. — 82. *Ipsi, reges.* — 84. *obnixi non cedere, usque*

Ingentis animos angusto in pectore versant,
 Vsque adeo obnixi non cedere, dum gravis aut hos
 Aut hos versa fuga victor dare terga subegit. 87
 Ili motus animorum atque haec certamina tanta
 Pulveris exigui iacto compressa quiescunt.
 Verum ubi ductores acie revocaveris ambo,
 Deterior qui visus, eum, ne prodigus obsit,
 Dede neci; melior vacua sine regnet in aula. 90
 Alter erit maculis auro squalentibus ardens;
 Nam duo sunt genera; hic melior insignis et ore,
 Et rutilis clarus squamis: ille horridus alter
 Desidia, latamque trahens inglorius alvum.

87. *Pulveris exigui iactu.* Quia quum pulverem viderint, sperant tempus futurum, quæ eis plurimum nocet.

89. *Prodigus.* Non mella conficiens, sed mella consumens. Iden autem regem solum præcipit occidendum, quia eo amisso, suus dissipatur exercitus. Nam: *Vt bimæ regum facies, ita corpora plebis.*

adeo dum, in vulgari oratione: ita obnitiuntur, ut non pedant, donec. —

86. cf. ad v. 67. Sin ad pugnam exierint, et pugnam commiserint, pulveris iactu in alveum revocantur. — 87. *compressa quiescunt* comprimuntur; antea erat *quiescent*.

90. Dissidium civile inter examina enecto altero rege sedandum cum sit, nunc de specie ac colore regum et ceterarum apum agitur. *H.* — *revoc. acie.* Eadem structura apud Tacit. Agr. c. 48. *revocare aliquem possessione inulæ.* W. *melior*, fortior, victor — *prodigus* h. l. qui mel tantum consumit, ipse non parat. — 91. *Sequentes* versus recitat et illustrat Corlum. IX, 40. Sunt autem fere ad verbum ex Aristotele confecti H. A. X, 40, p. 945. D. E. ed. Paris. Opp. *maculae squalentes*, tinctæ, obductæ, *auro*, h. maculae aureæ. conf.

Aen. X, 314: XII, 87. Vade mutatus est Silius II; 547, 585. Putidum est Grammaticorum (vid. Gell. II, 6: Macrob. VI, 7: Nonjum VI, 26) commentum, *squalere* a *squamis* deducendum. Sed *squalere*, quod vulgo de corpore, illuvia et sordibus obdueta, dicitur, ex primo et proprio significato de re madore corrupta ac mucro usurpatur; apud poetas denique de quacunque re, cui aliquid illinitur, quas incrustatur, adeoque etiam de colore adscititio. Omaino *squalent*, quæ non sunt levia ac nitida; ut illa *horrens* dicuntur, quæ aspera sunt, etiam sine sordium notione. — 92. *insignis ore*, forma, mox v. 95 *faciam* dixit. Plin. XI, 46: *Omnibus (regibus) forma semper egregia et duplo, quam ceteris, maior.* — 93. *alter ille horridus, foedus* aspectus (mox *turpes horrent*, eodem sensu

Vt binæ regum facies, ita corpora plebis. 96
 Namque aliae turpes horrent: ceu pulvere ab alto
 Quum venit et sicco terram spuit ore viator
 Aridus; elucent aliae, et fulgore coruscant
 Ardentes auro et paribus lita corpora guttis.
 Haec potior suboles; hinc coeli tempore certo 100
 Dũcia mella premes, nec tantum dulcia, quantum
 Et liquida, et durum Bacchi domitura saporem.

At quum incerta volant coeloque examina ludunt,

100. *Caeli tempore certo.* Et quum oriuntur Pleiades, et quum occidunt: id est, verno et autumnno.

101. *Dũciã mella.* Non est superfluum epitheton; nam idem sit *dũciã*, quia etiam sunt amara, ut Corsicans; sicut in Bucolicis diximus.

102. *Durum Bacchi domitura saporem.* Apti mulso: bene autem sit *durum saporem*; quia maiores vins asperissima mellis dulcedine temperabant.

v. 96). — *desidia*, incultu et negligentia, et hoc ipso *latam trahens alvum*, obesus, πλατυγαστρον.

96. *turpes horrent* pro sunt, sed cum notione asperitatis. cf. ad v. 91. *ceu viator horret, quum venit ab alto pulvere*, ex via pulverulenta, pulvere alte a vento in aërem levato, acto, — *spuit terram*, in terram, sit Servius; pro composit. inspuit; praestat, spuit terram, exspuit pulverem. — *Aridus*, sitiens; ut ἀνάλος ap. Callim. in Cer. 6. ἐκ' ἀρ' ἀνάλων στομάτων πτόοιμας ἀπαστοι. — 99. *Ardentes corpora*, corporibus, *lita*, illita, inducta, *auro et paribus guttis*, aureis maculis. Locum expresit et excitavit Colum. X, 3, 2, qui affirmat Virgilium Aristotelis in his auctoritatem (Hist. Anim. IX, 40. adde V, 22) esse secutum. Cf. Varron. III, 46, 19. — 100. Ex his praestantissimū apum fetus educantur; ex his optimū mel paratur. *coeli* (v. ad Ge. III, 327) *tempore certo*, vere et au-

clumno. cf. 231. — *premes* eliquando. cf. v. 140. — 101. *mella liquida* communi naturae mellis epitheto et vero etiam proprio quodam dicuntur. Tum autem et in vitio haberi possunt, utpote fluentia, ut v. 36. (opponuntur *tenacia* v. 57), et in laude, ut h. l., ut sint pura, et opponantur his, quae faece ac sordibus crassa sunt. cf. infra 163. 164. Porro, quod sequitur, veteres vins melle conditis, et atque hinc etiam *mulsum* conficere consuevisse, satis notum est vel ex Horat. Sat. II, 5, 24. H. — D. Voss. post Dioscor. V, 46, ait, *mulsum* fieri duabus vini mensuris, una mellis admixta, refertque verba senis illius Augusto respondeutis, se alacritatem animi et corporis ad centum annos servavisse, *intus mulso, extrinsecus oleo*. Democritus ambas res pariter commendaverat. Cerda non de mulso, sed de vino temperato intelligit, et textem Ausidium invocat, ex Hor. Sat. II, 4. L.

Contemnuntque favos, et frigida tecta relinquunt,
 Instabilis animos ludo prohibebis inani; * 105
 Nec magnus prohibere labor. *Tu regibus alas
 Eripe; non illis quisquam cunctantibus altum
 Ire iter, aut castris audebit vellere signa:
 Iuvitent croceis halantes floribus horti,
 Et custos furum atque avium cum falce saligna 110
 Hellespontiaci servet tutela Priapi.
 Ipse thymum pinosque ferens de montibus altis
 Tecta serat late circum, cui talia curae;
 Ipse labore manum duro terat; ipse feracis
 Figat humo plantas, et amicos inriget imbris. *115

109. *Croceis floribus horti.* Tam odoris optimi, quam coloris; non enim dicit, illic crocum solum esse debere.

104. Examina autem testere vagantia comprinenda sunt, regibus ne evitent prohibita, et florum copia in propinquo apes invitante. *frigida tecta* ex hoc ipso, quod alvearium ab apibus destitutum est; nam cum assidue incolunt, tum fovent, ut v. 43, *fovere larēm.* Sic *frigidus torus* pro viduo. Nam *opus*, quod *ferret*, huc trahi nequit. 105. *ludo*, volatu vago. — 106. Rem eandem tradit Columella, simulque modum IX, 40, 3, et IX, 9, 8. — 107. *quisquam*, quasi de militibus loqueretur. — *altum iter*, de volatu. II. — 108. *Castris vellere signa.* Nam more Romano *signa* in castris defixa stabant in terram; et pro re, ante Praetorium: unde, quum in hostem eundum easset, evellerentur. Lips. de milit. Rom. IV, 5, L. — 109. horti, in quibus sunt flores halantes. — 110. Omnia haec vulgo nota. Sed quid ad apes Priapi signum? Scilicet illud in hostis positum, arceae falce aus etiam

fures ab alvearibus et terrere aves videri poterat. cf. Horat. Sat. I, 8, 4. sup. Eum Lampasii ad *Hellespontum* potissimum cultum esse, non minus constat, *tutela Priapi* pro *Priapus*, qui custodit hortos a furibus, observat fures. H. Causa compositionis singularis *custos furum* inde repetenda, quod *custodire aliquem* hoc quoque sensu dicitur: observare aliquem, a quo metuendum est. Cic. Cat. I, 2. f. multorum te oculi et aures — *speculabantur atque custodient.* W. — 112. De thymo apibus gratissimo res nota. Loquitur autem poeta Romanus de eo, qui nunc *thymus capitatus*, in Italia et Graecia frequentissimus. — *semper virens pinus* memoratur etiam Colum. IX, 4, 2 et 5, 8; erat autem illa veteribus interhortenses arbores, ut vel ex Ecl. VII, 65 et inf. v. 441. patere potest. II. — *labore terat.* Tibull. I, 4, 48, *apere alterere manus.* W. — 113. *amici imbres*, aqua ex fonte aut fluvio. — *irrigat imbres*,

Atque equidem, extremo ni iam sub fine laborum
 Vela traham, et terris festinem advertere proram,
 Forsitan et, pinguis hortos quae cura colendi
 Ornaret, canerem, biferique rosaria Paesti;
 Quoque modo potis gauderent intuba ravis, 120
 Et virides apio ripae, tortusque per herbam
 Cresceret in ventrem cucumis; nec sera comantem

117. *Vela traham, et terris festinem advertere proram.* Illam allegoriam respicit, qua est usus in primo: *Ades, et primi lege litoris oram.* Item: *Pelagoque volans da vela potenti.*

ad plantas, exquisitius, quam vulgare irrigat plantas imbribus. conf. Aen. I, 691. *H.* Conf. eandem constructionem verbi irrigare apud Caetonem R. R. c. 36, *amarcam irrigare ad arbores.* Unde *fons irriguus* recte dicitur IV, 32. *W.*

116—118. Argumentum curae horti colendi aliis se relinquere tractandum dicit; quam partem deinceps Columella libro X explendam suscepit. Nam Rapini hac de re insipidum opus in hunc censum non venit. Versus sunt longe ornatissimi, in primis herbarum hortensium epithetis et aliis attributis conf. Plin. XIV, 4: *Quamquam videmus Virgilium ea de causa* (propter rerum humilitatem) *hortorum dotes fugisse etc.*

118—121. Forsitan de cura hortorum dixissem. Iam ornatum contemplare. — 118. *pingues hortos*, solo pingui, fertili. — *quae cura colendi ornaret hortos*, in pensa: esset; in qua etiam tempora aliter sibi responderent: *traherem, festinarem, — canerem.* (cf. Obsa, ad Tibull. I, 8, 22. *faceret, ni soncut.* W.) — 119. *Paestum*, s. Posidonia, Lucaniae urbs, ad sinum Paestanum, non longe a Silaro, rosia clara urbs apud poetas;

nuper ruinis repertis celebrata. *H.* Cf. Ovid. Met. XV, 708. *tepidique rosaria Paesti* — et Propert. IV, 5, 59. Non tamen videtur *Paestana rosa* singulari aliqua virtute excelluisse; alioquin Plinius lib. XXI, c. 4, ubi de generibus praestantissimis rosarum agit, de *Praenestina, Campani*, aliis, illam non praetermisisset. Sed eam memorat Colum. X, v. 37. ubi vid. interpp. — Tradidit de Mileto Aethlius secundum Athenaeum lib. XIV, c. 49, p. 379. Schw. *Σύκων καὶ πόδα διὰ τοῦ ἐναυτοῦ ἐφέρετο.* Eadem natura rosae Paestanae, hinc urbs *bifera*. W. *biferum* autem propter egregiam coeli clementiam, et ad Homerii imitationem de Alcinoi hortis. Od. η, 417-421. — 120. De *intuba* v. ad Ge. I, 120. — *Apium, αἰνον*, varia habet genera, ut petroselinum. Sed sic *palustre* intelligendum videtur, nobis *Sclery* dictum, quod locis riguis gaudet. *H. ripae gaud.* apio ratio dicendi, quae usurpatur Ge. II, 112: *litora myrteis laetissima.* Solum, in quo planta aliqua laete viret et efflorescit, ea laetari dicitur. *W.* — 121. 122. Usus eadem imagine Propert. IV, 2, 43: *Caeruleus cucumis, tumidoque cucurbita ventre.* — 122.

VIRG. TOIN. II

F

Narcissum, aut flexi tacuissem vimen acanthi,
 Pallentisque ederas, et amantis litora myrtos.
 Namque sub Oebaliae memini me turribus arcis, 125
 Qua niger humectat flaventia culta Galaesus,
 Corycium vidisse senem, cui pauca relict
 Iugera ruris erant, nec fertilis illa iuvençis,

123. De *Narcisso* v. supra ad Eclog. II, 48, videtur scilicet veterum narcissus esse narcissus noster albus circulo purpureo vel croceo minor. Sed sera comantem, sero florentem (nam comae florum folia sunt, hinc ipsi flores, ut v. 137) appellat, quod sub clementiore coelo etiam seriore anni tempore, Novembri ac Decembri, floret, ut de narcisso Thraciae ac Graeciae tradiderunt Busbequius et Turnefortius. Et Theophrast. de Hist. Pant. VI, 6: *νάρκισσος ἡ λεύκων—ἑστὶν θὴς ἀπόδρα· μετὰ γὰρ ἀρπυγῶν ἢ ἀνθρώπων, καὶ περὶ ἱσχυρίαν*. Iudicat Meierotto in Dubiis p. 10. verbo *comantem* copiam scoporum et florum significari. Add. Hymn. in Cerer. 12. — *Acanthus* h. l. herbae nomen, noster *acanthus sativus*, seu *mollis Virgilii*, apud Bauhin. *Wäelsche, Bärenklau*. v. ad Ecl. III, 45, ubi *mollis*, ut inf. v. 137, Theocrito *ὕψος ἄκανθος*, idem quod hic *flexus*, quia adultior caulis reflectit se et vergit ad humum: propter hoc ipsum poetica ratione *vimen* ei tribuitur, quod proprie non habet, sed caulem. *tortos acanthos* dixit Colum. X, 241. — *pallentes* hederas; ponit genus certum; nam sunt et nigrae.

125. De *Tarento* loquitur; *Oebalia* dicta *arx* h. Lacedaemonia, ab Oebalo veteris Lacedaemonis rege, Tyn-darei patre. Parthenii Spartani, Phalantho duce, *du* et *per* varios casus actati, tandem in Italiam deferuntur,

et, occupata arce Tarentinorum, expugnatâ veteribus incolis, sedes ibi constituerunt. Justin. III, 4. Ager autem Tarentinus inter fertilissimos habitus; amne *Galaeso* irriguus, noto ex Horat. Carm. II, 6, *Dulce pellitis ovibus Galaesi Flumen, et regnata petam Laconi Rura Phalantho*. — *niger* cuius aqua est nigricans. — 127. *Corycium* hunc senem induxisse videtur Varronis exemplo, qui fratres Veianios laudat III, 16, 10, 11. Locum expresit Sidonius Apol. Carm. XXIV, 58. 59. *Corycus*, Ciliciae oppidum (nunc *Cureo*) antro et croco satis notum: ex quo agro oriundus senex hic in agrum Tarentinum adducitur a poeta, quo casu pervenerat, seu tractus a Pompeio, qui victis piratis Cilicibus partim ibidem, partim in Graecia, partim in Calabria, agros dedit. Omnino satis est ad poeticam rationem, ut certum hominem Cilicem intelligamus, quem poeta in his terris hortum colentem noverat. — 127. 128. *cui pauca relict iugera ruris erant*. *relictum rus* cum absolute dicatur, vix aliter accipi potest, quam aive de subsecivo, h. in metatione, eum agri assignarentur, intra limites non recepto (v. Goes. Ind. in R. Agror. Script.). sive de contemptu omnino propter ieunitatem soli neglecto et deserto agro, ut Servius facit (quo et reliqua vocant: *nec fertilis illa iuvençis, Nec pecori opportuna reges nec commoda Bacco*, et

Nec pecori opportuna seges, nec commoda Baccho:
 Hic rarum tamen in dumis olus albaque circum 130
 Lilia verbenasque premens vescumque papaver,
 Regum aequabat opes animis, seraque revertens
 Nocte domum dapibus mensas onerabat incensis.
 Primus vere rosam atque auctumno carpere poma,
 Et quum tristis hiems etiam nunc frigore saxa 135
 Rumperet, et glacie cursus frenaret aquarum,
 Ille comam mollis iam tondebat hyacinthi,
 Aestatem increpitans seram Zephyrosque morantis.
 Ergo apibus fetis idem atque examine multo
 Primus abundare, et spumantia cogere pressis 140
 Mella favis; illi tiliae atque uberrima pinus;
 Quotque in flore novo pomis se fertilis arbos
 Induerat, totidem auctumno matura tenebat.

mox in dumis). Nam *ager relictus*, sc. hereditate, avitus, cum nihil, quod eo ducat, adiectum sit, ut v. e. contrarium in illo Martialis: *Res non paria labore, sed relictis*, valde dure dictus esset. Habes tamen in hoc Burmanni auctoritatem. — 128. 129. *nec fertilis illa iuvenis*, h. iuvenorum labore, aratione. *II. commun.* *Baccho*, apta vitibus, ut *amicus ap.* Horat. Od. II, 6, 18, *amicus Aulon fertili Baccho*. W. — *seges* omnino pro agro, solo. Nec arationi, nec pascuis, nec vineis bonum solum fuisse dicit. — 130. *in dumis*, in solo dumoso ac dumis indulgenti (de *sacpibus* e dumis factis alii accipiunt. W.) *premens*, plantans, ut Ge. II, 346. Tum *rarum olus*, proprium sationis, et plantationis, quoniam olera parvis inter se intervallis, *raris ordinibus*, seruntur; *circum* in ortis arcarum oleribus consitarum. — *Verbena*, lierobotana, h. l. apum causa sata. —

vescum papaver, tenui grano, sic Ge. III, 175, *vescus sulicum frondes*. — 134. *carpere*, carpebat, historico modo, ut et v. 140. — 135. *frigore saxa Rumperet*, v. Ge. III, 363. — 137. *hyacinthos carpebat media hieme*. — 138. *Argutus* versus. Ipse antevertebat praecocibus floribus aestatem et zephyros, et idcirco increpare eorum tarditatem ac moram videri poterat. — 139. *Mellificio* antevertebat alios. *apibus fetis*, melle gravidis, *favis pressis*, expressis — 141. *pinus* v. ad v. 112, *tilia* e Medic. recte praetulit Heinsius. — 142-143. Eidem praestabant arborea, nec frustabantur spei ex flosculis et gemmis conceptam. Poma futura latent in floribus, hinc *arbos induit se pomis in flore novo*: at *in florem ipsum induit se arbor* supra G. I, 187, 188. *II.* Ad loquendi rationem: *arbor se induit pomis* compara Plinium, poeticearum dictionum sectatorem, Paneg. C. XXX. *Aggy-*

Ille etiam seras in versum distulit ulmos,
 Eduramque pirum, et spinos iam pruna ferentis, 145
 Iamque ministrantem platanum potantibus umbras.
 Verum haec ipse equidem, spatiis exclusus iniquis,
 Praetereo, atque aliis post me memoranda relinquo.

Nunc age, naturas apibus quas Iuppiter ipse
 Addidit, expediam, pro qua mercede, canoros 150
 Curetum sonitus crepitantiaque aera seculae,
 Dictae coeli regem pavere sub antro.

pirus — *tantis segetibus inducatur*, ibique Arnz. p. 135. *W.* — 144-146. Ille etiam ulmos in ordinibus, *ἄρτα στῆλαι*, h. e. ille ulmorum ordines posuerat; at elegantius *distulit*, disposuit, *in versum*; cf. Ge. II, 277. Accipi autem possunt haec de *transplantatione arborum iam adultarum*, quam ille Corycius senex felici eventu tentabat. Hinc *seras* ulmi, *edura* pirus, nimium dura, valida, cf. Ge. II, 65: — *apinea*, oxyacantha, cui iam prunus insita erat; denique *platanus* (v. Ge. II, 70) iam umbrosa. — 147. Conf. ad v. 116: Colum lib. X praef. et pr. *spatiis iniquis*, spatio nimis angusto, intra quod cursum suum tenere cogitur.

149. De re privata ac publica apum agere orditur, *ἐκείνων καὶ βίαν* dixerat Aristot. H. A. IX, 40. — *quas naturas*, ingenia, mores; Iuppiter *addidit*, indidit, dedit, ut saepe. *pro qua mercede*, ambiguum est, quo sensu dictum sit. Omissis aliis, apponam simplicissimum: Iovem illae *pavere* puerum, allectae *cymbalis* Curetum, *sub antro* montia Dictae in Creta. *Fabula* nota vel ex Callimacho in Iov. 50, ubi vid. Spanh. Pro ea re, tamquam mercedis loco, miram hanc et humanae naturae similem naturam

acceperunt. Rem poeta narrat Iovise: Iuppiter ita has naturas indidit, mercedem eius quod eum paverant; hoc effert: pro ea re, tamquam mercede, paverant, et relative, *pro qua mercede*. Sane mellificandi naturam habuisse videntur iam tum cum Iovem slerent; verum potuerunt reliquas naturas seu proprietates accipere a Iove, postquam eum puerum melle nutrierant. Ita haec ab Euemero poeta tradita, quem ante oculos habebat h. I. Virgilius, ai Colum. IX, 2, 3, recte dixit: — *an, ut Eumerus poeta dicit, crabronibus et sole genitas apes, quas nymphae Phryxonides educaverunt, mox Dictae specu Iovis exstitisse nutrices*, easque pabula munere dei sortitas, quibus ipsae parvum educaverant alumnus. Ista enim, quamvis non dedecent poetam, summatim tamen et uno tantummodo versiculo leviter attigit Virgilius, cum sic ait: Dictae — sub antro. Illa autem tradiderat Eumerus in *sacra historia*, ἀνταρχὴ ἱερῆ, ab Ennio Latine conversa; in qua cum aliorum deorum, tum Iovis Dictae, ut mortalis hominis, natales, patriam ac sepulcrum persecutus fuerat; vid. Minuc. Felic. Octav. 21: Lactant. Inst. div. I, 44.

Solae communis gnatos, consortia tecta
 Urbis habent, magnisque agitant sub legibus aevum;
 Et patriam solae et certos novere Penatis; 155
 Venturaeque hiemis memores aestate laborem
 Experiuntur, et in medium quaesita reponunt.
 Namque aliae victu invigilant, et foedere pacto
 Exercentur agris; pars intra saepta domorum
 Narcissi lacrimam et lentum de cortice gluten 160
 Prima favis ponunt fundamina, deinde tenacis
 Suspendunt ceras; aliae spem gentis, adultos
 Educunt fetus; aliae purissima mella
 Stipant, et liquido distendunt nectare cellas;

154. *Magnis legibus.* Id est, aeternis, nunquam mutabilibus: liadem enim legibus semper utuntur, nec eas, ut homines, saepe commutant.

164. *Prima favis ponunt fundamina.* Graece *πρότερον* locant, duriore cera, quae vix ferro potest frangi; quam colligunt de gummi arborum, et rasis lapidibus: unde paulo post dicit: *Saepe etiam duris errando in cotibus alas Attrivers.*

453. Locus qui sequitur est ex praestantissimis propter dignitatem rerum tenuitati additam ex translatis ab humano genere. *H. tecta consortia* sunt quae communi possessione tenentur, ut hereditas fratrum germanorum. — *certos Penates* cf. Aen. VIII, 39: *Hic tibi certa domus, certi, ne absiste, Penates*, et Horat. Epist. I, 7, 58, *Lar certus*. W. — 157. Ge. I, 127, *in medium quaerebant*. — 158. Partitae inter se opus ac munera, certo ordine (hoc est *foedere pacto*), aliae victu invigilant, victui quaerendo, cibo congerendo operam dant, et exercentur agris, discursu et vagatione per agros vexantur, fatigantur; ut saepe exerceri laboribus magnis dicimur, quos tractamus; vulgo dicimus exercere se, ut sermone patrio. Graeci in his utuntur forma media. Habebat hic ante oculos poeta Aristot. H. A.

IX, 40, pag. 946 extr. Lineae autem iam sunt ductae in Hes. Θ, 596 sq.—

160. *Narcissi lacrimam, guttam, nectar, humorem melleum, seu dulcem, quem imus florum calyx exsudat*; (alludit ad fabulam; quia de puero est conversus in florem; quia moerore et lacrymis contabuit), tum *gluten, e resina, gummi, corticem*.

— 161. *favis, cellulis mel recepturis, fundamina, propolis int.* v. sup. ad v. 40. — *H. 162. spem gentis, solent Latini sobolem quamvis appellare spem, Plin. Paneg. 26, spem Romani nominis h. e. sobolem B. Supr. Ecl. I, 45, gemellos, spem gregis.* W. — 164. *distendunt nectare cellas, ornatus quam replent, expleant; nam maiorem abundantiam representare animo videtur, quod cellularum latera tumere facit. Sup. III, 124, densa distendere pingui. Sic distendet apicis*

Sunt, quibus ad portas cecidit custodia sorti; 165
 Inque vicem speculantur aquas et nubila coeli;
 Aut onera adcipiunt venientum, aut agmine facto
 Ignavum, fucos, pecus a praesepibus arcent;
 Fervet opus, redolentque thymo fragrantia mella.
 Ac veluti, lentis Cyclopes fulmina massis 170
 Quum properant, alii taurinis follibus auras
 Adcipiunt redduntque; alii stridentia tingunt
 Aera lacu; gemit inpositis incudibus Aetna;
 Illi inter sese magna vi brachia tollunt
 In numerum, versantque tenaci forcipe ferrum: 175

165. *Cecidit custodia sorti.* Ex sorte: nam adverbium est, quod traxit a militia. Legimus enim: *Partibus aequabat iustis, aut sorte trahebatur.*

178. *Grandaevis oppida curae.* Sicut senes muros tuerentur, nec in bella prorumpunt.

horren plena Ceces. Tibull. II, 5, 84, ubi vide Obs. Hoc idem alias est rumpi, ut Ge. I, 49. *H.* — 165. *Ad portas.* Plin. XI, 40: interdum statio ad portas more castrorum. Ante utrumque Aristot. ἐν τῇ γὰρ εὐδοκίᾳ ἐκαστὴν φύλακας εἶναι. Sunt enim in qualibet aditu custodes. Mos hic traductus ex militia, neque enim in castris solum excubiae erant et sigillae, sed in portis etiam. Caesar Gall. VIII: hi qui pro portis in statione erant. L.

166. An futuri sint imbres, ne reliquae exeant. cf. v. 191. — 168. *Fucos*, apes maiores iis, quae mel faciunt. Colum. IX, 45, 4: *Mox vere transacto sequitur mellis vindemia.* Eius maturitas intelligitur, cum animadvertimus fucos ab apibus expelli ac fugari; quod est genus amplioris incrementi, simillimum apis, et, ut ait Virgilius, ignavum pecus, et sine industria faria assidens. Nam neque olimenta congerit, et ab aliis infecta consumit. Verum tamen ad procreationem subolis conferre aliquid hi fuci videntur.

insidentes seminibus, quibus apes figurantur. Itaque ad fovendum et educandam novam pestem famularius admittuntur. Ex his deinde pollis, extra tecta proturbantur, et, ut idem ait, a praesepibus arcentur. — Vides veteres non ubique in physicis desipuisse. — 170-179. Vi in officina Cyclopum per partes opus fit a pluribus: sic in alveari plurium studiis. *lentis massis*, ferri, quod procedi ac duci potest, *properant*, properanter conficiunt, ἀντίδοσαν, ἐνί-
 γουον fulmen. cf. Callimach. in Dian. 49. — *Lacus*, ut fontes, pro aqua positus. Lucret. VI, 447, 448: *Et calidis candens ferrum et fornacibus olim Stridit*, ubi in gelidum propere (aut potius propter, dum prope adstat aqua) demersimus imbrem. Ov. Met. IX, 470, *gelido oeu quondam lamina candens Tincta lacu stridet.* Hoc magis poeticum, quam ut lacus ipsa vasa sint; et sic in vineis lacus. — Vides durari ferrum, ut Aen. XII, 91. 175. *In numerum*, κατὰ μέτρον, ut Ecl.

Non aliter, si parva licet componere magnis,
 Cecropias innatus apes amor arguet habendi,
 Munere quamque suo. Grandaevus oppida curae,
 Et munire favos, et daedala fingere tecta:
 At fessae multa referunt se nocte minores, 190
 Crura thymo plenae; pascuntur et arbuta passim,
 Et glaucas salices, casiamque crocumque rubentem,
 Et pinguem tiliam, et ferrugineos hyacinthos.
 Omnibus una quies operum, labor omnibus unus.
 Mane ruunt portis; nusquam mora; rursus easdem
 Vesper ubi e pastu tandem decedere campis 195
 Admonuit, tum tecta petunt, tum corpora curant:
 Fit sonitus, mussantque oras et limina circum.
 Post, ubi iam thalamis se composuere, siletur
 In noctem, fessosque sopor suus occupat artus. 190
 Nec vero a stabulis, pluvia inpendente, recedunt

VI, 27. Ad 174, 175 compara Callimach, in Dian. 59-61. Ceterum hunc eundem locum relinquit poeta Aen. VIII, 449-453. — 176. Ne quis, quod nonnulli fecere, hanc comparisonem pro inepta et ridicula habeat, cum res exiguae et tenues tam magnificis exemplis ornentur, tenendum est, comparisonem versari in operae industria; nos autem versari in poeta, cuius partes in hoc in primis carminibus genere sunt, ut ornatu rerum tenuium delectet, quem in animantium actionibus ex eo petere fas est, ut humanis studiis et consiliis eas assimulet, adeoque comparationes, istis proprias, ad animantia transferat. Accedit, quod tota tractatio de apibus nos iam adsuafecit imaginibus, a rebus ac fati, moribus ingenisque hominum petitis. — 177. *Cecropiae*, Atticae, κατ' ἔξοχην; nam Athenis optima mella

nascuntur. — *amor habendi*, studium possidendi, dum mel parant. — *munere*, pro cuiusque vicibus, seu portibus assignatis: v. 158 sqq. — 179. *munire favos*, pulchrius quam fingere, facere, fabricari. (Alii intelligunt opera ad muvienda alvearia. W.) — 181. *pascuntur*, depascunt, v. Ge. III, 314; II, 375. De *arbutis* v. Ge. III, 300; I, 148: *glaucas salices* Ge. II, 13: *casiam*, II, 213, *pinguem tiliam*, a melle florum et foliorum, quod easudant, glutini spum idoneum. — *ferrugineos hyacinthos*, alias, purpureos; *vaccinia nigra*, Ecl. II, 18, ubi vid. Not. et H. Vossium ad 437. — 188. *mussant*, murmurant, fremunt; cf. Aen. XI, 454 — 189. *thalami*, cubacula, pro alveis. — 190. *sopor suus*, ex usu huius nominis poetico, illis debitus, quippe labore diurno paratus, aut solitus et usita-

Sunt, quibus ad portas cecidit custodia sorti; 165
 Inque vicem speculantur aquas et nubila coeli;
 Aut onera adcipiunt venientum, aut agmine facto
 Ignavum, fucos, pecus a praesepibus arcent;
 Fervet opus, redolentque thymo fragrantia mella.
 Ac veluti, lentis Cyclopes fulmina massis 170
 Quum properant, alii taurinis follibus auras
 Adcipiunt redduntque, alii stridentia tinguunt
 Aera lacu; gemit inpositis incudibus Aetna;
 Illi inter sese magna vi brachia tollunt
 In numerum, versantque tenaci forcipe ferrum: 175

165. *Cecidit custodia sorti.* Ex sorte: nam adverbium est, quod transit a militia. Legimus enim: *Partibus aequabat iustis, aut sorte traheret.*

178. *Grandaevis oppida curae.* Sicut senes muros tuentur, nec in bella prorumpunt.

horrea plena Ceces. Tibull. II, 5, 81, ubi vide Obsr. Hoc idem alius est *rumpi*, ut Ge. I, 49. *H.* — 165. *Ad portas.* Plin. XI, 40: *interdum statio ad portas more castrorum.* Ante utrumque Aristot. *ἐν τῇ γὰρ πόλει ἐκαστὴ φύλαξις τίεν.* Sunt enim in quolibet aditu custodes. Mos hic traductus ex militia, neque enim in castris solum excubiae erant et sigillae, sed in portis etiam. Caesar Gall. VIII: *hi qui pro portis in statione erant.* L.

166. An futuri sint imbres, ne reliquae exeant. cf. v. 191. — 168. *fucos*, apes maiores iis, quae mel faciunt. Colum. IX, 15, 4: *Mox vere transacto sequitur mellis vindemia. Eius maturitas intelligitur, cum animadvertimus fucos ab apibus expelli ac fugari; quod est genus amplioris incrementi, simillimum apis, et, ut ait Virgilius, ignavum pecus, et sine industria faris assidens. Nam neque alimenta congerit, et ab aliis inecta consumit. Verum tamen ad procreationem subolis conferre aliquid hi fuci videntur.*

tu, insidentes seminibus, quibus apes figurantur. Itaque ad fovendum et educandam novam prolem familiariter admittuntur. *Exclusis deinde pollis, extra tecta proturbantur, et, ut idem ait, a praesepibus arcentur.* — Vides veteres non ubique in physicis desipuisse. — 170-179. Vt in officina Cycloperum per partes opus sit a pluribus: sic in alveari plurium studium. *lentis massis*, ferri, quod proculdi ac duci potest, *properant*, properanter conficiunt, *ἀνέφουσι*, *ἐνέγουν* fulmen. cf. Callimach. in Dian. 49. — *Lacus*, ut fontes, pro aqua positus. Lucret. VI, 147, 148: *Vt calidis candens ferrum e fornacibus olim Stridit, ubi in gelidum propere (aut potius propter, dum prope adstat aqua) demersinus imbrem.* Ov. Mel. IX, 170, *gelido oeu quondam lamina candens Tincta loci stridit.* Hoc magis poetitum, quam ut lacus ipsa vasa sint; et sic in vineis *locus*. — Vides durari ferrum, ut Aeu. XII, 91. 175. *In numerum*, κατὰ ῥυθμόν, ut Ecl.

Non aliter, si parva licet componere magnis,
 Cecropias innatus apes amor urguet habendi,
 Munere quamque suo. Grandaevus oppida curae,
 Et munire favos, et daedala fingere tecta:
 At fessae multa referunt se nocte minores, 190
 Crura thymo plenae; pascuntur et arbuta passim.
 Et glaucas salices, casiamque crocumque rubentem,
 Et pinguem tiliam, et ferrugineos hyacinthos.
 Omnibus una quies operum, labor omnibus unus.
 Mane ruunt portis; nusquam mora; rursus easdem
 Vesper ubi e pastu tandem decedere campis 196
 Admonuit, tum tecta petunt, tum corpora curant:
 Fit sonitus, mussantque oras et limina circum.
 Post, ubi iam thalamis se conposuere, siletur
 In noctem, fessosque sopor suus occupat artus. 190
 Nec vero a stabulis, pluvia inpendente, recedunt

VI, 27. Ad 174, 175 compara Callimach, in Dian. 59-64. Ceterum hunc eundem locum retinuit poëta Aen. VIII, 449-453. — 176. Ne quis, quod nonnulli fecere, hanc comparisonem pro inepta et ridicula habeat, cum res exiguae et tenues tam magnificis exemplis ornentur, tenendum est, comparisonem versari in operae industria; nos autem versari in poëta, cuius partes in hoc in primis carminibus genere sunt, ut ornatu rerum tenuium delectet, quem in animantium actionibus ex eo petere fas est, ut humanis studiis et consiliis eas assimulet, adeoque comparationes, illis proprias, ad animantia transferat. Accedit, quod tota tractatio de apibus nos iam ad suafecit imaginibus, a rebus ac fati, moribus ingenilisque hominum petitis. — 177. *Cecropiae*, Atticae, κατ' ἄρχην; nam Athenis optima mella

nascuntur. — *amor habendi*, studium possidendi, dum mel parant. — *munere*, pro cuiusque vicibus, seu partibus assignatis: v. 158 sqq. — 179. *munire favos*, pulchrius quam fingere, facere, fabricari. (Alii intelligunt opera ad musicenda alvearia. H.) — 181. *pascuntur*, depascunt, v. Ge. III, 314; II, 375. De *arbutis* v. Ge. III, 300; I, 148; *glaucas salices* Ge. II, 13; *casiam*, II, 213, *pinguem tiliam*, a melle florum et foliorum, quod exsulant, glutini spum idoneum. — *ferrugineos hyacinthos*, alias, *purpureos*; *voccinia nigra*, Ecl. II, 18, ubi vid. Not. et II. Vossium ad 437. — 188. *mussant*, murmurant, fremunt; cf. Aen. XI, 454. — 189. *thalami*, cubicula, pro alveis. — 190. *sopor suus*, ex usu huius nominis poëtico, illis debitus, quippe labore diurno paratus, aut solitus et usita-

Longius, aut credunt coelo, adventantibus Euris,
 Sed circum tutae sub moenibus urbis aquantur,
 Excursusque brevis tentant, et saepe lapillos,
 Vt cymbae instabiles fluctu iactante saburram, 195
 Tollunt; his sese per inania nubila librant.
 Illum adeo placuisse apibus mirabere morem,
 Quod nec concubitu indulgent, nec corpora segnes
 In Venerem solvunt, aut fetus nixibus edunt,
 Verum ipsae e foliis natos et suavibus herbis 200
 Ore legunt; ipsae regem parvosque Quirites
 Sufficiunt, aulasque et cerea regna refingunt.
 Saepe etiam duris errando in cotibus alas
 Adtrivere, ultroque animam sub fasce dedere;
 Tantus amor florum, et generandi gloria mellis. 205

tus. — 192. *credunt coelo*, fidem haberi coelo sereno. — 194-198. Observatum hoc multis, apes adverso vento volantes lapillis, tamquam saburra, se onerare, ne a vento abripiantur. — *cymbae instabiles*, levitate oneris fluctuantes.

197. Inter plures veterum de apum generatione opiniones erat etiam haec, non gigni nec nasci eas, sed ex floribus legi; vid. Aristot. H. A. V, 24, adde c. 19. 22; Plinius XI, 46, a. 46. Nunc reginam, olim pro rege habitam, communem stirpia auctorem ac parentem, ovis pariundia solam vacare, post Swammerdamii et Reaumurii observationes communis opinio est; unde mox excludi apes, cum novas matres, tum mares, seu fucos, tum mellificantes apes, in quibus nondum ulla sexus nota reperta est. — 197-199. Novus orationis color: *Illum*—mirabere, h. alia, eaque non minus mira, apum natura est, quod concubitu non indulgent, nec concipiunt, nec pariunt. Colum. IX,

2, 4; *utrum examina* — concubitu nobilem procreant, an haeredem generis sui floribus eligant, quod affirmat noster Maro. H. — 199. *Nixibus*, partibus, a nitendo; unde enixa, S. — 203-205. Apes e floribus et herbis fetus legere dixerat v. 200 Quae sequuntur, non diversam, sed eandem sententiam, novis imaginibus exornatam praebent: *ipsae sufficiunt regem et populum*, ac. ex floribus, sive e foliis et herbis; nam hae modo praecesserant; et, ubi illi habitare possint, *aulas et cerea tecta refingunt*, h. fingunt, parant, ex florum succo ac polline. Cum itaque ex floribus et fetum, et fetus cunabula ac cubicula, et cibum etiam capiant, tanto florum ac mellis ex lia conficiendi studio inflammantur; ut interdum onere, quod ferunt, ita humo affligantur, ut alas atterant acutis lapillis, et viribus exhaustae deficiant. — 205. *generandi gloria mellis*, h. studium; spes et studium gloriae ex mellis generatione. H. *Tanta est* (illis) *gloria*

Ergo ipsas quamvis angusti terminus aevi
 Excipiat (neque enim plus septima ducitur aestas),
 At genus immortale manet, multosque per annos
 Stat fortuna domus, et avi numerantur avorum.
 Praeterea regem non sic Aegyptos et ingens 210
 Lydia, nec populi Parthorum aut Medus Hydaspes
 Observant. Rege incolumi, mens omnibus una est;
 Amisso, rupere fidem constructaque mella
 Diripuerunt ipsae, et crates solvere favorum.
 Ille operum custos; illum admirantur, et omnes 215
 Circumstant fremitu denso, stipantque frequentes;
 Et saepe adtollunt humeris, et corpora bello

gen. mell. b. e. tanta eas excitat gloria, vel studium gloriae gen. m.; vid. Not. ad Tibull. I, 1, 5. *W.* — 206. Ergo, cum tam facili ac prompta natalium ratione ex floribus se reficiant — genus immortale manet, quod copia poetica trinis modis enuntiat. — 207. Excipiat, ut fortuna; sors, calamitas nos excipere dicitur; h. ut iis sit. — septima aestas; v. Aristot. Hist. Anim. V, 22; Plin. XI, 20; Colum. IX, 3, 3. — plus, plus quam. — 209. Fortuna domus omnino, quam domus, et hoc pro apum genere. Comparari potest Fortuna domus Augustae, in primis innumis; respectu ad statum et conditionem gentis fatali necessitate perpetuam ac perennem futuram; conf. Oudend. ad Suet. Aug. 65, quamquam notio illa serius temporibus debere videtur.

210. 211. Videntur plures populi memorari, regum suorum in primis observantes. Lydia ingens, respectu non ad reliqua Imperia habito, sed ad Croesi victorias et opus. — Medus Hydaspes, negotium facit Intpp. Est enim Indiae fluvius, cui epitheton Medus parum convenire videtur.

Itaque post Servium in Media quiescere flumen huius nominis, de quo tamen Geographi silent. Mibi poeta videtur designare imperium veterum Persarum, cuius fines ad Indiae illam partem, in qua Hydaspes est, pertinebant. De hac Indiae parte, Persis subiecta, egit accurate Heeren de commercio antiqu. populi. P. II, p. 300 sqq. Itaque pro Persico, seu Persa, Medum amnem politico more appellavit, ut Horat. Od. I, 2, 54, et al. — 212. 213. Respicit locum Seneca de Clement. I, 4. — 214. crates favorum, pro textis; v. Ge. 166. faciunt igitur, quod saepe exercitus fecisse legimus, duce amisso solvunt fidem, deficiunt. H. — 215. Ille operum custos. Facit Poeta Regem apum, vacanti omni labore, tantum praesidem custodemque agminis, ac vigilem totius alvei. Xenophon in Oeconomico. Intus praesidet his, qui favos conficiunt, ut pulchre et celeriter conficiantur. Verbum Xenophontis respondens Virgiliano est ἰσθῆταται. L. — 216. Vid. Varr. III, 46, 8; Aristot. H. A. IX, 40. — 217. bello obiectant, armis hostilibus, ingruentibus hostibus.

Obiectant, pulcramque petunt per vulnera mortem.

His quidam signis atque haec exempla secuti,
 Esse apibus partem divinae mentis et haustus 220
 Aetherios dixere: deum namque ire per omnis
 Terrasque, tractusque maris, coelumque profundum;
 Hinc pecudes, armenta, viros, genus omne ferarum,
 Quemque sibi tenuis nascentem arcessere vitas;
 Scilicet huc reddi deinde ac resoluta referri 225
 Omnia; nec morti esse locum, sed viva volare
 Sideris in numerum, atque alto succedere coelo.
 Si quando sedem augustam servataque mella

219—227. Ea Pythagoreorum disciplina, quam deinde Platonici ac Stoici, quamquam diversa quique modis commentantes, amplexi sunt, haec sunt petita de anima mundi, h. principio agente, per omnem naturam suam, omnium animantium animas subministrante, et eandem, dissoluto corpore, in se, ut sibi *συγγε-
νῆς*, recipiente. Cum autem illa mens subtilissimi ac purissimi aetheris aut ignis naturam habere crederetur, spiritus ex ea emanantes aetherios haustus dixit. Idem placitum exposuit Aen. VI, 724, 751; et tenendum illud propter multa alia poetarum loca. Scilicet magna pars poetarum philosophematum ex Empedocleis est petita, quorum magna auctoritas quondam esse debuit. — 219. Ea his signis, *τεμπύροις*, atque haec exempla, argumenta, secuti. Ornavit poeta vulgare: His apum factis quidam adducti sunt, ut opinarentur, etc. II. His signis h. e. quum haec signa sint. Notandus est ablativus absolutus cum participio per coniunctionem atque copulatus, argumentum certum, quam arte ratio ablativorum absolutorum cum participiis co-

haereat. Livius 21, 34: *Hannibal—
obsidibus acceptis, et comessu usit—
sequitur*. Similiter Graeci, vid. Thucyd. I, 2, 65, 75. Demosth. in Mid. c. 3, 14, genitivum absolutum et participium coniunxerunt. W. — 222. *coelum profundum*, altum, in magnam altitudinem exurgens; ut contra *altum mare* pro profundo. Verus idem Ecl. IV, 54 legitur. — 224. *tenuis vitas*, animas, quippe aetherae naturae; *arcessere*, accipere. Mox *omnia*, spiritum omnium, quae vitam sibi ex aethere arcessivissent. — 226. 227. nihil perira (ut Macrobius. S. Sc. II, 12), sed evolare in aethera. *Sideris in numerum*, inter sidera; v. c. Vellei. II, 73, *fugitivos in numerum exercitus sui recipiens*. Cum enim corpore soluta anima propter aetheriam naturam altum petit, reddit ea in epelum et astris admiscetur; unde successit mox illa opinio, qua iustorum ac piorum animas in sidera reponi arbitrati sunt.

228—237. De castratione favorum praecipere incipit, et quidem cum praesidia contra apum iram et furorem, fumum et aquae adspersionem, tum tempus mellationis vere et au-

Thesauris relines, prius haustu sparsus aquarum.
 Ora fove, fumosque manu praetende sequacis, 230
 Bis gravidos cogunt fetus, duo tempora messis,
 Taygete simul os terris ostendit honestum.
 Plias, et Oceani spretos pede repulit amnis;

climmo tradit. — 228. 229. *angustam* ad sanctitatem sedis spectat. (Cerdia et Ruens edider. *angustam*) *mella servata* Thesauris relines, pro thesauro mellis servati, qui *retinuitur*, resignantur; reliui dicuntur proprie amphorae, dolia et alia oblita pice et obducta. — 229. 230. *fovere* pro haustu aquarum, pro fovere aquam haustam ore, h. tenere, continere; poetica copia addit *sparsum* sc. ora, habens os sparsum, adpersum, prolutum, aqua, ne male olens sit. Expedita, ut patet, sententia; nam foctorem, apes ferre nequeunt. Nisi cum re magis convenit, ut aqua adpersa fugantur apes quemadmodum fumo illato. Eset hactenus antecedens pro consequente: fovere squam ore; pro, inspergere aquam. H. Posteriores hanc explicationem amplectenti praeferrenda erit lectio codicum nonnullorum *haustus*—ore fove, ubi participium *sparsum* ineptum est. Priorem ego quidem cum H. Vossio sequor; Virgilius monet, os aqua prius esse abluendum. *Fovere* fere est ablueri, purgare lavatione. Aen. XII, 420: *fovere voluisti typha*, ubi res manifesta. W. — *Fumum praetendere*, h. ante se ferre. — 231-235. Sunt haec interposita. Bis in anno mella eximuntur: vere exacto (Colum. IX, 45, 4), et circa sequinoctium (IX, 44, 4). Locum olim sic accipiebam: *Bis gravidos cogunt fetus*, sc. agricolae, seu mellarii; *cogunt* autem, compellunt extra alvei

vestibulum, v. Colum. IX, 45, 6. nonnulli adeo enecant, ut favorem copia sibi fiat. *fetus* autem pro apibus, ut *fetus adultus* supra v. 163. Sed huius interpretationi aliquid durum inesse sentis, si et verbum *cogunt* respicias et epitheton *gravidos*, cum tempore mellationis quidem apes *gravidae* inepte dicantur. Itaque accedo illis, qui *fetus gravidos* maluit esse ipsum mel, quod cogitur et auferitur. Dicitur *fetus* de quocunque proventu, psecudum, agri, arborum; hoc loco *proventus* apum est mel; epitheton *gravidus*, plenus, traductum et ipsum ab aliis fetus seu proventus generibus et copia. *Cogere mel* proprie dicuntur mellarii, colligere. cf. 140. — *duo tempora messis*, mellationis. De his videndi Aristot. Hist. Anim. IX, 40; Colum. IX, 44, 5, 44; Plinius XI, 46 et 45. At trinam mellis vindemiam Varro memorat III, 46, 34. — 232-233. h. e. sub ortum Pleiadum. — Colum. XI, 2, 36: *Decimo Kal. Maias Vergilinae cum sole oriuntur* — *Nonis Maiis Vergilinae exoriuntur mares* — *VI Idus Vergilinae totae apparent*. conf. Plin. XVIII, 36, s. 66. — (matutinum a. helicum intelligendum esse, monuit Mollweide in libello cui titulus *Commentationes mathem.*—philologiae, p. 386. W.) *simulae Pleias*, seu *Plias*, ex Πλειάς, *Taygete* (est ea una Pleiadum, quae h. l. una eum ipsa intelligendae sunt) *ostendit os honestum*, pulchrum, utpote Nympha,

Aut eadem sidus fugiens ubi Piscis aquosi
 Tristior hibernas coelo descendit in undas.
 Illis ira modum supra est, laesaeque venenum
 Morsibus inspirant, et spicula caeca relinquunt,

235

terris, h. in conspectum venit, orta est. cf. Aen. VIII, 591, et alibi. — *et repulit pede*, quod faciunt, qui in altum enituntur, elevant se (conf. Met. Ov. IV, 710), *annes Oceani* (Homericum vocabulo, ut Odys. I, 639; ambit enim terram amnis more), quia sidera cosmice orientia ex oceano assurgere videri possunt, ut soli; *spertos*, orastu poetico adiectum, et convenit iis, quae pede repellimus.

234. 235. Et sub occasum institutum s. cosmicum, qui in VI Idus Novembris refertur; vid. Colum. ib. §. 84, conf. 77, 78. Plin. XVIII, c. 59 et 60, conf. sup. ad Ge. I, 21; vid. Pfass. *de Ortu et Oceano siderum* p. 59 sqq. *Aut ubi eadem Pleias descendit coelo*, occidit, *tristior*, quia tristi, ingrato anni tempore, *in undas hibernas*, tempestatibus vexatas, quippe mensis Novembri. In mare autem se condere videri possunt sidera occidentia, *fugiens sidus Piscis aquosi*. Iam in hoc aestuant Intpp. quale hoc sidus sit, et qua ratione Pleias illud fugere dicatur. Non enim *Piscis* statim post Pleiadis occasum oritur vel occidit, sed prius occidit. At non ex astronomicis, sed ex grammaticis rationibus loci interpretatio erat petenda. Sollemne est poetis omnibus, etiam iis, qui de astronomicis praecipiant, ut in describendis sideribus tabulas sui temporis coelestes, et asterismos in iis notatos, sequantur, formasque figurasque in iis pictas ita exprimant, quasi eae in coelo vere conspiciantur, scilicet ut ornatum versi-

bis suis ex earum varietate petant. Est porro iisdem poetis commune, ut sidus occidens dicatur *fugere* aut *se*, qui alterum non alia de causa, quam quod in tabula coelesti sen proximum ei seu ex adverso positum, eut quocumque modo oppositum vel subiectum visitur. Sic apud Manilium I, 264: *Aurato princeps Arias in vellere fulgens Respicit admirans avernum surgere Taurum*. Praeivit iam Homerus II; σ, 488, Od. ε, 274, ubi Vrsa Orionem observare dicitur: καὶ Ὀρίωνα δονῶντα ἐξ ἀδverso positum. Ita centies Aratus et Manilius. Quod igitur Pleiades dicuntur *fugere Piscem* seu *Piscem*, ad situm siderum in sphaera spectat: nam Taurum, in cuius capite Pleiades sunt, quasi antecedentem sequitur alter Piscium, ut hunc fugere videri possint Pleiades, dum occidunt, sitque tantum sententia: occidit Pleias, cui a tergo vicinus est Piscis, si positum in sphaera respicias; vid. Escurus. I, Edit. mai. p. 637. Piscem autem aquosum dixit, h. pluvias denuntiantem, ut *aquosus Orion* Aen. IV, 52, et *Piscis aquosus* Ovid. Met. X, 165. Etenim sole Pisces ingresso hiemalis tempus est. Vnde etiam *undae hibernae* procellis vexatae. H. — 236. Coniuncta haec cum superioribus; nam dum mei exscinditur, iras solum maxime experiare. Varro III, 46, 7: *neque ignava, ut non, qui eius opus coequetur disturbare, resistat*. — 237. *spicula caeca*, h. occulta: brevis, quae possunt latere. Serv. *Morsus* pro acu-

Adfixae venis, animasque in vulnere ponunt.
 Sin, duram metnes hiemem, parcesque futuro,
 Contusosque animos et res miserabere fractas: 210
 At suffire thymo, cerasque recidere inanis
 Quis dubitet? Nam saepe favos ignotus adedit
 Stellio, et lucifugis congesta cubilia blattis,
 Inmunisque sedens aliena ad pabula fucus;
 Aut asper crabro imparibus se inmiscuit armis, 215

241. *Cerasque recidere inanis.* Dum sine melle sunt ceræ; hoc dicit: si nihil habuerint in alvearibus, vel, te tollente, vel exedentibus pravis animalibus, apibus minutatim locisam ceram ministra. Stelliones vero et caetera, thymi fumo ab eis repelle.

eorum ictibus dici obvium. — 238. *Adfixae venis*, gravius, quam cuti, corpori affligentes se eius, qui eas infestat, in vulnere, in inferendo vulnere. Nam aculeis amissis mori apes creditae. Plin. XI, s. 19. — 239-247. Sin apiarius hiemis immitioris metu, curaque apum et miseratione, non omnes favos excindat, et aliquam mellis partem apibus relinquat, at saltem, propter variorum insectorum insidias, sufficiens est alveus, inanes cellae excalpendae et recidendae, na quod in iis animalculum occultum lateat. Trepidabant et hic Intpp. Observata haec omnia iam erant Aristoteli, v. H. Anim. IX, 40, p. 946 A, sed in causis reddendis laborabat maximè philosophi acumen. — 239. *parces futuro*, conditioni ac necessitati apium futurae. Priscianus haec ipsa ad apodosis referēbat, ut essent *parce* et *miserator*. Rectèpi nunc metues pro metues, ut oratio melius viucta easet. H. Quomodo particulae *que*—*que* membra *parces*—*miserabere* vincire possint, cum misratio sit causa *parcendi*, non intelligo. Bona est enuntiationum coniunctio: metu hiemem et mellatione abstineo. Quod

vero causa per copulam et *miserabere* adiecta est, id quamquam non suave, in poëta tamen morari non debet. Itaque, frustra resitente H. Vossio, metues restituendum, ut apodosis a verbis *At suffire* incipiat. W. — 240. Spoliato alveo et cibi penuria, hiemali tempore. — 241. *Et omnes vitioni suvi tollantur*, curandum est. Colum. IX, 13, 8, conf. §. 11, 12; c. 14, 1, 2; Varro III, 16, 34 extr. — *At in apodosi*, ut supra aliquoties, *τίνα, ἀλλὰ, ἀλλὰς*, attamen. — 243. *ignotus Stello* (*lucertola*), non observatus, occulte adrepera. — et *blattis congesta cubilia*, h. blattae, cubilibus eo, in favos vacuos, congestis, adedunt favos. — *lucifugis*, per noctem vagantibus, ut Servius recte explicat. Est vermium genus, *tineas* appellant, ceram depascentium; ex eracis in chrysalides, denique in blattas lucifugas transformari solent. conf. Colum. IX, 14, 1, 2, 8, 9: *Phalaenam tineam mellonellam* L. vocari huc a viris doctis video. — 244. *fulcus* (*vespa*) *immanis*, quod ipse nihil operae ad mellificium confert. cf. Hesiod. Epy. 303, 304; Theogon. 594 sqq. — 245. *imparibus armis* h. l.

Aut dirum, lineae, genus; aut invisa Minervae
 Laxos in foribus suspendit aranea casset.
 Quo magis exhaustae fuerint, hoc acrius omnes
 Incumbent generis lapsi sarcire ruinas,
 Conplebuntque foros, et floribus horrea texent. 250
 Si vero, quoniam casus apibus quoque nostros
 Vita tulit, tristi languebunt corpora morbo
 (Quod iam non dubiis poteris cognoscere signis:
 Continuo est aegris alius color; horrida vultum
 Deformat macies; tum corpora luce carentum 255
 Exportant tectis, et tristia funera ducunt;
 Aut illae pedibus connexae ad limina pendent;
 Aut intus clausis cunctantur in aedibus, omnes
 Ignavaeque fame et contracto frigore pigrae;
 Tum sonus auditur gravior, tractimque susurrant,

247. *Foribus suspendit aranea casset.* Virgilius quidem confundit: tamen sciendum, maiores animal ipsam masculino genere appellasse, hic *aranea*; retia veto quae faciunt, foeminino.

quibus apes pares, non sunt. — *asper* v. Ge. III, 449. — 246. *invisa Minervae*, nota fabula de Arachne. — 248. *Quo magis exhaustae* apes sunt melle subducto (nec tamen eo usque, ut fame his pereundum sit, nec alieno tempore), eo acrius omnes operantur, ut iacturam tantam reparent; *ruinas generis lapsi*, ut paullo ante *res fractas*, a republica et imperio aliquo sumtum. Notum autem inter meliturgos, ex mellis abundantia inertia et luxuria solvi apes. Observatum iam Aristoteli H. A. IX, 40, versus fin. Hinc nec fucos omnes interimendos esse contendebant veteres; vid. eundem et Colum. IX, 45, 3. — 250. *foros*, alveos, favos in alveis, sive a locis spectaculorum, sive a tabulatis navium. — *et floribus horrea texent*, florum succo ac polline conficiunt fa-

vos; proprie cellulas, in quibus tamquam horreis mel reconditur.

251—289. De morbis apum et morborum cura. Versus 253 ad 263 interpositos esse memento, nec male fortasse parenthesi includas. Comparari possunt Varro III, 46, 20; Colum. IX, 43, ubi §. 2. totum .h. l. expressit. — 252. *Vita tulit*, h. conditio, sors, natura, apum, ut βίη, et saepe *vita humana*. — 254. *alius color*, ἄλλοχρῶσις. — 259. *Ignavae fame*, inedia. Sed proprie potest tamen accipi; est enim *fames* hiberna inter morbi causas; unde inter remedia infra v. 280 cibi copia ponitur. — *contracto frigore pigrae* proprie sunt ipsae frigore contractae. Sed transfertur hoc, poetico more, ad ipsum frigus. — 260. *tractim*, tractu, dum trahitur susurrus, sive ad tem-

Frigidus ut quondam silvis inmurmurat Auster; 261
 Vt mare sollicitum stridit resluentibus undis;
 Aestuat ut clausis rapidus fornacibus ignis):
 Illic iam galbaneos suadebo incendere odores,
 Mellaque arundineis inferre canalibus, ultro 265
 Hortantem et fessas ad pabula nota vocantem.
 Proderit et tunsum gallae admiscere saporem,
 Arentisque rosas, aut igni pingua multo.
 Defruta, vel Psithia passos de vite racemos,
 Cecropiumque thymum, et græve olentia centaurea.

264. *Hic iam galbaneos.* Id est, quum hic processerit morbus, galbanus incendeude est; non, ut supra dixit, *thymus*: mel etiam in elixaris, medicatum tamen inferendum; non ut supra *ceræ inanes*.

pua referas, ut sit continuo, iugiter; sive ad locum, ab uno angulo ad alterum, per omnia alveorum et examinum ordines susurro continuo, uil interest. Hoc fortasse doctius, ut Lucret. III, 529: mors tractim per membra ire dicitur. — 261. *Frigidus Auster*, v. ad Ge. III, 278. 279. *Mare sollicitum*, sollicitatum, commotum, ἐπὶρύπτειν, seu defluxu marie reciproco, seu fluctibus littori allisia. — 263. *fornaces* sunt fabrorum ap. poetas. Ternae comparationes ex Homero expressae II. ξ, 394 — 399. Aliam Homericæ loci imitationem in Quinto Smyrnaeo vides, locupletissimi ed ornatus quaereudos ingenii poeta, modo castigior esset, lib. V, 364—380—386—389, ubi facile agnosces luxuriam, si cum Virgilio comperes.

264. De *galbano* v. ad Ge. III, 415. — 266. *fessas*, aegras, ut saepe. — 267. *adhaerescere*, scil. illis mellibus, quæ infundis. Colum. I. I. *Id cum accidit, arundineis infusi canalibus offeruntur citâ, maxime decocti mellis,*

et cum galla vel arida rosa detriti. Galle, excrecens ille in glandiferarum nonnullarum arborum foliis tumor, insectis gravidus, edstringentem habet naturam (unde h. l. *sapor gallae pro galla*), itaque profluvium existit elvi, quo laborant vere ex certo pabuli verni genere apes. cf. Colum. IX, 43, 2; Varro III, 46, 22. — 269. *Defrutum* vinum dulce et coctum, de quo multa apud Scriptores R. R. cf. Not. ad Ge. I, 295. *H.* — *Defruta*, quæ coquendo spissitudinem acceperunt, et probe decocta sunt, illa *pinguia multo igni* noncupantur. Porro e *defrutum* a deferendo dictum, ubi ad spissitudinem fortiter despumaverit, effectum est: s. ut Pallad. tit. XII, 48. s. Vinum est, seu mustum ad tertiam vel ad dimidiam partem decoctum, quod nonnulli etiam *sopan* epellant. s. *L.* — *Psithia* vitis utilissime passis uvis et conficiendo inde vino *passo*. v. Ge. II, 93. — 270. *Cecropiumque thymum*, v. sup. v. 412, 477. — *centaureum* s. centaureum, maius et minus,

Est etiam flos in pratis, cui nomen amello 271
 Fecere agricolae, facilis quaerentibus herba.
 Namque uno ingentem tollit de cespite silvam,
 Aureus ipse, sed in foliis, quae plurima circum
 Funduntur, violae subluet purpura nigrae; 275
 Saepe deum nexis ornatae torquibus arae;
 Asper in ore sapor; tonsis in vallibus illum
 Pastores et curva legunt prope flumina Mellae,
 Huius odorato radices incoque Baccho,
 Pabulaque in foribus plenīs adpone canistris. 280
 Sed si quem proles subito defecerit omnis,

278. *Prope flumina Mellae.* Mella fluvius est, iuxta quem herba haec plurima nascitur: unde et *Amello* dicitur; sicut etiam populi habitantes iuxta Lemannum fluvium, *Allemani* dicuntur. Lucanus: *Deserere cavo tentoria fixa Lemanno.* — Mella amnis in Gallia Cisalpina, vicinus Brixiae, oritur ex monte Brenno. *Phil.*

281. *Sed si quem proles subito defecerit omnis.* Miro usus est ordine: nam primo sit, quemadmodum animalia, apibus inimica, pellenda sint: deinde quibus medicaminibus morbo possint carere: nunc dicit, penitus amissae qua possint ratione reparari.

a Centauro Chirone nomen traxit, v. Plin. XXV, 4. s. 44: 6. x. 30: 31. — 271. Consentiant viri docti in hoc, amellum esse *Asterem Atticum*, caeruleum vulgarem, quem in Italia, Sicilia et Gallia Narbonensi, incultis et asperis convallibus passim nasci Raius testatur; unde *facilis quaerentibus herba*. Eius formam excudi curavit Martinus. Pugnat tamen pro melliloto flore luteo (Trifolio h. 5. ap. Linn.) Wedel Exercit. med. philol. Cent. 3. Exerc. 5. — 273. uno de cespite, h. uno eodemque soli loco; at Philargyrius doctus de radice accipit, ut *cespes* sit radix cespitosa, sibiris inter se implexa. Sane si uno de loco, etiam una de radice plures caules emittit herba. — 274. 275. flore flavo, foliis purpureis violaceo co-

lore. — 276. Solent arae sertis ex hoc amello nexis (*Pestons*) ornari. — 277. *Tonsis in vallibus*, quos pecudes tondent (v. Ge. I, 45. et al.); nam memorantur pastores, qui inter pasendum colligunt herbam. — 278. *Mella. Brixia* — *Fluvius quem molli percurrit flumine Mella* Catull. 67, 33. Fluvium ex vicinia agri Mantuani memoratum vides. — 279. *odorato Baccho*, simpl. ἀρωματιστὸν, εὐσπορον, εὐαῖον, ut Theocr. XIV, 16, odorum, generosum vinum, intellige. conf. Colum. IX, 13, 8.

281. Ingreditur nobilissimum locum de reparanda stirpe apuin, cum morbo examina tota interierint. Sequitur autem opinionem veteribus communem (v. Varron. II, 5, 5: III, 46, 4. et multos apud Itpp. ibi et

Nec, genus unde novae stirpis revocetur, habebit,
 Tempus et Arcadii memoranda inventa magistri
 Pandere, quoque modo caesis iam saepe iuencis
 Insincerus apes tulerit cruor. Altius omnia 285
 Expediam prima repetens ab origine famam.

284. *Caesis iuencis*. Verberibus occisis: bono autem sermone usus est: nam caedi interdum occidi, interdum verberari significat.

ad h. l. laudatos), posse ex bove caeso nova apum examina excludi; quod Aegyptiorum inventum et artificium esse vulgo iactabatur. Magonem et Democritum polissimum haec tradidisse, e Colum. IX, 11, 6. et 2, 1. discas. Fuisse videtur illa Orientis olim communis opinio, ut omnino insecta, ita apes ex putribus cadaveribus generari; cui illa observatio fortasse locum fecerat, quod apes in iis terris, ubi passim per silvas et siue cultu vagabantur, mel interdum in cadaveribus, exsiccatis puta, *scoletis*, ut leonis Samouii exemplo constat, facere videbant. Huius porro rei observatione adducti, fuere qui fidem facerent, se, cum apum examina nova habere vellent, verno anni tempore, apum fetibus novis a natura destinato, cadaver boyis commodo loco exposuisse, quo apes tanquam ad alvum convolarent, et mater seu puerpera ova deponeret. In angustam illam domum v. 295—298 apex fragrantia appositae casiae thymique v. 303. 304 alliciebantur. Quod autem contuendo eneabant bovem, id vereor ne inani opinioni tribuendum sit; nisi quod fortasse sic putrefactio accelerabatur. Ceterum a Virgilio inventum hoc ab Aegypto in Thessalam traductum est. v. inf. 317. — 282. *genus novae stirpis*, genus novum, a nova stirpe oriundum. —

283. *Tempus est pandere memor, iuv. Arcadii magistri*, pastoris, Aristaei v. inf. 317. Sequitur igitur in hoc Maro eos, qui Arcadiae heroem eum ediderunt, inter quos Iustin. XIII, 7, 10. Alii in Thessalia fuisse Aristaeum tradiderunt; idem in insula Cea et Cyrenis cultus, conf. ad Ge. I, 44. Etiam Maro infra 317 sqq. Cyrenen in Thessalia collocavit, Penei patris antra inhabitantem, ipsum autem Aristaeum Tempe incoluisse significat. — 284. Et quomodo iam saepe, caesis iuencis; *cruor insincerus*, corruptus ex putredine, *tulerit*, protulerit, generavit, *apes*. — 286, *omnem famam*, rei memoriam, narrationem. Ordinem narrationis ita instituit poeta: Aristaeum, Tempe Thessaliae incolentem, lue grassante apum examina anisisse. Conquestum calamitatem apud matrem eum iisset, ab hac responsum accepit, esse Proteum in Pallene 392 de causa morbi ei medela consulendum. Adit juvenis Proteum, ex eoque audit, lucem immisam esse apibus propter tentatam ab eo Eurydice, Orphei coniugem; expiandum esse flagitium et placandum Nympharum iram. Tum Aristaeus in Thessalam redux sacrum parat, et caesas Nymphis victimas in nemore relictas paullo post revisens, apum examina ex visceribus prognata videt.

Nam qua Pellaei gens fortunata Canopi
 Adcolit effuso stagnantem flumine Nilum,
 Et circum pictis vehitur sua rura faselis;
 Quaque pharetratae vicinia Persidis urget,
 Et viridem Aegyptum nigra secundat arena,
 Et diversa ruens septem discurrit in ora

290

287—293. Per totam Aegyptum. Videamus singula. *gens fortunata*; a terrae felicitate, seu fertilitate ex Nili incrementis — *Canopus*, ὁ Κάνωβος, Aegypti urbs, non longe ab Alexandria, quae occidentalem Aegypti partem designat (est enim Canopicum primum ab occidentali latere Nili ostium); unde Aeschyl. in Prometh. v. 846 ἱστὶν πόλις, Κάνωβος, ἐσχάτη χθονός. — *Pelladum*, h. Macedonicum, a Pella nobili Macedonina urbe, unde *Alexander Pellaeus* dictus occurrit. Ex quo autem tempore Macedones Aegyptum obtinuerunt, a regibus ipsa terra *Macedonica*, adeo et *Pellaea*, appellari potuit. — *stagnantem Nilum* dixit, qui inundavit terras. cf. Lucan. II, 417. — *pictis faselis*, pulchre; nam hoc proprium Aegyptiorum, quemadmodum ex Diodoro lib. I, 98. et Herodoto II, 96. 97. satis constat, ut certo navicularum genere, *Baris* nomen erat, per Nilum discurrerent. *H. circum—rura*. Posituram praepositionis eandem vide apud Horat. Sat. I, 6, 59. non ego — *circum Me Saturciano* vatori rura cubillo — narro. W. — 290. Quaque vicinia Persidis urget, h. ab ea parte, qua Aegypto Persis contermina est, sive ab orientali; quae vicina sunt ac contigua, poëtis dicuntur *urgere*. (Praestat tamen, ut *vicinia* ductum sit a *vicinium*; ita ipse *amnis* urget vicinia, h. e. attingit fines Persidis). *Persis* h. i. pro imperio

Parthico, mure sollemni Romanorum poëtarum; sic *Medus Hydaspes* v. 244. hinc et *pharetrata*, quod de Parthis proprie dici solet; quia Parthorum pharetras ignorat? Et qua *amnis usque ab Indis coloratis* (inde ab Aethiopibus; v. Ge. II, 416) *devenit*, καταρπής, ex altis montibus, proclivi descensu in planiciem domi defertur, pronus, *secundat Aegyptum viridem* laeto agrorum proventu, *nigra arena*, pro limo; est poëtis simpl. solum (ut Ge. I, 405: Lucan. II, 417, si non per plana iacentes Aegypti Libycas Nilus stagnaret arenas); et *ruens discurrit in septem ora diversa*. Igitur totus locus huc redit: Per totam Aegyptum, cum in occidentali latere, circa Canopum non longe ab Alexandria, tum in orientali, versus fines Parthici imperii, et per totam inferiorem Aegyptum (nomine Deltae celebratam), omnis regio, tota gens iacet salutem certam, ponit salutis spem ac fiduciam, in hac arte, reparandi apes ex boum visceribus. Locum vexatissimum video mihi sic satis commode interpretari posse. At si iam de ipsa sententia et poëtica ratione iudicium ferendum est, Virgilli acumen et verecundiam desiderare mihi video. Nam et nimis protracta et impedita friget oratio, et paullo ieiunius Nili natura bis describitur; quamquam singula membra suo ornatu ac lumine fulgere facile sentio. Praestat vero cum eod. Rū-

Vsque coloratis amnis devexus ab Indis :
 Omnis in hac certam regio iacit arte salutem.
 Exiguus primum atque ipsos contractus ad usus 295
 Eligitur locus; hunc angustique imbrice tecti
 Parietibusque premunt artis, et quatuor addunt
 Quatuor a ventis obliqua luce fenestras.
 Tum vitulus, hima curvans iam cornua fronte ,
 Quaeritur; huic geminae nares et spiritus oris 300
 Multa reluctanti obsuitur, plagisque perempto
 Tunsâ per integram solvuntur viscera pellem.
 Sic positum in clauso linguunt, et ramea costis
 Subiiciunt fragmenta, thymum, casiasque recentis.

mano ordinem versuum ita mutare :
Et diversa — *Vsque colquatis* — *Et viridem* (quem H. Vossius amplexus est. *W.*) ; aut cum Medic. aliisque compluribus ita : *Et diversa* — *Et viridem* — *Vsque*. Nam vñc quidem versus *Et viridem* — *arena* inepte positus est. *H.* Versus *Et* (pro et qua) *diversa* superiorem vel meridiānalem partem Deltae significare videtur. *W.*

295. Conf. cum sqq. excerptum ex Florentino in Geopon. XV, 2. Secutus fortasse noster erat Varronem, cuius hac de re locus, ad quem Florentinus provocat, intercidisse videtur. — *contractus*, coartatus, spatio angusto factus, ad hunc ipsam usum, *locus*, οἶκος, *decem cubitorum in altitudinem et latitudinem*, inquit Florentinus. — 296. *Hunc locum et angusti imbrice tecti*, h. angusto tecto (cuius fastigiis imponi solent cavæ tegulae, *imbrices*), et *parietibus artis*, angustis, premunt pro extruunt, sed multo elegantius, quasi cōfident; et quatuor relinquant spiracula ad qua-

tuor coeli cardines spectantia. — 299. Τριπικοντέμνον βοῶν Florentinus l. I. — 300. *spiritus oris*, h. os. — 301. *multa*, multum, *reluctanti*, πολλ' ἀσχαζομένη, ut apud Homer. Odys. v, 277; II. ζ, 458. *obsuitur* in cod. Medic., ceteri fere dant *obstruitur*, non deterius. — 302. *solvuntur*, resolvuntur contusa, comminuantur, ut in putredinem tanto citius abeant, *pellem* tamen *integra* manente. Sed et simpliciter *solvuntur tunsâ*, pro tunduntur: ὁμοῦ ταῖς σαρξὶ τὰ ὀστέα συνάλουντες· φυλάξην δὲ ἐχέτωσαν, τὸ μὴ αἰμαῖζαι τι τοῦ βοός et rel. *viscera*, caro. vid. Aen. I, 244. — 303. *in clauso*, luto etiam denso obducta ianua et fenestris, ut discrete Florentinus p. 407; sed, ut adiicitur XXI die dies et parus aër admittitur, vento tamen excluso; tum rursus omnia oblita occluduntur. Quo facto, undecimo inde die, aperta domo, examina nova effervescentē reperiuntur. Facile ex his apparet, quomodo mater apīs in οἶκον penetrare poterit. — *ramea fragmenta*, ramorum, h. ramos. — *casias* v. sup. ad Ge. II,

Hoc geritur, Zephyris primum inpellentibus undas,
 Ante novis rubeant quam prata coloribus, ante. 305
 Garrula quam tignis nidum suspendat hirundo.
 Interea teneris tepefactus in ossibus humor
 Aestuat, et visenda modis animalia miris,
 Trunca pedum primo, mox et stridentia pennis, 310
 Miscentur, tenuemque magis magis aëra carpunt,
 Donec, ut aestivis effusus nubibus imber,
 Erupere, aut ut, nervo pulsante, sagittae,
 Prima leves ineunt si quando praelia Parthi.

Quis deus hanc, Musae, qui nobis extudit artem? 315
 Vnde nova ingressus hominum experientia cepit?
 Pastor Aristaeus fugiens Peneia Tempe,
 Amissis, ut fama, apibus morboque fameque;
 Tristis ad extremi sacrum caput adstitit amnis,

213. — 305. Haec faciunt ineunte vere. Plin. II, 47: *Ver aperit navigantibus maria, cuius in principio favorii hibernum molliunt ocelum.* — *Is dies VI est ante Februarius Idus.* cf. XVI, 75. a. 39. — *novis coloribus, floribus* — *rubeant, efflorescant, rubeant.* Ge. II, 319, *vire rubenti.* — 308. *humor, vitiatum putredine sanguis, sup. v. 285, insinueris error.* — *teneris autem ossibus, quia haec ipsa contusa colliquescent.* — 309. *Aestuat, fermentescit Rem disertius vide in Florentini loco p. 407 estr.* 310. *Trunca pedum* Graece pro *trunca pedibus*, et hoc pro *truncis pedibus* Locum expressit, sed suo more. Ovid. Met. XV, 382 sqq. — 311. *aëra carpunt, ut viam, h. volant. quod idem est: stridentia pennis miscentur, magis magis pr. magis et magis, ut apud Catull. 64, 275, 313. Erupere, erumpunt; ut sagittae erumpunt, nervo arcum pulsante, propellente sagittam.*

315. Artificium hoc reparandarum apum ab Aristaeo inventore repetitur. *Vnde nova hominum experientia cepit ingressus, habuit esordia; unde processit; qua re homines adducti ad hanc artem ab experientia suppetitam progressi sunt?* — 317. Totum hunc locum a secundis poetae curis profectum esse, tradunt Grammatici. Quod Aristaeo (cf. v. 283) inventum apum reficiendarum tribuit poeta, ignoratur, quo exemplo faciat, multoque magis, unde ei crimen tentatae Eurydices venerit. Fuit vetus Eumeli poema *Βουγυσία*; fortasse fabulae fuit fundus in illo. Fabulam ipsam v. sp. Ovid. Fast. I, 361. et Met. XV, 361. sqq. — *fugieus simpl. relinquens Aristaeus e mente poetae tum in Thessalia debebat, necdum Ceam adierat.* — 319. *caput amnis, Penei, non esse fontem, ut vulgo accipitur, sed ostium Penei, olim contendebam, Burmannum secutus;*

Multa querens, atque hac adfatus voce parentem: 320
 Mater Cyrene, mater, quae gurgitis huius
 Ima tenes, quid me praeclara stirpe deorum,
 Si modo, quem perhibes, pater est Thymbraeus Apollo,
 Invisum fatis genuisti? Aut quo tibi nostri
 Pulsus amor? Quid me coelum sperare iubebas? 325
 En etiam hunc ipsum vitae mortalis honorem,
 Quem mihi vix frugum et pecudum custodia sollers

321. *Mater Cyrene, mater.* Invidiosum est, nomine parentes vocare: unde paulo post, *Et te, crudelem nomine dicat.* Sic in duodecimo in desperatione ait, *Ruitque implorans nomine Turum.*

324. *Invisum fatis genuisti.* Si natus ex dijs, invisus est fatis: sic in primo Aeneidos, *Nos, tua progenies, caeli quibus annuis arcem.* Item, *Quis te, nate dea, per tanta pericula casus Insequitur?*

326. *Vitae mortalis honorem.* Bene honorem ait, quia arare, animalia pascere, apes etiam habere, erat honor: nam in ingenti honore fuit rusticitas. Alibi, *non ullus aratro Dignus honos.*

327. *Custodia sollers.* Diligens et perita industria. — *Te matre relinquo.* Ac si diceret: Sub ea perdo usum laboris, sub qua augere debueram.

ignorantiae totius phantasmatis poetici, quod nec alii ceperunt. *extremi annis caput* nihil aliud esse potest, quam ipse fons et lititia flumina cf. 368. Sane antrum, ex quo fons progredditur, perpetua apud poetas Fluviorum regia et Nympharum sedes; at h. l. per hunc fontem aditus est ac descensus fit ad antea et vastos recessus in visceribus terrae, ita ut apud antiquum fingenda sit magna aliqua caverna, e qua omnia flumina cetera diversis viis ad terrae superficiem properent et suo quodque loco seu fonte erumpant, postquam sub terra e lacu magno, cuius genera multi in ista caverna sunt, progressa aliquantum viae emensa sunt. In eadem caverna, seu in parte eius aliqua magnum specus est, quod pro Penel regia et Cyrenes, quae eius filia seu neptis thalamo est; perve-

nitur ad illud descensus ad illam magnam cavernam facto, nonne quidem per fontem Penel fit.

324. Hunc versum et has querelas ex Homericis expositulatione Achillis cum Thetide II. a, 349 sqq. expressas esse, notarunt Intpp; sed mirifice exornavit Virgilius nuda ab Homero primum tradita. Cf. etiam II. σ, 70 sqq. — 323. *Thymbra*, ager Troadia, fluvio Thymbrio irrigatus, qui in Scamandrum cum Simoente iunctum se immittit, lago Apollinis nobilis. Strabo XIII, p. 893. Est autem versus adumbratus ex Odyss. IX, 529 — 324. Sic Aen. II, 595, *quemam nostri tibi cura recessit?* — 326. 327. Exornavit poeta το ἀτρεπὸν Homeri. hanc gloriam, quam mihi multo cum labore, longae experientiae molestia, ex agrorum cultu et pecudum (adeoque etiam ex apum) cura paraveram,

Omnia tentanti extuderat, te matre, relinquo.
 Quin age, et ipsa manu felcis erue silvas;
 Fer stabulis inimicum ignem, atque interfice messis;
 Vre sata, et validam in vitis molire bipennem; 334
 Tanta meae si te ceperunt taedia laudis.
 At mater sonitum thalamo sub fluminis alti
 Sensit. Eam circum Milesia vellera Nymphae
 Carpebant, hyali saturo fucata colore, 335
 Drymoque, Xanthoque, Ligeaque, Phyllodoceque,

330. *Interfice meves.* Secundum Pythagoram, qui habere animam dicit cuoccta crescentia. Vnde et alibi, *Aret ager vitio moriens.*

336. *Drymoque, Xanthoque.* Hae sunt, ut multi volunt, de quibus ait hunc, *Sunt mihi bis aptem praestanti corpore Nymphae.* Sed magis poetice conficta nomina accipiamus. Sanè mira varietate usus est: nam ne continuo nominum posset creare fastidium, in aliis habitum, in aliis commemorat virginitatem, in aliis pulchritudinem.

hunc fructum amittit, eo privatus sum, et hoc quidem, cum te deam matrem habeam. Fuit autem Aristaeus inter heroea ac deos, vitae pastoritiae praesides, ideo Νόμος dictus. — 329. *felices silvas*, arbusta fructiferarum arborum. — 330. *inimicum ignem.* Dudum notatum, hunc esse τὸ δῖον πῦρ apud Homer. *interfice menses*, perde; Lucretianum *verbum perimere*, necare in simili iunctura dixere etiam alii. Post *messes sata* cum *vitibus* iuncta, erunt arbores satae. — 334. *molire*, vibra, iacta, ut excidantur vites.

333. *sonitum*, confusum, nondum disertam vocem, qua filium agnosceret posset. Versus ductus ex Il. α, 35, 36, ubi Thetis e fundo maris querelas Achillis resciscit. Quae sequuntur, e vita priscarum herninarum adumbrata sunt. — 334. *Milesia vellera* v. Ge. III, 306. — *Vellera carpebant*, lanam ducebant fuso, ne-

bant. — 335. *hyali colore*, h. hyalino, vitro simili, viridi. *hyalus*, ὕαλος, pro vitro nove dictum; fortasse, cum graecum aliquem poetam sequeretur Virgilius. Simili ausu a Lucret. IV, 1120, *thalassina vestis* dicta. Sunt igitur *vellera fucata*, lana tincta, *colore hyali*, vitri, h. colore viridi, *saturo*, h. quo ipsa vellera saturata sunt; nam proprie *lana* est *satura*, quae satis colore imbuta est. Vbi *vitreum mare*, *vitreus pontus* dicitur, ad colorem caeruleum spectare epitheton videtur, si *vitreus fons*, ad pelluciditatem. *Vitreum Circe* nova audacia dixit Horatius Od. I, 47, 20, pro marina. Praeiverat Corinna, quae ὕαλον παῖδα pro marino usurpaverat; vid. Toup. Append. ad Theocrit. p. 20, 21. — 336. In huiusmodi enumeratione multorum nominum ex mythicis rebus petitorum videntur aibi valde placuisse veteres poetae, nullus tamen magis, quam Ovidius;

Caesariem effusae nitidam per candida colla;
 Nesaee, Spioque, Thaliaque, Cymodoceque,
 Cydippeque, et flava Lycorias: altera virgo,
 Altera tum primos Lucinae experta labores; 340
 Clioque et Beroe soror, Oceanitides ambae,
 Ambae auro, pictis incinctae pellibus ambae;
 Atque Ephyre, atque Opis, et Asia Deiopea,
 Et tandem positis velox Arethusa sagittis.
 Inter quas curam Clymene narrabat inanem 345
 Volcani, Martisque dolos et dulcia furta;

fortasse, quia eruditionis laudem res habebat; et varietatis copiaeque gratiam nominum ex etymo significatus affundere potest. Nostris quidem sensibus perit illa suavitas. Ceterum hic locus et haec nomina ex Homero petita II. σ, 37 sqq. Memorat solum Virgilius Nymphas omnis generis, cf. 383, nec modo Marinas vel Potamidas, verum Oreades quoque et Napaes (venatrices vers. 342-344). Sunt haec Iovis filiae; reliquae Nereides, duse Oceani filiae v. 341. Versus 338, qui Aen. V, 826, legitur, cum ab optimis et pluribus codicibus abest, manu alieni huc illatus videri potest. *H.* — 336-341. *Drymo.* Από τῶν δρυῶν, ab arboribus — *Xantho.* A colore *Xantho*, id est *flavo*. — *Ligea.* A cantu: quasi *canora*. — *Phyllodoce.* Quasi φύλλα δεχομένη, folia excipiens. — *Nesae.* Νησαῖν, quae et Νησά: ab insula. — *Spio.* Από τοῦ σπείου, a specu Nympharum. — *Thalia.* A viriditate seu florum smoenitate. — *Cymodoce.* Από τῶν κυμάτων, ab undis et fluctibus. — *Cydippe.* Velut κύδος ἱππῶν, gloria equorum. — *Lycorias.* Sive a lupino habitu: sive ab *Apoline*, qui et λυκαρῆς dictus. — *Clio.* Κλίειν, laudare. Hoc nomine et uva

est *Misia*. — *Beroe.* A sonitu. *Taubm.* — 339. *flava Lycorias*, haud dubie flavis capillis, ut nos *blond*. — 342. Ambae cinctae auratis et pictis, h. variis pellibus, utpote Nymphae venatrices; cf. ad v. 336. — 343. *Asia* a tractu *Lydiae*, vid. sup. Ge. I, 383. Verum metieris sic, ut ultima in *Ephyre* non elidatur, ut in graeco: ἡδ' Εὔφρα, ἡδ' Ὀπίς. *H.* — *Ephyre.* Haec Corintho nomen dedit: unde Ge. II. *Ephyreia aera*. — *Opis.* Ab oculis: ab adspectu. — *Asia.* Ab Asia forte palude: de qua Aeneid. VII: sonat Asia longe *Pulsapalus*. — *Deiopea.* De haec Aeneid. L. *Taubm.* — 344. *Arethusa velox*, venatrix; cum Clio et Beroe, quas mireris in aquarum fundo inter Nymphas matinas memorari. — *positis sagittis*, quae tum deponerat arcus. — 345. curam *inane* *Volcani*, studium in observando adultero et ultione sumenda, cum rete fabricaretur, quo Martem cum Venere opprimeret. Respexit locum Odys. 3, 266 sqq. *H.* — *Clymene*, ab insigni gloria. *T.* — 346. *Martis doli* haud dubie idem notant, quod *dulcia furta*, cum etiam *Vulcano* fierent, ut ibid. v. 268, 269. — 347. *denos* — *amores*, crebros, magno nu-

Aque Chao densos divom numerabat amores.
 Carmine quo captæ dum fuis mollia pensa
 Devolvunt, iterum maternas inpulit auris
 Luctus Aristæi, vitreisque sedilibus omnes 350
 Obstupere; sed ante alias Arethusa sorores
 Prospiciens, summa flavum caput extulit unda;
 Et procul: O gemitu non frustra exterrita tanto,
 Cyrene soror, ipse tibi, tua maxuma cura,
 Tristis Aristæus Penei genitoris ad undam 355
 Stat lacrimans, et te crudelem nomine dicit.
 Huic percussa nova mentem formidine mater,
 Duc, age, duc ad nos; fas illi limina divom
 Tangere, ait: simul alta iubet discedere late
 Flumina, qua iuvenis gressus inferret. At illum 360
 Curvata in montis faciem circumstetit unda,
 Adcepitque sinu vasto, misitque sub amnem.
 Iamque domum mirans genetricis, et humida regna,

mero longaque narrationis serie Nymphæ pertexendos. — 348. *moll. pensa*, cf. Ecl. VIII, 64.

350. *Luctus*, querelæ! ut v. 353 *gemitus*. — *vitrea sedilia*, nunc proprie, e vitro, *vitreis* dissyllabum est, ut 355, *Penei*, quamquam hoc suspectum. Mox *sorores* non nimis severe dictum: v. ad 336. — 355. *Penei genitoris*, an Cyrenes? Sed perpetuum magorum fluviorum epitheton *pater, genitor*. — 356. *nomine dicit*, nominat, poetica periphrasi, conf. Aen. XII, 692. (Ad verba *te crud. dicit* conf. Ecl. V, 23, *W.*) — 357. *nova formidine*, repentina. (Proprie dixit *nova*; vid. 333. 353. *W.*) — 359. Versus ex Il. ω, 96, ἀπὸ δ' ἄρα σπῖ, λιᾶντο κύμα θαλάσσης. Qua se iuvenis per fontem in aquas infert, moles aquarum sinum facit et cavum,

per quod, tamquam per aotrum, ad loca subterranea descendit, in quibus aquarum receptacula sunt et fontes, inque his Penei. — 361. Versus ex Homer. Odys. λ, 243. — 362. *Acceperet* nos dicitur locus quem ingredimur, *mittere*, dum per eum transimus. — 363. Hæc miratio novarum rerum in iuvenis animo, quamquam gravi cura oppresso, egregie memoratur. Compares Od. δ, 43 sqq. In sqq. antiquiorem aliquem poetam ante oculos habere potuit, qui de rerum originibus tradebat, et Oceanum omnium deorumque patrem, h. aquam commine omnium rerum principium cecinerat, cf. inf. v. 381, 382, et Il. φ, 495 sq. eiusque regiam, tamquam magnam in terræ visceribus abyssum et aquarum receptaculum descripsit; de quo secundum

Speluncisque lacus clausos, lucosque sonantis,
 lbat, et, ingenti motu stupefactus aquarum, 365
 Omnia sub magna labentia flumina terra
 Spectabat, diversa locis, Phasimque, Lycumque,
 Et caput, unde altus primum se erumpit Enipeus,
 Vnde pater Tiberinus, et unde Aniena fluente,
 Saxosinque sonans Hypanis, Mysusque Caicus, 370
 Et gemina auratus taurino cornua voltu
 Eridanus, quo non alius per pingua culta
 In mare purpureum violentior effluit amnis.

antiquiores Plato disputabat in Phaedone T. I, Opp. p. 112. A, et contra eum Aristoteles Meteorolog. II, 2, 779, ed. du Val B. C. Certe poeta hic non fontem Penei, quem Ovidius in simili loco Penei regiam facit, Met. I, 544, sed vastam aliquam cavernam sub terra narrat, e qua, tamquam e communi fonte, sed diversis partibus ac locis, omnia flumina orta diversis viis ad terrae superficiem, et ad suam quodqua originem properent, et ex terra prodeant. Est tamen eadem ista caverna tamquam aliqua regia, in qua dii Fluvii fontiumque Nymphae sua palatia, suos thalamos, habebant; quorum unum Cyrene cum Nymphis suis tenebat. Secundum haec facila erit intellectu, quid sint *speluncis lacus clausi*, s. inclusi, qui sunt in speluncis, h. magnae illae cavernae recipiendis aquis, quas ipsi fontes scaturientes faciunt. — *lucos sonantes*; eum ex illis cavernis orta flumina procedant aliquantum viae subter terra, donec ad superas auras prodeant, huic viae litora nemoribus obsita, quae strepitu aquarum alluentium resonant, non incommode dare potuit. — 367. *flu-*

mina diversa locis, quod in pedestri sermone, *diversis locis*. — *Lycus* h. I. Ponti fluvius, quia cum *Phaside* Colchidos fl. iunctus est, ut apud Strabon. XI, p. 804 B; et uterque in Pontum Euxinum se immittit. — 368. *Enipeus* Thessaliae, *Hypanis* Sarmatiae, nunc *Boz* dictum, nota flumina. *caput* h. l. fons. v. ad v. 349. *H.* Praefaro lectionem optimorum codicum *Saxosinque sonans*; quae compositio poeta dignissima. Lucret. V, 33: *Aurea fulgentia mala*. Senec. Oed. 437, *aureo rutilante cotu*. Bonum sensum in enuntiatione *fluvius sonat saxosum* equidem non video. *W.* — 371. Fluviorum dii cornibus taurinis; res notissima. Padus varo habet *cornua aurata*, sive propter fertilitatem agri adiacentis, sive simpliciter, quia deorum attributa sollemni epitheto sunt *aurea*. Ad ramanta fluvii aurea referebat epitheton Cerda; conf. Plin. 33, 4. s. 24. Impetuosissimum autem aenoni olim Padum fuisse, ex aliis locis manifestum est; conf. Ge. II, 451, 452; quamquam nunc eius natura diversa esse narratur. — 373. sic ἄλλα παραρρέοντων, nigrum, ut notum.

Postquam est iu thalami pendentia pumice tecta
 Perventum, et gnati fletus cognovit inanis — 375
 Cyrene, manibus liquidos dant ordine fontis
 Germanae, tonsisque ferunt mantelia villis;
 Pars epulis onerant mensas, et plena reponunt
 Pocula; Panchaeis adolescent ignibus arae;
 Et mater: Cape Maeonii carchesia Bacchi: 380
 Oceano libemus, ait. Simul ipsa precatur
 Oceanumque patrem rerum, Nymphasque sorores,

374. Pervenit tandem in thalamum matris Aristaeus. Exceptus ille hospitio lavatur, et mensa apposita recreatur; fit libatio in patris Oceani Nympharumque honorem. — 383. Inter haec matrem puta calamitatem ex filio rescivisse, et de remedio fortunae cogitasse; vino libatq, ex flamma emicante omnia capto, erecta illa filium ad Proteum ablegat, ut es eo causam morbi et medendi rationem comperiat; dedit ille ad Pallenes, Thessaliae peninsulae, littora 387 sq. — *pendentia pumice tecta*, aetherum pumiceum, saxia aësis, ad camuræ morem curvum et fornicatum; ergo latera et tholus sunt *pumice pendentis*; unde poetico sermone exquisitius etiam *tectum pendens pumice* dicitur. — 375. *fletus inanes*, levi de causa susceptum dolorem, et cui facilia et parata medicina esset. — 376. *dant fontes*, adducunt aquas abluendis manibus. Excipitur puer ad veteris hospitii inter heroes morem. — 377. *tonsis mantelia villis*, lanes; sed lanugine, quae in texti superficie eminet, attonsa, adeoque levia ac tenuia, mollia, non villosa et crassa; cf. Aen. I, 702 sqq. — 378. *reponunt*, seu, ut saeculo Augusteo sit, pro simplici ponunt, ut Ge. III, 527, seu ut tribuas notionem iterum iterumque. —

379. *tura* (*Panchaea*, v. Ge. II, 439) ardent in aris; de voc. *adolere*, proprie augere, hinc, in sacris proprio usu, flammam augere, incendere, v. ad Ecl. VIII, 65. Adolescent ignis in ara, h. l. *ignes Panchaei*, tura ex Arabia incensa. 380. Translatum hoc ab hominum conviviis, in primis festorum dierum; peractis epulis fiebat libatio, cf. Aen. I, 728; H. — 380. *Cape*, solenne fuit verbum in propinationibus, quarum multa vestigia, praesertim in Athenaeo: nam lib. I Vlpianus sibi petit propinari. Et lib. XI: *παρά Μηδίου τῷ Θισσαλῶ δαίμονι Ἀλέξανδρος, εἰσπὼν οἶνον ἐν τῷ συμποσίῳ πάντων προέπαι*: « Alexander » quum coenaret apud Medium Thessalium, essentque in convivio viginti, omnibus propinavit. T. — 380. *Bacchi Maeonii vini Lydii*, Tmolii supra Ge. II, 98, pro praestantiori genere. Nam Catacaecumenium vinum geographis, non poetis notum; vid. Strab. XIII, pag. 931 extr. — *Carchesium* vas oblongum, ansatum, v. Athenaeum XI, p. 474. E. — 381. *Oceano*, quippe communi omnium fluminum et fontium patri. Il. 7, 495 sqq. et al. At 382, *Oceanus* est *pater rerum*, parens naturae. Libationem ac preces faciunt dil aliis diis et alibi, hoc loco ad placandas

Centum quae silvas, centum quae flumina servant.
 Ter liquido ardentem perfudit nectare Vestam,
 Ter flamma ad summum tecti subiecta reluxit; 383
 Omine quo firmans animum, sic incipit ipsa:

Est in Carpathio Neptuni gurgite vates
 Caeruleus Proteus, magnum qui piscibus aequor
 Et iuncto bipedum curru metitur equorum.
 Hic nunc Emathiae portus patriamque revisit 390
 Pallenem. Hunc et Nymphae veneramur, et ipse

383. *Centum quae silvas, centum quae flumina servant.* Aut ducentas esse dicit: aut finitus est numerus pro infinito.

384. *Perfudit nectare Vestam.* Id est, in ignem vinum purissimum fudit; post quod, quia magis flamma convaluit, bonum omen ostendit.

Nymphas filio facit mater. — 383. *servant*, incolunt, ut saepe poetae. inf. v. 459. — 384. *Vestam*, ignem. — 385. *subiectus*, subiiciens se, emicans et lambeos lacunar, ut Ge. III, 241. Ecl. X, 74: *aqua subiectus arenam*. Erat autem hoc fausti ominis, ut saepe observatum; quo auspicio firmata mater, ut consilii sui bonum eventum animo praeceperet, puero auadet, ut Proteum adeat, ex quo reparandorum examinum rationem comperiat.

387. Locum hunc ex Odyss. 3, 364-384 sqq. adumbratum esse, omnes viderunt Iutpp. ubi, monstrante Idolthea, Menelaus in Pharo, Aegypti insula, eodem modo Protea aggreditur, ex eoque reditus in patriam fortunam exquirat. Fabula de Proteo ex Aegypto ducta est hand dubie; sedes eius apud Homerum ad Pharon insulam in littore tum deserto; hinc in Carpathio Neptuni gurgite, h. mari, versatur; nam Carpathos insula Aegypto obversa est. Sed alterum illud, quod *Emathiam*, late h. l. dictam, et *Pallenen*, procurrentem illam Ma-

cedoniae in formam peninsulae partem, pro patria ei assignat, hoc fabula aliqua antiquiore nititur, conf. h. l. Servium; quae etiam Lycophroni Alex. 445 sqq. memoratur: v. Apollod. II, 5, 9, et Obs. p. 158; Pieria et vicinae partes, inter has *Pallene*, antiquissimarum fabularum aliquot propria sedes est. Ceterum illa narratio de variis formis, in quas se transmutavit *Proteus* (et apud alios, ut Pherecydem Schol. Apollonius IV, 4396, *Nereus*: cf. Apollod. II, 5, 44), originem habere videtur ex poetis cosmogonicis, qui rerum origines carminibus tradebant, et aquam omnium rerum principium ponebant; cuius transformationes in reliqua corporum genera, ignem, aërem, et rel. symbolica ista fabula exponebant; Eadem alii tamquam rem vere gestam nar rant. De Proteo vid. Hymn. Orph. II. XXIV. — 388. 389. *piscibus et curru bipedum equorum iuncto*, pro curru piscibus et equis bipedibus iuncto, h. equis marinis, qui posteriore sui parte in pisces desinunt, qualia monstra vel ex vulgaribus picturis nota

Grandaevus Nereus; novit namque omnia vates,
 Quae sint, quae fuerint, quae mox ventura trahantur.
 Quippe ita Neptuno visum est, inmania cuius
 Armenta et turpis pascit sub gurgite phocas. 395
 Hic tibi, nate, prius vinclis capiendus, ut omnem
 Expediat morbi causam, eventusque secundet.
 Nam sine vi non ulla dabit praecepta, neque illum
 Orando flectes; vim duram et vincula capto
 Tende; doli circum haec demum frangentur inanes.
 Ipsa ego te, medios quum Sol adcenderit aestus, 401

sunt, *mesitur*, pererrat, medium transit, ut saepe poetæ, praecunte Homero, πλάγος μέγα μετρήσαντες, et μέτρα κτερίζου. — 392. *Grandaevus Nereus*, proprio epitheto; est enim ex antiquissimis diis, vid. Theogoniam Hesiodi v. 233. — 392. 393. Iliad. α, 70. Vides veram vatium notionem, qui tantum aberat ut solis futuris praedicendis spectarentur, ut praeterita etiam animo ac memoria tenentes, praesentia prudentibus consiliis regere putarentur. — 394. 395. A Neptuno hoc tanquam γέρας Proteo datum esse ait. *inmania Armenta*, monstra marina, inter quae *phocae*, nobis vituli seu boves marini, *turpes*, foeda specie, v. sup. Ge. III, 52. Exornat autem his versibus Illud Odys. δ, 386. Ποσειδάωνος ὑποδράς. Hinc Horat. Carm. I, 2, *Omne quum Proteia pecus*, etc.; et omnino poetis hinc pastio monstrorum marinarum. Orta autem fabula HomERICA ex observatione, quod certis diei partibus magnum phocarum numerum in litore apricari videbant homines; quae res armentorum speciem habebat, quae in pascua agerentur. Valde autem desertam illo tempore, quo haec fabula reperta, inferioris Aegypti

oram cum Pharo insula, praetexta littori, fuisse necesse est. — 396. *Hic tibi, nate, prius vinclis capiendus*. Aliter non edebat vaticinium. Videntur Homer. dicto loco, et Hygin. in Fabul. cap. 448. Pari de Sileno, qui nisi captus, non edebat. Phrasis ipsa Graecorum est. Sophocl. in Philoct. δόλος λαβείν. C. — 397. *eventusque secundet*, eventus secundos monstret, quomodo il obtineatur, b. remedia fortunae, modos reparandi amissas apes. *H.* — *eventus*, quae ei acciderant mala, *secund.* in melius mutet, monstrando causam, qua sublata apes reparatae sunt. 399. *vincula tendere*, *alicui* est iniicere, *innectere vincula*. Similiter Aeneid. II, 236: *vincula collo intendunt*. Sed vim *tendere* cum casu tertio notat vim adhibere. Verba diverso significatu in eadem periodo pluribus iunguntur substantivis. Vid. not. ad Tibull. III, 3, 21. *IV.* 400. *circum haec*, ἀπὸ ταῦτα pro δὲ, ad haec, his vinculis adhibitis. — *inanes*, ut inanes sint. Ceterum vatium haec reluctatio ducta est ab ingratis spasticis affectionibus, quibus corripi solebant ecstaticorum corpora. — 401. Ex Odys. δ, 400 sqq. quo comparato, videbis, Virgilium

Quum sitiunt herbæ, et pecori iam gratior umbra est,
 In secreta senis ducam, quo fessus ab undis
 Se recipit, facile ut somno adgrediare iacentem.
 Verum ubi conreptum manibus vinclisque tenebis,
 Tum variae eludent species atque ora ferarum. 406
 Fiet enim subito sus horridus, atraque tigris,
 Squamosusque draco, et fulva cervice leaena;
 Aut acrem flammae sonitum dabit, atque ita vinclis
 Excidet: aut in aquas tenuis dilapsus abibit. 410
 Sed, quanto ille magis formas se vertet in omnis,
 Tanto, nate, magis contende tenacia vincla,
 Donec talis erit, mutato corpore, qualem
 Videris, incepto tegeret quum lumina somno.

Haec ait, et liquidum ambrosiae diffundit odorem;

prudenter omisiſſe ea, quae a poetâ iam ita ornata erant, ut nihil addi posset; in reliquis autem ornatu verborum et sententiarum certare. *H.* — 404. Aperit tempus, locum; opportunitatem, quibus capiendus Proteus. *C.* — *medius quam sol*, etc. Vere enim numina tunc videntur. — Niluntur istis auctoritate Homeri asserenti tunc Proteum e mari emergere, quasi se junc det conspectandum: *Ἦμος δ' ἠδ' αὖτος μέσων οὐρανὸν ἀμφιβέβηκε Τῆμος ἄρ' ἐξ ἁλὸς εἴσι γέρον ἄλιος νεμερτής*: « Quando ergo Sol medium caelum ascenderit, Tunc e mari emersit senex marinus veridicus. » Servio et Cerdae sic opinantibus, non adsentitur Cl. Voss qui affirmat nemini fas esse hora meridiana deum adire, neque templa, nec ad illorum ianuas alta voce loqui. Tunc, ait, ut media nocte, saeviunt Lemures, Spectra, tunc inprimis sese ostentat terribilis Empusa, cui pes unus aeneus, alter saevinus; et quae prohibito sese in Taurum, viperam, mu-

scam, mulierem formosam, et belluam vultu ardentem convertit, ut ille Proteus. *L.* — 403. *In secreta senis*, secretam sedem. Adversata autem haec quoque sunt ad communem hominum antiquorum sensum et opinionem, in solitudine versari deos, inprimisque meridie, medio aestu, in agrorum silvarumque solitudine deos pastoritios et agrestes.

406-410 In varias formas se transformabit; hoc ornatur per enumerata singula. — 407. *sus horridus*, horrentibus setis, *atra tigris*, horrenda et saeva. — 408. *fulva cervice leaena*, *κρυφύς*, ibid. 456. — 409. 410. fiet flamma vel aqua; at quam ornate! — *Excidet*, elabatur, effugiet, ut *ἐκπίπτειν*; *dilapsus abibit*, ornatius, quam dilabatur. — 412. *contende*, intende, contrahe, *πιδέειν* Hom. v. 419. — 414. Vulgatio ratio est: cum somnus tegeret lumina.

415. Hic vero cum Homérica simplicitate et veritate contendit Virgilius elegantia et ingeuium; nam in Ody-

Quo totum nati corpus perduxit; at illi 416
 Dulcis compositis spiravit crinibus aura,
 Atque habilis membris venit vigor. Est specus ingens
 Exesi latere in montis, quo plurima vento
 Cogitur inque sinus scindit sese unda reductos, 420
 Deprensus olim statio tutissima nautis;
 Intus se vasti Proteus tegit obice saxi.
 Hic iuvenem in latebris aversum a lumine Nympha
 Conlocat; ipsa procul nebulis obscura resistit.
 Iam rapidus torrens sitientis Sirius Indos 425

sea v. 444 sqq. *ambrosiae odor* iis, qui sub phœorum pellibus laterent, quam maxime erat quidem utilis, rei tamen ipsius parum iucunda narratio: at in nostro corpus iuvenis ambrosia inungitur, ut ille novum robur, novas vires ad vincendum et domandum senem accipiat. *Atque—vigor.* Nam illis: quod *dulcis spiravit aura*, et quidem *crinibus compositis*, ornatus poetici causa adiecta. — 415. *ambrosiae odorem*, h. ambrosiam odoratam, odorem emittentem, *diffundit*, per membra filii. *H.* — *diffundit* e patra in concham, antequam ungat filium. *Poss.* — 416. *perduxit*, h. perunxit: at illud exquisitius. Porro vulgari ratione *perduci ambrosiam* per corpus, exquisitius *corpus ambrosia* dieunt. — 417. *aura dulcis*, h. odor. — *habilis vigor*, qui reddit habilem, aptum, idoneum rebus agendis, fortiter. — 418. Est antrum exesi in rupe, quo plurimum undarum maris (*plurima unda* cf. Not. ad Ge. II, 182. *W.*) penetrat; sed, postquam intravit, in plures sinus, h. cavitates antri et recessus, dispergit se, *scindit sese*. Ita nihil interpretari, quia de specu agitur. Alioquin non dationem illam rationem, ex qua sinus

reducti fluctuum, allisorum scopulis, et longo tractu recedentium, cavitatem intus relictam, intelliguntur. Idem fere versus Aen. I, 160, 161. — 424. Haec ita intelligo, ut anteriore huius recessus (*Bay*) parte patente sub dio navium statio, in interiore, intra scopulos reducta, antrum fuisse dicatur; huic pro munitione ac furibus scopulus obiectus erat, in quo Proteus v. 436 considet ad recensum armentorum. *deprendi* naves tempestate notissimum. — *tegit*, tegere consuevit. — *obice*, in prosa: *obiectu*. — 423. *aversum a lumine*, in loco, quo lumen inde ab ostio antri non permeat. — 424. *ipsa procul nebulis obscura*, h. in nebula es seque sequere solita — *resistit*, stat; ut Apollo in nube ap. Homer. II. ε, 185; ο, 308. Quod Homerus v. 402. Proteo pulchre tribuebat, *μελαίνῃ ἐπιπύχαλν-φθιῖ*, ad Clymenem, mutata ratione, transtulisse videtur, ut ipsa obiecta sit nebula caliginosa. *H.* Quomodo *ἐπιπύχα*, quod est apud Homerum, *sed nebulam* trahi possit, non exputo. *W.*
 425. *Sirium* pro sole h. l. accipi volunt. Enim vero mediam sestatem et aestivum calorem ostendit priore versus, et per Sirii s. caniculae ortum

Ardebat, coelo et medium Sol igneus orbem
 Hauserat, arebant herbae, et cava flumina siccis
 Faucibus ad limum radii tepefacta coquebant;
 Quum Proteus consueti petens e fluctibus antra
 Ibat: eum vasti circum gens humida ponti 430
 Exsultans rorem late dispersit amarum.
 Sternunt se somno diversae in litore phocae:
 Ipse, velut stabuli custos in montibus olim,
 Vesper ubi e pastu vitulos ad tecta reducit,
 Auditisque lupos acuunt balatibus agni, 435
 Considit scopulo medius, numerumque recenset.
 Cuius Aristaeo quoniam est oblata facultas,
 Vix defessa senem passus componere membra,
 Cum clamore ruit magno, manicisque iacentem
 Occupat. Ille suae contra non inmemor artis, 440
 Omnia transformat sese in miracula rerum,
 Ignemque, horribilemque feram, fluviumque liquentem.
 Verum ubi nulla fugam reperit pellacia, victus

declarat, ut posita. cf. Aen. III, 441: X, 273. — *Ardebat*, ἐπλεε, *Sirius rapidus*, ut calor, aestus, sol rapidus, h. vehemens, gravis; *torrens sitientes Indos*, h. Aethiopes. v. sup. v. 293. In tali anni tempore medium diei tempus subicit altero versu: *coelo et medium Sol igneus orbem Hauserat*, peragraverat, emensus erat. Colum. X, 343. Titan. — *Hauserit et flammis Lernaei hyacintha Caucri*, et saepe exhumatibus labores et alia, quae ad finem perducimus. Ornavit haec, quae Homerus simpliciter posuerat. — 428. *siccis Faucibus*, alveis. conf. Ovid. Met. II, 262, 263. et 269. II. — 428. Radii coquebant flumina usque ad ipsum limum. — 430. 431. Ornatio haec, quoniam Homerus l. l. 448. Φῶκας δ' ἐξ ἁλὸς ἤλθον ἀσπιδες. —

rorem amarum πικρὸν ἁλὸς ὄμβρην dixerat ille v. 406. — 432. *diversae in litore* in prorsa: *diversis partibus litorea*; ut *flumina diversa locis* supra 367. — 433-436. Ornatio, quoniam Odys. δ, 411-413, et 450. 451. — *Vesper reducit vitulos* poetice pro: pastor reducit vesperi, ut in Eclogis. Ornate illud v. 435 expressit: reducit oves balantes. II. *considit* antiqua forma prius consedit. Perfectum et praesens (*recenset*) crebro se excipiunt; ut supra notatum est. IV. — 437. Sequentia e Graecis Odys. l. l. 454. sqq. — *manicis occupat*, vincit, adluenda notione celeritatis. — 438. Impatientiam praecclare memorari in iuvene, nemini videt. — 441. *in miracula rerum*, in miras res, formas. — 442. *horribilemque feram*, possis

In sese redit, atque hominis tandem ore locutus:
 Nam quis te, iuvenum confidentissime, nostras 445
 Iussit adire domus? quidve hinc petis? inquit. At ille:
 Scis, Proteu, scis ipse; neque est te fallere quidquam;
 Sed tu desine velle, Deum praecepta secuti,
 Venimus hinc lapsis quaesitum oracula rebus.
 Tantum effatus. Ad haec vates vi denique multa 450
 Ardentis oculos intorsit lumine glauco,
 Et, graviter frendens, sic fatis ora resolvit;
 Non te nullius exercent numinis irae.

suum ex v. 407 intelligere; sic Ge. 28p; sed hoc argutius. H. — 444. in sese, in suam formam. Nam agitur de corpore. H. — 445. Nam, satis nunc quidem noto usu, ex Gr. γὰρ pro δὲ, quis tandem? (Add. Terent. Phorm. V, 1, 5. Nam quae, ubi Donatus hunc locum attulit. H.) Homer. Od. 8, 462. Τίς νυ τοι — θεῶν συμπαρόντων βουλᾶς; — τίς σε χρὴ; 447. Scis Proteu, scis ipse, ex Il. a, 365. — est, nota graecismo, ut Ecl. X, 46. οὐκ ἴσθις (οὐ δυνατόν ἴσθι) θεῶν τινα ἀπερροῦναι αἰετὶ (κατὰ τι). — 449. desine velle sc. fallere me. Ita cum Burmanno olim interpretabar secundum lectionem vulgarem *cuquam*; atque etiamnum, lectione bonorum librorum *quidquam* recepta, non aliter accipiendum esse video. Nam extorta est cum vi altera interpretatio: tu desine velle sc. te fallere quidquam, ne simula, te latere quidquam. Servius et alii supplent *desine velle scire*, h. e. ne quaerere ex me, quod icium est. H. Ceterum *quidquam*, pro quo alii dant *cuquam*, unice verum. Nam ad codicum auctoritatem elegantia aetedit structurae: *fallere aliquem aliquid*, ad graecam compositae. Demosth. de Pace p. 59. l. 20. οὐδὲν τοῦτον ἰδὲ

πατήσας φανήσθαι. Nec verum est, quod nonnulli contra lectionem *quidquam* monuerunt, esse in ea ambiguitatem, cum construi posset; nec est, *quidquam fallere* (latere) te. Nam qui Latine sciunt, non ignorant, est pro licet accusativum cum infinitivo activi non adscribere solere. Denique saepius Maro Graecorum usum pronomina τι imitatus est. Ecl. VII, 10. Si quid cessare potest. W. — Cl. Vos lectionem *cuquam* anteposuit, et hunc sensum proferi: te Proteu, qua scientia praestas, nemo decipere potest: sed desinas et tu decipere. L. — 449. *quaesitum hinc oracula*, h. remedium sortis vice editum, lapsis rebus, calamitati ex spem interuersione. H. — 450. *Vi multa*, Magno impetu. Hypotyposis est ἐνθουσιασμοῦ. Priusquam enim divinitatem accipiunt, corpore horrescunt, oculi scintillant, caput iactant, etc. Cuiusmodi luculenta descriptio est, Aen. VI, 77. *Tandem*. — 451. *oculos, lumine glauco*, glaucos, ardentes. — 452. *ora resolvit fatis*, ad edenda fata. Ceterum v. 450—452 narrata non ad indignationem, sed ad furorem vaticinantis pertinent.

453. Episodiam, quod sequitur, de tentata ab Aristaeo Eurydice, iuncta

Magna luis commissa: tibi has miserabilis Orpheus
 Haudquaquam ob meritum poenas, ni fata resistant,
 Suscitāt, et rapta graviter pro coniuge saevit. 456
 Illa quidem, dum te fugeret per flumina praeceps,
 Innanem ante pedes hydrum, moritura puella,
 Servantem ripas alta non vidit in herba.
 At chorus aequalis Dryadum clamore supremos 460
 Implērunt montis; flerunt Rhodopeiae arces,
 Altaque Pangaea, et Rhesi Mavortia tellus,

455. *Haudquaquam ob meritum.* Id est, non tales quales mereris: nam eius uxori causa mortis fuisti. Inferret autem digna supplicia, nisi fata prohiberent; quibus faventibus ira numiourum minora iuferi, licet maiora non possit.

ab Erinnyis poena, et luctu Orphei, cum eius descensu ad ioueros, reddita et frustra reducta uxore, omino omnium est elaboratissimum. Non nullius numinis, h. e. profecto alicuius dei, Nympharum scilicet, vide v. 532. — *irae exercent*, vexant, persequuntur, te. divioitus haec calamitas tibi immissa est; ut solebant antiquitus pestes, morbi, agrorum sterilitates etc. civitatibus ira deorum infligi propter ἀρν seu ἀγος, piaculum. Ita h. l. Aristaei ὕψις apum ioternecone divinitus vindicatur. — 454. *Magna luis commissa*, pro magno flagitio haec tibi tamquam poena inflicta est. — *Orpheus*, Orphei umbra, Manes, *haud quaquam ob meritum*, merito suo, *miserabilis*, *suecitas* tibi *has poenas* (fortasse ποινήσις Poenas, h. Furias), *ni fata resistant*, nisi ita in fati sit, ita evenit, ut tibi averteendarum dirarum et expiandae culpae ratio ac via monstraretur. Itaque curandum est, ut Orphei Manes placeantur. (etiam Voss. putat iungenda verba *miserabilis haudq. ob meritum*;

alii vero ad Aristaeum referunt, *haudquaquam pro merito*; quibus potius accederem. T.) — *rapta* (de conatu) *pro coniuge*, verecunde ac pudice, cui Aristaeus sim inferre voluerat. H. Malim *rapta* pro erepta morte accipere. Sic *ademptus* pro mortuus floreat. Od. II, 9, 10. Add. infr. 504. W. — 457. *fugeret praeceps*, praecipiti seu praecipitato cursu: *per flumina*, h. ripam fluminis. Ceterum comparent cultioris ingenii adolescentes cum aq. Ovid. Met. X pr., Hermesianactem ap. Athenaeum XIII. pag. 597. a Βοβακηνίλο συνεφ. v. illustratum. Adde Senecam Herc. fur. 669 aq. : Hero. Oct. 1031. — 459. *servantem ripas*, incolentem, in līs latentem, ut paullo ante, ληίσαντα.

460. *chorus aequalis Dryadum*, pro aequalium, una cum ea nutritarum. cf. v. 532. 533. — 461-463. Per totam Thraciam lameuta Nympharum audita sunt. — *arces*, Ποδοπηϊαί ἄρakai, pro mootium iugis, more possitarum. v. Ge. I, 210. Enumerant montes Thraciae, quae tellus *Mavortia*, Marti

VIRG. TOM. II.

H

Atque Getae, atque Hebrus, et Actias Orithyia.
 Ipse cava solans aegrum testudine amorem,
 Te, dulcis coniunx, te solo in litore secum, 465
 Te veniente die, te decedente canebat.
 Taenarias etiam fauces, alta ostia Ditis,
 Et caligantem nigra formidine lucum
 Ingressus, Manisque adiit regemque tremendum,
 Nesciaque humanis precibus mansuescere corda. 470
 At cantu conmotae Erebi de sedibus imis
 Vmbrae ibant tenues, simulacraque luce carentum:
 Quam multa in foliis avium se millia condunt,

470. *Nesciaque humanis.* Ad exitum futurae rei respexit, non ad principium: nam primo meruit Eurydicen.

sacra, *Rhesi*, qui, post Orphei, quidem tempora, ad Troiam duxerat Thraces. — *Getae* ex antiquiorum more, minus ad geographicas rationes, et h. l. memorari videntur. cf. Ge. III, 462. — *Actias Orithyia*, quam, ut Nympham regionis, memorasse videtur, erat Erechthei, Athenarum regis, filia (unde *Actias*; Attica olim *Acte*, *Actice*, quod nomen inter poetas haesit), a Borea raptā. — 464. *solans*, leuiseos, conf. Not. ad Aen. I, 238. *H.* — *Cava testudine.* Periphrasis citharae, cuius usus, repertus est hoc modo. Quum regredieus Nilus in suos meatus, varia in terris relliquisset animalia, relictā etiam testudo est: quae quum putrefacta esset, et nervi eius remansissent extenti intra corium, percussa a Mercurio sonitum dedit: ex cuius imitatione cithara est composita. *L.* — 465. *solo in litore.* inf. v. 508, *deserti ad Strymonis undam.* — *secum*, cf. Ge. I, 389 *H.* — *ven. die, deced.* Compara Horat. Od. II, 9, 40: *nec tibi*

Vespero Surgente decedunt amores, Nec rapidum fugiente Solem. W. — 467. *Taenarias fauces*, specum in Laconica ad Taenarum, in promontorio, cui ex adverso alterum est Maiae promontorium; hoc loco poetice illud posuit, ut certum aditum Orci memorare posset. — 468. *nigra formidine*, ornatē, pro tenebris. — 470. *ἀπαύχως Αἰδώς.* Volebat dicere regem corde nescio mansuescere. *H.* Conviciū hoc de Inferis, Plutone, Manibus, iactatum aliis. Hesiod. in Theog. de Plut. *ὡλὶς ἦτορ ἰχθυὶν: habens immitte cor.* L.

471—480. Ornatisissimus locus per enumerationem eum dilectu factam. — 472. *Ψυχὰς, εἰδωλὰ καρόντων* II. ψ, 72. — *Vmbrae.* Distinguit hic inter umbras, et simulacra ex doctrina veterum, qui distinguebant εἰδωλόν, σκιάς, σῶμα, ψυχὴν, *idolum, umbram, corpus, animam.* Cerda. — *ibant*, ad eanentem confluebant. — 473. *Quam multa* etc. Concurrerant umbrae ad illum audiendum instar

Vesper ubi aut hibernus agit de montibus imber :
 Matres, atque viri, defunctaque corpora vita 475
 Magnanimum heronm, pueri, innuptaeque puellae,
 Inpositique rogis iuvenes ante ora parentum;
 Quos circum limus niger et deformis arundo
 Cocyti, tardaue palus inamabilis unda
 Adligat, et novies Styx interfusa coercet. 480
 Quin ipsae stupuere domus atque intima Leti
 Tartara, caeruleosque inplexae crinibus anguis
 Eumenides, tenuitque inhians tria Cerberus ora,
 Atque Ixionii vento rota constitit orbis.

volucrum etc. C. — 374. ubi *vesper aut hibernus*, procellosus (ut *χρημὶν et hiems*) imber eas agit de montibus (v. sup. ad Ge. I, 374, 5.) ad silvas et arborum tecta. cf. Aen. VI, 309—312. — 475. *corpora heronm*. simpl. heroes. Versus hi adumbrati ex Odys. 1, 37-43. — 478-480. Quos Cocytus et Styx a reditu prohibent. Ism ornatum vide. Pro Cocyto, limoso et arundinoso fluvio, *limus niger et deformis arundo*, cuius, si late omnia obsidet, iniucundus ac tristis aspectus est: adeoque *palus inamabilis*, ἀνέπατος; pro-παντῆ, invisa, detestabilis, et *tarda unda*. Porro *circum*, ab omni parte, *alligat et coercet*, implicat, impedit, ut Statius et alii hoc idem efferunt. — *Styx novies interfusa*, dum novies ambit Erebum. Hoc ultimum exprimere volvere Claudian. XXXIII, 23, *quos Styx liventibus ambit Interfusa vadis*, et Statius Theb. IV, 524: *Et Styx discretis interflua Mantibus errat*. — 491. *ipsae domus* Plutonis regia esse possunt; sed verius, Tartarus; ipsae domus Leti et intima Tartara, splendidius hoc, quam loca, penetralia. Aliter Aeu. VI, 277, ubi *Letum* in primo

Orci aditu collocat. Reliqua de Tartaro utrobique conveniunt. v. 555. sqq. — 483. *inhians*, simpl. blans. — 484. Sententia est aperta, Ixionis rotam, cui ille illigatus erat, substituisse, Orpheo canente. Haeremus tamen in verbis: primum in *rota orbis* et tum in *constitit vento*. Prius primo obtutu per periphrasin pro *rota* dictum esse videtur, nullo tamen alio exemplo firmari potest; nisi putes esse dictum ut, *axis orbis*, et *rota rhombi staminea* ap. Propert. III, 4, 26. (III, 6, 26) pro rhombo, cui stamina seu filia, licia, circumdata sunt. Occurrit contra *orbis rotae*, ut in Tibullio: I, 5, 70. *Versatur caelestis Fors levis orbe rotae*, et ex Plinio laudantur *orbis rotarum*. Igitur alio modo ab aliis accipitur *rota orbis* pro rotatione orbis seu rotae. At enim exempla huius usus non minus desiderantur; quae enim laudantur, parum firma sunt. Apud Propert. II, 7, 37 (8, 8.). *Vinceris aut vincis; haec in amore rota est*, non est rotatio, sed est tropicus usus rotae Fortunae pro vicissitudine dicta. Inf. Aen. VI, 748, ubi *nulle rotam volvere per annos* quis dixerit esse volvere

Iamque pedem referens casus evaserat omnis, 485
 Redditaque Eurydice superas veniebat ad auras,
 Pone sequens (namque hanc dederat Proserpina legem)
 Quum subita incautum dementia cepit amantem,
 Ignoscenda quidem, scirent si ignoscere Manes:
 Restitit, Eurydicenque suam iam luce sub ipsa, 490
 Inmemor heu! victusque animi, respexit. Ibi omnis
 Effusus labor, atque inmitis rupta tyranni
 Foedera, terque fragor stagnis auditus Avernis.

rotationem? Est rota pro orbe, complexu certo annorum dictum. Caret igitur et hoc idonea usus auctoritate. Modestius igitur est contioere se in dubitatione, nec pro arbitrio pronuntiare. — Alterum, *vento*, spectat haud dubie ad modum cessantis rotationis seu motus rotae. Illic a vento peti a petitis, in editione maiore docui multis locis appositis; quaeritur nunc casus sactus *vento* quomodo iungi possit cum *constitit*. Dixi posse esse aut a vento, ut, vento vehementiore, quos alias circumagebatur rota, subsidente, subsideret motus rotae, sicque illa subsisteret; atque haec est simplicior et vulgarior ratio; aut ut *ventus* dictus sit pro *turbine*, *vortice*, *divn*, quae tribui solet rotae, quando illa circumagitur; ita erit: *rota constitit vento*, id vel a rotatione sua, motu et turbine; quod quidem doctius esset, at usum voc. *venti* hoc sensu vix aliunde probes. Boni interpretis erat, singula afferre cum suis causis. Nunc si iudicium nostrum addere licet, etiam neutra ratio satisfacit, praeferam *rotam orbis* dictam pro orbe: *orbis*, *κύκλος*, *rota*, *substitit vento*, *ἀνέψυξεν* pro *διὰ ἀνέψυξεν*, venti impulsu cessante. *H.* *vento* videtur esse *vento sopito*, vid. Nol. ad Ecl. II, 26. *H.*

485. Mirum in sqq. narrationis artificium, quod facile scotias, si ad vulgarem sententiarum iuncturam revoces urationem. Legis solum, ne respiceret, excogitandae consilium ex vulgari superstitione natum esse videtur, cum res aversa odis etiam in sacris magicis respicere vetarentur; cf. sup. Ecl. VIII, 102. — 490. *iam luce sub ipsa*. Seneca Herc. fur. 813: *Postquam est ad oras Taenari ventum* etc. et *superas veniebat ad auras* v. 486. — 491. *victus animi*, noto Graecismo, pro *vict. animo*, cupiditate. *H.* *victus* absolute dicitur is, qui a proposito recedit, re aliqua permotus. Ita *victus* saepe ex contextu explicandum. Aen. IV, 370, *Nun lacrimas victus dedit?* h. e. permotus precibus et misericordia. Aen. II, 699, *Hic vero victus genitor* h. e. ostentis evictus. Hic *victus* notat motus desiderio et amore uxoris. *animi*. Genitivus aedem desiderii significat, ut in compositione Aen. IV, 203, *amens animi*, et Tacit. Hist. III, 73, *captus animi*. W. — *effusus*, irritus, ut *ἐκτεχυόμενος*. — 493. *Foedera*, foedus, conditio, a Plutone imposita. Hic vero exemplum memorabile babes, quomodo incauta aemulatione res ad insanam subtilitatem evehi possint. Hic *auditus fragor*. — At Lucanus Servio

Illa, Quis et me, inquit, miseram, et te perdidit, Orphen?
 Quis tantus furor? En iterum crudelia retro 495
 Fata vocant, conditque natantia lumina somnus.
 Iamque vale; feror ingenti circumdata nocte,
 Invalidasque tibi tendens, heu! non tua, palmas.
 Dixit, et ex oculis subito, ceu fumus in auras
 Conmixtus tenuis, fugit diversa, neque illum, 500
 Prensantem nequidquam umbras, et multa volentem
 Dicere, praeterea vidit; nec portitor Orci
 Amplius obiectam passus transire paludem.
 Quid faceret? Quo se, rapta bis coniuge, ferret?
 Quo fletu Manis, qua Numina voce moveret? 505
 Illa quidem Stygia nabat iam frigida cymba.
 Septem illum totos perhibent ex ordine mensis
 Rupe sub aëria deserti ad Strymonis undam

laudatus ultra etiam processerat: *gaudent, a luce relictam* (i. reductam, revectam, retractam esse) *Eurydicoen, iterum sperantes Orpheu, Manes.* Omnino dari mihi aliquem elegantioris ingenii juvenem velim, qui loca poetarum de vi Orphei cantus et de descensu ad inferos non tam colligat, in quo iam praeivit Cerda ad v. 510, verum ea inter se comparando ingeniosam primorum auctorum simplicitatem, tum aliorum partim argutam partim ineptam, ut Claudiani XXXIV, imitationem exquirat. Nam ita demum e locorum comparatione utilitas aliquis percipitur. Illo Lucani loco usus Servius male interpretatus est: quasi exultarent umbrae redditam Eurydicoen. At quorsum fragor ter auditur? Repetendum a prodigiis ominibusque magnae alicuius calamitatis aut rerum conversionis. Est utique indignabundi potius Orci, quam laetabundi; velut si Iupiter fragorem tonitru edit. — 495. *Quis,*

quis tantus furor, amoris intemperantia Orphei, qui respexerat. Sup. 488 erat *dementia*. — 496. *natantia lumina*, moribundi, incerto iam motu fluctuantia, satis a viris doctis illustrata sunt. Praeiverat Lucretius III, 479, *Nant oculi*. Ceterum oculi *natantes* non una modo *ὄμματα ὕψα*. *H.* — *non tua*, quia supra dixit: *Eurydicoenque suam iam*. S. — 499. *fugit in auras*, ut Aen. V, 740; tum *fugit commixtus* est plenius et ornati-
 us dictum. Petitum autem ex II. ψ, 400. — 500. *diversa*, cum in diversam, ac qua Orpheus tendebat, partem, h. retro, auferretur, ut sup. v. 367, *flumina diversa locis*. — 503. *obiectam* poetico ornatu adiectum Ge. III, 253, *non obiecta retardant flumina*. — 505. *quo fletu, qua voce* pro vulgari: quomodo, ut Ecl. VI, 80, *quo curru, quibus alis*.

506. *frigida*, morte, vecta retro per Stygem. Mox *ex ordine, καθεξῆς*, deinceps, continuus intellige. Praeivit

Flevisse, et gelidis haec evoluisse sub antris,
 Mulcentem tigris, et agentem carmine quercus: 510
 Qualis populea maerens Philomela sub umbra
 Amissos queritur fetus, quos durus arator
 Observans nido inplumis detraxit: at illa
 Flet noctem, ramoque sedens miserabile carmen
 Integrat, et maestis late loca questibus inplet. 515
 Nulla Venus, non ulli animum flexere hymenaei;
 Solus Hyperboreas glacies Tanaimque nivalem,
 Arvaque Rhypaeis numquam viduata pruinis
 Lustrabat, raptam Eurydicen atque invita Ditis
 Dona querens. Spretae Ciconum quo munere matres
 Inter sacra deum nocturnique orgia Bacchi

Lucretius. — 509. *evoluisse*. διακινῶ-
 ξαι, ἱκινῶν, querendo enarrasse,
 haec, casus suus; ut Stal. Theb. I,
 2 *sources evolve* Thebas h. e. fratrum
 scelera seu scelesti odia narrare. —
 510. *tigris* in Thracia memorat, ut
 poeta, qui geographicam subtilitatem
 haud curat. Sic cervos Libyse assi-
 guavit Aen. I, 184. — 511. Fundus
 huius comparationis nobilissimae est
 ap. Homer. Od. τ. 518—524: adde
 π, 216 sqq. Hinc plures expressere.
 At nemo elegantius variavit et orna-
 vit, quam Moschus IV, 21 sqq., quem
 et ipsum Virgilius ante oculos ha-
 buisse videtur. Color certe ac filum
 orationis inde est ductum. *Huetii* et
Castelvetri reprehensiones huius loci,
 in primis *umbræ populae*, cum ta-
 men sequatur *Flet noctem*, ex eo,
 quod poeticae cum rationis et artis
 tum orationis parum memores erant,
 profectae sunt. *Umbra* eujm tam
 proprium et perpetuum est arboris
 attributum, ut ad causas physicas ac
 tempora respectus plane non habeat-
 ur. — *Populeae frondis* mobilitas ac

lene murmur in primis aptum moe-
 stitūae caulus. — 514. *miserabile car-*
men Integrat, iterat. Suavius Homerus
 Ηἱς Σαυὰς τραπέζῃσιν χεῖρ πολυχρῆς
 ποινῶν, ubi varistos modulationis co-
 lores expressos vides. — 517. *Hyper-*
lorreas glacies, v. Ge. III, 496; no-
 mina tantum ad ornatum faciunt,
 non ad geographiam, ne mythicam
 quidem; ex qua nimia hyperbolice
 dictum esset, Orpheum inde ab He-
 bro peragrasse Hyperboreas, Tanaim
 et montes Rhypaeos. Tam latos erro-
 res vix faciunt amantes; voluit ac
 debuit poeta Thraciam nominare.

520. *quo munere*. Si veram lectio-
 nem habemus, ea sic interpretatione
 adiuvanda: *munus* pro officio, pro
 pietate in defunctum, inferiis, ho-
 nore, quo mortuos prosequimur,
 bene dicitur; *quo munere*, qua Or-
 pheii pietate in coniugem, qua amoris
 et desiderii pertinacia, *spretae*, apertae
 se arbitratæ (repudiatæ *W.*) ma-
 tronae Thracum. Proprium vocabu-
 lum erat *offensae*, indignae. —
 521. Primum genus ponit, ut poetica

Discerptum latos iuvenem sparsere per agros.
 Tum quoque, marmorea caput a cervice revolsum
 Gurgite quum medio portans Oeagrius Hebrus
 Volveret, Eurydicen vox ipsa et frigida lingua, 525
 Ah miseram Eurydicen! anima fugiente vocabat;
 Eurydicen toto referebant flumine ripae.

Haec Proteus: et se iactu dedit aequor in altum;
 Quaque dedit, spumantem undam sub vertice torsit.
 At non Cyrene; namque ultro adfata timentem: 530

Nate, licet tristis animo deponere curas.
 Haec omnis morbi causa; hinc miserabile Nymphae,
 Cum quibus illa choros lucis agitabat in altis,
 Exitium misere apibus. Tu munera supplex

ratio fert, *inter sacra deum*, tum subiungit ex iis id sacrum, in quo res acta; *inter orgia*, quo nomine omnia sacra enthusiastica et mystica appellabantur, *Bacchi nocturni*, cuius sacra noctu celebrari solita. Porro Macrobi. IV. 3: *Sacer vero locus in primis pathos movet. Occisum induit Orphea, et miserabiliorem interitum eius a loco facit: Inter sacra deum n. o.* Haec tandem Grammatico digna in poetam suum observatio! — 523. *marmorea cervice*, candida, ut saepe alii poetae. Lucretio deberi vidatur et hoc, vel etiam antiquioribus. — 524. *Hebrus Oeagrius*, ab Oeagro, Thraciae rege, Orphei patre. — 529. *sub vertice*, non capitis, sed vertice seu vortice, quem thota, eo insiliente, aqua ciebat, *divy*, contorta in se aqua. — *torsit sub vertice*, quod vulgari us: vortice vel in vorticem. Nec ratio deest, aut analogia.

530. *At non Cyrene* iactu se in al-

tum dedit et filium reliquit consilii inopem. Namque, ducto in specus et in latebris collocato filio, subsisterat illa, nube seu nebula circumdata: vs. 424, *ipsa procul nebulis obscura resistit*. Scilicet Proteus interneccionis apum, morbi causam, v. 397, tantum exposuerat, non vero fortunae remedium. Hoc mater subiicit; cul-pae, puta, expiationem, Nympharum placationem sacrificio certo ritu faciendo, et inferias Orphen et Eurydicæ ferendas; quo facto ex victimarum visceribus nova examina exaritura esse. — 534. *munera supplex teude*, protende, offer; Aen. II, 674, *parvumque patri tendebat Iulum*; certe ratione non careret, etiamsi exempla deessent. *munera* autem, ut honores, quocunque deos placamus aut veneramus. II. Ritus haud dubie respicitur apud Homerum obviis fruges aliaque sacra inter preces tollendi. Apud Sophoclem Electr. 634. Clytaemnestra preces factura imperat servae: *ἐμπροσθὶ δὲ τῷ θύμῳ*, ἢ πα-

Tende, petens pacem, et facilis venerare Napaeas.
 Namque dabunt veniam votis, irasque remittent. 536
 Sed modus orandi qui sit, prius ordine dicam.
 Quatuor eximios praestanti corpore tauros,
 Qui tibi nunc viridis depascunt summa Lycae
 Delige, et intacta totidem cervice iuencas. 540
 Quatuor his aras alta ad delubra dearum
 Constitue, et sacrum iugulis demitte cruorem;
 Corporaque ipsa boum frondoso desere luco.
 Post, ubi nona suos Aurora ostenderit ortus,
 Inferias Orphei Lethaea papavera mittes, 545
 Placatam Eurydicen vitula venerabere caesa,
 Et nigram mactabis ovem, lucumque revises.

Haud mora; continuo matris praecepta facessit.
 Ad delubra venit; monstratas excitat aras;

παύσά μοι. Ita proprie positum *Tende*, praesertim cum participio *petens pacem* copulatum. *W.* — *petens pacem*, h. ut propitiae sint. — *faciles*, placabiles. — 536. *votis*, precibus factis. — 538. *eximios* proprium de victimis; res nota. — 539. In *Lycaeo*, Arcadiae notu monte, Aristaeus armenta nunc habere narratur, ut supra Arcadium heroem ediderat v. 283. — 540. *intacta cervice*, iugo, ut toties. — 541. *dearum*, Nympharum v. 532. Omnia in hoc versu proprie dicta. — *ad delubra* statuuntur arae, ante templum, in *ἱεροῖς* ex more; *delubra alta*, quia gradibus adscendebatur ad templa. — *nona Aurora*. Haud scio an cogitaverit poeta de sacro novendiali, vid. Not. ad Aen. V. 64. *H.* Graeci vocant τὰ ἱερά. *W.* 545. *Lethaea papavera*, Ἀλθαῖα a *Lethe*. v. Ge. I, 78. — 546. *Placatam*, quae eo modo erit placata. *H.* Alii

placatam interpretantur illi Nympharum sacro simul placatam, eum *placatam* pro placandam grammatica resquat. *W.* — 547. *lucumque revises*. Nam ex seqq. apparet, Inferias faciendas fuisse loco alio; tum autem, inferiis factis, ille *revisit lucum*, in quo sanum Nympharum erat, ad quod victimae caesae fuerant relictas. Displicet Orpheum non nisi papavere placari, Eurydicen vero vitula et ove. Et variant codices, quorum pars maior versum *Et nigram* praeposit alteri *Placatam Eurydicen*. Cui ordini in lectione vulgata cum id obstat, quod tum verba *revises*, *venerabere* nullo iuncta sunt vinculo, hanc difficultatem H. Vossius, lectione unius vel duorum codicum *revisens* recepit, expedivit. Equidem ordinem versuum Ita faciendum esse conieci: *Placatam Eurydicen — Inferias Orphei — Et nigram*.

Quatuor eximios praestanti corpore tauros 550
 Ducit, et intacta totidem cervice iuencas.
 Post, ubi nona suos Aurora induxerat ortus,
 Inferias Orphei mittit, lucumque revisit.
 Hic vero subitum ac dictu mirabile monstrum
 Adspiciunt, liquefacta boum per viscera toto 555
 Stridere apes utero, et ruptis effervere costis;
 Immensasque trahi nubes; iamque arbore summa
 Confluere, et lentis uvam demittere ramis.

Haec super arborum cultu pecorumque canebam,
 Et super arboribus, Caesar dum magnus ad altum 560
 Fulminat Euphraten bello, victorque volentis
 Per populos dat iura, viamque adfectat Olympo.
 Illo Virgilium me tempore dulcis alebat
 Parthenope, studiis florentem ignobilis otii:

550 sq. *lisdem verbis Maro utitur, quibus paullo ante, Homericō more; cuius ratio haec tenenda est, ne semel bene et proprie enuntiatū ieiune aut perperam mutantur, cf Bentl. ad Milton. X, 1086. II. — 549. excitare pro erigere est etiam pedestre. Callim. in Dian. 199. ἀνστήσαντο δὲ βουμὸς. W. — 554. monstrum, pro re monstrosa, mira. — 555. liquefacta per viscera, tabe, putredine, dissoluta. vid. sup. v. 308, effervere, ἐκζέειν, voc. Lucretianum II, 927. — 557. nubes trahi, nova exsmina. cf. ad hos versus Nicandr. Alexiph. 443 sqq., ubi de papavere — 558. Βορυσδοῦν, in morem uvae (II. β, 89) adhaesisse arbori.*

559. *pecorumque*, in his de cultu apum. De Epilogo hoc quem ab aliena manu atextum esse veri simile, v. Vitam Virgilii ad a. V. C. 724. —

561. 562. *volentes per populos*, quorum legati undique eum conveniebant: ut ap. Xenoph. Oecon. 21, 12, ἐθελόντων ἀρχεῖν — *Olympo*, ad Olympum, ad immortalitatem nominis. — 564. De Parthenope sive Neapoli, studiorum parente, vide Wernsd. Poët. Min. T. IV, Exc. IX. — De Maronis recessu apud Neapolin cf. Vitam Virgilii eod. an. *studia floret* et is, qui laudem inde et estimationem fert, ex iis inclarescit, et is, qui iis cum maxime deditus est. *Floremus* enim iis, quorum copia et abundantia ad manum est. Hoc altero sensu h. l. accipiendum. — *Otium* Romanis omne vitae genus a reip. negotiis domesticis bellicisque alienum; proprie tamen quodammodo de Musarum otiiis; *ignobile* respectu gloriae bellicae et gestarum magnarum rerum. Sic Ge. II, 486, *inglorius*. — 565. *audax iuventa*, qui

Carmina qui lusi pastorum, audaxque iuventa, 563
Tityre, te patulae cecini sub tegmine fagi.

omnino carmina vulgare auderet, quod carminis genus tale esset, quod
rem poëticam aggredere; ut Ge. I, magnos ausus posceret. Tenue enim
40, audacibus adnue coeptis; non genus est bucolicum.

P. VIRGILII MARONIS GEORGICON
LIBER QVARTVS EXPLICITVS.

P. VIRG. MARONIS

A E N E I S

P. VIRGILII MARONIS

A E N E I S.

PROOEMIUM.

Quae hic a me exponenda sunt, paucæ quidem et summæ, populari oratione, non ex scholæ alicuius præceptis et verborum tricis, et ad *Virgilianum carmen* spectantia, hæc fere esse videntur.

DISQVISITIO I.

DE CARMINE EPICO VIRGILIANO.

I. Ad *Aeneidis* rationem intelligendam satis est tenere, *carmen epicum* universe nihil aliud esse, quam *narrationem omnibus numeris absolutam ac perfectam*, seu *narrationis genus præstantissimum et iis virtutibus, quæ huic generi inesse possunt, cumulatam*; itaque *carminis epici naturam positam esse in rei magnæ et arduæ, magno cum animo et consilio animi susceptæ et gestæ, narratione ad admirationem efficiendam instituta*. Eiusmodi enim narratio præstantissima est ex toto hoc rerum genere. *Admiratione* animis iniecta quaeritur hic ea, quæ omni carmini proposita est, sed in alio genere ab aliis causis proficiscitur, *delectatio*; quæ profecto, si ingenuo et liberali animo digna esse debet, a rerum honestate et utilitate seiuncta esse nequit, et tanto exquisitior, generosior, et plenior est, quo maiora virtutis adhortamenta et iocitamenta cum hac ipsa voluptate animis se insinuant; ita ut, si quis carmini epico magnum aliquod ac præclarum virtutis et vitæ, in primis publicæ, præceptum subiectum esse debere dixerit, ad rerum utique veritatem dixisse ille videatur. Sed poetæ epico talis utilitas, ad philosophicas rationes exacta, non ita proposita

esse potest, ut poëticas rationes inde petat aut meliatur: *ut rerum narratarum admiratione animi afficiantur*, hoc summum est, quod illo sequitur. Ipsa autem rerum animorumque nostrorum natura ita fert, ut, quod a virtute et utilitate publica vacat, ad animos nostros admiratione impellendos vim satis magnam habere nequeat. Non igitur ulla ratione fieri potest, ut bonum carmen epicum contineat nihil, quod ad publicam et civilem utilitatem valere possit. Contra vero magna et ardua consilia, excelsi et magnifici animorum sensus, virtus ultra vulgarem mortalitatis modulum et morem animosa et fortis, nullis adversis casibus et periculorum terroribus infracta mens, salus civium et imperii maiestas vel parva vel servata ac defensa, haec illa ipsa sunt, quibus maxime hominum animis admiratio iniici potest, quaeque inprimis epico carmini idoneam materiam suppeditant. Quae iude utilitas (nam et haec a carminis epico exigitur) simul proficiatur, sponte patet.

II. *Admiratio* itaque necesse non est, ut a rerum et naturae miraculis petatur, sed, quod facile unusquisque intelligit, *admiratione* animos nostros afficiunt omnino *res a magna animi virtute profectae*; insignem dico in excogitandis consiliis vel in iis exsequendis prudentiam, in laboribus perferendis constantiam, in adeundis periculis audaciam, etiamsi illa a laudis et gloriae studio, aut ab ira, odio, vindictae cupiditate profecta fuerit, aut ad immania et saeva facinora proruperit. Convenit igitur, ut a magno viro, magna ingenii vi, magis corporis viribus, magis animi motibus et affectibus, inter magnas difficultates, casus et pericula, magnis praesidiis et auxiliis, magnis de causis susceptae et gestae res sint. Atqui eadem fere res etiam eventu clarae et insignes magnique exempli esse solent, ut aut magni alicuius viri aut populi vel civitatis aut generis adeo humani fortunas in utramque partem contineant. Ita magnitudinis vim, notionem ac sensum, tamquam animam, omnia peruenire, anuare et movere vides. Non difficilis est ad cognoscendum in rhetoricis et poëticis locus de magnitudine; nec tamen omnis magnitudo epici carminis indoli est accommodata, sed ea maxime, quae a sensibus et a phantasmatibus proficiunt; quippe quae ad animos movendos et admiratione imbuendos in primis valet. Verum haec quidem passim a viris doctis satis diserte sunt exposita.

III. Iam natura ita fert, ut, qui *magnae et mirandae rei narrationem* iustituit, eius magnitudinis contactum et graviter

affectum animum ipse habeat, itaque motus animi sui vultu, gestu, in primisque *oratione* prodat. Laborabit meus, rerum specie percussa, ut, quae sentit, aliis impertiat, admovebit nova rerum phantasmata, adhibebit troporum, figurarum, gravium aut ornatorum verborum velut machinas ad efficiendum quod vult. Non minus igitur apertum est, ut admiratione magna teneatur audientis animus, non modo rem gestam, quae narratur, et actionem ita comparatam esse debere, ut mirationem faciat; verum etiam *narrationis genus et rationem* ad admirationem efficiendam vel tuendam idoneam requiri. Quae de re plura monere nihil attinet. Nemo enim non videt, orationis genus esse debere nec humile nec molle, sed forte, acre, magnificum, ornatum, etsi pro argumenti diversa natura diverse attemperatum, et quae sunt alia. Ab eadem hac causa illa profisciscitur necessitas, ut *carmine* instituenda sit narratio, quandoquidem id genus orationis est praestantissimum (*perfectum* nostri homines, hoc est, suis numeris absolutum dicunt) idemque potentissimum ad tenendos et delectandos animos audientium, ad sensus magnos affectusque movendos, rerumque mirabilium phantasmata cum elicienda et confluenda, tum exprimenda vivide et animanda. Nullum autem metrorum genus ad narrationem epicam virtutes habere tam multas et tam magnas, quam hexametrum, et sensus quemque suus docet, et multis virorum doctorum disputationibus est declaratum.

IV. A *binis* hisce veluti *principiis* ut et res admirationem faciant et ipsa narratio animum admirationis voluptate delinitum teneat, repetenda sunt omnia, quibus *carminis epici argumentum, personae epicae, facta, virtutes ac characteres, sententiae, oratio ac dictionis genus* constituuntur; verbo, *admiratione quaesita delectatio moderatur in hoc genere omnia*. Potest autem accidere mentibus nostris admiratio rerum vel hominum modo cum *molliore* modo cum *graviore* animorum impulsu; miramur enim alia attonitis similes, alia terrore percussi, alia cum ira et odio, alia, miseratione commoti; interdum magno cum animi aestu miratio est coniuncta, interdum cum leniore ac remissione impetu, et cum molliore et suaviore animi affectu. Vnde sequitur, magnam in hoc genere esse posse varietatem pro argumenti diversa natura, ianemque esse viro-
rum doctorum operam, qui Homeri ac Virgilii exemplis omnem carminis epici naturam circumscribere voluerint.

Eam admirationem rerum, quae cum terrore aut cum mi-

*seratione et graviore omnino animi affectu mentem impellit, in primis ad tenendos animos valere, magnamque delectationem habere, quis non videat, et naturae humanae esse consentaneum intelligat? Res ex parte animadversa in opinionem induxit nonnullos e recentioribus, ut intra tragicos affectus non minus epicum genus contineri, et idem argumentum in utrumque usum accommodari posse existimarent. Sed dramate latius patere carmen epicum, hoc est, narrationem per causas et consilia expositam, et magnos affectus non nisi unam esse ex pluribus admirationis movendae causis, ex superioribus facile intelligis, ne illud moneam, *epici carminis virtutes multas ex narrationis bonae indole et natura esse petendas*; ad quam utique cum ceteris et hoc spectat, ut tanto dulcior sit omnis narratio, quanto magis illa animum terroris vel miseratione exagitat. Ut vero, quod iidem viri docti arbitrati sunt, utilis aliqua tragicarum actionum compages bonum epos efficiat, vehementer vereor. At ex epici carminis partibus bonas tragoedias fieri posse alia res est, de qua iam Aristoteles egit Poët. c. 23 et 26. Illud tamen negari nequit, cum id, quod admirationis maioris vim habet, ad animos nostros moveendos tanto sit potentius, *heroica argumenta genus epici carminis nobilissimum constituisse*; praesertim si *ex heroicis temporibus* petita fuerint, quibus *deorum interventu* res aut gestae sunt aut geri creditae; etsi minus bene a Batteusio et aliis tota epici carminis vis ab his deorum ministeriis deducitur.*

V. Reliqua, quae de carmine epico praecipi solent, partim *ex narrationis bonae ratione ac praeceptis*, partim *ex poeticae orationis genio*, quatenus in utroque summa perfecta ratio quaeritur, repetita sunt, et facile repeti possunt; v. e. quae de episodiis argute magis quam vere disputantur. Neque in his animos generosiores diu detineri velim. Pleraque enim sunt talia, ut, nisi quis tardissimi sit ingenii, primo statim rerum obiectu ea percipiat. Quorsum enim operose multa conscribere vel commemorare, ut factum, quod argumentum epicum contineat, doceas, esse debere unum, et absolutum, et intra iustum temporis spatium comprehensum? quorsum *de nectendo et dissolvendo nodo*, b. e. difficultatibus motis vel obiectis? *de episodiorum affinitate et nexu cum epica narratione*? Haec intelligere et assequi laud adeo difficile est; difficultates paullo maiores tunc nascuntur, si in rem praesentem deducendae sunt istae disputationes; si, ut uno exemplo defungar, demonstran-

dum est, qua ratione et arte in magno factorum numero argumentum carminis ita digeri et adornari possit, ut ad unitatem deducatur res. Hoc ingenio poëtae relinquitur, qui, si ad hoc satis ingenio valet, omnium maxime praeceptorum istorum copiosa expositione carebit.

Vt vero admiratio rei magnae animum tenere et delectatione perfundere possit, quis non videt, ea omnia a poëta curari et sagaciter provideri debere, *quae ad illud consilium prodesse; caveri ea, quae obesse possint?* ante omnia lectoris animum argumenti notione aliqua esse imbuendum, ut nec tamen exsatiatur, *in mediam rem esse rapiendum*, ut nec tamen rerum novitas obscuritate laboret; cumque omnia ad sensus et phantasmata in carmine redeant, *rerum obiectarum praesigiis ita deliniendum et fallendum*, ut iam in alia rerum natura et ordine, alia cogitandi, sentiendi, et agendi via et ratione, aliis temporibus, inter alios homines, et extra se solitumque vitae tenorem constitutus, *in nihil incidat, quo expergefactus quasi ex aureo somnio sibi lusum fieri animadvertat*; id quod sine indignatione et poenitentia aliqua eius, qui ad se rediit, fieri non potest. Hinc a viris doctis multa disputata sunt *de probabilitate poetica ac mythica et de verisimilitudine*, quam poëta sectari debet, qui non ipse vult acta sua rescindere. Omnino ad hanc *illusionem*, quam recentiores commode vocant, pleraque, quae de carmine epico cum utilitate aliqua praecipui possuat, revocare in promptu est; et ad hanc normam vel maxime revocare soleo ea, quae de multis Virgilii locis a viris doctis disputata sunt.

VI. *Virgiliani igitur carminis dotes* ut recte discernant ac perspiciant, ad id intendant animos adolescentes, auctor sum, ut *quantum cum in toto argumento, tum in singulis partibus insit ad mentes admiratione non sine voluptate tenendas*, considerent. Exponitur a poëta Aeneae, *ex Troia capta profugi, post longos errores, in Latium adventus, utque condita ab eo in his locis sit Troianorum colonia novaeque parata sedes*. Debebant haec certo consilio esse suscepta; cum autem Troiano homini vix in animum venire posset, ut in terris longinquis et ignotis certum animo designatum locum quaereret, opportune adhibita sunt *fata a diis monstrata*. Quis autem non facile intelligat, rem esse magnam, arduam, et admirationis aliquantum habentem, quod profugus ex urbe incensa et exsul, satis ducentibus, in tam longinqua terra, in Latio, novas sedes

ponit? Quis non in summis periculis ac discriminibus, in navigatione et mox in Italia obiectis, inque malis aut fortiter toleratis aut animose depulsis novam admirationis efficiendae vident esse materiam? nec minus in singulis carminis partibus, in moribus, in motibus et affectibus animi, in sententiis? et eidem consilio accommodatum esse orationis genus et colorem et ornamenta? In his ac similibus disertus esse potest facile quivis carminis interpret. (1) Ex quibus voluptatem maiorem profecto in Romanos, quibus ille scripsit, quam in nos, redundasse, existimandum est. Ipse rerum narratarum nexus cum rebus Romanis, animis revocatis ad earum origines et ad stirpes gentis: parte ex Homero petita, parte ex antiquitate Italiae, illique, veluti fundamento, superstructa: qua et is delectabatur, qui Graecas literas didicerat, et is qui Italicis tenebatur; haec omnia quantam voluptatem afferre Maronis popularibus, certe saeculi Augustei, debuere!

VII. *Rerum quidem inveniendarum* laudem Virgilius habet admodum diversam ab Homero, nec tamen nullam aut contemnendam. Hic materiam nactus erat tantum non rudem: ille iam a multis tractatam. Homerus famam acceperat, quae res tamquam vere gestas cum fide narrabat: easdem, multorum poetarum, qui in illis se exercuerant, ingeniis ornatas et variatas, materiem Virgilius accepit novo more ac consilio tractandam, alia aetate, inter alios homines, hominumque sensus et iudicia diversa. Alterum cum eo comparem, qui verae historiae exornationem suscipit, alterum cum Milesiae narrationis auctore. Scilicet Homerus id agebat, ut narrationem institueret rei ex sua opinione ac persuasione vere ita gestae, cuius magnitudine contactam et inflammataam habebat mentem; propius attingebat tempora heroica, ipsam rerum famam sequebatur, qualis ea in popularium ore ferebatur, cum ipse temporum decursus omnia in maius auxisset, et, ut in maiorum factis et prisci aevi rebus fieri solet, humana facta ad divinam aliquam speciem ac dignitatem evexisset; itaque deorum ministeriis omnia exsequebatur, quoniam priscis hominibus hoc erat persuasum, humanis rebus gerendis interesse deos praesentes, multoque magis praesentes adfuisse rebus gestis patrum aetate, ini-

(1) Egregius est ad animi mei sententiam declarandam locus Baconis de augm. Scient. lib. II, cap. 43. p. 80. Opp. Tom. I, non reprehendendus ille, si ad epicam poësin revocetur.

cere eos hominum animis bona vel prava consilia, obicere pericula ac discrimina, irasci, dolere, metuere, sperare; versabatur sub eodem coelo, et adierst ea loca, in quibus res illae, a fama tam magnifice ornatae, erant gestae; utebatur sermone, natura sua poetico, hoc est, per philosophorum subtilitatem et rhetorum ac grammaticorum argutias nondum fracto et attenuato, sed qui multum adhuc retinebat ex genio antiqui sermonis. Est autem omnium rudium linguarum ea indoles; ut res ad sensum revocet, adeoque sensa animi et cogitata, etiam physicas et ethicas sententias per rerum naturas, proprietates, vices, utilitates, propter similitudinem aliquam translatae vel adumbratae, declaret; quibus omnibus poetica vis vel maxime inest. Quae si ad sermonem priscum Graecorum transferimus, non mirabimur evenisse, ut philosophorum quoque antiquiorum opiniones vel praeceptiones, rudium ingeniorum impetu pronuntiatæ, speciem narrationis factorum et eventorum induerent. Ortus v. c. mundi ex chao per pugnam elementorum in personas et deos commutatorum erat enarratus. Successit ecce Homerus, qui ea maxime ingenii solertia est usus, ut videret, narrationes has, quibus poetae superiores philosophicas doctrinas interpretabantur, omnino narrationum poetiarum loco inservire posse; ita ut, quae a poetis ante se ex prisci sermonis natura exposita essent symbolica rerum cogitarum adumbratione, ea a se pro factis et fati decerni narrarentur. Hac potissimum ratione doctrinam de diis poeticam et systema aliquod mythologicum condidit Homerus; cumque ad epicam illud et dramaticam rerum expositionem egregie esset accommodatum, in poetarum inde patrimonium cessit. Ut rem absolvam verbo, Homeri ingenium adjuvabant, et, ut sine doctrina doctrinam, sine arte artem habere videretur, efficiebant plurima, quae, si ab isto aevo discesseris, omnibus poetis deesse necesse est. Virgilius igitur a libero isto ingenii et mentis impetu et praecipite motu interclusus, et tot enthusiasmi fovendi, excitandi et inflammandi adminiculis plane destitutus, priorum poetarum exemplis tamquam cancellis circumscriptus, ingenio frenis iam tum ab Aristotele aliisque iniectis, ab arte necesse habuit petere omnia. Alio aevo, ab heroica aetate longe remoto, inter diversissimas hominum, rerum, temporum, locorum ac coeli rationes opus suum est aggressus. Sine doctrinae et multae ac variae lectionis copiis nulla iam tum ingenii laus erat. Fracto in hunc modum iuvenis im-

petu, tamen vel sic magnum eius etiam in inveniendis rebus ingenium ex his agnoscas: Primum vidit, carmen epicum Homericum, hoc est, heroicum, posse perfici et ornari; tum eius vix esse posse argumentum idoneum, nisi ex ultima antiquitate et aetate heroum petitum. A natura enim res ita comparata est, ut priscorum hominum, multo magis heroum ipsa nomina, res gestae, et fata etiam per se non adeo memorabilia animum humanum teneant et admiratione afficiant. Est porro illa aetate morum ac vitae simplicitas ea, quae poëticum ornatum sublimisque rerum formas et sententiarum gravitatem multo magis suppeditet, quam vita hominum elegantior; quando corporum magis viribus et animorum impetu ac virtute res gerebantur, quam consiliorum sagacitate et artis vel ingenii subtilitate. Denique gerendis tum rebus ipsi dii interfuisse credebantur. Ita deorum ministeriis res explicare et ex toto cyclo mythico, quae vellet, depromere poterat. Italicis autem mythis in carmen admissis, novam et Graecis incognitam suavitatem adiecit. Tuum praeclaro iudicio argumentum ex vetere cyclo epico delegit, nondum tractatum a claro aliquo poëta, nec tamen plane intactum, sed Homericis aliisque carminibus quasi contiguum ac finitimum. Ita enim consecutus est hoc, ut materiam haberet copiosam, nec rudem, sed poëtica tractatione ab aliis iam subactam et ad epicam dignitatem ad vim accommodatam. Personas et characteres, mores ac facta iam aliunde nota, commendata, constituta ac definita, optaverit sibi poëta unusquisque. Iam vero proclive est intellectu, quam expedita ac facilis esse debeat copia ornamentorum et episodiorum in tali argumento, tam late fuso et patente; quod ipsum Homerus aut vidit aut sensit, cum ex toto belli Troiani decursu unum heroum, unum factum, selegit, itaque infinitis aliis rebus ex istius historia ad exornandum et amplificandum argumentum recte uti potuit. Hoc uuo iudicio suo plurima praeclara carminis sui praesidia et uberrimos fructus tulit Maro. Non novus et ignotus est lectoribus heros, cuius fata exponit, nec Troianorum nomen ac fortuna tam obscura, quin ab initio statim miseratione afficiamur et virtutis admiratione. Deorum autem interventus, Iunonis et Veneris irae et studia, ac partes, iis tribuendae, egregie erant iam ab Homero definitae. Cum igitur primo statim Aeueidis ingressu Iunonis memor ira, irarumque causae saevique dolores memorantur, odia Iunonia ex Homero statim succurrunt legenti, et iam ab initio gravem de Aeueae fortuna sollicitudinem iniiciunt.

VIII. Poëtae sollertiam et acumen etiam in hoc spectari volo, quod non modo ex nobilissima antiquitatis parte, qualis rerum Troicarum est, verum etiam *ex eo temporum articulo* Aeneidis argumentum duxit, qui intra paucorum annorum decursum ingentem vim illustrium facinorum ac memorabilium casuum conversionesque rerum mirabiles cum Graeciae et Asiae tum Italiae comprehendit. Nam, exciso Ilio, dici vix potest, quanto pere ubique turbatum sit. Victi victoresque ad novas sedes quaerendas per totum terrarum orbem dispersi vagabantur, (1) et versus occidentem maxime, qui tam parum adhuc Graecis notus erat, ut Circes insulam (Circeios Latii) pro extremis occidentis finibus habere, et ad haec loca, tamquam incognita et rerum miraculis gignendis idonea fabulose narrata multa referre posset Homerus. Tum primum a Graecis navigatio ultra Siciliam frequentari coepit, cum ad illud tempus Phoenices illa maria tenerent; nisi quod e Creta aliisque fortasse insulis paucae naves Siciliam adibant. *Errores isti heroum ab Ilio redeuntium* variis Graecorum *carminibus epicis*, Noster ea inscripta erant, materiam et argumentum praebuerant; quae si ad tempora nostra pervenissent, plura fortasse vestigia in iis deprehenderemus, quibus Virgilius institisset, quandoquidem in simili argumento cum iis versabatur. Sed eadem historiae seu fabulae de Achivorum reditu maguae *tragoediarum Graecarum* parti materiam subiecerant, ut in primis ex Euripide apparet, et multo magis ex tot deperditorum titulis intelligitur. Ex Graecorum autem tragoediis, in primis Euripidis, omnino poëtam plurimum profecisse, ex iisque orationis dignitatem passim et maiestatem, sententiarum quoque acumen, granditatem, pondus, seu pathos, interdum tragico propius, affectuumque gravitatem tragicam, ut in Amata, in Dido, in Pallante, in Niso et Euryalo, duxisse equidem suspicor. Magna earum pars a superioribus poëtis Latine iam erat reddita; quae res poëtae multum adiumenti ad orationis cultum et copiam afferre debuit. Ceterum his aliisque iuventis emendavit vitia, quae argumento inerant, poëtamque satis premebant. Loca Italiae, Siciliae, Africae non erant tum ignota, ut Homeri aetate; itaque nec fabulis, quae delectare possent, idonea, nisi in lectorum animis recondita

(1) Egregius est eam in rem Strabonis locus lib. I, pag. 48 B. et lib. III, p. 150 A.

antiquitatis memoria succurreret et amor; uti omnino poetica vis et delectatio, quam illa affert, plurimum mutuatur ex antiquitatis eruditae, imprimis mythicae, recordatione.

IX. Veniamus ad *dilectum in heroe*, quem sibi somisit poeta, *factum*. Primum persona eius, genus, fortuna, nomen ac virtus et olim unumquemque liberaliter innotuitum atque HomERICA lectione imbutum tenere debuit, et nunc tenet; qui casus eum in Italiam adduxerit, discere avenius; Troianorum autem e patria incensa profugorum fata libenter cognoscimus. Longa navigatio per mare ista aetate non multum navibus frequentatum ad terras nondum humano cultu, quem aliquando accepturae erant, celebratas quidni locum faceret plurimis periculis ac difficultatibus, quibus Aeneae virtus in admirationem sui rapere posset? Infestae deae ira asperissima, et ex altera parte tot dæorum monitus expectationem faciunt magnam. Quae omnia ad rerum magnitudinem, quae animum admiratione detinet, quum valeant, ad probabilitatem quoque narrationis egregie sunt comparata. Sed cum plura huius generis narrari possint, in dilectu tamen Aeneae magni poetae ingenium ac iudicium doctum et exquisitum nihil magis arguit, quam quod eum potissimum carminis sui heroem circumspexit, *qui in Italiam Troianorum coloniam deduxerat, novum regnum in Latio constituerat*, unde Albae Longae atque Romae *origines* repetebantur, quique ita, etsi nec nobis ingratum esse potest tanti imperii primas origines cognoscere, Romanis tamen, antiquitatis suae tantopere studiosis, unus omnium maxime acceptus et commendatus esse debuit. Commode igitur et ingeniose in primis statim versibus poeta audientibus pollicetur narrationem rerum, quibus origo Romae deberetur: *genus unde Latinum Albanique patres atque altae moenia Romae*. Quam magnifica haec promissio in fronte novi operis et ad animos expectatione erigendos idonea! De Aenea eiusque erroribus ac fatiis (an recte et certa fide, quaestio est ab hac disputatione aliena) omnes veteres annales Romanorum loquebantur, quod ex fragmentis passim a Sext. Aurelio Victore servatis et ex Dionysio ac Festo satis colligi potest; attigerat res Troianas Ennius quoque in Annalibus; eundemque Aeneam in nonnullis, quae interciderant, Graecorum carminibus partes sustinuisse non ignobiles, ex Lycophrone, qui antiquiora collegit, et ex imitatoribus seu exscriptoribus veterum intelligas, Quinto Calabro lib. XI et Dictye. Cum autem omnino in Graecorum Romanorumque libris de Aenea

tam multa narrata essent, paratas ornandi et amplificandi argumenti copias Maroni ad manum fuisse apparet; quae eius felicitas vulgo parum nota et intellecta est. Deducto tandem rerum ordine in Italiam, nova rerum, hominum et locorum genera ac nomina subnascebantur, contingebatque poëtae, quod in votis habere debuit, ut praeter ea, quae a Graecis tractata satis erant, nova et intacta e domesticis ipse afferre posset. Iudicium poëtae in dilectu herois, quem ornavit, quam elegans et exquisitum sit, etiam ita iudicari posse puto, si quis aliorum carminum epicorum argumenta comparet, ut Ilerculis vel Thesei facta, Argonautica, bellum Thebanum, Gigantum vel Titanum pugnam; quae omnia, etsi summa cum arte tractata et expolita, non tamen ad eum splendorem excoli potuissent, neque satis momenti ad animos impellendos advertendosque haberent; cum contra ad popularium in primis mentes tenendas Aeneae fata tantam vim habere deberent, quantam paulo ante ostendimus, accedente iusuper Penatium et Vestae aeternique ignis ac Palladii religione, in conspectu posita, ut taceam sacra antiquitus accepta, quae a Troianis tradita vulgo ferebantur. Adeo omnia ea, quae Dionys. Halic. I, 49 ad adstruendam Aeneae in Italiam adventus veritatem memorat, simul ad poëtae sapientiam declarandam valent: Τῆς δὲ ἐπὶ Ἰταλίαν Αἰνείου καὶ Τρώων ἀπίξεως Πρωτοί τε πάντες βεβαιῶνται, καὶ τὰ δρώμενα ὑπ' αὐτῶν ἐν τε θυσίαις καὶ ἱερταῖς, μνύματα, Σιβύλλης τε λόγια, καὶ χρησμοὶ Πυθικοὶ, καὶ ἄλλα πολλά.

X. Neque vero huius argumenti felicitati et tantis materiae copiis poëtae ingenium defuit; immo vero ingeniose inventis egregie usus est, et in rebus tractandis, ornandis et carmine persequendis non minus felix fuit, quam in inveniendis et excogitandis. Vellem id uuo loco a me exponi posset; sed factum hoc est plerumque in singulis carminis partibus singulisque locis opportunius, et ne hoc in loco in immensum rerum campum evagetur disputatio, ratio nobis nonnullorum tantum habebitur, quae quidem praecipua et gravissima videntur. Spectant ea partim ad *Homericam imitationem*, cum in descriptione carminis, tum in singulis partibus ac locis, partim ad *elegantiores phantasmatum et narrationis universae habitum*, partim denique ad *orationis dignitatem et ornatum*.

XI. Ipsam Aeneidis ideam, descriptionem et dispositionem partium, ad *Homericum* partim Odysseae partim Iliadis exemplum factam esse negari nequit. Efficti enim errores Aeneae ad exemplum Ulyssis, et eorum, quae in Italia ab Aenea geruntur,

magna pars adumbrata ad exemplum Iliadis. Pauca etiam carminis lumina locaque insigniora et rerum orationisque ornamenta esse arbitror, quae a Virgilio sine exemplo inventa, et tum primum ex ipsa rerum natura adumbrata, et descripta esse affirmari posse putem. Certe paucissima ex iis occurrere memini, quorum non aut exempla aut semina aut materias, modo rudes modo inchoatas ac praeformatas, ex Graeco aliquo poeta excitare aliquis possit. Atqui ex Graecis poetis tam pauci ad nos pervenerunt; quid, si plures essent superstites, praesertim Alexandrini? eos enim in primis, quod suspicor, Virgilius assidue tractavit, et sententiarum orationisque colorem inde duxit. Neque dici potest, non studio, sed casu aut necessitate Graecum et Romanum poetam, dum eundem rerum et sententiarum orbem libero mentis intuitu pervagantur, in idem phantasma aut sensum et dictum incidere potuisse ac debuisse. Factum hoc utique, et saepe. Nec alterum, quod fortasse monens, negari potest, multa passim ab Ursino, Gualtero, Cerda, Clarkio, fortasse et ab aliis, pro imitatis et adumbratis afferri temere, quae partim similitudinem tantum, interdum et hanc salis obscuram, habeant, partim talia sint, ut sanos quisque et rerum intelligens homo, si easdem res exponat, iisdem modis ac verbis, iisdem sensibus ac sententiis, usus sit; cuiusmodi multa a me omissa sunt, nonnulla eo consilio opposita, ut comparatione facta saltem delectent. Marconi tamen innumeris in locis Graeca, Homerica in primis, ante oculos fuisse, probant plura, ac primum quidem totius carminis descriptio ab Homero petita, tot versus ad verbum Latine conversi, tot loca, quae exquisitiorem cultum et ornatum vel acumen vel doctrinam aut aliud quid recouditae naturae produnt, quae ea simplicitate, ut reliqua, enuntiaturus erat, nisi fuisset, qui iam occupaverat; fieri enim solet, ut, si qua ab aliis iam proprie dicta sint, ne in eadem verba incidas, ornate ea et acute eloquaris; porro Graeca ratio flectendi verba vel orationem, quae ad indolem poeticae dictionis Virgilianae pertinet, tum poetae ipsius professio Ge. III, 10: *Primus ego in patriam mecum — Aonio rediens deducam vertice Musas*; denique veterum auctoritas, ut Senecae Suasor. III, qui Virgilium non surripiendi causa, sed palam imitandi, hoc animo, ut vellet agnosci, in multis versibus alios expressisse affirmat. Manifesta haec imitationis Homericæ vestigia in quam diversas partes laudis vel reprehensionis a viris doctis deflexa sint, longum est dicere.

Allis nihil divinius fuit imitatore Virgilio, aliis nihil ieiunius et aterilius. Equidem hoc in loco multa esse video, quae nec laudi magno opere nec veniae locum faciant, sed rei naturae et rationi ita consentanea, ut quomodo aut quare aliter se habere debeant, causa idonea non appareat. Summam carminis ad Homericum exemplum constitutam esse vidimus. Cum igitur semel ad Odysseae et Iliadis tamquam magisterium Aeneidem composuisset poeta; quidni Homerum in partibus quoque aut singulis locis sequendum putaret? et cum omnino vestigiis eius insisteret, quandoquidem argumentum affine ac simile tractabat, difficile erat cavere, ne in easdem passim rerum ideas, eadem phantasmata, easdem sententias, eadem *πάθη* incurreret. Sunt autem multa, quae nro tantum modo recte dici et efferri possunt; multa, quae, si naturae consentanea esse debent, variare velle ineptum sit. Praeterea non facile assequare, quomodo poeta doctus et Graecorum poetarum lectione subactum habens et ornatum ingenium, cum se ad opus suum converteret, ita omnia, quae legerat, animo expellere et extirpare potuerit, ut nihil ex pristina lectione obversaretur animo; maxima autem eorum, quae imitatione expressa dici possunt, pars eiusmodi est, ut non tam data opera et studio HomERICA verba aut sententias reddere voluisse videri possit, quam ut in ea lucidisse videri debeat, ipsa re ea, quae olim lecta et cognita in simili argumento memoria tenebat, in animum revocante. Atqui hoc imitandi genus, tantum adest, ut reprehendi possit, ut poetam doctum nihil magis arguat et deceat. Nec vero in Virgilio reprehendendo vel laudando id, quod primo loco reputandum erat, meminerunt viri docti, poetam, etiamsi ingenium cum ad nova et intacta tulisset, illud suae aetati suisque popularibus tribuere debuisse, aut saltem in opinione eius temporis communi excusationem habere, cum ad *artem* poetae et ad maiorem carminis *suavitatem* pertinere crederetur, *si multa ex Graecis essent expressa vel adumbrata.*

XII. Hoc aetatis suae iudicio, a nostro fortasse sensu prorsus alieno, continetur defensio poetae, et causa perorata est, si illud demonstratum dederò. Romani literarum lumen a Graecis acceperant; sermonem suum ad Graeca expolierant et locupletarant; ex Graecis primi poetae fabulas, mox et epica carmina converterant; ad Graeca exempla se composuerant ii, qui primi elegantiae et venustati orationis studuerant. Perlustret mihi aliquis veterum poetarum ante Virgilium fragmenta, in primis

Ennii, pleraque ex Graeco aliquo poeta aut Latine expressa aut imitatione adumbrata videbit. Etiam Plautus ac Terentius toti fere ex Graecis vel ad Graecos comparati et constituti sunt. Ad Graeca prorsus ingenia se composuere Romani; in Graecis pueritiam et adolescentiam consumeabant. Ex multis scriptorum, in primis Ciceronis, locis notior res est, quam ut plura de ea monenda sint. Itaque, etsi exulto iam sermone Romano, et pluribus Romanorum ingeniorum fetibus in lucem eductis, tamen ne sub Augusto quidem destiterunt summi viri Graeca exprimere Latine, cum Graecis ornatu certare, eorum inventa sua facere; praesertim si novum carminis genus in Romanas literas inferrent. Horatii quidem carmina pleraque ex Graecis Lyricis adumbrata esse nullus dubito, quandoquidem inter tanti pauca fragmenta ex istis lyricis servata vix unum et alterum est, cuius non imitationem ab Horatio factam excitare possis; quid igitur futurum putabimus, si Lyricos Graecos integros cum Horatio comparare liceret? Neque aliter se rem in Catullo, Propertio, Ovidio, aliisque habituram esse credere fas est, si Graeci Elegorum scriptores, praesertim Alexandrini poetae, adhuc exstarent. Quis igitur Virgilium reprehendat, quod, popularium suorum sensum, indicium ac morem secutus, totum se ad Graecos poetas in carminibus suis exprimendos applicuit? Nova accedere videbatur voluptas, quae delectationem in maius auctam afferret, si praeclara et suavis sententia simul Graeci loci recordationem faceret, unde esset expressa. In Aeneide itaque pauci sunt mores seu characteres, vix ullum factum notabilius, vix locus aliquis praestantior, in quo non poetae alicuius Graeci, praesertim Homeri vestigia agnoscas. Sed in eadem Aeneide multo doctiorem et ingeniosioremitatorem agnoscas facile, quam in Bucolicis, in quibus multa passim aliena a rerum veritate et ratione notavimus, et alia facile notari possunt, in quae poeta imitandi studio parum subtili incidit, ut cum pastor indoctus *Ararim* et *Oaxem* memorat, (1) aut in illis: *nuper me in litore vidi*: (2) aut *novimus et qui te*, (3) et id genus alia. Neque vero haec Graecorum imitatio aut ingenio carere aut indicio putanda est; est enim nequaquam servilis illa aut affectata, qualis ab ingenio exili et ignavo

(1) Ecl. I, 63, 66.

(2) Ecl. II, 25.

(3) Ecl. III, 8.

proficisci solet, neque in alterius poetæ verbis, modis et figuris variandis turpiter ingenii vires attrivit poeta; sed ubi occurrerat aliquid ingeniose ab alio cogitatum vel inventum, illo phantasmate tractus animus, tamquam scintilla idoneo fomite excepta, statim flamma correptus incaluit et magno incendio exarsit. Hinc novae rerum formae, nova genera, novae interdum naturae. Nemo facile, si singula recognoscat et excutiat, non intelligit Virgilium, etiam ubi pressae sequatur, modo castigatiore, pulchriore vel augustiore rei specie, (1) Latini sermonis elegantia, et novo rerum ornatu, modo deducta feliciter ac deflexa ad aliud rerum genus sententia vel oratione certasse cum Græco poeta. In primis autem se Romanis in Homeri imitatione magnopere probare debuit cultus Augustei sæculi, quo simplicitas inculta, et horrida interdum Homeri vetustas, aut iners languor modo ad honestiorem et mitiorem cultum a Marone, modo ad elegantiores ornatum, modo ad incitantiorem vim temperata est. Hoc nomine ipse Aeneas commendabilior videri potuit; omnibus eius factis, moribus ac dictis maior aliquis humanitatis cultus inest; apparatus rerum sunt ornatiore; ornamenta diguitas, splendor et elegantia, *μυζαλοπρίμνα*, sed heroum personis digna, illustrat. De qua quidem re longam instituere disputationem possem, si animi magis impetum quam scriptionis consilium sequi malletus; monemus saltem, unicuique virtutes Virgiliani carminis rite aestimaturum alte hoc menti insidere debere, ut reputet, qua ætate, quo in populo, qua in urbe, quos inter homines poeta vixerit, quem inde colorem carmen eius duxerit, ut, etsi salvo et integro heroicorum temporum more, purior tamen, mundior et castigatior esset carminis habitus, affectus et *πείρα* alia mitiorem, alia graviorem naturam, omninoque cultioris ævi dignitatem haberent, heroumque mores, sententiæ ac dicta, etsi heroicæ ætati consentanea, spirarent tamen nescio quid ex elegantia sæculi, urbis et domus Augusteæ et Maecenatis, in qua poeta vixit.

XIII. Ad cultum Virgiliani carminis gratum et amabilem non minus spectat *orationis indoles*, quippe quæ in simplicitate mi-

(1) Qua arte Virgilius colores singulis imaginum vel descriptionum Homeri elegantiae morum sæculi sui ad animos oblectandos accommodaverit, exemplo claro apparebit, si Aeneidem V, 328—333 cum Iliade ψ, 769—773. contuleris. H.

rabili dignitatem servat et gravitatem. Ornatu enim vario et exquisito, et sermonis poetici nitore, orationis dignitate et gravitate, sententiarum pondere Homerum longissime antecellit; cuius laus praecipua in proprietate et simplicitate; tum in suavitate numerorumque facilitate posita est, (nam sermonis Ionici epicae narrationi tam praeclare accommodati felicitatem aetati suae debet) etsi nec vis et robur nec pulchritudo et interdum nec ornatus ei deest. Sed nec Virgilius in ornatissima oratione simplicitatem et proprietatem deseruisse videri debet; etsi sequiores scriptores multa orationis suae pigmenta et lenocinia ex eo adoptarint; male in pedestrem etiam inferrentur ea, quae carmini erant propria. Certe poetici ornatus elegantis nec affectati praestantissimum et unicum exemplar esse arbitror carmen Virgilianum; in hoc sermonis poetici genium primum constitutum et ad certa rerum principia ac leges exactum deprehendere, et troporum ac figurarum naturas, inversionumque rationes descriptas et tamquam a magistro norma proposita constitutas discere licet. Quae ipsa res animadversa me adduxit, ut in sermone Virgilii poetico enarrando et explicando operam collocarem accuratiorem, quam in ullo alio scriptore recte consumi a me posse putem. Nolim enim, id quod saepe professus sum, aliis auctor esse, ut omnes poetas eodem modo interpretatione perpetui opere instruendos esse sibi persuadeant, (1) etsi facile intelligo, iis, qui Silium, Statium vel Valerium Flaccum similesque cum fructu edituri sunt, ad orationem illustrandam non minus, quam ad lectionem constituendam convertendum esse studium. A me id saltem spectabatur, ut iis, qui bona institutione egerent, exemplo aliquo proposito, et quidem in poetarum Latinorum principe, de vera enarrandi ratione constaret, ad quam se, etiam nullo alio magistro adhibito, comparare possent. Attamen in hac ipsa poetici sermonis constitutione poetae laus et virtus non tam in inveniando, quam in inventis aliorum cum ingeniosa sagacitate in suos usus transferendis cernitur. Alexandrinis enim poetis, Callimacho, Apollonio, Nicandro, Arato, poetici sermonis exquisitoris in-

(1) Huic viri intelligentis admonitioni vellem obsecuti essent editores Sibi, Valerii Flacci, Claudiani aliorumque; futuri saltem, si studiis antiquitatis et sibi consultum esse voluit, obsequerentur, operamque suam in investiganda audaciori horum poetarum syntaxi, figurarum nimio aut falso usu, artificiosa imaginum et mythorum immutatione, aliisque id genus naviter collocabunt. H.

doles et natura unice est accepta referenda; hoc eorum docent scripto, in summa simplicitate cultum, nitorem, et ornatum admirabilem, quem nulla alia aetas assequuta est, referentia. Videntur scilicet poëtae doctissimi et Ptolemaeorum contubernio expoliti animadvertisse, non infeliciter Tragicorum tumorem Homérica simplicitate temperari, natamque inde orationis gravitatem aetatis suae elegantia quodam modo imbui, dignitatemque cum venustate consociari posse. Hos Maro auctores habuit cum tanto maiore iudicii laude, quod Eonlus et ceteri, qui praecesserant, de orationis elegantia et ornatu castigatiore parum laboraverant.

XIV. Placet nunc in fine subicere nonnulla et per saturam monere, quibus virorum doctorum *opinionibus, quas totam carminis indolem vel characterem tollere videas*, tacite aut expresse a nobis occurratur; nam in contentionem cum quoquam descendere nec ingenii nostri nec moris est.

XV. Primum *de consilio*, quod poëta in Aeneide conscribenda secutus sit, et *de fine*, quem propositum habuerit, multi varia comminiscuntur. Iam priusquam Iuliae gentis origo ab Aenea ducta, et studium Augusti demerendi potuit fortasse Virgilii animum ad hoc carminis argumentum advertere; haecenus non male dixeris: nisi Augustus iu gentem Iuliam adoptatus esset, nullam nos habituros esse Aeneidem; sunt etiam multa in Italiae gentis Augustique honorem ingeniose in carmine intexta; nec tamen dici potest, Augustum esse fontem caputque Aeneidis, vel eum adumbratum esse per Aeneam. Nihil magis alienum esse potest ab epico carmine, quam *allegoria*; iugulat enim totam eius vim, rerum et hominum dignitatem attenuat, gratum animi errorem excutit et aestum iuter legendum refrigerat, voluptatemque omnem intercipit. Certatim tamen viri docti argutiis suis Aeneae personam nobis eripere et Augustum subuittere allaborarunt. Etiam ex parata uova in Latio sede miseros Troianos exturbarunt; adumbratum esse a poëta novum tum Romae constitutum unius imperium. Simili acumine alii arcana, nescio quae, dominationis Augustae consilia in Aeneide coudenda deprehendere sibi visi sunt. Ita *Spencius* elegantis ingenii vir πολιτικός epos esse Aeneidem sibi persuasum habebat, neque aliud quidquam poëtam spectasse, quam ut animis libertatis ereptae desiderio aegris fomenta admooveret, et novum principem approbaret. Nihil tamen Aeneae personam, fortunam, facta et fata habere videas, quod ei consilio respon-

deat: non est in Aeneide populus liber, qui dominiū accipiat; non imperii seu regni; monarchiam vocamus; bona videus exposita aut commendata; verbo, nihil occurrit, quo libertatis amore coacti animi adduci aut alluci possint, ut a bono principe malint tuto regi, quam sub libertatis vano nomine pauperum potentium dominatione vexari. In Iuliae gentis honorem, quae ab Iulo, Aeneae filio, originem ducere videri volebat, nonnulla passim suaviter memorari, ad Augusti laudes ingeniose alia inseri, ipsa carminis lectioe manifestum sit, et a veteribus quoque Grammaticis iam monitum locis pluribus; sed, quantam vim ea res ad dominationem Augusti commendandam habere potuerit, mihi non satis constare libenter fateor. Neque, si nova Aeneae aedes in Latio divinis humanisque iuribus vallata fuerit, qualem inde propugnaculum novo Augusti imperio partum sit, intelligo; ut adeo, si demonstrari hoc posset, poetae consilium illud in Aeneide condenda propositum fuisse, parum feliciter cum in eo perficiendo et exsequendo versatum videri dicerem. Alii similitudinem inter Aeneae et Augusti personam et fortunam persequuntur, et multorum doctorum virorum communis est opinio, Augustum sub Aeneae persona esse adumbratum; eo spectare virtutes Aeneae a poeta tributas; eo referant multa alia. Videas nonnullos tam egregie sibi placere in hoc invento, ut undique conquirant et venentur ea, quae ad Augustum accommodari possint. Sic oris dignitatem (lib. I, 589, *Os humerosque deo s.*) cum assentatione in Augustum memoratam esse; alia. Ignoscenda haec putarem alicui ex media assentatorum turba, qui, Aeneide lecta, unam vel alteram Aeneae laudem ad Augustum traheret, ut Principi palparet. Sed Maronem tam dissimiles personas, fortunas, virtutes et facta ac res gestas inter se comparare voluisse, mihi quidem, si eius iudicium et elegantiam recte teneo, parum probabile videtur. Sapientior fuit Maro et rei poeticae intelligentior, quam ut talem cogitationem in animum admitteret. Nam, praeterquam quod Aeneae characterem non iniecit, sed ab aliis iam traditum accepit, proponendae erant virtutes Aeneae eiusmodi, quae in epico argumento vim et splendorem haberent, et factorum, quae enarranda erant, causas idoneas suppeditarent. Si vero ille studium suum ponere voluisset maxime in hoc, ut Aeneas Augusto assimilaretur, quam multa et quam parum consentanea epicae narrationi, argumento, operis characteri, temporum rationi, illaturus in carmen suum fuisset.

Alii id spectasse volunt poetam, ut Romanos partim ad amplectendum et probandum praesentem rerum statum adducere, partim Augustum ad moderationem et clementiam adhortari et a dominationis libidine et impotentia revocare voluerit. Sed nec huic consilio ulla ex parte respondet Aeneidis sive argumentum sive tractatio; profugus ex urbe incensa Aeneas novam sedem quaerit, armis vim illatam propulsat, et sic porro; quid tandem his inest, quod ad imperandi artes ac virtutes spectet?

At fabulae Virgilianae universe inesse, et in singulis carminis partibus aut locis ac versibus occurrere talia, quae principibus pro salubribus praeceptis commendari possint, nemo neget; quin etiam inter utilitates, quae poetarum carminibus debeatur, praecipue hoc commemorandum est. Verum non propterea dici potest nec debet, in condendo carmine et in fabula deligenda et ordinanda tale praeceptum propositum poetae fuisse, cuius explicandi causa narrationem institueret. Narrare ille voluit ac debuit rem magnam et arduam et mirabilem. Quod narratio illa et delectatio, quae inde accipitur, cum utilitate ad omnes hominum ordines, in primisque ad principum animos coniuncta est, hoc epicae narrationi per se consentaneum est; ipsa enim rei natura ita fert, ut magnorum virorum facta magna et praecleara sine summo ad hominum animos, mores ac virtutem fructu exponi et narrari nequeant, praesertim si cum sententiarum splendore et orationis ornatu instituatur narratio. Vanus est hactenus et intra verborum aubages ac tricas vagans disputatio, siue mera voluptas ac delectatio, an utilitas aliqua proposita cum poetis, tum aliis ingeniosarum artium auctoribus. Fieri nullo modo potest, quo minus voluptas per ingenii facultatem parata utilitatem ad aliorum ingenia habeat; enimvero voluptas satis magna (*perfectam* dicunt) esse non potest, nisi cum honesti, pulchri ac veri sensu illa coniuncta. Delectandi quidem modi ac mensurae sunt infinitae; delectationem summam nihil offert, nisi quod numeris suis absolutum est. Decedit igitur voluptati ex Aeneidis seu Iliadis lectione capiendae omne id, quod in alterutra sensui, quem diximus, non satisfacit. At signa Apollinis vel Veneris, quoniam illum sensuum, etiam supra naturae modulum, expleant, voluptate summa afficiunt, quae nec minus ad animi mores et affectus componendus vim habere debet. Adco vera voluptas cum vera utilitate coniuncta est; uti contra speciosa aliqua praestantia, aut in aliquo tantum genere constituta, vel in adiuncto aliquo inclusa, speciosam tantam vel

ex parte haustam voluptatem affert, atque utilitatem iisdem finibus circumscriptam.

XVI. Dissimilem Homericorum heroum aiunt esse *Aeneam*; inferiorem Achille et Vlyse; *sola pietate insignem*. Quid, si Aeneas alter esset Achilles? alter Vlysses? auron exscriptum potius et servili imitatione expressum eum dicturi essent? Non ego is sum, qui caeco aliquo poëtae mei amore nihil ab eo peccatum esse contendere velim. Iliadis argumentum feliciorum materiam et epicae gravitatis aliquanto plus habere si quis dixerit, me habebit assentientem; ipse delector Homeri lectione iungis, quam Virgilii. Reguat in Homericis heroibus naturalis habitus et affectus, animi impetus, ieiuniae acceptae sensus, qualem et ipse habeo; desiderium reditus ad Lares, quale ipse sentirem: in Aeneide sunt consilia de novis sedibus in terra ignota parandis, nihil quod magnopere animum impellat et percutiat. Enimvero non omnia carmina epica ex uno et eodem genere procedere possunt; post *Achillis autem iras*, et *Vlyssis sapientiam seu vafriliem*, quae et praeae aetati et epico carmini accommodatior erat, quam sapientia, cum variandum et novandum esset aliquid poëtae, quidni *Aeneae virtutem*, quam cum ceteris heroibus commuonem habet, *fortitudine animi in perferendis calamitatibus et obsequio erga deos* temperaret? Ad hoc eum ipse Homerus II. v, 298, (ubi Neptunus Aeneam servatum vult: Κεχρημένον δ' αὖτις δούρα Πηλεΐδῃ δίδωσι, τοὶ οὐρανὸν κύβητον ἔχοντι) tum ipsa rerum ac temporum mutata ratio ducebat, et ea, quae de Aeneae erroribus et adventu in Latium tradita a superioribus poëtis erant, revocabant. *Monitis deorum et oraculis* omnia ab Aenea suscepta et confecta, Penates et sacra patria ab eo in novas sedes illata, narraverat antiquitas, vid. Disquis. II; quid igitur magis rei consentaneum, quam ut heros *insignis pietate et religione* exhiberetur? Neque vero potuit tantus poëta non videre, ad rerum magnitudinem et augustam aliquam dignitatem religiosas res, causas et consilia, eximiam vim habere. Itaque hoc quidem tamquam rerum cardine praecclare est usus, ut praedictionibus variis animos spe et expectatione teneret, suspensos, religiosamque aliquam et augustam speciem rerum eventibus praetenderet. Achilleum quidem robur et iracundia aliena erant a toto argumento; sedata et placida et humanitatis sensu temperata est Aeneae virtus; et licet concedendum sit, epicam vim maiorem Achilli inesse, non tamen omnes epicas personas Achilleum referre posse, manifestum est.

Meras pugnas Homericis similes et belluam fortitudinem vix probasset Augustei saeculi elegantius et mollus iudicium. Itaque cum omnino Aeneidis alius ac diversus prorsus sit character, quam Iliadis, quis non videt importunum esse, in Aeneide requirere ea, quae Iliadi sint propria; easdem animorum inflammationes, aestus, tempestates? Insunt Aeneidi alia, quae prophes; quidni in his acquiescis? Sed infinitum est omnia persequi, quae ab iis, qui subtiles poetarum indices videri volunt, dum rerum argumenta, exempla, causas et rationes miscent, temere laudantur ac reprehenduntur, praesertim quoties Virgilium et Homerum inter se comparant. Itaque nec Warburtoni sententiam attingemus, qui perfectum reipublicae condendae et legum ferendarum auctoris exemplar in Aenea exhibitum esse a poeta iudicavit.

Aeneidis argumentum in septimum annum protrahi, alii cum reprehensione monuere. Perperam utique. Aeneae errores septem annos explere verissimum est; sed ipsa carminis narratio non nisi cum septimi anni aestate exordium habet, eodemque anno absolvitur. Pari errore Odysseae argumentum octo, novem vel decem, annis comprehendi creditum est, cum tamen illud intra triginta sex vel septem dies ad exitum perducere manifestum sit ei, qui animo adverterit.

XVII. *Multo minorem esse characterum*, hoc est, virorum factis ac virtutibus insignium, *numerum ac varietatem in Aeneide*, quam in Iliade, conqueruntur passim multi; nec sine poetae reprehensione versus memorant ex Aen. I, 220 sqq. *fortemque Gyan fortemque Cloanthum*; inique admodum, et ut sibi ipsi, quid velint, parum constare videantur. Nam locus quidem laudatus nullos heroes recitat, quorum personae vim aliquam habere debeant epicam; non magis quam *Asius Imbrasides Hicetaoniusque Thymoetes Assaracique duo*, X, 123. et alii; sed illi viri in censum et turbam eorum veniunt, qui tantum nomine laudandi et epitheto suavitatis causa ornandi sunt; quales apud Homerum innumeri illi pugnantes vel caesi *ἄνδρες, ἀνέκοντες, κρητοί, αἰχμηταί*, et sic porro. Excusant Voltarius et Addisonus poetam, sed tam argute, ut summorum virorum subtilitatem mireris; alter, cum Homerus, inquit, cessantem a pugna Achillem exhiberet, alios interea fortia facta edentes exhibere debuit, quod in Aeneide secus sit; alter ad Virgilii elegantiam hoc refert, quod, cum Augustum adumbrare vellet, neminem ei virtute parum adiunxerit. Enimvero cum argumenti

indoles et natura totius tractationis mensura et regula sit, plures utique factorum et rerum gestarum socii et participes esse nequeunt, quam quos res ipsa postulat. Ita si paucos alios, qui virtute emineant, in carmen suum induxit poeta, argumenti necessitati id condonemus, concedamusque, hactenus Homericam copiam et varietatem morumque diversitatem plus delectationis afferre: et sapientiam viri miremur saltem in hoc, quod tanto magis inter omnes unus Aeneas insignis virtute eminet, neque eius splendori quisquam alius, nisi Turnus fortasse, officit. (1) Quae res tanto difficilior erat, cum ille nec Achilles aliqua corporis animique virtute omnes mortales antecellat, nec, quorsum inhumanis efferati animi iracundia aut allatus Patrocli funere dolor erupturus sit, sollicitos nos teneat.

XVIII. De versu Virgilii epico eiusque ad aurem suavitate ac gravitate nonnulla disputare iuvaret, nisi maiorem subtilitatem ea res haberet, quam ut legentium animos et oculos tenere posset. Illud unum monebimus, in errorem inducere juvenilem animum videri eos, qui nimii in eo sunt, ut ad rerum sonos et naturas accommodatos et formatos velint esse versus. Equidem non diffiteor, sensum me animi refragantem habere, quotiescunque persuadere mihi volo, magnum aliquem poetam aestu tantarum rerum abreptum et magnorum phantasmatum vi inflammatum in sono cursus equestria vel tubae vel aliarum rerum reddendo laborare. Attennat ea res et deprimit ingenium poetæ, et artis poeticae dignitatem. Sunt tamen, ais, tales versus in optimo quoque poeta. Recte; sunt utique multi; etsi plures alios ad hoc genus accommodare solet eorum ingenium, qui talibus rebus indulgent. Quis enim, nisi iam animum ad leves hos lusus deduxerit, studium aliquod poetæ agnoscat in illis? *Patris magni parere parabat Imperio*; aut: *Avia* tum resonant *avibus* virgulta sonoris; ne plura similia commemorem. Mihi ad poetices indolem propius esse videtur statuere, ipsam orationis naturam ita esse comparatam, ut multarum rerum sonos exprimat; inflammatum autem phantasmatum specie obiecta animum, cum, rerum species sibi obversantes ut oratione vivide eloquatur, laboret, necessario in ista vocabula incidere, vel orationis proprietate ducente. Ita graves et celeres, leves ac duros sonos, vel non id agens et curans, ad rerum naturam accommodabit et orator quisque bonus et multo magis poë-

(1) v. ad lib. VII. proem.

ta. Aliud est, in quo viri docti argutantur, quod versus imperfectos non ei causae, quam ipsi Maronis familiares prodiderant, quod opus ab eo absolutum non fuerit, verum iudicii alicuius subtilitati tribuere voluere. Casu fieri potest, ut versus imperfectus in sermone abrupto occurrat, laudemque nescio quam poëtae facere possit Aen. IV, 361, *Italiam non sponte sequor*, abrupto Aeneae sermone; ubi Servius: et oratorie ibi finivit, ubi via argumenti consistit. Atqui hoc acumen declamatore dignum est, non poëta; multo magis ab epica gravitate abhorret, nec potest placere in oratione metro illigata versus metro imperfecto relictus, μέτρον ἀμείκτον. Aliter se res habet in oratione pedestri, quae, cum in ea propositionum ad aurium iudicium mensura sit liberior, variari potest. At in Aeneide ubique manifestum sit studium poëtae properantis ad novam sententiam et locum novum, cum ingenium consumere nollet in explenda et expolienda sententia antecedente, cuius summa capita apposuerat. Sed nolo in his taedium facere.

DISQUISITIO II.

DE RERUM IN AENEIDE TRACTATARVM INVENTIONE.

Quale in invenendis rebus omnino Virgilii ingenium fuerit, non tam secundu[m] illud in excogitandis novis rerum generibus, nec audax ad suscipienda vel tentanda intentata ab aliis et intacta, aut ea, quorum successus esset dubius et incertus; sed, quae non minor laus est, natum et factum ad inventa priorum rudia et inoboata perficienda et polienda ornandaque, quam admirabilis porro ac felix fabulae, quam sibi carminis argumentum fecit, natura sit, et quantum in hoc delectu iudicium emineat, superiore disquisitione expositum est. Restat, ut paucis declaremus, unde poëta fabulam suam eiusque tam copiose instruendae et ornandae materiam acceperit, ut inde clarius appareat, quae et quanta *inventi laus* poëtae ingenio ea in re dehentur, et quam limatum et subtile eius fuerit *iudicium* in deligendo sibi argumento eiusmodi, quod ingentes rerum et ornamentorum haberet copias, ab aliis iam paratas et subministratas, ut doctrina tantum et iudicii sagacitate opus esset ad delectum faciendum.

I. Soleat fere interpretes, quatom intello, quique alii hac de re agunt, ita statere, et poetam *famam* aliquam *obscuram de Aeneae in Italiam adventu* seculum esse dicant. Enimvero ex iis, quae a Dioysio Halic. lib. I, 49 sq. 53 sq. 72 sq., a Strabone lib. XII, a Plutarcho in Romulo, a Festo in *Roma*, Solio c. I. Sext. Aurelio Victore de O. G. R., et a Servio passim ad Virgilium memorator, ominoque ex accuratioris historiae cognitione, manifestum sit, *fuisse hanc de Aeneae erroribus deductaque Troianorum in Latium colonia narrationem inter illustriores et a multis Graecis Romanisque scriptoribus poetisque expositas et ornatas historias*. Poterant hoc docere vel ea, quae, etsi diverso consilio, coegessit Ryckius in Diss. de primis Italiae colonia et Aeneae adventu (ad calcem Holsteii Notar. ad Stephan. Byzant.): Praeterea, id quod primo loco erat commemorandum, communis ac tantum non publica illa erat Romanorum persuasio, quam religioes patriae, Lavinii ad seriora usque tempora celebrari solitae, firmabant: v. Strabon. V, p. 355. A. erant sacra Penatibus et Vestae a magistratibus Romanis facta: Macrob. Sat. III, 4. conf. Dionys. Halic. I, 49. Observabatur igitur Romanorum oculis auribusque Aeneae Troianorumque memoria, nec Maro aliud argumentum clarius et illustrius tractare poterat.

II. Omnino quidem *de Aeneae in Italiam adventu* fabula fuit celebrata admodum: si *fabulam* dicimus, non ficta ac commentitia res ponitur, sed *fabula*, *μῦθος*, omoem veterem famam, historiam, et narrationem a maioribus acceptam, designat, antequam litteris consignari et sermone pedestri exponi coepta esset (1). Huius igitur fabulae fuodus habetur Homeri ille locus notissimus Il. v, 307. 308 (2), ubi Neptunus diis auctor est, ut Aeneam cum Achille congressum imparem pugna educant, ne eius morte Dardani posteritas deficiat, quem tamen Iupiter prae ceteris liberis dilexerit omnibus; at Priamum cum progenie Iovi nunc esse visum: itaque Aeneam eiusque posteros Troianis esse imperaturos:

(1) v. ad Apollod. p. 911.

(2) Translatum ille ac repetitum in hymno in Veneris, 197 198, ut pro praedictione Veneris ad Aeneidem facta esset; copiose ornatus a Quinto Smyrnaeo XIII, 300 sq. imprimis 336. sq. et a Virgilio praeclare in oraculum in *Delo* insula Aeneae datum conversus: *Antiquam exquirite matrem. Hic domus Aeneae cunctis dominabitur oris, Et nati natorum et qui nascuntur ab illis* III, 96—8. Et hinc versus illi pulcherrimi lib. IX, 416—9 expressi.

Νῦν δὲ δὴ Αἰνείας Βῆν Τρώεσσιν ἀνέξει,
καὶ παῖδων παῖδες, τοὶ καὶ μετόπισθε γένονταί.

Regnum his versibus Aenese posterorumque eius declarari manifestum est; sed, quo in loco illud futurum sit, non eloquitur, nec de ea re certa apud veteres fama fuit; quandoquidem de Aenae erroribus ac sedibus omnino diverse traditum est: alii eum in Thraciae littore, in Arcadia alii, alii in Sicilia, alii in Italia, quae fama denique prae ceteris credita ac celebrata est, consedissee et vitam finissee narrerunt; fuerunt etiam, qui in ipsa Troade regnum illud constitutum esse traderent, Non nobis iam id quaeritur, quod nostra nil interest, quae harum narrationum ceteris verior aut verisimilior sit; verum nostra eo spectat disputatio, ut ex hac ipsa narrationis varietate appareat id, quod volumus, non obscurum aliquem in vetere historia aut inter poetas virum fuisse Aeneam, nec eius fata et res a Virgilio inventas esse et excogitatas. Illa enim ipsa narrationis diversitas scriptorum pedestrium, qui de Aenea tradiderant, et poetarum, qui idem argumentum tractaverant, copiam magnam arguit. Vbi enim poeta aliquis in materiam ab aliis ante se tractatam incidit, ut suo consilio vel totam fabulam vel partem inde accomodat, refingere nonnulla et mutare, addere vel detrudere solet. Itaque diversis modis eandem rem exponi necesse est. Historici autem Graeci, suae civitatis seu populi origines repetentes, popularem famam sequebantur. Solemne enim hoc Graecis civitatibus, ut stirpis vel urbis conditorem vel haberent vel haberi vellent earum aliquem ex ultima antiquitate heroem. Eiusmodi famam popularem per multas aetates propagatam quis adeo constare sibi expectabit, ut nulla diversitas narrationis inter plures tribus aut civitates existat? Nonne eandem veterem famam saepe ad se revocant et sibi vindicant plures a communi stirpe profectae familiae? Cum autem multae passim per varia loca sparsae essent Troianorum coloniae, quid mirum, eas omnes originem suam ad Aeneam referre maluisse? Vnde diversitas illa, partim consensus famae et narrationis oriretur necesse fuit. Non igitur, ut hoc obiter moneamus, antiquis fabulis omnino fidem detrahit *narrationis diversitas*; manet enim semper *fundus* aliquis non magis veritate sua destitutus, quam quae ab auctoribus gravissimis traduntur. Et nescio an sint fabulae veterum, quibus plus verae rerum fidei inest, quam multis rebus ab historicis copiose, diserte et orate expositis, sive in antiqua sive in recente historia: his enim fun-

des quidem aliquis, ut priscis illis mythis, subest, accessere tamen multa, illi superstructa, ex ingenio vel audacia, interdum ex impudentia narrentis. Itaque si *fabulas Troianas* dicimus, narrationes maiorum auctoritate acceptas et a scriptoribus ornatas intelligimus; et præclare batenus Thessalus Hippocratis f. in Πραξευτικῷ ad Athenienses: Οὐ μῦθος τὰ Τρωϊκά, ἀλλ' ἔργα. Vanam igitur disputationem instituisse videri possunt Cluverius et Bochartus, qui ex ista opinionum diversitate probare voluerunt, Aeneam nonquam ad Italiam accessisse. Acriter satis eorum impetum retudit Byckins in diss. landata (1), sed argumentis promiscue effusis, et iudicio parum subtili. Neque enim aliter, quam ut eam famam certam ac constantem obtinuisset, quæstio illa de Italia ab Aenea adita expediri et firmari potest. Est vero talis fama in omni remotiori antiquitate usque ad ea tempora, quibus res scripto consignari coeptæ sunt, pro fide ac probabili ratione, in qua acquiescere et quam sequi necesse est; nisi volumus omnem antiquitatis fidem evertere, et omnes antiquiores historias sacras et profanas inter vana commenta referre. Non fuit aut est antiquiorum temporum ulla alia historia, quam mythica; seu fama ac narratione mainrum accepta, mox literis consignata, cuius fidem ne la quidem, qui primus literis mandavit, præstare potest, nisi hætenus, quod candide ac diligenter famam veterem exposuit, aut in diversitate narrationis sano iudicio rerum delectum fecit. Iam poëtæ quidem ista rerum fides ac probabilitas non anxie religiose est sectanda. Si tamen ille satis tenere animus vult, nec committere, ut doctiores auditores commentorum licentia offendantur, ea narratio ipsi sequenda est, quæ celebritate et claritate ad popularium animos maximam vim habere potest. Etsi igitur inter Græcos scriptores magnus erat ea de re dissensus, cum tamen Romani scriptores de Troianorum in Italiam adventu Albæque Longæ originibus ab Aenea eiusque progenie repetitis uno ore traderent (v. in primis Sext. Aurel. Vict. de O. G. R.), iure suo Maro fabulam hanc inter Romanos celebratam præferre ceteris potuit ac debuit.

III. Antequam ad alia progrediamur, de loco *Homerico* supra memorato panca monebimus. Prædunt verba satis aperte regnum, quod Aeneas eiusque posterī obtinuerunt. Homerus igitur, qui propior ætate Troianis temporibus vixit (ponimus

(1) Iterum Wood p. 227 sq.

enim, locum hunc a seriore aliquo rhapsodo insertum non esse), famam, ut solet, ea de re secutus est; nisi forte in itineribus suis in posteros Aeneae incidit. Fuisse regnum illud in ea ipsa Troade, in qua Priamus regnaverat, ea est verborum sententia, quae legentibus prima occurrit. Atque ita veteres locum sunt interpretati, vid. Strab. XIII, p. 608. C. 906. A. Almel. Ornata est etiam narratio apud Schol. ad e. l. ex *Acusilao*, ubi memoratur Venus ob id ipsum cum Anchise coisse, quod audisset, fatale esse, ut, Priamidis excisis, regnum Troiae ad Anchisae stirpem aliquando perveniret. Nato igitur Aenea, cum ei vellet regnum maturius parare, Paridi illa amorem Helenae instillavit, bellumque concitavit, ut Priami stirps celerius excideretur. Fuerunt, qui, cum Aeneam in aliis terris, non in Ilii solo aequati ruinis, regnum condidisse, statui mallet, interpolatione facta *πᾶντοισιν* pro *Τρῳάσιν* in suas partes poetam traherent (1). Alii diversum ab Anchisae Venerisque filio Aeneam fuisse opinabantur; erant quoque, qui de patre male memoratum dicerent, quod ad Ascanium esset revocandum; alii denique, Aeneam, rebus in Italia constitutis, Troiam esse reversum, ex eodem illo loco sibi personaserant. vid. Dionys. Halic. I, 53. Celebrata profecto inter veteres et nobilis videtur fuisse narratio, quae cum tanta opinionum varietate in diversas partes est tractata. Strabo quidem vulgari narrationi de Aeneae erroribus et aditu Italiae omnino repugnare locum Homericum existimabat; in hoc enim innui, Aeneam in terra Troiana (ἐν τῇ Τροίᾳ) mansisse, in regnum successisse, idque posteris reliquisse. Potuit tamen ab Aenea Troianis imperari etiam aliis in locis, in Italia. Et, vel hoc posito, sententia sua Homericum loco constat, quod iam Dionysius Halicarn. acutus scriptor, vidit I, c. 53. Quod tam obscure oraculum illud Neptuni extulit Homerus, ad naturam et morem vaticiniornum accommodare est factum. Ratio eius rei reddi potest etiam haec, quod in terris longinquis regnum illud Aeneae constitutum erat, unde non nisi obscura et incerta fama de eo inter Graecos esse poterat. Quam parum enim frequentatum Graecis et notum mare Tyrrhenum et Adriaticum Homeri aetate fuerit, vel ex Odysseae fabulis intelligas, quae intra illa maria continentur, neque satis probabiliter narrari potuissent, nisi eius popularibus minus nota eoque fabulis idonea plaga fuisset.

(1) Ap. Strabonem l. I. p. 906. B. quod secutus est Virgilius Aen. III, 97. *Et domus Aeneae eunctis dominabitur oris*, Add. Schol. ad Iliad. v, 306.

IV. Troia tamen eversa, discessuque Achivorum facto, dispersos fuga Troianos in loca patria reversos convenisse, ibique regni aliquam speciem instaurasse, plura fidem faciunt, et eo plura poetarum narrationes alludunt. Illud autem in incerto est, quo duce, auctore vel rege exules convenerint. Alii Antenorem, alii Hectoridas, alii Aeneam, Ascanium alii res Troianas restituisse narrarunt. Suspiciari licet in regno hoc seu condendo seu condito turbas ortas inter viros principes ex regia stirpe oriundos, hinc nova discidia, novos discessus et in alia loca profectiones, et inde reditus esse factos, ut diversi Ilia restituti auctores prodi potuerint. Hoc quidem modo diversissimae istae scriptorum rationes componi et conciliari inter se facile possunt.

V. Sed, ut diximus, nobis non tam id agendum est, ut diversitatem narrationis in consensum redigamus; quam ut copiam rerum narratarum, quae poetae materiae carminis fuerit, ex hac ipsa varietate declaremus. Sunt autem multa, quae, etsi ab aliis alia ratione traduntur et ornantur, fundum tamen communem praeae alicuius et a maioribus acceptae narrationis aperte produnt; sunt alia, in quibus omnes fere conveniunt, uti Callistratus, Satyros et Arctius, hic quidem antiquissimus, in hoc: Aeneam Penates cum Palladio abstulisse (vide ib. c. 68. 69: adde Lycophr. 1261 sqq.: Xenoph. de Venat. non longe a pr.); patrem et filium secum duxisse (v. partim ibid. partim Auct. de Orig. G. Rom. c. 9 et 11, et in primis egregium ex Sophoclis Laocoonte locum ap. Dionys. I, 48. Νῦν δ' ἐν πόλει· σὺν Αἰνείᾳ ὁ τοῦ θεοῦ Πάριος, ἐν' ᾧ μιν πατὴρ ἔχων κεραιούην Νῶτον κατὰ τὰ ζῶντα βύσσινος ἔαρος.) A Strabone XIII, p. 607. inter πολλὰ θρύλματα memoratur et hoc, et alia, in primisque in Latium discessisse Aeneam, et secundum oraculum eo loco consedissee, ubi mensam comedissent. Vulgarem hanc inter Italos fuisse fabulam, ut et alteram illam de sue grvida, copiose docet Dionys. Halic. I, 55. 56: Canon Narrat. 46: et ex Lutatius, Catone et Caesare, Auctor de Orig. G. R. c. 11. 12; ex quo plane patet, ex scriptoribus Latinis antiquis non facile ullum fuisse, qui Aeneae fata et adventum in Italiam non exposuerit. Item Varro de R. R. II, 4. Adde Lycophr. 1250 sqq. Inter cetera tamen omnium maxime notabile videtur illud, quod Graeci scriptores dudum ante Augusti tempora originem Romanorum a Troianis Aeneaque duxerunt, et imperium orbis terrarum ex Homericis de Aenea versibus ad eos transtulerunt. vid. Conon.

Narrat. 46., et in primis Lycophron. v. 1226 sqq. Apponerem loca, nisi brevitati studerem; crit etiam nondulla ex his persequendi commodior locus, quando de singulis agetur. Est enim nobis nunc hoc in primis propositum, ut vestigia, etiam obscura, veteris historiae persequamur, quibus institisse ubique poëta videri potest. Non enim ille facile sine auctore loquitur. Simul adolescentes exemplum mature habere cupimus (nam praeceptis haec res non facile expediri potest) quo consilio, qua ratione, ac quo studio in narrationibus mythicis cognoscendis versandum sit. Nihil enim aliud agere velle, quam cognoscere ac quaerere et in unum locum congerere, quid hic vel ille et sexcenti alii eadem de re tradiderint, censuerint, somnauerint, hoc est opera et otio abuti. Contra utilitatis illi studio et honestatis iunct plurimum, si modo veteres historias populorumque origines, modo priscorum hominum mores ac vitam vel sermonem vel religionem, modo poëtarum iuventa, notiones, sententias, inde illustres, addiscasque; quae illi, quos nobis fortuna servavit, ex antiquioribus poëtis hauscerint, ante oculos habuerint, quomodo illa variaverint, ornaverint, quid in quaque re, in quoque consilio, quod sequuti sunt, spectaverint; dumque ab ingenuis poëtarum fabulis inepta illa grammaticorum, monachorum et interpretum commenta diligenter discernas. Simili studio versandum sibi esse teneant adolescentes in oratione, eiusque structura, singulisque loquendi formis observandis. Ut in aliis ingenuis studiis, sic in hoc antiquarum literarum proposita esse debet saltem utilitas aliqua, otio nostro, hoc vitae viriumque modulo digna, honesta et liberalis. Nihil autem ieiunius esse potest ista doctrinae ostentatione, qua modi loquendi rariores ac difficiliore, exemplorum turba undique conquisita et ad digitos disposita; illustratur; nisi simul aut ipsis locis lux aliqua iode affunditur, aut orationis proprietas, elegantia et ornatus declaratur, ita ut ad rei notionem seu speciem menti insidentem accedat inde aliquid, quo illa vividior, plenior, apertior, incundior fiat. Hoc quidem modo is, qui eos modis animo et memoria tenebit, lucrabitur ex illa doctrinae copia hoc, ut, ubi ad illa aut similia loca pervenerit, sensum eorum, quae legit, habeat et veriorum et acriorem. At nihil aliud tenere, quam formulas dicendi exquisitas et raras, miserum et inane studium est, non minus quam illud, si in auctoribus classicis legendis id unice agas, ut emendandi et corrigendi, saltem coniectandi, sagacitatem quo loco ostendere possis, circumspicias,

de ipsis autem rebus et sententiis, propter quas de verbis laborandum, parum sis sollicitus. Sed hic universe nonnulla, quae ad fabulam Aeneidis spectarent, summam exponere consilium erat.

VI. Quod per *praedictionum ambages* totus Aeneidis decursus praecipitatur, inter praecleara ingeniosissimi poetae inventa a me numeratum est (1). Miram enim ad hominum animos vim habent futurarum rerum denuntiationes, et ex iis eventus. Quippe ea est humani generis veluti imbecillitas, ut, si futura, quamquam obscure et *ambigue* et *nullo cum fructu* praevisa de praedicta audiverimus, maiore miratione contacti simus omnes, quam si praesentia bene constitui, prudenter geri viderimus. Accedit, quod accommodatissima poeticae arti et orationi illa est expectatio, quam vaticinia faciunt, et poetae spiritum nihil maiore vi impellit et inflammant, quam vatium furor, et oraculorum ambages. Denique Virgilius ea aetate vivebat, qua totus terrarum orbis miro vaticiniorum et oraculorum amore insaniebat. conf. Argum. Ecl. IV.; ita ut ista expediendae narrationis epicae ratio vulgo pro felicissimo invento sine dubio haberetur. Est tamen etiam hoc commentum ita comparatum, ut rem non excogitasse, sed commodè oblatam sapienter in usus suos convertisse dicendus sit. Miro enim omnium scriptorum consensu tota de Aenea narratio per vaticinia, oracula, somnia, auguria et omnia exigitur, sive hoc poetarum, a quibus ea ab initio fuit tractata, sive antiquorum hominum, a quibus posteri eam acceperunt, ingeniistribuendum est. Et Troianos quidem e Phrygia, auguriorum omninoque vaticinandi ac divinandi artium quasi matre ac sede, digressos, multas huius generis fabulas in Graeciam et Italiam importasse probabile fit. Fuisse etiam, qui disciplinam auguralem e Phrygia in Italiam allatam traderent, e Servio ad lib. III, 359 discas; etsi Tyrrhenos iam ante communi barbarorum superstitione eas artes tenuisse credendum est. Omnino enim prisco tempore, antequam naturae studium subtilius et philosophiae acumen increbuit, gens fuit nulla, quae non significari futura et a quibusdam intelligi praedicique posse censeret (Cic. de Divin. I pr.). In primis vero in deducendis coloniis et novis sedibus quaerendis summa oraculorum vaticiniorumque auctoritas erat, quod satis vel ex uno Herodoto constat (Cf. Cic. l. c. cap. I f.). Ad sedes igitur Troianis in Italia con-

(1) vid. Disquis. I, n. VI et XVI.

stituendas oraclis et vaticiniis nihil videri debuit accommodatius. Poëta certe egregie hanc veterum superstitionem seu religionem est amplexus, maiorumque fama et historicorum fide in Troianis suis ita usus est, ut per fatorum decreta ac deorum interventum omnia narrata procederent: conf. Aen. X, 33. IV, 345. 6. VI, 59-61. Callide autem, ab obscuris et incertis ad certiora magisque definita progressus, discendi cupiditatem subinde novis stimulis incendit. Etsi enim Cassandra dudum *profectionem in Italiam* praedixerat, id tamen factum erat obscure, *Hesperia* commemorata, h. e. terra aliqua versus occidentem sita; tum ab ea vate, cui nemo fidem haberet: v. Aen. III, 183 sqq. Ignoratum Hesperiae situm Heleni verba arguunt lib. III, 331. cf. 478. 9. Recte igitur Aeneas dicere potest, se Troia profectos *Incertos, quo fata ferant, ubi sistere detur* lib. III, 7. Verum in ipso rerum narratarum ordine apud poëtam, primum lib. II, 281 sqq., Hectoris umbra Aeneae per somnium suadet fugam, *novamque in alia terra, ultra mare, quod Troadem alluat, coloniam* promittit. Mox auspicia, primum flammæ iu Iuli capite, II, 681, tum exorti subito meteori v. 692, receptum ad Idae munita loca et *spem posteritatis ex Iulo* ostendunt; nec non Creusa *Hesperiam* sedem futuram, et Tiberi quidem amne nunc primum nominato, interpretatur v. 781 sqq. In Delo Phoebi oraculum eam terram declarat adeundam esse, e qua *Troiani originem ducant; ibi magnum imperium constituturos esse Aeneae posteros*, III, 94 sqq.; quae cum illi male de Creta accepissent, inque hac considere vellent. Penates per somnium Aeneae oblatis de Italia manifestius exponunt v. 163 sqq., post quae illa recte ab Aenea dici potuerunt, lib. I, 380 sqq. *Italiam quaero patriam — matre dea monstrante viam, data fata sequutus*. Vnum adiciunt Harpyiae de comesis post epulas mensis, tamquam futurae sedis ac coloniae signo, III, 254 sqq. Denique Helenus in Epiro omnes casus errorumque ordinem manifeste ac clare exponit III, 374 sqq.; etiam de sue, XXX porceffos enixa, et de mensis comesis, alia a Sibylla expectanda esse monet, v. 441 sqq. Saepe in somnis Anchises Aeneam admonuerat: IV, 351 sqq. Eadem Anchisae anima per somnium descensum ad inferos V, 730 sqq., apud Cumas autem Sibylla accessum ad Lavinium, bellum et Evandri societatem, praedicit VI, 83 sqq. Adde his posteritatis recensum apud inferos, et VI, 891. 921. *Exin (Anchises) bella viro memorat quae deinde gerenda, Laurentisque docet populos, urbemque*

Latini, Et quo quemque modo fugiatque feratque laborem. Omnia haec secundum aliquam auctoritatem apponit, partim in singulis locis videbimus, partim ex sequentibus patebit. Neo minus apud Latinos praedictus erat a Fauni oraculo, tum variis ostentis monstratus exterorum adventus et Laviniae coniugium cum advena: v. lib. VII. 58, 64. sq. 71. sq. 96. sq. 254. sq. 267. Carmentae autem ferebatur vaticinium, *cecinit quae prima futuros Aeneadas magnos, et nobile Pallanteum:* Aen. VIII, 340, 341.

VII. Scilicet omnino iam ante Troiae excidium et a primis inde temporibus praedictionem aliquam fama iactatam fuisse, qua, everso Ilio, Anchisae Aeneaeque maior rerum ordo, maiora fata promitterentur, ipsi Homerici versus declarant supra memorati, ex II. v. 307. 8. Ad Venerem homines eam praedictionem retulisse, multa docent. Ita in Sophoclis Laocoonte Anchisen, *mandatorum a Venere acceptorum memorem*, de fuga cogitare, filiumque, ut in Idam se recipiat, hortari videas in fragmento apud Dionys. I, 48; quod fortasse noster respexit, ubi Venus Aeneam hortatur, lib. II, 619. *Hæu fuge, nate dea* etc. Omnino Venerem Aeneae saepius obviam factam, notavimus ad Aen. I, 407. Illa dux viae fuisse filio, Troia excedenti, narratur Aen. I, 382. et apud Quint. Smyrn. XIII, 326.; eidem atellam, profectionis augurium, Aen. II, 694 sqq. debitam fuisse, probabile fit. Fuisse tamen, qui Mercurio aliquas in ea partes tribuerent, non modo ex Marcelli in Regillam, Herodis uxorem; carmine intelligitur; nam ibi Mercurius missus Aeneam urbe capta educit v. 24.: unde, quoniam Mercurius ducens Iuvam ἐν τῷ πιδνῳ habuisset, Iuvula in calceis Senatorum repertierunt; verum etiam, idque multo clarius, e tabula Iliaca, in qua (n. 109.) Mercurius Aeneam urbe egredientem praecedit. Inter Veneris monita refertur narratum apud Cononem c. 46: Aeneas, postquam Troia excesserat, aliquamdiu Idam incoluit, unde πρὸς ἕλιον ἀνίσχοντα ᾤχετο κατὰ Ἀρροδίτης ἐπέσκηψεν. Mox mugiente bove Idaea terrarum circa Aenum Macedoniae imperium suscipit: τοῦτο γὰρ Ἀρροδίτη ἐπέσκηψεν. Etiam praedictionem illam, sedis condendae locum fatalem illum fore, ubi fame compulsi meos comedissent, iam pridem Anchisae a Venere factam, e Caesare lib. I, et Lutatius lib. II. monet Victor O. G. R. 11: *Tunc Anchisa coniiciente, illam esse miseriarum errorisque finem, quippe meminerat, Venerem sibi aliquando praedixisse* etc.; et c. 9. ex Alexandro Ephesio lib. I. de bello Marsico: ... *Idam*

petit, ibique navibus fabricatis oraculi admonitu Italiani petiit; et Dionys. I, 55, ne in ulteriores Europae partes classis Troiana navigaret, οἱ τε χερσὶν ἔβηοντο αἱρετοί, τῆς δὲ λαβάντες ἐν τούτοις τοῖς χερσίν, καὶ τὸ δαιμόνιον πολλὰ καὶ τὴν αὐτοῦ βούλησιν ἐδιδυκόμενον. Narrat inde portentâ in appulsu ad Laurentum oblata, latices fontis repente e terra prosilientes, mensas absumtas, et vocem e luco auditam. At Sibyllae monitus, quos alii ibidem Erythris acceptos narrarunt, quosque Tibull. II, 5, novo exemplo vaticinantis oestro in elegiam illato, arripuit, praeteriit Maro, cum Sibyllae alius locus in carmine, aliae partes essent in lib. VI. Ceterum Apollini bonos ille mansit perpetuus, ut ad eum fatorum Aeneae et posterorum, Italiaeque ab illa occupatae, fatalis ordo referretur. Nobile illud Horatii in Carmine saeculari 37 sqq. *Roma si vestrum est opus, Iliacque Litus Etruscum tenuere turmae, Iussa (oraculis) pars mutare Lares* etc. Adde Carm. IV, 6, 3. 21—24. Refertur ibidem versus 21 ad communem Apollinis et Veneris operam, ut Troiae excidium post Achillis fata disferretur, ne omnis Troianorum stirps a saeviente illo excinderetur.

VIII. Fuisse etiam *somnium* aliquod Aeneae celebratum a multis, ex Cic. de Div. I, 21 apparet: *«Sint haec, ut dixi, somnia fabularum, hisque adiungatur etiam Aenene somnium, quod in Numerii Fabii Pietoris Graecis annalibus eiusmodi est, ut omnia, quae ab Aenea gesta sunt, quaeque illi acciderunt, ea fuerint, quae ei secundum quietem visa sunt.»* Narratum igitur erat apud Num. Fabium, qui, cum Graece scripsit, Graecos auctores sequi potuit, *somnium*, quo fata Aeneae exponerentur per quietem ex ordine, quae post eventus comprobavit.

Etiam *Penatium monitus*, quos per somnum Aeneas acceperat, fuisse saepe memoratos, ex Servii loco discere licet ad III, 148: *Penates quos quidam dicunt ideo inductos a poeta monere per somnum; monitu nam eorum per quietem iussu cum Latino foedus fecisse; eorum etiam monitu Latinum Aeneae se coniunxisse* (haec eadem ap. Dionys. I, 57. occurrunt); *eosdem tradit (Varro), visos aliquotiens in somnis, quid fieri vellent, imperasse, eaque nostros publice curasse maiores.* Etiam dubitationem post appulsum ad Laurentem agrum de loco novae urbis capiendi secundum nonnullos oblata per quietem Aeneae dii patrii diremerant ap. Dionys. I, 56. descripta et haec e Catone in origine gentis Romanae, quem eo toto loco Dio-

synsus sequitur; nam totidem verbis ex illo libro legantur ista ap. Auct. de O. G. R. c. 12. extr.

IX. Latinus Fauni oraculo monitus fuerat, ut generum sibi auferret extraneum aliquem, et cum eo regnum communicaret. Sic Virgil. Aen. VII, 58, 81, 254 sqq. Paria ex Catone (non ex Q. Lutatius) prodit Victor de O. G. R. 13: *... utpote qui (Latinus) in hoc consilium auctoritate numinum cogebatur; namque extis ac somniis saepe admonitus erat, tutiorem se aduersus hostes fore, si copias suas cum aduenis coniunxisset.*

X. Similiter etiam in ceteris, quae ab Aenea in Italia gesta sunt, poetam id egisse, ut antiquas historias narrationesque de oraculis et ostentis consiliis suis accommodaret, ex iisdem auctoribus clarum est, et infra suo loco sigillatim mouebitur.

XI. Satis, puto, ex iis, quae hactenus dicta sunt, intelligitur, non male hoc a me pronuntiatum esse: materiam carminis poetæ mira fortuna oblatam fuisse, non ab eo excogitatam et iuentam; tractationem autem et orationem etsi non magis ipse inuenit, cum Homeri vestigiis institerit, ita tamen illa in re esse versatum eum, ut elegantiore iudicio, maiore cultu, et exquisitiore ornatu omnia persequeretur. Etiam hanc argumenti, quod poeta tractandum sibi sumserat, felicitatem aliquam habendam esse supra (Disquis. I, n. VII) diximus, quod, cum *per deorum ministeria* res esset exsequenda, *offerrent se Iunonis et Veneris numina*, quæ poetæ causæ tam præclare seruiunt, potentissima illa, et ipsa fabula iam dudum consecrata. Nam, quod insigui Veneris cura protegitur Aeneas, id ex Homero familiare sibi habet lector, nec minus Iunonis odium in Troianos ex Homero notum est. Iam eximio aliquo fortunæ beneficio res ita ferebat, ut alterius deæ nomen Carthaginiensibus et mox Turno accommodari posset, altera autem dea non modo ut Romanorum tutela constanti religione coleretur (cf. Lucret. l. pr.), verum etiam Iuliæ gentis prima stirps et origo haberetur. In Iunonis autem odio tractando et ad poeticam vim temperando poetæ prodesse potuere *ῥοανδία*, carmina, quæ olim exstabant de Hercule, quale v. c. Stesichori fuit, Iunonis enim odiis plurima in his videntur fuisse expedita; quæ in re iam tot in locis Homerus præciverat, v. Il. σ, 119; ε, 256 sqq.: σ, 25 sqq.

P. VIRGILII MARONIS

A E N E I S

LIBER PRIMVS.

ARGVMENTVM.

*T*roia capta, Aeneas, Anchisae et Veneris filius, vir singulari pietate parique fortitudinis praeditus, cum erroris sui anno septimo per mare Tyrrhenum a Sicilia in Italiam navigat, immissa ab Aeolo, rege ventorum, rogatu Iunonis, gravissima tempestate, ad Libycum litus adpellitur 1—158; et egressus in terram, septem ingenti magnitudine cervos sagittis prosternit, singulosque in singulas naves (tot enim ex dispersa classe collegerat) aequaliter distribuit; socios deinde, longis iam erroribus fatigatos, spe futurae quietis ad tolerandum, quod reliquum esset laboris, hortatur — 222. Tum Venus Aeneae sui Troianorumque causam apud Iovem agit, omniumque calamitatum illarum culpam Iunoni attribuit; unde Iupiter, reserata dolorum filiae consolatur — 304. Cuius oratione confirmata Venus, Aeneae, locorum ignaro et explorandae regionis causa postero die huc illuc oberranti, sese obviam praebet, naves dispersas salvas esse nuntiat, ostenditque non procul illinc abesse Carthaginem, quam tunc in iis locis condebat Dido — 403. Aeneas itaque, matris beneficio cava nube cinctus, una cum Achate Carthaginem ingreditur, ubi et socios salvos comperit, et a Didone benigne excipitur — 656. Venus tamen, quod neque Iunonio hospitio neque muliebri inconstantiae satis fidebat, sopito in Idaliae lucis Ascanio, qui a navibus in convivium arcescebatur, pro eo Cupidinem substituit, qui inter amplexus et oscula latenter reginae amorem inspirat Aeneae ad fin.

*Ille ego, qui quondam gracili modulatus avena
Carmen, et, egressus silvis, vicina coëgi,
Vt quamvis avido parerent arva colono;
Gratum opus agricolis: at nunc horrentia Martis*

Arma virumque cano, Troiae qui primus ab oris
Italiam, fato profugus, Lavinia venit

A carmine bucolico et georgico ad heroicum ac procedere significat, quisquis haec versus scripsit. Sententia integra: *Ille ego* — nunc h. M. *arma virumque cano*. Bene autem, oratione tam longa interiecta, poterat istud at in apodosi praefigi, quod totus factum videmus; quod adeo reprehendi, aut at in et mutari nolim. Reliqua sic iungenda: qui, *modulatus* — et *egressus silvis* (re pecunia relicta, Ecl. IV, 3), *coëgi arva vicina ut parerent colono quamvis avido*, ut, licet ille frugum terrae sit avidissimus, tamen agri proventus ubertate cupiditati eius satisfacerent, cf. Burm. *Parent arva et coguntur parere*, agricolae studio et opera, quae declaratur a positis per imperium, vim et similia; dicitur agris imperare, agri scivire, parere. Hoc loco id, quod Maro, de re rustica praecipiens, rusticos facere docuit, cogere arva, ut *pareant*, ad se commodè transtulit, vicina, silvis, pascuis. — *Arma horrentia* sicut horribilia, novatum hoc censemus; nam exemplum huius usus adhuc desidero, possunt autem accipi, ut *tela horrentia*, *hastae horrentes* dicuntur, dum erectae, protensae stant; nec aliter *horreus umbra* dicta, cf. v. 465, et 344; conf. inf. Not. ad X, 237. Priori tamen explicationi: quae horrere faciunt, ter-

ribilia, favet analogia vocabuli *horridus*, et Graecum *ὀπίστρον* ὀπίστροι apud Pindarum Pyth. IV, 444. H. Ceterum cum iungendum sit *qui modulatus (sum) et coëgi* (cf. I, 356, *desenere locos* — *mercatique (sunt) solum*, et Val. Flacc. I, 757) comma post *quondam* sustilli, *egressus silvis*, ubi destiteram a compositione bucolicon. W.

†—3. *Arma* h. e. bella (sub Aeneae adventum in Italiam orta), *virumque cano, qui venit*; h. e. et adventum viri a Troia profugi in Latium, eum quidem in locum, quo Lavinium posthaec ab Aenea fuit conditum. Est haec Aeneidis summa, quae absolvitur sede in Italia accepta, Turni caede et ex foedere, v. inf. XII, 487 sqq. — *Fato* praecclare ponitur, ut ad decrum interventum poëta viam muniat; *profugus* ornatè adiectum. Iungere praestat *Troiae ab oris profugus venit*. — *Primus Troiae ab oris* ita intelliges, primum e Troianis in has certe Italiae partes ad Lavinium (quod iam auctor libri de Orig. G. Rom. c. 4 monuit) pervenisse Aeneam; nam Antenor ad Venetos in intimo sinu Adriatico, in aliam Italiae partem, quae Galliae Cisalpinæ erat, appulerat; cf. inf. v. 247; et, qui ante eum Italiam frequentarant, Oenotrii, Evander at

Litora; multum ille et terris iactatus et alto
 Vi superum, saevae memorem Iunonis ob iram;
 Multa quoque et bello passus, dum conderet urbem,
 Inferretque deos Latio; genus unde Latinum,
 Albanique patres, atque altae moenia Romae.

Hercules, ex Graecia advenerant. Ma-
 lim tamen *primus* pro *primo*, olim
 accipere, ut Aeneid. I, 24; VIII,
 319. Horat. Sat. II, 2, 93. — *venit*
Italiam, Homericæ ratione, ἔκτε νό-
 λω et innumera, omisso αἴς. Place
 hoc intelligendum animo, ut semel mo-
 nitus sis, poetam Graeco more prae-
 posita ista, in, per, ad, negligere.
 Tum *Italiam* et *Lavinia litora* de-
 clarative cumulata sunt; *Lavinia* au-
 tem *litora*, in quibus urbs Lavinium
 erat condenda, ut solent poetae pe-
 tere epitheta etiam a postmodo factis.
 H. Legendum e Codd. plurimis *La-
 viniaeque*, derivatum a forma *Lavi-
 nium* pro *Lavinium*, quae exstat apud
 hunc. XII, 71. Nam neque apposi-
 tionis locus in his *Italiam*, *Lavinia li-
 tora*, neque asyndeto. Compositio
Italiam—*Laviniaeque litora* est qualis
 Aen. I, 569; *Hesperiam*—*Saturniaeque*
arva, cf. IV, 236. Et in codice Me-
 diceo a manu emendatrice illa exstat
 lectio. Nam ibi est *Lavinia*. . . litera
 i ante a per lineam transversam ut
 falsa notata, quod saepius in illo codice
 factum. IV. — 3. 4. *venit*, *iactatus*
et passus; interponitur ex more ille:
 postquam magnos labores maritimis
 erroribus, et tentatis frustra variis in
 locis nova sede, toleraverat: Πολλὰ
 δ' ὄγ' ἐν πόντῳ πάθεν ἄλγιστα δὲ κατὰ
 θυμὸν, Odys. α, 4. — *vi s. uimine*
ac voluntate deorum ex *ἑὸν τε*
θεῶν. — *memorem Iunonis ob iram*;
 propria *Iunonis memoris*, cuius ira,
 vindictae cupiditas, cum acceptae In-

jurias pertinaci memoria erat coniun-
 cta; hinc ipsa ira *memor*. Sic et Grae-
 ci. vid. Gellium ad h. I. *μνησκὸν μνή-
 νης*, Aeschyl. Agam. 161: Ad rem
 conf. Aen. V, 781 sqq. Revocatur au-
 tem hoc versu rerum narratarum
 ordo ad interventum Innonis et ce-
 terorum deorum. — 5-7. *Multa* quo-
 que *passus*, etiam *bello*; quamquam
quoque et pro *simplici quoque* etiam
 alibi occurrit. — *dum conderet urbem*,
 donec Lavinium condidit, sedemque
 ibi imperii fixit, cuius rei signum eer-
 tissimum, si patria religio instituta
 est; unde: *Inferretque deos Latio*,
 conf. XII, 194 Ceterum in hoc et
 seq. versu poeta operis characterem
 ex fine proposito satis declaravit: se-
 dem novam in Italia post toleratos
 in erroribus et in ipso accessu labo-
 res et discrimina. Importunum itaque
 est Achilles irati vehementem affe-
 ctum in Aeneide desiderare, quem
 poeta exhibere noluit nec debuit. cf.
 Disquis. I, n. 6, 9, 16. — *Inferretque*
deos Latio, inferret in Latium Pe-
 nates Troia advectos. A re, quae re-
 ligionem et venerationem habet, ac-
 cessum Aeneae praeclare designat;
 splendidior sic facta est oratio, quam
 si in Latio ann consedissee audires. —
Vide, quae ex re, quo factum est, ut
 Aborigines cum Troianis aequali
 communi Latinorum nomine sint
 comprehensi (conf. Aen. XII, 823
 sq.), ut ab Ascanio Alba sit condi-
 ta, et ex eius postaris urbis Romae
 conditores ortum habuerint. — *Albam*

Musa, mihi causas memora, quo numine laeso,
 Quidve dolens, regina deum tot volvere casus
 Insignem pietate virum, tot adire labores, 10
 Impulerit. Tantaene animis coelestibus irae!
 Urbs antiqua fuit, Tyrii tenere coloni,

autem bene ab *Albani* patribus designat, a senatu, nobiliore populi parte; conf. IV, 682; VII, 727: *Roma per altae moenia Romae*; pleniore ore. Praeclare autem rerum narrandarum summum ad Romanorum originem in ipsa carminis fronte revocat.

8. *Musa, mihi e. memora* Nam, quae decorum interveotu aut consilii et machinationibus alicuius dei eventum suum habuerant, nisi a dea edoctus, poeta scire non poterat. Itaque ille viam sibi munus, ut his commodum uti possit. — *quo numine laeso*. Sententia aperta; causas memora, cur Iuno Aeneam tot laboribus et acuminis obiecerit. Illud cur per membra *quo numine laeso* et *quidve dolens* declaratur, in quorum priore haeremus. Nam cum *numen* sit voluntas, tum potestas ac maiestas dei, uode etiam pro ipso deo, eiusve natura, aut nomine ac titulo ponitur; variis modis haec accepta sunt. Simplicissimum esset accipere, quo deo laeso; sic I, 674: *ne quo se numine nutes*; sed poeta ipse statim numen illud subicit, lunonem; igitur ex Musa id quaerere non potest; nisi aem alterius dei laesi causam suscepisse dixeris, quod et ipsum parum suave est. Omnibus expensis, quamquam duriorum, praefero rationem iam a Servio propositam: quo, qua re, qua in causa (exponuntur causae vs. 25-28), *numine laeso* maiestate divina, h. e. ipsa lunone. Si poeta durior

hac ratione offensus fuisset, facile qua, quatenus, qua in re, vel qui, quomodo, rescribere potuisset. Subiicitur pro explicatione: *quidve dolens* — *impulerit dea virum* (exquisite, h. e. coegerit), *tot casus volvere*, h. e. ut subiceret, adiret. Nam *volvare* dicimur ea, quae molimur, in quibus perficiendis versamur, atque ea, quae perferimus ac toleramus. *H.* Si quo interpretaris *quam ob rem*, ablativi absoluti *numine laeso* languent. Iungendum esse *quo numine laeso*. non srat constructio verborum ita mutata: *Hoc numine laeso, idque dolens impulsi* etc. Vulgaris modus vitapdi brevitate ablativi absoluti participique est hic memora, quod omnen lunonis laesum sit, quidve dolerit dea, ut virum tot adire labores impulerit. *numen* est *laesum*, h. e. consilium deae, id quod concepivit, ad irritum cecidit. Cupiebat autem Carthagini imperium orbis terrarum parare; quae optata per Aeneae posteros irrita fore sciebat. — *dolens* magis ad Peridem et Ganymedem spectat. *H.*

12. A lunonis odii orditur, quippe per quae obiectas fuere difficultates, quibus ab Italiae aditu averteretur Aeneas. Exponuntur odii causae ex narrationibus de rebus Trojanis petitis poetarumque Graecorum lectoribus notae. — *Urbs fuit*, quousiam illa tum erat everea, a Tyriis condita et habitata. — *antiqua*, quousiam antiqua origo in primis in urbium

Carthago, Italiam contra Tiberinaque longe
Ostia, dives opum, studiisque asperrima belli;
Quam Iuno fertur terris magis omnibus unam
Posthabita coluisse Samo. Hic illius arma,
Hic currus fuit; hoc regnum dea gentibus esse,

hæde memoratur; inf. II, 363, de
Trois: *Vrbis antiqua fuit*; et de Ita-
lia, III, 164: *Terra antiqua, potens*.
H: Et terris. tribuitur epitheton.
Creta antiqua, antiquitate celebris;
apud Iuven. XIV, 270. cf. inf. 531.
W. — 43. 14. *Longe*, procul sita;
inaguo interiecto maris intervallo, ex
adverso Italiae, et quidem Romae,
quam per *Tiberin* designari poss. H.
— *longe*, interpositum verbum *Tiberina*
ostia, instar participii est, *longe* di-
stantia; ad Græcam normam et hoc
dicitur. Soph. Ai 204: τοῦ Τελαμῶ-
νος ἐνδὲν οἴκου. W. — *studiisque*
asperrima belli, graviter pro didita,
vacans studiis. Vulgo bellum dici so-
let *asperum*, tum *studium belli*, de-
nique *urbs aspera studiis belli*. Virtus
bellica a poetis per iram exprimitur
eiusque attributa. *Exasperatur* autem
is, qui offenditur et ad iram provo-
catur. Itaque *asper*, τραχὺς, modo
iratus, vehemens, ferus, ferox, sæ-
vus; modo fortis, bellicosus; modo
acer, ardens, concitatus, flagrans, ut
h. l. Similiter aeres iracundi, calidi,
ἀπαιῆς; mox strenui, πρᾶξις, tum
vehementes, δῆλοι, et sic fortes. Se-
nel monuisse expedit ad declarandam
poeticam orationem, quam in primis
perspectam esse volumus. — 45.
Quam Iuno fertur nam simulum
maxime amasse, etiam Samo prætu-
lisse, in qua antiquissima et celebra-
tissima Iunonis religio erat. De templo
Iunonis Samiæ, v. Herodot. III, 60.
Carthagine sub *Vrajinæ* nomine, h. e.
ea appellatione, quæ Græcæ ita

reddi posset, illa fuit culta aut coli
credita; vid. Selden. de Dils Syris
Synt. II, c. 2. — 46. *Hic illius arma*,
hic currus fuit, dueta, puto, rei ima-
go ab antiquis heroibus, qui curribus
vecti ad pugnam egrediebantur, re-
duces autem eos in loca tecto collu-
cabant ac reponebant, v. II. 3, 441
et 494; traducta illa, ut alio, ad deos,
quibus currus sui essent, qui in illis
locis, quæ potissimum frequentarent
dii et colerent, reponerentur. Pro ta-
libus locis habentur poetis eæ urbes,
eque loca, quæ celebriori aliqua re-
ligione incluserent. Egregius hanc in-
rent locus II. v, 21 seqq. de Aegis Ne-
ptuno sacris. Iunonis autem currus e
nobili Homeri loco II. 2, 720 (addo
Odyss. 2, 381), notus est. Burnian-
nus laudat Val. Fl. V, 184. Poëtica
tamen potius quam vera descriptione
usus esse videtur poeta. Nam Cartha-
ginienses non currum, sed leoni insi-
dentem expressisse memorantur cos-
talem suam deam, cf. Apuleius Met.
VI, 6. Porro arma debent h. l. esse
aliquod proprium ac perpetuum; ut
adeo de Iunone armata cogitandum
sit, qualis Ἡρα ὀπλομένη fuit Elida
cultu, Lycophr. Cass. 610, 858, et in-
piz, h. e. curru vecta, Olympiæ ap.
Pausan. V, 45, p. 414. *Hæc* ei quo-
dam modo propria fuit, etiam ex La-
tinorum religione. Nota Sabinorum
Iuno Curia, cf. Servius. Locum no-
stri poetæ expressit Ovidius Fast.
VI, 45: *Poenitrat, quod non fovi Car-
thaginis arces, Cum mea sint illo cur-
rus et arma loco*. — 47. 18. Cartha-

Si qua fata sinant, iam tum tenditque sovetque.
 Progeniem sed enim Troiano a sanguine duci
 Audierat, Tyrias olim quae verteret arces; 20
 Hinc populum, late regem, belloque superbum,
 Venturum excidio Libyae: sic volvere Parcas.
 Id metuens, veterisque memor Saturnia belli,
 Prima quod ad Troiam pro caris gesserat Argis;
 Nec dum etiam causae irarum saevique dolores 25
 Exciderant animo: manet alta mente repostum

gine, Romae aemula, praecclare utitur poeta h. l. — ut ea urbs regnum gentium, caput imperii terrarum, sit, lunn iam tum, ante Romam conditam, tendit, contendit, allaborat, operam dat, sovetque, pro vulgari, atudet, sovet hoc, haec rem, hoc consilium, animo et cogitatione. — Si qua ratione. — 19-22. Eodemvero et Troiana stirpe ortum habituram esse acceperat gentem (progeniem dixit), quae Carthaginem aliquando esset eversura. Populum enim, ab ea gente erigendum, ad excidendum Carthaginem in Africam copias suas esse traieciurum. Iam expende rationem poeticam. H. — sed enim, ἀλλὰ γὰρ, cf. III, 163. Quid. Met. I, 530. W. — Hinc, ex hac progenie, posteritate Troianorum. Alii referunt ad sanguinem Tro. H. hinc pro hinc ortum. Similiter unde usurpatur apud Virg. Od. II, 42. J: iuvenes, unde periculum—contremuit domus. W. — populum late regem pro late regnantem, v. Burm. ad Petron. c. 82 estr. Comparant supplexionem Homericum et supplexionem, cf. inf. I, 235: Hinc fore ductores etc. — bello superbum, exquisitius quam potentem, ferocem, utpote victorem, αὐδίσυρτα. Semel de hoc usu vocis apud poetas monemus. — Libya plenius pro Cartha-

gine in ea Africae parte sita. — venturum excidio, ad excidium, ut auxilio, subsidio. — 22. Audierat Parcas sic volvere, haec moliri, machinari. — 23. 24. Veteris belli, paullo ante g. III, ut vetus et antiquus interdictum. — prima, primum, prius, olim. — Argi pro Argivis. — 25-28. Versus in parentheses esse positos puto: Id metuens ei belli memor, quod gesserat, — arcebat Troas. Cum autem alias causis interposuimus, iniquum Paridis iudicium, quo Iunonis forma inferior pronuntiata fuerat, et Ganymedis raptum, addit v. 29, His accensa super, super cetera, insuper, etiam his sibi factis iniuriis 25-28 inflammata, arcebat Troas. H. Parenthesis vix probabitur. Nam bellum ipsum causa odii habetur (contemplantur formulam annectendi Necdum etiam) ad quam accedunt causae memoratae 25-28. Legitime pertexenda oratio per participia, metuens — memor et accensa recordatione iudicii Paridis, originis Troianorum, honorum Ganymedis — arcebat. W. — 26. Manet repostum pro vulgari; est repositum in animo, alte, profunde. Comparanda autem cum his Homericis II, 6, 25-30. Formam adumbravit Statius Theb. I, 246, ubi Iupiter: neque enim arcana de pectore

Iudicium Paridis, spretæque iniuria formæ,
Et genus invisum, et-rapti Ganymedis honores:
His adcensa super, iactatos aequore toto
Troas, reliquias Danaum atque inmitis Achilli, 30
Arcebat longe Latio; multosque per annos
Errabant, acti fatis, maria omnia circum.
Tantæ molis erat Romanam condere gentem.

Vix e conspectu Siculae telluris in altum
Vela dabant, laeti et spumas salis aere ruebant, 35

fallax Tantalus et sævas perit iniuria mensæ. — 27. Hinc Ovid. Fast. VI, 43: *Causa duplex iræ: raptu Ganymede dolebam; Forma quoque Idaeo iulice victa mea est.* Ceterum versus est ex ornatisimis. — *spretæ iniuria formæ* adiectum ad declarandum iudici indolem: *spretæ forma* est Iunonis pulchritudo pulchritudini Veneris posthabita; et quia id eum Iunonis iniuria factum, dixit plenius: *iniuria spretæ formæ.* — 29. *Genus iuvinum*, propter Dardanium, Iovis et Electræ, pellicis, filiae Atlantis, filium, a quo Troiani ducunt originem. — pro Ganymede raptu, (vid. Aen. V, 255) *raptu* (cf. IV, 498) *Ganymedis honores*, ministerium poculorum, ad quod receptus est, remota Hebe. — 29-33. *reliquias Danaum*, a Danais et ab Achille relictos Troianos, qui Achivorum manus effugerant. *H.* Nomina *Danaum* et *Achillis* Graecos apte complecti apparebit computanti Hom. Od. α, 344. *inmitis* ingenium fortis herois designat, nec magis in contantum dicitur, quam *arvus Hector* 99. Add. de Aiace *αἰπὸδυμος* apud Soph. Al. 885. *H.* Mox multos annos h. e. septem. — *acti fatis*, quia hi ipsi Troianorum errores fatales erant. — *molis*, moli-

tionis, difficultatis. In prosa: Tam difficile erat, ut Troiani in Latium pervenirent, ibique stirpis, ex qua Romani orituri essent, auctores fierent.

34. Hic, ut in *Odyssea*, in mediis res abripitur lector. Quomodo enina e Sicilia solverit Aeneas, qui tum classe in Italiam tendebat, infra videbimus sub finem libri III. Sed, tempestate mota orta, a cursu avertitur et ad litus Africae, tantum non naufragio facto, deicitur. Rerum autem ordinem ipsamque dictionem ad Homeri exemplum instituit *Odys.* 4; ubi Ulysses e Calyptos insula Ithacam petens, cum iam Phaeaciam in conspectu habet, tempestate a Neptuno excitata naufragus enatat. Quod ibi Neptunus facit, tributum h. l. Aeolo; quodque Leucothea, hic Neptuno conf. Macrob. Sat. V, 2. In Homero tamen maior rerum varietas narrationisque suavitas. — 35. *Vela dabant*: cum per epezegezin hoc vellet explicare, saltem verbis erat ornandum, cum sententia eadem maneret; hinc *spumas salis*, ἄλμας, maris; occurrit et ibi. — *aere*, aerata navi; sic et *puppis aeratae et aereae*, ut Aen. V, 498. — *ruebant*, secabant, ut terra ruitur sulco facto, eruitur. —

Quum Iuno, aeternum servans sub pectore volnus,
 Haec secum: Mene incepto desistere victam,
 Nec posse Italia Teucrorum avertere regem!
 Quippe vetor fatis. Pallasne exurere classem
 Argivum, atque ipsos potuit submergere ponto,
 Vnius ob noxam et furias Aiacis Oilei?

laeti, alacres, Italiae, laborum finis, tum tandem propiores, *πρόθυμοι*, cf. II, 394. 395. Sed habuit poëta ante oculos versum 269 Odys. ε. γυθίσσινος δ' οὐρα πέρας' ἰστιά δ' ἰος; Οδυσσεύς, — 36-38. *Aeternum volnus*, qui v. 25 *saevi dolores*, dolor de iniuria, et eum dolore ira; ita G. *ἔλκος*. Adumbrata autem Iunonis indignatio ex Odys. ε, 284 sqq., ubi similis oratio Neptuni. Hic nullus fere est poëta, qui non eundem ad modum iram alicuius dei fluxerit. Similem prorsus locum videbis inf. lib. VII, 286-320, quem compressasse non poenitebit. *M. — mene — desistere*; nonne dolendum est, me desistere. Infinitivus, ad indignationem declarandam usurpatus, haud frequens apud Virgilium; vid. Ecl. IX, 47, et Aeneid. XI, 269. Graecos infinitivum praeferre esse usum, egregie docuit Valckenæer ad Phoeniss. Euripid. p. 572. Exclamationis signum pro signo interrogationis post *regem* posui. — *victam* poëtica copia adiicitur. — *Teucrorum regem*, ducem. — 39 Quippe ironice usurpatum vid. IV, 217. Ironia convenit indignanti. — *Pallasne*, nonne Pallas. *W. exurere*. Exuri dicitur, de quo nihil superest, ut, *quid memorem exurati Ercynio in litore classis?* S. — 39 sqq. Potuit tamen Pallas (et quanto magis ego, vs. 46), contra fato (h. e. quamquam faustus reditus fato erat destinatus) Achivorum

classem coelestem igni comburere et fluctibus opprimere, unius Aiacis ulciscendi causa. Ab Euripide haec sumta esse, Macroh. V Sat. c. extr. monet. Locus est in Troad. v. 27-86; videntur etiam versus 23 sqq. Virgilio ante oculos fuisse. Fabulae fundus est in Homero Odys. γ, 435 sq. et nullo magis δ, 399 sqq.; sed ibi Neptuno tribuitur, quod h. l. Minerva facit: *Illum expirantem — Turbine corripuit*. Homerum autem secuti poëtae cyclici varie et copiose, in primis in Nōstris suis, tractasse videntur hanc narrationem, ut ex Quinto Cal. intelligo, qui copiose Aiacis fato exponit lib. XIV, 420 sqq. Etiam Lycophron in Cassandra vs. 392. 393, cum vulgari narratione consentit. Virgilianam tamen rationem Hyginus habet fab. CXVI; unde colligo, Tragicum aliquem Minervae partes has olim dedisse, quas Homerus Neptuno dedit; quamquam et ipse Homerus huic variationi locum fecisse videri potest, cum interdum totam reditus Achivorum calamitatem ad solam Nineevam refert, ut Odys. α, 326, 327; γ, 435, 445. — 40. *Ipsos Argivos*. — 41. *Vnius ob noxam*, cum antea Achivis esset studiosissima. ob *Aiacis*, *Oilei* sc., insanam libidinem, qui stuprum Cassandrae intulerat in Minervae templo, in conspectu ipsius deae. Facilius hoc honeste, graviter tamen, declaratur per *noxam* et per

Ipsa, Iovis rapidum iaculata e nubibus ignem,
 Disiecitque rates, everitque aequora ventis:
 Illum, expirantem transfixo pectore flammam,
 Turbine conripuit, scopuloque infixit acuto. 45
 Ast ego, quae divom incedo regina, Iovisque
 Et soror et coniunx, una cum gente tot annos
 Bella gero. Et quisquam numen Iunonis adoret
 Praeterea, aut supplex aris inponat honorem?
 Talia flammato secum dea corde volutans, 50
 Nimborum in patriam, loca feta furentibus austris,

furias. — 42. En exemplum dese fulmen moderantia. Sed talia iam vulgata sunt, cf. IV, 420; res etiam in gemmis obvia. Ad poetar. locum, cf. Q. Calab. XIV, 445 sqq. 508, 532, et Serv. ad h. l. — 42-45. Poeta per tempestatem navium desperatione ad Caphareum, Euboeae (cf. inf. XI, 260) promontorium, Ajax Oilei f. ad Gyrae petras, prope Myconium insulam, actus naufragium fecit. Ipsum vero Pallas fulmine percussus procellae. vi scopulo etiam illis. Commentarii loco esse potest Senecae imitatio in Agamemnone, quo loco Achivorum reditum narrat 528 sqq. adde Quintum Cal. l. c. XIV, 547 sqq. — 46. 47. Cf. Aen. VII, 304, 307. — 310, *ingreda*, h. e. quae sum; sed illud maiore cum dignitate. Incessus deorum, in primis Iunonis, satis notus. Propert. II, 2, 6: *incedit vel Iove digna soror*, h. e. tamquam altera Iuno. — *Iovis soror et coniunx* ea Homericum *παιγνύμεν ἀδελφὴ τε*, II. π. 432. — 48. Praeclare ad invidium bella gero, pro eam perdere cupio. *H.* Et quisquam, vid. Not. ad Ge. II, 433. *H.* — *numen Iunonis*, me; at quanto gravius! Adumbrata autem haec ex Od. v, 128 sqq. — 49. *Praeterea*, post la-

lia, in posterum; est Homericum *ἔτιωτα*. (Ad tempus relatum significat postea, ut Ge. IV, 50-52, *neque illuc — praeterea exiit*. W.) — *honor*, solenne praetium de sacrificiis, libationibus etc., quae in deorum honorem fiunt, aliquantulum ornatas habet. Expressit versum Ovid. Am. III, 3, 33: *Et quisquam pia tura focis imponere caret?* Jam vides, honorem plus dignitatis epicae habere. Maius etiam decus adiecto *supplex*, vocabulo religioso, quod omnino; ut *supplicare*, ad cultum deorum refertur, sacris vel precibus laetis. Rectius alii eodd. praebent *adorat* — *imponit*.

50. Nota narrandi artificium: non ante verbis consilium Iuno exponit, sed statim, quid ea peregerit; subicitur. Habuit autem poeta ante oculos II, 5, 230 sqq. ubi Iuno Somnum adit — 51. 52. *Nimborum* h. ventorum, qui *perturbati aëris, repentinaeque ac principium pluviarum causae* sunt: *feta* praeterea, ut *gravida*, cf. IV, 229. plena austris, omnino ventis, sed austris sunt saevissimi in mari mediterraneo; igitur melius hoc genus ponitur. — in *insulam Aeoliam* venit, h. e. unam ex Aeoliis seu Vulcaniis vel Liparais, forsasse in ipsam

Aeoliam venit. Hic vasto rex Aeolus antro
 Luctantis ventos tempestatesque sonoras
 Imperio premit, ac vinclis et carcere frenat.
 Illi indignantes magno cum murmure montis
 Circum claustra fremunt; celsa sedet Aeolus arce
 Sceptra tenens, mollitque animos, et temperat iras;
 Ni faciat, maria ac terras coelumque profundum
 Quippe ferant rapidi secum verrantque per auras.
 Sed pater omnipotens speluncis abdidit atris,
 Hoc metuens; molemque et montis insuper altos

Lipatam. conf. Aen. VIII, 416, 417. Tum adi Odys. x, 1 sq. — 52-56. Ornati versus: Aeolus inclusos tenet ventos, vasto antro; naturale enim est, vaporem et spiritum per loca concava (subterranea) concitari, sicque fieri ventum, cf. X, 54. vid. Senecam Qu. Nat. VI, 48. — 54. imperio premit, gravius, quam regit, et frenat plus, quam tenet, collibet. — vincula per earcerem declarantur; non enim compedes esse possunt. Sunt igitur pro custodia. — 55. Optimo iunges: fremunt eam murmure montis. Certe murmur montis recte iungitur: nam, quae oculorum auriumque sensu accipiuntur aliquo in loco, ea ipsi loco tribuuntur. conf. inf. 424. Praesivit autem nostro Lucret. VI, 496: Speluncas—venti quum, tempestate coorta, Impleverunt, magno intelliguntur murmure clausi; Virgilius vero Statio Theb. I, 346: Iam claustra rigentis Aeoliae percussa sonant etc. item Valerio Flac. I, 574 sqq. in primis 591 sqq. — fremunt venti circum claustra, spiracula, erupturi. — 56. 57. Celsa in arce, extra antrum, alto in montis cacumine, infra 140 couda dicta a. regia. Sic apud Homerum Odys. x. pr. habet regiam Ae-

olus, ut et apud Quintum I. c. 475. — mollit animos, domat, δαμάσκει, h. e. reprimit ac coercet eorum impetus, iras, furores. II. animos, naturam ferocem et cupiditatem atrociter erumpendi vehementem. Rebus insinimis tribuuntur animi et VII, 383, sed alio sensu. W. — 58. Ni faciat—quippe ferant exquisitius, quam vulgare, quod ni faciat Aeolus, ferant utique, δὴ, δὴ ἔξ. Etiam pedestris oratio, mutato ordine: quippe, ni faciat, ferant. — profundum coelum, altum, v. ad Georg. IV, 222. Habuit poeta ante oculos Lucret. I, 279, 280: Venti—corpora caeca, Quae mare, quae terras, quae denique nubila coeli Verrunt ac subito vexantia turbine raptant. — 60-64. Primum ventos speluncis inclusit, insuper, praeterea, molem et (quae molis est explicatio) montes altos ite imposuit. II. insuper (ὑπερθε) imposuit idem quod super imposuit, ut III, 579, dixisse poetam manifestum est. insuper pro praeterea, hac sententiarum iunctura, languere mihi videtur, et positura verborum offuscid. W. — fodere certo, certa lege, ratione; non temere et pro eorum impetu. — premere, habenas inhibere, retrahere: opp. laxas dare, laxare,

Inposuit, regemque dedit, qui foedere certo
Et premere, et laxas sciret dare iussus habenas.
Ad quem tam Iuno supplex his vocibus usa est:

Aeole; namque tibi divom pater atque hominum rex
Et mulcere dedit fluctus et tollere vento; 66

Gens inimica mihi Tyrrhenum navigat aequor,
Ilium in Italiam portans victosque Penatis:

Incute vim ventis, submersasque obrue puppes;
Aut age diversos, et dissiice corpora ponto. 70

Sunt mihi his septem praestanti corpore Nymphae;

Quarum quae forma pulcerrima, Deiopeam

Connubio iungam stabili propriamque dicabo,

Omnis ut tecum meritis pro talibus annos

Exigat, et pulchra faciat te prole parentem. 75

modo coercere (v. 54 *freinare*), modo liberiores impetum concedere, omninoque moderari.—*inssus* a love, cfr. 77.

65—69. *Aeole*; namque;—poëta ratio, qua (Homeri exemplo γὰρ, v. e. II. ω, 334, ubi cf. Efm.) proximam formam in causa redilenda relinquit, et simul orationi vehementiam affectus conciliat: *Aeole*; quandoquidem tibi *Impiter*, πατήρ ἀνδρῶν τε θεῶν τε, dedit hoc, ut possis tempestates excitare et sedare, incute vim ventis—ponto, concita ventos, ut aut obruatur fluctibus classis mihi invisa, aut dissiciatur. — *mulcere fluctus*, placare, reprimere; et *tollere eos vento*, h. e. concitare, ut alte insurgant. Sumtum ab Ennio Annal. XVII. Auster et Aquilo *Endo mari magno fluctus extollere certant*. Odyss. x. 21, 22: κίον γὰρ ταῦτις ἀνέμων ποίησις κρονίων, ἥνι παύμεναι, ἢ ἀνέμῳ, ὃν κ' ἰσθίησι. — *navigat per aequor* (ut *vehi maria* 524. *W.*) 68, ut in Italia novas sedes quaerat; cf.

VIII, 42; Pulcherrimus versus verborum delectu. Ovid. *Fam.* IV, 251: *Quam Troiam Aeneas Italos portaret in agros.* — *Incute*, ut incutere, transmittere, vim, violentiam, iram, ventis, tertio casu. Sic melius. Concita ventos vehementiora. Servius ad Ennium: *dictis Romanis incutit iram.* — *submersas obrue* gravius quam *submerge*. — *age diversos*, dissipa, disperge per diversa, ut Serv., et *dissice corpora*, h. e. eos, sed praeclare corpora, quippe naufragio facto mari mersos. Atque sic factum vides inf. 418, 428, 429. — 71. Locus expressus ex IL 6, 267 sqq. Alias Iunoni Charites vel Horae adsunt, h. l. Nympharum chorus, quod observandum. — 73. Verba *stabili propriamque dicabo*, h. e. dabo, simpliciter, ad ornatum et declarationem verborum refer *connubio iungam*. Idem versus IV, 126 legitur. Aemulatus poëta est illud Δώσω ὀνούμεναι καὶ σὺν καλέσθαι ἄροισιν. — 74. *omnes ut tecum*: ἢ αὖν ἐλθεῖν ἔμπα πάντα.

Aeolus haec contra : Tuus, o regina, quid optes,
 Explorare labor ; mihi iussa capessere fas est.
 Tu mihi, quodcumque hoc regni, tu scepra Iovemque
 Concilias ; tu dās epulis adcumbere divom,
 Nimborumque facis tempestatumque potentem. 80

Haec ubi dicta, cavum conversa cuspide montem
 Impulit in latus ; ac venti, velut agmine facto,
 Qua data porta, ruunt et terras turbine perfiant.
 Incubuerunt mari, totumque a sedibus imis
 Vna Eurusque Notusque ruunt creberque procellis 85

77. *Explorare*, recte secusne id fiat, quod velis fieri. Tu ipsa videris, an recte haec a me postules. Praemunit transitum ad Neptuni indignationem de Aeoli audacia v. 130 sqq. Simplicius Homerus II. 2, 496 : Αὐδᾶ, ὃ τὴν ἐποπτεῖαν τὰ δὲ μὲν Διὶ καὶ Ἄνρω γινώσκων, Venera ad Iunonem ; quem versum et alibi repetit. — 78. Verba hanc sententiam faciunt : tuae erga me gratiae debeo hoc ventorum regum, quod mihi a Iove impetrasti, quin et ipsam inter deorum ordines locum ; is enim designatur antiqua poësi per latus : *epulis accumbere divom* ; ut de Somno Hom. I. I. v. 241, σὺ δὲ καὶ ὕπνου. Obscuriorem aliquam fabulam subesse necesse est ; antiquiores poëtae, qui aërem, atmosphæram nos dicimus, per Iunonem declaraverunt, eius beneficia Aeolum deum factum narrasse videntur ; aër autem concitatus ventos creat. Certavit cum Homero I. I. II. 2, 238, ubi Iuno Somno ὕπνον ab Vulcano affigere fabricandum promittit. — *tu concilias, dās*, pro praeteritis, conciliasti mihi voluntatem Invis, ut ob eo regnum ventorum acciperem. *Conciliare* ad plura et diversa refertur. II. Praesentia sunt significantiora.

Tribuitur Iunooi, quod etiam tum fiebat. *II*.

81—83. Haec eodem ap. Quintum I. I. v. 479 sqq. Aeolus χερσὶν ὤπ' ἀναμάρτυτον ὄρος πύλας τῶν τετραλῶν — βίᾳ δ' ἐπ' ἑκλῆξε καλῶν (non male epitheton adiecit Maro *cavum montem*, propter antrum). Egrege autem dei et potentia et impetuosum obsequium declaratur, uxo ictu latere montis percusso, percusso ac patefacto. Ita *in latus* est pro *in latere*, ut inf. v. 444, *Fram—in puppin ferit*. Simplicior Homeros Od. 2, 291 sq ; nec tamen minus anblimis. Statius Virgilii vestigiis inutit : *dubiamque iugo fragor impulit Ortea In latus*. Theb. I, 419 : — *conversa cuspide*, hastae, quae diis pro sceptro est ; hanc intorquet, immittit, ruptaque rupe viam ventis facit, qua erumpant.

84—86. *Incubuerunt* ; incumbunt, *ἐνέπυον, ἐνέπυον, ἐνέπυον* — *a sedibus imis ruunt*, h. e. eruant a fundo ; inf. II, 419 : *imo Nereus eiet aequora fundo*. Sequitur tempestatis descriptio, omnium fere post Virgilium poëtarum imitatione nobilitata, in qua observandum, quomodo omnia sint ad terrorem et admirationem

Africus, et vastos volvunt ad litora fluctus;
 Insequitur clamorque virum stridorque rudentum:
 Eripiunt subito nubes coelumque diemque
 Teucrorum ex oculis; ponto nox incubat atra:
 Intonuere poli, et crebris micat ignibus aether; 90
 Praesentemque viris intentant omnia mortem.
 Extemplo Aeneae solvuntur frigore membra;
 Ingemit, et, duplilis tendens ad sidera palmas,
 Talia voce refert: O terque quaterque beati,
 Quis ante ora patrum Troiae sub moenibus altis 95
 Contigit oppetere! o Danaum fortissime gentis
 Tydide, mene Iliacis occumbere campis
 Non potuisse, tuaque animam hanc effundere dextra!
 Saevus ubi Aeacidae telo iacet Hector, ubi ingens

narrata. — 87: Laudat Servius ex Pacuvio in Teucro: *armamentum stridor et rudentum sibilus; funium assultorum*. — 88. 89. Odys. ε, 193: *ὅν δ' ἐνέπτεσσι καὶ λυγρὴ Γαίαν ὀμοῦ καὶ πάντων ὀρώρου δ' οὐρανόθεν γυγέ*. cf. Odys. ε, 66-69, et inf. III, 198, ubi *ἄνθρωποι*, qui h. l. *naufes*. Mox *poli* pro *cuelo* simpl.

92. Naturae veritatem seculus posita, exemplo Homeri Od. ε, unde locus expressus, v. 297, καὶ τότε Ὀδυσσεὺς λίτο γούνατα καὶ φίλον ἦτορ (aliud est Achilles exemplum, qui mortem a Xanthi eluvie instantem similiter exhorrescit, Il. φ, 270), Aeneam suum metū vacare non sinit. Priacis heroibus et metuere et flere haud indecorum est. — 93. Οὐχ ὅσας δ' ἄρα τέτυκτο πρός ὃν μεγαλύτερον θυμόν, v. 298. Od. ε, et sequitur similis oratio Vlysis, ut hic Aeneae. — 94-96, ibid. 360, Τραυμάχαρες Δαναοὶ etc. Compara locum. cf. Il. φ, 279 sqq.: nostrum imitatur Seneca Agam. 515 sqq. — *oppetere mortem*,

plene dicitur; posita absolute posuit, ut *obire mortem*, mox *obire* simpli-
 ailer. — 96-98. Diomedem, Tydei f. potissimum inter Achivos memorat, quoniam cum eo congressus Aeneas a Venere morti ereptus fuerat. v. Il. ε, 239 sqq.; 314 sqq. *Fortissimum* eum appellat ex Il. ζ, 98, ubi Helenus de eodem: *Ὅς δὲ ἐγὼ χείριστον Ἀχαιῶν ἦναι γινώσκω*. — 99. Odys. γ, 408: Nestor facta Achivorum apte Troiam recensens, *Ἐνθα δ' ἔπειτα κατέκτανεν, ὅσσοι ἄριστοι· ἐνθα μὲν Αἴας κείται Ἀρήιος, ἐνθα δ' Ἀχαιεύς, Ἐνθα δὲ Νέστωρ ὅλος*. — *Ἐνθα δ' ἰμὸς φίλος υἱός*. *suavissimus locus!* *saevus Hector* simpl. pro fortis, ut *acer*, *asper*, v. 14. Scilicet, ut semel monuimus, eum *saevus* proprie ad iram, furorem ac vehementiam spectet, pro communī epitheto, saepe tantum ad ornatum; adhibetur in omnibus rebus, quae ad bella, pugnas, virtutem; ad imperia, regna; insana; ad mare, ventos, tempestales pertinent. Quo fit, ut nonnumquam per fortis, magnus,

Sarpedon, ubi tot Simois conrepta sub undis 100
Scuta virum galeasque et fortia corpora volvit.

Talia iactanti stridens aquilone procella
Velum adversa ferit, fluctusque ad sidera tollit.
Franguntur remi; tum prora avertit, et undis 104
Dat latus; insequitur cumulo praeruptus aquae mons.
Hi summo in fluctu pendent; his unda dehiscens

potens, declarari possit, ut Homericis *δυνεὶς, αἰνός, ἀπνής*. — *telo*, hasta, v. II. χ, 319. — *iacet*, perit, *xsitai*, quamquam corpus Hectoris sepulchram sub moenibus urbis habuit, v. II. ω, 786; at non vero Sarpedon *ingens*, *πλώπιος*, qui in Lyciam fuit ablati. II. Non ignoro *pro patria iacet* esse *pro patria cecidit*. Sed *iacere in campis Iliacis* non dicitur, qui ibi caesus est, sed qui ibi caesus prostratus est, aut sepultus. De sepultura igitur Sarpedonis aliter quam Homer. II. π, 667, Maronem tradidisse mihi persuasum est; hac praesertim sententiarum iunctura: *Sarpos ubi iacet Hector, ubi ingens Sarpedon*. W., — 100. 101. Contingit cum Homero II. μ, 22 sq. *καὶ Σιμῶντος ὅθι (in cuius litore) πολλὰ βότρυα καὶ τρυφάλαι καπνίσσον ἐν κινήσει, καὶ ἡμεῶν γένος ἀνδρῶν*. Sic ja mari inf. v. 119; Addē XI, 257: *Quos Simois premit ille viros*. Praelia autem ad Simoentem facta respicit. — Versum 101 infr. VIII, 539 repetit. II. Ibi lectio praestantior *sub undas*, ut hic *sub undis*, recepta ex auctoritate codicis Medicei; quam, quamquam alii etiam libri h. l. *undas* praebent, deserere non ausus sum. W.

102—105: *iactanti* simpl. dicenti (vociferanti; abest notio iactantiae. W.) Homerus Od. ε, v. 313: *ὧς ἄρ' αὖν εἰρήνην Πάριον μέγα κῆμα κατ' ἄρει, δαδὼν ἐπισπόμενον—μῆσον δὲ τοὶ ἱστῶν ἱάξιν δαίτη μισογόμενον ἀνέμων*

ἰδούσα Σύλλα. — *stridens aquilone procella*, h. e. ab aquilone incitata, immissa; plus autem est in *stridens*. Magna igitur venti vis a septentrione veniens *ferit velum* et lacerat, *adversa*, a proa inruens, excitatque fluctum ingentem, quo utrinque circa navis latera se provolvante remi franguntur; seu, quod proprie dicitur, *detergentur*; Graecorum *παρσύνει τοὺς τραπεζοὺς*, cf. Diodor. XI, 18, unde sequitur *τὸ παραρρίσσει, ῥέρισθαι πλεῖστα τὰς ναῦς* vel *ἐπικρῆσαι*; *detersis* ac. remis iam obliquo cursu fertur navis, et *prora avertit* ea, incerta in hanc vel illam partem fertur, et navis undis, fluctibus, *dat latus*. Illustrantur haec ex Valerii Fl. imitatione I, 618, 619; cf. Quint. Cal. XIV, 592. Fundus est in Odys. I, 70 sqq. de Ulyssae a Ciconibus progressu; ingravescit aquilo, et naves *αἰ μὲν ἵπαι' ἰσέρον' ἐπικρῆσαι, ἐπὶ δὲ σπιν Τριχῶν τε καὶ τετραχῶν διέσχεον ἱς ἀνέμοιο* (*stridens a. p. velum adversa ferit*). Locus est e praestantissimis. — 105. *insequatur mons aquae praeruptus cumulo*, h. e. prae-ruptus, propter altitudinem cumula-tae aquae. II. *lunge insequatur cumulo* h. e. mole sua, cf. II, 498, *amnis fertur in arva furens caquido*. W. Intel-ligit autem *decumanum fluctum* (Graeci *ἐπικυμῶν* dicunt, fortasse pro ma-ris diversa natura), qui aliis minori-bus ipse maior succedit. Eo autem

Terram inter fluctus aperit: furit aestus arenis.
 Tris Notus abreptas in saxa latentia torquet;
 Saxa vocant Itali, mediis quae in fluctibus, Aras;
 Dorsum inmane mari summo. Tris Euris ab alto 110
 In brevia et syrtis urguet, miserabile visu,
 Inluditque vadis, atque aggere cingit arenae.
 Vnam, quae Lycios fidumque vehebat Oronten,
 Ipsius ante oculos ingens a vertice pontus
 In puppim ferit; excutitur pronusque magister 115
 Volvitur in caput; ast illam ter fluctus ibidem

Insequente alterum navis latus alte
 deprimitur, alterum exstat. Itaque *Mi*,
 alii ex iis, qui in navi sunt, v. e. in
 dextris transitis, pendent summo in
 fluctu, alii, qui in sinistris sunt, emer-
 guntur mari. Nisi quis v. 106 sciun-
 gere a superioribus, et de aliis navi-
 bus accipere malit. *II*. Posterius ma-
 xime gravitas narrationis postulare
 videtur. *arenis*, in fundo maris, quò
 sensu *arenas* dicuntur apud Ovid.
Met. XI, 499. *W*.

108—112. *Aras* proprie ita dictas
 seu *Aegimuri* insulas designat, ex ad-
 verso Carthaginis sitas, in nostris ta-
 bulis geographicis obvias. Notum noli
 accipere proprie dictum; ut nec *Eur-*
um. — *saxa latentia*, ἱερὰ τὰ ὑπὸ ὕδατι;
 ut saepe. — Versus 109, ut scionus,
 manu aliena illatus esse videtur. *dor-*
sum alias *taenias* appellant. — *mari*
summo, sub maris superficie latentes
 scopuli: οἰσθὶ δ' ἄλμυρ Ἀπλόος εἰλεῖ.
 τὰς γὰρ τῆς ὑπὲρ ὅσων ἔχουσιν, *Apoll.*
IV, 4270, 4271; e quo loco, ubi in
 Syrtis incidisse Argonautae dicuntur,
 plura transtulit Virgilius. — 111. *Syr-*
tes interpretatur poeta per *brevia*, τὰ
βραχέα, vadosa loca, qualis litorum
 sunt; opp. *profunda*, alta vel *aperta*.
Inf. V, 221, de scopulis *brevia vada*.

Non autem de Syrtibus proprie ita
 dictis, maiore se minore, in Libyae
 litore cogitandum. — 113. *Vnam*
ingens pontus (ταῦθ' εἰς pro fluctus,
 quod imitatus Valer. *Flac.* IV, 686,
effluit imber Spumeus, et magno pup-
pim procul aequore ventit) *ferit in*
puppim, ictu in puppim delato, κατὰ
πρόμηναν (non ἐπὶ πρόμηναν, quia
 diversa plane res est, ἐπὶ πρόμηναν
Ἰλαίου) a vertice, h. e. desuper, v.
 sup. ad *Georg.* II, 310, alte insurgens
 fluctus desuper in caput irrumpit. *Odyss.*
ε, 313, ἔλκον μέγα κύμα κατ' ἄκρης,
δαίνας ἐπισύμμενον. Puppi ita de-
 pressa, inclinatur gubernator et in
 mare prolabitur; quamquam et ipse
 fluctus adiuvare satis casum hominis
 potuit. — 115-119. Vides Homërum
 l. I. *Od.* ε, 314: περὶ δὲ σχιδίην Ὀδ-
 ῡξην. Τῇ δ' ἄρ' ἀπὸ σχιδίης αὐτὸς
 (Vlysses) πῶτα κηδόμενος δὲ ἐκ χυ-
 ρῶν πρότερος. μέσση δὲ εἰ ἰσθὸν ἔαξεν
 Δαϊνὴ μεταγομένην ἀνέμων εἰλοῦσα
 θύελλα. Τηλοῦ δὲ σπείρον καὶ ἐπὶ κρη-
 νον (velum et antenna) ἔμπροσθεν πόντου.
 Τὸν δ' ἄρ' ὑπέβρυχα θῆκε, etc. Ob-
 servanda autem in Virgilio variatio
 in diversis navium casibus. *Magistrum*
 nominat *Aen.* VI, 331 seq. *Leucanum*
 et *Lyciae* ductorem classis *O*. Quod

Torquet agens circum, et rapidus vorat æquore vortex.

Adparent rari nantes in gurgite vasto:

Arma virum tabulaeque et Troia gaza per undas.

↗ Iam validam Ilionei navem, iam fortis Achatae, 420

Et qua vectus Abas, et qua grandaevus Aletes,

Vicit hiems: laxis laterum compagibus omnes.

Adcipient inimicum imbrem, rimisque fatiscunt.

Interea magno misceri murmure pontum,

Emissamque hiemem sensit Neptunus, et imis 425

Stagna refusa vadis, graviter conmotus; et alto

pronus volvitur in caput, translatus est ex verbis: ὁ δ' Ἰρ' (κυβερνήτης) ἀπρυτῆρι δοκῶς κάρπας ἀπ' ἐκπύου. — Odys. μ, 413. Mox v. 417. *Vorat* est absorbet, καταπίπτει. Videtur fluctus ingens irruendo in mare voraginem profundam aperuisse, in quam dum mare revolutum fertur, impingitur illud in latera navis, eamque circumagat et mersit. — 418. *rari* epith. ornans, ut et *vastum*; nihil amplius. — *gurgites*, πύγαι δαίμυα θαλάσσης. Conspiciuntur passim nantes (cf. Od. μ, 417, 418) et *arma* h. e. elypei, quos, cratibus testos coriis indutus, quis dubitet aqua ferri potuisse? Laudant Liv. I, 32: *multique mortales — in flumine ipso perire, quorum fluitantia arma ad urbem cognita in Tiberi*. Adde sup. I, 400 sqq. et Aen. VIII, 539, *quam multa sub ioulos Senta virum galeasque et fortia corpora volves, Thybri pater!* conf. Dorvill. ad Chariton pag. 627, qui et Manil. V, 54 laudat. Erant autem nullum arma in puppibus religata, v. X, 80. Navium armamenta alii malunt intelligere; sed *arma virum* dicit. *H.* apparent repete ad *arma virorum*. W. — 420. Nomina sunt ex Homero, non autem ipsi homines. —

422. *Vicit hiems*, tempestas. χειμώνι labefactavit, solvit navium latera, ut aqua subiret. — *imbrem* aquam maria post Ednium et Laetretium dixit; et post Virgilium saepe alii poëtae, ut Stat. III Theb. 254. — *inimicum* gravius accipiendum pro exitioso. Materiem ornatisimi loci habuit haec verba: ἀπὸ τοῦχους Αὔρε κλύδων ἐπὶ πρὸς τὴν δὲ φίλῃν φίλος κύμα. — *rimisque fatiscunt*, solvantur, ut rimas agant, cf. ad Ge. I, 480.

424—426. Tempestas tandem deserbit Neptuni interventu. Apud Homerum Od. ε, 334. Ulysem proapicit Leucothea, et offert κρηδεῖνον aquam, at servat eum Minerva vers. 382 sqq.: nam a Neptuno tempestas fuerat immissa — 425. *Sensit Neptunus pontum misceri* magno eum murmure, et *sensit hiemem emissam*, — et *stagna refusa*. Duplex structura, ut saepe. *H.* Quam non videbis, dum in participiis *emissam* — *refusa* copulam esse intelligas. Verba *Interea m. m. mur.* IV, 60 eastant. *W.* *stagna* pro mari, quod *refusum*, rivum et easturbatum, erat *ex imis vadis*, fundo, quod v. 84, *a sedibus ima, βυθόθεν*; *stagna* pro mari novasse videtur poëta ex λίμνη apud Homerum. — 426.

Prospiciens, summa placidum caput extulit unda.
 Disiectam Aeneae toto videt aequore classem,
 Fluctibus oppressos Troas coelique ruina;
 Nec latuere doli fratrem Iunonis et irae. 130
 Eurum ad se Zephyrumque vocat; dehinc talia fatur:
 Tantane vos generis tenuit fiducia vestri?
 Iam coelum terramque meo sine numine, venti,
 Miscere et tantas audetis tollere moles?
 Quos ego.... Sed motos praestat componere fluctus. 135
 Post mihi non simili poena commissa luetis.
 Maturate fugam, regique haec dicite vestro:
 Non illi imperium pelagi saevumque tridentem,

129. *Graviter commotus. Turbatus*, *συχυθείς*, rei navitate, sensit Neptunus tempestatem in mari motam; tum exipite ille e mari sublato prospicit *placidum caput* adiectum, quod tempestatem non ob ipso deo, ex ira in Troianos, ortam esse significare voluit poeta. Totus fere versus 129 iam insertus Ge. IV, 354: *alto prospiciens* intellige ex fundo maris, in quo regia dei est. — *disiectam... oppressos*, v. sup. v. 69. 70. — *coeli ruinam* gravissime dixit pro vento ac procella. — 130. Statim Neptuno in animum venit, Iunonis machinatione, ut satiare odia sua in Teucros, hanc tempestatem esse conflata. Ita *dolos et iras* accipe. Habuisse fertur poeta ante oculos Homer. Il. α, 536, 537. Sed verba ex Apollon. IV, 753: *Οὐδ' ἄλογον κρονίδας διὸς λαόν*. Simile argumentum vide tractatum ab Ovid. I Met. 601 sqq. — 131-141. Duo ventos pro toto ventorum agmine manifesta ponit poeta; nam neutrius in hac tempestate partes potuere esse praecipuae. — *generis vestri* non tam originis, quam omnium gentis;

tantumne vos confidentiae in vobis, in vestris viribus, habetis? *meo sine numine*, voluntate, iussu, *tantas moles*, rerum perturbatioes, tempestatem: nam *moles* est omnis magna molitio; tum res ipsa, quam quis molitur. *H.* Au hoc sensu dici potuerit *tollere moles*, videndum est. Ipse puto, *moles* (aquarum) esse fluctus, *moem maris* dixit Silius XIV, 423; et *tollere freta* Horat. Od. I, 3, 16. *W.* — Quos ego gravissime ulciscat, puniam; vel punire possem vel deberem. Notus locus. *H.* Similis comminatio, naturae conveniens, est apud Terent. Eunuch. V, 6, 19: *Ego te furesfer, si vivo*; intellige *ulciscar*. Propius ad nostrum accedit Val. Fl. I, 202: *Illum ego, W.* — 136. *Non simili, sed graviore, poena*; h. e. si in posterum tale quid ausi eritis, non impune faretis. — 137. *Maturate fugam*, praecipitate, accelerate receptum in autra vestra; h. e. ocyus discedite. — 138. *imperium — tridentem*: praeclare, ut v. 78, quodcumque huc regni — *scoptra*. Et sic scpe poetae. Illic et *aevus tridentis*, quip

Sed mihi sorte datum. Tenet ille inmania saxa,
 Vestras, Eure, domos; illa se iacet in aula 140
 Aeolus, et clauso ventorum carcere regnet.
 Sic ait, et dicto citius tumida aequora placat,
 Conlectasque fugat nubes, solemque reducit.
 Cymothoe, simul et Triton adnixus, acuto
 Detrudunt navis scopulo; levat ipse tridenti, 145
 Et vastas aperit syrtis, et temperat aequor;
 Atque rotis summas levibus perlabitur undas.
 Ac veluti magno in populo quum saepe coorta est

poësis saevum imperium, v. ad v. 99.
 — 139. sorte, sortitione inter fratres.
 cf. Il. 6, 187 sqq. inmania saxa, vastum antrum v. 52. — 140. Vestras, Eure, domos. Nota figura, adscitis in regimen sociis Euri. Ita XI, 686, 687. H. In hac coniungendi ratione praevit Homerus Od. μ, 81, 82, cum quo conferas Maronem inf. IX, 525, et Ciceronem de Natur. D. I, 19, §. 54. W. Homer. Il. α, 479: Οἷον δ' ἰών, εἰς νηὸς τε καὶ καὶ οὐκ ἴταρ πόντον, Μορμυρόνιστον ἀνέστη. At ornatus noaster extulit: se iacet, et aula, regia. cf. ad 56. — 142. Sedata tempestas. Alter. simile argumentum tractatum vides ab Ovidio I, Met. 330 sqq. Nictio citius, antequam orationem finisset, qua se motos componere velle fluctus diserat. Quale illud vulgo notum: dictum factum, ἀμ' ἑνὸς ἀμ' ἑργον, et Il. τ, 242: Αὐτὶς ἑνὲς ἀμὰ μῦθος ἔην, τελευτῶν δὲ ἔργον. — 144. Splendidi hi quatuor versus 144-147; quantarum scilicet rerum adumbratio! Habuit fortasse ante oculos Apollon. IV, 930 sqq., ubi Thetis cum Nereidibus navem Argi inter erraticas rupes salvam deducunt, et 1609 sqq. H. Similis rerum facies post tempestatem

sedatam, qua Argo conflictata, est apud Val. Fl. I, 657, 658: Jam placidis ratibus exstat aquis, quam gurgite ab imo Et Thetis et magnis Nereus socer erigit ulnis. W. Cymothoe una ex Nereidibus: Apollod. I, 2, 7. Detrudunt navis scopulo refer ad eas v. 108, quas Notus in saxa laetitia torquet. Porro ipse Neptunus levat naves; itaque post scopulo nolim plene interpungi. Nam levati syrtes vix bene dicuntur. — 146. Aperit syrtis, via ex arenosis vadis facta, ut naves exire possent, ut saepe poëtae de aditu facto; refer ad tres naves v. 110, 111; et temperat aequor, fluctibus placat. — 147. Talis Neptunus quadrigis vectus in variis gemmis occurrit. Cf. Aen. V, 817 sqq. Pulchre autem singula celeritatem exprimunt, etiam verba labi per undas. VIII, 91: Labitur uncta vadis abies. — 148-153. In prosa: ut saepe in magno populo, cum coorta est seditio, silent. Comparatio seditionis cum mari satis frequens est: et ab Homero Il. β, 441-446 ducta; at h. l. tumultus maris cum seditione fit comparatio. Cuius novam ac praeclare ornatum tractationem facile intelligis, in primis in voc. magno—coorta est saepeque uni-

Seditio, saevitque animis ignobile vulgus; 149
 Iamque faces et saxa volant; furor arma ministrat:
 Tum, pietate gravem ac meritis si forte virum quem
 Conspexere, silent, adrectisque auribus adstant;
 Iste regit dictis animos, et pectora mulcet:
 Sic cunctus pelagi cecidit fragor, aequora postquam
 Prospiciens genitor, coeloque invector aperto, 155
 Flectit equos, curruque volans dat lora secundo.

Defessi Aeneadae, quae proxima, litora cursu
 Contendunt petere, et Libyae vertuntur ad oras.
 Est in secessu longo locus; insula portum
 Efficit obiectu laterum, quibus omnis ab alto 160

mis (ira) *ignobile vulgus* (ut vile, epith. ornans). Nuda oratio esset: *ardet ira vulgus, furit*. H. *animis* pro ira dictum; et *saevire* animo pro *saevire ira* explicandum esse, nondum mihi persuasi. *saevire animis* mecum vide an accipias, ut *stupere animo*, *pendere animo*, aliasque similes compositiones. Tac. Ann. XVI, 29, voce, *vultu, oculis ardescere*. W. — 151. *Gravem*, venerabilem, *pietate ac meritis*, religione erga deos et sanctitate, beneficiisque in patriam ac civis tollatis. Vtrumque hominibus auctoritatem conciliat. — 155. 156. *Coelo aperto*, sereno, quod antea nubibus erat obductum, *invector* per mare. *Equos* Neptuni v. Homer. II. v, 23, 24. Seniores poetae tribuunt Neptuno hippocampus, v. Stat. II Theb. 45-47; ut Proteo Georg. IV, 389. — *curru secundo*, celeri, ductum a navi, quae secundo amne devehitur. Ceterum hunc locum ornatisimum ante oculos habuere Silius VII, 254-259, et Statius Theb. V, 704-709. — *genitor*, pater. *Pater* proprie omnes seniores dii, mox et alii dicti

sunt, ut Mars, Bacchus, Apollo, h. a. venerabiles, verendi, sancti.

157. Deferuntur Troiani ad litus Libyae haud longe a Carthagine. *Defessi*, fessi, iactati tempestate, ut saepe poetae; et mox 163, *fessas naves*. — 159-169. Primae loci lineae petitaee sunt partim ex Odys. i, 404, et 411 sqq., ubi Ulysses enatat naufragio in Phaeniciam, partim Odys. v, 95 sqq., ubi in Ithacam descendit. *In secessu longo*. Sinum secretum interpretatur Servius. Certe tractum litoris remotum et infrequentem designat poeta, cui ex adverso insula est praetexta, quippe quae continenti est obiecta. Haec efficit portum obiectu laterum suorum, tutam reddit navium stationem in illo loco quoniam insula ei obiecta est, et ventorum vim excipit. *lateribus*, ad latera insulae, omnis unda ab alto, omnis fluctus, frangitur et sinuoso flexu recedit. cf. ad Ge. IV, 420. Solent enim fluctus alii longo tractu retrorsum acti dissolvi. Insula non est op. Homer. in loco, quem hic expressit, Od. v, 97; sed est alius locus, quem Maro ante

Frangitur inque sinus scindit sese unda reductos.
 Hinc atque hinc vastae rupes geminique minantur
 In coelum scopuli, quorum sub vertice late
 Aequora tuta silent; tum silvis scena coruscis
 Desuper horrentique atrum nemus imminet umbra,
 Fronte sub adversa scopulis pendentibus antrum; 166
 Intus aquae dulces, vivoque sedilia saxo;
 Nympharum domus. Hic fessas non vincula navis
 Villa tenent; unco non adligat ancora morsu.

oculos habuit, in descriptione terrae Cyclopus Odys. 1, 116. Ex eodem loco cervi inf. 484 poëtae in mentem venerunt. At vs. 160, 162 ex Od. 9, 97 sq. expressi sunt: δύο δὲ προβλήτες ἐν αὐτῇ Ἀνταὶ ἀπορρώγας, λιμένος ποτιπασπαυίας, Αἰεὶ ἀνέμων σκαπώσι θυσαπῶν μέγα κύμα ἔκτοθεν, ad alio. — 162. 163. Nunc de recessu, seu continentis ipsius litore agit. *Hinc atque hinc*. Ab utroque litoris huius introitus reducti cornu seu latere duo scopuli eminent silvis obsiti, *minantur*, vid. Not. ad IV, 88. — 164. *Scena*. Inumbratio; et dicta *scena* ἀπὸ τῆς σκιάς: apud antiquos enim theatri scena parietem non habuit: sed de frondibus umbracula querebant. *Scena* autem pars theatri adversa spectantibus. *Serv.* Superior litoris ora silvis obsita est, *convexum nemorum* appellat inf. 310, 311: *Classem in convexo nemorum, sub rupe cavata, Arboribus clausam circum atque horrentibus umbris Occulit*. Hic *scenam* dixit prospectum longum *silvarum* coruscarum, tremula inter intervalla luce micantium, dum moventur, *desuper* imminentem. Multa verbis ornata haec sunt. Inf. XII, 701, 2: *aut ipse coruscis cum fremit ilicibus, quantus—Apenninus*.

Hoc nemus in litore Virgilius ex una olea ap. Homer. l. c. 102 propagavit, tamquam ex surculo. *horrenti umbra*, v. sup. p. 482. — 166-168. Hoc antrum itidem ex Homero v. 103-112. Sed apud hunc tam augusta loci faeies, tam veneranda antiquitatis sonetitas, ut Virgilius ab antro ornando plane abstineret. Atque et hoc iudicium magni poëtae est, *frons adversa* de interiore litoris reducti seu sinus recessu est accipiendum, qui adversus est intrantibus sinum. — 168. 169. *Hic*, in recessu, in sinu pone insulam: *Εὐροσθὴν δὲ τ' ἄνευ θαρσαύτου μένουσιν* Νῆες αὐτοσάλμοι, *εἴτ' ἂν ὄρμον μέτρον ἴκοντα*; ib. v. 100, 101. Vides ubique, Virgilium, si sententia certare non poterat, verborum ornatu cum Homero contendisse. At indicabimus et huius ornatus lineas: Odys. 1, 136: *Εν δὲ λιμὴν εὐορμος, ἐν οὐ χρεὼ πείσματός ἐστιν, οὔτ' αὖν νῆες βαλίσκων, οὔτε προμηθήσι ἀνέφαι* etc. vides *vincula et ancoram*, sed ornate: *unco non adligat a. morsu*; translato epitheto ancorae ad morsum. Inf. XII, 274, *mordet fibula*. H. Ancoras a Virgilio descriptas (Aen. VI, 3: *tum dente tenaci ancora fundabat navis*) non esse *ἐνὶ αἶαν* apud Homerum obvias, constat, neque Helynius

Huc septem Aeneas conlectis navibus omni
 Ex numero subit; ac, magno telluris amore 470
 Egressi, optata potiuntur Troes arena,
 Et sale tabentis artus in litore ponunt.
 Ac primum silici scintillam excudit Achates,
 Suscepitque ignem foliis, atque arida circum 475
 Nutrimenta dedit, rapuitque in fomite flammam.
 Tum Cererem corruptam undis Cerealiaque arma
 Expediunt, fessi rerum; frugesque receptas
 Et torrere parant flammis et frangere saxo.

ignoravit. Is II. α., 436, diserte dicit: οὐκ εἰσὶν saxa, quae pro ancoris erant. *W.* Simile Nymphaeum ad Heracleae Ponticae agros transulerant veteres poetae, quod repellit ex iis Quintus Cal. VI, 470 sqq. versibus non malis. Tota loci descriptio proxima ad naturae veritatem facta esse videtur. cf. *Shaw Travels* pag. 459. Similem portus faciem ad novam Carthaginem v. in Liv. XXVI, 43.

470-473. *Septem navibus*, una, qua Aeneas vehebatur, tribus e scopulis a Tritone, tribusque aliis e syrthibus, seu vadis arenosis, a Neptuno expeditis. Ceteras praeter unam servatas mox videbimus; fuit enim tota classis XX navium. — 474. 472. Pulchri verus! *Odyss.* ε., 462: ὁ δ' ἐκ ποταμοῖς λιασθεὶς Σχεῖνός πενήλινος, πῶς δὲ ζεῖδ' ὅρου ἀρούραν, arena, litus: et telluris amor, πόθος, est soli attingendi cupiditas; *tabentes artus sale*, unda marina respersos, madidos, simpliciter. Poetae enim *tabem* proprie ponunt de humore corrupto, mox de quocunque, in primis sordido. *Θάλασσα δὲ πᾶσι πολλὰν Ἀνθρώποις τὴν βίαν.* *Odyss.* ε., 456. — 474. Voluit Virgilius hoc ipso verborum

ornatu nobilitatem tenuibus rebus addere. Aliter Homerus, qui orationem rebus accommodat; et praeceptum sane primum in tali re est, leves res leviter esse attingendas, ut obiter tantum lectoris animum praestringat. Sed habet poeta quisque saeculi sui genium, cui in nonnullis est litandum; et verborum ornamenta alia splendoris et sublimitatis sunt, alia elegantiae et suavitatis, quae, ut in his et similibus locis factum, recte rebus etiam humilibus accommodari possunt. *H.* — *Excudit.* Feriendo elicit; quia *cadere* est ferire: unde et *incus* dicitur, quod illic aliquid cudamus, id est seriamus. *Serv.* — 476. *Rapuitque in fomite flammam*, raptim: excepit lignis aridis pro fomite subiectis. alias *fomes* rapit *flammam*, quam raptim concipit. *H.* Hoc sensu Plinius 37, 3 ad f. *succinum rapacissimum ignum* dixit. At h. l. *rapuit* est sparsit, in *fomite* pro vulgari *fomite*, quo arida nutrimenta notantur. *Ita*, ut in apud Graecos poetas, *Soph. Philocl.* 402, *Antig.* 951, instrumentum significat. *W.* — 477-479. Hic vides priscorum hominum rationem et artem panis conficiendi. *fruges*, h. e. grana, *receptas*, e mari servatas, tor-

Aeneas scopulum interea conscendit, et omnem
 Prospectum late pelago petit, Anthea si quem
 Iactatum vento videat, Phrygiasque biremis,
 Aut Capyn, aut celsis in puppibus arma Caici.
 Navem in conspectu nullam, tris litore cervos
 Prospicit errantis; hos tota armenta sequuntur 185
 A tergo, et longum per vallis pascitur agmen.
 Constitit hic, arcumque manu celerisque sagittas
 Conripuit, fidus quae tela gerebat Achates;

rent, ut ea exuant glumam et facilius comminui possint, tum frangunt saxo, ut multi populi etiamnum grana saxis contundunt. cf. Ge. I, 267. *Cerealia arma*, utensilia, instrumenta ad pinsendum frumentum et coquendum panem, puta esse haec ipsa saxa; porro mastram seu alveum, quo farina subigeretur. De fermento enim nondum cogitabant, sed farinam illam subactam, seu pulverem, continuo quadrarum forma sub cinere coquebant. Recte Servius honestatem sermonis hic commendat. Aliter ἀνθη δακτύλος; Od. η, 232. *fessi rerum*, ex calamitatibus et casibus, quos subierant (ita *res* poetis), exhausti viribus, quae cibo iam erant reficiendae.

180—184. *Omnem prospectum late petit pelago*, in prosa: prospectum capit, prospectat, quantum licet, per omne pelagus. cf. Od. x, 146 sq. et 95 sq. *si videat*, pro ut, solenni more, etiam Homericò: *σι, εἴω*, pro ἵνα. *H.* Noli si commutare cum ut. Nam an visurus esset Anthea, incertum erat. Verba autem, quae notant *explorare, tentare*, sequitur particula *si*. cf. Liv. 25, 36; 24, 1; Virg. Ecl. VI, 56, 57; Ge. III, 331, 332; Ovid. Heroid. XIX, 27. *H.* In *biremibus*, quae proprie sunt binorum ordinum, non est haerendum. Poeta simpl. pro navibus

posuit. — In v. 183, aut *Caicum* debebat dicere vel *Caici* navem. Nunc ponit *arma Caici in puppibus celsis*; quod de aplustribus fortasse intelligendum. Verum *arma in puppibus* poetico ornatu omnino dictum puto pro *armis navis* Caici; ut *arma navis*, seu armamenta, pro ipsa navi dicta sint ornate. Hoc verius. Nam *arma in puppibus* religata (cf. VIII, 92) cum Servio intelligere vix possis, quippe quae haud facile e longinquo conspicua. *H.* Ipse Servio assentior. Nam qui *armamenta* navis e longinquo videt, is et *arma* religata videre potest. Vid. Val. Fl. I, 404: *at prora splendet tua dupis ab alta, Aeacide; tantum haec aliis excelsior hantia*. et Virg. VIII, 92. *H.* 184. *Cervos* ex Homeri capreis fecit, v. sup. ad 159. Nullos tamen cervos in Africa inveniri Herodotus, Aristoteles, et Plinius post illos VIII, 33, s. 51 affirmaverunt. Firmat tamen se ipsum Virgilius Aen. IV, 154; et Lucan. IX, 924, ut Oppianum et Philostratum taceam. Iam omnium horum levis sana tali in re auctoritas. Fortasse tamen cervi nomen latius abiliis usurpatum dicas. Sunt enim, quod historiae naturalis auctores docent, varia cervorum et capreolorum genera per Africam sparsa. Quicquid est, cervos

Ductoresque ipsos primum, capita alta ferentis
 Cornibus arboreis, sternit, tum volgus; et omnem
 Miscet agens telis nemora inter frondea turbam; 491
 Nec prius absistit, quam septem ingentia victor
 Corpora fundat huini, et numerum cum navibus aequet.
 Ilinc portum petit, et socios partitur in omnis.
 Vina bonus quae deinde cadis onerarat Aestes 495
 Litore Trinacrio, dederatque abeuntibus heros,
 Dividit, et dictis maerentia pectora mulcet:

O socii, (neque enim ignari sumus ante malorum)
 O passi graviora, dabit deus his quoque finem.
 Vos et Scyllaeam rabiem penitusque sonantis 200

proprie dictos nunc per oras Africae versus septemtrionem sitas errare, affirmat, ut *Leonem Africanum, de la Croix*, et alios taceam, *Shaw Travels* pag. 243. cf. inf. V, 37. — 189. 490. *Cornibus arboreis*. Ecl. VII, 30, *ramosa cornua*. *Capita alta cornibus*; vulgari ratione: *capita alta cornibus*, vel *alta cornua habentia*. Etiam *ferentes* dictum puta pro exili voce: habentes. — 491. *Miscet agens turbam*, ornate pro agit, *καταμι*, ut promiscua fuga se ipsi invicem trudent, cum antea longo agmine incederent, conf. Not. ad Ge. III, 412. *H.* — *frondea* pro *frondosa* posuit: saepe enim dum varietati declinationis student poetæ mutant proprietatem; nam *frondeum* est totum de frondibus, ut torus. *Frondosus* vero est locus, qui frondes habet, licet enim locus, qui frondes habet, abundet frondibus, non tamen est de frondibus totus, ut *saxosus, saxeus*. *S.* — 492. *septem ingentia corpora grandius, quam cervos*. — *victor*, ornatus poeticus. Mox *portum* non proprie, sed pro statione navium; v. sup. ad 459. — 495-497. *Deinde vina, quae*, etc. In Drepani portum,

qui Siciliae est, classis Troiana delata fuerat Aen. III, 707; non longe aberat *Aegena* vel *Segesta*, quam Graeci et *Egestam* scribunt, condita ab *Aegesto* Troe, quem Virgilius *Acasten* appellat, cf. V. 34, 61. Benigne fuerant ab ipso excepti, ut etiam inf. I, 558, 570: hinc *bonus*. Idem iterum hospitio Aeneam excipit Aen. V, 36 sqq. Quod vina commendat, ut Acastae munus *ξενεῖλος*, id ut poeta, et Homeri imitatione facit Od. I, 497 sqq. *Vina onerare cadis* quasi pro onere inferre, infundere cadis, pro vulgari: *cados on. vinds*. *H.* Hic locus fecit, ut grammaticis torquendis inventa sit quaestio ridicula, quae apud Iuvenalem VII, 236 exstat: *Quot Siculus Phrygibus vini donaverit urnas*. W.

498. 499. In prosa: O socii! satis meministis, vos graviora his, quae modo experti sumus, passos esse. Itaque spem retinete, habitura esse finem etiam haec mala, praeteritis leviora, ante-mala, τὰ πρὶν ἁχχά. Horat. I, Carm. 7, 30: *O fortes peioraque passi Mecum saepe viri*. Locus autem expressus ex Od. p. 208, — 200. *Scyllaeam rabiem*, seu quo-

Adcestis scopulos; vos et Cyclopia saxa
 Experti. Revocate animos, maestumque Animum
 Mittite. Forsan et haec olim meminisse iuvabit.
 Per varios casus, per tot discrimina rerum
 Tendimus in Latium, sedes ubi fata quietas
 Ostendunt; illic fas regna resurgere Troiae.
 Durate, et vosmet rebus servate secundis.

205

Talia voce refert; curisque ingentibus aeger
 Spem voltu simulat, premit altum corde dolorem.

niam Scylla canibus eiecta, v. sup. ad Ecl. VI, 75, de quibus *rabies* proprie dicitur; seu simpliciter, quatenus furor, saevitia, rabies mari, tempestatu procellis tribuitur. *sonantes scopuli*, fluctibus allisis, et quidem *penitus*, in interioribus adeo rupis recessibus et antris, sunt li ipsi, quibus Scylla insidebat. v. inf. III, 555, 558, 566. *Ter scopuli clamorem inter cavas saxa dedere.* — accessistis ad eos, lactenus, quod iam fretum Siculum ingressi non longe ab iis aberant, cum, dati ab Heleno oraculi memores, statim ad laevam convertunt cursum. v. l. c. *Cyclopia saxa*, litus Cyclo-purum saxosum in Sicilia, cuius rupes et antra illi incolebant in Aetnae vicinia. v. inf. III, 569, 614, 675. Accesserant (doctus dixit, *expertus* erant) scilicet et ad hoc litus, et in portu escenderant, sed ab Achaemenide moniti fugiunt. — 203. *Forsan et haec o. nobilem sententiam illustrant* Cerda et alii; sed pertinet hoc Euripideum, quod Macrobius VII, Sat. 2 laudat, ὅς ἔδωκε τοῖς σωθέντα μνησθῆναι πόνου, Latine conversum a Cic. de Fin. II, 32, et ante Euripidem Homeri locus Od. c, 398-400. Ingeniosa imitatione haec secutus est Statius I Theb. 472: *Forsan et has venturus*

amor praemiserit iras, Vt meminisse iuvet. — 204. Per hos ipsos casus, per haec rerum discrimina: pleonasmus poetis frequentatus. Possunt tamen res pro rebus adversis, periculis, accipi, ut v. 478. *H.* Hoc fieri non poterit. Nam *discrimen rerum* vel *rerum omnium* (Cic. de Orat. I, 4, §. 3), proprie dicitur *discrimen*, in quod res tunc adductae sunt. *H.* — 205. *sedes ubi fata quietas Ostendunt*, h. e. oracula et auguria praedicunt, promittunt. *Ostendere* egregie in primis poetis haec in re dicitur. *Idem fas* esse dicunt ea, quae fati volentibus et oraculorum monitu sunt. — 207. *Durare* pro *durare se*, animum suum, poetarum primum, deinde alii scriptores, ut Tacitus. Τάχετι, φῶτοι, II. β, 299. cf. Cerda.

208. Talia voce quidem proferebat Aeneas; sed aliud habebat corde. C. Aeneam magnanimum virum vides expressum. *Premittit*, occultat, ut saepe. *altum* proprie, alto corde, h. e. intimo, sed docte poeta epitheton transfert ad *dolorem*, qui eo ipso sit intimus et altus dolor *H.* Epitheton *altum* non repetendum ab actu *pre-mendi*, sed per se *altus dolor* est is, qui penitus insedit, ingens, gravis. Tacit. Ann. XVI, 29, *altus pavor*.

Illi se praedae adcingunt dapibusque futuris : 210
 Tergora deripiunt costis, et viscera nudant;
 Pars in frusta secant, veribusque trementia figunt;
 Litore athena locant alii, flammisque ministrant.
 Tum victu revocant vires, fusique per herbam
 Implentur veteris Bacchi pinguisque ferinae. 215
 Postquam exempta fames epulis, mensaeque remotae,
 Amisos longo socios sermone requirunt,
 Spemque metumque inter dubii, seu vivere credant,
 Sive extrema pati, nec iam exaudire vocatos.
 Praecipue pius Aeneas, nunc acris Oronti, 220
 Nunc Amyci casum gemit et crudelia secum

Difficilius est *altum* dolorem abscon-
 dere, quam dolorem occultare *alto*
 animo. Cf. Val. Fl. I, 733: *talesque*
prementem corde metus. W. — 211.
 H. α, 459 seq., ubi ἰσθμῶν; hic or-
 natius. corium detrahunt artubus. vi-
 scera, quidquid sub corio est, h. e.
 carnes. — 212. Totus ex Μιστὺλλόν τ'
 ἀπὸ τῶν καὶ ἀμφοῖν ἐβέλοισιν ἔπιπραν
 ibid. 465. *trementia*, adhuc palpitantia,
 ut et Serv. Non equidem suavem
 in hoc epitheto imaginem sensui ob-
 iici dixerim. // Cupiditatem edendi
 et festinationem significare voluit epi-
 theto. Alia est ratio loci Aen. III,
 627: *Quam tepidi tremere sub*
dentibus artus. W. — 213. *Athena* lo-
 cunt. quorsum? certe non ad elixan-
 das carnes, quibus heroica tempora
 plane non utebantur, ut notum est.
 Et *torrer* carnes in antec. versu si-
 gnificatur. Igitur his alienis aquam
 calefaciant, cf. Aen. VI, 218, 219, ut
 se lavent ante epulas, ex more. —
Flammis ministrant, ornate, ut omnia
 in h. l. pro *subiciunt athenis ignem*. —
 215. Satiant se et carne ferina et
 vino. Iam excute ornamento verbo-
 rum. — 216. Hoc est Homericum:

Αὐτὰρ ἐπεὶ πόσιος καὶ ἰσθμῶν ἐξ ἔργου
 ἔντο. cf. inf. VIII, 484, *mensae remo-*
tae noto vetere more, quo mensa cum
 epulis convivae apponebatur at aufe-
 rebatur. Ath. l. fusi per herbam epu-
 lantur. Itaque improprie dictum. —
 217. *Longo sermone*, non tam qualis
 post coenam esse solet, quam potius
 multis cum querelis. Vulgari oratione:
 multa de sociis amissa inter se con-
 queruntur. *Amissa sociorum parte*
dolentes Multaque conquesti. Ov. Met.
 XIV, 242. — *requirunt socios*, decla-
 rant desiderium amissorum sociorum,
 conqueruntur eos sibi ereptos, Μνη-
 σάμηναι δὲ ἔπειτα, θύλους ἑκλαίων
 ἑταίρους, Od. μ, 309. — 219. H. e.
 sive iam esse mortuos. *Extrema pati*
 proprie dicuntur, qui crudeli supplicio
 affecti animam effiant, h. l. simp-
 pliciter, qui moriuntur morte violenta,
 fluctibus submersi; *nec iam exau-*
dire vocatos, h. e. esse mortuos, quos
 iuvocari ab amicis et conelamari no-
 tus mos erat, cf. inf. III, 67; VI, 506;
 Od. IX, 65. Ad prosaicam sane sub-
 tilitatem: an extrema eos *passos* esse
 credant, et iam conelamatus? Sed in
 poeta illa non requiritur. // Diver-

Fata Lyci, fortemque Gyan, fortemque Cloanthum.

Et iam finis erat; quum Iuppiter aethere summo
 Despiciens mare velivolum terrasque iacentis,
 Litoraue et latos populos, sic vertice coeli 225
 Constitit, et Libyae defixit lumina regnis.
 Atque illum, talis iactantem pectore curas
 Tristior et lacrimis oculos suffusa nitentis
 Adloquitur Venus: O qui res hominumque deumque

sos mores passim confusos videas, alterum, solemnibus sepulcralibus peractis, acclamandi; *Have, vale*, Aen. III, 67, IV, 506, alterum conclamandi, si qui morerentur vel mortui essent; vid. interpretes ad Terent. Eun. II, 3, 56. Posterior hic intelligendus. Nam *Manes*, qui invocantur, *audientes* lingebantur. *W.*

223. *Et iam finis erat, quum*: pro vulgari: postquam haec finita erant, quibus factis, Iupiter prospexit etc. (Rationem dicendi imitatus est Val. Fl. I, 350, *Et iam finis erat*. Modum autem sequentia per particulam *quum* annectendi nec exquisitum nec vulgare, sed proprium dixeris. Conf. Aen. IV, 5-8; Liv. 25, 37; Tacit. Histor. I, 29. *W.*) Qui sequitur locus, e praestantioribus est habendus, cum poeta hoc ipso et miraculum addat hospitio Aeneae apud Dido-nem, et, quod multo maius, Romanorum animos in carminis statim aditu in Aeneam et totam adeo carminis fabulam advertat. Lineas primas huius narrationis videas in Orl. 2, 5 aqq., ubi Minerva apud Iovem, ut iam Odyss. α, 44 fecerat, de intercepto Vlyssis reditu conqueritur; mittitur tum quoque Mercurius. — In verss. 223-227 plura Homeri loca ante oculos habuit: iu primis II, v, pr. et β, 51, 52. *mare velivolum*,

exquisite, in quo vela volant, cum proprie naves sint *velivolae*. *terras iacentes*, praecclare, respectu quidem Iovis ex alto prospicientis, porrectae sub ipso et late patentes; quamquam *terrae iacentes*, *gentes iacentes*, et alibi ap. poetas occurrunt pro simplici *positae*; similiter *lati populi* sunt dicti. *sic*, οὕτως, non est temere vel frustra (nam *defixit lumina*) sed sic, ut erat, prospiciens terras, in vertice Olympi constitit et *defixit*, pro simplici *defixit oculos regnis Libyae*, in litore Africae, ad quod Aeneas naves subduxerat. *II*. In arce coeli constitutus Iupiter in terras despicit, cf. X, 3; et Val. Fl. I, 498: *Sideratunc arce pater cet.* — Sic post participium (*despiciens*) interpositum more Graecorum, Plat. Phaed. c. 5, p. 9 (Σοκράτης κατεζήμενος οὕτως ἦδ' αὖ τὰ λοιπὰ διέλεγτο. *W.*) Notabili autem orationis brevitate, Iovem cogitandum stetisse, declarat poeta, et *curas*, cogitationes et consilia, de parando Troianis apud Poenos hospitio (inf. 297) agitasse. Itaque respectu vocis sic subicit: *tales curas iactantem*, h. e. eum hunc iu modum oculis animoque in Aeneae fatis esset defixus. — 228. Observa artem poetae. Ut miserationem faciat Venus, *tristis*, *stans* et *pulchra* inducitur. *II*. *Suffundi lacrimis oculos et suffundi ra-*

Aeternis regis imperiis, et fulmine terres, 230
 Quid meus Aeneas in te committere tantum,
 Quid Troes potuere, quibus, tot funera passis,
 Cunctus ob Italiam terrarum clauditur orbis?
 Certe hinc Romanos olim, volventibus annis,
 Hinc fore ductores, revocato a sanguine Teucris, 235
 Qui mare, qui terras omni ditione tenerent,
 Pollicitus. Quae te, genitor, sententia vertit?

bore oro (Ovid. Met. I, 484) legitima sunt poëtarum constructiones. Vtramque, omissis accusativis oculis et oro, idque proprie usurpavit Flinius Poneg. c. 2 f. *Ad quas ille voces lacrimis etiam oculo multo pulchre infunditur.* W.

229. Macrob. VI, Sat. 2: *In principio Aeneidos tempestas describitur, et Venus apud Iovem queritur de periculis filii, et Iupiter eam de futurorum prosperitate solatur. Hic locus totus o Naevis sumtus est ex primo libro belli Puvici: illie enim aequae Venus, Troionis tempestote laborantibus, cum Iove queritur; et sequantur verbo Iovis filiam consolantis spe futurorum.* Comparari potest etiam Minervae et Iovis super Ulyssae altercatio Od. α, 44 sqq. et melius Thetidis alloquium Iovis II. α, 497 sqq. — 230. *Et fulmine terres possit otiosum videri post illa: qui res — imperis, sed fulmen Insigne summi imperii; gravius autem fulmine terres, quam fulmen geris, iocis.* — 231. Manifesta adumbratio versuum ex II. δ, 31, *Διμίον, Iupiter sit ad lunonem, τί νό σε Πλάμος Πριάμοιό τε παίδε Τόσσον κατὰ ῥήγυσιν, δὲ ἀπιαρχίς πενταίως* etc.; ipsa autem orationis forma ex Od. α, 44 sqq. expressa, ubi Minerva apud Iovem de Ulyssae sermone conqueritur: et v. 62: *τί νό οί τόσσον ὠδύσσο, Ζεῦ;* tum Iupiter si-

mili modo atque hic respondet. — 232. *Quibus tot...* agnosce poëticam orationem, pro quid potuere committere, ut iis... clauderetur? *tot funero*, h. e. tot clades et calamitates. *ob Italiam*. propter Italiae aditum, ne ad Italiam, accedant, in toto terrarum orbe nullus considendi locus iis relinquatur; nam septem iam annos omnibus terris et maribus erraverant, ut Aen. I extr. cf. X, 44. — 234. *Hinc*, ab his Troianis, *fore*, origines esse, o sanguine Teucris revocato, a stirpe Teucris instaurata per novam progeniem (cf. sup. I, 19 sqq.) Romanos — ductores, populum regnaturum, qui mare — tenerent, Volventibus omnis sc. se; nota poëtica ratio, quoniam annua in orbem redit: *περιπλανήτων ἐπιστροφῶν*. — 236. *Omni ditione*, Serv. omni potestate, pace, legibus, bello. Praestat dicere, *omnem dit.* esse summam potestatem. Aen. X, 53, *magno ditione*. — Carthago premit Ausoniam. H. pollicitus pro pollicitus es. Secundam personam copulae in enuntiatione plena onnitere ausi sunt Latini, Iuven. XIV, 274: *Tu propter mille talenta et centum villas temerarius.* cf. Ecl. V, VII, 48, 50; Ovid. Her. X, 115; Horat. Ep. I, 3, 35; Od. II, 3, 24. Male igitur vir doctus horridam compositionem Lucretii pollicitu's obtrudere voluit Maroni. W. — 237. *Quae te*

Hoc equidem occasum Troiae tristisque ruinas
 Solabar, fatis contraria fata rependens :
 Nunc eadem fortuna viros, tot casibus actos, 240
 Insequitur. Quem das finem, rex magne, laborum?
 Antenor potuit, mediis elapsus Achivis,
 Illyricos penetratre sinus atque intima tutus
 Regna Liburnorum, et fontem superare Timavi,
 Vnde per ora novem vasto cum murmure montis 245

sententia vertit exsquisite, quod novum consilium vertit te, mutavit animum tuum? Vulgari ratione: *vertitur sententia*, animus, consilium. *H. te h. e. animum tuum*, cf. 260. nam ubi de mente sermo est, *te et animum* eodem significato poni docuit Cicero Tusc. I, §. 52: *Cum nosce te dicit, hoc dicit, nosce animum tuum* — *sententia* autem nova *animum vertit*, ad alia molienda et perficienda impellit, quam quae antea placuerunt. Vid. Aen. IV, 595, *Quae mentem insania mutat?* *W.* Mox 238, *occasum Troiae solabar* etiam exsquisite, ut fere semper poetae. Proprie solamur animum, tum dolorem, tum mala et malorum causas: h. solando minuiamus, tollimus. conf. Georg. I, 293. et IV, 461. — 239. *fatis contraria fata rependens*, etiam hoc docte: *rependens*, compensans, *fata contraria*, Trojanorum calamitates, *fatis*, sc. aliis, iisquae melioribus, novo Italiae regno, h. e. sperans, fortunam Trojanorum subitam esse tanto laetorem. Plane aliter *contraria fata* dicuntur Aen. VII, 293. — 241. *das* pro *facis*, constitui. Sed etiam in hoc poetica ratio alterum postulabat.

242—249. Antenor, et ipse Troia profugus, nactus est novas sedes, condito Patavio; cor Aeneas non simili

fortuna potitur? Livius I, 4: ... *casibus deinde variis Antenora* (et ipsum Troia profugum) ... *venisse in intimum maris Adriatici sinum*. Hic sinus poetae doctius *Illyrici sinus*, namque maiori Adriatici sinus parti Illyricum praetenditur; idem *intima regna Liburnorum*; nam versus interiores recessus Liburni, Illyrici populus, tum Istri, hinc Veneti et Euganei. Successerant autem Veneti in Euganeorum sedes. Quod vero *tutus*, incolumis, dicitur, hoc ad errorum discrimina spectat. — Denique etiam, poetarum more, qui a finitimis locis multa designant (scilicet ut ornatum inde et novarum rerum notionibus suavitatem versibus suis quaerant) *Timavum*, quamquam paullo remotiorem fluvium, sed notiozem et veterum fortasse poetarum usu frequentatum, ad situm eundem declarandum commemorat. *Fontem Timavi*, h. e. Timavum, *superat*, quatenus classe litora legens (neque enim aliter, nisi cursu propius ad Illyricum litus servato, mare Adriaticum tuto navigari potest; cf. Liv. X, 2) praetervectus erat sinum Tergestinum, in quem Timavus immittitur; de quo eiusque oribus novem vid. Not. ad Ecl. VIII, 6. Ex iis prorumpit aqua magno cum fragore, *vasto cum murmure montis*; statimque in unum

It mare proruptum, et pelago premit arva sonanti.
 Hic tamen ille urbem Patavi sedesque locavit
 Teucrorum, et genti nomen dedit, armaque fixit.
 Troia; nunc placida compositus pace quiescit:
 Nos, tua progenies, coeli quibus adnuis arcem, 250
 Navibus infandum! amissis, unius ob iram
 Prodimur, atque Italis longe disiungimur oris.
 Illic pietatis honos? sic nos in sceptris reponis?
 Olli subridens hominum sator atque deorum

flumen collecta maris speciem refert, late agros inundantis: *It mare proruptum, et p. p. H. proruptum*, quod cum vi erupit. *W.* — *Hic tamen* refer ad Illyricos sinus; in his oris litoris Adriatici, et quidem, cum ad intimos sinus recessus penetrasset, inter Euganeos; qui tum haec loca tenebant, Patavium ille condidit, et genti nomen dedit; at quale? dicunt *Antenoridarum*; apud poetas utique; non vero vulgare nomen: sed *Veneretorum* nomen, quod vulgo veteres ab *Henetis* Paphlagoniae, quos Antenori vias socios fuisse aiunt, ductum esse volunt. — *armaque fixit Troia*, pace sc. et tranquillo otio parto; quod suavi rerum imagine reddidit, petita illa ab Iis, qui, militibus missi, arma suspendebant et figebant. (cf. *Aen. IV*, 495, *arma fixa thalamo. W.*) — *Nunc placida compositus pace quiescit*. Pro simplici quiescit dixit compositus quiescit. Sane componi absolute mortui dicuntur, et iidem quiescere. At Veneris consilio, quo hoc exemplum affert, non conveniret, Antenoris mortem placidam laudare. Sed dicendum, positam h. l. compositum novo exemplo usurpasse, ut sensum intenderet, tranquilla vita frui Antenorem, ut se

componere dicuntur ii, qui se quieti dant ac somno. Nec pax mortuis tribuitur.

250. Magno cum artificio se ipsam facit unam ex Troianis, qui iuluriam tulerint: Nos, tua progenies, quibus annuis arcem coeli, h. e. coelum, promittis Aeneam post mortem inter Deos iri relatum: cf. mox v. 259. Callide et invidiose illa: unius ob iram, sc. Iunonis, et navibus amissis, pro navium parte, et prodimur, per fraudes perdimur, per insidias Iunonis calamitatibus vexamur. *H.* Non sine arte Venerem, animo materno Aeneam foventem, illius miserias, veluti eas ipsa experta sit, deplorantem facit. Eadem ratione Sol Aetiae filii causam agit apud Val. Fl. I, 513, *horrida arva strictoque insedimus annes*. cf. *Soph. Ai.* 269. *W.* — 253. Pietatis, qua Aeneas insignis at ipsa suam personam interponens: haec pietatis praemia (honos)? in sceptris, in promissum Italiae regnum, cum Troiano excederet, reponis, pro vulgari restituis? *Hein.* Ovid. *Met.* II, 285, *hunc fertilitatis honorem refert*? *W.*

254—296. Sequitur nobilissimus locus, in quo sub vaticinii specie, arte non improbabili, explicantur ori-

Voltu, quo coelum tempestatesque serenat, 255
 Oscula libavit natae; dehinc talia fatur:
 Parce metu, Cytherea; manent inmota tuorum
 Fata tibi; cernes urbem et promissa Lavini
 Moenia, sublimemque ferēs ad sidera coeli
 Magnanimum Aenean; neque me sententia vertit. 260
 Hic (tibi fabor enim, quando haec te cura remordet,
 Longius et volvens fatorum arcana movebo)
 Bellum ingens geret Italia, populosque ferocis

gines Romae, incrementa splendor-
 que imperii Augusti. 254—256. Al-
 ter haec Virgilius adornavit, quam
 Homerus sua, cum Thetidi annuen-
 tem facit Iovem II, α, 517 seqq., in
 quibus Iovis maiestas angustior. At
 hic placidi, μετῴχιον, Iovis suavis
 imago. In singulis tamen observa de-
 corem. II. — 254. *Olli subridens*. Vi
 Venus lacrymis, antequam loqueretur,
 significavit dolorem internum,
 et quid dictura esset: sic Iupiter statim
 debuit hilaritate vultus et oculo,
 et prima parte orationis demere angorem
 filiae, nec oportuit eam circuitione
 deferri. *Donat.* — Vs. 254. secundum Ennium: *Olli respondet*
rex Alboi longae et alia, subridens,
μετῴχιον. Compara similia XII, 829.
 In v. 255. Ennium ante oculos fuisse
 notat Servius: *Iuppiter haec risit:*
tempestatesque serenaes riserunt omnes
risu Iovis omnipotentis. Sed Ennius,
 ut ut oratio horrida est, multo vivi-
 dius rem expressit; *Ridet Iupiter; et*
tempestates arrident. II. Ad coelum
 et tempestatem diversa verbi serenare
 requiritur significatio. Similia zeug-
 matis genera vid. I, 355. Ovid. Met.
 II, 312. et apud Tib. III, 3, 24. *W.*
 — *Oscula libare* si pro dare osculum
 accipies, poeticae dictionis genio et
 earminis dignitati consules. *libare*

oscula (ut XII, 434, *Summaque per*
galeam delibans oscula), libando,
 leviter attingendo, sumere, summo
 ore carpere; ut in illis: *annem, flu-*
vium libare. *Natae* cum energia ad-
 iectum, licet *o*lli antecesserit, ut re-
 vocetur in animum persona, de qua
 agitur. Ita semper fere Homerus:
 τῷ δ' — *Εκτοπ* et al. — *Parce metu*,
 parce metuere, noli — *quidō τοῦ*
παύσις dat. *Cervus wdem*; sentis, quam
ἐντροπῶς sit expressum. Mox *manent*
 pro *exili sunt immota*. cf. VII, 344.
 — 259. Propter v. 250, *coeli quibus*
annuis arcem. Bene addidit *feres*, ut
 gratius esset, quod per ipsam fieret,
 ut monet Servius. Recipietur utique
 olim Aeneas inter deos, Aen. XII,
 794, *Indigetem Aenean, scis ipsa, et*
scire fateris, Deberi coelo, fatisque
ad sidera tolli. Vtrumque ex Ennio
 I. Annal. *Vnus erit, quem tu tolles*
ad caerulea coeli Templa. — 260. *ne-*
que me sententia vertit: ad v. 237,
quae te, genitor, sententia vertit. Ce-
 terum magnanimus, ut semel monca-
 mus, male de generoso animi indole
 accipiunt; est fortis, animosus, ex
 γάρθυρος, μεγαλήτωρ, quae omnia
 ad bellicam virtutem referenda. *H.*
 — *Tibi*. Quia filias es, quia sollicita,
 nolo te vexari angoribus; in docta,
 tuorum fata laetaberis. *Donat.* — 262.

Contundet; moresque viris et moenia ponet,
Tertia dum Latio regnantem viderit aestas, 263
Ternaque transierint Rutulis hiberna subactis.
At puer Ascanius, cui nunc cognomen Iulo
* Additur, (Ilus erat, dum res stetit Ilia regno) *
Triginta magnos volvendis mensibus orbis
Imperio explebit, regnumque ab sede Lavini 270
Transferet, et longam multa vi munit Albam.

Quandoquidem hæc cura te mordet, cruciat, rem tibi esponam, et fata altius repetam. Vsum verbi *movere* exemplis bene declaravit Bentlei. ad Horat. III, Carm. 7, 20. RATIO hæc est, quod, quæ proferimus, promissus, manifesta facimus, declaramus, proprie *movere* dici possumus. *longas volvens*, evolvens, repetens. *Italia*, in Italia, more Græcorum adoptato a Virgilio, et hinc ab aliis. *populos feroces contundet*: vides proelia cum Rutulis et Etruscis per victoriam declarari. II. Cf. Liv. 27, 42. *adhortatus milites* (Hannibal), ut, memores Trasimeni Cannarumque, contunderent ferociam hostis. W. — 264. 266. *moresque viris et moenia ponet*, urbem coedat Lavinium, et novum imperium fundabit legibus (*mores ponet*) per illud triennium, quo regnum tenebit. Hæc ornat: *Tertia dum*, h. e. donec. *terna hiberna*, pro hibernorum (malim hibernis. W.) temporibus, h. e. tres hiemes, *Rutulis subactis*, Turno victo ac caeso. II. *Rutulis subactis*, caso tertio pro post Rutulos subactos; quæ in tempore notando elegans structura est apud Demosth. in Mid. *μυτρόπομιν ἥδ' ἂν τῇ χρίσει ἐκείνη διαγεγονότα ἐπὶ ὀκτώ* c. 24. p. 44. ex editione Spaldingii, qui ea male offensus est ibi structura. Add. Thucyd. I, 3 med.

W. — Mox v. 268 suspectæ fidei habendos, *dum res stetit Ilia regno*, dum regnum Troianum fuit iocolum. *regno*, sub regibus. H. Vido an Latinitatem *res stetit regno* defendas ex Liv. I, 3, *Tutela muliebri res Latina — stetit*. Tac. Aeo. I, 9, W. — 269-271. Trigesimo regni anno Ascanius Albam Longam condidisse, sedemque regni a Lavinio in novam urbem transulisse traditur. Quem si verbis sensum inesse voluit, antiquæ locutus est poëta pro: Ascanius XXX annos imperii explebit, cum regnum transferet. Si tamen ad communem grammaticam rationem verba accipis, nihil deficiit poëta, sed Ascanium XXX annos esse regnaturum, et in hoc regni tempore urbem novam conditurum ait. Sed prius cum poëta rationibus convenit; conf. iof. VIII, 42, 47, 48. *orbes*, annos, maguos, longos, ut alibi, epitheto ex natura anni depronito, quatenus plurimum meosium spatia comprehendit. Arguitur Macrob. io Somn. Scip. II, 44, et Serv. cum aliis interpretibus io h. v. In Ecl. IV, 42, *magni menses* vim habere possunt et reliqua oratione, ut *magius annus*, *magui dies*, quia multis partibus constant, multa numero comprehendunt. *volvendis mensibus*, qui volvuatur, volvunt se. *munit* exquisitius quam

Hic iam ter centum totos regnabitur annos
 Gente sub Hectorea, donec regina sacerdos,
 Marte gravis geminam partu dabit Ilia prolem.
 Inde lupae fulvo nutricis tegmine laetus
 Romulus excipiet gentem, et Mavortia condet
 Moenia, Romanosque suo de nomine dicet.
 His ego nec metas rerum nec tempora pono;
 Imperium sine fine dedi. Quin aspera Iuno,
 Quae mare nunc terrasque metu coelumque fatigat,

275

exstruet. multa vi, magna opibus, magno hominum rerumque apparatu. — 272. Per CCC annos reges e Troiana stirpe Albae Longae esse regnatos ait ad Romulum usque. *Gens Hectorea* est Troiana simpl., ut V, 490, *Hectoris socii*. Ex Troiana saltem stirpe, si non omnes ex Aenene prosapia, oriundi fuerunt reges, qui Albae Longae imperarunt, quamquam illa non modo Troianae, sed etiam Latinos Aborigines habuit incolas. *regnabitur sub gente Hectorea*, regnum tenebitur a regibus Troianae stirpis. XII, 826: *Sit Latium; sint Albani per saecula reges* etc. (Si quid video, h. l. improprie locutus est Maro. Namque non agitur de Troianis vel Romanis, qui *gens Hectorea* appellantur, sed de domo regnatrice, ab Aenea oriunda. W.) — 274. *Ilia* poëtis dicta, ab Illo, quasi Troiana stirpe oriunda, Rhea Silvia, sacerdos, Virgo Vestalis, regina, h. e. regio sanguine orta, ut βασιλεύς, *Marte gravis*, e Marte gravida, gemellos uno partu edet. — 275-277. Romulus Romanum condet. Quam ornate et splendide hoc poëta exulit! Vt lupam nutricem attingeret, Romulum, antiquorum heroum more, pro casside lupae azyrias seu lupinam

pellem gessisse narrat. *Et galca hirsuta compta lupina coma* Propert. IV, 40, 20, de Romulo. *laetus tegmine proornatus*, aut, qui habet tegmen lupae pro xzyris lupae. *Romulus excipiet gentem*, imperium gentis Hectorrae, a. Troianae; succedet in regno Albano Romulus. II. *excipiet* h. e. accipiet regendam gentem Troianam, non Albae, ubi non regnavit, sed Romae, quam condidit. Commode igitur adiecta verba *et Mavortia condet moenia*. W. Sunt haec omnia, Vaticiniorum et oraculorum more, per ambages ac pleniore ora exposita, quam in oratione Iovis ad filiam expectari poterat. *Moenia Mavortia*, Romae a Martis filio condita; ut saepe al. — 278. 279. *Rerum metas*, h. e. terminos imperii. *sine fine*; aeterna urbs, ut in numis et monumentis. A poëtis haec innumera in loca ornata et variata. — 280, 1, 2. Ipsa Iuno aliquando studio Romanorum tenebitur. Fuit enim eum Iove et Minerva rerum Romanarum tutela. *Iuno fatigat metu*, h. e. terroribus, *mare, terras, coelum*. Verearis fortasse, ne turgere videatur oratio; sed adest sententia: lunonem omnia nunc miscere, ut Troianos perdat. Inf. XI, 400, *Proinde omnia magno Ne*

Consilia in melius referet, mecumque fovebit 281
 Romanos, rerum dominos, gentemque togatam.
 Sic placitum. Veniet lustris labentibus aetas,
 Quum domus Assaraci Phthiam clarasque Mycenae
 Servitio premet, ac victis dominabitur Argis. 285
 Nascetur pulchra Troianus origine Caesar,
 Imperium oceano, famam qui terminet astris,
 Iulius, a magno demissum nomen Iulo.

cessa turbare metu, ut VII, 301, *Absumtas in Teucros vires coelique marisque*. Denique *fatigare*, ut *exerere*, est vexare. cf. ad VIII, 94. — 281. Iunonem, animo mutato in meliorem partem, et *τὸ βέλτερον*, iam consulentem (sic XI, 426, *Multa dies — Retulit* (mutavit) in *melius*) Romanisque placatam ex Horatio reminisceris Carm. III, 3, 47. *Gratum elocuta consilientibus Iunone divis* etc. II. Subest verbo *referre* notio, a recta via declinasse Iunonem. Conf. Ann. Tac. I, 33 f. *animum in bonum vertere*. W. — 282. Augusto usurpatum hunc versum. ex Sueton. Octav. 40 notum. Versus dignitatem in prima parte facile percipias; at post *Romanos rerum dominos* annon languet *gentemque togatam*, h. e. a vestimenti genere designatam? Quis nunc simile quid ferret in Gallis, Anglis, designandis? — Scilicet Romanos belli pacisque artibus claros memorat poeta: *Romanos rerum dominos*, h. e. orbis terrarum imperatores; an hoc sine armis? sine bellica virtute? Iam *gentemque togatam* intelligas spectare ad togae, h. e. pacis artes ac virtutes. Et cogitandum, maiorem dignitatem in toga olim fuisse, quam nunc in ullo vestimenti genere. *Sic placitum*, ita ego constitui, decrevi. (Sic a fato

constitutum. W.) — 283-285. Splendide Romanorum bella cum Graecis et Achaiam in provinciam pop. Rom. redactam designat. *Iustris*, doctius quam annis. *domus Assaraci*, Romani a Troianis oriundi, inter quos Assaracus, Troia filius, ex Aeneae fuit maioribus. v. Apollod. III, 42, 2. et Not. II. Proprie haec dicta. *Assareus* est proavus Aeneae. Adeas imprimis Homer. II. XX, 230-241. W. Graecia praeclare per *Phthiam*, utpote Achillis patriam, et *Myceas*, Agamemnonis sedem, declarata nec non per *Argos*, quos tum Diomedea tenebat (II. β, 559 sqq.); erat tamen haec urbs tantae tum dignitatis, ut apud Homerum tota Graecia per *Argos*, et totus exercitus *Argivorum* nomine insigniretur. Inf. VI, 839, *Eruct ille Argos, Agamemnoniasque Myceas*. Gravissima vocabula et ista: *Servitio premet — dominabitur*. — 286 sqq. Ad Augustum referas haud dubie, de quo similia ubique obvia; v. verba *spol. Or. on.* * impr. Aen. VI, 793 sq. Is vocatus *Iulius Caesar*, iure adoptionis; nomen *Iulii* autem cum esset demissum (de qua voce vid. Ge. III, 35, W.) a magno Iulo (claro Albae conditore W.) h. e. nomen, quod ad eum, adoptione in gentem *Iuliam* assum-

Hunc tu olim coelo, spoliis Orientis onustum,
 Adcipies secura; vocabitur hic quoque votis. 290
 Aspera tum positis mitescent saecula bellis;
 Cana Fides et Vesta, Remo cum fratre Quirinus
 Iura dabunt; dirae ferro et compagibus arctis
 Claudentur Belli portae; Furor impius intus,
 Saeva sedens super arma, et centum vinctus ahenis
 Post tergum nodis, fremet horridus ore cruento. 296
 Haec ait, et Maia genitum demittit ab alto,
 Vt terrae, utque novae pateant Carthaginis arces

tum, venit, *Troianus* inde appellatur. *H. imperium* oc. *term. h. e.* totum orbem terrarum subligat. *W. pulchro origine*, simpl. clara. Non ad Venerem respici posse puto, per sermonis usum. — 289. *spoliis Orientis*. haec illa perpetua poetarum (Ilorat. Sat. II, 5, 65. *W.*), in primisque Virgilio de Augusti in Parthos expeditione vaticinatio, v. Georg. II, 270; neque in unum certum annum ea cogere necesse est; quia adeo ante signa a Parthis reddita poetica ingenii fervor haec ita recte efferre potuit. *secura*, nemine intercedente, Iunone placata. *Vocabitur votis*, praeclare honores divinos habendos Augusto ostendit, ut Ge. I, 42. — 291. Ad Ianum clausum V. C. 725, et pacem per terrarum orbem resitutam recte refertur. Nec tamen hinc probare aliquis suscipiat, hoc ipso anno primum Aeneidis librum esse scriptum. *saecula aspero mitescent*, tempus illud erit pacatum, finitio bellis. Tribuitur tempori, quod hominum est. — Quae sequuntur v. 292—296 magnifice expressa sunt; fidem sit, religiones patrias et concordians, extinctis bellis et discordiis, temp. esse temperaturas. *Fides cana*, prisca, an-

tiqua, qualis maiorum fuit. *Vesta* patria eaque antiquissima religione Romanis culta. Cum his *Romulus* et *Remus iuro dabunt*, imperio Romano praeerunt, rem Romanam tuebuntur; redibit res ad pristinam illam temporum sanctitatem et integritatem, quae erat ante patricium Remi a Romulo commissum. *Bellum*, ἡ πόλεμος, h. l. dei personam sustinet: ut ap. Plin. XXXV, 36, 46. *Belli portae*; respicit Iani templum, conf. Aen. VII, 607 sqq. quod, pace restituta, clausum quasi pro carcere et custodia Belli, quod *Furor* declarat, esse videtur. Reliqua vss. 294, 295, 296 praeclara ad terrorem animorum. *H.* Virgilius, ut rem variaret, Furorem cum Bello Iani templo inclusit. *Furor* enim inter Martis comites apud Stat. Thebaid. III, 424. Apud eundem VII, 52, in regia Martis habiat Furor. *W.*

297—304. Observa, quam succincta in sqq. narratio sit. Bene autem deorum ministerium interponitur in hospitio Troianis parando. *H.* — *demittit*, ut pateant — *ne arceret*, consecutio temporum variata. Nam praesens historicum et praesentis et imperfecti coniunctivus excipere potest.

Hospitio Teucris, ne fati nescia Dido
 Finibus arceret. Volat ille per aëra magnum 300
 Remigio alarum, ac Libyae citus adstitit oris.
 Et iam iussa facit; ponuntque ferocia Poeni
 Corda, volente deo; in primis regina quietum
 Adcipit in Teucros animum mentemque benignam.

At pius Aeneas, per noctem plurima volvens, 305
 Vt primum lux alma data est, exire, locosque
 Explorare novos, quas vento adcesserit oras,
 Qui teneant (nam inculta videt) hominesne, feraene,
 Quaerere constituit, sociisque exacta referre.
 Classem in convexo nemorum, sub rupe cavata 310
 Arboribus clausam circum atque horrentibus umbris
 Occulit: ipse uno graditur comitatus Achate,
 Bina manu lato crispans hastilia ferro.

W. — 299. *Fati*, quo Troianis Italia erat petenda; quod ignorans Dido, ne advenae in his litoribus sedem figere vellent, vereri, eosque ab escensu in terram prohibere poterat. cf. 527. *Mox remigio alarum* ornate. Alae avium cum navium remis comparari solent. — 302. Ponunt feroces animos; mites et placidos animos accipiunt, ne, advenarum conspectu exterriti, armis eos propulsent. — *quietum animum*, ἡσυχίαν, pro placidum, propitium, εὐμενῆ.

305. Paratur nunc Aeneas ad Carthaginem accessus, cui Venus mater intervenit. *Per noctem plurima volvens*, οὐκ Ἀφρίδην — Ἰνός ἐκ γλυκερός, πολλά φρίσιν ὀρμαίνοντα, II. α, 3, *H. volvens*, qui volvit vel volverat. Est participium praesentis historici. Insolentior est usus participii *cadentem* apud Val. Fl. I, 355, h. e. qui ceciderat. *W.* *lux alma*, grata,

iucunda, cf. Not. ad Ecl. VIII. 47. — 307. Explorat loca nova, et quidem, ad quas oras accesserit, venti vi, tempestas, appulsus. cf. 333. VII, 434. — *exacta*, explorata (qua significatione varius haec vox usurpatur. *W.*) *referre*. — 308. Color ductus ex Odys. ζ, 449. sqq., ubi Ulysses in Phaeacum insula experrētus; et multo magis ex Odys. x, 444 sqq., ubi Ulysses ad Æxam insulam appulsus est. — 310. Classem occultat sub convexa rupe nemoribus consita 462-465. — *horrentibus umbris*, v. ad X, 237. cf. I, 465. — 313. *Crispans* exquisitius quam vibrans, habens. (Similiter dicitur *coruscans* VIII, 664; *duo quisque Alpina coruscant Gaesae manu*. Add. *quassans* Ecl. X, 25. *W.*) Binas hastas gerere, quos fere heroum et apud poetas, cf. XII, 165, et apud artifices. *Achates* Aeneae comes datus, ut ap. Homerum Ἀχάτορες; heroum et ἱεραῖος, Idomenei Meriones,

Cui mater media sese tulit obvia silva,
 Virginis os habitumque gerens, et virginis arma 315
 Spartanæ, vel qualis equos Threissa fatigat
 Harpalyce, volucremque fuga praevertitur Eurum.
 Namque humeris de moreabilem suspenderat arcum
 Venatrix, dederatque comam diffundere ventis,

Diomedis Sthenelus, Achillis Patroclus, sique alii.

314. Antequam silvam litoris egreditur, sese tulit, incessit, facta est obvia (cf. inf. 503), occurrit ei Venus, puellae venatricis habitu et armis. Habuit, quem imitaretur, Homerum Odys. η, 19 sqq. et ν, 221 sqq. ubi Minerva altero loco puellae, aqualem gestanti, in altero, pastori assimilata, Ulyssi obvia et viae dux fit. Sed non infeliciter rem variavit Virgilius. — 316. Veste succincta erat, coma soluta, et arcum cum sagittis habebat, puellae Spartanæ vel Threissae more. Hoc structuræ forma variavit. De Spartanarum puellarum exercitatione palaestrica, quam huc vocant interpretes, nota res. Enimvero tum nudae erant, ut tot loca docere possunt. Neque tamen hic de gymnico certamine, verum de iaculatione agitur; in ea autem communem potius puellarum Laecenarum habitum exhibere debebat poeta, cum brevibus tunicis, iisque ad femur usque dissutis, uterentur, ut nudum femur in incessu appareret, unde παυονπέδις Spartanæ puellae. Hic tamen, idque observatione dignum, ab eo potissimum Spartana virgo designatur, quod arcum cum sagittis gerit. Probabile itaque sit, puellas Spartanæ, e poetæ saltem iudicio, venationi operam dedisse, saltem sagittandi arti vacasse. Har-

palyces in vetustis fabulis notum nomen. Alia est ab Iphiclio apreta, a qua cantilena Harpalyce dicta, ut ex Aristoxeni ὑπομνήμασι narrat Athenaeus XIV, 3, p. 619 F. Alia Clymeni filia, de qua ex Euphorione Parthenius Erotic. c. 13. Hic tertia, paullo illa notior ceteris, Harpalyce Amymaeorum (ita legendum; sic Amymnos Epiri memorat Steph. Byz.) Thraciae regis filia, quae in silvis educta venatibus et cursibus sese duraverat. De ea v. h. l. Serv. et Hygin. f. 193, 3-16. vel (talisa virginis) qualis equos fatigat, equo instat. — 317. Eurum. Hanc coniecturam exemplo Brunckii aliorumque recepi. Comparatio celeritatis cum ventis obvia et accommodata, cf. VII, 807: cursaque pedum praevertere ventos, et Ge. III, 193 sqq. In fluvium Hebrum, quae est codicum omnium lectio, nec cadit volucer, et fuit ille lenis et placidus. Adde, quod permutantur crebro vocabula Eurum et Hebrum. H. sat. praev. pro fatigavit et praeversa est, cf. Tibull. II, 4, 55. H. fuga pro cursu. — 318. De more, qui venantium mos esse solet. Vulgaris est oratio: more venatricis. — habilem arcum, ἀπαρότῃ, cf. inf. IX, 365, qui facile haberi, tractari potest; h. l. levis, ut Valer. Fl. III, 523: levis omnibus arcus; l, 109: Tela puer facilesque humeris gaudentibus arcus Gestat Hylas. Sane alias habile telum

Nuda genu, nodoque sinus conlecta fluentis. 320
 Ac prior, Heus, inquit, iuvenes, monstrate, mearum
 Vidistis si quam hic errantem forte sororum,
 Subinctam pharetra et maculosae tegmine lyncis,
 Aut spumantis apri cursum clamore prementem.
 Sic Venus; et Veneris contra sic filius orsus: 325
 Nulla tuarum audita mihi neque visa sororum,
 O, quam te memorem? virgo; namque haud tibi voltus
 Mortalis, nec vox hominem sonat. O dea certe,

potest et de magno gravique dici, si scilicet is, qui gerit, sit robustior, v. c. de Aeneae clypeo A. XII, 432. conf. ad Tibull. I, 9, 7; et Burm. ad Ovid. II Met. 531. — *dederat ventis comam diffundere*, δῶκεν ἀνέμοις κτ-ισθαι, pro vulgari, diffundendam, comam solutam habebat. *H.* Ita Daphne venatrix comis solutis ap. Ovid. Met. I, 529. *W.* Amplificavit haec, ut solet, Claudianus de R. P. lib. II, 30 sqq. — 320. *Nuda genu*, succincta, ut venatrix; v. ad Callim. in Dian. v. 44, et apud Oppian. I Cyneg. 97. *Sinum tunicae collegerat nodo*; possis intelligere fibulam, quam diserte nominat IV, 439: *Aurea purpureum subnectit fibula vestem*. Et notandum de Charonte VI, 304: *Sordidus ex humeris nodo dependet amictus*; et Claudian. de R. P. lib. II, 40: *Collocatae tereti nodantur insipide vestes*. Sed, si bene memini, fibulae in humeris, non in pectore, in tunica usus est; nec in chlamyde aut aliis vestibus tunicae superiectis talem fibulae usum observavi. Igitur melius de cingulo. *Nodus* enim omnino pro vinculo. *H.* — His consentit interpretatio Forcellinii Ovid. Met. X, 536, de Venera vacationis studiosa, *Nuda genu, vestem ritu succincta Dianae*. *W.* 323.

Succinctam pharetra, ut gladio, ferro succinctum dicimus; scilicet *succingere* est interdum instruere ita, ut cinctu adiungamus rem; pharetra autem ab humeris pendet cinguloincta. *tegmen lyncis*, vid. ad v. 275. — 324. *Ge. III, 412: montisque per altos ingentem clamore premes ad retia cervum*. Hic doctius pro *aprum premere*, insequi, est *cursum apri premere*.

327. Lineas horum versuum videas in Odys. ζ, 449 sqq., ubi Vlyses in terra ignota Nausicaam simili modo alloquitur; et Nausicaa respondet fere v. 492 sqq., ut Venns v. 338; adde Od. δ, 376 sqq., ubi Menelaus cum Idothea sermonem habet. cf. Hymn. in Vener. 92 sqq., et 407 sqq. Imitatus est usque ad fastidium copiosus Statius Theb. IV, 746 sqq. conf. mox ad 334. *H.* Post O d' hebat sequi. vocativus, quem verum deae nomen ignorans Aeneas omittit. Ita distingues o — *quam te memorem, virgo?* Similis ellipsis apud Demosthenem p. Cor. p. 232: Εἴρ' ὦ — τι ἄν σιμῶν αἰ τις ὁρθῶς προσέποιε; — ἔστιν ὄπρου κ. τ. λ. *W.* — 328-332. Nec tibi vox humana est. *H.* sonat hominem, h. e. significat, prodit hominem. Verbis sonitus, ubi ac-

An Phoebi soror? an Nympharum sanguinis una?
 Sis felix, nostrumque leves, quaecumque, laborem, 330
 Et quo sub coelo tandem, quibus orbis in oris
 Iactemur, doceas; ignari hominumque locorumque
 Erramus, vento huc et vastis fluctibus acti:
 Multa tibi ante aras nostra cadet hostia dextra.
 Tum Venus: Haud equidem tali me dignor honore;
 Virginibus Tyriis mos est gestare pharetram;
 Purpureoque alte suras vincire cothurno.
 Punica regna vides, Tyrios et Agenoris urbem;
 Sed fines Libyci, genus intractabile bello.

cusativum regunt, inest notio significare. Catull. 45, 9: *Amor dextram sternuit approbationem*. Ge. III, 338: *litora alyceon resonant*. W. sanguinis, e genere Nympharum una. *Sis felix*, χαῖρα δὲ, ὦ φίλ', sis propitia. Ecl. V, 65: *Sis bonus o felixque tuis*. Petitum ab auspiciis et ominibus. (A Graeco χαῖρα in hymnis usitatissimo, Callim. in lov. 94, in Dian. 259, hanc formulam repetes; Latinis proprium salve. W.) — *quaecumque*, qualiscumque dea es, nostris malis succurre docendo, sub qua parte coeli etc. *iactemur* pro versemur; ergo et hoc exilius erat. Et mox *erramus* pro sumus. Haec et similia nisi observaveris, poeticum sermone vix assequere. — 334. Odyss. π, 183 sqq. Telemachus Vlysem, a Minerva augustiore forma ac corporis specie dei instar ornatum, alloquitur simili fere oratione. Neque dissimile Alcinoi dictum Vlyssaeque responsum Od. η, 499 sqq.; 208 sqq.

335. *Tali honore*, ex v. anteced. int. divino; vult enim mortalis virgo videri, non dea. — 337. Ad venantium habitum pertinebat cothurnus, ne a sentibus et silicibus laederentur

crura. Vellens ex Livio Andronico adumbratus: *Sed iam purpureo suras include cothurno*. cf. sup. Ecl. VII, 32. — 338. *Agenoris urbem*; a progenie Agenoris conditam, quem Graecorum mythi (v. Apollod. II, 4, 4; III, 4, 4) Phoenicum conditorem, ex Aegypto oriundum, et eius posteros Sidonis reges faciunt, non Tyri, quae multo serius et floruit et Graecis innotuit. Sidonii *Tyron urbem ante avum Troianae cladis condiderunt*, Iustin. XVIII, 3. (Vnde *Sidonis Dido* I, 416. W.) Itaque mirari noli, Sidonem, non Tyrum, Homero memorari. — 339. *Sed fines Libyci* sunt, h. e. terra est Libyae pars (fines acae pro ipsa regione); simulque *fines* pro incolis Libybus dixit, qui erant populus iedomitus, asper et ferrox. Nam ad Libyes, non ad Phoenices hoc spectat: *genus intractabile bello*, indomiti, invicti. Mox *imperium regit* exquisitius quam tenet. *H. fines Libyci, genus*. In appositione non accuratus Maro, vid. Ge. II, 97 infr. I, 533. *genus* h. l. non ad *fines*, sed ad *Libyci* spectat. Dicendum proprie *fines* inhabitantur a Libybus, *genere intr.*, vel *fines* inhabitant Libyes,

Imperium Dido Tyria regit urbe profecta , 310
Germanum fugiens. Longa est iniuria , longae
Ambages ; sed summa sequar fastigia rerum.
Huic coniunx Sychaeus erat , ditissimus agri
Phoenicum , et magno miserae dilectus amore ,
Cui pater intactam dederat , primisque iugarat 315
Ominibus ; sed regna Tyri germanus habebat
Pygmalion , scelere ante alios inmanior omnis.
Quos inter medius venit furor. Ille Sychaeum
Inpius ante aras atque auri caecus amore
Clam ferro incautum superat , securus amorum 350
Germanae ; factumque diu celavit , et aegram ,
Multa malus simulans , vana spe lusit amantem.
Ipsa sed in somnis inhumati venit imago

genus l. b. Simillima negligentia Aen. IV, 40: *Hinc Gaetulae urbes*, genus *insuperabile bello*, h. e. urbes Gaetulorum, generis *insup.* — Mira brevis in priori versu pro vides Punica regna, ubi Tyrii sunt et urbs Agenoris. Nam urbem ipsam Aeneas, cui *medias ilva* occurrerat mater 314, videre non potuit. Et infr. 365, *cernes* dicitur. W. — 341-344. In prosa dicunt: longa est narratio; rem summam exponam. Etiam ideo talibus poeticam vim agnosce. *fastigia* suorum rerum capita. Narrationem, quae sequitur, Iustinus persequitur XVIII, 4, 5 (*sequar*, exponam. Ge. II, 434, *quid maiora sequar?* W.) — 343. Sychaeus ditissimus ioter Phoenices agris i. agrorum possessione. *miserae dilectus*, τῇ στυγερῇ, pro a misera, Graece; et hoc pro ab ea, ornate. II. *Misera* appellatur, utpote orbata marito tam caro. W. — 345. *Intactam*, Homericum *νεωπιδίην ἀλοχον* pulchre expressum, *primisque iugarat* *Ominibus*, h. e. nuptiis, pro quibus

auspicia nuptialia dici solent; unde *sumsit omina*. Propert. III, 20, 24: *Contineant nobis omina prima fidem pro amore* (*ominibus* notantur h. l. fausta auspicia. Nam cum bona tantum nubet alite virgo, ut Catullus ait 64, 19. W.) *Pater* autem Bechus, ex poetarum narratione vera. 621. — 346. *Germanus*, int. eius, Didus, nam ad *Huic* v. 343 haec referenda sunt. *Quos inter*, int. Sychaeum et Pygmalionem. *Furor* significantius quam ira, iocunditia. — 350. *Clam ferro incautum superat*, opprimit, occidit. *Securus amorum germanae*, nil curas amorem, quo illa maritum amplectebatur, ne ea quidem cogitatione a scelere revocatus, quod sorori, quae valde coniugem amabat, summos luctus crearet. VII, 303: *Optato cōducuntur Thybridis alveo, Securi pelagi atque mei*. Mox *natus* ad fraudem ac dolum spectat. II. ut xxxv; apud Graecos lo-terponitur. W. — 353-356. *coniugis inhumati*, augei rei atrocitatem et somnii narrati probabilitatem epithe-

Coniugis; ora modis adtollens pallida miris,
 Crudelis aras traiectaque pectora ferro 355
 Nudavit, caecumque domus scelus omne retexit.
 Tum celerare fugam patriaque excedere suadet,
 Auxiliumque viae veteres tellure recludit
 Thesauros, ignotum argenti pondus et auri.
 His commota fugam Dido sociosque parabat. 360
 Conveniunt, quibus aut odium crudele tyranni
 Aut metus acer erat; navis, quae forte paratae,
 Conripiunt, onerantque auro; portantur avari
 Pygmalionis opes pelago; dux femina facti.
 Devenere locos, ubi nunc ingentia cernes 365
 Moenia surgentemque novae Carthaginis arcem,
 Mercatique solum, facti de nomine Byrsam,

ton hoc, si memineris, insepultos, nisi
 humentur; quieti reddi non posse. In
 verbis ante oculos habuit notum Lu-
 cretianum I, 124, *simulacra modis
 pallentia miris*, h. e. miro modo pal-
 lida. *Cauteles aras*, h. e. locum, ubi
 scelus crudele in se commissum, quod
 per *traiectaque pectora ferro* significa-
 tur. *Nudavit*, cum clam facta esset
 caedes, manifestam fecit; nam *nudare*
 exquisitè pro relegere, mon-
 strare usurpatur. Hinc *caecum scelus*,
 occultum; *domus*, ab affine commis-
 sum. cf. Ovid. Ep. VII, 113. *H. aux.*
vi. ut sint auxilium viae. De hoc ap-
 positionis usu, insigni brevitate, vid.
 Wolf. ad Tacit. Ann. I, 3. — Cum
 iudicet, ubi reconditi sint thesauri,
 ipse *recludit tellure* h. e. effodit e tel-
 lure. Ablativi verbis e praepositione
re compositis similiter adiecti. Aen.
 IV, 515; Ge. II, 313. *W.* — 364.
Odium crudele, *μῖτος ἀπηνής*, proprie
 quæ est immanis animi, magnum.
 Sic *crudelis*, atrox, saevus, et simi-

lia poëta pro ingens. *metus autem
 acer*, *δραμὴς*, vehemens, proprie de
 animo exasperato. — 364. In verbis
Pygmalionis opes via et acumen inest,
 scilicet quas ille animo et spe ism
 praeceperat, ut et in altero *dux fe-
 mina facti*, ad hoc faciendum duce
 Didone. — 366. Sane Didonem Byrsa
 arx conditricem habuit; urbem enim
 ipsam, illa adveniente, ism stetissa
 probabile fit; at hic nolim ita argu-
 tari. A parte insigni designavit ur-
 bem Carthaginem. *surgentem* vid. Not.
 ad IV, 274. — 367. Sententiam sic
 concipe: *Mercatique sunt solum, quan-
 tum possent circumdare tergo taurino*,
 quod solum *Byrsam* vocarunt *de fa-
 cti nomine*. Commentum Didonis hoc
 fuit: emit tantum soli, quantum pos-
 set tegere corio bubulo, quo mox de-
 secto in partes tenues, tantum spatii
 occupavit, quantum satis erat con-
 dendae arci; alii, non arci solum,
 sed urbi, non ita vere; quam arcem
Byrsam a corio nuncupavit. Videndus

Taurino quantum possent circumdare tergo.
Sed vos qui tandem, quibus aut venistis ab oris,
Quove tenetis iter? Quaerenti talibus ille 370
Suscipiens imoque trahens a pectore vocem:

O dea, si prima repetens ab origine pergam,
Et vacet annalis nostrorum audire laborum,
Ante diem clauso componet Vesper Olympo.
Nos, Troia antiqua, si vestras forte per auris 375
Troiae nomen iit, diversa per aequora vectos,

Justinus. C. — *Devenere*—*mercaturae* sunt solum, Byrsam, h. e. locum, in quo Byrsam arcem condiderunt, seu *Byrsam* verius, ut post Scaligerum ad Euseb. Chron. multi docuerunt. Sed recte βύρσαν βύρσαν, fabulam a Graecis haud dubie ornatam, sequitur. H. Arx Carthagini, media urbe sita, a Phoenicibus appellata esse videtur בצורה (Bosra), *munimentum*; cui respondet vox Hebraica בצור locus praecinctus, munitus. Duae urbes hoc nomine vocatae innotuerunt, Idumaeae altera, Is. 34, 6, 63, 1. conf. Cellar. T. II, p. 579; altera in terra Moab. Jerem. 48, 24. Hinc opinioni et derivationi nominis favet natura arcis, a Strabone lib. XVII, p. 1176. ita descripta: Κατὰ μέσσην δὲ τῶν πόλεων ἡ ἀρχαία, ἢ ἐκείνην βύρσαν, ὅπως ἰκανῶς ὀφείλῃ. Graeci duram vocabuli pronuntiationem mollientes *Bosra* in *Býrsā* mutasse — vid. Casaubonum ad Strabonis locum, et Simonis Onomasticum p. 192. — indeque alii, argumento ex significatione Graecae vocis petito (Tacit. Hist. V, 2), fabulam de *tergore taurino* composuisse videntur. W. In verbis *taurinum tergum* cogitare vulgare eorum evitat. (mercaturae pro mercati sunt. v. Not. p. 160. Nihil duri nec difficul-

tatis huic inest ellipsi, obviat etiam Ge. I, 121. W.) Mox in qui tandem interrogationis vim suget particula, et desiderium intentius asciscantis inde clarescit. — 371. Βαρυστράχων Homer. ut Iliad. α, 364. et saepe alibi. — 372-374. Si egn fata nostra ordine exponere velim (*pergam* absolute pro *pergam* narrare — Verr. Cic. V, 20 — fata mea, quod ex versu sequenti assumendum. rep. a pr. o. ἀπ' ἀρχῆς, Soph. Ai. 1097. Simillimus locus est Ge. IV, 285, 6. W.), et tu ea audire velis, dies nos deficiat. Quam ornate singula! Homer. minus subric Odys. γ, 113 sqq.; et ξ, 196, annos pro die ponit. In *annalium* nomine arguitur Macrobi. III Sat. 2, et post eum alii. Gravius est vocabulum quam historia, narratio, eoque magis epicum. *Olympus* h. e. coelum clauditur modo nubibus obductis, modo tenebris noctis praetentis, ut h. l. Nec huc trahenda porta coeli Gen. III, 26: *Vesper componet diem* non, quasi mortuum et sepultum; sed quia quieti se reddere videtur sol occidens; tamquam thalamum elanso aliquis se somno tradit. H. Proba est temporum consecutio. Horat. Od. III, 3, 7: *Si illabatur orbis—ferient ruinae*. Add. Iuv. XII, 115. Res certa in

Forte sua Libycis tempestas adpulit oris;
 Sum pius Aeneas, raptos qui ex hoste Penatis
 Classe veho mecum, fama super aethera notus;
 Italiam quaero patriam, genus ab Iove summo. 380
 Bis denis Phrygium conscendi navibus aequor,
 Matre dea monstrante viam, data fata secutus;
 Vix septem convolsae undis Euroque supersunt:
 Ipse ignotus, egens, Libyae deserta peragro,
 Europa atque Asia pulsus. Nec plura querentem 385
 Passa Venus medio sic interfata dolore est:
 Quisquis es, haud, credo, invisus coelestibus auras

apodosi sequitur. *W.* 375-377. *Troia antiqua*, vid. 42. — *si per aures sit*, variat vulgare: si pervenit ad aures vestras. — *diversa aequora*, simpl. alia vis, quam qua iter parabamus; ex illis: *Οἱ κερὸς ἴμενοι, ἀλλήν ὁδὸν, ἀλλὰ κῆρυγ' αἰδομένην*. tempestas adpulit, *θεῶπο πῆλας κῆρυγ*. Forte sua, casu suo, qualem tempestas asserre solet. Habuit in his, quam sequeretur, poeta orationem Ulyssis ad Polyphemum *Odyss.* 1, 259 sqq. — 378. *Penates*, vid. lib. II, 293. pius est religiosus, quoniam omnia ad deorum oracula exsecutus est: *Προφῆτῃ*. Itaque eantem dixit Horat. C. S. 42. *Satis notum autem se dicere bene potuit, fama belli Troiaei confusus*. — 380. Fabulam poeta sequitur, qua Dardanus a Corytho Tyrreno genus ducere ferebatur, cum Corythus Samothracicus in eum esset translatus similitudine nominis. v. *Aen.* VII, 205 sqq., 240; VIII, 434 sqq.; adde III, 167, 168; VII, 422: *Ille domus, haec patria est*. II, 620: *tutum patrio te hunc sistam*. Hactenus Italia est Aeneae patris, et hactenus genus quaerit, petit terram, in qua progenitor ortus erat; pro hoc dicit, petere se

stirpem et originem generis a Iove ducti, quatenus Dardanus, Iovis filius ex Electra, et georis auctor, ex Italia oriundus est. cf. III, 94 sqq. *II.* Si quid video, et genus e Mediceo aliisque codicibus restituendum. Nam, neque appositioni locus est, cum patriam adiectum sit, neque asyndeto. *W.* — 381. *Phrygium aequor*, litori Troadis seu Phrygiae minoris praetentum. *conscendi aequor navibus* doctius dictum pro vulgari: *conscendere naves*. Qui eoin in altum evehitur, is et aequor conscendere diei potest. — 382. *Matre dea monstrante viam*, ex *Aen.* II, 589 sqq. *data fata*, monstrata tum per suspicia tum per oracula III, 95 sqq.; 163 sqq.; 375 sqq. (Proprie dicitur, oraculum datur, et fata pro oraculis, ut *fata Sibyllina. W.*) — Io 383-385 observa magnificam dictionem ex verborum delectu. *ignotus* est in terra ignota, inter homines, quibus ignotus est (*convolsae*, quassatae. *W.* — 385. Eum interpellavit, non passa querentem, pro non passa queri plura, οὐδ' εἴς κλισίην II. n, 427.

387. 388. Orate. O carum te superis, cum Carthaginem delatus sis!

Vitalis carpis, Tyriam qui adveneris urbem.
 Perge modo, atque hinc te reginae ad limina perfer.
 Namque tibi reduces socios classemque relatam 390
 Nuntio, et in tutum, versis aquilonibus, actam,
 Ni frustra augurium vani docuere parentes.
 Adspice bis senos lactantis agmine cycnos;
 Aetheria quos lapsa plaga Iovis ales aperto
 Turbabat coelo: nunc terras ordine longo 395
 Aut capere aut captas iam despectare videntur.
 Vt reduces illi ludunt stridentibus alis,
 Et coetu cinxere polum, cantusque dedere,
 Haud aliter puppesque tuae pubesque tuorum
 Aut portum tenet, aut pleno subit ostia velo. 400

Expressit autem illud, quod aliquoties apud Homerum. οὐ γὰρ ὅτις τε θεῶν ἀνέστη γυνώσκει τε τῶν πέπτε τε, ut Odys. γ, 27. *vitalis carnis* ex antiquo sermone habet, vid. v. c. Lucret. lli, 406 et al. — 390. *Classem relatam*, reductam, reducem. *vernīs aquilonibus*, h. e. ventis mutatis, secundante vento, simpliciter. Mox *vani* ad ornatum egregie. *Venus* non modo qui pollicetur, quae praestare nequit, sed et qui proficitur vel falsam vel inanem doctrinam. *H.* — 393. *Bis senos cycnos*. Cycnos navibus comparat, aquilam tempestati. In auguriis autem considerandae sunt non solum aves, sed etiam volatus, ut in praepetibus: et cantus, ut in oscinibus: quia nec omnes, nec omnes dant auguria: ut columbae non nisi regibus dant; quia nuquam singulae volant, sicut rex nunquam solus incedit. *L.* — 394. quos dudum aquila insectabatur, turbabat, abigebat alio: iam abeunte hoste ludunt, canunt, redeunt in propria; haud aliter etc. — 393-399. Duodecim na-

ves cum Antheo, Sergesto, Cloanthoque servatas mox v. 584 videbimus. Has totidem olores innuunt, quos, ab aquila modo agitato et dispersos (hoc significat *turbabat*), hoste abacto, ludibundos plaudentesque in terram devolace ostendit *Venus*. *aperto coelo*, alii sereno, ego malim pro libero, pervio volantibus. Quae sequuntur, varie accipiuntur et accipi possunt. Mihi simplicissimum videtur cygnos intelligere, qui a litore vel maris vel fluminis in aërem evolaverant, easque, hoste depulso, partim *capere terram*, consedis in terra, partim ex aëre daorsum in terram ferri, eique tam propinquos esse, ut *capta iam terra* et occupata ab ipsis videri possit: ut *iam* iungatur non cum *despectare*, sed cum *captas*, captas iam, tantum non captas. Atque hoc melius eqm versu, qui respondet, 400 convenit: *aut portum tenet* (hoc erat, *terras capere, occupare*) *aut pleno subit ostia velo* (*despectare*). Burmannus *captas* ab aliis, qui in terram iam descenderant, in-

Perge modo, et, qua te ducit via, dirige gressum.

Dixit, et avertens rosea cervice refulsit,
Ambrosiaeque comae divinum vertice odorem
Spiravere; pedes vestis defluxit ad imos,
Et vera incessu patuit dea. Ille ubi matrem 405
Adgnovit, tali fugientem est voce secutus:
Quid natum toties crudelis tu quoque falsis
Ludis imaginibus? Cur dextrae iungere dextram
Non datur, ac veras audire et reddere voces?

terpretatur. — *stridentibus alis exquisitis quam clangentibus. coetu cinxere polum*, agmine evolant, quasi exsultantes; *polum* pro ccelo. in aërem alis sublatis ludunt volando in orbem, ut solent, vel gyrum. Cur autem augurio e cygnis utatur poeta, praestat hoc unum monere, quod Veneri sacra avis cygnus est, et quod *Cygnus in auguriis navitis gratissimus ales*; *Hunc optant semper, quia nunquam mergitur iudis*; laudat versus Servius ex *Ὀρνιθογονίᾳ*, Macri scilicet Aemilii (v. Brouckh. ad Tibull. p. 274. ex Isidoro XII, 7). — *Dissident autem olores et aquilae*, auctore Plinio X, 74, s. 95: Athen. IX, pag. 393. D. *μάχεται δὲ (ὁ κύκνος) καὶ τῷ ἀετῷ, αὐτὸς μάχης μὴ προεξέρχμενος*. Hinc ap. Homerum in cygnorum anserumve gentem irruens aquila inducitur, egregio v. c. loco II. o, 690 sqq. H. Nil facit ad comparisonem neque placet versus: *Et coetu cinxere polum contusque dederet*. W. — 399. *Pubes tuorum* dictum puto, ut *turba tuorum*. *Ostia* docte, h. l. ut V, 281 aditus portus.

402. Obscura modum praesentiae divinae testificandae ex more veterum. Digrediens dea numen specie divina manifestum facit; ad hanc

refer pulcherrimam cervicem, comam odoratam, pallam ad talos demissam cum levi incessu. Si in *rosea cervice* non tam Horatii Carm. I, 43, 2 auctoritatem, quam rationem desideras, aut puta *roseum* esse omnino suave vel pulehrum, aut colorem floridum exprimi in tenera cute etiam candidissima per lucentem. (Ad *roseam cervicem* cf. Aen. II, 593. *roseum os Veneris*. Apud Homerum quoque hym. in Vener. 482, *δαίρην Veneris* adiniratur Anchises. W.) *Ambrosias comas*, ambrosia (deorum hoc unguentum est) delibutas, ab Homero habet. II. α, 529, ut statim *palla* Veneris vel ex illo nota Iliad. ε, 345, *πέπλος φαινεῖ πτόγμα*; et 338, *Ἀμβροσίῳ διὰ πέπλου, ὃν οἱ Χάριτες κάμνουν αὐταί*. Habitum itaque dese declarat. *incessum* autem cogita levem illum et volatui similem, columbarum instar. H. *vertice* ad *comas* trahendum pro in vertice, ut 410, *dorsum immane niari summo*. Silius XI, ab in. *clades insigne Iapyge campo*. cf. inf. I, 610. *Ingens argentum mensis*. et Aen. VII, 269. *non plurima coelo monstra sinunt*. W. — 407. *Toties*: v. Aen. II, 589. — 408. 409. Cf. verba Vlyssis ad matrem inter umbras Odys. λ,

Talibus incusat, gressumque ad moenia tendit. 410
 At Venus obscuro gradientis aëre saepsit,
 Et multo nebulae circum dea fudit amictu,
 Cernere ne quis eos, neu quis contingere posset,
 Molirive moram, aut veniendi poscere causas.
 Ipsa Paphum sublimis abit, sedesque revisit 415
 Laeta suas, ubi templum illi, centumque Sabeo
 Ture calent arae, sertisque recentibus halant.

Conripuere viam interea, qua semita monstrat.
 Iamque adscendebant collem, qui plurimus urbi
 Inminet, adversasque adspectat desuper arces. 420
 Miratur molem Aeneas, magalia quondam,

209 sqq. — (410. *tendere gressum* — iter VII, 7.; *cursus aequoreos* Val. Fl. I, 483. W.) 412. Densa nubes circumfudit eos. Ab Homero eum hoc petiisse notum est, apud quem saepe hoc occurrit; in primis compara Odys. η, 14, 39—43, quem locum iam monstravit Macrob. V, 4, de Vlyase, quando Alcinoi regiam intrat, ad cuius exemplum totus Aeneas ad Carthaginem et Didonem aditus est adumbratus. Adde Apollon. III, 210—214 et alios. Totum locum expressit Valer. Flacc. V, 400 sqq. — 413. 414. *Contingere*, vim, iniuriam, iis, tamquam advenis, inferre. *moliri moram* ponderosius quam facere. Est enim struere vel movere poëtis *moliri*. — 415. Cf. ad v. 16. Versus ex Homero, sed ornatus expressi Odys. ε, 362 sqq. Compara Hymn. in Vener. 58, 59 sqq. et Od. η, 80, 81 sqq. de Minerva. At ex Virgilio Statius V Theb. 61: *Ille Paphon veterem centumque altaria linquens*. Adde Aen. IV, 200. — Quod aulem turis et sertorum odores exhalantium tantum sit mentio, non

victimarum caesarum, satis docte interpretes referunt ad morem sacrorum Veneria, quod arae nullus sanguis offundebatur, maxime Paphias Veneri. vid. Tacit. Hist. II, 3. — *Laeta* v. 416 accipe, quoniam gaudet Papho (laetabatur, puto, quod de incolunitate filii bene sperabat. cf. 35, *lacti*. W.). *Sabeo*, vid. Georg. I, 57. H. — 417. *halant*, pro olenti. S.

418. *Corripere viam* doctius quam *iter celerare*; sic *corripere gressum*; doctius etiam V, 144, *conripuere campum curvus*. Et sic *rapere*. — 419. *Qui plurimus urbi inminet* ad magnitudinem refero montis sub ipsa urbis moenibus accubantis. Pro magno monte poëta diceret *multum montem*, ut Ge. III, 52, *plurima cervix*, longa et crassa (*collis adspectat*; Tacit. Agr. c. 24, *Britannia Hiberniam adspicit*. W.). Ceterum poëta hoc sumsit ex topographia Carthaginiæ. Tales enim colles asperos et difficiles in ipso aditu Isthmi, in quo Carthago sita erat, describit Polyb. lib. I. c. 73. — 421. Sic Vlyses Phaeacum urbem: *Θαύμαζεν δ' Ὀδυσσεύς λιμένας*

Miratur portas, strepitumque, et strata viarum.
 Instant ardentes Tyrii: pars ducere muros,
 Molirique arcem, et manibus subvolvere saxa,
 Pars optare locum tecto, et concludere sulco; 425
 Iura magistratusque legunt, sanctumque senatum:
 Hic portus alii effodiunt; hic alta theatri
 Fundamenta locant alii, inmanisque columnas
 Rupibus excidunt, scenis decora alta futuris:
 Qualis apes aestate nova per florea rura 430
 Exercet sub sole labor, quum gentis adultos
 Educunt fetus, aut quum liquentia mella
 Stipant, et dulci distendunt nectare cellas,
 Aut onera adciipiunt venientum, aut agmine facto

καὶ νῆας εἶδεν etc. Odys. π, 43 sqq. Magnam aedificii opus heoe cum casis et tuguriis componitor. *Magalia* sunt agrestia aedificia stativa; id nomen suburbia Carthaginiis retinebant. cf. IV, 259, 60. Mox *strepitus* declarat frequentiam hominum. — *strata viarum* doctius quam viae stratae. — 423-425. *Instant* operi Tyrii; ut plene extulit Silius II, 407 sqq. in loco hinc expresso. *H.* Cum dativus *operi* desit, vide an malis iungere *instant* — *ducere* — *optare*. Sic Aen. I, 627, *instant aruere*; verbum *instant* ardorem et festinationem notat. Neque obstat, quod *pars* — *pars* interpositum. vid. Ecl. I, 65. 66. Tum distinctio mutanda est. *W.* — *subvolvere* bene, ut declaret, in altum educi arcem. — *optare*, ut III, 409, est eligere, destinare h. l. *concludere sulco*, fossam ducere, definire aedium situm ac locum fossa facta. Male de aratro cogitant. — 426 *Iura* sunt iudicia, usu sollempni, h. l. ipsi iudices habentur igitur emittia creandis ludicibus, magistratibus et sena-

toribus. Ita equidem interpretor. (*Sen. san.* Ita Cicero Cat. I, 4, *Senatum Romanum* appellat orbis terrarum sanctissimum gravissimumque consilium. W.) — 427-429. An theatri structuram Phoenicibus recte, atque adeo in ipso rerum initio, dederit, viderit postea; Graecarum profecto civitatum coloniis hoc accommodatus. Sed res praecclare ob oculos posita. *H.* *theatri* dat Mediceus. Dativus, quem in editione maiori in ordinem recepit Heyne, si grammaticam spectas, defendi potest, ex Ge. IV, 161. Sed vel *uivum* theatrum satis displicet. — *alta*, quod tertio versus post iterum legitur, coniectura non tollendum esse, patebit ex Ge. II, 125. cf. Aen. I, 504, 505, 579, 582. *W.* Portus Coshon dictus proprio nomine apud Livium et al. v. Bochart. Chan. I, 24. — 430-436. Expressa ex Ge. IV, 162-169, ubi v. conf. Aen. VI, 707-709. Praeiverat Homerus II. β, 87-90. *qualis*, tali labore, qualis; ita. *sub sole*, per diem, interdiu, ut *sub die*, *sub no-*

Ignavum, fucos, pecus a praeseptibus arcent : 435
 Fervet opus, redolentque thymo fragrantia mella.
 O fortunati, quorum iam moenia surgunt!
 Aeneas ait, et fastigia suspicit urbis.
 Infert se saeptus nebula (mirabile dictu)
 Per medios, miscetque viris; neque cernitur ulli. 440
 Lucus in urbe fuit media, laetissimus umbrae,
 Quo primum, iactati undis et turbine, Poeni
 Effodere loco signum, quod regia Iuno
 Monstrarat, caput acris equi: sic nam fore bello
 Egregiam et facilem victu per saecula gentem. 445
 Hic templum Iunoni ingens Sidonia Dido

ote, accipitur pōtūs; supra quoque Ecl. II, 43, *sole sub ardenti* nihil aliud est quam io sole. *distendunt nectare cellas*, replent melle, cum notatione ingeotis copiae. — 437. Egregia ad affectum haec exclamatio. Quid enim, his rebus conspectis, Aeone, per maria et terras erranti, ut novam sedem quaereret, nova urbe condita optabilius videri potuit? — 439. 40. Observa, quomodo in singulis vulgarem formam evitare-rit; etiam ipso graecismo: *μίσγεται ἀνδρῶσιν*, immiscet se turbae, nec ceroitur ab ullo, *οὐδὲνι ὀφθαί*. Confer tamen Homericam Odyss. η, 37—42.

441. Templum in luco eoditum, ex vetere more, et hic quidem in ipsa urbe. *H. laet. umbrae* poetica constructio pro laetissimus, uberri- mus, umbra. cf. Aen. XI, 73, *laeta laborum*. W. — 442. Adhibet ratio- nem, cur eo loci templum condere- tur, pōtius, quam alio, quia vide- licet Poeni, invento ibi ab mon- strante Iunoe equino capite, hoc pro- omine sumserunt: putarunt quippe

ooo immerito praedici ab militari fero aeternam fore et perpetuo vi- geantem Illius populi virtutem. C. — 443—445. *Signum*, omen intelligam. Sic: *caput equi* — atque omen *ela- more salutant*, Silius II, 411. Serva- tum iude in numis Carthaginiensium *equi caput*. Pōtām agnosce in hoc, quod non simpliciter inventum, sed *a Iunone monstratum*, obiectum fo- dieotibus, narrat. Sic nam portende- batur (per hoc *signum*), fore Poe- os gentem bellicosam (cf. iof. III, 539) et *facilem victu*, h. quae ba- bitura esset victum facilem et expe- ditum, affluentem ex agrorum uber- tate et cultu, in primis equis paren- dis. *H. Add. Claud. de laud. Serenae* 54. *Hispania frugum facilis*, h. e. co- piosa. *W. — 446. Templum donis opulentum et numine divae*, dona non tam de donariis quam de vasis, uten- siliis, totoque apparatu sacro intel- ligo; *numen divae* cum Servio acci- pio de simulacro deae ex auro aliave pretiosa materia facti, quod *opulen- tum* postulare videtur; nec tamen *sig- num* est simulacrum, sed *numen*

Condebat, donis opulentum et numine divae;
 Aerea cui gradibus surgebant limina, nexaeque
 Aere trabes: foribus cardo stridebat ahenis.
 Hæc primum in luco nova res oblata timorem 450
 Leniit; hic primum Aeneas sperare salutem
 Ausus, et afflictis melius confidere rebus.
 Namque sub ingenti lustrat dum singula templo,
 Reginam opperiens, dum, quae fortuna sit urbi,
 Artificumque manus inter se operumque laborem 455

divae pro *diva*, et haec ad simulacrum refertur. *H.* Sic II, 478, *numen reducere* de simulacro. Add. IV, 204. *W.* — 447. *Condebat*, quia coeplum templum, non perfectum. *C.* — 448. 449. Ad heroïcorum temporum magnificentiam pertinet, quod omnia ex aere fecit. Vnam laudabo Alcinoï regiam *Odyss.* π, 86 sqq. Homerus eandem elegantiam ad decorum aedem, Olympum, transtulit. Quid? quod Romae talis magnificentia erat frequens, cuius adhuc in Pautheo vestigia deprehenduntur. Ornatiissime autem singula extulit. *Aeræ gradibus surgebant limina* templo, h. limen erat ex aere. *Surgere* autem non modo aedificium, sed et singulae partes dicuntur, quae in eo sunt, in primis editae et altae, h. l. fores. Sed quid est alterum: *nexae aere trabes surgebant?* *trabes* huius dubie sunt postes: et *nexae trabes* sunt postea *nexi*, iuncti liminibus aereis; ea *surgebant*, erant ex, *aere*. Denique ipsae fores erant aereae, vel ut poeta ait, *foribus cardo stridebat ahenis*. Olim putabam *nexae aere trabes* esse postes aeneis cardinibus iunctos, idque patere ex Claudiani imitatione R. Pros. I, 237, *ferrati postes; immensaue nectit claustra ehalybs*, h.

e. ex ehalybe erant cardines immensarum valvarum. — *H.* Durum est iungere *surgebant aere*. Nam, ut omit-tam duplicem structuram *limina surgunt gradibus*, et *trabes surgunt aere*, ea est collocatio verborum, ut *nexae aere* coniungatur audienti. Videtur nectere aliquid aliqua vel ex aliqua materia (nam utraque constructio bona est) esse *fabricari* aliquid de materia; ita ut *nexus aere* pro aereus dicatur. Tum constructio et *surgebant trabes nexae aere*; et evitatur difficultas referendi participii *nexus*. Graecos similiter χρυσότρος pro χρύσεος usurpasse, evineit locus Sophoclia Electr. 837. χρυσότρος ἔπασσε χρυσοῖσιν τεύχεα. Is loquitur de aureo monili Eriphytes. Apud Claudianum *immensa claustra* sunt valvae portarum immensae. *W.* Quod autem toties materiam repetit, facit Homeri exemplo. cf. Burm. ad Ov. II, Met. 407. — 452. *Afflictis melius confidere rebus*. de rebus *afflictis* explet Serv. et ceteri. Sed absolute sic ponitur etiam ap. Cicero. *confidere*, *confidenter sperare*. — 455. *Artificum manus*, h. e. opera, et *operum laborem*, opera assidue elaborata, *inter se*, dum varii generis et artificii opera comparat. *H.* *manus art.* — *op. lab.*

Miratur, videt Iliacas ex ordine pugnās,
 Bellaque iam fama totum volgata per orbem,
 Atridas, Priamumque, et saevum ambobus Achillem.
 Constitit, et lacrimans: Quis iam locus, inquit, Achaë,
 Quae regio in terris nostri non plena laboris?
 En Priamus! Sunt hic etiam sua praemia laudi;
 Sunt lacrimae rerum, et mentem mortalia tangunt.
 Solve metus; feret haec aliquam tibi fama salutem.
 Sic ait, atque animum pictura pascit inani,

opera affabre elaborata. *manus* ad artem refer sive pingendi rationem; etique artifice propriam. Petr. Satyr. 83: *Zeuxidos manus vidi, nondum vetustatis iniuria victas*. Add. Stat. Sylv. I, 3, 47, *veterum (artificum) manus*. — Ab arte autem distingues operum laborem, cf. Ge. II, 455. *W*. Ea autem, quorum argumenta mox exponuntur, aut depicta putanda sunt in pariete, Graecorum more, aut sculpta anaglypbo opere in pariete et in ipsis foribus; ut inf. VI, 20 sqq. Videtur vero ara in plures dispartita esse areolas, quae singulae singula argumenta picturae capiebant. Commemorata ex iis 466 sqq. mox septem observatu etiam pictoribus digna: 1) pugna Troianorum et Achivorum, varia fortuna. 2) Rhesi oppressi caedes. 3) Troilus fugiens. 4) matronarum Troianarum pompa, populum in templum Minervae deportantium. 5) redemptio corporis Hectoris. 6) pugna Memnonia. 7) pugna Amazonum ad Troiam. — 458. *Saezum ambobus Achillem*; *saevus* fuit in Priamum, Hectoris caeso; in Agamemnonem saevius ira et pervicaci odio propter ereptam Briseidem; itaque saevum omnino accipiam pro infestum, iratum. nam *saevus* poëta da iracundo. (Tibull. I, 2, 90, *sae-*

vis uni. ambobus dixit; nam in voce *Atridas* de Agamemnone praecipue cogitabat. *W*.) Alii praeferrunt e Seneca *Atriden*. — 460. *Nostri laboris*, h. e. famae de nostris calamitatibus. — 461. *Laudi* pro virtute et rebus gestis, quae laudem merentur, ut saepe; acil. ex Homericis *ἄλως*. Virtuti etiam hic honos suis habetur. — 462. *Sunt etiam hic lacrimae* h. miseratione rerum; deflentur res, h. e. casus humani, sunt hic, qui lacrimas impertiant casibus et calamitatibus aliorum. *et mentem mortalia tangunt*, et res humanae casusque, quibus iactari solent mortales, afficiunt hominum, qui has terras inhabitant, animos miseratione. Verbo, populus, ad cuius terras appulimus, habet humanitatis sensum et cultum. Illud vero praeclarum, quod humanitatis cultum ex conspectis artis operibus colligit, ex eorumque argumentis. Imitationem loci habes in Valer. Fl. lib. I, 723. 724. — 463-465. *Solve metus* doctus quam solve animum metu. cf. I, 562. *H*. Ceterum et pedestres scriptores maiorem vim orationi conciliant usu pluralium pro singularibus, Tac. Ann. I, 29: *Adiuvandos ex duco metus*; c. 6, *odia*; c. 40, *utilitates*; Liv. I, 40, *indignationes*. Add. Soph. Ai. 46, *τῶμας*; 59, *ῥότοι*; 446, *ῥάττα*.

Multa gemens, largoque humectat flumine vultum. 465
 Namque videbat, uti bellantes Pergama circum
 Hac fugerent Graii, premeret Troiana iuventus;
 Hac Phryges, instaret curru cristatus Achilles.
 Nec procul hinc Rhesi niveis tentoria velis
 Adgnoscat lacrimans, primo quae prodita somno 470
 Tydides multa vastabat caede cruentus,
 Ardentisque avertit equos in castra, prius quam

W. Haec fama, quod Troianorum calamitates in his ipsa terris innotuerunt, hoc nobis horum hominum animos praebebit propitius. Sed cum maiore benevolentiae significatione ad Achatem amicum retulit: ubi, inanem appellat picturam, epitheto ornante a natura artis, rerum imagines, non ipsas res quocunque modo representantis, petito. Ceterum in sqq. observa intelligentiam poetae in descriptione rerum, et h. l. quidem seu pictarum seu sculptarum, v. 474. tempestive transeuntis ad eam orationis formam, qua res quasi ante oculos geri videntur, non pictae adspici. Mox *largoque humectat flumine vultum* ad nostri sermonis rationes non est exigendum; et *humectat* est exquisitè pro irrigat, neque *humectat* ieiunum putandum post *largo flumine* (Aesch. Prom. 399, δακρυόειστος — βίος παρὶν — ἔτιγγε. *W.*) Tum *multa gemens*, πολλὰ στενάζων. Habuisse autem inter Graecos videtur poeta, quos hoc loco sequeretur. Apud Aristot. enim Poët. c. 16, 8. inter agnitionum genera in tragoedia etiam memoratur ex Diaeogenis Tragici Κυπρίως, qui ἰδὼν τὴν γραφὴν ἀπὲλκυσεν — ὅθεν ἀεγγυώρηται. — 465-468. Respicit potissimum pugnam, Patroclo occiso, factam, cum versus castra fugerent

Achivi, insequentibus Troianis et instante Hectore, Il. p; quo facto, die sequenti Achilles, novis a Thetide acceptis armis, prodit et Troianos fugat, Hectoremque occidit Il. τ. — χ. Cum Rhesus mox sequatur, noluisse poeta temporum ordinem servare dicendus est. Cum v. 467 bene comparant Il. ξ, 14: Τοὺς μὲν ὀπτιμύνοις, τοὺς δὲ κλονέοντας ὀπισθεῖν, et Il. ε, 7. In *cristatus* v. 468 Servius vim quaserit; sed, ut ab ceteris armis, ita a galea vel crista aepe petunt epitheta poetae. Sic κορυδαίλος Extor. — 469-473. De Rheso Il. x, 433 sqq. 470. *prodita*, subandi a Dolone: in illis, *primo somno*, excitatur affectus: vix enim degustata somni dulcedine, hostis adfuit: vult Servius notari, graviolem tum somnum esse; ideo ergo prodi tunc potuerunt, quia primus somnus. *C.* Diomedem sine Vlyse nominare liberum erat poetae. *niveis tentoria velis* dixit, deserto priscae aetatis more. Erant enim Achivorum et Troianorum tuguria, κλισίαι, stipilibus, vimine et aggere terrae munita. *H.* *vastabat*, h. e. hominibus oribat. Hirtius B. G. VIII, 24. *finis vastare civibus.* Alio sensu Virgilius Aen. VIII, 8, *lato vastant cultioribus agros*, delectum habentes. Cf. Not. I, 527. *W.* *ardentes equos acres* dixit, ut equi-

Pabula gustassent Troiae Xanthumque bibissent.
 Parte alia fugiens amissis Troilus armis,
 Infelix puer, atque inpar congressus Achilli, 475
 Fertur equis, curruque haeret resupinus inani,
 Lora tenens tamen; huic cervixque comaeque trahuntur
 Per terram, et versa pulvis inscribitur hasta.
 Interea ad templum non aequae Palladis ibant
 Crinibus Iliades passis, peplumque ferebant 480
 Suppliciter tristes, et tunsae pectora palmis;
 Diva solo fixos oculos avera tenebat.
 Ter circum Iliacos raptaverat Hectora muros,
 Exanimumque auro corpus vendebat Achilles.
 Tum vero ingentem gemitum dat pectore ab imo, 485

dem arbitror, si loquendi usum audias. *avertit* est abigit. — 472. 473. Patiale hoc fuisse sive Rheseo sive Troianis, si equi gustassent herbam et aquam Scamandri, Homerus non habet, ut ex eius lectione promtum cuique esse potest; neque is, quem Euripidem non esse nuper post alios evicit Valkenœrius et Beckius, auctor Rhesi. Nam v. 600—604 vix eo referre possis. At memorat eam fabulam Eustath. et Schol. ad x, 435, qui Pindarum auctorem laudat (Fragment. p. 151.), nec non Serv. — 474. Congressus Priami filius, Troilus, e curru cum Achille iam ante Iliadis tempora, vulnera adverso accepto, exciderat curru, pedibus inter lora impeditis, ut supina cervice traheretur. *armis amissis*: int. clipeum. Nam hastam tenebat, sed ita inversam, ut per terram tracta sulcos faceret. — 479-482 ex Il. ζ, 269—312, ubi, Helenn monente, Hector ad urbem regressus Hecubam ad Minervae templum in acropoli Troianarum matronarum (*Iliadum*) pom-

pam ducere, donarii quoque loco deae peplum egregie elaboratum consecrare iubet, ut Diomedes impetum illa reprimat. Interea nun ad tempus potest referri, sed inter cetero tabularum argumenta, in alia area, ecce, occurrit hoc, quod — non aequa, iniqua, Troianis infensa, irata Pallas. — 480. *Iliades*. Troianae. — 482. *Diva solo fixos oculos avera tenebat*. Homer. l. c. v. 311. ὡς ἴπαι' εὐχόμεν' ἀνέστυς δὲ Παλλὰς Ἀθήνη. Sed in Virgilio suavior rei imago esse videtur *avertit facies oculis in terram fixis*, quam *remuens caput*. Peplum autem illud aut deae signo iniiciebatur pro amictu, aut tantum ad genua apponebatur, ut ap. Homerum l. c.; et sic Athenia in Panathenaea Minervae, v. Cirin v. 21 sqq.; Iunoq. Olympiae, et sic porro.

483—487. Novum argumentum: *redditio corporis Hectoris* ex Iliad. α. Bene vel ad artis rationem, *raptaverat*; nam hoc antecesserat, et corpus lacerum et foedatum immanem eam contumeliā vel in tali opere agnere

Vt spolia, ut currus, utque ipsum corpus amici
 Tendentemque manus Priamum conspexit inermis,
 Se quoque principibus permixtum agnovit Achivis,
 Eoasque acies et nigri Memnonis arma.
 Ducit Amazonidum lunatis agmina peltis
 Penthesilea furens, mediisque in millibus ardet,
 Aurea subnectens exsertae cingula mammae,
 Bellatrix, audetque viris concurrere virgo.

490

peterat. Hectoris corpus circa muros Troiae ter raptatum ex Cycliis petiit Virgilius. In Homero tantum fugatur ter circa muros; caesus autem statim ad naves, e curru ligatus, trahitur. Expressum autem putetur Achilles tentorium, ipse Achilles sedens, supplex ei factus Priamus (vide Il. 6, 478 sqq.), et divinum illud: Μηδ' οὐκ παρὸς οἷοι — iam iam fari incipiens in conspectu, adducta a Priamo redimeudi corporis pretia, ἀνεπαύρι' ἄπαντα (— χρυσοῦ δὲ στήσας ἔργον ὄλεα πάντα τάλαstra 232, unde vers. 484, *auro corpus vendebat Achilles*); adstant ex alia parte spolia, h. e. arma, quibus caesum Hectorem spoliaverat victor, currus, cui illigatum eum raptaverat, et ipsum corpus amici, sc. Hectoris, ex curru supinum, putari incumbens, quod quoque die orto ter circa Patrocli tumultum ductare solebat Achilles v. Il. 6, 44 sqq. — 497. *Manus inermes* noli inertem putare ornatum. Nam verba eo spectant, quod intraverat hostilia castra, supplex ad genua Achillis procliturus. — 498. Cum Achivis permixtum praelio, προμάχοις μίχθιντα, seu pugnantem Aeneam saepe apud Homer. invenias, in primis Il. 6, et v. at h. l. ad seriora tempora respicitur. *H.* Cum cetera argumenta sua quodque areola proposita esse puten-

tur, non video, cur non Aeneae, inter principes pugnantis areola singularis assignanda sit. Mronem, in prioribus prolixum, in his duobus 488. 489 breviorē esse decet. Conf. Heynium p. 365. *W.*

489. Agnovit Memnonem pugnantem; quod autem *nigrum* appellat, et *Eoas acies* memorat, id eo pertinet, quod, quoniam auxilia ex terra Troadi ab oriente sitis, quae tum sub Assyriorum ditione fuisse videntur, Aeneae ille filius adduxit, re in maius aucta, Indos is et Aethiopes adduxisse fabulose dicitur. De armis vid. 754.

490-493. De Amazonibus, duce Penthesilea, susilium Ilio ferentibus v. Quintum Smyrn. libro I: *peltae lunatae* proprie Amazonum fuere. *subnectens cingula mammae* exquisitius quam *subnectens mammam cingulo*, balteo, subnexam habens. Dextra scilicet papilla erat nudata (ut venatrichibus delectis Dianae Callim. in Dian. 213: ἀσύντοτοι δὲ σπὴν ὤμοι δειγνέσθαι, καὶ γυμνὸς αἰὲ παρρηχέμενος μαστός. — *subn.* h. e. habens subnexa, cf. IV, 439. *W.*) Nota omnia. Induxerunt autem Amazonas in belli Troiani historiam poetae, qui post Homerum scripsere, quia celeberrimae erant in antiqua historia Amazonum impressiones in Asiam mino-

Haec dum Dardanio Aeneae miranda videntur,
 Dum stupet, obtutuque haeret defixus in uno, 495
 Regina ad templum, forma pulcherrima Dido,
 Incessit, magna iuvenum stipante caterva.
 Qualis in Eurotae ripis, aut per iuga Cynthi
 Exercet Diana choros, quam mille secutae 499
 Hinc atque hinc glomerantur Oreades: illa pharetram
 Ferthumero, gradiensque deas supereminet omnis;
 Latonae tacitum pertentant gaudia pectus:
 Talis erat Dido, talem se laeta ferebat
 Per medios, instans operi regnisque futuris.
 Tum foribus divae, media testudine templi, 505
 Saepta armis, solioque alte subnixa, resedit.

rem factae, in primis in Phrygiam et Lydiam; quarum una in Priami tempora incidit, v. ll. γ, 489. De reliquis loca classica apud Strabonem sunt. *ardet, furit, fortiter pugnat, mediis in millibus doctius quam in turba vel acie.* — *audetque viris concurrere virgo* ex Homericis: *Ἀμαζόνων ἀνδραγαθήας* ll. ζ, 186, γ, 489, nulum videri, notarunt iam alii. Totus hic de Amazonibus locus est pulcherrimus.

494 sqq. Interes, dum miranda haec artis opera contemplatur Aeneas, Dido advenit. Cum hac oeconomia rerum conf. laudatum locum Odys. n, 433 sqq. — *videntur Aeneae iunge*, h. ab Aenea (*haeret. def. conf.* VII, 239-250. *W.*) — 498. Comparatio splendida Didonis cum Diana, quam tractavit poeta post Homerum Od. ζ, 402-410, et Apollina. III, 876 sqq. *Qualis* pro quo habitu (qua forma. *W.*) ut saepe occurrit. Dianae cultus praecipuus Lacedaemone et in Delo insula, quod vel hic locus docet. 499. *Exercet choros* pro ducit,

instituit. — 500. *Oreades*; bene *Oreades*; iste enim montium sunt Nymphae; et Diana inducitur *per iuga Cynthi*. C. — *pharetram fert humero* bene adiecit, quoniam humeris tenus exstat dea later eteras. Decus potenter admodum declaratur tacita laetitia matris Latonae. — 504: Urbem condendam praeclare *opus regnumque futurum* appellat. — 505. *Tum foribus Divae media testudine templi*. Vir doctissimus Turneb. Adv. X, 41, caput has fores, non de templo ipso, sed de templi adyto, et sacrario, ubi erat Iunonis simulacrum. In media enim templiparte (quam vocat mediam testudinem) erat adytum augustius, cui adyto suae fores, ad quas Dido sedit; atque adeo stare potest, ut sedeat, ad fores, et in media templi testudine. In hoc adyto erat simulacrum illius Numinis, cui sacrum templum, ac perinde erat in medio templo. Servius interpretatur de portis templi quas magno labore et studio exornabant: verum Turnebo adsentiunt Cerda et Ruæus. — *Testudine*.

Iura dabat legesque viris, operumque laborem
 Partibus aequabat iustis, aut sorte trahebat;
 Quum subito Aeneas concursu adcedere magno
 Anthea Sergestumque videt fortemque Cloanthum, ⁵¹⁰
 Teucrorumque alios, ater quos aequore turbo
 Dispulerat, penitusque alias avexerat oras.
 Obstupuit simul ipse, simul percussus Achates
 Laetitiaque metuque; avidi coniungere dextras
 Ardebant, sed res animos incognita turbat. ⁵¹⁵
 Dissimulant, et nube cava speculantur amicti,
 Quae fortuna viris, classem quo litore linquant,
 Quid veniant. Cunctis nam lecti navibus ibant,
 Orantes veniam, et templum clamore petebant.

Postquam introgressi, et coram data copia fandi, ⁵²⁰
 Maximus Ilioneus placido sic pectore coepit:

Camera incurva, vel fornicata, quae secundum eos, qui scripserunt de ratione templorum, ideo sic fit, ut simulacro caeli imaginem reddat, quod constat esse convexum. *L.* — *Media testudine templi*, h. e. medio templo, Latino usu, quatenus infra fores con-sederat; cum omnia dicantur *media*, quae sunt post principia. *septa armis*, armatis, satellitibus, quod vulgare est; illud *iura legesque dare* nihil esse aliud moneo quam *ius dicere*. In templa autem senatum cogi, ibi tribunalia poni, notus Romanorum mos, ad quem haec refecta. *solio alte sub-nixa*, resedit ornate; erant autem throni excelsi, ideoque pedibus sub-jecta scabella. — 507. 508. Opus aedificationis *partiebatur* intercives suos vel de sententia vel sorte. *sorte tra-hebat opus* doctius, quam trahere sor-tem ad assignandum opus, sorte di-cta opus assignare. — Nox *concur-sus magno* cum plurium concursatione

(ut v. 519 *clamore* ad multitudinem comitantium referendum est. *W.*) — 510. Sunt sup. 220 sqq. inter amicos memorati. — 516. *Dissimulant* pro vulgari: continent se, quo minus prorumpant, quia rerum eventus et conditionem non satis norant. — 517. *Classem q. l. linq.* quoniam maris li-tore classem linquerent. — 518. *lecti*, delecti ex cunctis navibus. *C.* — 519. *Orantes veniam* simpl propitiā et benevolam voluntatem, ut ne descendere se litus tenere prohiberen-tur. Scilicet, ut sequens oratio vers. 525 sqq. ad intelligendum expedita sit, cogitandum, naves illas ad litus, quod raro adiri solebat, appulas pro praedatoris, *ἑρπιδας*, fuisse habi-tas. Accurrerant Poeni, prohibentes Troiani descendere, sin fecissent, igni naves comburere minati erant.

521. *Maximus*, sc. natu, ut 654 *notaturum maxima*, absolute; nisi in-telligere mavis: princeps inter ipsa,

O Regina, novam cui condere Iuppiter urbem
 Iustitiaque dedit gentis frenare superbas,
 Troës te miseri, ventis maria omnia vecti,
 Oramus: prohibe infandos a navibus ignis; 525
 Parce pio generi, et propius res adspice nostras.
 Non nos aut ferro Libycos populare Penatis
 Venimus, aut raptas ad litora vertere praedas;
 Non ea vis animo, nec tanta superbia victis.
 Est locus, Hesperiam Graii cognomine dicunt, 530
 Terra antiqua, potens armis, atque ubere glebae;

et auctoritate eminens. Ita simpliciter alibi Aen. III, 107: *Maximus unde pater, Teverus. — placido pectore, h. placide, placida et leni oratione.* (*Placido ore* legatos alloquitur Latinus VII, 194. *W.* — 522 sqq. Oratio egregie ad consilium et ad affectum dicentis audientisque comparata, cum qua non sine fructu compares alteram ad Latinum R. habitam Aen. VII, 213 sqq. Praeclarum hoc: *novam cui condere Iuppiter urbem....* grave ad humanitatis officia argumentum apud Didonem. Similiter expende reliqua. — 523. *gentes superbas*, feroces, int. Afros, non Poenos. *iustitiam* ad totum mitiorem vitae cultum *legesque an iura data refer*, quibus feritatem eorum mitigavit Dido. (*vect, mar.*, per maria, ut *navigare aequor* v. 67 dicitur, et *innare, innatare fluvium*, alia. *W.*) — 525. 526 *Infandos ignes*, qui adversus fas iusque gentium inferuntur. *pium genus*, Troiani h. l., qui nullam iniuriam, nullum nefas commiserant, praedas agendo. Nam pietas interdum pro iustitia memoratur, quatenus haec metu deorum et religione sancitur. — *propius adspice res nostras*, conditionem et locum, quia sumus, accuratius inspicere;

sc. deprecatur iudicium de se ex primo rerum adpectu fortunaeque specie, postulatque a regina, ut accuratius sibi, qui sint, exponi patiatur. — Non se ad populandas incolarum terras ac sedes venisse ait. *II. populare* ad caedem hominum spectat; nam *populari* dicitur locus, qui incolis privatur. Liv. III, 6: *urbis Romana morbo populatur*. cf. *vastare* 471. *W.* — 528. *Vertere praedas* exquisito pro avertere, abigere. — 529. *Ea vis*, audacia, ut alias; eadem mos *superbia*, insolentia. — 530. Ea Enniano: *Est locus, Hesperiam quam mortales perhibebant*, expressum esse, iam Servio notatum et Macrobio VI, 1, elegantiore ulique oratione. Porro vers. 530-533 repetuntur III, 163 sqq. *Est locus* h. l. pro regione. Non hic locum habet grammatica subtilitas. Quod autem *Hesperiam* pro Italia dicit, maiorem habet antiquitatis auctoritatem. Quod Graecum nomen inter Tyrios memorat, super hoc argutari in posita epico nefas. — 531. *Terra antiqua*, a prima inde hominum memoria habitata, non ignobilis et obscura, cf. Nol. ad 12: *potens armis atque ubere glebae*, incolarum fortitudine et soli ubertate excellens,

Oenotri coluere viri, nunc faina minores
Italiam dixisse ducis de nomine gentem.

Huc cursus fuit;

Quum subito adsurgens fluctu nimbosus Orion 535

In vada caeca tulit, penitusque procacibus austris

Perque undas, superante salo, perque invia saxa

Dispulit. Huc pauci vestris adnavimus oris. 540

Quod genus hoc hominum? quaeve hunc tam barbara

Permittit patria? Hospitio prohibemur arenae; (morem

Bella cient, primaque vetant consistere terra.

Si genus humanum et mortalia temnitis arma,

At sperate deos memores fandi atque nefandi.

οὐρανὸν ἀπούργης. (γεννῶν ἀπούργης; Od. α, 493. *W.*) Nobilissimus inter veteres versus. — 532. *Oenotri*, Pelasgi, qui agrum in interiore Italiae inferioris litore occupaverant, unde Oenotria dicta primum regio, tum inter poëtas omnis Italia. *minores*, proprie, nati, Virgilius ad posteros vel seniores transferre solet, ut v. 733 et al. *gentem* autem doctius posuit pro *terro* Homericō more, ὄρεος Φαίη-των pro insula. — 535-538. *Subito fluctu*, repentina tempestate commota, *assurgens*, ut mare assurgit fluctibus, cum proprie *fluctus assurgunt in mari*. *Orion* dictus omnino pro tempestatibus ac procellis, quales fere eisortu vel occasu exoriri solent. *H.* *Orion* dicitur nimbosus Aen. IV, 52. De eo, auctore tempestatum, egit *Ideler* Monath. Corresp. v. Zach. 1813. Dec. p. 547. — *fuit—quum tulit*. Eadem consecutio temporum exstat apud Tacit. Histor. I, 41, f. *W.* in vada caeca, latentia, vid. v. 411. — *procacibus austris* ornate: ventorum procellosorum vi ac tempestate victos, partim per altum, partim inter scopulos pe-

nitus nos disiecit. *procaces austris*, venti vehementes; *Horatio protervi*, Gr. ἀπειθείς. *superante salo*, fluctibus, victa a maris ac procellarum vi navigantium arte et labore. *Is sup.* 422. *vicit hiems*, et inf. II, 311, *Vulcano superante*. — *adnavimus*, appollimus, ut poëtae solent. — 539. Corroborata iam causa firmissimis argumentis, andseism capit; et veluti recriminans, obicit Afris immanitatem, non tamen signans directe Didonem, quam debet conciliare, sed eius ministros; ideo: *quod genus hoc hominum?* et *bella cient*, vetant, etc. Est *prima terra litus*. *C.* — 540. *Hospitio arenae*, ornate pro a litore, ab escensu in litus; mox *primam terram* dixit. — 542. Agnosce poëtici sermonis indolem, pro abstracto: si *humanitatem*, humanitatis iura et officia, et *vindictam iniuriae*, quam ira hominum pectoribus insita erga eos, qui iniuriam aliis faciunt, exigere a vobis potest (haec enim sunt *mortalia arma*), pro nihilo ducitis; saltem illud repotatē, deos esse iusti iniustique inspectores, iniuriaeque ultores: *Διὸς δ' ὀπιοδὲ*

Rex erat Aeneas nobis , quo iustior alter ,
 Nec pietate fuit nec bello maior et armis ; 545
 Quem si fata virum servant , si vescitur aura
 Aethera , neque adhuc crudelibus occubat umbris ,
 Non metus , officio ne te certasse priorem
 Poeniteat. Sunt et Siculis regionibus urbes ,
 Arvaque , Troianoque a sanguine clarus Acestes. 550
 Quassatam ventis liceat subducere classem ,
 Et silvis aptare trabes et stringere remos ,
 Si datur Italiam , sociis et rege recepto ,
 Tendere , ut Italiam lacti Latiumque petamus ;

εστὶ μῆνιν, Od. β, 66. In voce *sperare* inest notio *metuere*, quod frequens est Latinis poetis. Oeconomia carminis in hoc occurso Aeneae et sociorum, et in horum laudibus Aeneae, quem eas audire ignorabant, est praeclara. — 544. *Iustior pietate*, ut vulgo iungi video, durissimum. Praestat interpungere: Quo *iustior alter*, *Nec p.*, h. e. Quo nec alter iustior, nec maior fuit pietate, bello et armis. *Ἀμφοτέρων, βασιλεὺς τ' ἀγαθός, κρατερὸς τ' αἰχμητής*, de Agamemnone Il. γ, 479. — 546. 547. *Vesci aura antiquum* est, et ex Lucretio notum pro *frui*. *occubat umbris*, exquisite secundum illam formam: *ocumbere morti* lib. II, 62. A tautologia hos duos versus si liberatum is, ratio in hoc quaerenda, quod ea maxime notio disertis et significantius exponitur, quae rei summam continet, et cui adeo animus maxime immoratur seu deliberatione seu animi affectu. conf. v. 553 et 556. (Eiusmodi iterationem sententiae artificiosam vide apud Iuven. VII, 53-55. *W.*) Ante oculos habuit poeta illa: *Εἰ ποὺ ἔτι ζῶει, καὶ ὅρῳ φῶς ἡλιόιο. εἰ δ' ἤδη τέθνηκε, καὶ ὡς Αἴδω δόμοισιν*—Od.

v, 207; ξ, 44 et al. — 548. Non metueudum est, ne te poeniteat aliquando, beneficiis nos provocasse; pro his certissimam retributionem expectare potes. De *Acesta* cf. sup. 495. Eius urbs *Aegesta* intelligenda. — 549. Occurrit tacitae sollicitudini, quae reginae animum subire posset, ne in terra considerare vellent, ostendens, aut, Aeneas superstiti, in Italiam se traiekturos esse, aut, eo defuncto, in Siciliam habitatum diacessuros. — 551. *Subducere classem*, *ἐρύσσειν κλισίαν* Homero; vulgo *κατάγειν*. — 552. In silvis trabes *aptare* navibus, et *stringere* ferro, amputare, dolare, adeoque omnino incidere arbores, quae pro remis sint, h. e. naves reficere. Mox *rex* pro *duce*, ut saepe. — 554. *Vt Italiam petamus*, docte omisso, ex Graecorum more, verbo, a quo ut eum subinnectivo pendet, *rogamus, liceat nobis per te, o regina, Italiam petamus*. Nam, si continuaret: *aptare trabes et stringere remos, eo consilio, ut Italiam petamus*, prosaicum id foret: similiter v. 557. 558. *H. lunge: apt.* et *str.* ut *petamus Italiam, si datur* — *aut Siciliam, si salus absumta*. Vide hanc membrorum po-

Sin absumpta salus, et te, pater optume Teucrum, 555
 Pontus habet Libyae, nec spes iam restat Iuli,
 At freta Sicaniae saltem sedesque paratas,
 Vnde huc advecti, regemque petamus Acesten.
 Talibus Ilioneus; cuncti simul ore fremebant
 Dardanidae.

560

Tum breviter Dido, voltum demissa, profatur:
 Solvite corde metum, Teucri, secludite curas.
 Res dura et regni novitas me talia cōgunt
 Moliri, et late finis custode tueri.
 Quis genus Aeneadam, quis Troiae nesciat urbem, 565
 Virtutesque virosque, aut tanti incendia belli?
 Non obtusa adeo gestamus pectora Poeni,

situram apud Cic. Catil. I, 7, 18: *Quamobrem discede, atque hunc mihi timorem eripe, si est verus, ne opprimar, sin falsus, ut tandem aliquando timere desinam.* Non omnes constructiones pedestres indignae et fugiendae poëtia. Neque quisquam, verbo rogamus vel simili omisso, ut cum conjunctivo posuit *W.* — 555. 556. *Sin absumpta salus*, si nulla salus, nulla salutis spes est, sin perimus, siquidem is perit, in quo res nostrae positae sunt, una cum Iulo. *H.* Ex apostrophe capiat commiserationem Didonis. Sicut supra Aenese vitam triplici modo concepit, sic nunc tres alios modos adducit ad exitum explicandum: *Si absumpta est salus*, si postus Aeneam habet, si nulla est spes Iuli; involvit quippe filii fata cum paterno. *L.* — *spes Iuli* ornate pro Iulo. — 557. Siciliam repetere licet. — 559. *Fremitus* h. l. ac murmur adensum commotis hominum animis indicat. Simplicius Homericum; *Εὐθ' ἔλλοι μὲν πάντες ἐπαινήμεσαν Ἀχαιοί.*

561. *Vultu demisso* et breviter fatetur

Dido. Adde haec ad 496 sqq., et observas, qua arte poëta descriptionem faciat; et vide, quid adhuc desit, ut Didonem unice studio tuo dignam habess. Iam in ipsa oratione pudor cum dignitate, prudentia cum summa humanitate maxime elucescent. — 562. 563. *Secludite curas*, exquisitius quam excludite, eiicite, deponite sollicitudinem ac metum. *Res dura*, quod vulgo: res durae, dura rerum conditio, quae cogit siliquid vel invitae facere (*moliri*) — *res dura*, fratris insidias. *Serv.* — mox *custas* pro viris in custodia florum et presidio locatis. — 566. Possia sane per *virtutes virorum* exponere; sed proprie lumen utrumque vim habet suam, nec amplectar facile jejunam figuram hendiadyn. *virtutes*, res praeclarae, fortiter gestae. — 567. 568. *Non adeo obtusa pectora*, h. e. atpida ingenia, habemus, non tam barbari sumus, ut Troianorum res praeclare gestas et fata ignoremus. *Nec tam avarus equos Tyria* Sol iungit ab urbe, h. e. nec tam remotas a sole, a solia curru et

Nec tam aversus equos Tyria Sol iungit ab urbe.
 Seu vos Hesperiam magnam Saturniaque arva,
 Sive Erycis fines regemque optatis Acesten, 570
 Auxilio tutos dimittam, opibusque iuvabo.
 Voltis et his mecum pariter considerare regnis?
 Urbem quam statuo, vestra est; subducite naves;
 Tros Tyriusque mihi nullo discrimine agetur.
 Atque utinam rex ipse, noto compulsus eodem, 575
 Adforet Aeneas! Equidem per litora certos
 Dimittam, et Libyae lustrare extrema iubebo,
 Si quibus eiectus silvis aut urbibus errat.
 His animum adrecti dictis, et fortis Achates
 Et pater Aeneas iamdudum erumpere nubem 580
 Ardebant. Prior Aenean compellat Achates:
 Nate dea, quae nunc animo sententia surgit?
 Omnia tuta vides; classem sociosque receptos,
 Vnus abest, medio in fluctu quem vidimus ipsi
 Submersum; dictis respondent cetera matris. 585

orbis, terras incolimus; id quod ad eandem eum praecedente sententiam redit, quatenus *frigus* ad animi stuporem adeoque ad feritalem et immanitatem transfertur; et remotiores a solis orbita terrae id pati creduntur. *Sol iungit equos*, pro consequente: *agil*; *aversus*, in aversa, remota ab aequatore, coeli parte. — 569. *Hesperiam magnam*, simpl. potentem. Aliter eadem terra Graecia magna dicitur. *Eryx*, vid. V, 759. — 570. *optatis*, praefertis. — 571. *Auxilio tutos*, quod in prosa: rebus necessariis instructos, munitos. *Pedestria esset oratio*, si acciperes: *dimittam cum auxilio*, praesidio. *H. auxil. tut. d.* Tac. Ann. I, 39. *legatos* (quorum vitae timendum erat) *prae-*

sidio auxiliarium equitum dimittis (Germanicus). — *opes* dicuntur omnia, quibus subvenimus, reeramus, res necessariae. Et erant Troiani omnium egeni 599. Alio sensu hic versus legitur VIII, 271. *W.* Mox *statuo* exquisitè pro *condo*, ut *idpono* et *pono*. — 575. *compulsus*, non: coactus; hoc lenius esset; sed: huc depulsus, delatus: mox *certos* exquisite, quibus fides haberi possit; *Dimittam*, in diversas partes mittam.

579. Prorumpit tandem omnia videns salis tuta et secunda esse Aeneas et in conspectum prodit. — 582. *Animo sententia surgit*, ad tam formam, qua *stare, sedere, insidere* dicitur. — 584. *Vnus Orestes*, 584. 113 sqq. — 585. *Snp.* 390 sqq. —

Vix ea fatus erat, quum circumfusa repente
 Scindit se nubes, et in aethera purgat apertum.
 Restitit Aeneas, claraque in luce refulsit,
 Os humerosque deo similis; namque ipsa decoram
 Caesariem nato genetrix, lumenque iuventae 590
 Purpureum, et laetos oculis adflarat honores:

586. Οὐρανὸν πάντ' εἴπκετο ἴπνος, ὅτι, Odys. π, 41. — 587. *Purgat se*, solvitur, extenuatur nebula (καὶ τὸτα δὴ β' εὐτοίῳ πάλιν χύτο (non λύτο) Σίσυφος ἀδρ. Od. π, 443) in aethere apertum, ut aër purus redderetur, et clara lux, remota nebula; et *refulsit* pro vulgari: apparuit; nihil amplius. Nunc puta eum adstipuisse multo pulchriorem aspectu, quam unquam antea Valenti autem haec ad primos statim amoris igniculos, conspecto Aenea, in Didone excitandos. Declaratur forma et dignitas viri per partes: species oris et pectoris heroe vel deo digna, decor iuvenilis, gratus oculorum vigor. — 589. *humeros*, int. latus ac torosus, herois vel dei, v. c. Mercurii vel Martis, qui corporis robur viriumque efficaciam declarant; quod apparet in statu is veterum. Locus insignis est Valerii Fl. II, 490, ubi Hesione Herculi: *ma eripe — namque potes, neque enim tanta videbam Pectora, Neptunus muros quam iungeret astris; Nec tales humeros pharetramque gerebat Apollo*. Ceterum locus efficitur ad Homericam formam, Odys. ζ, 229-235, et, nisi huc lidem translati, φ, 156-162, ubi Vlyssi Minerva simile decus divinum impertit. Verba *Os humerosque deo similis* ornallius exprimunt formam augustam et divinam, quam Homerus simplicius: *Ἰσχεῖ — Μειζονέ τ' εἰς ἰδέσθαι καὶ πᾶσσοινα*. conf. Odys. π, 441 ἴπμ. — 590. *ipsa decoram Caesa-*

riem nato genetrix — adflarat, non quasi comas eius breviores in promissiores mutarit; sed, quod omnino dicendum erat, pulchriorem aspectu reddidit dea, hoc per partes enuntiat: effecit dea, ut similis esset Apollini vel Baccho, qui in vulgus notabiles sunt caesarie suae. — *lumen iuventae purpureum* ornate pro *iuventae eximia* et pulchra. *lumen* est nitor; uitor autem iuventae proprie tribuitur. *purpureum* pro pulcher omnino, aut nitidus, quia in purpura nitor et splendor praecipue spectatur, vid. ad Horat. IV, Carm. I, 10, qui idem III, 3, 11, 12, ad divinam formam retulit, quos *inter Augustus recumbens purpureo bibit ore nectar*. Iuventam autem cum caesarie iunxit Tibull. I, 4, 37: *Solis aeterna est Phoebo Bacchoque iuventas; Nam deoet itoansu crinis utrumque deum*. — 591. *Laetos oculis adflarat honores*: fecit, ut inesset oculis desiderabilis aliqua venustas, gratia, χάρις καὶ ἔμπος. *honores* dixit pro honore; *honor* autem pro pulchritudine; res nota. *laetos* ad oculorum fulgorem, qualis in lucido iuventae et pulchritudinis flore esse solet, refert; nam *laeta* poëtis proprie lux, nitor. *adflarat*, quod Homerus dixit, affuderat, κατίχυσεν χάριν παραλῆ τ' καὶ ὤμοις et καὶ κεφαλῇ χύεν πολὺ κάλλος Αἰόαν. *adflare* hoc sensu ductum videtur inde, quod contactus hoc genus est, parum subsum cadens; unde *spirare*, *spiritus*,

Quale manus addunt ebori decus, aut ubi flavo
 Argentum Pariusve lapis circumdatur auro.
 Tum sic reginam adloquitur, cunctisque repente
 Improvisus ait: Coram, quem quaeritis, adsum 595
 Troïus Aeneas, Libycis ereptus ab undis,
 O sola infandos Troiae miserata labores,
 Quae nos, reliquias Danaum, terraeque marisque
 Omnibus exhaustos iam casibus, omnium egenos,
 Urbe, domo, socias! grates persolvere dignas 600
 Non opis est nostrae, Dido, nec quidquid ubique est
 Gentis Dardaniae, magnum quae sparsa per orbem.
 Di tibi, si qua pios respectant numina, si quid
 Vsq̃uam iustitia est et mens sibi conscia recti,
 Praemia digna ferant. Quae te tam laeta tulerunt 605
 Saecula? qui tanti talem genuere parentes?
 In freta dum fluvii current, dum montibus umbrae

etiam ad res non sensiles traductum; itaque et vates et poëtae *afflari* dicuntur, quippe *contacti, percussī*. Ita et *fulmen afflare* dicitur. — 592. 593. Comparatio referenda ad Aeneam nube circumfusum, quod clara in luce refulsit, ut opus vel ornamentum eburneum, argenteum vel marmoreum, auro inclusum, aurea ora ambiente, ita ut ex auri splendore flavescere ipsum opus, quod inclusum est, maiorem nitorem mutetur. cf. Aen. X, 435 sq. et Homer. I. c. H. Comparatio esse videtur haec: pulchritudo Aeneae aetate, decore singulis partibus a Veere circumfuso, sicut eboris sut argenti aut marmoris, si auro afflabre ornatur; membraeque ita cohaerere: et Venus tale Aeneae addidit decus, *quale ardent* — aut quale est, *ubi*. — W. Sane Homeri aetate aliquid eximī ornatus habebant haec multo magis, quam

Virgilii aevo. *quale manus artificis*: h. ut tale esset decus, talis pulchritudo, quale est decus, quod addunt manus. Reliqua variata sunt pro: ebori aut argento sut Pario marmori, si includunt illud auro. — 595 sq. Praeclara et affectus plena oratio. *reliquias Danaum*, a Danis relictos; passive, ut sunt; stragi Troianorum ab Achivis factae superstites. — *exhaustos, attritos, consumtos, vexatos*. — 600, lunge: *quae nos socias urbe, domo, recipere vis*. T. — 603. Ante oculos fuit Vlyssis ad Nausicaam oratio pulchrarum sententiarum plena, ubi Odys. ξ. 180, Σὺ δὲ θεῖα τόσῃ δούλῃ, τόσῃ προσὶ σφῆτι μενοινῶς, etc. — 604. Si non inae nomen est iustitia. — 605. Felix hominum aetas, in qua te, iam generosam feminam, nasci contigit! *laeta saec.* sunt *fusata, felicia*. Compara I. c. Od. ζ, 454-457. De hac laudandi ratione v. Ovid. IV

Lustrabunt convexa, polus dum sidera pascet :
 Semper honos nomenque tuum, laudesque manebunt,
 Quae me cumque vocant terrae. Sic fatus, amicum 610
 Ilionea petit dextra, laevaue Serestum;
 Post alios, fortemque Gyan, fortemque Cloanthum.
 Obstupuit primo adspectu Sidonia Dido,
 Casu deinde viri tanto; et sic ore locuta est :
 Quis te, nate dea, per tanta pericula casus 615
 Insequitur? quae vis inmanibus adplicat oris?
 Tune ille Aeneas, quem Dardanio Anchisae
 Alma Venus Phrygi genuit Simoentis ad undam?

Met. 322 sqq. et ibi Burm. — 607-610. Quod Tibullus I, 4, 65, nude: *dum robora tellus* — *vehet*, hoc ornatus extulit Virgilius: donec umbras silvarum *convexa* montium, b. e. latera et ambitus, adeoque montes convexos, obscurabunt, et ornatus *lustrabunt*, umbra pro flexu solis procedente et circumagente se. — *dum umbrae*, etc. dum umbrae circumibunt montium ambitus: tuberositas quippe, quae convexa est in montibus, umbram efficit; quae umbra ex diversa solis positione montes lustrat, id est, circumit ambitus, iam hanc, iam illam partem opacans. C. — 609. *polus dum sidera pascet* pro habebit, *polus pascere sidera* dici potest, pro sidera pasci in polo, quatenus stellae errare et vagari per coelum videntur. Et Callimachum expressum esse a nostro, iam ab aliis est notatum in Del. 176: Τύρσων, ἡνίκα πλείστα κατ' ἥρα βουκολέοντα. Cum tamen Lucretianum I, 232, unde *aether sidera pascit*? et alia loca videri possint poetarum animo insensitae, Servianam interpretationem non plane spernes, ut ad philosophorum opinionem

referas, quae astra marioris terrenisque humoribus in vapores attenuata (ἀπορροαίς) ali putabantur. vid. h. l. a Cerda et Burm.; quoadmodum iris imbibere imbres. v. ad Tibull. I, 4, 44. H. Verba *polus sidera pascit* linguae ratio neque ad hanc ab Heynio commemoratam opinionem accommodari patitur neque ita intelligi: stellae in polo *errant* (hoc est βουκολεῖσθαι); sed Virgilius dicit aperte, polo inesse vires alendi sidera. W. 601. 610. Quocunque abiero, beneficii accepti memor ero, nam *manent* etiam ea, quorum memoria servatur. — 610. 612. Lætus et gratus benevolentiae et amicitiae affectus in his versibus observandus.

613. Obstupuit etc. Respexit h. l. Silius II, 412 sqq. — 616. *Inmanibus oris* Libyae, cuius immanes et feri iocolae; sive etiam horridam et asperam incultaeque terrae; aut ipsa litora periculosa, in navigantes. *applicat*, ita tulit, ut navem applicueris: ut v. 377, *adpulit*. — 617. 618. Secundum versus II, β, 820, 821. Sic Nympharum partus ad fluminis ripas plerumque collocaat poetar. —

Atque equidem Teucrum memini Sidona venire,
 Finibus expulsum patriis, nova regna petentem 620
 Auxilio Beli; genitor tum Belus optimam
 Vastabat Cyprum, et victor ditione tenebat.
 Tempore iam ex illo casus mihi cognitus urbis
 Troianae, nomenque tuum, regesque Pelasgi.
 Ipse hostis Teucros insigni laude ferebat, 625
 Seque ortum antiqua Teucrorum ab stirpe volebat.
 Quare agite, o tectis, iuvenes, succedite nostris.
 Me quoque per multos similis fortuna labores
 Iactatam hac demum voluit consistere terra.
 Non ignara mali miseris succurrere disco. 630

619. Per prolepsin occupat, et explicat unde sciverit res Aeneae: Teucer cum Aiace fratre profectus est ad Troiam: quum vero Ajax furore correptus mortem sibi attulisset, Telamon pater redeuntem ex Troiano bello Teucrum noluit domi recipere, ut qui sine fratre veniret, neque ultus esset eius mortem. Ille ergo expulsus, Sidonem urbem venit ad Belum patrem Didonis, ut sibi quaereret novas aedes Beli auxilio. Hic tum temporis *Cyprum vastabat*, ubi Teucer favente Belo, sibi condidit urbem Salamina: vel iam conditam, nam hoc Horatius insinuat, ipse illustravit. Ergo, ex illo iam tempore cognitus mihi urbis Troianae casus, id est, calamitas, et ruina: cognitum nomen tuum; cogniti Reges Pelasgi; intellige non solum duos fratres belli duces, sed reliquos Graecorum proceres. Pergit, ipse Teucer hostis quum esset, tamen ferebat insigni laude Teucros. Observa, laudari hostes ab Teucro, non sub nomine Troianorum, Dardanorum, etc. sed Teucrorum, nam ipse Teucer. Minima haec

diligentiam Maronis indicant. Absolvit, *seque ortum*, etc. Erat enim Teucer Telamoni filius, et Hesione sororis Priami, eodem patre quo Ajax, matre diversa. Ait, *volebat*, non, dicebat, aut obvium aliud, ut qui libenter iactaret genus suum a Troianis. C. — 624. *Optimam Cyprum* dixit, quam in prosa *opulentam*, et *laude ferebat* pro *efferebat* laudibus, *reges Pelasgi* pro Achivorum, ducibus; etiam hoc licentius et seriorum poetarum Graecorum exemplo; nam Homero Pelasgi diversus ab Achivis sunt populus. — *Teucros, Troianos*, ab antiquiore illo Teucro dictos, a quo Dardanius fuit exceptus, cum e Samothracia in terram Troianam traiecisset: v. Apollod. lib. 11, 42 sqq. Ab his originem ducere videri volebat Teucer Telamoni; propter matrum genus, ut recte Serv. Erat enim ex Hesione Laomedontis filia natus, quam Telamon a sodali Hercule muneris loco acceperat. v. Sophocl. Ai. 4300 sqq. — 630. Nobilissimus verus; gravissima sententia; cuius, cum v. 628, 629., vi declarata, si

Sic memorat; simul Aenean in regia ducit
 Tecta; simul divom templis indicit honorem.
 Nec minus interea sociis ad litora mittit
 Viginti tauros, magnorum horrentia centum
 Terga suum, pinguis centum cum matribus agnos, 635
 Munera laetitiamque dii.
 At domus interior regali splendida luxu
 Instruitur, mediisque parant convivia tectis:
 Arte laboratae vestes ostroque superbo,
 Ingens argentum mensis, caelataque in auro 640
 Fortia facta patrum, series longissima rerum,
 Per tot ducta viros antiqua ab origine gentis.

adolefcentem non voluptate gestire videas, nae illum a poetæ lectione statim abigas, suadeo. Sensus: ipsa οὐκ ἀνυπόχριστος, ipsa tot mala experta, animum habeo prouum ad succurrendum aliis, qui fortuna aduersa iactantur. *disco, teneo, novi.* — 634. *Apte memorat;* nam praecedens sermo Didonis multa continuit, quae ad historiam pertinent, et rerum gestarum memoriam. *C.* — 632. *Simul diuum templis indicit honorem.* Si de supplicatione diis propter felicem Aeneae hospitii adventum decreta cum Serr. et aliis intelligimus, a more antiqui saeculi recedere dicendus est poeta et deflectere ad suae aetatis vitam. Nam, ut ex toto Homero satis constat, heroicis temporibus, hospitii adventu in domo statim sacrum fit, caeditur victima, et ex ea epulo sacro hospes excipitur. — 634. *Horrentia setis seu pilis, et terga suum* pro suis. In toto loco ante oculos poeta habuit Odys. 9, 59 sqq. — 636. *Munera laetitiamque dii*, h. dii: ut tauri, sues, ovesque cum agnis sint munera, quibus diem tam lustrum hila-

riter exiguunt. Sunt τὰ ξενία, munera hospitalia. Vulgo erat *m. laetitiamque dei*, vinum laetificum; at sic lyrica audacia dictum videtur: *laetitia dei*; ferrem *laetitiam Bacchi*. Et aliter dicitur γάρος βοτρίων, ἀμπέλου; aliter etiam infra: *Adsit laetitia Bacchus dator*, v. 734; ex quo Silius *Bocchi dona* duxisse videtur. — 637. Iam Catullus dixerat LXIV, 46: — *quocumque opulenta recessit Regia — Tota domus gaudet regali splendida gaza.* conf. reliqua. — *lux* praeclare pro apparatu regali. — 639. brevitatis, ulpote in narratione, et poeticae elegantiae studium omissionem verbi peperit sunt, vel *instruitur*. — intellige autem vestes, stragulas purpureas magna arte textas. *Ostrum superbum*, splendidum; inf. 697. et 700, *aulaea superba* et *ostrum stratum*. — 640. Vasa magna argentea, et aurea caelata factis maiorum Didonis (cf. Not. ad III, 466. *W.*). *Caelata*, opere anaglypho, seu instantibus figuris; quae constans vocis est notio. — *series rerum ducta*, deducta; non autem de opere e ma-

Aeneas (neque enim patrius consistere mentem
 Passus amor) rapidum ad navis praemittit Achatem,
 Ascanio ferat haec, ipsumque ad moenia ducat. 645
 Omnis in Ascanio cari stat cura parentis.
 Munera praeterea, Iliacis erepta ruinis,
 Ferre iubet, pallam signis-auroque rigentem,
 Et circumtextum croceo velamen acantho,
 Ornatus Argivae Helenae; quos illa Mycenis, 650
 Pergama quum peteret inconcessosque Hymenaeos,
 Extulerat, matris Ladae mirabile donum:

tallo confiato, et *duci* solet dici alias.

645. Affectus paternus beoe a poeta exhibitus; tum generosum Aeneae studium beoevolentiae reginae provocatum. *amor non passus est mentem consistere*; ergo eum agitavit, permovit, ut filium cunctari iuberet fortunae vices secundas, eumque accesseret. *ferat*, nuntiet omnia haec, quae accidissent. In versu seq. *stat prae* est, vulgari verbo. *cari patris*, φίλου πατρὸς, h. l. pro amantis. — 647-656. Apud Homerum munera fere ξεινήτα hospitibus advenis dantur ab iis, qui excipiunt. Hoc loco iubet Aeneas apportare Achatem e navibus, quae Didoni donet. — *palla signis auroque rigens*, intextis rerum vel hominum formis ex auro. Laudant Piodari Isthm. VI, 58, 59: — Οἰνοδόχον περικλιν χρυσῷ παρρηκλιν; quod illustraret *pateram aureis signis horrentem*, h. e. asperam signis exstinctibus. At h. l. *rigent vestes* plenae ac deosae auro, quo pertextae et ellipticae sunt in tela figuratae, Aen. XI, 72: *Tunc geminas vestes auroque ostroque rigentes Extulit Aeneas*: quas Dido — *tenni teles discreverat auro. rigentes togas* ex nostro duxit Claud.

I, 205. — *circumtextum velamen acantho*, praetextum acanthi foliis, vestis oram ambientibus. De *acantho*, sativa, *branca ursina*, vel capitulorum io columnis ornatu nobili herba, v. ad Ecl. III, 45, ubi io poculis anasae *acantho circumlitae*, ut apud Ovid. Met. XIV, 701, crateris os. *croceum*, quod eius genus est; nam vulgare est flore albo. Calpurnius Ecl. IV, 68, *rutilum* dixit, ubi Tityrum *cantantem rutilo spargebat acantho Nais*. Et similiter puto *Sidonium* Statium in loco ex nostro expresso III Silv. I, 37, 38, *Ilic tibi* (Hercules) *Sidonio celsum pulvinar acantho* (h. e. cui intextus ex purpura acanthus) *Textitur, et signis crescit torus asper eburnis*. Tum *velamen* seu omnino peplus, vestis, seu expressum est τὸ χρίδισμνον, quo caput velari, et, si complicaretur, frons religari poterat. Homericum vero more v. 650-652. commodatur *velamen* illud ex eo, quod in mundo Helicae fuerat. Absitulerat autem cum Helena (Ἀπύσιν Ἐλένην latiore sensu, etsi Spartanam iam Homerus adpellaverat) Paria multas vestes et ornamenta, χιτῶνας, quae ipsa cum Helena repe-
 temus et Google

Praeterea sceptrum, Ilione quod gesserat olim,
 Maxuma natarum Priami, colloque monile
 Baccatum, et duplicem gemmis auroque coronam. 655
 Haec celerans, iter ad navis tendebat Achates.

At Cytherea novas artis, nova pectore versat
 Consilia, ut faciem mutatus et ora Cupido
 Pro dulci Ascanio veniat, donisque furentem
 Incendat reginam, atque ossibus implicet ignem. 660
 Quippe domum timet ambiguam, Tyriosque bilinguis;
 Vrit atrox luno, et sub noctem cura recursat.

bant Achivi. v. Il. γ, 70 et al. — 653. *Isabes sceptrum*, h. e. hastam vel scipionem, insigne puellae regiae, ut omnino hominum genere vel honore insignium. Sic apud Eurip. Troad. 450. Hecuba Ἰσάβητος Ἰπείρου διασπιδούσαν choros se celebrasse dicit. *Ilione* vid. Hygin. fab. 109. — 655. Coronam intelligo duplici materia, h. e. diadema, nam de eo agitur, auream, gemmis distinctum, quo in monumentis antiquioribus saepe deas ornatas videss, Ov. Met. XIII, 704: *Dant pateram, claramque auro gemmisque coronam*, neque *q* inter dictum, quom ad Virgilii imitationem (sententia tamen ex Homero expressa Il. χ, 479. 471. Κρήδεμνον θ, ε βχ etc.) apud Valer. Fl. VIII, 235, ubi Venus Medeam ornat: *ipsa suum duplicem Cytherea coronam Donat*; nam ipse Flaccus sese interpretans subiicit: *et armuras alia cum virgine gemmas*; et paullo antecesserat similis forma: *ipsa suas illi croceo subtegitur vestes indat*.

657 sqq. Viderunt iam Germanus et Vrsinus, in toto Veneris artificio et machinatione Virgilium ante oculos habuisse Apollonium, cuius conf. lib. III, 7 sqq.; inpr. 25 sq.; 112 sqq.

Venus, Aeneae timens, ne Iunonis fraude Didonis et Poenorum voluntas in Troianos mutetur, reginam eius amore inflamat; eodem metu impulsa mox in nuptias consentit inf. IV, 497 sqq. — 659. 660. *Donis furentem* viz, nisi dure admodum, dicas; quamvis γ. 743, *Expleri mentem nequit, ardescitque tuendo*. Melius ut *donis incendat reginam furentem*, amore inter haec ipsa actam, aut, ita ut amore furat, insaniat. Sic et alibi ut IV, 22, *animumque labantem impudit*, ut libaret. — *ossibus implicet ignem*, exquisitiore forma, quam *ossa implicet igni*, h. e. ipsis ossibus ac medullis, ut de amore loqui mos est, flammam inserat, immitat, insinuet. (Ad constructionem *ossibus implicare ignem*, Aen. VII, 355, cf. Cic. de Divin. I, 36: *Di vum num naturis hominum implicant*, h. e. penitus immittunt. Eodem sensu dici *ossa implicare igne* me fugit. W.) — 661. 662 *domum ambiguam* puto pro stirpe, gente Didonis dictam, et ad fraudulentum Pygmalionis ingenium respici. Locus Aen. IV, 96. 97. aliter se habet. Convenit populi ingenium, notatum verbis *Tyriosque bilingues*, h. e. fallaces. *Vrit luno atrox*, infe-

Ergo his aligerum dictis adfatur Amorem:
 Nate, meae vires, mea magna potentia solus,
 Nate, patris summi qui tela Typhoia temnis, 665
 Ad te confugio, et supplex tua numina posco.
 Frater ut Aeneas pelago tuns omnia circum
 Litora iactetur odiis Iunonis iniquae,
 Nota tibi, et nostro doluisti saepe dolore.
 Hunc Phoenissa tenet Dido, blandisque moratur 670
 Vocibus; et vereor, quo se Iunonia vertant
 Hospitia; haud tanto cessabit cardine rerum.
 Quo circa capere ante dolis et cingere flamma
 Reginam meditor, ne quo se numine mutet;

sta; cogitatin de Iunonis in Aeneam
 odiis et consiliis eam crueiat. *sub no-*
ctem: vesperi haec geruntur. v. inf.
 726. Narratum autem de dea secun-
 dum morem humanum; nocte quippe
 ingruente curae ac sollicitudines re-
 crudescunt. 664-666. *Meae vires*,
mea potentia, splendide pro: per
 quem ego valeo et potens sum. Pe-
 tiere hinc alij, ut Statius I Silv. 2,
 437: *tu, mea summa potestas*; adde
 Ovid. V Met. 365. Paullo aliter filii
 patrum *εὐβοῶς*, robur, dicuntur; an-
 de et Tragici, v. c. Eurip. Troad.
 570. Asryanax *Ἐκτοπὸς ἰντῆς*. Amor
 Iovis fulmina frangens aut calcans
 elegans poetarum et artificum vete-
 rum lusus, suavi cum varietate ex-
 pressus passim occurrit in geminis.
 v. c. Mus. Flor. T. II, l. 46, 4. — *tela*
Typhoia (*Τυφώια*, alias *Τυφώια*),
 quibus Iupiter usus est in Typhoeum.
 — *tua numina posco*, tuum opem et
 auxilium imploro, quod per *poten-*
tiam et *numen* declarat. — 667-672.
Nota tibi sunt, ut Graeci, pro: no-
 tum tibi est, quemadmodum Aeneas

fr. H. Talia nec pedestres et serio-
 ribus scriptoribus repudiarunt. Plin.
 Paneg. c. 54: *An prona parvaque sunt*
ad aemulandum, quod nemo incolumi-
tatem turpitudine rependit? W. — Ma-
 gna autem cum arte et cum dilectu
 singula orationis membra sunt efficta.
 ut illud: *frater tuus*. — 670. Adum-
 bratum putant ex notis versa. Odyss.
 α, 55-58, ubi Ulysses similiter a Ca-
 lypso retinetur. — 674. 672. Sollici-
 ta est Venus et metuit, ne hospitium
 hoc Aeneae in Iunonia urbe ad eius
 exitum vertat (cf. IV, 96, etc.) Iu-
 nonis in Aeneam odiis *tanto cardine*
rerum, in articulo, *ἀντὶ*, in tanto re-
 rum momento, dum res summa agi-
 tur, an Troiani ab Italia fatalique
 regno averti possint, illa, sc. Iuno,
 non cessabit, sed notas adversus Ae-
 neam machinas parabit, quibus eum
 perdat. — 673. *Cingere flamma*; ut
 X, 419, *moenia cingere flammis*. Sic
flamma involvere, circumdare, h. l.
 amore, ut amore irritati, illaquenti
 tenentur. *ne quo se numine mutet*: ne
 Iunonis machinatione aliqua animus

VIRG. TOIN. II

P

Sed magno Aeneae mecum teneatur amore. 675
 Qua facere id possis, nostram nunc adcipe mentem:
 Regius aditu cari genitoris ad urbem
 Sidoniam puer ire parat, mea maxuma cura;
 Dona ferens, pelago et flammis restantia Troiae.
 Hunc ego, sopitum somno, super alta Cythera 680
 Aut super Idalium sacrata sede recondam,
 Ne qua scire dolos, mediussve occurrere possit.
 Tu faciem illius noctem non amplius unam
 Falle dolo, et notos pueri puer indue voltus,
 Vt, quum te gremio adcipiet laetissima Dido 685
 Regalis inter mensas laticemque Lyaeum,
 Quum dabit amplexus atque oscula dulcia figet,

eius mutetur. — 675 *mecum*: pariter atque ego; amet Aeneam, quem ego amo, tuor, etsi aliter, et tamquam mater. cf. Not. ad Ecl. II, 42. *H. qua*, h. e. qua ratione, ut IV, 415 plene dicitur. cf. Val. Fl. I, 701. Et Ecl. IX, 14: *quocumque* eadem ellipsi usurpatur. — *aditu*. Frequentes eiusmodi ablativi apud Tacitum. vid. Hist. I, 9, *misu Galbae A. Vitellius* *aderat*. et 43. Add. Ann. II, 43. *W.* — 677. *Ascanius* designatur per *regium puerum*, quatenus *rex Aeneas* saepe dictus; *maxima cura*, h. e. amor, carus Veneri. — 679. Cf. 647.—680-688. *Est Paphus, Idaliumque tibi, sunt alta Cythera* inf. lib. X, 86. Cythera, τὰ Κύθηρα, insula ipsa, Laconiae obiecta, h. l. *alta*, utpote insula, vel quatenus montosa est. Et *Idalium*, τὸ Ἰδάλιον ὄρος, est mons in Cypro, ut 692, *in altis Idaliae lucos*; etsi et ipsa urbs *Idalia*, Ἰδαλία χώρα, appellata est *Idalium*, unde *Venus Idalia* dicta. Sed *super Cythera* est pro *super*, in Cytheris: in templo super monte Cytherorum vel Cypri. *sacra-*

ta sede, ἐν τῇ σέτει, in templo. Sic Erechtheus abditus erat in Minervae templo Athenis II. β, 549. et Phaethon in templo Veneris apud Hesiod. Theog. 990. Similis fabula fuit de Cinyra: cf. Pindar. P. II, 27. *ne qua*, ratione ac via, *scire* pro rescire dictum. *medius occurrere*, in medio negotio: sup. 348: *Quos inter medius venit furor*, h. l. de eo, qui impedimentum offert. — *faciem folle*, mentire, simulare, falsam exhibere. *facies* pro toto corpore et habitu. cf. v. 658. *notos vultus*, ex more poetarum, pro vultu proprio. *H.* — 686. *Regalis inter mensas*. Epulas intemperantes, in quibus castitas rara est, et facilis amoris occasio. — *Laticemque Lyaeum*. *Latex* proprie aqua est, ab eo, quod intra terrae venas lateat: sed et vinum latet intra uvam: unde nunc dixit *laticem*. *S.* — *laticem Lyaeum* pro vulgari: latex Lyncei. Sed poetarum more pro derivato adiectivo *latex Lyaeus*, quod vix usus feret, ponitur. *inspires ignem*, pro accendas, nonne paullo durius hoc? et iungitur

Occultum inspires ignem, fallasque veneno.

Paret Amor dictis carae genetricis, et alas

Exiit, et gressu gaudens incedit Iuli.

690

At Venus Ascanio placidam per membra quietem

Inrigat, et fotum gremio dea tollit in altos

Idaliae lucos, ubi mollis amaracus illum

Floribus et dulci adspirans conplectitur umbra.

Iamque ibat dicto parens et dona Cupido

695

Regia portabat Tyriis, duce laetus Achate.

Quum venit, aulaeis iam se regina superbis

Aurea conposuit sponda, mediamque locavit,

Iam pater Aeneas, et iam Troiana iuventus

etiam nova rei imago: *fallasque veneno*, h. e. per fraudem venenum el instillas. Quod autem hoc ita adstruit posita, ut Didonem inter convivii hilaritatem, quae animum relaxat, amore inflammet, naturae humanae convenienter comminiscitur. — 690. *Suaviter pro: formam Ascanii induit.* — 691. *Gaudens* adiectum ut alias, *laetus*. vid. 696. *H.* — *gressu Iuli*. Reliquit amor gressum Deorum, et coepit ire gressu mortalis pueri: illud praeculare *alas exiit*; nam videlicet haec nota insignis fuit supra. Venus enim affata est, *aligerum Amorem*. Alius nihil cogitans diceret, Venerem allocutam cum pharetrato Amore, et subiiceret alas: istae minutulae observationes perducunt te ad ποῦς in C. — *quicquid irrigat* dicitur, ut *somnum infundere*, et vulgatiore ratione, *perfundere somno, irrigare membra quicte*. habet ab antiquioribus poetis, Lucretio et Furio Antiate ap. Macrob. VI, 4; qui duxere ex Homericis ἐνὶ γλυκύν ὕπνον ἔχουσιν. περί δ' ἀμβροσίας, σέχουσ' ὕπνον. Nata autem loquendi forma est notione humoris primum

nocti, tum somno adiuncta; unde ὕπνος ὕπνος. Ex eo artificum ratio ducta, quod Somnus cornu defundit quietem vel somnia. (Haec aliens. Constructio vocis *irrigare*, de cuius significatu ad Ge. IV, 115 agitur, est eadem ac verborum *diffundere per, didere per*. W.) *fotum gremio* ornatius quam *positum*. cf. 718. *interdum gremio fovet*. *amaracus*, sampuchum vel maiorana, quae inter coronarias est. v. Plin. XXI, 44, s. 35, 39. in *Cypro laudatissimum et odoratissimum* ibid. c. 22, s. 93; et ut *umbra* h. l. efficiat, luxuriantius ibi nasci debet. *Suaviter* autem singula in v. 693. 694. *conplectitur adspirans*, adhalando odores, ὑδρῖνονος. 695, 696. *Duce laetus Achate*, ornate pro habens ducem. — 697. 698. *Aulaea* sunt vestes stragulae, *spondae* et toro injectae. Sic erant *vestes arte laboratae etostro*, sup. vs. 639. Alia sunt *aulaea* Ge. III, 25. — *se conposuit* pulchre pro *consedit*. — *sponda aurea* iungendum, ne *sponda* nude sit posita. Dicta *sponda* exquisitius quam lectus. — *mediamque locavit*, in triclinio,

Conveniunt, stratoque super discumbitur ostro. 700
 Dant famuli manibus lymphas, Cereremque canistris
 Expediunt, tonsisque ferunt mantelia villis.
 Quinquaginta intus famulae, quibus ordine longo
 Cura penum struere, et flammis adolere Penatis:
 Centum aliae, totidemque pares aetate ministri, 705
 Qui dapibus mensas onerant, et pocula ponunt.

700. Postquam Dido consederal, discumbunt laeis suis Troiani; instruuntur mensae epulis; tum 707 etiam Poeni ad mensam accumbunt. Interea apportantur munera Aeneae 709, et Dido a falso Ascanio amore Aeneae accenditur. — 722. *Strato ostro*, super loro purpurea veste, stragula, strato, cf. 639. — 701. 702. *Post discubitu* hoc loco (etsi non semper, quod Inttp. volunt, ita verum mos ferebat, v. Odys. δ, 52 sq.; η, 472) aqua offertur ad manus lavandas; afferuntur ad eas tergendas (non ad mensas integendas, ut quidam commentantur; hoc enim ut ne opus esset, mensas cum ipsis ferculis tolli mos erat) χριστόμακτα levis ac mollia (v. Not. ad Georg. IV, 377: *tonsisque ferunt mantelia villis*); simulque instruitur mensa panis et canistris deprompto et appposito. Apud Homerum panis (quippe crustae vel placenta nostrae similior) in canistris opponitur, ut Od. α, 147 et al. quod pressius sequitur noster Aen. VIII, 480, 481. — 703. 704. In interiore aedium porte erant seminae, quae panem canistris struerent, ne circumferretur et distribueretur convivis: quod vs. 701: *Cererem canistris expediunt*. Apud Gellium IV, 1, *struere penum* est instruere et adornare edulis ac cibis. (Inter *penum* al cellarium hoc interest; quod cellarium

est paucorum dierum: unde et in cella dicitur importatum frumentum. *Penum* vero, tempora longi. Sane dicimus, et *hic* et *haec* et *hos penus*: sed a masculino et foeminino genere quarta est declinatio, a neutro tertio, quo modo est *pecunia pecoris*. S. — *longo ordine*, quoniam L. numero (respiciat poeta putatur Od. η, 103 sq. de Aleinor regin, cuius convivium expressit in sqq. ex Od. δ, 57 sq.) — *et flammis adolere Penates*, h. e. flammis in Penatibus; *Penates* autem dicti aut pro focis, aut pro penetrali, sive omnino pro domo; VII, 71: *castis adolet dum altaria taedis* pro laedas in altari, exquisitiore ratione, ut passim alibi *adolere focos*, *aras*, et alia; et Ge. IV, 379: *adolascunt aras ignibus*, ardent ignes in aris. Statius totum h. l. expresit, sed, ut solet, ad fastidium usque apposis singulis rerum momentis, I Theb. 512 sqq., ubi *adolere focos*, *epulasque recentes Instaurare iubet*. *Adolere focos*, quamquam sententia ambigua, etiam expressit Silius XI, 276, qui locus ex nostro est adumbratus. De voce *adolere* explicanda vid. Not. ad Eclog. VIII, 65. — 705. 706. Ducentis aliis ministerium dapum et vini apponendi mandatum. *pares aetate*, int. iuvenes, pueros, ex more. Valer. Fl. II, 653. loco hinc expresso: *centumque pares primaevis ministri Cor-*

Nec non et Tyrii per limina laeta frequentes
 Convenere, toris iussi discumbere pictis.
 Mirantur dona Aeneae, mirantur Iulū,
 Flagrantisque dei vultus, simulataque verba, 710
 Pallamque, et pictum croceo velamen acantho.
 Praecipue infelix, pesti devota futurae,
 Expleri mentem nequit, ardescitque tuendo
 Phoenissa, et pariter puero donisque movetur.
 Ille ubi complexu Aeneae colloque pependit, 715
 Et magnum falsi inplevit genitoris amorem,
 Reginam petit. Haec oculis, haec pectore toto
 Haeret; et interdum gremio foveat inscia Dido,
 Insidat quantus miserae deus. At memor ille
 Matris Acidaliae paullatim abolere Sychaeum 720

pora. Cibis apud Homer. statim ab initio apponitur; vina in poculis circumferuntur a pueris; maiores calices ad libationem faciendam ad finem coenae; ut et hic inf. 723. — 707. 708. *Per limina laeta*, in domum. Mox tori poci sunt vestes stragulae, cf. IV, 206. (Participium *iussi disc.* vide an cum verbo *mirantur* melius iungatur. *W.*) — 710. *Flagrantes dei vultus*. Arbitror oculos *fulgentis* indicari, utpote Amoris: saepe apud Ovidium *igne, ignis fulgore, micantes, item flagrantes oculi, flagrantia lumina amantum*. Mox *pictum* int. h. l. *circumtextum*, ex 649. — 712-714. *Pesti devota futurae, devotus* pro amori exitiabili destinata, eo amore iam contacta. (Add. IV, 90, *peste teneri*, amore pestifero, exitioso. *W.*) Vis poetica mox in eo, quod *mentem* addit, et quod *ardescit* illa, et quod *tuendo* pro intuendo dicitur. *Movetur* cum dilectu plus quam *delectatur, tenetur*. — 716. Ruit primum puer in

amplexum patris, inde ad reginam procedit. Desiderium patris ex absentia dixit *amorem magnum*, quem explevit, satiavit amplexu. 717 sq. *Haeret* in puero — *gremio foveat*, tenet, noli ex nostro sedendi more aestimare; nam Iulus iam tum pubes fuit, siquidem ante septem annos patris ductu e Troia egressus est. Sed accumbeant situs animo representandus est; ex quo Iulus applicare se gremio reginae potuit. cf. IV, 84. *miserae* pro sibi, quanta cum vi! et ex poetae cogitatione egregie est insertum: *inscia Dido, Insidat quantus miserae deus, Acidalia*, Venus ab Acidalio fonte, qui est in Orchomeno, Boeotiae civitate, in quo se Gratiae lavant, quia Veneri constat esse sacras. *Scrv.* — *abolere Sychaeum*, h. e. Sychaei memoriam, desiderium, amorem—*praeverttere* exquisite pro simplici occupare amore. Nam quod occupamus, in eo simul praevertimus alios, ne occupent. (*prim.* antequam a Iulione

Incipit, et vivo tentat praevertere amore
Iam pridem resides animos desuetaque corda.

Postquam prima quies epulis, mensaeque remotae,
Crateras magnos statuunt, et vina coronant.
Fit strepitus tectis, vocemque per ampla volutant 725
Atria; dependent lychni laquearibus aureis
Incensi, et noctem flammis funalia vincunt.

caplatur, impellere. *W.*) amore vivo, ul *flamma viva*; opp. *resides animi*, animus ad amandum iners et qui desuevit amare. *Amor* autem *puber* h. l. ut in vet. signis apud Winckelm. *G. d. K.* p. 233.

723. Epulis peractis, fit libatio, delectat cantus citharoedi, seruntur sermones; Aeneas exoratur, ut ista sua exponat. *Postquam prima quies epulis*, h. e. cum primum epulandi finis est factus. Nam *libatio* ad finem coenae fiebat, v. ad v. 705. VIII, 184. et 273. 279. 280. cf. sup. ad v. 246. — 724. *Αὐτὰρ ἐπεὶ πόσιος καὶ ἐθη-
τύος ἐξ ἔργου ἔσται, Κοῦροι μὲν κρη-
τῆρας ἐπιστρέψαντο ποτοῖο, Νῆμε-
σσαν δ' ἔρα πάντων* (quod quidem licet aliter vs. 729), *Iliad.* α, 469, 470. Memipiasse autem necesse est ex Homero, statui ad coenam maiora vasa, crateres, et minoribus poculis ex iis hausta vina distribui inter singulos convivas, apud Homerum quidem per praeconeem ad singulos convivas accedentem, v. e. *Od.* 9, in Alcinoiconvivio, quod Virgilius respexit. Sedebant enim convivae in solis parietem ambientibus, et unicuique apponebatur mensa cum cibo. Iam *vina coronant*, quo sensu a poeta dictum sit, dubitari potest. Si ad Homerum locum, unde reliqua petita sunt, respiciendum est, tum, si *κρητῆρας ἐπιστρέψαντο ποτοῖο* expressum est, aliter quam de impletis usque ad ora pocu-

lis intelligi nequit. Sic *Iliad.* 9, 232, ubi de copia cibi potusque: *πίνοντες κρητῆρας ἐπιστρέφας οἶνον*. *Vina* tum dicta sunt pro poculis, quorum oram ambit, *στρεψι*, vinum largiter iofusum (est tropus synecdoche). Alia interpretatio est minus recondita, ut pocula sint coronata, sertis impositis. De his corollis cogitare heroici temporis mos non patitur, cf. *Athen.* I, 45. De sequiore vero aeo non dubitatur, ut *Georg.* II, 528: *Socii cratera coronant*. Hoc si tenemus, dicendum, Maronem maluisse morem sui temporis inferre, quam antiquum retinere; quod manifeste fecit lib. III, 525: *Tum pater Anchiises magnum cratera corona Induit, implevitque mero*. (Unice vera est posterior interpretatio. Nam *vina coronare* pro crateras vini corollis cingere ad intelligendum est pronum et rectum; at *vina coronare* pro crateras vino ad oras usque implere nemo dicere potuit; nec faveol verba Homerica *κρητῆρας ἐπιστρέφας οἶνον*. Vid. et Vossium ad *Ge.* p. 454. *W.*) — 725. Comparant illud: *Μνηστῆρες δ' ὁμάδουσιν ἀνὰ μέγαρα σκυδάντα*, *Odys.* α, 365. et alibi repetitum. Lectissimis verbis usus est noster, in primis *vocem volutant*, respectu ampli coenaculi. — 726 sq. Continuatam in multam noctem coenam indicare vult poeta. Observa et hic summum ornatum verborumque dignitatem in re

Hic regina gravem gemmis auroque poposcit
 Inplevitque mero pateram, quam Belus, et omnes
 A Belo soliti; tum facta silentia tectis: 730
 Iuppiter, hospitibus nam te dare iura loquuntur,
 Hunc laetum Tyriisque diem Troiaque profectis
 Esse velis, nostrosque huius meminisse minores.
 Adsit laetitiae Bacchus dator, et bona Iuno.
 Et vos, o, coetum, Tyrii celebrate faventes. 735
 Dixit, et in mensam laticum libavit honorem,
 Primaque, libato, summo tenus adigit ore;
 Tum Bitiae dedit increpitans. Ille impiger hausit

tenui. Non lucernas vel candelabra posuit, sed *lychnos*, *funalia*, h. e. funiculos cera illitos; h. e. faces. cf. Od. n, de regia Alcinoi, 400 sqq. — 728-730. Hinc sua duxit Statius Theb. I, 539 sqq. — 729. Omnes reges Phoeniciae a Belo descendentes. Commendat pateram etiam ab antiquitate. — *soliti*, sc. mero implere, h. e. que usi fuerant. A Belo eutem Tyriorum regum stirpem ducere solebant Graeci. v. Apollodor. II, 4. Ex nostro Silius I, 87 sq. — 731-735. Preces inter libandum ad Iovem *ἑλισσιν*, hospitalem, factae. — *hospitibus te dare iura*, praeesse, sub tutela eus habere; (non aliter usus loquendi fert, quatenus *dare iura* simpliciter est imperare. Dicerem esse qui *hospitibus illatas iniurias ulcisceris*; sed, en *dare iura* pro ius reddere, ulcisci, dicatur, dubito). — Expressa eutem illa HomERICA Od. n, 479 sqq. Adde Odys. v, 50 sqq. et plur. al. loca. Illud nam, causam interponens, Homericum esse satis constat. cf. Ernest. ad Odys. μ, 320. *minores*, nepotes, sup. 532. H. Cum nocte res egatur, arguantur nonnulli in vocabulo *diem*, quasi dictum pro *tempore* noctis. Loquitur

epicte Dido nostro more, et intelligenda est dies, cui noctis illa pars, qua coenatum, adnumerabatur. Cars. B. G. IV, 29: *Eadem nocte assidit, ut esset luna plena, quae dies maritimos aestus maximos in oceano efficere consuevit*. W. — *Bacchus laetitiae dator*; *Δῖος Διονύσου πολυγηθῆος* ap. Hesiod. Op. et D. 614. *bona Iuno*, propitia, *χρηστὴ, ἀγαθὴ*. Invocatur autem hic, ut patrium Tyriorum nimen. De Baccho vid. IV, 58. — *coetum*, convivium; et *celebrare* pro interesse. — 736-740. *Laticum*, laticis, honorem, h. e. vinum in deorum honorem ac cultum libatione effusum. (Et *latices* absolute de vino apud Vel. Flac. I, 666: *Hac (patera) pelago libat latices*. W.) — *libato*, h. e. postquam libatum eret, vel libato lecticum honore, elteri tradit vel tredi iubet poculum, unde primo loco gustaverat regine, ut et ille libatione facta hiberet; quod is laetus lubensque facit, *πομπῆν* ille et *dedit*, propinavit, iterum repletum praebere iussit, *increpitans*, simpl. edhortans, invitans, ut et ipse biberet; nil amplius. Sic et alia in locis exponi potest. Obiurgandi hic nec locus, nec

Spumantem pateram, et pleno se proluit auro;
 Post alii proceres. Cithara crinitus Iopas 740
 Personat aurata, docuit quae maximus Atlas.
 Hic canit errantem lunam, solisque labores;
 Vnde hominum genus, et pecudes; unde imber et ignes;
 Arcturum; pluviasque Hyadas, geminosque Triones;

dignus vel reginae vel epici poetae persona talis sarcasmus, ut nec illud ex poetae mente sit, quod Didus verendum in bibendo, Bitiae aviditatem, praedicant. Aliena haec a loco et consilio poetae omnia. Sed dicendum: quod poetae memorandum erat, in eo decorum illum servasse, in primis antiquorum temporum more, cum matresfamilias vino non uterentur. Recedit a more nostro res etiam in eo, quod non Aeneae hospiti a regina praebetur poculum; nam in honorem eius adventus diis libatur. — *summo tenuis attigit ore*, primis labiis degustavit. — *Bitias* Punicum nomen, quod et alibi occurrit. — *pleno auro se proluit*, poculum vini plenum hausit, quod tantum labris attigerat Dido; *proluere se*, gulam, dictum putà, ut *vino perfundi, maddere, tingui*, de christis; quae omnia notiora sunt. *Multa prolatus vappa* etiam Horat. I Sermon. 5, 16. — 740. Ad Homerum imitationem, in primis Od. 9, 62 sq. Heroicis temporibus semper assidue convivii, quae fere cum re divina erant coniuncta, adebat. cf. Quintil. I, 10, 10. — *crinitus*: proprius is citharoedorum habitus, comam alere; fortasse Apollini exemplo. Traduxisse tamen ex suis temporibus ad vetera videtur Virgilius. *personat*, canit cithara, ea, quae docuit, cecinerat prior, Atlas. Sic poetis *sonare*, et *docere*, διδάσκειν. Praeclare et hoc ad rationes antiquissimo-

rum temporum, quibus omnia philosophia naturae qualicunque contemplatione continebatur, quod carminis argumentum ex cosmogonia et ex physicis petatum est. Quod autem Atlantem eantus magistrum facit, fabulam alicuius poetae Graeci exquisitorem redolet, uti illud, quod Ecl. VI. Silenus physica docet. Atlanti vulgo tributa siderum notitiaae sphaera inventa. cf. Intpp. Ovid. IV Met. 631, etc. Obas. ad Apollod. p. 271. (in primis Excurs. X, tom. III, pagina 325 Plinii Taur.) Idem inter primos philosophos recensetur a Diogene Laërt. in prooem.; quamquam haec omnia ad solum astronomiae studium referri possunt. Cum Iopas Tyrius, nunc Poenus, citharoedus induendus esset a poeta, acute Atlantem e vicinis Mauritaniae montibus auctorem carminum, quae cecinit, ei accessivit. *maximus Atlas*, simpl. pro magnus, ut *maxima Iuno*. Iterum Aen. VIII, 136: *maximus Atlas*, — *aethereis humero qui sustinet orbes*. 742-746. *Errantem lunam* pro lunae errores seu cursus, *solis labores*, defectus eorumque causas. cf. Georg. II, 478. — *imber et ignes*, h. e. fulgura, ex nubium afflictu — *Arcturus* stella posita in signo Bootae, et *Hyades* stellae iu fronte Tauri. *geminisque Triones* sunt Helice et Cynosura, Vrsa maior et minor, *teriones*, h. e. boves, dietae (v. ad Georg. III, 381), quia ab antiquis hominibus sub boum,

Quid tantum oceano properent se tingere soles 743
 Hiberni, vel quae tardis mora noctibus obstet.
 Ingeminant plausu Tyrri, Troesque sequuntur.
 Nec non et vario noctem sermone trahebat.
 Infelix Dido, longumque bibebat amorem,
 Multa super Priamo rogitans, super Hectore multa;
 Nunc, quibus Aurorae venisset filius armis,
 Nunc, quales Diomedis equi, nunc, quantus Achilles.
 Immo age, et a prima, dic, hospes, origine nobis
 Insidias, inquit, Danaum, casusque tuorum,
 Erroresque tuos. Nam te iam septima portat 755
 Omnibus errantem terris et fluctibus aestas.

iugo iunctorum, forma sidera haec comprehensa fulsae videntur; unde iisdem, et interdum maiori Vrsae soli (ut Od. 2, 273), tributum nomen *ἀστὴρ*, *plastrum*; hinc *Bootes*, qui, Vrsarum formis et nominibus subiectis, *Arctophylax* dici coepit. Vrsus etiam tulit hoc, ut septem in altero horum *terionum*, Vrsa maiore, stellae clarissimae (conf. Cic. N. D. II, 41), *septemtriones* appellarentur. De signis his v. Eratost 1, 2, 8, 14. Idem versus III, 516. — 745. 6. Cur dierum spatia decrescant, et rursus increscant per diversas anni vices. cf. Ge. II, 481. — 747. Vulgate est: *ingeminare plausum*; tum *ingeminare* absolute dicitur: *ingeminat clamor*, *ingeminat plausus* sc. se. Denique et is, qui plausum edit, *ingeminat plausu*. H. Insolitus est usus verbi *ingeminare* pro se ingeminare, de perso-

nis usurpat. *plausu* quidem pro *plaudentes* ferri potest. *W.*) — 748. *Noctem sermone trahebat* doctius quam alterum: *sermone terere noctem*. — *longum bibebat amorem*, imbibebat, quasi longo haustu. Metaphora per se frequens. — 751. *Aurorae filius*, Memnon, cuius in armis memorabile aliquid esse debuit; nam in altero membro: *Diomedis equi*; et iam sup. 489, *nigri Memnonis arma*. Ornate autem haec: pro super Hectore, Memnone, Diomede et Achille. — 753. *A prima origine*, excidium Troiae a simulato inde Achivorum reditu equoque fabricato. Male alii post Servium: a raptu inde Helenae. — 755. Annorum numerum vel ex ipso Aeneas vel ex Teucro scire potuit. cf. 619 sqq. Ceterum cum Aeneae narratione novus rerum ordo exurgit, qui interquiescendi locum opportunum praebet.

P. VIRGILII MARONIS

AENEIDOS

LIBER SECVNDVS.

ARGVMENTVM.

Didus voluntati morem gerens Aeneas excidii Troiani seriem narrat. Ea est huiusmodi: Graeci decimo belli Troiani anno, attritis iam viribus, virtutisque diffidentes, ad dolum confugiunt; nocteque ea, quae urbis incendium antecessit, fugam simulantes, circa Tenedum latitant, relicto in agro Troiano equo ligneo tantae magnitudinis, ut portis urbis recipi non posset, cuius utero lectissimum quemque procerum incluserant. Troiani partim fraude Sinonis impulsus, partim Laocoontis supplicio territi, diruta muri parte, inductum equum in arce statuunt:—254. Nocte intempesta Graeci, a Tenedo reversi, ab armatis, quos Sinon, reserato equi utero, emittit, caesis custodibus portarum, recepti, urbem invadunt — 267. Aeneas interim ab Hectore in somnis admonetur, ut sibi fuga consulat, deosque patrios incendio eripiat, — 297. Ille tamen honestam mortem turpi fugae praeferens, in arma ruit; atque satis feliciter primus quidem impetus succedit Troianis, donec, Coroebi consilium secuti, sumtis hostium caesorum armis, et a Graecis agniti, telis obruuntur — 437. Interea Priami regia oppugnatur; Priamusque ipse a Pyrrho, Achillis filio, interficitur — 558. Aeneas, frustra tentatis omnibus, cum iam nihil spei reliquum esset, sacra Anchisae patri committit, eoque in humeros suos sublato, assumtisque Ascanio filio et Creusa uxore, fugam arripit — 725. Graeci a tergo insequuntur. In eo tumultu Creusam uxorem amittit: cuius quaerendae causa per totam urbem oberranti obvia fit uxoris umbra, virumque mortis suae certiore facit — 794. Tum ad socios revertitur,

quo iam magnus virorum mulierumque numerus confluerat,
eius auspiciis, quocumque terrarum abducere vellet, sequi
paratus.

Conticuere omnes, intentique ora tenebant.
Inde toro pater Aeneas sic orsus ab alto :
Infandum, regina, iubes renovare dolorem,
Troianas ut opes et lamentabile regnum
Eruerint Danaï, quaeque ipse miserrima vidi,
Et quorum pars magna fui. Quis talia fando

Hic et tertius liber episodium de Troiae excidio Aeneasque erroribus complectuntur; quod praeculare poeta intexuit, quippe cum Aeneae fati in primis coniunctum, et ad excitandam admirationem natura sua et magna rerum inter homines fama eximie aptum. Quod autem Aeneae partes narrantis tradidit, eo illud commodi assecutus est poeta, ut tota narratio maiorem habeat auctoritatem, magisque miserationem faciat, cum ab eo exponantur res, qui earum *pars magna* fuit ipse. Delectus vero rerum ita relictis erat poetae, ut proferre ea tantum liceret, quae vel moverent in primis vel ornatum admitterent. Denique ipse audientium consensus post solennes epulas, et Didus in Aenea haerentis vultus habet, quod legentis animum quodammodo afficiat. Noctem ipsam etiam, in qua propectam, habere, quod mentem teneret, putabat Trappius. Est hic liber inter perfectissimas operis partes ipsius poetae iudicio habitus, quippe quem cum quarto et sexto Augusto speciminis loco praelegerit. Quem autem ex antiquioribus poeta ante oculos habuerit Virgilius in excidio Troiae exponendo, disputatum

est in maiore editione, in Excursu ad huius libri princ.; ubi auspiciatus sum, eum Iliadem parvam cum Euripidis tragoediis in primis esse secutum.

1. *Intenti ora tenebant*, ornatè, erant intenti; habebant vultus et oculos intentos et conversos in Aeneam. Mox v. 2. *altus* tantum ornat. Et erant tricliniaria lecti magnificentiae causa alti; accedebant pulvini. — 3. *Conf.* Odys. 1, 42 sqq., et 7, 241, 242; sed in Virgilio omnia ornatiora, ut v. 4, pro: *ut regnum Troianum everterint Achivi, eruerint et Troianas opes* dixit, et *regno* adiecit epitheton: *lamentabile*, quod lamentabile exitium habuit. Sententiam versus tertii elocutus est auctore Statius Theb. V, 28 sqq. — 6 sq. Reluctatur Aeneas, narrationemque principio deprecatur; nimium enim sibi animum iri commotum horum calamitatum recordatione; quia ne Achivi quidem, cladis auctores, sine lacrimis narraturos esse; noctem praeterea extremam (cf. Od. 1, 328 sqq.) via longam narrationem ferre. II. — 3. *Infandum*. Quia viro forti victum se dicere, et doloris est, et pudoris. S. — Quia non aliena mala, sed sua narrabat,

Myrmidonum, Dolopumve, aut duri miles Vlixi,
 Temperet a lacrimis! Et iam nox humida coelo
 Praecipitat, suadentque cadentia sidera somnos.
 Sed, si tantus amor casus cognoscere nostros, 40
 Et breviter Troiae supremum audire laborem,
 Quamquam animus meminisse horret, luctuque refugit,
 Incipiam. Fracti bello, fatisque repulsi
 Ductores Danaum, tot iam labentibus annis,
 Instar montis equum divina Palladis arte 45
 Aedificant, sectaque intexunt abiete costas.
 Votum pro reditu simulant; ea fama vagatur.

Don. — *quorum pars magna fui*, quarum calamitatum magna pars me ipsum attigit, ad me spectat. *Myrmidones* et *Dolopes* ad Achillem et Neoptolemum eius f. spectant. v. ll. β, 684. cf. inf. 29. *durus* autem *Vlysses*, ut *aeneas* III, 273 (melius h. l. quam *patiens*) h. *miles Vlixi*, h. e. militum *Vlyssis*; nam compluribus aliis praeter *Ithacenses* populis imperabat. conf. *Hom.* II, β, 631-35. *IV*. Mirum est, quod hoc de *Achemenide* (vide lib. III, 614) accepisse *Asinulum Pollionem*, memorant *Servius* et *Pomponius*. Imitatus h. l. *Silius* II, 650 sqq. — 8. 9. Nox descendit in oceanum, quasi cursu per coeli orbem medium facto. Inde et sidera cadunt pro occidunt, conf. IV, 81. *Suadent sidera cadentia somnos* elegantius, quam invitant ad somnum. — 11. *supremum laborem*, cladem, ipsum urbis excidium. — *Mox refugit* exquisite, ad formam oristi pro praesente. Locum expressere alii, v. e. *Seneca Agam.* 417 sqq. (ubi verbum *refugit* cum infinitivo loqui pariter construitur, ut h. l. *animus refugit cum infinitivo meminisse*. W.)

13. *Fatis repulsi*: quoniam fatale

erat, non nisi post novem annos *Troiam* capi; v. ll. β, 328. 9. *Impedimentis* interpositis ab exitu votorum reiici dicimur, ergo et *repelli*. — 15. *Instar montis*, ad montis magnitudinem; breviter magnam imaginem rei animo obiecit, statim ab initio. Ita fabulae per se puerili dignitatem adjecit. (*Instar montium eductae Pyramides*. Tac. Ann. II, 61. *IV*.) *Palladis arte*, ἱεροποιήσασθαι — τὸν Ἑρμῆς; ἰεροποιεῖν αὖν Ἀθήνη. Od. β, 493. *intexunt costas abiete secta*, h. e. *trahibus abiegnis*, lantum ad declarationem ulteriorem vocis *aedificant* spectat. *intexunt* simpl. est *texunt*, construunt. *Texere* autem de *trahibus* iunctis et in fabrica e ligno, in primis navium, frequens est. cf. 112. — 17. *Sparserrant famam*, equum hunc *Palladi* esse positum, votis pro reditu susceptis. Hoc, ut poeta, extulit. *Servius* *votum* pro participio habet, id est *vo-visse* pro reditu. *Ibidem*: *Aecius in Driphobo inscriptum dicit: Minervae donum armipotenti Danni abeuntes dicant*. cf. *Ilygin.* f. 108. et ibi *Not.* Quod hic ex voto equus dictus dicitur, non repugnat iis, qui ad *Palladem* placandam exstructum dicunt,

Huc delecta virum sortiti corpora furtim
Includunt caeco lateri, penitusque cavernas
Ingentis uterumque armato milite complent.

20

Est in conspectu Tenedos, notissima fama
Insula, dives opum, Priami dum regna manebant;
Nunc tantum sinus et statio male fida carinis:
Huc se provecti deserto in litore condunt.
Nos abiisse rati, et vento petiisse Mycenae.
Ergo omnis longo solvit se Teuceria luctu.
Panduntur portae; iuvat ire, et Dorica castra

26

Quint XII, 38, 379. In id etiam consentit Virgil. inf. v. 162 sqq. — 18-20. Ductores Danaum sortiti, sortitione facta, includunt huc caeco lateri, h. e. in latas, h. e. corpus equi occultum, in quo occulti lateres poterant, delecta virorum corpora exquisitis pro viros delectos; hoc idem declarative exornavit in iis, quae subiicit: penitusque — complent. Ornata omnia pro: equo huc includunt delectos viros. (Ad constructionem cf. Ge. II, 76: *Ilac germen includunt*. W.) Fuerunt autem Ulyssis praecipuae ea in re partes. vid. Odyss. 9, 491: *ἔν τας' ἐς ἀρπύριον δόλον ἤγαγε ὄϊος Ὀδυσσεύς*, duxit, h. e. fecit, ut duceretur in arcem. Et sic ceteri, ut Quintus XII, 22 sqq., apud quem Calchas vates primus fraudis auctor est, modum et rationem fraudis Ulyssae subiiciente; at ap. Tryphiod. 44 sqq. Helenus Troia profugus. Denique observasse non poeniteat, quam ornate polita equum designaverit, eiusque notionem quam mirifice variaverit: ut *cavernam, uterum, latebras, curvam compagibus alvum*, et sic porro.

21-23. *Tenedos* insula, olim *Leucoplyra*, agro Troiano praetenta, XI.

stadiis a continente abest. *dives opum* propter incolarum divitias; nisi ad templum maxime Apollinis Sminthei respicit, quod in insula erat, Iliad. 2, 38. Eodem quod *notissimam* (*fama pollice ornat*) vocat, pertinere puto. Nunc tantum sinus et statio, h. e. ea vastities in insula facta, ut illa hoc uno nota sit, quod *naves* tempestate iactatae in litorum recessu, quem *unum* appellat, *stationem*, etiam *parum tutam*, habeant. Eodem mox spectat *desertum litus*, in quo condunt se Achivi. — 25-30. *Mycenae* exquisitius quam Graeciam. *vento*, vento secundo. (At *vento petere Mycenae* est omnino navibus advehi Mycenae. Similis compositio est apud Val. Fl. I, 394, *remo petere Colchos*. Add. Aen. IV, 381. *W.*) *omnis Teuceria*, sc. gens, ait Serv.; aut *Teuceria* terra, regio. Sunt utique omnes Troiani. Sic *Dardania*, v. c. 281, pro ipsis Teucris. — *solvit se luctu* exquisitius quam *solvere*, ponere, finire luctum. *solvere* autem de *luctu* dictum, quoniam dolor, tristitia, et moeror, congelare, contrahere, adstringere, vincire, dicuntur. (Posteriora vera, nec tamen nostro conveniunt loca, ubi *se luctu solvere* est *se luctu libe-*

Desertosque videre locos litusque relictum.
 Hic Dolopum manus, hic saevus tendebat Achilles;
 Classibus hic locus, hic acie certare solebant. 30
 Pars stupet innuptae donum exitiale Minervae,
 Et molem mirantur equi: primusque Thymoetes
 Duci intra muros hortatur, et arce locari,
 Sive dolo, seu iam Troiae sic fata ferebant.
 At Capys, et quorum melior sententia menti, 35
 Aut pelago Danaum insidias Aspectaque dona
 Praecipitare iubent, subiectisque urere flammis;

vare. *W.*) *Dorica castra*. Habet hoc a senioribus poetis. *Homerus* Achaeos, Argivos vel Danans memorat. *Dorum* nullae fuere opes, nisi postquam cum *Heraclicidis* in Peloponnesum descenderant LXXX annis post Troiam captam. — Porro observa poeticon ornatum v. 27, 28, pro, *castra deserta et relictia*. *Homerus* etiam hoc addit, castris ab ipsis Achivis fuisse ignem subiectum, *Odyss.* 9, 504. Sequitur id *Quintus Cal.* XII, 337 et 30, *Tryphiod.* v. 438. 207, sqq. et ceteri. — *classibus*, h. e. navibus in terram subductis. cf. *Fabrett.* ad tab. *Illae.* pag. 323. — *Dolopum* v. ad v. 7. Sequitur autem poeta eos, quos *Eustathius* memorat Dolopes Myrmidonicus Achillis accensos credidisse. v. Il. 1, 480. (Divisio per adverbis *hic-hic* contrarium mihi flagitare videtur: Haud scio an senioris Graecorum historiæ fidem secutus plus Dolopum viribus, quam *Homeri* aetas, tribuerit *Virgilius W.*) — *tendebat*, tentorium habebat; militare verbum. Ceterum comparanda cum poetæ verecundia *Ovidii* nimia abundantia *Epist.* 1, 34 sqq. *Atque aliquis posita*, etc. — 34-34. In verbis *stupet* — *mirantur* male arguantur; poetæ iungunt talia, modo ad varietatem orationis et copiam,

modo ad ornatum vel vim addendam, eadem notione aliter atque aliter exposita. — *innuptae*, epitheton manifeste expressum ex *Eurip. Troad.* 538, *χαρις ἀζυγος πῶλον* (h. e. ἀγάμου, παρθένου); h. l. tantum ornat; ad rem nihil facit. *donum Minervae* h. l. quod oblatum, destinatum erat Minervae. Sapientius autem *Virgilius* de equi consilia inire Troianos facit, antequam in arcem deductus erat, quam apud *Homerum* deducto iam in arcem equi, *Odyss.* 9, 504 sqq., e quo loco pleraque hic expressa. — in *arce locari*, puta in templo Minervae, tamquam manubias. — 35-39. Ornate singula pro: *Capys* et quibus melius consilium placebat. *H.* Dux dicebant diversas sententias: alii equum abolendum; alii explendum esse. Hinc disiunctio *Aut pelago* — *Aut terebrare*. Abolitionis plura sunt genera; itaque prior sententia in duas divisa est partes. Qui abolendum censebant, praecipitari illum in mare vel comburi iuebant. Ex his duabus viis posterior a priori per particulam *ve* separanda fuisset pedestri scriptori; poetæ, singulas partes enumeranti, *copulis que, et*, ad connectendum uti licet; ut *Tibullus* fecit *El.* 1, IX, 49: *Ille velim rapida Vulcanus*

Aut terebrare cavas uteri et tentare latebras.
Scinditur incertum studia in contraria volgas.

Primus ibi ante omnis, magna comitante caterva, 40
Laocoon ardens summa decurrit ab arce;
Et procul: o miseri, quae tanta insania, cives?
Creditis avectos hostis? aut ulla putatis
Dona carere dolis Danaum? sic notus Vlixes?
Aut hoc inclusi ligno occultantur Achivi, 43
Aut haec in nostros fabricata est machina muros,
Inspectura domos, venturaque desuper urbi,
Aut aliquis latet error. Equo ne credite, Teucri;
Quidquid id est, timeo Danaos et dona ferentis. *latet enim fano*
Sic fatus, validis ingentem viribus hastam 44
In latus inque feri curvam compagibus alvum 50

*carmina flamma Torreat, et liquida
delect amnis aqua.* Heynius tamen in
editionem maiorem subiective, nulla
codicum auctoritate, inexit. *W.* —
tentare exquisitè pro explorare equi
cavitatem. *Fulgus scinditur in studia
contraria*, in diversas partes; additur
ad ornatum: *incertum*.

40. Vt orbis excidium fatale esse
ostendat, aggreditur narrare, quae
Laocoon fecerit, dixeritve, cuius fa-
ctum et verba secutus est miserabilis
exitus tam ipsius, quam filiorum. *Primi
ante omnes*, est omnium prin-
ceps: hic itaque cum magno comi-
tatu, totus ira inflammatus ab arce
descendit, imò *decurrit*, quo capias
maiores iras. Vide ardorem: vocife-
ratur in medio cursu; aliud enim ira
non permittit: initium abruptum est,
ut fere iratorum omnium; ideo deest
verbum. Reprehendit vero civium
sorum imprudentiam, qui sint men-
te non sana; ideo enim *miseri*, quia
insani. C. — *Arx*, Πύργος ἄρξ,
unde prospectus erat versus litus. —

47. Vt, qui inclusi sunt, ex machina
ea, tamquam ex turri, speculari ur-
bem et desuper ex altiore loco desi-
lire in muros possint. Adumbratum
hoc ex poliorcetica seriorum tempore,
qua turris, rotis subiectis, muro
admoventi solebat, ut demisso in mu-
rum ponte escensus oppugnatorum
fieret in urbem. — 48. *error* pro frau-
de, exquisite. — 49. habeo Danaos
suspectos etiam cum ultro offerunt
dona. — 50. *Validis viribus* pro ma-
gna vi. Mox ornatissime equum li-
gneum declarat. In verbis *latus* et *al-
vus*, quae in nom. iuncta, non est
arguendum. Iunguntur a poetis sy-
nonyma sine omni subtilitate; tan-
tum ut eiusdem rei notio oculis ani-
moque observetur vividius. Infra v.
234 *tergum* ponitur. In partium ac
formarum generumque designatione
indoles ac ratio orationis poeticae
summam libertatem fert. *forum* ex-
quisite dixit pro equo, ut docent Le-
xica, et viri docti ad Phaedrum. *al-
vus curva compagibus*, h. e. ex con-

Contorsit. Stetit illa tremens, uteroque recusso
 Insonuere cavae gemitumque dedere cavernae.
 Et, si fata deum, si mens non laeva fuisset,
 Impulerat ferro Argolicas foedare latebras;
 Troiaque nunc stares, Priamique arx alta maneres.

55

Ecce, manus iuvenem interea post terga revinctum
 Pastores magno ad regem clamore trahebant
 Dardanidae, qui se ignotum venientibus ultro,
 Hoc ipsum ut strueret, Troiamque aperiret Achivis,
 Obtulerat, fidens animi, atque in utrumque paratus,
 Seu versare dolos, seu certae occumbere morti.
 Undique visendi studio Troiana iuventus
 Circumfusa ruit, certantque inludere capto.

page lignorum curva facta. — *stetit tremens*, pro contremuit. *utero recusso*, repercusso, *cavernae* doctius quam *caverna*, h. e. equus cavus *καὶ ὅλον δόρυ*, Od. 9, 507. — *gemitus* pro sonitu resultante. 54 sq. *Et impulerat*. Et sane impulisset Troianus, efflucisset, ut equi latera refringerent, puta, securi impacta etc., et interiora aperirent. Enimvero, *Ecce manus iuvenem*, etc. — *si fata deum non fuissent*, h. e. si non fatale fuisset (*ἄρα γὰρ ἦν*, etc. Od. 9, 511). *si meus laeva*, stultitia Troianorum, non fuisset, ut Ed. 1, 16. Fortasse tamen melius innoxia: *necus non laeva*, h. e. sana; ut sil: si fatum et mens sana fuisset, *si fata fuissent*, inf. v. 433. II. *Si fata d. fuissent*, ut insidiæ detegerentur. Si modos enumerationum conditionalium curas, notabis, ellipsin aliquam subesse hanc: *Et impulerat* — *latebras*, et latebrae foedatae essent, *si fata fuissent*; quædam ante nisi frequentissimam esse exarcentis poterit probari exemplis. Tacit. Hist. III, 81: *Nec deerant, qui propulserent* — *ni* — *omississet inter-*

pestivam sapientiam. Quid intersit inter *impulerat*, *si fuisset*, et *impulisset*, *si fuisset*, grammaticese est demonstrare. *W. Argolicas latebras*, equum, quo latebant Argivi. — *foedare* exquisite pro lacerare, ut aliis in locis de vulnere, aut mutilato corpore, ut *αἰσχροῦν, λυβάζειν*, et simpl. vulnerare, inf. III, 241. VII, 575, unde et cum ea voce inngitur II, 286; h. l. diffringere et dissolvere machinae compagem. Ad verbum omnia expressa apud Petron. c. 89, v. 20 sq.

57. De Sinone episodium. Eum *trahébant*, cum festinatione adducebant, ut VI, 753: *Conventus trahit in medios*. — 59-62. Qui se iis ultro obtulerat. Reliqua amplificandi et ornandi studia adiecta. — *hoc ipsum*, ut strueret, sc. ut adduceretur ad regem, *struere* voc. insidiarum et doli. — *fidens animi* exquisitius quam *animo*; et hoc pro vulgari: *animo fidenti* vel *fidens*, *confidens*. — *versare dolos*, ut consilia, curas, h. e. agitare, h. l., cum adiecta notione, efficere, ad exitum perducere. — 63. 64. Ornatus quam Quintus Cal. XII,

Adcipe nunc Danaum insidias, et crimine ab uno 65
Disce omnis.

Namque, ut conspectu in medio, turbatus, inermis
Constitit, atque oculis Phrygia agmina circumspexit:
Heu, quae nunc tellus, inquit, quae mē aequora possunt
Adcipere? aut quid iam misero mihi denique restat, 70
Cui neque apud Danaos usque locus, et super ipsi
Dardanidae infensi poenas cum sanguine poscunt?
Quo gemitu conversi animi, compressus et omnis
Inpetus. Hortamur fari, quo sanguine cretus,
Quidve ferat; memoret, quae sit fiducia capto. 75
Ille haec, deposita tandem formidine, fatur:

Cuncta equidem tibi, Rex, fuerit quodcumque, fatebor
Vera, inquit: neque me Argolica de gente negabo;

361: ἄλλοθεν ἄλλος Μίανον ἐκυκλώ-
σαντο περιστάδων. circumfusa ruit or-
nate pro circumfunditur. certant il-
ludere capto, h. e. certatim illudunt,
contumeliis afficiunt, αἰχίζουσιν. —
65. Ab uno crimine discite omnes, ex-
quisite pro vulgari ex unius scelere,
et h. l. quidem frusde, ea uno exem-
plo cognosce, quales, quam perituri
omnes Danaei sint. Ita simpliciter ac-
cipio. — 69. Quorsum confugiam?
71. 72. Et quem, tamquam hostem,
insuper ipsi Troiani extremis affi-
cient supplicis. poenas cum sanguine,
h. e. vita ipsa, poscunt. — 73. Con-
versi, h. l. mutati. — 75. quae sit fi-
ducia capto pro ei, num habeat, quod
ad veniam impetrandam asserere pos-
sit. Similis oratio inf. III, 604. sq.

77. Haec Sinon's oratio eaimia arte
est composita, quod facile in singulis
declarabit interpres, vel unus quis-
que sibi lector. A veris incipit di-
cere et in falsa desinit, ut bene Serv.
Nota enim erat et confessa, quae

de Palamede et Ulyssis odiis narrat;
verum etiam Calchantis responsum,
sed a Tragicis fere ad Polyssenae sa-
crificium in Achillis tumultu tractum.
Praeterea, ut animi audientium tanto
magis capiantur, etiam miserationem
movel; in Primis v. 137 sqq., quae
sine motu animi via perlegas. Vade-
tar haec oratio, nisi ex tragoedia est
ducta, tota Virgilio debere. Sinon's
aulem, qui Aesimi filius perhibetur,
historia variis modis a poetis in pri-
mistragicis exornata fuit. Ea iis suot,
quae Servius ad v. 79, de genere
eius, ab Autolyco ducto, tradit; ef.
ad Hygin. f. 108. Cuncta vera, nar-
rabo vere, fuerit quodcumque, h. e.
quidquid evenerit, mihi quae exinde
acceiderit. Bene Serv. id est, quicun-
que me sequatur eventus. H. Discant
vel ex hoc loco Iliones, formam futuri
exacti fuerit, quam relative semper
poni contendunt grammaticarum au-
tores, sine ulla relatione usurpant.
Vl alia exempla omitam, Caesar B.
G. dixit IV, 25: Ego certe meum of-

VIRG. TOIN. II

Q

Hoc primum ; nec , si miserum Fortuna Sinonem
 Finxit, vanum etiam mendacemque improba finget. 80
 Fando aliquod si forte tuas pervenit, ad auris
 Belidae nomen Palamedis, et incluta fama
 Gloria, quem falsa sub proditione Pelasgi,
 Insontem, infando indicio, quia bella vetabat,
 Demisere neci ; nunc cassum lumine lugent ; 85
 Illi me comitem, et consanguinitate propinquum,
 Pauper in arma pater primis huc misit ab annis.

fictum praestitero. W. — 79. *Hoc primum*, sc. fatebor. Sic Iunge. (Conf. 690. *Hoc tantum* sc. precor. W.) Reliqua ex Accio in Telepho sumta Macrobio teste Sat. VI, 4 : *Nam si a me regnum Fortuna atque opes Eripere quivit, at virtutem non quit.*

81—85. *Fando*, h. e. narrando, aliorum narratione ; alias, fama ; gloria incluta adiecto fama ornatum est. — *Pelasgi* h. l. Aelivi, seriorum Graecorum more. Nam Homerus nusquam ita, *infando indicio*, declaratione — *bella vetabat*, dissuadebat bellum et oppugnationem Troiae — *demittere neci* esquisite, ad similitudinem alterius formae : *demittere Orco*, *umbis*, h. a. ad loca infera, ex Homérico : *φυχὰς Αἰδὸς προτρέπει*, ubi v. Clark. *falsa sub proditione*, h. e. sub falso crimine proditionis, ut bene Serv. ; nam literas eius ad Priamum datas, sed a se fictas, protulerat Vlysses. — *cassum lumine*, privatum vita, antiquae et doctae. *Palamedes* hic Nauplii f. *Belidas* h. l., quoniam eius avia Amyntone, Danae filia, Beli nupta. Est ille ex iis, qui post Homeri postarum carminibus celebrati suere, cum eorum, qui Homericas fabulas suppleverunt, tum Tragicorum in primis fabulis ; a quibus Sophocles fuit *Sinon*, et Euripidis ; unde

ea fluxere, quae non modo in Grammaticis, verum etiam in multis aliis scriptoribus passim leguntur. Quae ad h. l. illustrandum faciant, possunt fere ex Ovid. Met. XIII, 56—60 peti ; nisi quod ibi alia odii causa. — 86. Sic Achilli Phoenix, Aiaci Telamonio Teucer comes (*Δαπάνης ἀντίποις*) datus esse legitur ; et plures singulis heroibus additi memorantur. Versus 87 eximiae artis. cf. inf. III, 614 sq. et copiosorem locum Ovidii Met. III, 583—596. H. — *et prop.* cum etiam propinquus essem. Haud rara sunt loca, ubi et, pro etiam, participiis Ita adiunctum, significat, alias rationes vel causas subesse, velut h. l. *paupertatem*, *tirocinium invenis*. Praeiverunt Graeci similiter usurpando καί ; Thucyd. I, 32 : *Κερκυραίοι δὲ μετὰ τῆς ξυμμάχιας τῆς αἰτίας, καὶ ταῦτα μορῶντες ἔχοντες ὑμῖν παρέξενθαι, ἀπερὸν ἡμᾶς*. Hamb. sec., qui et omittit, nulla h. l. est auctoritas. *Pater* vero pro et de coniectura inferri, sensus vetat. W. *misit in arma*, h. e. ad bellum. Quod *pater pauper* est, ad amplificationem Homericam similem pertinet ; uti aliis in locis, quod *pater dives* est ; neque in eo argutandum. *primis ab annis*, ab initio belli. (Alii expli- cant : in iuventute prima ; quod

Dum stabat regno incolumis, regumque vige-
 bat Conciliis, et nos aliquod nomenque decusque
 Gessimus. Invidia postquam pellacis Vlixi 90
 (Haud ignota loquor) superis concessit ab oris:
 Adflictus vitam in tenebris luctuque trahebam,
 Et casum insontis mecum indignabar amici.
 Nec tacui demens, et me, fors si qua tulisset,
 Si patrios unquam remeassem victor ad Argos, 95
 Promisi ultorem; et verbis odia aspera movi.
 Hinc mihi prima mali labes; hinc semper Vlixes
 Criminibus terrere novis; hinc spargere voces
 In vulgum ambignas, et quærere conscius arma.

quamquam linguae convanit, vereor
 tamen, ut *dulces nati*, qui 138 me-
 morantur, illam ferant interpretatio-
 nem. *W.*) — 88.89. *Dum stabat re-
 gno incolumis*, dum erat incolumis
 Palamedes. Durior oratio pro: dum
 erat incolumi regno, h. e. potestate
 aive auctoritate, quam habebat; vel
 pro: dum regnum aius stabat, erat,
 incoluma; ut *regnum* sit auctoritas,
 qua quis *regnare* dicitur, h. e. potens
 esse, opibus valere. Sensus igitur:
 quamdiu ille erat incolumi inter
 Achivorum principes auctoritate; un-
 de ille *vigebat*, valebat, in *regum
 conciliis*. *Stare* dicuntur, qui florent
 rebus prosperis, auctoritate, opibus;
 ut notum. (Adde: quique in statu
 suo manant. *sto et incolumis* cum di-
 cunt fere pedestres scriptores, *poetas
 sto incolumis* iungunt. Statum, quo
 erat Palamedes, notat ablativus *regno*,
 h. e. regia auctoritate. Cic. Off. II, 4:
*Utinam respublica stitisset quo coe-
 perat statu!* Sic verba manere, *per-
 severare* cum casu sexto iunguntur.
W.) Summa autem Palamedis erat
 sapientia ac consilii in principum
 consensibus auctoritas; quippe *σοφία*.

τατος ἀνδρῶν, et multarum rerum,
 atiam litterarum, invantor clarissi-
 mus. — etiam ego propter Palama-
 dis cognationem dignatione aliqua
 habitus fui. *aliquod nomen ac decus*,
 h. e. honorem, *gessimus*, habui. —
 90-93. *Pellax Vlixes* exquisitius quam
fallax, qui in fraudam pellicit. Est
 Hōmer πολῦμντος ποικιλομήτης. *Vli-
 xi* antiqua flexione, fortasse ex *Vli-
 zeus Vlixet*, etsi et *Herouli*, Euripidi,
 fuit. v. Charis. Institut. I, p. 107. —
superis ab oris, a vita, ad loca infera.
 sup. 85. *Demisere neci*. — v. 92.93
 pulchri versus. *in tenebris*, inclumis
 domi, vitalis hominum conventibus.
 — 96. *Promisi ultorem*, h. l. mina-
 tus sum ultionem. *verbis odia aspera
 movi* exquisite pro: Vlyasem ex-
 asperavi, exacerbavi. — 97-99. *Pri-
 ma mali labes* elegantius quam origo
 vel causa: *καρὸν δ' ἀπὸ τοῦ πλῆθους ἀρ-
 χή*, II, 2, 604. Explicat Iustinus
 XVII, 4. *Hæc prima mali labes*,
hæc initium impendentis ruinae fuit.
 — *Criminibus terrere novis*, elegantiter
 pro: crimina nova profarre, crimi-
 nationibus exagitare. — *et quærere
 conscius arma*. Varia hæc exponi

Nec requievit enim, donec Calchante ministro 100
 Sed quid ego haec autem nequidquam ingrata revolve?
 Quidve moror? Si omnis uno ordine habetis Achivos,
 Idque audire sat est, iamdudum sumite poenas.
 Hoc Itachus velit, et magno mercentur Atridae.
 Tum vero ardemus scitari et quaerere causas, 105
 Ignari scelerum tantorum artisque Pelasgae.

possunt, nec dixerim, quid verius sit. *Arma* esse possunt consilia, quae agitat Vlysses ad depellendum imminens sibi a Sinone periculum; sic *consciis* sc. periculi imminenti. Possunt etiam *arma* esse fraudes et insidiae, quas in Sinonem parbat, *consciis*, tacite intra se; aut *consciis* communicato scilicet cum aliis consilio, cuius illi conscii fierent. Hoc verum videtur, cum statim Calchantem consiliorum socium assumisse dicatur (*consciis* est conscius mali, ut *conscientia* saepe in malam accipitur partem. Seneca Hipp. 495 de homine non scelerato *neq. omnes consciis strepitus pavet*. W.) *Neque* sane (*ὃν εὖν*) requievit. *Arma* autem dicta de consiliis et insidiis fers, ut *machinae*, *μηχαναὶ* et *τεύχεα*. — Mox reticere Sinonem summa cum arte tum, quum maximam expectationem excitasset, facile sentis. H. — 100. Aposiopesis apte illata, et aliquo verborum ambitu supplenda: tam studiose contra me Vlysses pertentare omnia coepit, donec usus ministro Calchante, quem ad hanc rem egregius scelerum artifex subornaverat, in arae destinat: hoc Sinon: supplebis quod tibi lubitum. Sed quare hic inducta ea figura? an, ut interrupta narratione avidius Troiani rogent, audiantque? sic Servius: an vero ut indicet ardorem indignationis, quo aestuat, quum videat se ad

mortem rapi Vlyssa fraudibus? dolet enim dari sceleri tantum iuria. — 101. Redit ad se, seque reprehendit, quod tamdiu Troianorum iras, quas ipse fingit, continet: *ingrata* sunt non grata vobis, nec mihi gratiam ullam conciliatura: ita Servius. *Quidve moror*, id est, quid moror ardorem vestrum, quo estis in me inflammati, ut in legitimum hostem? vel simplicius: quid tamdiu loquendo moror? *si omnes uno ordine habetis Achivos*: si pro hostibus omnes Graecos aequè ducitis, ac me perinde, qui vobis tamen prodesse paratus sum; et si vos aeternitas orationis meae tenet, poenas illico sumite. *Hoc Itachus*, etc. Hoc gratum erit Ithacensi Vlyssi; hoc pretio magno mercentur Atridae dum, Agamemnon, et Menelaus. Quam hoc callide! donabitur procul dubio vita Sinoni, cuius cura gratissima futura erit Vlyssi, et Atridis acerbissimis hostibus Troianorum. C. — 103. *idque audire sat est*. Variè et hoc exponitur et exponi potest. Placet, et *si sat est audire id*, esse me unum ex Achivis. Mox *iamdudum* ita positum, ut possit per *quam primum* exponi, ut saepe (cf. Ge. I, 213. W.) Vulgo dicimus: iamdudum sumere debebatis poenam. Versus 104 illustratur ea Iliad. α, 255: Η πην γνηθήσαι Πρίαμος, Πριάμοιο τα παιδιά, Άλλοι τα Τρώες μέγα πην καχαρείατο θυμῷ, Εἰ — Ithacus pro Ithacius

Prosequitur pavitans, et ficto pectore fatur.

Saepe fugam Danaï Troia cupiere relicta

Moliri, et longo fessi discedere bello.

Fecissentque utinam! Saepe illos aspera ponti 110

Intercluit hiems, et terruit Auster euntis.

Praecipue, quum iam hic trabibus contextus acernis

Staret equus, toto sonuerunt aethere nimbi.

Suspensi Eurypylum scitatum oracula Phoebi

Mittimus; isque adytis haec tristia dicta reportat: 115

Sanguine placastis ventos et virgine caesa,

Quum primum Iliacas Danaï venistis ad oras;

Sanguine quaerendi reditus, animaque litandum

Argolica. Volgi quae vox ut venit ad auris,

Obstupere animis, gelidusque per ima cucurrit 120

Vlysses, ut Itala gens et similis. Alia *Ἰθακίωνες, Ithacensis.* (Ithacensis pro Ithacensis audit Vlysses apud Iuven. XIV, 286: *mugire Agamemnona credit aut Ithacum.* Ithacius nusquam vidi. *W.*) *mercentur elegantius quum magno emant.* — 107. *Ficto pectore, subdolo animo, h. e. subdole et frsudenter.*

108. *Moliri fugam grave vocabulum pro parare, v. sup. I, 414; et fessi Longo bello eleganter adiectum vocshulo discedere.* — 114-115. *Terruit euntis, ire volentes, ut Graeci poëtae verbis utuntur, deterruit, quo minus navigarent. Trabes acernas, supra vs. 46 ex oblecta.* — *contextus (v. sup. v. 46) staret, esset; et sonuerunt nimbi, orti sunt turbines.* Omnia ad ornatorem orationem spectant. — 114-119. *Suspensi, solliciti, Serv., dubii, quid sceremus. Eurypyli plures; v. Burmann. ad Ovid. Met. XII, 307; celeberrimus Telephi f., qui Troianis auxilio venit, et poëtae cyclicis alique etiam tragicis ar-*

*gumentum nobile olim suppediaverat; de quo late Quint. Cal. VI, 119 sqq. At h. l. intelligendus is, qui fere apud Homerum occurrit, Euaemonis filius, ex Ormenio Thessaliae copias ducens, v. II. β, 734 sqq. H. — 115. Adytis. Adytus est locus templi secretior: ad quem nulli est aditus nisi sacerdoti. S. — virgine: expellita victimā Iphigenia, substituta tamen mox cerva. Sed, cum haec fabula, post Homerum demum adscita, varie olim tractata fuerit, videntur etiam fuisse, qui Agamemnonis filiam vere immolatam traderent. Quod et Laeet. I, 85 sequitur: *Aulide quo pacto Triviae virginis aram Iphianassa turparunt sanguine foede, etc.* — *cum venistis, venire volebatis.* (Mera est temporis notatio, ex qua utrum ante profectionem, an in itinere, an post adventum in agrum Troianum sacrum illud factum sit, non patet. Naque in re nota opus erat notatione accuratiore. *W.*) *animaque litandum Argolica, verba cum dilectu, ex re-**

Ossa tremor, cui fata parent, quem poscat Apollo.
 Hic Ithacus vatem magno Calchanta tumultu
 Protrahit in medios; quae sint ea numina divom,
 Flagitat. Et mihi iam multi crudele caneant
 Artificis scelus, et taciti ventura videbant. 125
 Bis quinos silet ille dies, tectusque recusat
 Prodere voce sua quemquam, aut opponere morti.
 Vix tandem magnis Ithaci clamoribus actus,
 Composito rumpit vocem, et me destinat arae.
 Adsensere omnes; et, quae sibi quisque timebat, 130
 Vnius in miseri exitium conversa tulere.
 Iamque dies infanda aderat; mihi sacra parari,
 Et salsae fruges, et circum tempora vittae.
 Eripui, fateor, leto me, et vincula rupi;
 Limosoque lacu per noctem obscurus in ulva 135

ligionum formula. — 121. *Cui fata parent*, h. e. metuentium, cui fata parent hoc (cui hoc *fatis*, h. e. oraculo, destinatum sit), ut mactetur victima. Dictum uti: *quid fata parent*, et in quem. Mox *poscere* proprium de fatis, oraculis deorumque voluntate. *H.* — 122. Artificiose partes omnes nocendi Vlysi attribuit, ut hosti suo, quo melius a Troianis credatur: ergo Vlysses, ne quis in eo insidias suspicetur, ad medios trahit; sic enim tectiora omnia, quo elariora; flagitatque Calchantem, explicet, quis mactandus Deorum voluntate: addit Sinon; et *multi iam mihi*, etc. id est, praedivinabant, crudelia in me Vlyssis artificiosi astutique scelera, exitus infelices mihi habitura. Voculam *hic* quae est initio, explica, hoc rerum statu. *C.* — 123. *Quae sint ea numina divom*, quod numen, h. e. quae voluntas Phoebi et sententia oraculi sit. cf. ad Ge. IV, 7. — 124.

Multi caneant, vaticinabantur, divinationabant, ut videbant, providebant; *taciti*, apud se, secum. — 126. *Tectus*, h. tecte, ornate additum, est dissimulans, ut saepe etiam apud Ciceronem; scilicet tamquam qui rem horrendam et in aliorum exitium vertentem eloqui detrectaret. Mox *prodere* cum dilectu pro edere, nominare. — 129. *Vocem rumpit*, ut *πάσσει*, erumpere facit, edit. Sic saepe Graeci et Latini. cf. IV, 553. *destruere* voc. proprium de damnata. Exquisite etiam *composito* pro *ex vel de composito*. Ceterum Calchantia tergiversationem adumbrasse videtur ex Iliad. α, 69 aqq. — 131. *Conversa tulere*, exquisite pro *converterunt*. — 133. *Salsae fruges*, nicla salsa, h. e. far tostum contusum sale adperso. Προδάς τ' οὐλοχύτας τε μάλ' ἰσχυρῶς ὑπαλύξας Quintus Cal. XII, 383. (*Salsas fruges* vel *molani salisam* et οὐλοχύτας differre, docuit

Delitui, dum vela, darent si forte, dedissent.
 Nec mihi iam patriam antiquam spes ulla videndi,
 Nec dulcis natos exoptatumque parentem;
 Quos illi fors ad poenas ob nostra reposcent
 Effugia, et culpam hanc miserorum morte piabunt. 140
 Quod te per superos et conscia numina veri,
 Per, si qua est, quae restet adhuc mortalibus usquam
 Intemerata fides, oro, miserere laborum
 Tantorum; miserere animi non digna ferentis.

His lacrimis vitam damus, et miserescimus ultro. 143
 Ipse viro primus manicas atque arta levare
 Vincula iubet Priamus, dictisque ita fatur amicis:

Vossius ad Ecl. p. 429. W.) 134 sq. Vid. sup. ad v. 57. *Vincula* non sunt vitae, sed, quibus ligatus servabatur, et ad aram adducebatur, etiam iam vitalis. v. infra 156. Ante aram vero soluta stabat hostia. — 136. Interponimus: *dum vela, darent si forte, dedissent*, ut iungas: *dum dedissent vela, si forte darent*. Nam levis est vulgaris ratio: *dum vela, darent, si forte dedissent*. — 137. Sequentia egregie ad miserationem ficta. In quibus respexisse videri potest Il. 2, 408, 409. — *patriam antiquam*, pristinam; nihil amplius. Omnibus colonis, exsulibus, transfugis prior patria est *antiqua patria*. Ob nostra effugia, plenius quam axile: ob fugam meam. — *piabunt*, h. e. expiabunt, pro puniant, ulciscuntur, asquisite. — 141. Quod, quae cum ita sint. Est et pro *καὶ ἔ, δι' ὅ*. convertit se ad Priamum. — *conscia numina veri*, inspectores ac testes, me vera narrare. — Max 143 *fides*, quam his inelamat, est iusti rectique observantia, h. l. iuris divini et humanitatis.

145. Videtur mihi potius voluisse significare, quanta sit vis eloquentiae,

eius praecipue partis, quae consistit in affectibus movendis: nam post lacrymas Sinonis, qui Graecus, ac perinde hostia, quatuor sequuntur digna, quae consideres. Vita datur his lacrymis; Priamus iubet vincula adici; Graecum hominem facit suum civem; cum eo loquitur, ut cum noto amico, et ab eo doceri vult technas Graecorum: in quibus semper favor crescit, et gratia; magnum enim est vita; maius, si haec vita detur homini posito in vinculis ad mortem; maius adhuc, si huic vitae addatur gratia civilis; demum maius, si cum vita, et cum civitate accedat gratia, et amicitia principis. Itaque inter has lacrymas evanescunt infinita prope argumenta, quae Priamum, at Troianos debuissent revocare a Graeco homine. Itaque non placent, qui dicunt, notari levitatem, et imprudentiam Troianorum, qui facile Graeco homini crediderint: imo notatur eloquentiae vis, ad eum modum, quo explicui. C. — 145. *His lacrymis*, pro vulgari: ipsi sum lacrimis narranti. (Sic at pedestres scripturae; Liv. 34, 3: *negastis hos piii precibus eorum*. W.)

Quisquis es, amissos hinc iam obliviscere Graios;
 Noster eris; mihi quae haec edissere vera roganti:
 Quo molem hanc inmanis equi statuere? quis auctor?
 Quidve petunt? quae religio? aut quae machina belli?
 Dixerat. Ille, dolis instructus et arte Pelasga,
 Sustulit exutas vinclis ad sidera palmas:
 Vos, aeterni ignes, et non violabile vestrum
 Testor numen, ait; vos, arae ensesque nefandi, 155
 Quos fugi, vitta quae deum, quas hostia gessi:
 Fas mihi Graiorum sacrata resolvere iura,
 Fas odisse viros, atque omnia ferre sub auras,
 Si qua tegunt; teneor patriae nec legibus ullis.
 Tu modo promissis mancas, servataque serves, 160
 Troia fidem, si vera feram, si magna rependam.

uliro est libenter, facillè promitoque animo. Mox *levari* est laxari proprie, ut bene Burm.; tum poltis omnino de demitis vinculis. Sic et γαλᾶν. — 148. *Hinc*, porro, id posterum, *amissos Graios* dixit, ut liberos, amicos, supra I, 217, socios, *amissos*, quibus privati sumus; exquisite. — 149. Il. x, 384, et aliis locis: Ἀλλ' ἔγχε μὴ τόδ' ἐστι καὶ ἀτρεκέως παρὰλεξεν. — 154. Quid in equo fabricando spectarunt? num religionis causa, ut deo alicui consecrarent, an ut machina bellica esset, fabricati sunt? Mox v. 152 *dolis instructus* Homericum κακοῖς δόλοις κατασκευασμένος, κατασκευάσθην, Il. δ, 339. — 154. *Aeterni ignes* vix alii esse possunt quam sol, luna et sidera, de quibus et Serv. ac Donatus acceperunt; nam paullo ante: *Sustulit ad sidera palmas*. His aeternitatem, numen tribui, et locum in iureiurando dari, notum est, et satis docuit Burmann. ad h. l. Idem non *violabile* bene ad periculi ultionem retulit: per quos nemo impuna peia-

rat. *Enses, μάχαρα, σφαιρίς*, invideas pro singulari. — 157. *Sacrata Graiorum iura* sunt, nostro iudicio, civitatis ius, saltem ius commune popularium, quod *resolvere* se dicit, ut patriis legibus solutus in civitatem Troianam transeat, amplius iam Graecus non sit, sed unus e Troianis. Itaque subicit: *patriae teneor nec legibus ullis*. Scilicet *sacrata iura* simpl. pro *ius sacrum*, inviolabile. *resolvit ius*, qui eo se liberat. Mox 158 debet sequi: *Fas mihi est ex iusto odio in eos omnia arcaea* (haec sunt: *si qua tegunt*) proferre. Ex inversione agnoscas poetam. *H. Resolvit iura*, qui in ea peccat; Aen. IV, 27: *tua iura resolve*. Ad iura gentis τῶν Ἑλλήνων communia pertinuisse videtur, consilia et constus eius barbaris non prodere. *W.* — 160. *Servata* egregie adiectum, ut, quod *revelaturus sit*, ad Troianorum salutem pertinere videatur. — *si vera feram*, pro vulgari: *dicam*.

Omnis spes Danaum et coepti fiducia belli
 Palladis auxiliis semper stetit. Inpius ex quo
 Tydides sed enim scelerumque inventor Vlixes,
 Fatale adgressi sacrato avellere templo 165
 Palladium, caesis summae custodibus arcis,
 Conripuere sacram effigiem, manibusque cruentis
 Virgineas ausi divae contingere vittas;
 Ex illo fluere ac retro sublapsa referri
 Spes Danaum, fractae vires, aversa deae mens. 170
 Nec dubiis ea signa dedit Tritonia monstris.
 Vix positum castris simulacrum, arsere coruscae
 Luminibus flammae adrectis, salsusque per artus
 Sudor iit, terque ipsa solo (mirabile dictu)
 Emicuit, parmamque ferens hastamque tremantem. 175

162. Fabulam instruit Sioon hunc
 fere in modum: Equum esse donarium
 Minervae destinatum, ad deam
 placandam, quod Palladium ea eius
 templo esset surreptum. Iram enim
 deae fuisse declaratam prodigiis 471
 — 5; quibus omni Troiae caplen-
 dae spe sublata, Calcantem monuit
 Achivos, ut domum redirent, et,
 auspiciis novis ceptis, Palladium Tro-
 iam reveherent, aliamque iterum
 profectionem pararent. — 162. In-
 teresa dea, donario equi diento, acquie-
 scere visa est Graecis. *Fiducia* notat
 idem fere, quod spes certa; *belli*
 docte adiectum, de belli exitu, ut
 est *stetit* pro *vulgari posita fuit in*.
 — 164. Diomedes h. l. *inpius* propter
 Palladium ablatum. — 165-168. Gra-
 vissime singula; etiam quod *vittas*
virgineas deae memorat; nam est
 nihil aliud, quam *deam virginem*
 (supra *innuptam*) attingere, contrec-
 tare, manibus impuris. *Vittae* h. l.
 esse videntur in capite Minervae, et
 dea sine caside, Inf. v. 296 est Va-

ata vittata. — 169-170. Ornate; ut
 iam Ge. I, 200. Ex illo tempore spes
 Achivorum Troiae expugnandae eva-
 nuit, et secunda fortuna est mutata.
fluere, diffluere, dilabi, *retro subla-*
psa referri pro *vulgari*: retro ferri,
 labi; de mole, quae in altum erat
 erecta. — 171-175. Vnde *Tritonia*
 Pallas dicta sit, iam veteres ignorar-
 runt. E pluribus, quae memorantur,
 causis maxime probabilis est, quod a
 τριτών, quod Aeolibus caput est, sit
 appellata Τριτογένεια, capite Iovis
 nata. Alii modo ab amne, modo a
 palude seu Libyssa, seu Boeotiae, seu
 Thessaliae, seu Argolidis ductum no-
 men esse volunt. *monstra* h. l. ostenta.
H. ea signa; h. e. signa huius irae.
W. — 172. *arsere* — *arrectis* ornate,
 oculi Palladii caesere lae; *lumina*
arrecta esquilis quism erecta, ut
 semper poëta, v. e. v. 206.; *erigere*
oculos, *vultus*, ut contra, *demittere*,
deiciere. Porro Palladium sudavit,
 subailit elypeo hastaque mota; qui-
 bus ornatus Palladii declaratur. —

Extemplo tentanda fuga canit aequora Calchas,
 Nec posse Argolicis excindi Pergama telis,
 Omnia ni repetant Argis, numenque reducant,
 Quod pelago et curvis secum avexere carinis.
 Et nunc, quod patrias vento petiere Mycenae, 180
 Arma deosque parant comites, pelagoque remenso
 Improvisi aderunt. Ita digerit omnia Calchas.
 Hanc pro Palladio, moniti, pro numine laeso,
 Effigiem statuere, nefas quae triste piaret.
 Hanc tamen immensam Calchas adtollere molem 185

176-179. *Tentanda fuga aequora ornate pro revertendum esse. Omnia ni repetant Argis* ductum videtur ab Imperatoribus Romanis, qui ad auspiciis repetendis ac renovanda Romano nonnunquam ex castris reverti solebant, si v. c. malum omen incidere. Itaque similiter statuit, esse Achivis Graeciam repetendam, auspiciis ibi instauranda, et cum ipso Palladio avecto, ut restitatur in sedem suam, revertendum. *H.* De vocabulo *numen* vid. Not. ad I, 497. *W.* — 180. 181. Et nunc quod in Graeciam redierunt (ex mendacio Sinonis), hoc eo pertinet, eo consilio factum est, ut parent — sed poeta exquisitè medium orationis membrum neglexit (potius brevitatem exquisitam secutus est poeta. *W.*) *arma parant*, h. e. opes et copias bellicas instaurant, *deos parant comites* factis sacris placatos. *H.* — 182. In illis *improvisi aderunt*, reddit Troianos mire de futuro sollicitos et pavidos, ut festinent exequi Sinonis consilia. *C.* — *Improvisi aderunt*. Sicut et factum est; et artificiose, neque enim mentitur, et tamen decipit: nam verum metum falso metus abegit; et dum reversuros timent, non

timent, ne non abierint. *Serv.* — *Ita digerit omnia*, h. e. ita omnia, monstra v. 174, h. e. ostenta, *digerit*, ordinat, interpretatur Calchas. Sic Servius quoque. — 183. *Interea moniti*, Calchantis monitu, Palladii vice, quo raptò dea sibi iram conflavere, ad sacrilegium expiandum, *hanc effigiem*, hoc equi signum, statuerunt. Equum ad Neptunae religionem spectasse, satis novimus; quid Achivos adducere potuerit, ut equum Palladi consecrarent, ignoramus. Sinonis autem dolus hoc fere modo conelinnatus esse putat: Achivos sit fraudem hanc machinatos esse, ut Troiani vicissim ad sacrilegium committendum pellicerentur, donario Minervae violato; quo facto iram deae in eos versum iri. Ne tamen equus pro donario ab ipsis in acropoli in Palladis templo collocari posset, eum in tantam magnitudinem exstructum esse, ne in urbem recipi posset. Ea nunc se Troianis prodere velle, ut in rem suam vertant; nam, dueto equo in Palladis templum, deam tantum Troianorum studium esse suscepturam, ut non modo urbem tueatur, verum etiam ut Troiani vicissim Achivos bello sint petituri. *H.* — 185. Huc

Roboribus textis, coeloque educere iussit,
 Ne recipi portis, aut duci in moenia possit;
 Neu populum antiqua sub religione tueri.
 Nam, si vestra manus violasset dona Minervae,
 Tum magnum exitium (quod di prius omen in ipsum 190
 Convertant!) Priami imperio Phrygibusque futurum.
 Sin manibus vestris vestram adscendisset in urbem,
 Vltro Asiam magno Pelopea ad moenia bello
 Venturam, et nostros ea fata manere nepotes.
 Talibus insidiis periurique arte Sinonis 195
 Credita res, captique dolis lacrimisque coactis,
 Quos neque Tydides, nec Larissaeus Achilles,
 Non anni domuere decem, non mille carinae.

doli Sinonis, huc ambages longissimae orationis destinatae; voluit ille duci hanc machinam intra moenia: suadet hoc mentita causa duplici: ideo, inquit, moles ista facta est inusitata quadam magnitudine, ne posset portis recipi; en prior: ne posset tueri populum antiqua, ut solebat, religione; en posterioe: est hic dolorum et fraudum cardo: nam Troiani persudentur, tum machinam ducere intra moenia, ut illa populum tueretur; tum muros diruere, quando illa recipi portis non poterat: utrumque aequè perniciosum consilium. C. — 185-188. Quam ornate, si singula expendas: Ne tamen votivus hic equus in urbem inferri posset, ad tantam magnitudinem aequum fieri (ad tam ingentem molem tribus contextam extolli, ut ad coelum pertingere videretur) iussit Calchas. (Ad constructionem compares Iuven. XIV, 95, dum meliore novae adiollit marmore villas. W.) — Roboribus. Robur hic simpliciter pro ligno quovis accipit Germanus ex usu

Latiorum, qui pro qualibet materia dura accipiunt. Vide Georg. III, 420. L. Etiam ex membrorum ordine et collocatione poëtam agnoscis. antiqua h. e. ea, qua surreptum Palladium coluerant. Sensus: ne nunc pro Palladio equus haberetur, eoque cultu demerita et propitia reddita Pallas eandem, quam ante, tutelam colenti populo praestaret. — 192-194. Sin a vobis in urbem inductus esset equus, Troianos, conversis fatiis, Argos esse bello petituos et excisuros. — 195-198. Egregium epiphonema, inclusum sententia aliqua, in primis ad miserationem apta. Achilles Larissaeus simpli, Thessalus; nam Larissa tum non Achilli parebat, sed Letho, et a Pelasgis habitabatur. v. II, β, 840 sqq. — mille carinae numero minus subtiliter expresso, ut solent poëtae, v. Popium ad Iliad. β, ut alios taceamus. H. Variavit orationem usu particularum neque-neque, non-non, ut Ge. I, 395 — 99. Similiter Cicero de Nat. Deor. II, f. post sive-sive voculas si-si posuit. W.

Hic aliud maius miseris multoque tremendum
 Obiicitur magis, atque improvida pectora turbat. 100
 Laocoon, ductus Neptuno sorte sacerdos,
 Sollemnis taurum ingentem mactabat ad aras.
 Ecce autem gemini a Tenedo tranquilla per alta
 (Horresco referens) immensis orbibus angues
 Incumbunt pelago, pariterque ad litora tendunt; 105
 Pectora quorum, inter fluctus adrecta, iubaeque
 Sanguineae superant undas, pars cetera pontum
 Pone legit, sinuantque immensa volumine terga;
 Fit sonitus, spumante salo. Iamque arva tenebant,

199. Sequitur locus de Laocoonie, in quo animadvertendum, quomodo poeta omnia ad terrorem, quem hoc ostentum Trojanorum animis non potuit non inlicere, extulerit. conf. 228 sq Homericæ loci Il. β, 305 sqq., ubi Nestor ostentum Achivis in Aulide morantibus obiectum memorat, simile est exordium. obiicitur eleganter, ut de ostentis et rebus miris vel inopinatis, pro evenit. H. — improvida pectora, h. e. Troianos credulos et a Graecorum dolo sibi non caventes. W. — 201. 202. Ductus sorte. Vel ex historiis hic habuit; interempto enim Neptuni sacerdote, ex aliis, ut mos erat, sacerdotibus Laocoon, qui Apollinis Thymbraei erat, sorte obtingente, Neptuni sacra curavit, ut narrat Serv. ex Euphorione; vel unum sacerdoti adipiscendi modum e pluribus posuit, ut poeta. Quod autem in his adiunctis paullo copiosior est, ex eo artem poetae agnosce; facit enim expectationem. — aras sollemnes dixit docte, ad quas sollemne sacrificium parabatur; ut sollemnis Circus, in quo sollemnes ludi habentur, Ovid. V. Fast. 597: sollemnis

theatra, I. Art. 133: campus sollemnis, Claudian. de VI Cons. Hon. 5. — Ceterum, quod in prima statim Troiani casulatione de sacro, Neptuno faciendo, cogitasse feruntur, mirum videri potest. Sed Neptunus cum Apolline Troiae tutela est habitus; etsi Homerus solum Apollinem memorat Illi itaque, soluta obsidione, sacra parantur χαρίστρια, et quidem in ipso litore, ut et ap. Hygin. 135, ut sacrum faceret Neptuno adlitus; et sic apud Homerum Neptuno sacra fiunt. — 203-209. Ornatissimus locus. — incumbunt pelago, praeclare, pro innatant, sed cum significatione magnitudinis. — iubae sanguineae, κόρυται, rubentes (hydro-rum; nam hoc genus intelligendum) barbae seu comae. Ap Homer. Il β, 308, ὄφρα μιν ἰνὶ νῆα δακρυόεσσι. — exsuperant undas, eminent supra mare. (Restituendum est e codicum consensu superant. W.) — legit pontum egregie de vestigiis incessus lenis vel tractus in superficie. — sinuantque immensa volumine terga, h. e. pars posterior serpentum sinuatur in immeasum volumen, spiram, arcum,

Ardentisque oculos suffecti sanguine et igni,
 Sibila lambebant linguis vibrantibus ora;
 Diffugimus visu exsangues: illi agmine certo
 Laocoonta petunt. Et primum parva duorum
 Corpora natorum serpens amplexus uterque
 Implicat, et miseros morsu depascitur artus;
 Post ipsum, auxilio subeuntem ac tela ferentem,
 Conripiunt, spirisque ligant ingentibus; et iam
 Bis medium amplexi, bis collo squamea circum
 Terga dati, superant capite et cervicibus altis.
 Ille simul manibus tendit divellere nodos,
 Perfusus sanie vittas atroque veneno;
 Clamores simul horrendos ad sidera tollit:
 Qualis mugitus, fugit quum saucius aram
 Taurus, et incertam excussit cervice securim.

210

215

220

quod
 nichilum
 gislesco!

— 209-211. Etiam haec valde orna-
 ta; *arva* pro littore. — *suffecti oculos*
s. oculis suffusus sanguine, rubenti-
bus et ardentibus. ora sibila (sibi-
 lantia), ut Ge. III, 424, *colla sibila*,
σφιγγύρα. cf. Hesiod. Θ, 826. Sc. 235.
 De hoc ipso serpente, de quo noster
 loquitur, Quintus XII, 456, *ἑσπερα-*
πάγρος δὲ πόντος Νηρομήδων, καὶ κῆ-
ρα δίστατο τοὶ δ' ἱπποῖο, Αἰὼν
λεχούοντι (*Sibila lambebant lin-*
guis vibrantibus, mobilibus, ora no-
ster ornatus). Ceterum similia de
 ingentium draconum allapsu plura
 sunt poetarum loca (cf. Cerda), v.
 c. de draconibus ab Hercule puero,
 et a Cadmo interentis, comparanda
 illa quidem non sine fructu, si otio
 abundes, ita tamen, ut iudicium in
 cognoscendo rerum dilectu, varietate
 narrationis et suavitate acuas, non,
 ut inanem lectionis copiam ostentes,
 ieiunamque inde verborum rerumque
 similium copiam memoria compre-
 hendas. Ex Virgilio hausere Manil.

V, 580 sqq. Ov. IV Met. 688 sqq.:
 Val. Fl. II, 497 sqq.: Silius II, 584
 sqq. in primis VI, 449 sqq.: Petron.
 c. 89, v. 29 sqq. de eodem monstro,
 de quo noster agit. Adde Statium V
 Theb. 506 sqq. — 212. *Agmine cer-*
to, exquisita latinitate pro: uterque
 simul destinato in eum lapsu. — 215.
Implicat, circumdat spiris seu nodis
 ac voluminibus. *morsu depascitur*,
ἐνέμεται, proprie de eo, qui devo-
 rat (sic poetae, *morsu lucerare, con-*
sumere); h. l. ornate pro: mordet;
 neque aliter intelligendus Lycophra-
 nis *παιδοβρώς Νόρως*. — *tela feren-*
tem, cum telo in manu approperan-
 tem. — *bis circumdati collo squamea*
terga, cum corpus et collum eius,
 h. e. omnino superiorem corporis
 partem, tractibus corporum suorum
 bis circumdedit, super eius ca-
 put eminent, emicant capitibus suis.
 — 220-224. Pro serpentibus docte
 nodos ponit; et egregie ad horrorem
 facit vers. 221, quod *vittas*, in-

At gemini lapsu delubra ad summa dracones 225
 Effugiunt, saevaeque petunt Tritonidis arcem,
 Sub pedibusque deae, clipeique sub orbe teguntur.
 Tum vero tremefacta novus per pectora cunctis
 Insinuat pavor; et scelus expendisse merentem
 Laocoonta ferunt, sacrum qui cuspide robur 230
 Laeserit, et tergo sceleratam intorserit hastam.
 Ducendum ad sedes simulacrum, orandaque divae
 Numina conclamant.
 Dividimus muros, et moenia pandimus urbis;
 Adcingunt omnes operi, pedibusque rotarum 235
 Subiiciunt lapsus, et stuppea vincula collo

fulas sacerdotis, narrat. — 224. *incertam securim* non satis certo et valido ielu depressam. Imitatio Senecae Agam. 777, *cervice taurus vulnus incertum ferens*, et alia apud Sillum, V, 64. 65. Sapienter autem bove non quacunq̃ue, sed, ut dignitatem res haberet, bove vietima in comparatione usus est; quod in sacro Neptuni Heliconii iam fecerat Homerus loco, quem ante oculos noster habuit, Il. v, 403. 404. — 225. *Lapsu effugiunt* ornate pro labuntur, serpunt, ne *lapsu* nude stare putes. *H.* Si recte intelligo, dicere Heynius voluit, *lapsu*, verbo *effugiunt* adiectum, genus motus serpentibus proprium (cf. VII, 349) designans, ornal. Diversum dicendi genus est, ubi ablativus substantivi adiectivo adiuncti cum verbo motus copulatur, ita ut adverbium vulgare vitetur. Valer. Fl. I 686: *Ecoe autem molli zephyros descendere lapsu Adspiciunt* h. e. molliiter, leniter descendere. Et Valer. Fl. I, 94: *Accipere deae, celerique per aethera lapsu diversas petiere vias* h. e. celeriter petiere. Add. Horat.

Od. II, 40, 40. *W. delubra ad summa*, Minervae templum in arce summa. Minerva h. l. *saeva*, irata Troianis. At Palladium ex arce obreptum supra vidimus v. 161: unde ergo h. l. Palladia signum? dicendum scilicet, fuisse aliud ac diversum ab illo arcae religionis Palladio. — *sub pedibus*, h. e. inter pedes, et post clipeum. Egrege hoc a poetâ adumbratum ex eo, quod Palladis signa (ξόαντα) interdum draconem pedibus adporrectum habent. — 228-232. *Scelus expendisse*, equisite, poenas sceleris, sacrilegii, in equum, Minervae donum, commissi persolvisse meritis. — *tergum*, v. sop. ad v. 50, ubi *latus* et *alvum* dixerat; at variavit, ut poetâ. *ad sedes*, deae, h. e. templum, quod in arce erat *simulacrum*, Homericum *μῦθ' ἀγάλμα θεῶν θεοκράτων* Odys. 3, 509. — *orandaque divae Numina*, numen eius exorandum, placandum. — 234-237. *Dividimus muros*, equisite pro dissolvere et dirumpere, ut aditus fiat, aut, si de porta accipitur, ut latius pateat. Nam de porta Scaea agitur,

Intendunt: scandit fatalis machina muros,
 Feta armis: pueri circum innuptaeque puellae
 Sacra canunt, funemque manu contingere gaudent:
 Illa subit, mediaeque minans inlabitur urbi. 240
 O patria, o divom domus Ilium, et incluta bello
 Moenia Dardanidum! quater ipso in limine portae
 Substitit, atque utero sonitum quater arma dedere.

a qua non longe stabat equus; *ἐν πύλῃσι*, ut Eurip. Troad. 525. Post muros *moenia* h. l. proprio significato, ut aedificia intra muros sint. — *accingunt se*, ut 229 *insinuat* et innumera ex poetarum more. *rotarum lapsus* egregie pro simplici *rotas*, quae *labentes* dicuntur poetis quando volvantur; sic et *intendunt* exquisitius quam *illigant*, innectunt. cf. IV, 506. (cf. Not. ad Ge. IV, 399. *W.*) *collo*, equi parti anteriori. Ceterum poetam ad thessas Romanorum suorum sacramque pompam respexisse, non improbable est. — 237-240. *Scandit muros*, h. e. transcendit: maior imago, quam si portam *intrat*, quae, murorum impositorum et attingentium parte deiecta, erat latior facta; conf. inf. VI, 514. 515. — *machina fatalis*, exitium fatale Troianis afferens, et *feta armis*, plena viris armatis; ut iam *ἱππόμους ἱππῶν τροχῶν* ap. Euripidem Troad. 41, h. e. *ἵππων*, ut ibid. v. 524; supra 20, *uterum dixerat*. *gravis* inf. IV, 516, *armatum peditem gravis adtulit alvo*. Locus sulem ex Enniano expressus ap. Macrobi. VI, 2: *Nam maximo Saltu superavit gravidum armatis equus* — *Qui suo partu ardua perdat Pergama*. — 239. *sacra canunt*, h. e. hymnos, quemadmodum alias apud poetas: *cavere dulcor, fe-*

rare. H. (*Canere sacra* dicitur, ut *canere querelam* Ge. I, 378. Neque *sacra* instar adverbii hic positum est; quamvis hic usus adiectivorum neutrius generis negari nequit. Ecl. III, 63, *Suave rubens hyacinthus*. Ge. III, 499, *Et pede terram Crebra ferit*. At Ge. II, 275, *Densa aere pro densas vites aere accipiendum* puto. *W.*) Hic, et in toto loco, manifesta Euripidei chori vestigia Troad. 526 sqq. — *mediae urbi*; omnia media dicuntur, quae post initia sunt, h. l. *urbs media* est tota urbs intra muros; etiam vere per mediam urbem ad arcem ductus est equus, ut Palladia in templo collocaretur. conf. Eurip. l. e. 540. 541. et Odyss. 9, 504. *minans* simpl. ad altitudinem refer. Nam, quae altitudine sua super cetera eminent, minari his dicuntur. cf. Aen. IV, 83. et Serv. Melius autem iungitur *illabitur urbi mediae*, quod tenuius. — 241-243. *divom domus*, incertum esse potest, qui sensu diserit poeta. Proprie tamen urbs ita appellanda propter augusta templa et religiones; et ex persona pii Aeneae haec acceptio est convenientissima. Ceterum v. 241 totus Ennianus esse fertur apud Servium. Vs. 242 ad omina pertinet, quae putide exsequitur Quintus Cal. XII, v. 503 sqq.

Instamus tamen inmemores caecique furore,
 Et monstrum infelix sacrata sistimus arce. 246
 Tunc etiam fati aperit Cassandra futuris
 Ora, dei iussu non umquam credita Teucris.
 Nos delubra deum miseri, quibus ultimus esset
 Ille dies, festa velamus fronde per urbem.
 Vertitur interea coelum, et ruit oceano Nox, 250
 Involvens umbra magna terramque polumque;
 Myrmidonumque dolos; fusi per moenia Teucris
 Conticuere; sopor fessos complectitur artus.
 Et iam Argiva phalanx instructis navibus ibat
 A Tenedo, tacitae per amica silentia lunae, 255

Expressus e nostro Seneca Agam. v. 628 sqq. — 244. *Instamus tamen*. Quintus Cal. XII, 427, οἱ δ' ἄρα πᾶσι τοῖς Ἕλλησι ἐπισπῆνται etc. *inmemores* h. l. improvidi, incogitantes (cf. eund. v. 512 sqq.), quippe quos monnerant dii tali omine, nec tamen Troiani eorum monitum intellesere. — *monstrum infelix* praeclare de equo portentossae magnitudinis, qui exitium urbi erat allaturus. Sic Ciceroni *fatiale prodigium portentumque* pro pernicioso homine. — 246. 247. De Cassandra vate, cui ne tunc quidem creditum et fides habita, copiosius Quintus Cal. XII, 525 sqq.: *dei iussu*, Apollonis, cuius amores illa eluserat. res nota. — 248. 249. *Velare* proprium hac in re, suspensis super templorum postibus coronis ac sertis, etiam frondibus, infulisque. Traduxit verbum aliis locis poeta ad victimas vel sacerdotes, supplices, alia, ubi coronae vel infulae ac vittae usus est. — 250-253. *Vertitur coelum*: ex vulgari persuasione, coelum singulis noctibus circumagi. *ruit* exquisite pro venit, surgit. *umbra magna*,

v. ad Ge. II, 338. — Myrmidones; pro his dixit *Myrmidonum dolos*, quam ingeniose adiectum et vere! fusi per moenia h. l. est per urbem dispersi. — *sopor complectitur artus*. Non moratur poeta in comisationibus Troianorum, quas attingit tantum v. 265. At vide ineptias Quinti Cal. XIII pr.

254. 255. *Phalanx* docte pro classe. (Non magnopere placet pedestris iunctura: classis, navibus instructis, ita Tenedo. Et eiusmodi usus vocabuli *phalanx* nullo est comprobatus exemplo. Malim igitur *phalanx* accipi pro exercitus, agmen, ut VI, 499. Constructio *ire navibus* est legitima, ut *rate venire* Ovid. Fast. I, 233. et *proficisci navibus* Liv. 25, 27. *W.*) — *tacitae per amica silentia lunae* ornate pro noctu. *Silentia* noctis saepe apud poetas; eadem *tacita*, *silens*, *taciturna*. Nunc Virgilius *silentia* ad *lunam* transtulit; quod magis etiam poeticum; cumque *silentia lunae* per se dici recte possint pro nocte, sive luna fulgeat sive lateat, poeta tamen versus 340 *oblatis per lunam* satia de-

Litora nota petens; flammis quum regia puppis
 Extulerat, fatisque deum defensus iniquis,
 Inclusos utero Danaos et pinea furtim.
 Laxat claustra Sinon. Illos patefactus ad auras
 Reddit equus, laetique cavo se robore promunt 260
 Thessandrus Sthenelusque duces, et dirus Vlizes,
 Demissum lapsi per funem, Acamasque, Thoasque,
 Pelidesque Neoptolemus, primusque Machaon,
 Et Menelaus, et ipse doli fabricator Epeos.
 Invadunt urbem somno vinoque sepultam; 265
 Caeduntur vigiles, portisque patentibus omnis
 Adciipiunt socios, atque agmina conscia iungunt.
 Tempus erat, quo prima quies mortalibus aegris

clarasse videtur, se *lunam* cum ratione posuisse, adoptata eorum opinione, qui Troiam plenilunio excisam tradiderant, v. Vet. Schol. Euripideae Hecub. 913. et Petron. 89, 54, 55, *amica x.*, h. e. grata et faventia insidiis Achivorum. — 256. Pax sublata signum protectionis ea nav praetoria; nunc reditus versus Troianum litus. — 257. *fata deum* ex more, et *pro diis iniquis fata iniquis* dixit, sc. Troianis infesta. *defensus*, servatus Sinon a Troianis. *Danaos et claustra* (in latere fores) *laxat*, solito more, uno verbo duobus nominibus accommodato, proprie diversis; aperit et Danaos emittit. *H.* Consecutionem temporum *ibat* — quum *extulerat* et *laxat* iustam et exquisitam esse pro vulgari: *ibat*, quum, *flaumis* e regia puppe elatis, *laxat* (Tac. Hist. I, 29, *Galba fatigabat dios, quum riuarum affertur*), neque copulam *que* abesse posse, animadvertit. *W.* — 260. *se promunt*, prodeunt; *ἰππῶδες ἐκχύματα, ποῖλον λόγον ἐκπρόχοντες* Odyss. 3, 513.

Thessandrus, s. Thessander, Polyneia et Argiae f. De hoc et *Acamante*, altero Thesei filiorum et Demophoonis fratre, v. Intpr. ad Hygin. f. 108, et h. l. Heins., de ceteris saltem Servium. *Demissum lapsi per funem* h. e. delapsi fune demisso; ex historia huc acceperat; at egregie ad magnitudinem equi declarandam accommodavit. Itaque emphasis Quintil. agnovit Inst. VIII, 3, 84, ubi v. not. *primusque Machaon* intelligo, qui primus, inter primos, egressus est. Argutantur in hoc iam veteres. Vide Sext. Aurel. Victor, O. G. Rom. c. 1. *doli fabricator*. Sic *δῶλον* pro equo ad insidias facto Homer. Odyss. 3, 494. *H.* *agmina iungunt*, h. e. agminibus se admisceni. conf. Not. ad IV, 142. *W.*

268 sqq. Locus, cui similes e pluribus poetis excitari possint, quoties per somnum species obicitur, adumbratus videtur ex II. ψ, 62 sqq., ubi Patrocli umbra Achilli apparet. Virgilium plane expressit Statius V Theb. 265 sqq. et totum locum, qui

Lucipit, et dono divom gratissima serpit.
 In somnis, ecce, ante oculos maestissimus Hector 270
 Visus adesse mihi, largosque effundere fletus,
 Raptatus bigis ut quondam, aterque cruento
 Pulvere, perque pedes traiectus lora tumentis.
 Hei mihi, qualis erat! quantum mutatus ab illo
 Hectore, qui redit exuvias indutus Achilli, 275
 Vel Danamm Phrygios iaculatus puppibus ignis,
 Squalentem barbam, et concretos sanguine crinis,
 Volneraque illa gerens, quae circum plurima muros
 Adcepit patrios! Vltro flens ipse videbar
 Conpellare virum, et maestas expromere voces: 280
 O lux Dardaniae, spes o fidissima Teucrum,
 Quae tantae tenuere morae? quibus Hector ab oris

sequitur, Seneca Troad. 438 sqq. *mortalibus aegris*, sane ut alias *niv-
 aeriis*, οἰζυροῖς, πολυπόροῖς, proprie
 tamen infirmis. — *serpit*, pro-venit,
 ornate, quia latenter membris infun-
 ditur. — 271. *visus adesse*, adstare,
 sic ut quondam visus erat, cum ra-
 ptabatur (Melius: raptatus erat. *W.*);
raptatus, v. sup. I, 483. — *ater* plus
 quam respersus, inquinatus. cf. ver-
 sus Homericos Iliad. χ, 401 sqq.
 (foeditas aspectus magis notatur
 adiecto *cruento*, quam vocabulo *ater*,
 h. e. teclus. cf. Not. ad XII, 450. *W.*)
tumentes: οἰδῶν similiter in fabula
 Oedipodia.

274—279. Nobiles versus ex eo
 loco ducti, qui magnos adfectus ha-
 bere solet, fortunae pristinae et praes-
 entia comparatione. Versum 274
 Ennii esse Servius docuit. *qui redit*,
 pro qualis redibat, poullo insolent-
 ius; et inf. 279 *accepit* pro acceper-
 at; graeca, saltem HousERICA, stru-
 ctura, *exuvias A.*, arma Achillea,
 Patroelo detracta. II. ς, 194. — *Du-*

naum puppibus, in naves Achivorum.
 Respicit pugnam ad naves Graeco-
 rum II. v, sqq. εἰ π, 422. τοὶ δ' ἑμ-
 βλον ἀπ' ἡμῶν πρὸς Νηὶ Σοῦ — *con-
 cretos sanguine crines*, foedum qui-
 dem, sed quod horrorem non minus
 quam miserationem facere queat.
 Porro *vulnera* omnino in pugnis cum
 Achivis factis accepta interpretabar;
 nunc intelligo, haec non convenire
 cum ceteris, quae miserationem faci-
 unt, meliusque referri ad τὸ αἰνέ-
 ζισθαι, *vulneribus foeditatem cum sit
 corpus cuncti Hectoris ab occurrentibus
 Achivis*, vid. Iliad. χ, 369—375;
 simulque ad laniationes tracti circa
 muros corporis; quandoquidem ad-
 iectum, *circum muros patrios*. H.
gerens ad verba *quantum mutatus
 erat* referendum est. *W.* — 281—286.
 Quasi inmemor caedis Hectoris,
 eum obiurgat, quod tam diu abfue-
 rit, et nunc demum ad auxilium
 Troianis ferendum adveniat. — Etiam
 in I. 2 Eunium ante oculos habuit,
 cuius versus ap. Macrob. VI, 2. O

Expectate venis? ut te post multa tuorum
 Funera, post varios hominumque urbisque labores
 Defessi adspicimus! quae causa indigna serenos 285
 Foedavit voltus? aut cur haec volnera cerno?
 Ille nihil; nec me quaerentem vana moratur;
 Sed graviter gemitus imo de pectore ducens:
 Heu! fuge, nate dea, teque his, ait, eripe flammis.
 Hostis habet muros; ruit alto a culmine Troia. 290
 Sat patriae Priamoque datum. Si Pergama dextra
 Defendi possent, etiam hac defensa fuissent.
 Sacra suosque tibi commendat Troia Penatis;
 Hos cape fatorum comites, his moenia quaere,
 Magna pererrato statues quae denique ponto. 295
 Sic ait; et manibus vittas Vestamque potentem
 Aeternumque adytis effert penetralibus ignem.

lux Troiae, germine Hector! Quid ita cum tuo lacerato Corpore miser? aut, qui te sic Respectantibus Tractavere nobis? Lux autem non ad gloriam referendum, sed de salute accipiendum, si quidem ex Humerico ψζος expressum. ut t. p., h. e. ώς, qui, quomodo. (Vide an lingua Latina iungi postulet ut defessi, h. e. quantis cladihus exhausti. Nam si quis iungere malit ut te adspicimus, h. e. ut adfectum te adspicimus, et ad sequentia referre, et vereor ne verba post multa — defessi pro otiosis habenda sint. W.) — defessi cladihus, ut eleganter ποέται, v. e. Horat. II, Carm. 4, 11, Tradidit fessis leviora tolli Pergama Graiis — serenos foedavit v., quoniam et foeda tempestas proprie dicitur. H. 287. Ille nihil ad haec respondit, quae interrogata erant. W. — 290. Ruit alto a culmine Troia (Etiam inf. v. 693) ex Homero, quod saepius

occurrit, κατ' ὄψεος. Ad 291. 292. cf. inf. XI, 288. 289. Habet patria et Priamus omnia, quae a te ad ipsum defendendum fieri ac praestari potuerunt. etiam haec δούτινός, Hectoria manu, h. e. mea.

293. Penates sunt publici, dii Troiae patrii, urbis tutela. De forma eorum ac specie v. lib. III, 448. 473. 474. — Sacra et Penates possunt pro eadem re haberi: ut illa, quibus generis notio inest, declarentur per hos. Sic saepe sacra universe de deorum simulacris, etiam de his ipsis Penatibus; v. e. Ovid. Fast. I, 527. Mox tamen v. 296. 297. vittas Vestamque et ignem sacrum memorat, quae omnia cum Penatibus asportavit; haec igitur per sacra declarare potuit. (Infr. 320, sacra victosque deos eadem ratione iunguntur. W.) Vittas religiose posuit, cum Vesta vittata aut cum vittis dicenda esset. Sup. v. 163 de Pallade: Virgineas ausi divae

Diverso interea miscentur moenia luctu;
 Et magis atque magis, quamquam secreta parentis
 Anchisae domus arboribusque oblecta recessit, 300
 Claescent sonitus, armorumque ingruit horror.
 Excitior somno, et summi fastigia tecti
 Adscensu supero, atque adrectis auribus adsto;
 In segetem veluti quum flamma, furentibus Austris,
 Incidit, aut rapidus montano flumine torrens 305
 Sternit agros, sternit sata laeta boumque labores,
 Praecipitesque trahit silvas, stupet inscius alto
 Adciens sonitum saxi de vertice pastor.
 Tum vero manifesta fides, Danaumque patescunt
 Insidiae. Iam Deiphobi dedit ampla ruinam, 310

contingere villas. Visus autem est Hector ex ipsa Vestae aede simulacrum deae cum igne sacro efferre. Quo vero loco Penates positi fuerint, poeta non docuit. — *Patorum comites* quanto potentius, quam errorum, vias, casuum! *Moenia*, int. urbem Lavinium magna dixit respectu Romae inde oriundae; ut et III, 459. *H. De adyt. penet.* vid. Not. ad Ge. I, 379. *H.*

298-304. Interea urbs misceatur luctu, h. e. in urbe misceatur (cf. II, 486, et IV, 460, et ibi Not. *H.*) *Luctus*, h. e. ciulatus, clamor (mox v. 301 *sonitus*), *diversus*, e diversis urbis partibus. *domus secreta recessit*, ornate, pro erat secreta, remotior a litore et porta Scaea, eaque parte, qua Achivi urbem ingressi erant. Stalil imitatio Theb. V, 242: *etata lata recessit Vrbe donus*. — 302-308. *Adscensu supero*, pro adscendo, ornate, in re tenui. In his *arrectis auribus adsto*, stuporem simul cogita. Iungendum enim *arrigo aures*, — *veluti* — *stupet pastor accipiens sonitum*. Quae sequitur comparatio duplex, adum-

brata est ex II. β, 455, 456; λ, 455 sqq.; et II. δ, 452-455: adde ε, 87 sq.; λ, 492 sqq.; Lucret. I, 282 290. Conf. inf. 496 sq.; Aen. XII, 523 sqq. et X, 405 sqq. Argutantur iu comparandis locis Macrobi. Scilicet. Cerdia. Dicendum, poetam Homeri inventa egregie Latine reddidisse et ornasse. Nisi forte in hoc reprehendendus videri possit, quod ex *Aeneae* narrantis persona talis comparatio non satis commode intexta sit. Sed illius narrantis recordationem suavis narratiois laudum audientium animis excussit. *flurentibus Austris*, dicit ut poeta, pro ventis flantibus. *torrens*, χυμαδρόος, *rapidus*, quippe auctus, *montano flumine*, aquarum colluvie e montibus — 308. IIad. δ, 455: Τῶν δὲ τε τιλλῶν δούπον ἐν οὐρανῷ ἔχλυε ποταμῶν. — 309-313. *Tum vero manifesta fides* ornate, uti *rebus fides fieri* dicitur eventu: manifesta iam res erat. — *Deiphobi domus* prima incensa; duxerat is Helenam post Paridis mortem, ut iam Servius; cf. Quint. Cal. XIII, 354 sqq. Odyss. 2,

Volcano superante, domus; iam proximus ardet
 Vcalegon; Sigea igni freta late relucent;
 Exoritur clamorque virum clangorque tubarum.
 Arma amens capio; nec sat rationis in armis;
 Sed glomerare manum bello, et concurrere in arcem
 Cum sociis ardent animi. Furor iraque mentem 316
 Praecipitant; pulcrumque mori succurrit in armis.

Ecce autem telis Panthus elapsus Achivom,
 Panthus Othryades, arcis Phoebique sacerdos,
 Sacra manu victosque deos, parvumque nepotem 320
 Ipse trahit, cursuque amens ad limina tendit.
 Quo res summa loco, Panthu? quam prendimus arcem?
 Vix ea fatus eram, gemitu quum talia reddit:

517 sqq., qui locus fundus fabulae:— proxima Vcalegonis, qui e principibus erat et in consilium Priami II. 7, 448. II. Imitationem manifestam vid. apud Iuvenal. III, 498: *Iam poscit aquam; iam frivola transfert Vcalegon*, qui hoc nomine hominem nobilem notavit. Ibidem 204 *ultimus ardebit* usurpatum, ut h. l. *Vcalegon ardet* h. e. sedes huminis. W. — *Sigea freta relucent*, prospicienti ex urbe per tenebras. cf. Quint. ibidem 464 sqq. *lata* cum dilectu h. l. positum; nam late relucet mare circa Sigeum promontorium. Denique *tubarum clangor*, Euripidis et Tragicorum exemplo, memoratur; etsi Iliacis temporibus nondum fuere tuba et lituus. — 314-317. *Nec sat rationis*, h. e. parum consilii, *in armis*, nec mihi satis ipsi constabat, quid et quantum his armis profuturus essem captae et inersae iam urbi. — *ardent animi*, ardeo, hic unus impetus erat, *glomerare manum bello*, colligere milites ad pugnam, et cum iis (*cum sociis*) in arcem ad regem

concurrere. — 317. et illa una cogitatio animum subit, quam pulchrum sit, fortiter pugnando mori. Sic Ge. IV, 218: *pulcrumque petunt per voluera mortem*.

318-324. Panthus, Πάνθος, Πάνθους, sacerdos Apollinis, cuius templum erat in arce. Videtur Panthi Othryos s. persons dueta ex Iliad. o, 522, ubi Apollo Panthi filium, Polydamantem, tnetur. Adde inf. vers. 430. *Sacra deosque*, h. e. simulacrum Apollinis; uti vers. 293: *Sacra suosque — Penates*. Ponunt autem poetæ primum continens utpote latioris significatus. Non tamen ignoro, vasa et utensilia sacra ab aliis intelligi. At *victos* quam invidiose! Deorum autem simulacrum in excidio templi et urbis ex more secum ferre et servare studet sacerdos, ut Aeneas Penates, ne in hostium potestatem veniant. Nota res est, sed momenta. *trahit* cum dilectu positum producit, *ad limina*, domum Aeneae. — 322. Optimum factu, ut *arcem* pro perfugio accipias; quo confugi-

Venit summa dies et ineluctabile tempus
 Dardaniae. Fuimus Troes; fuit Ilium, et ingens 325
 Gloria Teucrorum. Ferus omnia Iuppiter Argos
 Transtulit; incensa Danaï dominantur in urbe.
 Arduus armatos mediis in moenibus adstans
 Fundit equus, victorque Sinon incendia miscet,
 Insultans: portis alii bipotentibus adsunt, 330
 Millia quot magnis unquam venere Mycenis.
 Obsedere alii telis angusta viarum
 Oppositi; stat ferri acies mucrone corusco
 Stricta, parata neci; vix primi proelia tentant
 Portarum vigiles, et caeco Marte resistunt. 335
 Talibus Othryadae dictis et numine divom
 In flammās et in arma feror, quo tristis Erinnyis,
 Quo fremitus vocat et sublatus ad aethera clamor.
 Addunt se socios Rhipeus, et maxumus armis
 Epytus, oblatis per lunam, Hypanisque Dymasque, 340
 Et lateri adglomerant nostro, iuvenisque Coroebus

mus? — 324 sq. Admirabilis oratio, gravitatis et doloris plena, et ea quidem sacerdotis Apollinis, et in tali rerum conditione! Euripidis illam Troad. 585 respexisse poetam voluit: Πρὶν παρ' ἡμεν. Βίβρατον ἔλθοις. Βίβρατον Τροίαν. *ineluctabile*; Euripideum sere convenit: τὴν, τὴν δυσπάλαιστος ἦν Alceste. 907. — 326. *Ferus Iuppiter*, ut alias *saevus*, h. e. iratus, crudelis, *omnia Argos transtulit*, Argivis victoriam et rerum summam permisit, Troia nunc eversa. — 328-335. *Medius in moenibus*, in media urbe; nam in aere. cf. 240. 252. — *incendia miscet*, plus, quam promissae, passim, facit. Ita *miscere caedes*, victor est effector propositi. — 330. *alii*, — *millia quot*, h. e. tot millibus, quot eorum etc. pro vulg.

reliqui omnes. *portis bipotentibus*, variorum pro simplici, patentes, apertae. Intelligendae autem portae Scaevae. cf. sup. 266: *portisque potentibus omnes Accipiunt socios*. — *Obsedere oppositi ornate* et hoc adlectum. *stat* — *stricta* pro vulgari *stricta* est; *stat*, quippe sublatus et erectus ensis. — *caeco Marte*, nocturno proelio, in quo cerni ac discerni hostis nequit. — 336-338. *Numine divom*, tamquam a deo aliquo actus — in medium incendium et pugnas ruit Aeneas. *Erinnyis*, quae ante *Furor*, h. e. animi impetus, ardor pugnandi. *H.* Hunc pugnandi ardorem suum *tristem* vocare non convenit heroī: *Erinnyis* dea esse videtur, ad eandem instigans; hinc *tristis*, ulpote funerum et luctus causa. *W.* — 341-346. *Adglomerant*,

Mygdonides. Illis ad Troiam forte diebus
 Venerat, insano Cassandrae incensus amore;
 Et gener auxilium Priamo Phrygibusque ferebat.
 Infelix, qui non sponsae praecepta furentis 345
 Audierit.

Quos ubi confertos audere in proelia vidi,
 Incipio super his: Iuvenes, fortissima frustra
 Pectora, si vobis audentem extrema cupido
 Certa sequi (quae sit rebus fortuna, videtis: 350
 Excessere omnes, adytis arisque relictis,
 Di, quibus imperium hoc steterat; succurritis urbi
 Incensae:) moriamur, et in media arma ruamus.

docte, se adiungunt. Sup. 315 erat *glomerare manum*, colligere manum, sociare. Suaviter rerum miserabilis facies distinguitur episodio brevi de Coroebus Mygdonis filio, confecto illo ex II. v, 363 de Othryoneo. *H.* Si quid video, distinguendum: *Addunt se socios Rhipheus et maximus armis Epytus, oblatis per lunam, Hypanisque Dymasque, et lateri adglomerant nostro*, ut quatuor viri *Rhipheus, Epytus, Hypanis* et *Dymas* se socios addant, utque pronomen *se* ad verbum *adglomerant* trahi possit. cf. XII, 457. Vt enim alia verba reciproce poni scio, ita nusquam *adglomerare* sic usurpatum legi. Nec positura nominum *Hypanisque, Dymasque* post participium *oblatis* obstat, quominus illa pariter ac *Rhipheus* et *Epytus*, pro subiectis habita, ad verbum *addunt* trahantur. Eadem prorsus est nominum propriarum collocatio 260-263. *W.* — 340. *Oblatis per lunam*. Agniti per lunae splendorem. *S.* — 343. *Venerat*, scilicet Coroebus. — *gener* autem h. l. sp. — *praecepta* h. l. sunt monita vatis a deo actae, scil. ne

Troianorum cladi ipse tamquam pars accederet, neve suis nuptias speraret.

347-354. *Audere in proelia* exquise, eum audacia procedere in pugnam *H.* *audere* absolute dicitur pro audacia accendi. Tac. Hist. II, 25, *rursus ausi*. *W.* — *super his*, simpl. pro post haec, inde. Quae sequuntur, sic ordinare iuvat: O iuvenes, frustra fortes, si vobis cupido certa est, sequi, sequendi, audentem extrema, h. e. aliquem, qui extrema mortis pericula adire decrevit, sequimini me; agendum! moriamur, et in media arma ruamus; nam videtis, quae sit rerum fortuna et conditio: videtis, deos tutelares ac praesides Troiae nos plane deseruisse; succurritis urbi Incensae. sero ad patriam defendendam properatis; quippe iam captam et incensam. Nihil superest, quam honeste mori. Moriamur, etc. — v. 351 ex veteris religionis persuasionem interpretandus, qua urbes captae vel capiendae a diis deserere credebantur. Euripidis locum e Troad, 23 iam Macrobius V, cap. extr. comparavit. cf. Tryphiod. v. 496. 497. Hinc evocatio

Vna salus victis nullam sperare salutem.
 Sic animis iuvenum furor additus. Inde, lupi ceu 355
 Raptores atra in nebula, quos improba ventris
 Exegit caecos rabies, catulique relict
 Faucibus expectant siccis; per tela, per hostis
 Vadimus haud dubiam in mortem, mediaeue tenemus
 Urbis iter; nox atra cava circumvolat umbra. 360
 Quis cladem illius noctis, quis funera fando
 Explicet, aut possit lacrimis aequare labores?
 Urbs antiqua ruit, multos dominata per annos;
 Plurima perque vias sternuntur inertia passim
 Corpora, perque domos, et religiosa deorum 365
 Limina. Nec soli poenas dant sanguine Teucri;
 Quondam etiam victis redit in praecordia virtus,

deorum, de qua h. l. Servius. — 354. *Vna salus*, int. honestam mortem, qua se ab hostium potestate liberent. — 355. *Furor additus*, inflammati illi sunt. Statius V Theb. 33: *O miseræ, quibus hic furor additus*. — 355-360. Homerus comparatione luporum saepe utitur, v. c. Il. λ, 72: οἱ δὲ, λύκοι ὡς, θύων, lupi raptoreis ex epitheto σίναται, Il. π, 353 natum videtur; et π, 56: λύκοι ὡς, Ὀμφάγοι, item Odys. ζ, 433 de leone: κίλισται δὲ ἡ γαστήρ, Μήλων περιήσονται — ἰλλύν, — quos improba (magna) ventris Exegit (egit, quia produnt ex latebris) caecos rabies; quantum ornatus! ut etiam reliqua: atra in nebula, ex observatione sagacitatis in talibus animantibus. Sic Apollon. II, 424: ἤματι χειμάρῃσιν lupos praedari facit, et Homerus Βάν ὃ ἔμην, ὥστε λόντε δύν, διὰ νόκτα μέλιαναν Ἀμώσαν, ἀν νύκτας, διὰ τ' ἔντα καὶ μέλαν αἶμα (per tela, per hostes) Il. x, 297. 298. — Comparatio autem tantum ad impetum et rabiem irruen-

tium referenda: nil amplius. *Vadimus* impetum et furorem notat verbum in hoc contextu; ut et alibi ἔρχεσθαι, ire. *Nox circumvolat*, quippe alata inf. VIII, 369. Sic Somnus, Somnia. v. ad Tibull. II, 1, 89, cava umbra: quatenus ipsi ea circumdantur, quasi tecti; puto equidem. — 361. Odys. γ, 443: τῆς κεν ἐκίνα ἰδόντα γε μνήσασαι καταθνήσκων ἀνθρώπων, imitatus Silius V, 424 sq. et II, 630 sqq., ubi plura in Sagunto eversa ex altero Aeneidis libro petita sunt. Sic illa mox 363, quae inter eximia loca equidem ponere soleo, *Urbs antiqua ruit* belle translata sunt ibidem vers. 654 sqq. — 364. *Inertia corpora*, posuunt esse sine vita et motu: malim tamen accipere pro corporibus inertium hominum dictum, h. e. imbellium, senum, infantum, semiuorum; ut pecora inf. IV, 458. — *Mox poenas dant* pro caeduntur, moriuntur, ut Serv. bene. — 367. Sententia eadem, aliter tamen expressa, Iliad. ξ, 480, 481. —

Victoresque cadunt Danaï. Crudelis ubique
Luctus, ubique pavor, et plurima mortis imago.

Primus se, Danaum magna comitante caterva, 370
Androgeus obfert nobis, socia agmina credens
Inscius; atque ultro verbis compellat amicis:
Festinate, viri. Nam quae tam sera moratur
Segnities? Alii rapiunt incensa feruntque
Pergama: vos celsis nunc primum a navibus itis! 375
Dixit; et extemplo (neque enim responsa dabantur
Fida satis) sensit, medios delapsus in hostis.
Obstupuit, retroque pedem cum voce repressit.
Inprovisum aspris veluti qui sentibus anguem
Pressit humi nitens, trepidusque repente refugit 380
Attollentem iras, et caerula colla tumentem:
Haud secus Androgeus visu tremefactus abibat.
Inruimus, densis et circumfundimur armis:
Ignarosque loci passim et formidine captos
Sternimus; adspirat primo fortuna labori. 385

369. *Crudelis luctus*, ut *saevus dolor*, qui in nos saevit. *plurima mortis imago*, h. e. *ubique caedes* facta cernitur; passim caesorum cadavera projecta. Magis hoc accommodatum antecedentibus, quam varias caedis formas et genera intelligere.

370. *Androgeus* alibi non occurrit in Troicis. Pomponius Sabinus: *miles Menesthei, ducis Atheniarum*; nescio, unde habeat. *Diversus est Minos filius* VI, 20. — 373. *Nam quae*, quae tandem, quoniam. cf. *Ge* IV, 445. — 374. *Rapiunt feruntque*, ἄρπυγες καὶ ψόφοι, ut notum. *sera*, quae seros facit, id est, tardos. — *Responsa non fida satis*, quibus fidem haberi non potest, quae fidem non faciunt, adeoque suspecta. Respicit versus Statius II Theb. 535-537.

sensit delapsus, ἤσθη' ἱπταμένω, ut notum, intellexit se in hostes incidisse. — 379-384. Comparatio ab Homero petita, sed variata II. 7, 33 sqq. Hinc alii certatim. Propius ad Homerum affert Ioven. I, 43 notum verbum: *Palleat, ut nudis pressit qui calceis anguem*. — *hum nitens*, pedem figens. — *attollentem iras*, h. e. caput iratum, adeoque erigentem se vel caput prae ira et rabie. III *Ge*. 424: *tollentemque minas et sibila colla tumentem*. II. — De verbo *attollentem* cf. Not. ad XII, 4. Video 386 animis ad Coroebum referri, et verti, quasi esset: fortitudine accensum laetatum illum esse successu. Cui interpretationi Latinitas repugnat; et ne construantur verba *exultat animo successu*, coniunctio quae impedit;

Atque hic successu exsultans animisque Coroebus :
 O socii , qua prima , inquit , Fortuna salutis
 Monstrat iter , quaque ostendit se dextra , sequamur ;
 Mutemus clipeos , Danaumque insignia nobis
 Aptemus. Dolus , an virtus , quis in hoste requirat ? 390
 Arma dabunt ipsi. Sic fatus , deinde comantem
 Androgei galeam clipeique insigne decorum
 Induitur , laterique Argivum adcommodat ense.
 Hoc Rhipeus , hoc ipse Dymas , omnisque iuventus
 Laeta facit ; spoliis se quisque recentibus armat. 395
 Vadimus inmixti Danais haud numine nostro ,
 Multaque per caecam congressi proelia noctem
 Conserimus ; multos Danaum demittimus Orco.
 Dissingunt alii ad navis , et litora cursu
 Fida petunt ; pars ingentem formidine turpi 400
 Scandunt rursus equum , et nota conduntur in alvo.
 Heu nihil invitis fas quemquam fidere divis !

quamquam de eo , qui immoderate
 gaudet , *exultare animis* XI, 494 di-
 citur. *Animi* referendum ad fortitudi-
 nem sociorum. Successu et virtute
 sociorum effertur Coroebus. *W.* 388.
Qua ostendit se dextra ; Fortuna se
 dextram , faventem ac propitiā ,
 ostendit. — 389. *Insignia* nimis for-
 tasse argute de clipeorum insignibus
 ac sculpturis vel de galeis et crista
 accipiunt. Enimvero poetarum ratio-
 ne vel ipsi clipei sunt insignia , qua-
 tenus Dani his ipsis insigniuntur ,
 ut mox clipei insigne ; vel , ut malim ,
 omnino arma , quibus dignosci po-
 terant. *H.* De insignibus , quo voca-
 bulo galeae praecipue notantur , vide
 Interpretes ad Caes. B. G. I, 22 : *Id*
se a Gallieis armis atque insignibus
cognovisse. Add. infr. 442 : *Graia-*
rum errore iubarum. Tacitus Hist. I,
 38 f. insignia militum memorans ,

illa galeas et acuta esse notat. *W.* —
 390. *Dolus , an virtus sit* , adhibea-
 tur. (*Deinde* , ut sita , participiū sub-
 iicitur , vjd. Herm. ad Viger. p. 772.
W.) Mox comantem galeam , *ἐκπομπήν*
 — et clipeum induitur , *ἐκδύτατο* ,
 loro super humeros injecto et inserta
 manu ansae , *ὄχλαρον*. cf. inf. 674. 672.
 — 395. *Spoliis recentibus* , exquisitis
 quam novis , aliis , quā quae habue-
 rant , armis. — 396. *Haud numine no-*
stro , h. e. averso , nobis non propi-
 tio. *At si* — *Audiat aversa non meus*
aure deus Tibull. III, 3, 28 , ubi vide
 not. Mox v. 402 : *invitis divis* , *ἀνέντι*
θεῶν , vox caeca , in qua nihil cerni
 potest , ut iam supra. — 404. *Scan-*
dunt rursus equum. Fortasse dictum
 nolis a poeta ; nimis enim portentoso-
 sum hoc (et inverisimile. *T.*) , sed
formidine turpi adiecit. — 402. *Divis*
aversis , nulla in re , ne secundo

Ecce trahebatur passis Priameia virgo
 Crinibus a templo Cassandra adytisque Minervae,
 Ad coelū tendens ardentia lumina frustra: 405
 Lumina; nam teneras arcebant vincula palmas.
 Non tulit hanc speciem furiata mente Coroeus,
 Et sese medium iniecit periturus in agmen.
 Consequimur cuncti, et densis incurrimus armis.
 Hic primum ex alto delubri culmine telis 410
 Nostrorum obruimur, oriturque miserrima caedes
 Armorum facie et Graiarum errore iubarum.
 Tum Danaï gemitu atque ereptae virginis ira
 Vndique collecti invadunt; acerrimus Ajax,
 Et geminī Atridae, Dolopumque exercitus omnis: 415
 Adversi rupto ceu quondam turbine venti

quidem rerum successu confidere licet.

403-406. Vim Cassandreae ab Aiace Oilei f. coram Pallade illatam esse, vulgo memorant. Sed et alii poëtae veteres abstractam tantum ab Aiace e Minervae sacro Cassandram narrasse videntur, quos sequitur Dictys V, 42. Nam ad ipsam vim illatam ab Aiace vel inferendam verbum *trahebatur*, etsi hoc, ut *ἄλυσθαι*, eo sensu dictum occurrit, h. l. referre, vetant, arbitror, reliqua. Quamquam non nescio Eurip. *Troad*: 69, 70: οὐκ οἶσθ' ὀβρισημένῃν μὲν καὶ ναυὸς ἰσχυρῆς; οὐδ' ἔνθα Αἴας αἴλας κασσάνδρην βίβη. Putanda est Cassandra confugisse ad templum Minervae, supplex deae sacra ἱερουργοῦσα, unde nunc ea abstracta hitur et captiva abducitur. Etiam argumentum frequens priscæ artis apud Pausaniam X, 26, et Plinium, et adhuc in gemmis est Cassandra ab milite pressa vel abstracta. — *ardentia*, ira, pudore erepto. *arcebant*, antequæ continebant, coercēbant, *ἰσχυρῶν*. —

Versus 405. 406 ante oculos habuit Ov. *Met.* XIII, 410. 411: *tractata comis antistita Phoebi Non profecturas tendebat ad arthera palmas.* — 400. *Densis armis*, vel densatis, densis ordiñibus, denso agmine. (Ad constructionem compara *Aen.* III, 222: *Irruimus ferro.* W.) — 410. *Delubrum* int. Minervae, ex quo Cassandra erat abducta. cf. v. 425. Erat autem illud in acropoli; ad hanc igitur iam pervenerat Aeneas, mediam per urbem; v. 359. — 412. Quod arma, quæ induerant, græca erant, et cristæ græcæ. — 413. *Gemitu*, h. e. dolore, atque ira ereptæ virginis, propter Cassandram sibi a Coroebo ceterisque ereptam, invadunt undique, collecti. Ajax est idem ille, qui Cassandram e templo abstraxerat, Oilei f. Mox *geminī Atridae* *δισσοί* *Ἀχαιῶν* apud Eurip. *Dolopes* sup. II, 7. — 416-419. Ad Homeri dictum II. 1, 4-7, et Eonii ex *Annal.* XVII, apud Macrob. VI, 2, sed multo ornatiùs et variatè; porro Homerica eum arte

Confligunt, Zephyrusque, Notusque, et laetus Eois
 Eurus equis; stridunt silvae, saevitque tridenti
 Spumeus atque imo Nereus ciet aequora fundo.
 Illi etiam, si quos obscura nocte per umbram 420
 Fudimus insidiis, totaque agitavimus urbe,
 Adparent, primi clipeos mentitaque tela
 Adgnoscent, atque ora sono discordia signant.
 Illicet obruimur numero; primusque Coroebus
 Penelei dextra divae armipotentis ad aram 425
 Procumbit; cadit et Rhipeus, iustissimus unus
 Qui fuit in Teucris, et servantissimus aequi:

effectum rei attesuit: *stridunt silvae*
 etc. *Eurus laetus Eois equis*, Homérico
 usu, ἴκροις, pro eurus, ad ornatum
 spectat. Bigis vecti venti apud poetas
 et sculptores. Nec *Zephyrus innēssav-*
ta Euripid. Phoeniss. 218 aliter ac-
 cipere debebant, quam de zephyro
 luveeto curra. Commune enim hoc
 omnibus diis, quoniam prisco illo
 tempore, quo religiose hae notiones
 primum in hominum animos vene-
 runt, bigis vecti reges vel quadrigis,
 nunquam equis insidentes, conspicie-
 bantur. Itaque nemo vidit equitan-
 tem Iovem, et sic porro. *laetus* autem,
 ut superbus, gestiens, ἀγαλλόμενος,
 pro vulgari, vestus, cf. I. 690. 276,
 et saepe. Ceterum Virgilium plures
 expresserunt, cf. Columna ad Ennium
 pag. 114; adde inf. X, 356 sqq.; IV,
 410 sqq. *Nereo* h. l. tridens tribui-
 tur, quod notandum. *Spumeus* h. l.
 apuma maris adpersus, spumosus.
saevit tridenti, eleganter, ut alias *sta-*
gris, vertere, infert tridentem mari,
 ad impellendum illud et fluctus ex-
 citandos. — 420. 423. *Illi etiam*; v.
 sup. 370. 383 sq. *mentita tela*, falsa
 arma, quae nos Graecos esse men-
 tibantur, ut Serv. — Mox 423 *si-*

gnant h. l. agnoscunt. *Sic notare et-*
iam vulgari sermone, et οὐκ αἰσθητά,
την αἰσθητά. Potro ora sono discor-
 dia signant, ad poeticae orationis in-
 dolem, pro observant discordiam et
 discrepantiam sermonis equitum men-
 rum, quippe qui Troiani essent. II.
 Trojanorum liognam a lingua Grae-
 corum diversam fuisse, Homerus non
 commemorat, ἀποῖσε seniores Grae-
 corum et Latini, discriminis barbar-
 rorum et Graecorum memores, no-
 tare non neglexerunt. Et errare vi-
 dentur, si qui Homerum barbarorum
 linguam a Graecorum lingua verbis
 II. β. 867: Κρῶν βαρβαροφώνων di-
 stinsisse sibi persuaserunt. Nam ad-
 iectum βαρβαροφώνων illud non ma-
 gis probat, quam locus Od. β. 294:
 Ζῆντα ἀγροφώνους. Vid. etiam Heyn-
 Obs. T. IV, p. 434. 435. ff. — 425-
 430. *Divae ad aram*, non tam in ipso
 templo Minervae sup. 403, quam
 potius ante templum in προαίῳ vel in
 περισόλῳ, ut ex expressum vides in
 tab. Iliaca n. 104. — *Peneleus* hic
 alius est, quam Homericus Boeontorum
 dux; nam is ab Eurypylo fuit occi-
 sus, Telephi filio: Passan. IX, 5 f. —
cadit et Rhipeus, iustissimus unus

Dis aliter visum. Pereunt Hypanisque Dymasque,
 Confixi a sociis; nec te tua plurima, Panthu,
 Labentem pietas, nec Apollinis infula texit. 430
 Iliaci cineres, et flamma extrema meorum,
 Testor, in occasu vestro nec tela nec ulla
 Vitavisse vices Danaum; et, si fata fuissent,
 Vt caderem, meruisse manu. Divellimur inde;
 Iphitus et Pelias mecum: quorum Iphitus aevo 435
 Iam gravior, Pelias et vulnere tardus Vlxi;
 Protinus ad sedes Priami clamore vocati.
 Hic vero ingentem pugnam, ceu cetera nusquam
 Bella forent, nulli tota morentur in urbe,
 Sic Martem indomitum, Danaosque ad tecta ruentis 440
 Cernimus, obsessumque acta testudine limen.
 Haerent parietibus scalae, postesque sub ipsos

omnium — et servatissimus aequi, qui ob eam virtutem cadere non debuit, communi hominum iudicio; sed diis aliter visum, de causis et rationibus, quae nos homines latent. Laudant Homericum Odys. α, 234: Νῦν δ' ἐρπυς ἐβόλοντο Ἴωλ' ἀλλὰ μετὰ θυγας. — 431-434. Quanto cum affectu, egregia orationis inflexione, se incolumem abisse narrat! Testatur incendium Troiae et regum suorum; cf. Senecae Troad. 28 sqq. — in occasu vestro. sup. I, 238: occasum Troiae tristisque ruinas, vices, fortunae casus et quidem h. l. pugnae. Recte hactenus Servius per pugnas interpretatur — meruisse manu, strage, quam inter hostes edebat. Bene Serv. id est fortiter dimicasse; hi enim merentur occidi. Centies autem manus pro pugna. — si fata f. cf. sup. 54. — 436. Gell. IX, 12, laudato loco: quam diceret vulnus, non quod accepisset Vlyxes, sed quod dedisset.

438-558 Sequitur narratio de pu-

gna in Pergamo acropoli ad Priami aedes facta, de aedium expugnatione, et Primi caede. Ceu nulla prius lamenta, neo atri Manassent imbreas Statius III Theb. 122. — H, 444. Vides duplicem pugnae Troianorum faciem in iis, quae sequuntur, exhibitam, cum alii ad eulmen aedium et turrim defendendam, pars ad fores tulandas vires et consilia convertissent. Altera pugna 458-468, altera 479-495 descripta. IV. In culmine aedium Priami puta fuisse turrim eductam, quam vs. 460 nominal; ea oppugnatur, et desuper a Troianis propugnatur. fores (449) appellat limen. Acta testudine scutorum haud dubie, συσπασμῶν. Nimis enim alienae forent ab illa aetate machinae bellicae. Praevarant antiquiores poetae Graeci, ut colligas ex Quinto Cal. XI, 358 sqq., ubi simili modo oppugnantur moenia Troiae (cf. mox 443, 444). Mox haerent, in prosa, adnotae sunt. — 442. Po-

Nituntur gradibus, clipeosque ad tela sinistris
 Protecti obiciunt, prensant fastigia dextris.
 Dardanidae contra turris ac tecta domorum 445
 Culmina convellunt; his se, quando ultima cernunt,
 Extrema iam in morte parant defendere telis,
 Anratasque trabes, veterum decora alta parentum,
 Devolvunt: alii strictis mucronibus imas
 Obsedere fores; has servant agmine denso. 450
 Instaurati animi, regis succurrere tectis,
 Auxilioque levare viros, vimque addere victis.

Limen erat, caecaeque fores, et pervius usus
 Tectorum inter se Priami, postesque relict

stesque sub ipsos Nituntur gradibus. Cum *scalae* memoratae sint, *gradus* non alii esse possunt quam *scalarum*, per quos *nituntur*, *enituntur*, *postes* *sub ipsos*, in ipso aditu aedium. *H.* prope fores, ut in culmen tecti et turrim ascendant. Hinc *obiciunt clipeos sinistris ad tela*, adversus tela superne missa, *protecti clipeis*; quae est Graecis poetis non insolita ratio adiciendi participia. Vid. *Soph. Antig.* 23. *Ascendentes prensant fastigia d.*, ut in culmen evadant; vere. *W.* *fastigium* proprie erat superior pars in fronte templi seu aedium. Cogitandum de veterum domorum forma, quae plura tabulata non habebant; *fastigium* ipso fronte aedium satis humile. — 445. *Caliginis domorum tecta*, docte pro ipso tecto, iisque rebus, quibus superior domus pars tegitur, h. e. tegulis. Agitur autem de una Priami domo, cui magnificentiore speciem adiecit, quam quae apud Homerum est. — 449. 450. Videntur hi stetit lura fores. v. inf. 484. 5. *H.* Troianis defendendae erant fores, ne efringerentur, hostesque in aedes

irrumperent, quod fit 479—495. *W.* — 451. Hoc ipso rerum adspectu renovatum in Aenea consilium, quod iam pridem ceperat (v. 315. *concurrere in arcem*), ut regiae Priamiisque succurreret.

453—458. Cum aditus ad regiam obsideretur ab hostibus, postica porta eam intrat Aeneas, et a tergo pervenit ad portam regiae, qua parte pugnatur. Illa porta postica cum ornatu, quem tam vulgaris res vix videtur capere posse, designatur per quatuor determinationes: est *limen*, sunt *caecae*, h. e. ignotae aliis nec cognitu faciles et obviae, *fores* — *pervius usus tectorum Priami inter se*, h. e. qua commicare et convenire se invicem commode poterant, qui inhabitabant regiam, h. e. familia regiae, per plures domos, ut apud Homerum est, vel palatii partes dispersa. (*unus tectorum*, h. e. aditus tectorum, erat *pervius*, h. e. ita patebat, ut ex uno in alterum transire possent. Verba saltem *postisque relict* vellem abessent. *W.*) — *postes relict a tergo*, h. e. porta, quae a tergo

A tergo, infelix qua se, dum regna manebant, 455
 Saepius Andromache ferre incommitata solebat
 Ad soceros, et avo puerum Astyanacta trahebat.
 Evado ad summi fastigia culminis, unde
 Tela manu miseri iactabant inrita Teucri.
 Turrim, in praecipiti stantem, summisque sub astra 460
 Eductam tectis, unde omnis Troia videri,
 Et Danaum solitae naves, et Achaia castra,
 Adgressi ferro circum, quo summa labantis
 Iuncturas tabulata dabaut, convellimus altis
 Sedibus, impulimusque: ea lapsa repente ruinam 465

erat, opposita illi, quae erat in aedium fronte, tunc a oenine servata. *ad soceros*, Priamum et Hecubam — *trahebat* accommodatum brevibus pueri gressibus pro ducebat. Sic sup. v. 320, *parvumque nepotem Ipse trahit*. (Haec Homericæ narrationi II. VI, 389-467, non accuratius respondent, quam alia multa a Virgilio exposita. Nam apud Homerum uxor infansem gestat. *W.*) — 447. *evado*, sc. hac porta ingressus regiam, in culmen et ad turrim pervenio, *fastigia sum, culm.* suot summum culmen. — 460-467. *In praecipiti stant*, h. e. in alto positam, in *summis* scilicet tectis eductam: — hanc e vicinis locis, ut equidem arbitror, ferreis uocis et contis quassatam et labefactam tandem in obsidentes deiciunt. — *qua summa tabulata dabant iuncturas labantes*. Scilicet turres habebantur quatuor et plurium tabularum adeoque et *contignationum*; quarum tigna vel trabes capitibus suis inmissae fuisse videntur parietibus. Iam h. l. *summu tabulatu* cur proprie dictum uotis, causa idonea non est; hoc facile adunitebat uoces et contes in iuncturis suis (h. e. qua

parte trabes insertae et sultae erant pariete), quae facilius cedebant et insertum uncum recipiebant, quam solidus paries; itaque *labantes*, cedentes, laxantes se: et *dabunt iuncturas lab.*, offerbant praebebant scilicet aggredientibus turrim ferro. *H.* Turrim *convellimus altis sedibus*, tabulato superiore. Perfectum *impulimus referendum* est ad praesens *trahit* 466. vid. Not. ad Ge. III, 228, ubi appositus locus Valerii huic prorsus convenit; ut infr. 481-84, *evavit et dedit fenestram* — *apparet domus*. Pedester scriptor ita; et ubi impulimus, cedit illa. — *impelli* de iis usurpatur, quae labefactando loco suo movemus. cf. Aen. IV, 22, *Solus hic inflexit senas, animumque labantem impulit*. *W.* Ita convulsa superior turris pars in oppugnantium capita decidit. *H.* Nam pronomen *ea*, turris, h. e. ea pars turris, de superiore parte turris intelligendum. *ruinam trahit* ut *ruinam facit*, prout, Aen. IX, 742. *W.* Subeunt tamen alii in caesorum locum, v. 467. et interea ex posterioribus ordioibus tela ingeruntur. Narratio in solo Neoptolemo subsistit, v. 461, unde omnis

Cum sonitu trahit, et Danaum super agmina late
Incidit. Ast alii subeunt; nec saxa, nec ullum
Telorum interea cessat genus.

Vestibulum ante ipsum primoque in limine Pyrrhus
Exsultat, telis et luce coruscus athena;

Qualis, ubi in lucem coluber, mala gramina pastus,
Frigida sub terra tumidum quæm bruma tegebat,
Nunc positis novus exuviis nitidusque iuventa,
Lubrica convolvit, sublato pectore, terga
Arduus ad solem, et linguis micat ore trisulcis. 475
Una ingens Periphas et equorum agitator Achillis
Armiger Automedon, una omnis Scyria pubes

Troia videri: illustrant intpp. ex II. v, 43. 44; etsi ipsa turris poetæ ex II. 9, 526 sqq. nata esse videtur, ubi Hectoris fatum ex ea prospicit Priamus cum Troianis. Egregia autem cum arte hæc inserta sunt a poeta ad rerum faciem variandam. —

469 sqq. Expugnatæ regia per Neoptolemum, Achilles f., qui ipsas fores erat aggressus. Nam hoc est ante vestibulum ipsum, h. e. ianuum, qua illud intratur, primoque in limine. Egregie autem eum representavit: exsultat pro pugnat, motu crebro et gressu. telis et luce coruscus athena, h. e. armia, thorace, clipeo et galea, ex aere splendidibus; ut sæpe ap. Homerum λαμπόμενος simili in re: Iliad. v, 340. ὅσσοι δ' ἄμπεδον Λύγῃ χαλκῆν κορύδων ἀπὸ λαμπόμενάων. Sic αἰὼλος, et a parte κορυθαίολος.

— 471-475. Respexit locum notum Nicandri Ther. 31-34; simul tamen sua effinxit ad Homeri ductum, sed ornatiùs et cum variatione, II. χ, 93-95. Ως δὲ δράκων ἐπὶ χιτῇ ὀπίσσω ἀνδρᾶ μέγαν, βιβρωκῶς κακὰ γάρμακ' (mala, noxia et venenata,

ut sæpe, gramina pastus) ἐν δὲ τί μιν χόλος αἰνός; Στρατῆλλον δὲ διδρασκον, ἐπιστάμενος περὶ χιτῆ. (lubrica convolvit terga) ὡς ἔκτωρ — οὐχ ὑπεχώρη. At apud Virgilium Pyrrhus non astringit hostem, sed aggreditur. — Porro qualis exsultat coluber, ubi in lucem convolvit terga; in his verba in lucem aut corrupta aut iciuna. tumidum, quia mala gramina pastus, succis venenatis repletus, ex vulgari hominum opinione. Apud Homer. vidimus βιβρωκῶς κακὰ γάρμακτα, apud Nicandr. l. c. ἐπὶ τ' ἐκασίστο φορβῆς. De explicatione singulorum vid. Not. ad Ge. III, 426. 437. 439. ubi iidem versus leguntur. Expressere hunc locum certatim alii, ut Statius IV Theb. 95 sqq. Silius XVII, 447-451: XII, 9-10: VI, 455.

476-478. Occurrit Peziphias apud Homerum, sed non hic; Automadontis ἐπὶ πλάτων, aurigæ Achillis, sæpius sit mentio. Scyria, insula de Cycladibus una, copias addaxerat Pyrrhus, ab avo Lycomede acceptas, cuius filia, Deidamia, Pyrrhi

Succedunt tecto, et flammās ad culmina iactant,
 Ipse inter primos conrepta dura bipenni
 Limina perrumpit, postesque a cardine vellit 480
 Aeratos; iamque excisa trabe firma cavavit
 Robora, et ingentem lato dedit ore fenestram:
 Adparet domus intus, et atria longa patescunt;
 Adparent Priami et veterum penetralia regum;
 Armatosque vident stantis in limine primo. 485

At domus interior gemitu miseroque tumultu
 Miscetur; penitusque cavae plangoribus aedes
 Femineis ululant; ferit aurea sidera clamor.
 Tum pavidæ tectis matres ingentibus errant,
 Amplexæque tenent postes, atque oscula figunt. 490

mater ex Achille. cf. II 7, 326 sqq.: Odys. 2, 505 sqq. Sed fabulam de Achille apud Lycomedem latente Homerus non habet. — *succedunt tecto*, h. e. fores adoriuntur. — 479-482. *Ipse*, Pyrrhus, quis dubitet ex 469. 470. et 491. — *dura limina*, ipsas fores e dura materia, ilice, factas — fores etiam per *postes*, et quidem acre obductos, *aeratos*, declaravit, quos *vellit*, movet, labefactat, a *cardine*, ut e cardinibus removeat, annititur; adhuc enim de consilio agitur; cf. 492. 493. Quintus Cal. XI, 388. similibus fere verbis. Tandem perruptæ et perforatæ fores, laxata asserum vel tignorum coagmentatorum compage: iamque *cavavit robora firma*, fores roboratas, *excisa trabe*, asseri, et *dedit*, effecit, *fenestram*, aperturam, *ingentem lato ore*, foramine, quo prospectus intra atrium patet. — 483 sqq. Ad affectum hæc magna cum arte tradata. — 485. *Armati sunt ii*, qui v. 449. 450. memorabantur.

486 sq. Proprie *elamor*, *lacrimæ*, *gemitus miscetur*, quatenus promiscue a pluribus vel diversis fit; hinc, si quo in loco hoc factum significatur, ut h. l. in domo, ipsa *domus miscetur gemitu*; pro pedestri: impletur domus. Mox *cavæ* cum dilectu positum epitheton respectu habito ad æonum — *ululant* exquisitius quam *resonant*; exemplo Graecorum *βοῶν* in simili re, v. c. Euripid. Troad. 29. Proprie ululatus fit in ædibus cum plangoribus, qui resonant. Porro versum 486 ex Eunii Annal. II de Albæ excidio esse translato, Servius ad h. l. notat. cf. inf. XI, 213 sqq. et Livius de Alba I, 29. — Quod *matres* familiares *errant*, discurrent, per tecto, id ex veterum moribus tanto magis ad affectum, quod thalamo inclusæ plangoribus latebant. — *osculantur postes* (conf. Ov. Met. XIII, 412 413); quippe ullimum vale dicturæ, cum in eo essent, ut mox ab hoste abstraherentur. Apollonius IV, 26, Servius huc advocavit; et Ariosti locum egre-

Instat vi patria Pyrrhus; nec claustra, neque ipsi
 Custodes sufferre valent. Labat ariete crebro
 Ianua, et emoti procumbunt cardine postes.
 Fit via vi; rumpunt aditus primosque trucidant
 Inmissi Danaï, et late loca milite complent. 495
 Non sic, aggeribus ruptis quum spumeus amnis
 Exiit, oppositasque evicit gurgite moles,
 Fertur in arva furens cumulo, camposque per omnis
 Cum stabulis armenta trahit. Vidi ipse furentem
 Caede Neoptolemum, geminosque in limine Atridas;
 Vidi Hecubam centumque nurus, Priamumque per aras
 Sanguine foedantem, quos ipse sacraverat, ignis.
 Quinquaginta illi thalami, spes tanta nepotum,
 Barbarico postes auro spoliisque superbi,

gium (*Cant. XVII. Stanza 13*) War-
 tonus. — 491-493. *Vi patria*, πατρίς
 ἡὲ κατακείμενος ἀνὰ τὴν, Quint. Cal.
 XIII, 249. *sufferre*, sustinere Pyrrhi
 impetum poterit nec *claustra*, h. e.
 fores roboreas v. 481. 482 firmitate
 sua, neque ipsi custodes, qui v. 485
 et 449 adstant foribus pugnaturi.
arietem nolim accipere proprie; quip-
 pe hoc inventum Troianis temporibus
 serius est, cf. ad 441; sed de arieta-
 tione et pulsatione ac concussionem
 forium ad arietis instar. (*ar. crebr.*
compositio est, qualis apud Senec.
 Hippol. 532, *Crebraque turre cinxe-
 rant urbes latus*. Similes multae ex-
 stant. *W.*) — 494. *Rumpunt aditus*,
 faciunt sibi aditum; at quanto poten-
 tius illud! Tandem fores emotae
 sunt cardinibus, irrumpunt Achivi,
 fluminis instar exundantis, rupto ag-
 gere.

496—499. v. sup. ad 305, ubi huius
 comparationis semina In locis Home-
 ricis et Lucret. notavi; sed ornatus
 omnia Virgilius suoque more. Ex-

pende singula — *fertur cumulo* aqua
 cumulata; v. sup. I, 405, *insequitur*
cumulo praeruptus aqua mont. (*Verba*
campusque trahit Ge. I, 482. leguntur.
W.) — 499, 500. *Kxi τὸν γυροῦργόν*
Πρίαμον — τοῖς δ' εἰδὼν ὄμματα
Δὺν κατασφάλλει ἐπ' Εὐκίῳ πυρῇ,
 Erip. Troad. 485 sqq. — 501. *Cen-*
tum nurus latius dictum; quinq-
 uaginta enim erant filiae, totidem filio-
 rum uxores seu nurus. Mox 503
quinquaginta thalami secundum Ho-
 mer. Iliad. ζ, 243 sqq., ubi tamen
 I filiorum sunt, et XII filiarum. —
 502. In toto loco ante oculos Enniana
 illa apud Ciceronem Tuscul. III, e.
 49, ex Andromacha p. 236. ed. Hessel.
O pater! o patria! o Priami domus!
 — *Vidi ego te, adstante ope barba-*
rica (ut hic v. 504), *Tectis caelulis,*
loqueatis, Auro, ebore, instructum
regifico. Haec omnia vidi inflammari,
Priamo vi vitam vitari, Iovis aram
sanguine turpari. foedantem plus quam
cruentantem. sacraverat, accenderat
diis Penatibus. — 503-505. *Q. illi*

Procubuere; tenent Danaï, qua deficit ignis. 505

Forsitan et, Priami fuerint quae fata, requiras.

Urbis uti captae casum convolsaque vidit

Limina tectorum, et medium in penetralibus hostem,

Arma diu senior desueta trementibus aevo

Circumdat nequidquam humeris, et inutile ferrum 510

Cingitur, ac densos fertur moriturus in hostis.

Aedibus in mediis, nudoque sub aetheris axe,

Ingens ara fuit, iuxtaque veterrima laurus,

Incumbens arae atque umbra complexa Penates.

Hic Hecuba et natae nequidquam altaria circum, 515

Praecipites atra ceu tempestate columbae,

Condensae et divom amplexae simulacra sedebant.

Ipsam autem sumtis Priamum iuvenalibus armis

Vt vidit: Quae mens tam dira, miserrime coniunx,

Impulit his cingi telis? aut quo ruis? inquit. 520

Non tali auxilio, nec defensoribus istis

Tempus eget; non, si ipse meus nunc adforet Hector.

thalami, illi tam magnifice extruendi, prostrati incens; assumpta notio ab his, qui eas incolebant, *spes tanta nepotum*. *Barbaricum aurum*; h. e. Phrygium, ut saepe poetae. Sed h. l. notabile est in ore Troiani. Praeiverant Tragici; ut Aeschylus aliquoties in Persis (474. W.) c. inf. XI, 769. 770 — *postes spoliis superbi*, ornati, Romanorum notissimo more, v. inf. VII, 483-486. — *Tenent Danaï*, quod vulgo: partim igni, partim ferro crassantur. Loca, quae ignis nondum invaserat (*deficit*) ipsi insident.

506. Sequitur locus de caede Priami, cui adiectus Polittae exitus, ad miserationem egregie tractatus. Caeditur ille decrepitu senex, sedens cum uxore et filiabus ad aram Penatibus

positam, in penetralibus seu interiore aedium parte. II. Verba *Forsitan et requiras* pro formula prioribus, quae exposita sunt, rem novam annexendi habebis; cf. Ge. II, 288. — 509. *arma circumd. humeris* de lorica vel de lorica et scuto accipies. Aen. XII, 88: *circumdat lorica humeris*. W.

512. Virgilius aram, quam alii in atrio (ἐν αὐλῇ) collocare solent, in impluvium transtulit, ubi Penates stabant sub dio. — 516. *praecipites*; devolantes ad loca tuta. — 517. *sedebant, instructissimae*; sedebant tamen nequidquam vs. 515, nullum fructum salutis e loci sanetitate habiturae. — 519. *Mens dira*, quae dira, male ominata, abominanda consilia agit. — 522. *tempus eget*, nunc iis locus non

Huc tandem concede; haec ara tuebitor omnis,
Aut moriere simul. Sic ore effata, recepit
Ad sese, et sacra longaevum in sede locavit. 525

Ecce autem elapsus Pyrrhi de caede Politēs,
Vnus natorum Priami, per tela, per hostis
Porticibus longis fugit, et vacua atria lustrat
Saucius. Ilum ardens infesto vulnere Pyrrhus
Insequitur, iam iamque manu tenet, et premit hasta. 530
Ut tandem ante oculos evasit et ora parentum,
Concidit, ac multo vitam cum sanguine fudit.
Hic Priamus, quamquam in media iam morte tenetur,
Non tamen abstinuit, nec voci iraeque pepercit.
At tibi pro scelere, exclamat, pro talibus ausis, 535
Di, si qua est coelo pietas, quae talia curet,
Persolvant grates dignas, et praemia reddant
Debita, qui nati coram me cernere letum
Fecisti, et patrios foedasti funere vultus.

est. — 523. *haec ara tuebitor*, iure
luctatq. — 525. *Sacra sede*, ara. v.
543. altare 545.

526. Subiungitur Politæ caedes,
propter aetatem miserrima Is, Priami
filius, pedum celeritate insignis
fuit. vid. Hom. Il. β, 794. Vulnere iam
accepto (*elapsus Pyrrhi de caede*)
fugiebat ille; Neoptolemus, ut aliud
inferret, eum insequabatur. — 528.
Porticibus longis. Si Homerica ei non
sua potius tempora secutus est. αἰ-
θούρων expressit, quae αὐλῆν abutra-
que forium parte ornabat. (verba
Porticibus longis fugit vid. ap. Valer.
Flacc. I, 728. W.) *Mox lustrat* h. l.
discursu, et *vacua* cum dilectu, ut
significet Troianos iam fugā disper-
sos, conf. Burm. ad Val. Fl. IV, 24.
— *infesto vulnere insequitur*, infeste,
hostili more, ut novum vulnus infe-

rat; sed alterum: *vulnere infesto*
multo magis porticum. *Vulnus* de
telo h. l. post alios accipit Burm., ut
sane saepe vulnus reddi potest. conf.
inf. VII, 533; X, 440; scil. quando
de telo ita agitur, ut vulnus ab eo
factum animi memoretur. — *premit*
hasta exquisitius quam transigit. cf.
IX, 330. Proprie *premit hastam* is,
qui ea transigit aliquem, eam adigit,
ἰσχυόμενος. Mox 534, 532. puta Poli-
ten ex vulnere priore considere. —
533. *Media morte*, praesenti mortis
periculo. *abstinuit* easquisite, continuit
ae. — *pietas* h. l. respectus ac mise-
ratio eius, qui indigna patitur. —
grates h. l. poena: et sic *praemia* fre-
quentius. — *patrios foedasti funere*
vultus; gravissima verba et atroci
spectaculo accommodata. Re funebri
pollut et contaminari homines, reli-

At non ille, satum quo te mentiris, Achilles 540
 Talis in hoste fuit Priamo, sed iura fidemque
 Supplicis erubuit, corpusque exsangue sepulcro
 Reddidit Hectoreum, meque in mea regna remisit.
 Sic fatus senior, telumque inbelle sine ictu
 Coniecit, rauco quod protinus aëre repulsum, 545
 Et summo clipei nequidquam umbone pependit.
 Cui Pyrrhus: Referes ergo haec, et nuntius ibis
 Pelidae genitori; illi mea tristia facta
 Degeneremque Neoptoleum narrare memento.
 Nunc morere. Hoc dicens, altaria ad ipsa trementem 550
 Traxit et in multo lapsantem sanguine nati,
 Implicuitque comam laeva, dextraque coruscum

giosa erat opipio; et adperso eius, qui caeditur, cruore foedatur, polluitor, aliquis: h. l. ipsi vultus tantum non adpersi et contaminati *finere*, caede, sanguine. — 540. *At non ille* sqq. hoc criminationis genus illustratus a Burm. ad Anthol. Poët. Lat. T. I, 338. — *in hoste* exquisitius quam *in hostem*, v. Drak. ad Liv. XXVIII, 43, 8. Respicit autem redditum Priamo cadaver Hectoris II. extr. — *iura fidemque supplicis*, τὸ δίκαιον τῆς πίστης, sanctitatem supplicis; nam de fide proprie dicta et supplici data h. l. agi nequit. Sed supplex *in fidem* aliquid, h. e. tutelam, venit, committit se fidei et religioni eius, cui supplex factus est; debetur igitur ei incolumitas ex ea fide seu religione, quam revereri tenetur is, cui quis supplex sit. Ita Achilles reveritus est, *erubuit*, ius supplicis et fidem, religionem τῆς πίστης; — *sepulcro*, ad sepulturam — *in mea regna*, in regiam. Secutus est nostrum Seneca Troad. 1106. — 544-549. *Sine ictu*, quod vulnus non faceret, non pene-

traret; sed ab aere rasiliret: *καρπὸν βέλος* dixit Homer. II. 2, 390. — *rau-co aere*, aereo clipeo, qui percussu rancum, surdum, sonitum edebat — *et nequidquam*, sine effectu ei vulneri, *pependit* in corio, quo clipeus erat obductus (*repulsum et pependit*. Ellipsis copulae est, causa fuit mutationum librariorum, neque admittenda est correctio e summo. W.) De ictu imbelli saepe Italia apud Homerum, verbi causa Iliad. 7, 347 sqq. — *tristia facta*, atrocita hoc loco, H. narrare Neoptoleum degenerem est narrare, ut Neoptolemus sit degener. narrare hominem exquisita dicendi ratio pro exponere res vel mores hominis. Vell. Patere. II, 29: *sed operis modus paucis cum* (Pompeium) *narrari iubet*. Non igitur necesse, ut ad degenerem copulam esse assumas. W. Mox de sarcasmo ex Homero ducio: *Referes ergo haec* etc., videndus Popius ad II. XIII, Obs. 31. — 550 sqq. Seneca expressit Troad. 44 sqq. (ubi *Aeneidae* retinendum). — *implicuit comam*, igi-

Extulit ac lateri capulo tenus abdidit ensem.
 Haec finis Priami fatorum; hic exitus illum
 Sorte tulit, Troiam incensam et prolapsa videntem 555
 Pergama, tot quondam populis terrisque superbum
 Regnatorem Asiae. Iacet ingens litore truncus,
 Avolsūque humeris caput, et sine nomine corpus.

At me tum primum saevus circumstetit horror:
 Obstupui; subiit cari genitoris imago, 560
 Vt regem aequaevum crudeli volnere vidi
 Vitam exhalantem; subiit deserta Creūsa,

iur cum cetera armia v. 509 sqq. galeam non sumserat Priamus; *extulit ensem*, non, vagina extraxit, sed sustulit, intentavit. Verum 529. 530. hausta Pyrrhus eminus petierat Politen. — 554-559. Epiphonema ad commiserationis affectum praeclare compositum: simplex tamen et obvium. Placet non minus illud de Achille apud Ovid. Met. XII, 615. 619: *Iam cinis est, et de tum magno restat Achille* Nescio quid, parvam quod non bene compleat urnam. — sorte, fatali necessitate abstulit. Asiae, magnae saltem partis Asiae minoris. v. Strab. XIII, pag. 875. A. — *regnatorem populis* pro populorum. (Similes compositiones vid. collectas ad Tibull. IV, 4, 115. IV.) Dictum magnifice ad ipsam indignationem augendam. Sic *res Asiae* III, 4. — *iacet ingens litore truncus*. Scilicet inaeptum proiectum fuit Priami corpus. Hoc alii simpliciter narraverunt, nulla loci apposita notatione; vide praeter Quint. Calabr. XIII, 241 sqq. Senecam Troad. 54 sq. Auson. Epitaph. 23, quod ex nostro adumbratum est, et Euripid. Troad. 4322. 23. Alii addunt locum, ubi proiectum iacuit corpus, quod ab Achiivis: *ad litus tractum; et illic re-*

lictum sine capite memorant; quae unice vera interpretatio Pompon. Sabin., obvia eadem in Serviania, unde etiam intelligitur, ad Pacuvii traegodiam poetam respexisse: quamquam locus, qui ibidem adscriptus fuit, excidit. Sed imitationem huius loci nolarunt viri docti ex Manil. IV, 84, 65: *Priamumque in litore truncum, Cui nec Troia rogos*, et e Seneca Troad. 140: *magnusque Iovi victima caesus Sigea premis litora truncus*. *Litus* de Troia, utpote littoralis *plaga*, accipere durum arbitror. Quod Servius addit, Pompeii tangere historiam Virgilium, hoc eo dumtaxat pertinet, quod huius loci maior ac suavior aliquis sensus esse debuit Romanis, qui Pompeii simile fatum memoria tenerent. — *sine nomine corpus*, sine nota, qua agnosci possit; quatenus sine capite erat.

559 sqq. Hic artem poetae agnosce. Priami casus patria Anchisae recordationem movet. Quia Aeneas in patrem omninoque in auctos, pietatem nunc eum rerum cardinem fore expectabat, quo narratio ad id, quod rerum caput est, Aeneae discessum, converteretur? Et quam accommodata haec Aeneae personae! Et quam

Et direpta domus, et parvi casus Iuli.

Respicio, et, quæ sit me circum copia, lustro.

Deseruere omnes defessi; et corpora saltu 565

Ad terram misere aut ignibus aegra dedere.

[Iamque adeo super unus eram; quum limina Vestæ
Servantem et tacitam secreta in sede latentem

Tyndarida adspicio; dant clara incendia lucem

Erranti, passimque oculos per cuncta ferenti. 570

Illā, sibi infestos eversa ob Pergamā Teucros,

Et poenas Danaum et deserti coniugis iras

Praemetuens, Troiæ et patriæ communis Erinny,

Abdiderat sese, atque aris invisa sedebat.

Exarsere ignes animo; subit ira cadentem 575

apta ad studia nostra animosque in
virum tam eximiae pietatis conver-
tendos! — (Similia vid. apud Val.
Flacc. 1, 712: *Te quoque iam maesti
foras genitoris imago, Nate, ait, et
luctus subeunt suspiria nostri.* W.)
563. *Direpta domus*, in prosa: dire-
ptio domus meae animo obiciebatur,
ut iam facta. *casus Iuli*, quid lulo
accidere posset. Mox copia docte pro
copiis, notant Grammatici. — 565.
Aeneam e turri pugnantem memi-
nisse necesse est; supra v. 458. 460
sqq. Incendio iam per regiam Priami
sparso, desiliunt alii in terram, alii
igni absumti pereunt. *corpora aegra*,
quia defessi pugnando, exhausti viri-
bus.

567 sqq. Sequuntur vers. XXII,
qui in codicibus omnibus antiquis et
bonae fidei desunt, quosque narrant
a Tucca et Varo resectos, seu quia
turpe esset viro forti, manus mulieri
indicare, seu quia contraria his nar-
rantur Aen. VI, 510 sqq. H. — Sed,
his sublatis, et versus 589-601, quo-
rum sententia ab illis pendet, immu-

tandi erant. Accidere potuit Virgilio
poetae, quod historicis praeclearae fidei
accidisse constat, ut in rebus, e di-
versis fontibus haustis, quas duobus
vel pluribus locis attigerunt, sibi di-
screparent. W. *Super unus eram*:
οὐδὲν Homericum, ut Il. 2, 401 (*su-
per unus eram.* Tac. Histor. 1, 20: *At
illis vix decumae super portiones erant.*
W.) — 569. Tyndarida, Helena.
Adhibet rationes: cur illa se abdi-
disset. Coniugem autem servavit ad
locum extremum, ad incrementum
orationis. C. — 570. *Erranti*; ergo
Aeneas iam de turri vel tecto regiae
desiluerat, et per regiam errabat va-
cuam. (*Erinny*, pestis, exitium. W.)
— 574. *invisa*, abdita. Sic melius,
puto. Sedebat illa iuxta, supplex,
in ara. — 575 et sqq. ex Euri-
pideis expressa in Oreste v. 1132
sqq. *Exarsere ignes animo* pro vul-
gari *animus ira exarsit. subit ira*, h.
e. Impetus ex ira ulciscendi exci-
dium patriae — *scleratas poenas*,
paullo insolentius, pro poenas a sce-
lerata sumtas. (Melius interpretab-

Vlcisci patriam, et sceleratas sumere poenas:
 Scilicet haec Spartam incolumis patriasque Mycenae
 Adspiciet, partoque ibit regina triumpho?
 Coniugiumque, domumque, patres, natosque videbit,
 Iliadum turba et Phrygiis comitata ministris? 580
 Occiderit ferro Priamus? Troia arserit igni?
 Dardanium toties sudarit sanguine litus?
 Non ita. Namque, etsi nullum memorabile nomen.
 Feminea in poena est, nec habet victoria laudem,
 Exstinxisse nefas tamen et sumsisse merentis 585
 Laudabor poenas, animumque explesse iuvabit
 Ultricis flammae, et cineres satiassse meorum.
 Talia iactabam, et furiata mente ferebar;]
 Quum mihi se, non ante oculis tam clara, videndam
 Obtulit, et pura per noctem in luce refulsit 590
 Alma parens, confessa deam, qualisque videri

ris poenas sceleris. W.) — 577. Sequens oratio aestuat variis affectibus Aeneae, qui secum loquitur, tanquam cum altero, quadam argumentorum vicissitudine. His quatuor versibus continetur felicitas Helenae, qua ipae ad vindictam acuitur: fuit Helena Spartans, Menelaus coniux Mycenaëus, ideo utramque urbem apposuit. Cur aspiciet, inquit, Spartam, et Mycenae cum triumpho? in hoc alludit ad Romanos triumphos: cur famulatio Phrygum comitata videbit coniugium, domum, patres, natos? versus praeclarus, et non expensus: coniugium et nati, Mycenae respiciunt; domus et patres, Spartam. C. — 579-582. coniugium, coniugem pristinum — patres, parentes — Phrygiis ministris, Troianis captivis, illi in servitium addictis. — sudarit sanguine, madefactum, humectatum. Ex Enniano: Terra sudat sanguine ap. Nonium in sonere. (ia-

dignantes rem futuram futuro utuntur et futuro exacto, ita ut indignationis, futuro significatae, causam afferat futurum exactum, vid. IV, 590: Pro Iuppiter! ibit Hic, ait, et nostris intulserit advena regnis? W. — 583-587. Non ita, οὐ δὲ γὰρ. Vulgo absit hoc; nequaquam. — nullum nomen, nulla gloria — tamen laudabor, quod extinxerim nefas, nefariam feminam, Helenam. poenas merentis pro vulgari a merente sumsisse, cf. 229: merentem Laocoonta. Heinäus poenas merentis pro p. merentes accipit, comparans 576 poenas sceleratas (quasi merens pro meritis dictum sit. W.) — Mox dure dictum videtur animum explesse flammae ultricis pro flamma sive ira ultrice, h. e. ultione. Dictum graece, ut satiatus fame apud Silium, et οἷοιο χορσάμενος καὶ ἰδωδὴς ap. Homerum.

588-593. Aeneae Venus apparuit,

Coelicolis, et quanta, solet; dextraque prehensum
 Continuit, roseoque hæc insuper addidit ore:
 Nate, quis indomitas tantus dolor excitat iras?
 Quid furis? aut quonam nostri tibi cura recessit? 595
 Non prius adspicies, ubi fessum ætate parentem
 Liqueris Anchisen? superet coniunxne Creüsa,
 Ascaniusque puer? quos omnis undique Graiae
 Circum errant acies, et, ni mea cura resistat,
 Iam flammæ tulerint, inimicus et hauserit ensis. 600
 Non tibi Tyndaridis facies invisæ Lacaenæ,
 Culpatusve Paris; divom inclementia, divom,
 Has evertit opes, sternitque a culmine Troiam.
 Adspice: namque omnem, quæ nunc obducta tuenti

non nube obducta, aut alia forma assumpta; sed specie sua divina. Imitatio Homeri manifesta Il. α, 493 sqq., ubi Minerva Achilli soli in conspectum venit, eumque ab ira et impetu revocat. — Ad 592. 593. cf. ibid. v. 361. — 595-600. *Nostri cura*, pietas esse videtur Veneri matri præstanda in eo, ut Anchisen, ab ipsa amatum, tueatur ac servet. *adspicies*, ut poeta, pro *circumspicies*, anquires. — 600. *quos hauserit ensis*, ut passim poetæ, v. Drakenb. ad Silium V, 524 pro transfixerit, transegerit; ἀπόστυν Homer., ut Il. ξ, 517; hauritur sanguis esse; hinc ipse ensis haurit, penetrat, transfigit latus. — 601. Avertit Trojanum excidium ab Helena et Paride, verius a seipsa, quæ nuptias illas conciliavit, confertque illud in Deos; ergo, ait, non facies Helenæ, quæ visenda pulchritudine, etiam tibi invisæ; non Paris culpatus ab omnibus, quod scelerem illam amaverit, everterunt Troianas opes, straverunt Troiam a culmine; sed Dii etc. C. — 601-603. Sententia ex Priami verbis

apud Homerum petita Iliad. γ, 464, 465: adde Od. α, 347, 348; et frequens ap. veteres. *Tyndaridis facies invisæ Lacaenæ*, ornate pro Helena. Οἱ γὰρ τοὶ Ἕλῆνῃ πιστὸν αἰτίῳ, etc., v. ap. Quint. Cal. XIII, 412. — *culpatus Paris* pro graviore voce, sceleratus, nefarius. Sic *culpa* pro scelere; *culpa supplicio reciditur* ap. Horat. — *a culmine*, v. sup. 290. — 604 sqq. Pulcherrimus totus, qui sequitur, locus dum occultæ magni eventus causæ a numine repetitæ subiiciuntur oculis tamquam manifestæ (v. 622, 3) partim Homeri auspiciis Il. ε, 427, 428, ubi Minerva Diomedis visum acuit, et Il. μ, 43 sqq.; 27 sqq., ubi Neptunus et Apollo vallum Achivorum dicunt (conf. imitationem Quint. Cal. XIV, 631-651); partim aliorum poetarum ductu elaboratus. Nam in Troiæ excidio diis manifesta aliqua opera ab antiquioribus poetis est tributa, ut ex imitatoribus patet; v. Quint. Smyrn. XIII, 445 sq. Tryphind. 550-560. — *nubem* int. calliginem, ut Homer. νέφος l. l. et Il. ο.

Mortalis hebetat visus tibi, et humida circum 605
 Caligat; nubem eripiam; tu ne qua parentis
 Iussa time, neu praeceptis parere recusa.
 Hic, ubi disiectas moles avolsaque saxis
 Saxa vides, mixtoque updantem pulvere fumum,
 Neptunus muros magnoque emota tridenti 610
 Fundamenta quatit, totamque ab sedibus urbem
 Eruit: Hic Iuno Scaeas saevissima portas
 Prima tenet, sociumque furens a navibus agmen,
 Ferro adcincta, vocat.
 Iam summas arcis Tritonia, respice, Pallas 615
 Insedit, nimbo-effulgens et Gorgone saeva,
 Ipse pater Danaïs animos viresque secundas

608; v, 341; 342. Imitationis sublimis huius loci passim in recentioribus observet; Miltono lib. XI, 411; Tasso (*Cant. XVIII, Stanza 93*). — 606. 607. *Tu ne qua parentis Iussa time*: propter illi, quae v. 619 sqq. subiungit. *Mox updantem* pulchre, v. VIII, 257. — 608. Comparato iam nato ad intuenda numina; principe loco Neptunum ostendit, constituens effectum, deinde causam: effectus sunt moles etc.; causa, Neptuni saevitia, qui non modo muros, sed ipsa eruit fundamenta, et urbem a sedibus. C. — 610. Vid. Illad. μ, 27 sqq., ubi Neptunus vallum Achivorum tridente diruit, at h. l. urbem solo aequat. Sunt autem ex Iustis Troiae numinibus principes Iuno, Minerva, Neptunus. — 612-614. Iuno — prima quippe in urbis ingressu — socium agmen, Achivos, — vocat, ut apud Homerum Neptunus II. v, 83 sqq. et Apollo apud eundem Troianos de muris Troiae inclamat. Imitatur nostrum Statius de Venere, V Theb. 281.

615. 616. Pallas insidet Pergamum arcem, ut ap. Homerum Apollo II. 1, 460, sed ibi ad tuendum, b. l. ad evertendum. Si *effulgens* est simpliciter fulgens: et iungitur *effulgens nimbo* et *Gorgone saeva*, aegide, nimbus de candida et lucida nube accipiendus esse videtur; quod alibi non facile occurrit; nisi unum locum inf. IX, 410, 411, huc trahas: *Hic primum nova lux oculis offulsit, et ingens Visus ab aurora eorum transcurrere nimbus*. Verum *effulgens* est praecipue conspicuus; aut *effulget illa aegide*, quia fulgentem aegidem tenet, a qua relucet *nimbus*, nubes obscura, qua illa cingitur, quod solemne, ubi de diis iratis agitur (posterius mihi Latinitas pati non videtur. W.) De nimbo capita deorum ambiente in poëta nostro cogitare non licet. Si quis iungere velit *saeva*, saeviens, *Gorgone*, b. e. vibrans aegidem, hoc nimis argutum puto. *Gorgo* est per se *saeva*, truculento ore. — *vires secundas*, quae adjuvant, ut eventus inceptum consequatur optatus. — 618.

Sufficit ; ipse deos in Dardana suscitât arma.
 Eripe, nate, fugam, finemque inpone labori.
 Nusquam abero, et tutum patrio te limine sistam. 620
 Dixerat, et spissis noctis se condidit umbris.
 Adparent dirae facies, inimicaque Troiae
 Numina magna deum.

Tum vero omne mihi visum considerare in ignis
 Ilium, et ex imo verti Neptunia Troia ;
 Ac, veluti summis antiquam in montibus ornum
 Quum ferro adcisam crebrisque bipennibus instant
 Eruiere agricolae certatim ; illa usque minatur,
 Et tremefacta comam-concusso vertice nutat,
 Volneribus donec paullatim evicta supremum 638
 Congemuit, traxitque iugis ayolsa ruinam.
 Descendo, ac ducente deo flammam inter et hostis
 Expedior ; dant tela locum, flammaeque recedunt.

Atque ubi iam patriae perventum ad limina sedis

In Dardana arma, adversus Troianos pugnantes. — 619. *Eripe* pro *fugam rape*, raptim capesse ; accelera, ex his. Vulgare : eripere *fuga* se ex malis. Hic dicitur *eripere fugam*, qua fugimus ex malis, h. e. accelerare. *labori*, pugnae, discede ab armis. Ego te per hostes medios tutum reducam domum tuam. cf. 632. 634. — 622-5. Vbi Venus finierat, ab Aenea cernuntur dii in urbe evertenda occupati. Grande et mirabile phantasma ! *dirae facies*, non monstra, sed visa dira.

626-634. Similia ex Homero Iliad. A, 482 sqq. et Apollonio IV, 4682, loca laudant Macrob. V, 14, et alii, sed ad occisos, non ad urbis excidium, spectantia, verborumque ornatu cum h. l. neutiquam comparanda. Post verba *Ac, veluti* — *ruinam* deficit altera comparationis pars sic

supplenda : *Via Troia everti, ac ruinam trahere, veluti ornaus* — *traxit ruinam* ; nisi praestat : *verti ex imo, ac sic verti, veluti*. Expende iam ornatum in verbis *vulneribus evicta congemuit* et *traxitque av. iug. ruinam* pro vulgari *proruit*. — 632. 633. *Descendo* de arce ; non de turri ; nam hoc iam factum v. 570. 588. — *expedior* ; liberum iter habeo inter hostium tela et flammam, ut contra *impedimur*, obstante turba. Vulgari sermone *via ipsa expediri, expeditum iter*, dicitur. — *ducente deo*, ex gr. ἡ θεὰ, saepe exquisite pro *dea* ; nisi melius esse absolute τὸ θεῖον, numen, ut saepe fit. — *dant tela locum*, progredior incolumis inter telorum iactus et flammam. conf. Aeneid. VI, 410, 414.

634. Nova obicitur in summo discrimine difficultas ab ipso parente.

Antiquasque domos, genitor, quem tollere in altos 633
Optabam primum montis, primumque petebam,
Abnegat excisa vitam producere Troia,
Exsiliumque pati. Vos o, quibus integer aevi
Sanguis, ait, solidaeque suo stant robore vires,
Vos agitate fugam. 640

Me si coelicolae voluissent ducere vitam,
Has mihi servassent sedes. Satis una superque
Vidimus excidia, et captae superavimus urbi.
Sic o, sic positum adfati discedite corpus.
Ipse manu mortem inveniam; miserebitur hostis, 645
Exuviasque petet. Facilis iactura sepulcri.
Iam pridem invisus divis, et inutilis, annos
Demoror, ex quo me divom pater atque hominum rex
Fulminis adflavit ventis, et contigit igni.
Talia perstabat memorans, fixusque manebat. 650

— 638-640. *Exsilium pati*, praeclare de patria relinquenda. Recusat Anchises Troia discedere — *integer aevi sanguis*, b. e. integri aevi, iuventutis, sanguis, adeoque pro juvenilis vigor. *Mox agitare animo fugam* proprie est de fuga deliberare (tm moliri, capessere fugam: *W.*) — 642. *Satis superque una excidia vidimus*; exquisite: satis superque est, quod semel Troiam (ab Hercule propter Laomedontis perfidiam) expugnatam vidi, et urbi captae supervixi, ne bis idem experiar. — 644. *Sic, ut sum, positum corpus*, pro me, *αἰχμήν*, quasi iam funus, *adfati*, extremum illud Vale! Vale! conf. ad Tibull. III, 2, 15. — 645. *manu*, non me, cum imbellis senex ait, sed hostis. *miserebitur hostis*, ul, vel miseratione motus, me supplicentem, ut vita liberet me, occidat; saltem propter

exuvias occidet me. cf. Inf. IX, 495; X, 676. — *Cadaver insepultum abiici*, quod aliis tam horrendum, mihi grave non est. — 647-649. Fundus fabulae in hymno in Venerem v. 287-289: afflatus fulmine et secundum alios exaeratus, iuxta nostrum tantum debilitatus membrisque capius Anchises, quod consuetudinem cum Venero evulgarat. — *annos*, vitam, *demoror*, labentes ei decedentes diu, vivendo detineo. Dictum alias *morari mortem, fata, Oraum, animam*. — *fulminis adflavit ventis*, fulmine; quandoquidem aer fulminis iactu impulsus et rarefactus intercludit spiritum, res ad sensum vulgi obvia; etiam subtilius de ea physici tradunt; alias: *aura fulminis*; unde ipsum *adflare* ductum. — 650. *fixus*, affixus loco, non discedens domo. cf. 699.

Nos contra effusi lacrimis, coniunxque Creūsa,
 Ascaniusque, omnisque domus, ne vertere secum
 Cuncta pater, fatoque urgenti incumbere vellet.
 Abnegat, inceptoque et sedibus haeret in isdem.
 Rursus in arma feror, mortemque miserrimus opto. 654
 Nam quod consilium aut quae iam fortuna dabatur?
 Mene efferre pedem, genitor, te posse relicto
 Sperasti? tantumque nefas patrio excidit ore?
 Si nihil ex tanta superis placet urbe relinqui,
 Et sedet hoc animo, perituraeque addere Troiae 660
 Teque tuosque iuvat, patet isti ianua leto,
 Iamque aderit multo Priami de sanguine Pyrrhus,
 Natum ante ora patris, patrem qui obtruncat ad aras.
 Hoc erat, alma parens, quod me per tela, per ignis
 Eripis, ut mediis hostem in penetralibus, utque 665

654—654. Lugubris sane et miseranda rerum facies, si singula cogitas. Nos contra orare non desistimus effusi lacrimis, exquisite pro in lacrimas; — ne vertere secum; evertere, perdere, fatoque urgenti incumbere, instantem perniciem accelerare vellet. Simile est currentem incitare, praecipitantem impellere. II. Commode verbum haerere iungitur notionibus in incepto et in iisdem sedibus, ut significetur, Anchisen nec loco suo motum et animo immoto fuisse. Eadem compositionis suavitas est apud Ciceronem in Cat. II, c. 5. f. Si et in urbe et in eadem mente permanent, ea, quae merentur, expectant. Hae compositiones, apud Latinos frequentes, ut Teutonice bene semper reddantur, verborum nec fieri potest. Ad verba sedet hoc animo cf. V, 448. Idque pio sedet Aeneas. W. — 657 sqq. Ad patrem Anchisen conversus haec dicit. Affectus impe-

tum nota pulchre expressum abruptis etiam sententiis — tantum nefas, ut suaderet rem tam nefariam. — 661. potest isti iamua leto, ad talem mortem ab hoste accipiendam via patet; ea mors facile arcesci poterit; — at 662. 663 mors fonda, qualis obtigit Priamo, caeso in eius conspectu filios 502. 503. Ita refellit ista v. 645. 646, miserebitur hostis etc. — multo de sanguine, cum dilectu positum epitheton: quem effudit sine ulla senis miseratione. — et 663 respicit v. 529 sqq. II. E Mediceo aliisque compluribus libris recipienda scriptura Quatum. In versibus 664—67 primum notes eripis pro eripuisti, quod ad auxilium Veneris 632. 633. referendum; tum in verbis hoc, quod — eripis, erat, ut cernam insolentiam consecutionis temporum; quae quidem tollitur, priore sententia ita mutata: An me, mater, ideo servasti, ut cernam? Ita saepe levem sensus mu-

Ascanium, patremque meum, iuxtaque Creüsam,
Alterum in alterius mactatos sanguine, cernam?
Arma, viri, ferte arma; vocat lux ultima victos.
Reddite me Danaïs; sinite instaurata revisam
Praelia. Numquam omnes hodie moriemur inulti. 670

Hinc ferro adcingor rursus; clipeoque sinistram
Insertabam aptans, meque extra tecta ferebam.
Ecce autem complexa pedes in limine coniunx
Haerebat, parvumque patri tendebat Iulum:
Si periturus abis, et nos rape in omnia tecum; 675
Sin aliquam expertus sumtis spem ponis in armis,
Hanc primum tutare domum. Cui parvus Iulus,
Cui pater, et coniunx quondam tua dicta relinquer?

Talia vociferans gemitu tectum omne replebat;
Quum subitum dictuque oritur mirabile monstrum. 680
Namque manus inter maestorumque ora parentum
Ecce levis summo de vertice visus Iuli
Fundere lumen apex, tactuque innoxia mollis

tationem difficultati consecutionis temporum mederi videas. *IV.* — 668. *Arma, viri.* scilicet quae ingressus domum deposuerat. vocat *lux ultima victos*, quanto potentius quam: manet nos mors; moriendum est! *Reddite me Danaïs* idem color inf. X, 61. Mox 670 *numquam* pro non, ut Ecl. III, 49. Sententiam gravius ex tulit Homer. II. χ , 304. 305. *II.* Latini *numquam* hodie non raro commiserunt. Terent. Adelph. II, 4, 5, non committet hodie umquam, iterum ut vapulet. *W.*

674 sq. Ante oculos fuisse h. l. Homerum Iliad. ζ , 394-399 sqq., ubi de discessu Hectoris ab Andromache agitur, notant iam viri docti: uti noster Val. Flacco in Aesone et Alcimedea effingendis lib. I, 762 sqq.

fuit. *manum insertabam clipeo*, loco clipei vel ansae. sup. 393 erat *iadui clipeum*. — *tendebat* doctius quam *ostendebat* (malim, proprie dictum. Ge. IV, 534. *W.*), et *patri* quam *michi*. *expertus*, ex pristinis virtutis experimentis et factis. — 678. *Coniunx quondam tua dicta*, h. e. quae erant; non argutandum; notum illud: $\kappa\alpha\iota\ \sigma\eta\nu\ \kappa\epsilon\lambda\eta\sigma\theta\alpha\iota\ \delta\epsilon\lambda\tau\epsilon\upsilon$, h. e. esse. *cui relinquer* inf. IV, 323, *cui me moribundam deseris, hospes?*

680-684. Mutat Anchises consilium, omine oblato. Flamma e capite micans ostentum et praesagium regiae dignitatis, vel ex narratione de Servio Tullio notum Liv. I, 39. Cf. inf. VII, 73 sqq. Doctus autem Anchises auguralis scientiae Veneris munere. Vide Ennii et Naevii loca

Lambere flamma comas, et circum tempora pasci.
 Nos pavidi trepidare metu, crinemque flagrantem 685
 Excutere, et sanctos restinguere fontibus ignis.
 At pater Anchises oculos ad sidera laetus
 Extulit, et coelo palmas cum voce tetendit:
 Iuppiter omnipotens, precibus si fleeteris ullis,
 Adspice nos; hoc tantum; et, si pietate meremur, 690
 Da deinde auxilium, pater, atque haec omnia firma.

Vix ea fatus erat senior; subitoque fragore
 Intonnuit laevum, et de coelo lapsa per umbras
 Stella facem ducens multa cum luce cucurrit.
 Illam, summa super labentem culmina tecti, 695
 Cernimus Idaea claram se condere silva,

apud Probum in Ecl. VI; cf. Fragm. Eon. pag. 14. 12. — *apex*, flamma in apicem acuminata; is visus est *fundere lumen de vertice Iuli*, h. e. lucere; ut Ovid. Fast. VI, 636. — *inque coma flammeus aruit apex*. Hanc rationem damnare equidem nolim; sic *levis* bene de flamma. (Et convenit, quod alibi legitur *flamma agilia* W.) Burmanno tamen cum Servio *apex* proprie dictus videtur, sc. de pilco Phrygio, quem, ut pueri, esse debuisse *levis*. — *flamma visa lambere taetus*, contactu; nam ea lectio praestat alteri *traetu*. *tractus* flammæ, per longum spatium ductæ, alieoum ab h. l. est. (Si quid video, Virgilius iunxit *flamma innoxia tactu*, utpote quæ nihil consumeret. Si aetologiam constructionis desideres, conferas Ge. III, 416, *mala tactu vipera* W.) *molles lamb. com. et* — *pasci* ornate pro *ardere* dictum, ex ignis natura. Conf. imitationem Val. Flacc. I, 512 sqq. *fontibus*, docte pro fonte; et hoc pro aqua. — 690. *Adspice* nos, pro *vulgari respice*. Il. *Adspice* (*int-*

spice) convenire magis videtur alloquenti. Nam *respicere* significat curam habere, invare, at verbo *adspicere* per se non inest notio prospiciendi; cf. IV, 372; et Aochises id praesertim expetit, ut Iupiter in ae suosque oculos convertat, tum alterum rogat: *da auxilium*. W. *hoc tantum*, sc. plura a te non peto. Sic IX, 636. (Add. Aen. I, 79, *Hoc primum* W. — *haec omnia firma* secundum auguralem disciplinam; docet h. l. Serv. Illoc statim fit, dum laevum tonat, conf. Odyss. v, 97 sqq.)

693—698. *Stella cadens*, meteoris genus, cf. Spanh. ad Callim. in Del. 38, p. 410, sup. Georg. I, 365 sqq. erat ioter prognostica, at nunc auspicium, et quidem fugae suscipiendae. Respexisse videtur poeta Homerum Il. 8, 75 sqq. et Apoll. IV, 294 sqq. Mirum tamen, quod ignis fatuus h. l. cum tonitru coniectus est et cum sulfureo halitu. Nec tamen, nisi admodum improprie, de fulmine accipi *stella* potest, nec bene ad Luciferum,

Signantemque vias; tum longo limite sulcus
 Dat lucem, et late circum loca sulfure fumant.
 Hic vero victus genitor se tollit ad auras,
 Adfaturque deos, et sanctum sidus adorat: 760
 Iam iam nulla mora est; sequor, et qua ducitis, adsum.
 Di patrii, servate domum, servate nepotem.
 Vestrum hoc augurium, vestroque in numine Troia est.
 Cedo equidem, nec, nate, tibi comes ire recuso.

Veneris stellam, Aeneae conspectam, traxerunt alii. v. sup. ad I, 382. Totam augurii rationem per partes explicat Servius (vid. infra); malim rem ad physicas rationes revocatam. Iungenda: *stella ducens faciem multa cum luce*, habens speciem facis longae; hinc 697, *longo limite sulcus dat lucem*. (Apud Valerium Fl. I, 568, *Iupiter ingenti flammantem (colustrantem) nubila sulco direxit per inane faciem*, W.) — 696. *Idaea clarant se condere silva*. Stellae huius cursus significat, Troianos conglobatos ad domum Aeneae Idam petere. Quod dicit: *Multa cum luce*, ostendit claros. Quod *Signantemque vias*: scintillas quasdam dicit relictas, quae ostendunt remansuros in diversis partibus socios. Quod, *Longo limite*: ostendit errorem. Quod *Sulcum* dicit, significat, *longum maris aequor arandum*. Quod ait, *Sulfure fumant*: divini ignis odor ostenditur: fulgura enim odor sulphuris sequitur. Ex fumo autem mora Anchisae cognoscitur, sicut eius oratio sequens indicat, *Et tenuis fugit celi fumus in auras*. *Cedo equidem*: quasi dicat, Licet me sciam moriturum: et bene quod divinarit Anchises, totum et conceditur. Quidam *fumum*, bellum quod in Italia futurum erat, significari tradunt. Serv. — 699-704. vi-

ctus expugnata tandem voluntate. (cf. Not. ad Ge. IV, 494. *W.*) — *se tollit ad auras* pro simplici: e strato se attollit, surgit. — *adfatur deos*, precatur. — verba *vestroque in numine Troia est* dubiam admodum interpretationem habent, ut solet in acute dictis fieri; et insolens est *in numine esse*. Cum haec verba coniuncta sint cum istis: *Vestrum hoc augurium*, poeta declarasse videtur, *numen ipsi simili significato esse dictum*, h. e. pro *augurio*, *omine*; ut inf. VII, 119. In hoc omine est *Troia*, h. e. fatum Troiae, et, quod ex ceteris elicias, indicium Anchisae de hoc fato: Troiae excidium instare, et urbem sibi esse deserendam. Simplissima itaque ratio fortasse haec est: Troia haec, quam ego deserere, cui ego superates esse nolui (sup. 637), vestro hoc augurio declaratur mihi deserenda esse. *Troia est*, Troia mihi erit, non haec, quae nunc incensa est, sed quocunque vestrum augurium, dii, nos ducet. Nam, ut novum Troiae ortum ostendi sibi Anchises putet, multo argutius esse videtur, quasi sit: *Troia est in vestro numine*, h. e. Troia altera promittitur hoc omine, ut III, 86, *Servus altera Troiae Pergama*. H. Anchises, artis auguralis peritus, ex omine flammae 682, lulum magnum rebus

Dixerat ille; et iam per moenia clarius ignis 705
 Auditur, propiusque aestus incendia volvant.
 Ergo age, care pater, cervici inponere nostrae;
 Ipse subibo humeris, nec me labor iste gravabit;
 Quo res cumque cadent, unum et commune periculum,
 Vna salus ambobus erit. Mihi parvus Iulus 710
 Sit comes, et longe servet vestigia coniunx.
 Vos, famuli, quae dicam, animis advertite vestris.
 Est urbe egressis tumulus templumque vetustum
 Desertae Cereris, iuxtaque antiqua cupressus,
 Religione patrum multos servata per annos; 715
 Hanc ex diverso sedem veniemus in unam.
 Tu, genitor, cape sacra manu patriosque Penates;
 Me, bello e tanto digressum et caede recenti,
 Adtrectare nefas, donec me flumine vivo
 Abluero. 720
 Haec fatus, latos humeros subiectaque colla
 Veste super fulvique insternor pelle leonis;
 Succedoque oneri. Dextrae se parvus Iulus

Troianorum lumen, regemque impet-
 rio in alla terra restituto futurum
 mente erat auguratus. Quo omne
 nunc per ostentum firmato — *ve-*
stum hoc augurium est — de Troia-
 norum fortuna instauranda iam certe
 sperans — *vestro in numine Troia*
est, h. e. vobis Troianorum fortuna
 curae est — eorum, qui Troiam
 profugi relicturi sunt, sententiae et
 parti accedit — *cedo equidem W.* —
 705. *Clarius ignis* h. l. elatior stre-
 pitus ignis, *propiusque incendia vol-*
vunt aestus, h. e. calorem, ornatis-
 sime, pro flamma, incendium, pro-
 pius serpit. — 707. *inponere*, impone-
 re, *instigare*. — 711. *Servet vestigia*,
 h. e. observet gressus meos, *longe*,
 e longinquo; id adiectum, ne, si

multi una exirent, deprehenderentur
 ab hostibus. Itaque et famulos per
 diversas vias dimisit. — 712. *Vulga-*
re: animos advertite ad ea, quae di-
cam. — 714. *Deserta Ceres* exquisite
 dicta, cuius templum erat desertum
 vetustate vel belli decennialis tem-
 pore. (Propert. II, 6, 36. eodem
 sensu dixit *desertos deos*. W.) — *ex*
diverso, ex diversis partibus. — 717.
 ex umbrae Hectoris iussu; sup. II,
 293. — 718. *Me bello*, ingeniose in-
 ventum hoc a poeta, ut causa adsit,
 cur sacra Anchises efferat, ex com-
 muni narratione. *H.* Hanc rerum
 expositionem postulabat religio vete-
 rum. vid. sup. 167. *W.* — 721-723.
 Insternit Aeneas humeris vestis laci-
 niam, vestique pellem. Superinstes-

Implicuit, sequiturque patrem non passibus aequis;
 Pone subit coniunx. Ferimur per opaca locorum. 725
 Et me, quem dudum non ulla iniecta movebant
 Tela, neque adverso glomerati ex agmine Graii,
 Nunc omnes terrent aurae, sonus excitat omnis,
 Suspensum et pariter comitique onerique timentem.
 Iamque propinquabam portis, omnemque videbar 730
 Evasisse vicem; subito quum creber ad auris
 Visus adesse pedum sonitus, genitorque per umbram
 Prospiciens: Nate, exclamat, fuge, nate; propinquant;
 Ardentis clipeos atque aera micantia cerno.
 Hic mihi nescio quod trepido male numen amicum 735
 Confusam eripuit mentem. Namque avia cursu
 Dum sequor, et nota excedo regione viarum,

nor vesta et pelle leonis (ante oculos habuit Il. x, 24—24. ubi Agamemnon simili habitu inducitur) humeros et colla subiecta, h. e. collum, quod subiticio, submitto oneri imposito. — 726-729. Suaviter, et ex affectus veritate. Comparavit Apollon. III, 953—955. *glomerati ex agmine* (v. sup. 414) doctior ratio; quavis et ipsi in *agmine* colligebant se, ex hostilibus tamen copis erant collecti. II. *lungo glomerati, densi, Graii ex agmine adverso*, stantes in acie adversa, nti praeposito *ἰξ* apud Graecos usurpatur. De constructione *glomerari ex aliqua re ad rationem verbi colligere* equidem dubito. W. — 730-734. *Portis*. Est porta ab hoste aversa, ad Idam docens et partes australes, unde litus peti poterat, et in eo Antandrus, III, 6. *omnem vicem*, fortunae casum, periculum. II. Omnes libri in lectione *viam* consentiunt. *Evasi viam* est ad finem eius perveni, et locum *evasi* eum reliqui. Ovid. Met. III, 49, *Panopscique eva-*

serat arva. Aen. IV, C85, *gradus evaserat omnes*. conf. III, 282. Si quis viam evasisse putat; ubi pericula minabantur, ille et pericula viae se effugisse credit. Marklandi conjectura *vicem*, qua sensus sine dubio melior sit (Tacit. Ann. XIV, 6, *evasisse gravem casum*), ex iis esse videtur, quibus auctorum ipsorum scriptura vere emendatur. W. — *adesse ad auris dictum* potest videri pro *accedere vel occidere* ad aures. Poëticae tamen dictioni convenientius iungere: *creber ad aures sonitus*, qui crebro, clarius clarinsque auditur. (Prior ratio vera. W.) — *prospiciens*, quippe in numeros filii sublati; ne ad metum referas. — *ardentes clipeos*, relucente flamma, quippe aereos. — 735-740. *numen male amicum*, inimicum, infestum, *δαίμων τις κακός*. *mentem confusam eripuit*; dum luxit, quae fere sigillatim poni solent: *eripere mentem*: *ἰξάλειψαι πρῶτα*, et *mens confusa*, perturbata: *ὅν δὲ γέροντι νόος χύτο*; utrumque Homericum. —

Heu! misero coniunx fatone erepta Creusa
 Substitit, erravitne via, seu lassa resedit,
 Incertum; nec post oculis est reddita nostris. 740
 Nec prius amissam respexi, animumve reflexi,
 Quam tumulum antiquae Cereris sedemque sacratam
 Venimus. Hic demum, conlectis omnibus, una
 Defuit; et comites, natumque, virumque fefellit.
 Quem non incusavi amens hominumque deorumque?
 Aut quid in eversa vidi crudelius urbe? 746
 Ascanium, Anchisenque patrem, Teucrosque Penates
 Commendo sociis, et curva valle recondo;
 Ipse urbem repeto, et cingor fulgentibus armis.
 Stat casus renovare omnis, omnemque reverti 750
 Per Troiam, et rursus caput obiectare periclis.
 Principio muros obscuraque limina portae,
 Qua gressum extuleram, repeto; et vestigia retro
 Observata sequor per noctem, et lumine lustro.
 Horror ubique animos, simul ipsa silentia terrent.
 Inde domum, si forte pedem, si forte tulisset, 756

nota regione viarum pro excedo, deflecto, de viis notis, frequentibus. Tum pro via poni possunt loca, partes, regiones, per quas viae patent; hinc regio viarum peccata dueta. — 738. *fato erepta, substititne, erravitne via, an resedit.* Non enim dubital, fato esse sublatam; cf. inf. 777. Ita Servius, non male puto. Melius tamen: *coniunx mihi misero erepta fatone substitit, an erravit de via, an lassa resedit.* II. Hanc structuram postulal Latinitas, ita ut indicativi *substitit, erravit, resedit*, ex Graecorum more pro coniunctivis usurpati a verbis *incertum* est pendeant. *W.* — 740. *Nec post oculis est redditu nostris.* Constat: nam umbram eius vidit tantummodo: alioquin mentiebatur dicendo,

non vidi. L. — 742. *tumulum antiquae Cereris, sedem*, collem, in quo antiqua Cereris erat aedes, sup. 743. *H. Hic demum — defuit*, h. e. deesse animadverto — *et fefellit*, illam nemini visam esse comperio. — Ad versum 745 notes, verba *incusare deos hominesque esse* formulam fere legitimam de his, qui de fortuna sua graviter conqueruntur, cf. Tacit. Histor. II, 47 f. *W.* — 746. *crudelius*, quod magis doleret. *H.* — 750-755. *Stat*, decretum est apud me, ut saepe. — *obscura limina portae*, porta per noctem obscuram oculos fallens. sup. vers. 725, *per opaca locorum.* — *lumine lustro* simpl. circumspicio. — 755. *horror* uoclis ubique terre! me. — 760-

Me refero. Inruerant Danai, et tectum omne tenebant.
 Illicet ignis edax summa ad fastigia vento
 Volvitur; exsuperant flammae; furit aestus ad auras.
 Procedo, et Priami sedes arcemque reviso. 760

Et iam porticibus vacuis Iunonis asylo
 Custodes lecti, Phoenix et dirus Vlixes,
 Praedam adservabant. Huc undique Troia gaza,
 Incensis erepta adytis, mensaeque deorum,
 Crateresque auro solidi, captivaeque vestis, 765
 Congeritur. Pueri et pavidae longo ordine matres
 Stant circum.

Ausus quin etiam voces iactare per umbram,
 Inplevi clamore vias, maestusque Creüsam
 Nequidquam ingeminans iterumque iterumque vocavi.
 Quaerenti, et tectis urbis sine fine furenti,
 Infelix simulacrum atque ipsius umbra Creüsae
 Visa mihi ante oculos, et nota maior imago.
 Obstupui, steteruntque comae, et vox faucibus haesit.
 Tum sic adfari, et curas his demere dictis: 775
 Quid tantum insano iuvat indulgere dolori,
 O dulcis coniunx? non haec sine numine divom
 Eveniunt; nec te hinc comitem asportare Creüsam
 Fas, aut ille sinit superi regnator Olympi.

766. A domo sua, quam expilatam et incensam ardere videt, ad arcem et regiam tendit; hic veru praedam et captivos ab Achivis asservari videt; Creüsä nec ibi reperta, discedit. *Porticibus vacuis*, cf. sup. 528. *Iunonis asylo*, pro templo, quod in arce fuit. conf. sup. ad 567. Eurip. *Troad.* 32 simpl. ὁπὸ πύλων τείχεσσι — *pueri et matres* captivae, quas Graeci abducturi erant. Expressum miserabile hoc captivorum agmen in Tabula Iliaca p. 111, et in Polygnoti pictura ap. Pausan. X, 25.25. cf. inf. III, 323:

Ovid. *Met.* XIII, 412 sqq. — 774. 772, *tectis urbis*, intra urbis moenia. — *simulacrum*, εἰδωλον, *infelix*, infelicitate amissae Creüsae. — *nota maior i.*, h. e. pristina; igitur iam dea facta. Nota veterum opinio. Imitatione nostri Hylas Herculi per somnum obiectus ap. Val. Fl. IV, 18 sqq. — 772-774. Ex Il. ω, 358-360. *H.* — *adfari*, repetere visa est, ut loco simillimo III, 148-153. *H.* 777. Il. ε, 185, Οὐχ ὅγ' ἐνευθε θεῶν τάδε παύεται. Et similia alibi. Tota Creüsae oratio affectus plena. — 779 *Fas*,

Longa tibi exsilia, et vastum maris aequor arandum.
 Et terram Hesperiam venies, ubi Lydius arva 781
 Inter opima virum leni fluit agmine Thybris.
 Illic res laetae, regnumque, et regia coniunx
 Parta tibi; lacrimas dilectae pelle Creusae.
 Non ego Myrnidonum sedes Dolopumve superbas
 Adspiciam, aut Graiis servitum matribus ibo, 786
 Dardanis, et divae Veneris nurus;
 Sed me magna deum genetrix his detinet oris.
 Iamque vale, et nati serva communis amorem.
 Haec ubi dicta dedit, lacrimantem, et multa volentem
 Dicere, deseruit, tenuisque recessit in auras. 791
 Ter conatus ibi collo dare brachia circum;
 Ter frustra comprehensa manus effugit imago,
 Par levibus ventis, volucrique simillima somno.
 Sic demum socios, consumpta nocte, reviso. 793
 Atque hic ingentem comitum adfluxisse novorum
 Invenio admirans numerum, matresque, virosque,

fatum, seu voluntas deorum. — 780-784. *exsilia* pro *exilium*, et hoc pulchre pro longo itinere vel errore, adiuncta notione, quod extra patriam sit, et ex *arandum* adsumendum verbum latius: *obovunda*, ut iam Serv. — *Lydius Thybris* pro Etruscus, ex vetere opinione originis Etruscorum a Lydis ductae. — *arva virum* signate exemplo Gracci ἀνδρῶν. — *leni fluit agmine*. Supra Georg. I, 322, *agmen aquarum* dixerat; at h. l. absolute Ennii exemplo Anual. V. Quod per avocum urbem leni fluit agmine flumen, apud Macrob. VI, 4. Adde Lucret. V, 272, et nostri imitatore Stat. I Theb. 356. Vidus novum vaticinium a Creusae umbra acceptum de sedibus in Iulis et in tractu Tiberino quaerendis. — *parta tibi*, fato destinata. *lacrimis Creusae*, propter

Creusam; ut alia. (cf. I. 462. *W.*) — 785-789. Praeclari versus; non metuendum autem Aenae, ne illa lu hostium manus incidisset et captiva abduceretur, conf. III, 321 sq. *sedes superbas*, regiam superborum dominorum, et quidem sigillatim Neoptolemi. — 788. Magna deum mater, Cybele. Ingeniose innuit Creusam a Cybele in consortium ease assumptam, et Nympham in solo patrio factam. — 789. pleus affectus versus. Compara praecelsum locum Propertii IV extr. 73. 74. et Eurip. Alcest. 378. — 792-794. lidem versus redeunt infra VI, 700-703, ducti ex Homero Od. λ, 206-208; unde petierunt et alii. cf. sup. Ge. IV, 500. — *somno* vel proprie, quatenus is celestiter diffuit, aufugit, vel pro somno (ὄνειρος) dictum. — 798. Col-

Conlectam exsilio pubem, miserabile volgus.
 Vndique convenere, animis opibusque parati,
 In quascumque velim pelago deducere terras. 800
 Iamque iugis summae surgebat Lucifer Idae,
 Ducebatque diem; Danaïque obsessa tenebant
 Limina portarum, nec spes opis ulla dabatur.
 Cessi, et sublato montem genitore petivi.

lectam exsilio, ad fugam, *pubem*, iuventutem. In voce *opes* fortunas int. ad naves faciendas, instruendas, et sic poero. *H.* *parati opibus* qui opibus instructi, quibus opes praesto sunt ad aliquid agendum; *parati animis*, quibus est voluntas ad rem molendam. Ex sequentibus assumendum deduci. W. — 804. Vt poetae rem fingunt, sidera de montibus proximis oriuntur et pone montes occidunt; res ab oculorum sensu pe-

tita. *Ida* autem mons Troiae imminens. *Lucifer*, Veneris stella, accomodate. *H.* *ducebatque d.* vid. Ecl. VIII, 47. *W.* — 802-804. *Limina portarum*, portas. *Spes opis*, auxilii patriae ferendi, ut Serv. aut simpliciter salutis. Igitur discessi. — *montem*, int. Idaei iugis partem, quae ad Antandrum ferebat. cf. IX, 80. *H.* *montes*, quod Mediceus cum aliis libris praebet, haud scio an sit praefendum. cf. III, 6. *W.*

P. VIRGILII MARONIS

AENEIDOS

LIBER TERTIVS.

ARGVMENTVM.

*E*versa Troia, Aeneas, collectis suorum reliquiis, quae caedi flammisque supererant, parataque apud Antandrum viginti navum clasie primum in Thraciam desertur. Vbi cum urbis fundamenta poneret, territus Polydori a Polymnestore caesi prodigiis, Delum petit 1 — 77; consultoque ibi Apollinis oraculo, cum antiquam gentis suae matrem, hoc est, primam originis suae terram repetendam didicisset, falsa Anchisae patris interpretatione adductus, in Cretam contendit — 124. Verum cum ibi, positis iam moenibus, gravissima peste exagitaretur, in somnis monitus a diis penatibus, relictæ Cretæ, Italiam petit — 193. In hac navigatione subito exorta tempestate, primum ad Strophades insulas impulsus, ab Harpyiis infestatur — 268. Mox Actium delatus, in honorem Apollinis ludos celebrat — 290. Iulæ Corcyram praetervectus, Epirum tenet, quæ id temporis Heleno, Priami filio, parebat, cui post Pyrrhi caedem Androniache in coniugium cesserat, Helenus Aeneam-hospitio excipit, omnique humanitatis genere complectitur, imminentiūque terra marique periculorum certiorē facit — 505. Aeneas, relictæ Epiro, Tarentum primamque Italiae oram praetervectus, ad eam Siciliae partem, quæ Aetnae monti adiacet, appellitur. Ibi Achemenidem, ab Ulyse in Cyclopiis antro desertum, supplicem recipit, edoctusque ab eo de Cyclopiū feritate, ancoras solvit — 683; memorque praeceptorum Heleni, vitatis Charybdidis et Scyllae periculis, Siciliae litora longo circuitu circumvectus; tandem Drepanum advehitur, ubi Anchises, tum senio tum longae na-

vigationis iactatione fatigatus, fatis concedit — 713. Inde Italiam petens, immissa ab Aeolo subita tempestate, in Africam eicitur, quam partem libro primo exsequutus est poeta.

Postquam res Asiae Priamique evertere gentem
 Inmeritam visum superis, ceciditque superbum
 Ilium, et omnis humo fumat Neptunia Troia;
 Diversa exsilia et desertas quaerere terras
 Auguriis agimur divom, classemque sub ipsa
 Antandro et Phrygiae molimur montibus Idae,
 Incerti, quo fata ferant, ubi sistere detur;
 Contrahimusque viros. Vix prima inceperat aestas,
 Et pater Anchises dare fatis vela iubebat;

Rerum varietate et doctrinae copia hic liber ceteris facile praestat, totus ille ad Odysseae exemplum conscriptus: conf. in primis Cluver. Sicil. ant. p. 252 sqq. Quod tamen lectores suavitatis sens minus vulgo detinet, non tam id facit, quod liber secundus gravissimi argumenti (nam de Troiae caecidio agit) antecedit, et Didonis amores suavissime narrati sequuntur, quam hoc, quod multarum rerum, in primis quae ad mythos veteres et geographiam antiquam spectant, notitiam habere debet is, qui omnis, quae poeta leviter tantum attingit et perstrinxit, intelligere velit.

4-3. Splendidum exordium pro: Postquam Troia in hunc modum erat eversa. — *res Asiae*, regnum Asiae, v. sup. ad II, 556. — (*humo* intellige solum, *ἔδαφος*, in quo urbs aedificata, *haec humo fumat Troia*, incendio consummata (cecidit) et in cineres dilata-

pia. IV.) 4-8. *Diversa exsilia, desertas terras*, ad miserationem satis graviter, pro terris novis ac diversis, longinquis, inhabitandis. — *Auguriis divom* sup. I, 382 sq, nisi addere molis prodigium flammae II, v. 682, et Creusae monitum v. 780. In *Antandro* arguantur grammatici, et in adiecto *ipsa* Cerda. Sufficit ea Strab. XIII, p. 606 D. tenere, versus meridiem et haud procul ab Ilio, ad sinum Adramyttenum, fuisse, saltem superioribus temporibus, urbem Antandrum, navale, ad Idaei montis radices. Nihil igitur mirum, si poeta naves Aenese in tam nobili et commodo loco aedificatas tradit. Materies classi aedificandae in Ida, et quidem in lugis ad mare procurrentibus, *Garguriis*, suppetebat. cf. Wood Essay on Homer, p. 323. — 8. *Vix prima inceperat aestas* s. aestatis prima pars, h. e. ver. Nam Troia eversa fertur sub initium veris. — 9. *Fatis*, pro-

Litora quum patriae lacrimans portusque relinquo 10
Et campos, ubi Troia fuit. Feror exsul in altum
Cum sociis natoque Penatibus et magnis dis.

Terra procul vastis colitur Mavortia campis,
Thraces arant, acri quondam regnata Lycurgo,
Hospitium antiquum Troiae, sociique Penates, 15
Dum fortuna fuit. Feror huc, et litore curvo
Moenia prima loco, fatis ingressus iniquis,
Aeneadasque meo nomen de nomine fingo.

pter deorum iussa et monita, de quibus ad v. 5 dictum. — 10-12. Notabilis est Servii nota: « *Amat poeta, quae legit, immutata aliqua parte, vel personis, ipsis verbis, proferre. Naevius enim inducit uxores Aeneae et Anchisae, cum lacrimis Ilium relinquentes, his verbis: Amborum uxores noctu Troia exibant, Capitiibus opertis, flentes ambae, abeuntes Lacrimis tum multis. Hoc iste Aeneam eodem in tempore eiusdem rei causa inducit fecisse, cum dicit: Litora cum p. — reliquo.* » cf. Vossius in not. ad Naevii frag. p. 76 sq. — *Et campos, ubi Troia fuit*, pathos in brevitate iam Macrobius miratus est V, 4. cum sociis v. sup. II, 796. — *Penatibus et magnis dis*: hi inter se discernendi quomodo sunt, via dicere habeo, cum et perpetuo pro iisdem habeantur, neque alios Aeneas secum Troia abstulisse memoretur. Explicative igitur alterum adiectum; aut cum *Penatibus, magnis diis*, aut, cum *magnis diis, Penatibus*, qui nostri Penates sunt; creditum solum est, deos magnos Samothracicos, Cabiros, hos ipsos Penates fuisse. Inf. v. 448. *Effigies saerae divum Phrygiidae Penates*.

13-15. Primum Thraciam universae designat, *Terra Mavortia* (nam

Thraciam Marti sedem trihni iam ab Homero, notum est, et cf. inf. 35) *vastis campis* — *Thraces arant* natum fortasse ea primis Hecubae Euripideae vers. 8, 9. — *acri, saevo, quondam regnata Lycurgo*, noto e fabulis de Baccho, v. Homer. Iliad. ζ, 430 sqq.; *regnata* passive, ut et alibi. *Hospitium antiquum Troiae* memorans, regem Thracum hospitii iure cum Priamo iunctum indicat; neque socios *Penates* aliud, quam declarationem eius hospitii, esse puto. Videntur enim hospites eosdem deos tutelares, saltem Iovem hospitii praesidem, habuisse. II. *socii Penates* sunt sedes sociae, h. e. foedere cum Troianis iunctae. vid. de Thracibus Troianorum sociis Hom. Iliad. β, 844-854. H. Regem Thraciae sequentia v. 49 declarant tum fuisse Polymnestorem. Iam hunc Chersonesum Thraciam tenuisse, vulgo narrabatur; quod in primis Euripidis auctoritate constat, in Hecuba v. 8, et al. Virgilius, dum ad Hebrici ostia urbem ab Aenea conditam memorabat, narrationem, fabula a vicina regione petita, ornare facile potuit. Quid? quod Polymnestoris ditio ad Helvum usque extenta videtur. Certe Plinius IV, 14: *Opidum Aenos liberum cum Polydori tumulo, Ciconum quondam regio.* —

Sacrâ Dionææ matri divisque ferebam
 Auspiciis coeptorum operum; superoque nitentem
 Coelicolum regi mactabam in litore taurum. 20
 Forte fuit iuxta tumulus, quo cornea summo
 Virgulta, et densis hastilibus horrida myrtus.
 Adcessi; viridemque ab humo convellere silvam
 Conatus, ramis tegerem*ut frondentibus aras, 23
 Horrendum et dictu video mirabile monstrum:
 Nam, quæ prima solo, ruptis radicibus, arbor
 Vellitur, huic atro liquuntur sanguine guttæ,

17. *fatis iniquis* sive propter ea, quæ sequuntur, satis sinistra, sive quod nimirum iniqua fortuna decedere patria et alienis terris sedem quaerere cõgerat. Ammianus XXII, 8 priorē sententiā firmare videtur; respicit enim h. l. *Aeneas*, inquit, *quæ diris auspiciis coepta, moxque relicta, ad Ausoniam veterem ductu numerum properavit Aeneas*. H. Eamque unice veram esse, ratio monstrat. *ingressus* est ingressus Thraciam; *fatis iniquis*, nolentibus, non faventibus. IV.

19. Portentam sanguinis e cornis et myrtis in Polydori tumulo manantia. Nam sacrum parans Aeneas diis, imprimis Veneri et Iovi, dum frondes, quibus aram ornet, petit, ecce offertur prodigium: surculi, quos solo evellit, cruore stillant. Parat autem sacrum Aeneas in novæ urbis primordiis et auspiciis: quorum religio ad Apollinem potissimum spectat. H. dii auspices operum sunt qui opera iuvant et secundo. De vocabulo *auxex*, deorum proprio, egit Benil. ad Horat. l. 7, 27. *W. nitentem caedidum potius quam pinguem intelligo*; candor enim spectatur in victima Iovi ferenda. — 22-25. Ornata oratio; sentis, si in vulgarem

transfers: in cuius vertice cornus et myrtus stabant. Cum inde frondes coronandæ aræ peterem. — Porro tumulus h. l. simpl. collis; nam iosephus fuerat projectus, ut ex v. 62 sqq. apparet. et cf. 45, 46. In mare projectum corpus in litus flucis elicitur apud Eurip. Hecuba v. 26, 697 sqq., quem sequi maluit Ovid. Met. XIII, 437 sqq., ubi plerumque ex Euripide expressit. — *horrida* noli aliter accipere, quam myrtetum horrere densis virgultis; et omnia prominentia horrere dicuntur. — *hastilia* pro virgis myrti, unde hastas et iacula faciebant veteres; quod iam vidimus Ge. II, 447: *At myrtus validis hastilibus*, et bona bello Cornus. iaculis autem confixus Polydorus inf. v. 45, 46, quæ terræ infixæ radices egisse significat poetâ. — Myrtus autem bene in littoralis plaga. Ge. II, 442: *Litora myrtetis lactissima*. — *tegerem*: tegere, velare, proprium in re sacra de coronis ac sertis; conf. supra II, 248, 249: *myrtea seria* h. l. in sacris Veneris. H. — 27. Scripturam *arbor* dat Mediceus; neque erat, rur sibilus ostenderet. III, 436: *conubia arvisque novis*; ne alia commemorem. IV. 28. *Huic atro liquuntur sanguine guttæ* ornatè, pro ex ea manant guttæ

Et terram tabo maculant. Mihi frigidus horror
 Membra quatit, gelidusque coit formidine sanguis.
 Rursus et alterius lentum convellere vimen 31
 Insequor, et causas penitus tentare latentis;
 Ater et alterius sequitur de cortice sanguis.
 Multa movens animo, Nymphas venerabar agrestis,
 Gradivumque patrem, Geticis qui praesidet arvis, 35
 Rite secundarent visus, omenque levarent.
 Tertia sed postquam maiore hastilia nisu
 Adgredior, genibusque adversae obluctor arenae;
 (Eloquar, an sileam?) gemitus lacrimabilis imo
 Auditur tumulo, et vox reddita fertur ad auris: 40
 Quid miserum, Aenea, laceras? iam parce sepulto;
 Parce pias scelerare manus. Non me tibi Troia
 Externum tulit, aut cruor hic de stipite manat.
 Heu! fuge crudelis terras, fuge litus avarum.
 Nam Polydorus ego. Hic confixum ferrea textit 45
 Telorum seges, et iaculis increvit acutis.

sanguineae, pro aëreo scilicet. Proprie sanguis liquitur, τήκεται, dissolvitur in guttas. Ge. II, 487: *liquuntur amara*, h. e. rupibus fluunt — *terram tabo maculant*, quanto ornati-
 tius, quam, cadunt in terram! sic
 cetera. Mox vs. 32. *tentare* est explo-
 rare. Ceterum fabula, quam Virgi-
 lius, ut tot alia, a poetis cyclicis ac-
 cepisse videtur, satis probabilis nlin
 iis fuisse videtur, qui in arbores mu-
 tori puellas, Nymphas Hamadryades
 cum arboribus nasci, sacris arboribus
 succis guttas sanguinis manare le-
 gissent. Exempla sunt apud Callima-
 chum in Cer., et Apollon. Arg. II,
 479 sqq. tum in Metamorphos. Ovidii
 plura. Si quid mirum videri potest,
 sit fortasse hoc, quod nostris etiam
 temporibus Tassus Ariostusque cum

Spencero eadem fabula feliciter u-
 sunt. — 34-38. Valde animo aestuans
 et anxius super prodigii causis, adoro
 Nymphas Hamadryades et Martem
 Indigetem, ut malum omen aver-
 tant. *visus* pro visum, h. e. ostentum,
 portentum, quod secundum, felix, esse,
 et *levare*, in bonum converti, vult.
 — Mox 38. *obluctor*, ἀντιβάτω, aut
 ἀντιπρίδω. — 41-43. *Iam tandem par-
 ce sepulto*: h. l. fortuita obruto ler-
 ra, cf. ad v. 22. *parce scelerare*, h. e.
 noli (ut ap. Horat. et al.) polluere
 scelere manus, *me, tibi non externum*,
Troia tulit, protulit, genuit, h. e.
 Troianus sum; non de trunco san-
 guis manat, sed de meo corpore. —
 45. 46. *Segetes telorum inerevit iaculis*
acutis, h. e. tela, ut emissae erant in
 me, in hoc tumulo excreverunt in

Tum vero ancipiti mentem formidine pressus
Obstupui, steteruntque comae, et vox faucibus haesit.

Hunc Polydorum auri quondam cum pondere magno
Infelix Priamus furtim mandarat alendum 50
Threicio regi, quum iam diffideret armis
Dardaniae, cingique urbem obsidione videret.
Ille, ut opes fractae Teucrum, et Fortuna recessit,
Res Agamemnonias victriciaque arma secutus,
Fas omne abrumpit, Polydorum obtruncat, et auro 55
Vi potitur. Quid non mortalia pectora cogis,
Auri sacra fames! Postquam pavor ossa reliquit,
Delectos populi ad proceres, primumque parentem,
Monstra deum refero, et, quae sit sententia, posco.
Omnibus idem animus scelerata excedere terra, 60
Linqui pollutum hospitium, et dare classibus austros.
Ergo instauramus Polydoro funus, et ingeus
Adgeritur tumulo tellus; stant Manibus arae,

arborea, pro quibus dixit *iacula*, quia inde iacula petuntur. Haud scio an *iaculis* sit casus tertius pro in iacula. (Igitur telis fuit confossus; cf. Auson. Epitaph. XIX; aliter atque apud Euripidem, qui cum ferro concisum dixit) — 47. *Pressus formidine*, puta positum pro vulgari *oppressus*. H. *pressus mentem formidine* is dicitur, cuius animum furmido et curae angunt, vexant. *W.*

49. Conf. Euripid. Hecubam pr., quam sequitur Virgilius. Rex erat Polymnestor. — 54. Rem et causam Agamemnonis potioreni factam, partes Agamemnonis. (Proprie res Agamemnoniae sunt opes Agamemnonis. *W.*) — 55. *Fas omne abrumpit*, rumpit, paullo audacius dictum videtur, divina humanaque iura iofringit, violat. *Mox quid non* — *cogis* pro *aliquid*. Sed praepositio eleganter omit-

titur, ut *ti* pro *πρός τί*. (Sic IV, 412: *Improbe amor, quid non mortalia pectora cogis!* Ad rationem Graecae constructionis ἀνὰ πρός τι a Latino cogere cum accusativo pronominis compositum vides. Accedit analogiae praesidium. Tacitus Hist. II, 62, dixit: *Priores id perpulerant*, et Cic. in Cat. I, 5, 2: *quod te iam dudum horret*. *W.*) 59. refero prodigium ad principes, et primo loco ad Anchisen, auspiciorum peritum. *H.* — 60. *idem an.*, pariter placuit. *W.* 61. *Dare classibus austros* non est hyperbale, sed, ut vulgo *navis vento* tradiditur, sic exquisitiore ratione *navi ventus*, ut vela ventis pandantur. — 62 aqq. Locus de inferiis classicus. Nota rerum ac verborum proprietatem. *instauramus funus*, religioso vocabulo, pro facimus. cf. Not. ad IV, 63. — *tumulo*, ut tumulus, et quidem

Caeruleis maestae vittis atraque cupresso ,
 Et circum Iliades , crinem de more solutae. 65
 Inferimus tepido spumantia cymbia lacte ,
 Sanguinis et sacri pateras ; animamque sepulcro
 Condimus , et magna supremum voce ciemus.

Inde , ubi prima fides pelago , placataque venti
 Dant maria . et lenis crepitans vocat auster in altum ,
 Deducunt socii navis , et litora complent. 74
 Provehimur portu , terraeque urbesque recedunt.
 Sacra mari colitur medio gratissima tellus
 Nereidum matri et Neptuno Aegaeo ,

alius, fieret. Ante erat homus temere
 aggesta v. 22. — *stant Manibus arae* ,
 duellus quam: ara statuitur. (Nisi
 duas extructas esse pones , vid. 305,
arae pro *ars* , ut II, 202 accipies. *W.*)
caeruleae vittae sunt nigrae. *maestae*
vittis , moestitiam declarantes , exqui-
 site pro *ornatae* , *velatae* . — *cupres-*
sinis frondibus coronatur h. l. *ara* .
atra cupressus , non nativo colore ,
 sed quia arbor funebris est , Diti sa-
 cra. (Hinc *funebria* illa dicta. *W.*)
Matronae Troianae Iliades , solutis
 crinibus circumstantes tunnulum ,
 plangunt et lamentantur. conf. XI,
 35. — *inferimus* , *ἐπιτίθωμεν* *χρᾶς* .
cymbia lactis , cf. Ecl. V, 67. *sanguis* ,
*vi*etima caesa , conf. inf. V, 77
sq. *animamque seq. condimus* , Manes
 placamus , ut quieti suae reddantur ;
 et 5 , *voce ciemus* , h. e. vocamus , ut
 ap. Homer. v. c. Odyss. 1, 65, 66.
 inf. VI, 506. conf. ad Tibull. III, 2,
 45. Ter acclamat. Vale , Ilave. *II.*
 — 66. *Inferimus* . sunt inferiae , quae
 constant tum recenti lacte , et nu-
 per expresso , tum etiam sanguine
 inactatarum hostiarum , quae dum in
 honorem defuncti inferebantur , id
 est effundebantur. C.

69-72. Ornati versus. Cum primum
 ineunte vere mare navigari potest ,
 iterum naves conscendimus. *venti*
dant mare placatum , quatenus placidi
 auri. (conf. not ad Ecl. II, 26. *W.*)
auster non proprie ; nam ex Thracia
 euectis , is non potest esse secundus
 ventus (etiam ap. Homerum *ἀνέμων*
Βαρέν Vlyssi ex Thracia solvendi
 mittit Iupiter Od. 1, 67) , sed h. l.
 pro vento. — *lenis crepitans* , duplici
 epitheto : ut *ἀραιὰ Ζέφυρον* , *κίλαδον*
ἐπὶ σείοντι πάντων , Od. β, 421 ; et
 sic in Epigr. *πρὸς ἐπιπνεύων ἀραι-*
δοναί Ζέφυρος . Probabile tamen vide-
 tur fuisse , *lene crepitans* . H. Equi-
 dem non asseclior. Non sunt dun
 epitheta hoc loco uni vocabulo ad-
 iecta , sed eum sortino (Trzets T. 1 ,
 p. 470) inniges *lenis auster vocat cre-*
pitans , Ge. I, 449 : *Toni multa in te-*
ctis crepitans salit horrida grando . *W.*
 — *terrae recedunt* encl. inf. 411. —
 73-77. Delus olim mari vagatandem
 inter Gyrum Myconumque , Cycla-
 des , consedit , *ἐστέπικται* , fixa est ,
 nihil amplius. *mari medio* sen quia
 Cycladum media habita dictaque Stra-
 boni , Plinio et Solino : adde Callim.
 in D. 300. Steph. Byz. in *Δελος* ibi.

Quam pius Arcitenens, oras et litora circum 75
 Errantem, Gyaro celsa Myconoque revinxit,
 Inmotamque coli dedit, et contemnere ventos.
 Huc feror; haec fessos tuto placidissima portu
 Adcipit. Egressi veneramur Apollinis urbem.
 Rex Anius, rex idem hominum Phoebique sacerdos,
 Vittis et sacra redimitus tempora lauro 80
 Occurrit; veterem Anchisen adgnoscit amicum.
 Iungimus hospitio dextras, et tecta subimus.
 Tempa dei saxo venerabar structa vetusto:

que Intpp.: seu simpliciter, in alto; qui modus loquendi Homericus Od. 8, 844, ut mox de Creta v. 404. — *Neptidum matri*, Doridi, et *Neptuno*, *Aegaeo* dicto, quod eius sedem in Aegaeu mari poetarum narratio consecravit, ut vel ex Homero notum. (De compositione versus vid. not. ad Ecl. II, 26. *W.*) Iis *gratissima* Delus, quippe ex antiquissimorum poetarum fide iis ab initio aëra; mox Latonae. pius, gratus erga insulam, *πῶλον ἑσθλόν*, in qua erat natus. Rea vel ex Callimachi hymno in Delum nota. *Arcitenens*, vox iam Naevio aliisque poetis ante Virgilium frequentata, v. loca ap. Macroh. VI, 5. Est Apollinis et Dianae epitheton, ab arcu tenendo, quod semper cum arcu et pharetra pingeretur. — *oras et litora circum errantem* illustrant illa ap. Callimach. I. c. v. 44 sqq. *Myconus celsa*, ut omnis insula; mari enim eminet. *H.* Ex descriptione senescata 73-77 satis apparet, quae intelligenda sit insula, ita ut facile earum Burmanni coniectura, aliis probata, *gratissima Delus*, vid. Var. Lect. Heynii. Ceterum miram dicendi rationem: *revinxit Apollo Delum Gyaro Myconoque* pro *mediam inter*

eas fixit, imitatus est hendecasyllaborum auctor, quem Petronium ferunt, apud Burm. Anth. Lat. T. I, p. 460, 64. *sedes stirpis, a qua nova Mox illam gemias deus ostendit Haec alia Gyaro ligavit, illae Constanti Mycono dedit tenendam.* *W.* veneramur urbem dietum, ut salutare, pro adire, ut salutamus eos, quos adiimus. — 80. De *Anio* conf. saltem Ovid. Met. XIII, 640 sq. — 82. Ex antiqua fabula repetendum, cuius vestigia servavit Servius: *Ad Anium Anchises ante Troicum bellum consultum venerat, an Salamina pteret, coines Priamo; unde et agnoscutur, sc. nunc ab Anio.* Eadem sequitur Ovid. l. l. — 83. *Iungimus hospitio dextras*, hospitii pristini iure, propter hospitium, quod inter Anchisen et Anium fuerat.

84-89. Notabilis cum brevitate significat poeta, Aeneas esse ingressum templum, adorasse deum et proceres fecisse. Latius evolvere Virgilii narrationem videtur Ovid. Met. XIII, 633-637. — 79. *venerabar*, adibam, *templa saxo structa vetusto*; quis dubitet esse *vetustum templum*? Arguitur tamen in hoc Macroh. III Sat.

Da propriam, Thymbraee, domum; da moenia fessis,
 Et genus, et mansuram urbem. Serva altera Troiae
 Pergama, reliquias Danaum atque inmitis Achilli.
 Quem sequimur? quove ire iubes? ubi ponere sedes?
 Da, pater, -augurium, atque animis inlabere nostris.

Vix ea fatus eram, tremere omnia visa repente, 90
 Liminaque, laurusque dei, totusque moveri
 Mons circum, et mugire adytis cortina reclusis.
 Submissi petimus terram, et vox fertur ad auris:
 Dardanidae duri, quae vos a stirpe parentum
 Prima tulit tellus, eadem vos ubere laeto 95
 Adcipiet reduces. Antiquam exquirite matrem.

6. — *Da*, indica, data fata, sup. I, 382. (Sed vid. Not. ad VI, 66. *W.*) — *propriam*, perpetuam, stabilem, firmam, Servius exponit. conf. Not. ad Ecl. VII, 31. — *Thymbraean* h. l. appellat, quia patrius erat deus; nulla alia quam poetica ratione, etsi aliter Grammatici. *Thymbraean* Troas vicus cum Apollini luco ac templo. Ge. IV, 323. v. Strab. XIII, p. 598, A. B. — *Et genus* inter cetera: domum, moenia, urbem, aliud esse nequit, quam locus generi futuro, posteritas originem ducat. Respondet igitur voci domus, quae sine certa sede esse potest nulla. Eadem stirps cum sede habenda pro altera Troia. — *reliquias Danaum*, qui Achivorum vim effugerant. conf. sup. I, 30. — 89. *Da pater augurium*. Pater h. l. Apollo, ut omnino maiores dii. augurium, pro oraculo, ut sibi. Oraculo autem, veterum mure, suus locus erat in novis sedibus quaerendis. cf. quae de Batto tradita apud Herodotum, et Callim. hym. in Apoll. 65 sqq. — *animis inlabere nostris*. Proprie Phoebus descendit in mentem

valis sul; insinuat se, vim suam, eius animo; h. l. etiam illis, quibus sorte data rem obscuram explicat et illustrat, *ἐπαίρει*.

90-93. Solemne est poëtae numinis, sortem edituri; praesentiam ita declarare, ut totam rerum naturam numen sentire moverique fiant. Commune id *ἐπιγυαλας* deorum in festis et sacris, quae in eorum honorem celebrabantur. Notum vel ex Callimachi II. in Apoll. pr. cf. Spanh. ad e. l. — *omnia* per singula redduntur: *liminaque laurusque*. — *Mons circum*, Cynthus. Nam templum sub monte situm. *cortina*, ἄλμος, operculum tripodis, *mugit*, vento subterraneo e specu, cui imposita erat, surgente; si quidem credere licet, ad Delphici tripodis instar haec fuisse adumbrata. cf. Spanhem. ad II. in D. v. 90. *adytis reclusis*, ipso templi penetrati per motum terrae patefacto. (cf. Not. ad VI, 81. *W.*) — *submissi petimus terram*, exquisitis, provolvimur; Lucretiano loquendi more. — 94-98. Oraculum, ambiguis obscurisque verbis magna cum arte conceptum, Italiam,

Hic domus Aeneae cunctis dominabitur oris,
 Et nati natorum, et qui nascentur ab illis.
 Haec Phoebus; mixtæque ingens exorta tumultu
 Laetitia, et cuncti, quæ sint ea moenia, quaerunt, 100
 Quo Phoebus vocet errantis, lubeatque reverli.
 Tum genitor, veterum volvens monumenta virorum,
 Audite, o proceres, ait, et spes discite vestras:
 Creta Iovis magni medio iacet insula ponto,
 Mons Idaeus ubi et gentis cunabula nostræ; 105
 Centum urbes habitant magnas, uberrima regna;
 Maximus unde pater, si rite audita recordor,
 Teucrus Rhoeteas primum est advectus ad oras,
 Optavitque locum regno. Nondum Ilium et arces
 Pergameæ steterant; habitabant vallibus imis. 110
 Hinc mater cultrix Cybelæ, Corybantiaque aera,

unde Dardanus originem habere ferebatur, respicit. v. inf. 463 sqq. Unde nomen *Dardanidae* commode hoc loco usurpatum visum est Macrobio 4, in Somn. Scip. 7. — *dari*, tot labores experti, πολυνεμέμονες, ubi pro ubertate, ex οὐδ' ἄρ' ἀρούρης, ut I, 534, h. l. pro ipso solo. Versus 97, 98, nobilissimi illi Homerici sunt II. v, 307. 308: Νῦν δὲ δὴ Αἰνείας βίη Τρώεσσι ἀνέστη, καὶ παῖδων παῖδες, τοὶ καὶ μετόπισθε γένονταί, quæ mihi verba Neptuni. Pro Τρώεσσι Maro exprimit lectum πάντοισιν (vid. Prooem. in Aen. p. 309 et 341. ff.) Memorabile est, quod h. l. Servius habet: a *Orphæo* hunc Homeri versum alterum esse sublatum. Item *Orphæus* de oraculo *Apollinis Hyperboræi* sc. sumsit. Probabile est, poetam aliquem, fortasse Euphorionem in *Chiliade*, hanc sortem ab *Orphæo* repetiisse. — Ad Anchisem referri scintillam auguralem iam ad 679 vidimus. Is male quidem, satis tamen

probabiliter sortem acceptam interpretatur. Nam *Teucris* origo ex *Creta* fuerat a nonnullis tradita. — *Volvens*, revolvens animo veteres historiae, — 103. Comparant illud *Odys.* β, 229: Κέλντε δὲ νῦν μεν, Ἱερήσιοι, ὅττι τιν εἶπα. — 104. *Expressus* locus ex *Od.* τ, 472 sqq. *cunabula*, origines vulgo, quæ communes fuere *Cretæ* et *Troiae*. — 106. *Centum urbes*, ἐκατόμολις II. β, 649. Res nota vid. *Meura*. de *Creta* I, 5. — 108. Ad promontorium igitur *Rhoeteum* descendit *Tenex*, sive ex antiqua narratione, sive ut poetice pro toto *Troiano* litore sit dictum. — 109. 110. Ex II. v, 216 218. *Dardanus* Κτίσας δὲ Δαρδανίην. ἀπὶ οὐρα Πίος ἱρή. Ἐν πεδίῳ πεπολεστο, πόλις μερόπων ἀνθρώπων. Ἀλλ' εἴθ' ὑπωρεῖας ὤκτες πολυπιδάσας ἰδῆς (hoc est, habitabant vallibus imis, ad *Idæ* radices). conf. *Strabonem* XIII, p. 592 (885) de illo loco *Homericæ* disparantem. optavit cf. I, 425. — 111. 112.

Idaeumque nemus; hinc fida silentia sacris,
 Et iuncti currum dominae subiere leones.
 Ergo agite, et, divom ducunt qua iussa, sequantur;
 Placemus ventos, et Gnosia regna petamus. 415
 Nec longo distant cursu; modo Iuppiter adsit,
 Tertia lux classem Cretaeis sistet in oris.
 Sic fatus, meritos aris mactavit honores,
 Taurum Neptuno, taurum tibi, pulcer Apollo.
 Nigraum Hiemi pecudem, Zephyris felicibus albam.

Fama volat, pulsum regnis cessisse paternis
 Idomeneia ducem, desertaque litora Cretae;
 Hoste vacare domos, sedesque adstare relictas.
 Linquimus Ortygiae portus, pelagoque volamus,

Hinc, ex Creta traducta in Troadem sacra Cybeles; declarata ea per partes: *Mater* deum, *cultrix* Cybeli montis, quae colit, inhabitat, *montem* Phrygiae, *Cybelen* dictum, vel *Cybelon* vel *Cybelum*. fuit eodem mons varie appellatus: τὸ Κύβελον vel Κύβειλλον, τὰ Κύβεια, ἢ Κυβέλλην vel Κυβέλην. — *Corybantum saltationes*, cum *cymbalis*; *nemus montis Idae*, h. e. nomen Idae in Troade ductum a monte Cretae, in quo illa sacra habebantur, ipsa *mysteria* Idaea; haec sunt *fida silentia sacris*, in sacris, h. est sacerorum — et in iis *Cybeles laetibus vectae* representatio. — 414. *Leggerem*, si per codices liceret, *hinc matris cultus* Cybeles. Lxx. — 415. *Placemus ventos*, sacra diis maris praesidibus faciamus, cf. v. 419; et petamus Cretam. — 418. *Honores*, docte pro victimis, quae in deorum honorem mactantur. *aris*, ad aras. (Ge. II, 380 *asper omnibus aris caeditur*. W.) — 419. Sunt dii, in quorum tutela Troia fuerat. cf. ad II, 204. — 420. *Temporibus sacrum*

fieri *agna*, tamquam minoribus diis, videbimus V, 772; *nigra* autem, respectu procellarum exitium minantium. Sed et Neptuno παραμύλων ταύρους mactant Pyllii Od. γ, 6. De sacris Vento Ventisque factis loca congesta v. a Cerda et aliis; sufficit Herodot. VIII, 489. c. n. Valk. Verba verius 120 fere eadem, quae Iliad. γ, 403 et v. 41 ex λ, 727.

421-423. Idomeneus, in Cretam redux factus (vid. Od. γ, 191. 192), a suis fuit exactus, tandemque, ut inf. v. 400 videbimus, in agro Sallentino extremae Italiae consedit. Res et causa varie in Νέστορι tradita esse videtur; si quidem diversae narrationes sunt Servii ad h. l., Strabonis X, p. 480; Schol. Odyss. v, 259. cf. inf. XI, 264. Alios vide ap. Meurs. Creta III, 4. — *adstare* pleniore ore quam esse. Nec vero sine consilio et causa haec de Idomeneo expulso interposita sunt; nam, si ille in insula fuisset, Troianis eam adire haud licuisset. — 424 *Ortygia* unum ex vastis nominibus Deli. Ceterum di-

Bacchatamque iugis Naxon, viridemque Donusam,
 Olearon, niveamque Paron, sparsasque per aequor
 Cycladas, et erebris legimus freta concita terris.
 Nauticus exoritur vario certamine clamor,
 Hortantur socii, Cretam proavosque petamus.
 Prosequitur surgens a puppi ventus euntis, 430
 Et tandem antiquis Curetum adlabimur oris.
 Ergo avidus muros optatae molior urbis,
 Pergameamque voco, et laetam cognomine gentem
 Hortor amare focos, arcemque adtollere tectis.

accessum Aenese ornatus exhibet Ov. Met. XIII, 679 sq., qui in ceteris Maronem ante oculos habuit, et totum Aenese cursum ex eo mutuatus est. — 425. *Naxon*, insulam, in qua, Baceho frequentiori solita, Bacchira turba bacchari solet, h. e. sacra Bacchica celebrare, in *iugis* insulae; inde et ipse locus dicitur poetis *bacchari*, βακχάρειν; passive, ut Ge. II, 487 *virginibus bacchata Lacaenis Taygeto*. Imitatur Claudian. XXXIII, lib. I, de R. Pros. 205: *ululatus Ide Bacchatur*, et Val. Fl. III, 20: *Dindyma sanguinea fomulum bacchata lacertis*. Ducta autem forma vocis e Tragicis, v. Longin. 15, §. 6. — *Donusam* insulam a colore marmoris *viridem* appellari, Servius monet, et Petroniū 133 *viridem Thason* comparat Cerda. Malim simpl. *silvosam* vel herbosam intelligere, qua specie praeternavigantibus illa occurrisset videtur. Sic *niveam Paron* a candidis marmoribus, quae passim in montium iugis longe conspici possunt vocari statim; eademque de causa *Cyclades omnino nivescentes et fulgentes* Horatio III, Carm. 28, 14; I, 14, 19. Adde in primis Diooys. Perieg. 530. — 427. *erebris freta consita terris*,

Sporadea esse possunt; omnino tamen pars maris Aegaei crebris insulis coarsita. Sed *consita* (quae lectio librorum plurimorum et optimae fidei atque Grammaticorum auctoritate firmata est) *freta* referendum ad angusta inter insulas (*erebras terras*) spatia, in quibus mare saevius assurgit. (Periculosa illa pars maris Aegaei navigantibus. vid. Val. Flacc. II, 622: *Parium infame frogosis vadis*. W.) — 430. Est ventus secundus, οὐρος πέπυς, ἱππεύς Odyss. I, 7. II. α, 479. *surgens*, oriens, cf. 481. v. h. I. Serv. Mox *Curetum orae*, terra, Creta, quae origines et mythos suos repetebat a Curetibus, qui Iovis natalibus interfuerant; ut adeo Cretenses religioes haberent et sacra antiquissima. *antiquis oris*: ut solent praeterea loca antiqua fama celebrata appellare *antiqua*. — *adlabimur*, simpliciter, adnavigamus, accedimus.

432-434. Locum designat novae urbi, Pergamo dictae, gentem, socios a Troia profectos, *laetam cognominem*, nomine urbis a pristina sua patria petito, hortor amare focos, domicilium sibi parare et privata lecta: sed maior vis inest verbo *omare*, usurpato de iis, qui libenter incolunt, sedem

Iamque fere sicco subductae litore puppes; 135
 Connubiis arvisque novis operata iuventus;
 Iura domosque dabam, subito quum tabida membris,
 Corrupto coeli tractu, miserandaque venit
 Arboribusque satisque lues, et letifer annus.
 Linquebant dulcis animas, aut aegra trahebant 140
 Corpora; tum sterilis exurere Sirius agros;
 Arebant herbae, et victum seges aegra negabat.
 Rursus ad oraclum Ortygiae Phoebumque remenso
 Hortatur pater ire mari, veniamque precari:
 Quam fessis finem rebus ferat, unde laborum 145
 Tentare auxilium iubeat, quo vertere cursus.

ut perpetuam futuram. arcemque attollere tectis, acropolim condere, more antiquiorum urbium, ut Thebarum, Athenarum. Proprium attolli de aedificiis in altum eductis, cf. sup. II, 185; attolluntur tecta arci; denique arx ipsa tectis. — 135-137. puppes. Cum a parte aliqua declarandae essent naves, proprie puppis dicta, cum subductarum in siccum navium pro-
 rae spectarent in altum. — operari est operam dare. — iura domosque dabam: domos, h. e. locum domicilii statuendis, agrosque assignabam; et dabam iura, leges et instituta condidimus, utpote in nova colonia. — 137-142. ornati versus, in primis vs. 140. qui tamen ex Lucretio V, 987 et Ennio (v. Column, ad eius fragm. p. 53) est adumbratus. Porro totum locum ante oculos habuit Statius Theb. I, 632 sqq. H. μάστιξ fuit illa pestilentia, utpote ab aëre corrupto (138) orta et propagata. W. Venit, quod fere de malis calamitatibusque ingruentibus ponitur (Aeschyl. Pers. 417: συμφορὰν στρατῷ ἔλθιν. W.) membris arboribusque satisque lues

(quod eleganter, ut mox seges aegra, abs aëris miasmate ad arbores vegetesque, tetro solis aestu exstas, tractum) — corrupto coeli tractu, aëris plaga, regione, ut alibi, h. e. aëre, cuius corruptela, v. c. ex humido calore, lues oriri solet. Alia est Burmanni interpretatio, tractum ductum, haustum aëris esse. Laudat egregie ad rem Lucret. VI, 4126; Lucan. VII, 412. — anima dicitur relinquere nos, et nos animam; utrumque recte, sed exquisitius hoc, adeoque poeticae dictioni adcommodatius. Canicula autem et h. l. pro aestu coeli, qui cum eius ortu ingruit (cf. Serv. et v. sup. ad Ge. IV, 425), atque pro pestilentiae causae; quod passim apud veteres occurrit. cf. Apollon. II, 518. — 143-147. Agendi ratio est similis II. α 62 sq. — veniam precari, placare deum, conf. ad I, 519, ut ille vero edicat, quam finem fessis rebus, calamitatibus, (fessae res sunt proprie res afflictae. Plin. II. N. II, 7: Vespasianus Augustus fessis rebus subveniens. W.) ferat, oraculo monstret, unde iubeat tentare auxilium laborum,

Nox erat, et terris animalia somnus habebat.
 Effigies sacrae divom Phrygiique Penates,
 Quos mecum a Troia mediisque ex ignibus urbis
 Extuleram, visi ante oculos adstare iacentis 150
 In somnis, multo manifesti lumine, qua se
 Plena per insertas fundebat luna fenestras;
 Tum sic adfari, et curas his demere dictis:
 Quod tibi delato Ortygiam dicturus Apollo est,
 Hic canit, et tua nos en ultro ad limina mittit. 155
 Nos te, Dardania incensa, tuaque arma secuti,
 Nos tumidum sub te permensi classibus aequor,
 Idem venturos tollemus in astra nepotes,
 Imperiumque urbi dabimus. Tu moenia magnis
 Magna para, longumque fugae ne linque laborem. 160

qua ex re pelere remedium malorum, scilicet pestilentiae.

147. Novum visum Aeneae per quietem obiectum; quo edocetur, non Cretam, sed Italiam ipsi esse destinantem sedem. De Penatibus conf. sup. ad Aen. II, 293. Sunt illi *divi*, et quatenus eorum species est oblata, sunt *effigies sacrae divorum*, h. simulacra, ante oculos iacentis pro ante oculos meos. In somnis, per somnum, per quietem. (Et in pedestribus scriptoribus frequens est *videri in somnis* de somniantibus, qui quasi vigilantes aliquid vident. Cie. de Divinat. II, c. 70, *visus est in somnis curru vehi*. Heynius in recentissimam editionem intulit *Isonomis*, ut Virgilius dicat, *vigilanti Aeneae specira deorum apparuisse*; hoc postulare et *Penates multo manifestos lumine lunae*, quae se per fenestram immiserit, et verba 173, *Nec sopor illud erat*. Si hoc, mutabis not. Heynii ad 172. *W.*) — 152. *insertas fenestras*

h. e. aperturas, *insertas parietibus*; ut II, 482 in foribus lato *dedit ore fenestram*. Simili modo *ruinas*, fores, porta, sunt intervalla inter duo postes, quibus valvae obducuntur. Nec de fenestris nostro more, ac sensu est cogitandum. — 155. *tua ad limina*. Atqui servabantur iam in Aeneae domo? Scilicet de ipso cubiculo *limina* accipienda. — 156-158. *Nos — Idem tollemus* etc. — *tua arma*, non proprie, sed imperium, ductum; *mox sub te*, h. e. te duce. — *tollemus in astra*, non ad Caesaris apotheosin, ut iam Servius, mox alii, sed ad summum potentiae fastigium refero, quod fere cum gloriae ac summae summo fastigio coniunctum esse solet, de quo proprie illa dicuntur, et adiungitur 159 *imperiumque urbi dabimus*. — *moenia* non male referas ad Lavinium, ab Aenea conditum. *Magna* enim sunt propter magnarum rerum seriem, ex huius urbis primordiis ortarum, cf. II, 294, *his*

Mutandae sedes. Non haec tibi litora suasit
 Delius, aut Cretae iussit considerare, Apollo.
 Est locus, Hesperiam Graii cognomine dicunt:
 Terra antiqua, potens armis, atque ubere glebae;
 Oenotri coluere viri; nunc fama, minores 163
 Italiam dixisse ducis de nomine gentem.
 Hae nobis propriae sedes; hinc Dardanus ortus,
 Iasiusque pater, genus a quo principe nostrum.
 Surge age, et haec laetus longaevo dicta parenti
 Ilud dubitanda refer: Corythum terrasque requirat
 Ausonias. Dictaea negat tibi Iuppiter arva. 174
 Talibus adtonitus visis ac voce deorum,
 (Nec sopor illud erat, sed coram agnoscere voltus,
 Velatasque comas, praesentiaque ora videbar;

(Penatibus) moenia quare, *Magna pererrato statuas quae denique ponto.* Si tamen, quia ubi, quod modo antecedit, ad Romam spectat, etiam moenia magna de Roma sunt accipienda; nam, etsi haec Aeneas non condidit, potest tamen parare ea a poeta dici, quatenus ea omnia exsequitur, quae condendam urbem eventu antecedere fatale erat. *magnis*, h. e. nepotibus, ad tantam imperii opumque magnitudinem perventuris: — neve propter molestias detrecta navigationem ad ulteriora loca. — Mox v. 162, *Cretae considerare* pro in Creta, docte. (Sed eam pedestres etiam scriptores frequentant constructionem, Liv. 31, 22, *Corythae clavis subducta* est. Add. 31, 15. Tacit. Ann. 1, 4. IV.) — 163-166. Iidem versus in textu erant supra lib. I, 530-533. — 167. *Hae nobis propriae sedes.* Supra ad Apollinem v. 85. *Da propriam, Thymbrace, domum.* Dardani origo ex Italia secundum veterem mythum petita, et quidem ex Etruria a Co-

rytho s. Cortona urbe. *Iasius pater*, si de Dardani patre accipias, habent verba a quo expeditam interpretationem. Sed magno cum consensu Italici et Graeci mythi Iasium Dardani fratrem tradidere, cum quo in Samothraciam abiit, ut adeo pater respectu posteritatis dictus sit iam cum propria a Dardano ducti sint Troiani, tamen, ut poeta, quamquam minus accurate, rem cum utroque communicare poterat. Doctius autem erat pro a quibus dicere, modo minus usitato, a quo; ut saepe poetae, Horatius perpetuo, duobus subiectis singulare verbum adiciunt. *princeps* h. l. auctor stirpis vel generis. *Corythum* de ipso rege ac conditore Cortonae accipit Cluver. Ital. ant. p. 532. Ita conditor dictus pro urbe, et h. l. pro tota Italia, saltem pro Etruria et finitimo Latio, positum. inf. IX, 40 *extremas Corythi penetravit ad urbes.* Iam *Dictaea arva* v. IV. Georg. 152. — 172-189. Aeneas expergefactus visum religiose expiat, mox patri

Tum gelidus toto manabat corpore sudor) 175
 Conripio e stratis corpus, tendoque supinas
 Ad coelum cum voce manus, et munera libo
 Intemerata focis. Perfecto laetus honore
 Anchisen facio certum, remque ordine pando.
 Adgnovit prolem ambiguum geminosque parentis, 180
 Seque novo veterum deceptum errore locorum.
 Tum memorat: Nate, Iliacis exercite fatis,
 Sola mihi talis casus Cassandra canebat.
 Nunc repeto haec generi portendere debita nostro,
 Et saepe Hesperiam, saepe Itala regna vocare. 185
 Sed quis ad Hesperiae venturos litora Teucros
 Crederet? aut quem tum vates Cassandra moveret?

exponit, qui, efflati Cassandreae recordatus, parere viso lubet. Ita Creta disceditur. (Vide an *aspor*, *ēvap*, sit somnium yasum. Ceterum post somnia visa precibus et muneribus deos placare solebant Graeci — cf. Soph. Electr. 634 sqq. Aeschyl. Pera. 245 — et Romani, vid. Tibull. 4, 5, 43. *W.*) — 175. *Velatae comae*. Erat igitur Penatium caput villa redimitum. — 175. Ad Ennii ductum ap. Macrobi. VI, 4. — 176. *Conripio*, surgo celestissime. — 177. *munera intemerata*, vinum purum (*munera intemerata* suot integra et pura, sine vitio et labe. Recordaberis verborum *egregius*, *eximius*, *lectus* in sacris usurpatorum *W.*), rite libatum. Quod *munus*, idem *honor*. — 180. 181. Agnovit duplicem Troianorum ortum ac stirpem, alteram a Dardano, alteram ductam a Teucro: adeoque *ambigua proles* ipsi sunt Troiani, qui et Dardani et Teuceri (hi suot *gemini parentes*) genus erant. Agnovit porro Anchises in interpretando Apollonio Delii oraculo, cum *antiqua mater* et

prima tellus esset exquirenda, se *deceptum* esse *novo errore veterum locorum*, h. e. errore circa interpretationem locorum veterum; quod duas terras, a quibus stirpis Troianae auctores olim originem traxisse vetus fama erat, non distinguisse, sed, alterius adventus, Dardani scilicet, ex Italia immemor, in altera terra, unde Teucer venit, tantum haesisset. Igitur *vetera loca*, terrae vetere aliqua fama celebratae, utpote eae, unde Troiani originem haberent; et *novus error*, ornate, quatenus ab eo seriore aevo erratum est circa haec loca interpretaoda. Satis expeditos videtur locus, vexatus a Servio aliisque. — 183-188. cf. inf. X, 67, 68, Cassandreae vaticiniis nunquam creditis egregie utitur poeta. *tales casus*, hanc nostri generis sortem, ut ad Hesperiam, unde Dardani generis auctor fuit oriundus, nobis sit revertendum. — 184. 185. Nunc bene *repeto* memoria, eam *portendere*, praedicere, hoc esse *debitum*, fato, generi nostro, et multum

Cedamus Phoebo, et moniti meliora sequamur.

Sic ait; et cuncti dicto paremus ovantes.

Hanc quoque deserimus sedem, paucisque relictis 190
Vela danus, vastumque cava trabe currimus aequor.

Postquam altum tenuere rates, nec iam amplius ullae
Adparent terrae, coelum undique, et undique pontus;
Tum mihi caeruleus supra caput adstitit imber,

Noctem hiememque ferens; et inhorruit unda tenebris.
Continuo venti volvunt mare, magnaue surgunt 196
Aequora; dispersi iactamur gurgite vasto.

Involvere diem nimbi, et nox humida coelum

Abstulit; ingeminant abruptis nubibus ignes.

Excutimur cursu, et caecis erramus in undis. 200

Ipse diem noctemque negat discernere coelo,

eam memorare Ilesperiam et novum regnum in Italia. — 188. Comparant, sed duntaxat ad sensum, Iliad. α, 216. — 190. *paucis relictis*, recte. Nam fuit urbs Cretae, Pergamum. — 191. Η δ' ἔστ' ἔτι κατὰ χῆμα aliquoties Homerus. v. ad Il. α, 483.

192—195. Versus paucis variati V, 8—11 iterum leguntur. Non tam laetologia in his, sed copis poeticae et ornatus. Sane illa: *et inhorruit unda tenebris* de mari nigrescente, iam in illo *Noctem ferens*, h. e. tenebris coelum obducens, confluentur. Sed quis, nisi omni carminis suavitate sublata, poetam rem sensibus ferendis idoneam primum simpliciter exponere, mox eodem ornatus, gravius, copiosius, declarare posse, negat? H. — 194. Subito imber exortus noctem et tempestatem attulit. C. — *Inhorruit unda tenebris*. mare horret, exasperatur; fluctibus motis nigrescentibus. (cf. Not. ad Ge. I, 314. JF.) Tempestatem autem ortam puta flecentibus Peloponnesi promontoria, quod

Vlyssi accidisse fertur Odyss. 4, 80: nam ibi mare undosum, aestus et procella, ex Aegaeo Ionium mare petentibus etiam nunc sollicitudinem faciunt. — *caeruleus, niger*, supra caput adstitit imber, ex Hom. Odyss. μ, 405 sq.: item ξ, 301 sqq. explicandum, unde totus locus hic et inf. V, 8 sqq. expressus, ἃς τότε κατέβη ἐπὶ τὸν Ἰσθμὸν Κρητῶν Νεὸς ὑπερ γλαυρῶς. Etiam alias κατ' ἄκρας, a vertice, ἐκείτων ἄλλα, vel τὸ χῆμα. v. sup. ad I, 114. Max magna aequora, grande voc., h. e. magni fluctus; et gurgis sup. I, 118. — 198—202. *Involvere diem nimbi*, procellae adpectum coeli lucemque ac solem eripiunt. nox humida, tenebrae ex pluvia; cf. sup. I, 88. 89. Fulmina ingeminant se abruptis nubibus, conf. sup. Ge. III, 259. Fulmine nubes, coelum, rumpi, abruppi, scindi, findi, dicitur. Alia ipsam fulmen rumpit, sc. se, erumpit. Haec tenenda in poetis. — 200. *Excutimur*, avertimur a cursu. — *caecis in undis*,

Nec meminisse viae media Palinurus in unda.
 Tris adeo incertos caeca caligine soles
 Erramus pelago, totidem sine sidere noctes.
 Quarto terra die primum se adtollere tandem 205
 Visa, aperire procul montis, ac volvere fumum.
 Vela cadunt; remis insurgimus; haud mora, nautae
 Adnixa torquent spumas, et caerula verrunt.
 Servatum ex undis Strophadum me litora primum
 Adeipiunt. Strophades Graio stant nomine dictae 210
 Insulae Ionio in magno, quas dira Celaeno,
 Harpyiaeque colunt aliae, Phineia postquam
 Clausa domus, mensasque metu liquere priores.
 Tristius haud illis monstrum, nec saevior ulla
 Pestis et ira deum Stygiis sese extulit undis. 215
 Virginei volucrum voltus, foedissima ventris

ignoto in mari, incerto. — 202. Densissimae tenebrae vel Palinurum ipsum, *ἐμπριζός*, scieotissimum rei nauticae reddiderunt inscium diei et noctis: nequibat eoim diem a nocte discernere, nec viae aut officii sui meminisse; adeo malum praesens sensus omnes occupaverat! C. — 203. *incertos dies*, per quos fit navigatio incerta, propter caliginem. Servius heue, obscuros, ut Aen. VI, 270, *incerta luna*. Ante oculos autem locus Odyss. ε, 388 sqq. cf. ι. 74 sqq. et multo magis Apollon. IV, 4694 sqq.

205—208. Pulchri versus ad veritatem sensus in prospectu terrae ex alto. Terra *aperit* montes, dum in conspectum illi veniunt, *volvere fumum*, cf. Odyss. x, 99 et al. incensis passim ignibus in habitationibus agrestium et pastorum. — *Vela cadunt*, demittuntur, ut, quemadmodum fit in locis vadosis, remis ad

terram agator oavis. *remis insurgimus*, dum elevatur corpus ad magnum oisum, exquisitum, sed diversum a locutione *incumbimus remis*. conf. inf. 560. V, 489. — *spumas*, *caerula*, pro mari. Adumbrati versus ex Enoii Aonol. XIV. vide Fragin. Eon. p. 103. 104. — 210—215. *Strophades* insulae duae in mari Ionio, ex adverso Peloponnesi ante Zacynthum sitae; olim *Plotae* dictae. Sed, propulsis ex Phinei domo ad eas usque insulas Harpyiis, Boreae filii *Ἰνδρῆτες* καὶ ἐνὶ νῆξ, unde *Ἰνδρῆτες* dici coeperunt. vid. Apollon. II, 285—296 sq. Apollod. I, 9, 24 ibique Obs. p. 77 sqq. Maxio magno non argutandum. Dictum ut omnino mare magnum, terra magnus. — 213. *clausa domus*, h. e. ex domo Phioei expulsae a Zetho et Calai. — 215. *ira deum* h. e. res, quae ab ira deum venit, a diis iratis immittitur. — 216—218. Occurrunt similes Har-

Proluvies, uncaeque manus, et pallida semper
Ora fame.

Huc ubi delati portus intravimus, ecce
Laeta boum passim campis armenta videmus, 220
Caprigenumque pecus, nullo custode, per herbas.
Inruimus ferro, et divos ipsumque vocamus
In partem praedamque Iovem. Tum litore curvo
Exstruimusque toros, dapibusque epulamur opimis.
At subitae horrifico lapsu de montibus adsunt 225
Harpyiae, et magnis quatiant clangoribus alas,
Diripiuntque dapes, contactuque omnia foedant
Inmundo; tum vox tetrum dira inter odorem.
Rursum in secessu longo sub rupe cavata,
Arboribus clausi circum atque horrentibus umbris,
Instruimus mensas, arisque reponimus ignem. 231
Rursum ex diverso coeli caecisque latebris
Turba sonans praedam pedibus circumvolat uncis,
Polluit omne dapes. Sociis tunc, arma capessant,

pyiarum effigies in anaglyphis et gemmis; *ventris proluvies*, sic salis honeste pro sordibus effusis. *uncae manus*, ungues: γαρψυρονχες enim Harpyiae. inf. 233 *pedibus uncis*. — 219 sq. Habuit poeta ante oculos episodum Odys. μ, 262 sqq., de armentis in insula Solis; qui locus conferendus. — *laeta armenta*, pinguis iam Serv. exposuit; scilicet eadem adspectu *laeta*, καλὰ, ut *seges* et alia. — *caprigenumque pecus*, ex Pacuvio et Attio ductum, pro capria — *nullo custode*, scil. erant armenta consecrata alicui numini, ἀστυμένη, ἀστυμένη, nunc Harpyiis: quapropter illae de iniuria laeta queruntur vs. 247. — 223. *In partem vocamus honestius quam participem facimus*. *In praedam vocamus*, partem carniū

tostarum religionē apposituri. — 224. *toros*, vernal rem lenem, cespitem. — 225. *Lapsu*, volatu, ut saepe, *adsunt*, adstant. Mox vox *dira*, stridor. — 229. *Secessu longo*, longe distanti. — 231. *aris* simpl. focis; sed alterum vocabulum gravius. *H. arisque repon.* Verba proprie dicta puto. Nam cum ea Homeri carminibus, in dapibus apparandis diis debita in aris semper fere oblata esse, constet, Virgilin, ne rem sacram lollies describeret, versus 224 oblationem portionis deorum omissam, et hoc loco paucis tantum memoratam esse, verisimile est. Praepositum igitur verbi *reponimus* ad id spectat, quod semel factum iam erat. II. Vossius ad Ge. IV, 378, *reponimus ignem* non recte explicuit. — *Polluit* plus

Edico, et dira bellum cum gente gerendum: 235
 Haud secus ac iussi faciunt; tectosque per herbam
 Disponunt ensis, et scuta latentia condunt.
 Ergo, ubi delapsae sonitum per curva dedere
 Litora, dat signum specula Misenus ab alta
 Aere cavo. Invadunt socii, et nova praelia tentant,
 Obscenae pelagi ferro foedare volucres.
 Sed neque vim plumis ullam, nec volnera tergo
 Adciipiunt, celerique fuga sub sidera lapsae
 Semesam praedam et vestigia foeda relinquunt.
 Vna in praecelsa consedit rupe Celaeno, 245
 Infelix vates, rumpitque hanc pectore vocem:
 Bellum etiam pro caede bouum stratisque iuven-
 Laomedontiadae, bellumne inferre paratis,
 Et patrio Harpyias insontis pellere regno?
 Adcipite ergo, animis atque haec mea figite dicta.

quam contingit. *H.* — 236. variavit vulgare iussa faciunt. Similis ornatus infra 561. *Haud minus ac iussi faciunt.* W. 238—244. sonitum, clangorem clarum, vs. 226. *Misenus* tuthicen classis. Inf. VI, 464. 265. *foedare*, ut foedent, caedant, vulnarent, obscenas, foedas visu olfactuque, etiam cum respectu ad proluviem ventris, *volucres pelagi*; ex alto enim advolant. Servius eo refert, quod Ponti et Terrae, seu, secundum alios, Neptumi proles habitae fuerint. Ponti dicendae erant oeples secundum Hesiodum, cf. Apollod. I, 2, 6; et hoc sequi possumus, nec impedit, quod *Stygis undis* v. 245 provenisse dixerat. Haec enim est poetarum dicendi ratio, ubi de melaerei origine agitur. *H.* *Foedare* per appositionem adiectum substantivo *praelia*. Ge. IV, 554. *Hic vero ubi tum ac dictu mirabile monstrum Ad-*

spiciunt — *toto stridere apes utero W.*
 — 245. Quem poeta in hoc secutus sit, ut unam Harpyiarum satidicam induceret, non liquet. *infelix vates* simpl. dira, sinistra. Servius: novitia infelicitatis, ut Il. α, 406. *Μάρτι κῆρυξ*. — *rumpit vocem* sup. II, 429.
 — 247. Ingeciose ab armentis caesis petitur tum causa, cur foederint epulas, tamquam pro poena, tum praedictio sanis futurae. — 250-552. *Ἀλλὰ δὲ τοι ἴψῳ, σὺ δ' ἐνὶ φρεσὶ βῆλλας ὄρνυ*, Iliad. α, 297, et alibi. Porro Apollinem, quae dieit, a Iove habere, res nunc nota. Verba ea Aeschyli fabula, quae λέποναι inscripta, petita esse vult Macrobius V Sat. eal. Πατρός προφῆτας ἐστὶ Λοξίης Διός. et — ταῦτα γὰρ πατρὶς Ζεὺς ἔγκειται Λοξίᾳ θυπνέματι. *H.* verba Πατρός — Διός alibi apud Aeschylum exstare notavit Macrobius. Verum autem in Eumaeoidibus 49 ita legi-

Quae Phoebus pater omnipotens, mihi Phoebus Apollo
 Praedixit, vobis Furiarum ego maxima pando :
 Italiam cursu petitis; ventisque vocatis
 Ibitis Italiam, portusque intrare licebit;
 Sed non ante datam cingetis moenibus urbem, 255
 Quam vos dira fames nostraeque iniuria caedis
 Ambesas subigat malis absumere mensas.
 Dixit; et in silvam pennis ablata refugit.
 At sociis subita gelidus formidine sanguis
 Deriguit; cecidere animi, nec iam amplius armis, 260
 Sed votis precibusque iubent exposcere pacem,
 Sive deae, seu sint dirae obscenaeque volucres.
 Et pater Anchises passis de litore palmis
 Numina magna vocat, meritosque indicit honores.
 Di, prohibete minas; di, talem avertite casum, 265
 Et placidi servate pios. Tum litore funem

tur: *Διὸς προφῆτης δ' ἔστι Φοῖβος ἅπ-
 τος W.* Furiarum ego maxima, sci-
 licet confusae passim fuere Harpyiae
 cum Furiis. Inter has autem alia est
 natu maior et minor. v. e. Euripid.
 Iphig. in T. 970. — 253–257. *ventis*
vocatis doctius quam ventum secun-
 dum nacti. Scilicet *vocant* ventum
 nautae, dum velis excipiunt; ut ap-
 pareat, v. e. inf. V, 211: VIII, 707.
 708. (*venti vocati* videntur esse veni
 precibus et sacris *vocati*, h. e. secun-
 di, conf. 120. *W.*) — *datam*, satis
 concessam, ut bene Serv., vel prae-
 dictam. Aen. I, 382, *data fata secun-*
tur. — 255. Sedes certas non habe-
 bitis, antequam meas comederitis.
 Eventum res habebit VII, 116. — *no-*
strae iniuria caedis dictum cum vi;
 assumens enim animo ultio et poena
 luie iniuriae debita. — 260. 261. *Ex-*
poscere pacem, veniam commissorum,
 placare eas. Inversa est oratio; prin-

cipio poenae animo insidebant haec
 verba: *nec iam armis, sed votis pre-*
cibusque agere; alterum hoc sic ex-
 tulit: *sed votis precibusque deorum*
pacem exposcere, h. propitiā earum
 voluntatem. — 263–267. *Honores*,
 ut modo v. 178: nunc ul diis sup-
 plicet et vota faciat. *H.* Ad vota facta
 retulit Heynius; cui rei haud scio an
 usus verbi *indicit* obstat. *Indicit ho-*
norem est sacra fieri iubet Anchises
 ad deos placandos, ut mala denun-
 tiata avertant. Aen. I, 632, *divum*
templis indicit honorem Dido. *W.* —
minas, malum sinistro vaticinio de-
 nuntiatum. — *et placidi servate pios*;
 ornata oratio pro tenui *servate nos*.
 — *solvere funem*, τὰ πρὸς πύματα, vel
 τὰ πύματα, ut in Orphic. 621. 632:
 at *rudentes excussi*, evoluti, anten-
 narum sunt, ad vela pandenda. Non
 sine iudicio Anchisae auctoritate hic
 263–67, et infr. 472, et alibi res

Deripere, excussosque iubet laxare rudentis.
 Tendunt vela Noti; ferimur spumantibus undis,
 Qua cursum ventusque gubernatorque vocabant.
 Iam medio adparet fluctu nemorosa Zacynthos, ²⁰⁷
 Dulichiumque, Sameque, et Neritos ardua saxis:
 Effugimus scopulos Ithacae, Laërtia regna,
 Et terram altricem saevi exsecramur Vlixi:
 Mox et Leucatae nimbose cacumina montis,
 Et formidatus nautis aperitur Apollo. ²⁷⁵
 Hunc petimus fessi, et parvae succedimus urbi:
 Ancora de prora iacitur, stant litore puppes.
 Ergo insperata tandem tellure potiti,

parari facit poeta. — 268. *Tendunt vela Noti*. Επρησεν δ' ἄνεμος μίσρον ἱστῶν Odys. β, 427 et al. *ferimur* — *vocabant*. Conf. Odys. λ, 40. — 270-273. Δουλίχιόν τε Σάμην τε καὶ Ὀλύμπου Ζάκυνθος, Odys. ι, 24. ἐν ὧσιν τε Ζακύνθῳ occurrit et alibi. At Σάμη lectum fuit etiam a Virgilio, contra atque Apollodorus volebat apud Strab. X, p. 453 D. Sane communis nomen *Samos* etiam ap. Homerum, quae deinceps Cephallenia. *Dulichium* est prope Cephalleniam, unde etiam nunc parva *Cephallenia*, vel *Teaki*, appellatur. cf. *Wheeler* p. 35 sqq. *Neritos* Virgilio videri potuit diversa ab Ithaca insula, ut Melae II, 7; potest tamen etiam *Neritos*, quo nomine Ithacae mons est appellatus, ad designandam Ithacam positus esse, quae mox diserte ipsa inmemoratur. — *scopulos Ithacae* *Iliad.* γ, 200, 201. Λαιρτιάδης πόλιος Ὀδυσσεύς, ὅς τράπη ἐν δήμῳ Ἰθάκης, κραναῆς παρ' ἰούσης. Ex eodem loco fluxisse videntur *Laertia regna* — *Et terram altricem Vlixi*. Tum pro praetera navigans gravior

dictum *exsecramur*. — 274. 275. *Leucates*, ὁ Ἀνωκῆρας, nobile amantium saltu promontorium Leucadis, seu Leucadiae, olim peninsulae, postea insulae. Hoc *aperitur* (conf. inf. ad 411), in conspectum venit, et *Apollinis fanum*. Interpretes, a Servio inde, quantum video, haec iunctum de uno loco, de Apollinis templo Leucatae imposito, accipiunt, quod sane Strabo lib. X, pag. 452 B memorat. Verum tum situs promontorii in australi parte Leucadiae et urbis in septentrionali: tum ea, quae sequuntur: quod ad hoc *fanum* *appulerint*, *urbemque intraverint*, *ludosque Actiacos celebraverint*, meo qualicunque iudicio ad alterum promontorium ipsis sinus Ambracii faucibus praetextum ducunt; in quo sinu et promontorium Actium (quod ab ipsis faucibus prospici posse necesse est) et Actium oppidum et portus et fanum Apollinis Actiaci. v. Strab. lib. X, p. 454 D: VII, p. 325 A: Thucyd. lib. I, c. 29. Et si Virgilius Augusto blandiri voluit, ut ipsa res docet, propter victoriam Actiacam,

Lustramurque Iovi, votisque incendimus aras;
 Actiaque Iliacis celebramus litora ludis. 280
 Exercent patrias oleo labente palaestras
 Nudati socii. Iuvat evasisse tot urbis
 Argolicas, mediosque fugam tenuisse per hostis.
 Interea magnum sol circumvolvitur annum,
 Et glacialis hiems aquilonibus asperat undas. 285
 Aere cavo clipeum, magni gestamen Abantis,

in cuius memoriam ludi Actiaci quinquennales instituti erant (conf. Dio Ll. pr.), alius locus ab ipso poni nequii. Troiani litus legentes ad Anactorium pervenerunt, unde prospectus Actii patet. *formidatum autem nudis*, cum propter saxa, tum ventorum pugna omne apparet esse promontorium. De templo Apollinis in loco edito sito conf. Sueton. Octav. 96. extr. ibique Itapp.

279. Antequam ludorum sollemnia rite celebrari possint, expiatione et lustratione opus est. *Lustramur Iovi*, invocato Iove, cui sacrum piscinare offertur. Quaeritur tamen, cur Iovi, non Apollini, cui ludi ipsi instituti esse debuere? Varia commenta vides in Servianis. Sed primum observare in promptu est; sollemne fuisse piscis hominibus, ut in sacris cuiusque deorum factis Iovem in partem vocarent. Porro expiationes et lustrationes proprie ad Iovem referuntur, quippe ultorem et vindicem caedis omnisque piaculi, quod expiandum est. cf. Apollon. Rhod. IV, 699. 700 sq. Piaculum in Harpyias commissum potes cum Servio sigillatim huc trahere. — *votis incendimus aras*, docte, ignem in aris, vel impositum tuis et victimam; *votis*, votorum persolvendorum causa. Nam *siç σύχαριται* instituti ludi, ideo subdit: *inuit eva-*

sisse tot urbes etc. Si tamen vota pro ipsa victimis accipias, ut *dona*, ferri et hoc potest. (Prius praefero IV.) — 280. Proprie ludi Actiaci celebrari dicendi erant. Sed exquisitius, quoniam locus ipse hominum frequentia celebrari dicitur, *litus Actium*, h. e. Actiacum, memoravit, et ludos Iliacos Troiani ritu habitos. (Val. Fl. I, 423, *seculo celebrantem litora ludo IV.*) Videntur autem iam antiquitus ludi ad Actium celebrati esse, quos posita commode in rem suam vertit. — 281-283. *exercent palaestras*, pro ludis gymniciis. *Oleo labente*, exquisite, quod dilabitur, diffinit, corpori illitum. (*evasisse urbes* cf. not. ad II, 734. IV.) *fugam tenuisse*, ut inf. 686 *cursum tenere*. Bene Serv. *felicitate navigasse*. — 284. *Sol circumvolvitur annum*, peracto annuo solis cursu. *magnum annum*, simpl. ad ornatum, quoniam multos dies intra se continet, ut iam alias notatum; conf. sup. I, 269. *asperat*, exasperat, *άγριοι*, procellarum ira. Exlerat annus a Troia capta quiescit. — 286. Attingit morem veterem, qui passim tropaea excitabant, appensis armis, et imprimis sculis, cum titulo glorioso rerum gestarum. Ex quo more Aeneas Abantis scutum erigit, affigitque positis Actii. C. Clipeos votivos, cum titulo inscripto, inter donaria su-

Postibus adversis figo, et rem carmine signo:

Aeneas haec de Danais victoribus arma:

Linquere tum portus iubeo, et considerare transtris.

Certatim socii feriunt mare, et aequora verrunt. 290

Protenus aërias Phaeacum abscondimus arces,

Litoraue Epiri legimus, portuque subimus

Chaonio, et celsam Buthroti adcedimus urbem.

Hic incredibilis rerum fama occupat auris,

Priamiden Helenum Graias regnare per urbis, 295

Coniugio Aeacidæ Pyrrhi sceptrisque potitum;

Et patrio Andromachen iterum cessisse marito.

apenas esse notum. Abantem ducem Achæorum, fortasse ex Abantibus Euboeæ, ab Aenea caesum et spoliatum credere licet. — 287. *adversus*, ornat; in templi aditu. *carmen*, de uno versu, tenere te non debet. *haec arma*, hunc clipeum, consecravit: *Δαναίης ἀπὸ τῶν δαναιῶν* ut in simili re saepe: v. c. apud Pausan. lib. I, 43. p. 31. — 289-293. *portus*, portum Actiscum, v. ad v. 274-275. *considerare transtris*. Saepe Homer. ἐνὶ κλισίῃ καὶ κλισίῳ. *Mox feriunt mare*, ut toties τῶν περὶ ἄλῃα. — 294. *abscondimus*, prætervelimur Corecyram et a tergo relinquimus, eodem modo, ut sup. v. 275 *aperitur*. cf. inf. ad 414. *aeris Phaeacum arces*, montes Corecyrae, ὅσα σιστόντα Γαίης Φαιήκων Odyss. 8, 279, *portu Chonio*, est portus Pelodes ad Buthrotum Epiri, Chaonibus quondam habitatae. *II. portu subitus* pro vulgari: portum subimus. Constructio non magis vexabit grammaticos, quam IV, 373, *eiectum litore*, aut sup. 435, *sicco subductae litore puppes*. Sunt qui malint *portu pro portui* accipere. *W.*

294-305. Heleni et Andromache

occursum in Epiro. Audito, Helenum has terras tenere, ad eum visendum pergit Aeneas; incidit in Andromachen inferias ferentem Hecatori suo; comperit ex ea fortunæ casus, quos illa subierat; et ab Heleno vate navigationis suae ordinem usque ad novas in Italia obtinendas sedes edocetur. — Coniuge et regno Pyrrhi esse potitum Helenum, Pyrrhi, qui Troiam everterat, Helenum, Troianum et Priami filium, mirae rerum vires! Episodium, quod sequitur, de Andromache equidem inter felicissima et pulcherrima referendum esse arbitror, cum ad affectum, tum ad ornatum. Tragicum spiritum facile agnoscas. Converta narrationem in drama: singe Andromachen inferias ferentem te videre; singe inquentem audire. Si perveneris ad illa: *aut si lux alma recessit, Hector ubi est?* palpitare pectus in sinu senties. *patrio marito* eisdem originis, sc. Troinae. Erat Helenus Hectoris frater. In verbo *orassae* arguantur interpretes post Serv. Nil aliud est, quam in matrimonio haberi, vel relictam esse, venisse in potestatem alterius

Obstupui, miroque incensum pectus amore
 Compellare virum, et casus cognoscere tantos.
 Progredior portu, classis et litora linquens; 309
 Sollemnis quum forte dapes et tristia dona,
 Ante urbem in luco, falsi Simoentis ad undam,
 Libabat cineri Andromache, Manisque vocabat
 Hectoreum ad tumulum, viridi quem cespite inanem,
 Et geminas, causam lacrimis, sacraverat aras. 313
 Vt me conspexit venientem, et Troia circum
 Arma amens vidit, magnis exterrita monstris,
 Deriguit visu in medio; calor ossa reliquit;
 Labitur, et longo vix tandem tempore fatur:
 Verane te facies, verus mihi nuntius adfers, 319
 Nate dea? vivisne? aut, si lux alma recessit,
 Hector ubi est? dixit, lacrimasque effudit, et omnem
 Implevit clamore locum. Vix pauca furenti

viri. Mox 298 amorem apud poetas esse cupiditatem et studium meminere. — 301-305. Ornati versus. *Andromache inferas ferebat Manibus Hectoris dona*, h. l. in re sacra de libatione — *Simois* erat simulatus. conf. inf. 349 sq. et 336, ut solebant coloniarum conditores patriorum locorum ac fluminum nomina transferre ad novas sedes. — *Hectori tumulum viridi cespite inanem*, h. e. cenotaphium extruxerat. — *geminas aras*, sive ut Ecl. V, 66: *Ecce duas tibi, Daphni*, sive unam marito, alteram filio, Astyanacti. Vtramque causam iam Serv. attulit. Probo posteriorem, quia: *causam lacrimis*, adiectum. (In novissima editione Heynius 300 puncto post *linquens* distinxit, et 301 tum pro *quum* recepit, ut gravior oratio et minus impedita fieret. Repugnans et codicis Medicei aliorumque auctoritas, et quod Vir-

gilius per coniunctionem *quum* ita sententias connectere amat. *W.*) — 306-309. *Troia arma*, viros Troianos. — *monstra*, adspectu, qui ipsi monstri et prodigii inatar erat. — 309. *Δὴν δὲ μιν ἀμφατὴν ἐπέων λάβει* — *Ὅψ' ὅτ' ἔδῃ μιν ἐπισταὶ ἀμύβομην προσέειπεν*. Odyss. δ, 704. — 310-313. Tunc vere ades ipse? *offerente* (cf. inf. 316) *mihi*, ut sis *vera facies* viri, cuius speciem habes, *verus nuntius* tui? ut vere ille sis, quem vultus nuntiat? — *aut si lux alma*, vita, *recessit*, et haec umbra Aeneae est, quae mihi apparet: *Hector ubi est*, qui et ipse inter umbras versatur. *dixit, lacrimasque effudit* sq. Et hoc Andromache παῖδι, piissimae in maritum feminae, quis non magnum poëtam agnoscat? — 313. 314. *furenti*, impatienter dolenti, ut bene Serv. Saepe sic Graeci παύσασθαι de quavis animi commotione insigni.

Subiicio, et raris turbatus vocibus hisco:
 Vivo equidem, vitamque extrema per omnia duco. 315
 Ne dubita; nam vera vides.
 Heu! quis te casus, deiectam coniuge tanto,
 Excipit? aut quae digna satis fortuna revisit?
 Hectoris Andromache Pyrrhin' connubia servas?
 Deiecit voltum, et demissa voce locuta est: 320
 O felix una ante alias Priameia virgo,
 Hostilem ad tumultum Troiae sub moenibus altis
 Iussa mori, quae sortitus non pertulit ullos,
 Nec victoris heri tetigit captiva cubile!
 Nos, patria incensa, diversa per aequora vectae, 325
 Stirpis Achilleae fastus iuvenemque superbum,
 Servitio enixae, tulimus; qui deinde, secutus

Subiicio, ὑποβιβάζω, respondens. — *hisco* exquisitus quam loquor; quippe intercepta magno animi motu voce. — 315 319. *extrema per omnia*, ad pericula et discrimina refer. — *deiectam*, δεινότερον, quam privatum, viduatam, Hectore. Iam deiecitur grado, spe, honore, omninoque magna aliqua re, quando ea privamur. — *quis camus te excipit*, ad quam fortunae conditionem redacta es? *Excipiunt nos ea*, quae nobis post ea, quae ceciderunt, obtingunt. *digna satis ae. te.* (*revisit te* h. e. te respexit, tibi obtingit. *W.* Quae fortuna posterior aequare priorem potest? *C.*) — *connubia servas*, accipio, ut *Gr.* φιλῶσται pro ἔχουσιν de iis, quibus tenemur et obnoxii sumus, pro matrimonio iuncta es, haberi. Voce connubii utitur honesta: vere enim tamquam captiva, non coniux erat, sed corporis sui usum praebebat, concubinae locu. *H.* *Hectoris Andromache* pro uxor Hectoris. Alii ad filium vel filiam designandam usurpatur haec

compositio, ut *Ge. I, 438: Lycamius Aretos*; idque et pedestribus usurpatum scriptoribus. Notabis infr. 402. raram loquendi rationem *Philoctetae Petelia*, h. e. Petelia urbs Philoctetae. *W.* — 320 sqq. *Artem poetae* iam Scaligero III Poët. 14 aliisque observatam percipias. *Andromache*, casta et pudica femina, virique amantissima, non nisi per ambages respondet. Felicem praedical *Polyxenum*, quae ad Achillis tumultum caesa servitutem morte antevertit. Praemitit haec iis, quae de se captiva a victore in amplexu ducta narratura est. — *Sortitio captivarum* in partitione praedae scita, cf. II, 785. — 325-327. Cf. Euripid. *Androm* 109 sqq. *diversa aequora*, longinqua. vid. sup. v. 4. — *enixae* de partu accipiendum. Nam *Andromache* serva Neoptolemo filium Molossam pepererat, ut vel ex Euripidis *Andromacha* notum. — 327. Ia deinde *Hermionem*, Helenae filiam, Sparta coniugem adduxit, neque Heleno in contuber-

Ledaeam Hermionen Lacedaemoniosque Hymenaeos,
 Me famulo famulamque Heleno transmisit habendam.
 Ast illum, ereptae magno inflammatus amore 330
 Coniugis, et scelerum Furiis agitatus, Orestes
 Excipit incautum, patriasque obtruncat ad aras.
 Morte Neoptolemi regnorum reddita cessit
 Pars Heleno, qui Chaonios cognomine campos,
 Chaoniamque omnem Troiano a Chaone dixit, 335
 Pergamaque Iliacamque iugis hanc addidit arcem.
 Sed tibi qui cursum venti; quae fata dedere?

nium dedit; quod honeste coniugium appellat. — 328. *Ledaean*; nam Leda mater Helenae Lacedaenae, ideoque *Lacedaemonios Hymenaeos* dixit. T. — 329. Cf. Eurip. *Androm.* 4247. *Ἐνταύθα δ' ἄ.* (Offensi sunt editores coniunctione *que*. Vide an difficultatem tollere malis ingendo: *quae secutus* (est) *Hermionem*, et (*que*) *transmisit*, ut particula *que* tertio vocabulo annexa sit. Secundo verbo vide illam adiunctam apud Tibullum I, 10, 51: *Rantibus e lucoque vehit*. Add. infr. 380: *Helemum forique vetot Saturnia Iuno*. — *transmisit*, tradidit. W.) — 330. Pyrrhus autem s. Neoptolemus, Orestes, cui Hermione illa, Helenae filia, *Leda*que adeo neptis, iam olim promissa erat, interemit. *patrias ad aras* seu Phthiae cum Pyrrhus rem sacram faceret, seu Delphis, ante aram patri Achilli heroi exstructam. cf. Pindar. N. 7, 53 sqq. — 333-336. *pars reddita* simpl. data, v. Serv. — In v. 334-335. Poeta inseruit argumento, ut Troianorum nomen per totum terrarum orbem clarum ac celebre habeatur, dum hanc fabulam de Chaonum nomine amplectitur. Chaones enim longe ante Chaonem Troianus et Hele-

num fuerunt, ex antiquissima scilicet Pelasgorum stirpe. — 336. *addidit*, imposuit morti arcem Pergami nomine, tamquam in novo Ilio. — 337-343. Haec affectus muliebris plena et Andromaches ingenio consentanea! De Ascanio sollicita est, ex tacita Astyanactis sui memoria. cf. inf. vs. 489 sq. — *superatns et versatur aura* ex antiquo sermone. conf. sup. I, 516. — 340. Verba aliena a versificatore margini illita. Nec mihi magis genuinus is, qui sequitur, versus esse videtur. Nam interrogationem de desiderio amissae matris Creusae, per se sane non malam (cf. Eurip. *Hecub.* 992: *σὶ τῆς τελευτῆς τῆς δὲ μέμνηται* et *πῶς*, adde Electr. 353), tamen hic fortasse abesse malis; vix enim Andromache Creusae saltem reavisse aut poterat, aut post illa versu. 340 sq. — 337 sq. debebat. Si tamen versus a poeta profectus est, ponit ille, Creusae fatum Andromachae iam allunde innotuisse; et recte oratio ab interrogatione de pietate in suavis memoriam procedit ad alteram de exemplo patris et avi, quam illud ad pueri animum vim habeat! — 342. 343. *geueni* versus, ex communi illa sententia, ut, qui magni

Aut quisnam ignarum nostris deus adpulit oris?
 Quid puer Ascanius? Superatne et vescitur aura?
 Quem tibi iam Troia ****

310

Ecqua tamen puero est amissae cura parentis;
 Ecquid in antiquam virtutem animosque virilis
 Et pater Aeneas et avunculus excitat Hector?
 Talia fundebat lacrimans, longosque ciebat

Incassum fletus; quum sese a moenibus heros

315

Priamides multis Helenus comitantibus adfert,
 Adgnoscitque suos, laetusque ad limina ducit,
 Et multum lacrimas verba inter singula fundit.

Procedo, et parvam Troiam, simulataque magnis

Pergama, et arentem Xanthi cognomine rivum

320

Adgnosco, Scææque amplector limina portae.

Nec non et Teucri socia simul urbe fruuntur;

Illos porticibus rex adcipiebat in amplis:

Aulai in medio libabant pocula Bacchi,

Iupositis auro dapibus, paterasque tenebant.

325

virī filium se esse meminerit, plus ad virtutem incitamenti habeat. in, h. e. ad, antiquam virtutem, int. maiorum. — avunculus Hector, latius dictum pro consanguineo, conf. inf. XII, 439. Nam ille et Assaracus, a quibus proavis Hector et Aeneas genus ducebant, erant Trois filii. Notatu dignum, quod hic in Servianis: *Quidam avunculus humiliter in heroico carmine dictum accipiunt.* — 345-348. a moenibus, via ex urbe, — se offert, vid. sup. v. 310; inf. VIII. 477, ut ferre se, inferre se, efferre se, offerre se. — suos, populares. Recte Serv. addit: *Et bene verba Heleno post Andromacham non dedit, ne frigeret; sicut in libro V Aeneas (v. 44).* — 349-351. Conf. sup. v. 302. Troiam alteram adlatere putares; simulata magnis, assimulata. conf. inf. IV, 512.

— amplector, ut exoculari solent postes in aetrium reduces. — 354-355. Nec moratur in convivii descriptione poeta, nec plane intactum dimittit, sed obiter intexit pauca, quae ad convivii magnificentiam declarandam valere possint: et quidem religiosam rem, libationem, et vasorum polutritiam. Ultima tamen paterasque tenebant vereor ne frigeant, etiam ad sacrum factum referas. (conf. Not. ad IV, 257. W.) Porticus autem pulam circumdedit, et ipsam dumtaxat in aulae interiore parte. — 352. Quum ait socia urbe, respicit ad societates Romanorum: in verbo fruuntur, agnosce hilaritatem, accipiebat convivio, et epulis. Libabant, verbum sacrum, quia nullum convivium veteribus, quod non sacrum: ideo pateras tenebant, quasi sacra facturi,

Iamque dies, alterque dies processit; et aurae
 Vela vocant, tumidoque inflatur carbasus austro.
 His vatem adgredior dictis, ac talia quaeso;
 Troiugena, interpretes divom, qui numina Phoebi,
 Qui tripodas, Clarii laurus, qui sidera sentis, 360
 Et volucrum linguas, et praepetis omina pennae,
 Fare age (namque omnem cursum mihi prospera dixit
 Religio, et cuncti suaserunt numine divi
 Italiam petere, et terras tentare repostas;

et libaturi, non minus, quam aras-
 que tenebant. C.

356. Vides orationis functuram a pedestri recedentem; iam aliquot dies processerant; cum ventus secundus spirare coepit; ante discessum tamen Helenum consulere decrevi de instanti profectione. *aurae Vela vocant*, invitat ventus secundus, ut vela expandantur. Male hypallagen advocant. Cf. sup. 61, inf. 454. 455. — *tumidoque inflatur carbasus austro*, Il. α, 481: Εν δ' ἄνεμος πρῶτον μέγαν ἰέρειον; et similiter aliis locis. — 359-364. Helenus οἰωνοπόλων ὄχ' ἄριστος; iam Homer. Il. ζ, 76. — *qui sentis*, intelligis, ad plura h. l. refertur, de quibus singulis diverso modo dicitur. Aliter sentit aliquis deum, aliter sidera et avium cantus. *sentit vates Phoebum*, cum deum pectore recipit, seu, dei afflatu tactus divinoque furore plenus, futura praedicit et oracula edit; hoc poeta exorçavit: *qui numina Phoebi, Qui tripodas* (tripodi insidens Delphis Pythia vaticinabatur), *Clarii laurus*, templum Clarium, quatenus, ut fere omnia antiquissima fana, religionis et calor causa, sacro luco inclusum erat templum Apollinis Clarii apud Colophonem. v. Strab. XIV, p. 412, h. e. qui vim divinum animo capis, quam

Delphis Pythia, et apud Claron sacerdos, mente recipere solet. — *sentis sidera*, nosti quae ex his ad futura praevidenda intelligi possint H. *Numen Phoebi sentit vates*, cuius menti fatidicos furores immittit Apollo, ut illa, afflatu divino concitata, facultatem habeat futura perspicendi et augurandi. Divinam hanc vim praecipue animo recipiebat vates, qui in luco Apollinis Clarii in specum ingressus erat (Tacit. Annal. II, 54), vel quae in tripode conederat Pythia. Hinc tripodi tribui potest vis illa fatidica, et luco Clarii Apollinis. Vnde Virgilius composuit *numen Phoebi, tripoda, laurus Clarii sentire*. *Sidera autem sentit is*, qui intelligit, quid ea portentant. Verbis *sidera sentis* seriora tempora mihi inferri videntur. Nam ad astrologiam, quae Homero incognita fuit, spectant, ad quam etiam referenda sunt, quae infra leguntur de Asyla vate X, 475: *coeli enim sidera parent*. Ad *οἰωνοποιαν*, ut *sidera coelumi et aërem* significant, haec referenda esse opinatur Heynius — *laurus pro laurus*, ut Heynius voluit, dedi e Mediceo. (P.) Reliqua ad auguria cum ea oscinibus tum ex praepetibus, h. e. ex avium cantu ac volatu, spectant, cf. X, 475 77. — 362-364. *namque omnem cursum*

Sola novum dictaque nefas Harpyia Celaeno 365
 Prodigium canit, et tristis denuntiat iras,
 Obscenamque famem) quae prima pericula vito?
 Quidve sequens tantos possim superare labores?
 Hic Helenus, caesis primum de more iuvenis,
 Exorat pacem divom, vittasque resolvit 370
 Sacerati capitis, meque ad tua limina, Phoebe,
 Ipse manu multo suspensum numine ducit;
 Atque haec deinde canit divino ex ore sacerdos:
 Nate dea, (nam te maioribus ire per altum
 Auspiciis manifesta fides; sic fata detum rex 375

mihi prospera dixit Religio: etiam hoc per hypallagen explicare voluit, pro omnis religio prosperum dixit cursum. Perperam. *Religio* proprie de ritibus religiosis et sacris, mox de iis omnibus dicta, quae cum sacris sunt, parantur, obtinentur; hinc etiam de extispiciis, oraculis omnique vaticiniorum genere; h. l. de oraculo et omnino de vaticinio. *prosperum* vaticinium est, quod prospera nuntiat. Totum, qui superest, cursum, quo ille instituendus sit (hoc v. 363. 364 ulterius declarat), iam satis defini-verunt praedictiones, quas adhuc accepi; laetae illae et secundae. — *numine*, etiam hoc pro effato divino et sorte. — *repositas* exquisitius quam remotas, et tentare quam petere. — 365-367. *dictu nefas*, abominandum. — *Prodigium*, eventum rerum prodigii similem. — *iras*, h. e. calamitatem, malum, ex ira Harpyiae, homin caede et Troianorum armis laesse, et poenas denuntiantis. cf. sup. 234 sqq.; 245 sq. *obsceam famem*; quatenus ad ultima redacti etiam ea comedunt, quae nauseam faciunt. Sic *obsceus cibus*, et *obsceus pastu avis*, upupa, ap. Plin. X, 29, s. 44. Hoc Serv. vo-

lebat quae homines etiam ad obscena compellit. II. *Fare* — quae vito — quidve possim. Diversi modi poëtam decent. Propert. II, 30, 27 sqq. *Illic adspicies* — sorores canere, ut *Semela est comestus* (Iupiter). *Denique*, ut ad Troias tecta volarit avis. W.) — 369-373. *pacem*, benevolentiam dei, ut iam supra 144. 261. vidimus, cum oraculum expetitur est. *Sacrificantium* et vatum habitus *vitta* vel *infusa*; *solvitur* h. l. illa religioso more, animi respectu, quem iam ab omni cura rerum mortalium vacuum deo soli vacare significabant, quo fere Serviana spectant. — *ad limina, Phoebe*. Erat igitur templum Apollinis in nova urbe Troia ad exemplum Pergamei facti. — *Suspensum* h. l. modum minus vulgari pro perturbatum, perturbatum, dictum puto; adeoque *multo suspensum numine*, turbatum horrore ex praesentia dei. cf. inf. VI, 45, 54. *numen*, maiestas, vis manifesta dei, quae horrorem ac reverentiam facit. Sic, *multum inesse, adesse, numen*, alibi dicitur; videtur enim numen implere locum, in quo horror sentitur. Hoc simplicissimum.

374-376. Circes apud Homerum μ,

Sortitur, volvitque vices; is vertitur ordo)
 Pauca tibi e multis, quo tutior hospita lustres
 Aequora, et Ausonio possis considerare portu,
 Expediam dictis; prohibent nam cetera Parcae
 Scire, Helenum farique vetat Saturnia Iuno. 380
 Principio Italiam, quam tu iam rere propinquam,
 Vicinosque, ignare, paras invadere portus,
 Longa procul longis via dividit invia terris.

37 sqq., fortasse etiam Phinei apud Apollon. II, 311 sqq. exemplo Helenum hic facta accusus navigationis Aeneae praedicere facit. Ipse autem casus omninoque Aeneae errores ad Ulyssis errores compositi sunt. Inest tamen, me iudice, in his maior auctoritas ipsa rerum, novitate et probabilitate; nam Homerici temporibus nondum illa maria Graecis multum erant frequentata; qua in re victus Virgilius ornatu et doctrina causae suae consulere necesse habuit. — *maioribus auspiciis*, quam vulgo hominibus contingere solent; haec sunt magna, h. e. magnarum rerum, adeoque magno fato: quod Livius praedictum maiorum rerum initia ducentibus fati. Argutatur Servius. Melius idem sortitur, disponit, ordinat, volvit vices, moderatur vicissitudines rerum, is ordo fatorum vertitur, ita succedunt sibi fata. — 374, 375. Auspicia Aeneae euntis per altum mare maiora sunt, quam aliorum auspiciis Iove ita sortiente, vices volvente, vertente rerum ordinem. Indicat rerum omnium naturam volvi, et inverti ordinem, ut Aeneae condat imperium in Italia, a quo Caesares genus ducturi; quasi non aliter statui imperium hoc potuerit, nisi inverso rerum ordine, ac per mille molimina, C. — 377-380. Conf. Apollon. II, 311

sqq. et Hom. II. I, 418 ibiq. not. tutior, tutius, minore cum periculo, si rescivit, quae evitanda essent. *hospita aequora*; epitheton ornans, quatenus tuto navigantur. Nam, si nautam loquendi huius vocis recte teneo, significantur maria navigantibus amica, quae navigantes tutos ac salvos transmittant. — *prohibent te scire* etc. Nam, ut Lucan. V, 476: *Nec tantum prodere vati, Quantum scire, flect.* Vid. h. I, Servium, qui bene addit: *prohibet autem scire mortem patris — tempestatem ab Aeolo immissam: amorem Didonis (qui sane via commode memorari poterat).* — *Novimus autem Iunonem hoc agere, ut, si posset fieri, regnum Italiae Libyca averteret oras.* *Inopinatum vero dolorem etiam Aeneas conqueritur*, ut inf. v. 712: *nec vates Helenu* — *Hos mihi praedixit Iustus.*

381-383. Poterat Aeneas statim in orientali Italiae extremas litore considerare, ex adverso Epiri. At totum illud litus a Graecorum coloniis tenebatur. cf. inf. 398 sqq. — *longa via dividit Italiam*, h. e. Italiae illa pars, quae Aeneae pretenda est, divisae, remota est, *longis terris*, sc. longo illo tractu inferioris Italiae; *invia* vel difficulter emetienda; val, quod praestat, plane non pervia, sc. Aeneae, terrestri itinere, si eam partem adis-

Ante et Trinacria lentandus remus in unda,
 Et salis Ausonii lustrandum navibus aequor,
 Infernique lacus, Æææque insula Circae,
 Quam tuta possis urbem componere terra.
 Signa tibi dicam; tu condita mente teneto:
 Quum tibi sollicito secreti ad fluminis undam
 Litoreis ingens inventa sub ilicibus sus,
 Triginta capitum fetus enixa, jacebit,
 Alba, solo recubans, albi circum ubera nati;
 Is locus urbis erit, requies ea certa laborum.
 Nec tu mensarum morsus horresce futuros;
 Fata viam invenient, aderitque vocatus Apollo.
 Has autem terras Italique hanc litoris oram,
 Proxima quae nostri perfunditur aequoris aestu,

set, quae Epiro opposita est, quod
 fata velabant. (Vide an *via longis*
terris sit via per terras longas, ut 507,
cursum brevissimus undis est cursum per
undas; *W.*) — 384-387. Ornate.
 Mare Siculum et Tyrrhenum est per-
 agrandum. *lentandus remus*, moven-
 dus, agendus, sed exquialius; eur-
 vatur enim et flectitur remus vi un-
 darum et navi rectigis. Sic Apollon.
 II, 591: *ἡμεγνάντορον δὲ κῆραι*, —
ὕστε καμπύλα τέλῃ, *βλαζόμενων*
ἡρώων, in traiectu Symplegadam.
 Quoniam enim, quae *lenta* sunt, fa-
 cile flecti possunt, hinc *lentus* pro fle-
 xilis, et *lentare* flectere. A Virgilio
 Statius et alii petierunt; Virgilius ab
 antiquioribus, ut Serv. docet. — *in-*
femi lacus, Avernus inf. lib. VI,
Circe insula VII, 40 sqq. *Acara*,
 Colchica, ab *Aea*, Colchidis urbe, vel
 ex Apollonio Rhodio nota. — *urbem*
componere nove dictum pro ponere,
 condere, ut *templum componere* Ovid.
 I, Fast. 708 — 388. Ut apud Homer.
Σελὺς δὲ τοῖ ἐπὶ, et illud: *σὺ δ' ἐν*

ποσσὶ σὺνδῆς, vel *βίλλῃς σῆς*. — 388.
 Adhibet signa loci ad quietem inve-
 niendi. Aliquando ipse ad undas flu-
 minis sollicitus invenies in litore suem,
 cui triginta porcelli; ipsa alba erit,
 foetus quoque albi, cubabitque in solo:
 sciss itaque illum esse locum cōden-
 dae urbis: iam tum tibi aderit labo-
 rum quies. *C.* Conf. inf. VIII, 42
 sqq; 84 sqq. *Cum* — *jacebit* pro pe-
 destri: is locus, in quo iacebit, erit
 novae urbi destinatus. *Vsus* et hic
 poeta est oraculo natura sua non aden
 commendabili, celeberrimo tamen in-
 ter populares suos. Res ipsa in mo-
 numentis antiquis, gemmis, numis
 exhibita, ut exempla singula laudare
 velle ineptum sit. — *secreti fluminis*,
 h. e. in parte secreta, ab hominum
 frequentia remota, fluminis Tiberis
 inf. VIII, 82. *per silvam* — *viridi in*
litore. — Ceterum observandum, quia
 verborum dignitate ignobile argu-
 mentum poeta ornaverit. — 394. Har-
 pyiae praedictionem respicit sup. 255.
 395. *viam*, rationem et exitum ora-

Effuge; cuncta malis habitantur moenia Graiis.
 Hic et Narycii posuerunt moenia Locri,
 Et Sallentinos obsedit milite campos 400
 Lyctius Idomeneus; hic illa ducis Meliboei
 Parva Philoctetae subnixa Petelia muro.
 Quin, ubi transmissae steterint trans aequora classes,
 Et, positis aris, iam vota in litore solves,
 Purpureo velare comas adopertus amictu, 405
 Ne qua inter sanctos ignis in honore deorum

culi ipsae res dabunt, et propitius erit Apollo, oraculi auctor. — 397. Quae alluitur mari Ionio. — 399. *Locri Epistephirii*, in Bruttiiis, ad litus Italiae extremas exterius, Locrorum Opuntiorum colonia, quorum erat urbs Naryx vel Narycium, ex adverso Euboeae insulae. Locros Ozolis urbis conditores fuisse contendit Strabo VI, p. 259 B. Sed communior opinio altera illa. v. Cluver. Ital. p. 1304 sq. Sequitur vero posita eam narrationem, qua ex Locris, Alacia Oilei socia, fuisse crediti sunt, qui, dispersa ad Caphareum promontorium classe, in Bruttios essent delati. cf. Serv. Aliter Lycophr. 1141, 48, ubi conf. Schol. H. Add. Ge. II, 438, ubi in notis velim emendes: Locrorum Opuntiorum (pro Epimenidiorum) *urbis. IV.*) — 400. 401. *Sallentinorum*, qui ex antiquis Messapiis fuerunt, tractus erat in peninsula Calabria. Inscuderant eum mox Cretensium coloniae; conf. Strabo VI, p. 281 B; atque has ad *Idonienseum* Troia reducem, sed patriâ eiectum (conf. sup. 421) nonnulli retulerunt. cf. Varr. lib. III Rer. Hum. ap. Valer. Prob. ad Ecl. VI, 34. *Lyctus* aliquando inter insigniores Cretae fuit oppida. Plin. IV, 42. — 404. 402. *Petelia* vel *Petelia* in Bruttiiis supra Croto-

nem a *Philoctete*, Herculis comite, condita (hoc enim est *subnixa muro*), postquam, Troia redux, urbe patria, *Meliboea*, Thessaliae, per seditionem fugerat. cf. Strabo VI, p. 254 A.; ex qua loco apparet, Lucanorum deinde primariam urbem eam fuisse. *Philoctetes dux Meliboeus* pro Meliboeensis. — 403-409. Expectandum erat, ut in hanc Italiae oram appellerent Troiani, et ex votis sacrum facerent. Hoc igitur certo fitu, *velato capite*, qui Romanorum mos erat (reliquae Italiae non fuisse hinc fortasse conciliatas, facere praecipit Helenus. Religionis sanctitatem cum iudicium et hic intexit carmini Virgilius; mira enim Italia loci suavitas fuisse vidatur, si qua Romanorum in religiosi ritus originem incideret. Illustrationem loci pete ex vers. 543. 545. Subest tamen et hic antiqua fabula de Dionedus vel Vlyssis in his locis occursum, quam Serv. ad h. l. attingit, et olim variis modis tractasse videntur poetae et pedestres scriptores. vid. Plutarch. Qu. Rom. 11, 42. T. II, Opp. p. 266 C, et Auctor de Orig. gent. Rom. c. 42. — 404. *in litore*: ad Castrum Minervae, supra promontorium Iapygium, v. inf. 531; quo cum appulissent Troiani, primo in Italiâ escensu facto, vota solvunt diis aeternum

Hostilis facies occurrat, et omina turbet.
 Hunc socii morem sacrorum, hunc ipse teneto;
 Hac casti maneant in religione nepotes.
 Ast, ubi digressum Siculae te admovent orae
 Ventus, et angusti rarescent claustra Pelori,
 Laeva tibi tellus, et longo laeva petantur
 Aequora circuita; dextrum fuge litus et undas.

410

facientes 543 sq. — *velare* scil. memento, ut Graeci, pro vela; vel imperandi modo: *velare* tu, vela te, ut 545 *velamur*. — 407. *omina turbet*, capta ante rem sacram. Turbari malis ominibus sacrificiū religionem, et, ut id caveatur, adoperto capite esse sacrificantes, nota res. — 409. *hac in religione*, in observatione huius religiosi ritus, et *casto, ἀγνῶς*, rite. (casti pro pii in deos, ut apud Horat. C. Saec. 42; *cantus Aeneas*. Illam vero laudem iure optimo sibi antiqui vindicare poterant Romani. W.) — 410. Describit quod plerumque solet contingere navigantibus: vicinitas locorum facit, ut hi qui longius sunt, potent omnia esse interclusa; et nulum aditum, sed veluti elaustra quaedam. Quum vero proximae sunt naues, tum quae coniuncta esse putabantur, videntur iam aperiri, et rarescere. C. — *rarescent*. Iam Servius bene: quia venientibus ab Ionio (mari) propter curvaturam utrorum elassae videntur angustiae, quae paulatim propinquantes aperiri videntur. Bene comparantur ad haec illustranda Lucret. IV, 397 sqq. et Justin. IV, 4 sub fin. Poëticae orationis indoles ad sensus omnia revocat. Simili modo *coire*, *contungi*, et contra *discedere*, *sejungi*, et *disiungi* dicuntur loca, quae ingressum habent. Ita et *aperiuntur* ea, quae e longinquo in conspectum ve-

niunt, ut *supr.* 275: *aperitur Apollo* et *infr.* 531: *portusque patescit iam propior*. — Alio sensu apud Lucan. III, 7, de discedente: et *dubios cernit rarescere montes*; ubi idem est, quod *evanescere vel e conspectu abire*. *Crescere, attolli, attollere se, surgere* dicuntur ea, quae alta sunt, iis qui accedunt (inf. 552), at *debreescere, recedere* (sup. 72) *abscondi* (v. 291), *discedentibus; mergi* ap. Valer. Fl. II, 6, 7. add. ibid. 430, 1, 442, 3. — 413. *dextrum litus Italiae*, Servius: — *nam de Ionio navigantes, si fretum petant, dextrum teneant litus necesse est. Pelorum angustam docte dixit pro fratre ipso promontorium illud affluentem. Fretum appellat ex more claustrum*. — 412. 413. Praeceptum est, ut quum ad Pelorum accedat, terram dextram relinquat; nec illas velit Italiam adire, ne videlicet cogatur angustias penetrare, quae sunt inter Scyllam et Charybdim: sed in laevam partem elassem infleat, totamque insulam circumlustrat, circumeatque. Dices: nonne naviganti ex Epīro propior erat Calabria, Apulia, Magna demum Graecia; et adhuc ante Pelorum, ante Scyllam, et Charybdim? Est ita quidem: sed subest, has partes habitatas Graecis, et fugiendas: salumque Aeneae erat, ut quia est Latium, adiret Italiam, non alia: id vero nequibat fieri, nisi tota

Haec loca, vi quondam et vasta convolsa ruina,
(Tantum aevi longinqua valet mutare vetustas) 415
Dissiluisse ferunt, quum protenus utraque tellus
Vna foret, venit medio vi pontus, et undis
Hesperium Siculo latus abscidit, arvaeque et urbis
Litore diductas angusto interluit aestu.
Dextrum Scylla latus, laevum inplacata Charybdis
Obsidet, atque imo barathri ter gurgite vastos 421
Sorbet in abruptum fluctus, rursusque sub auras
Erigit alternos, et sidera verberat unda.

insula circumlustrata, Haec, quae sub-
obscura esse videntur, intelliguntur
facillime, si audeantur tabulae et de-
scriptiones: res enim ista oculorum
est. C. — 414-419. Da Italia ac Si-
cilia motu terrae diremptis vide loca
apud Cluver. Sicil. I, 4. — *ruina*,
motu terrae: — *protenus*, continue,
ut iam Serv. *ἄνευκός*, cum esset una
continens. — *venit* pontus in medium
cum vi. Valer. Fl. I, 589: *cum pteus*
Siculos Oenotria fines Perderit, et
mediis intrarent montibus undae. —
litore, mari disjunctas; *aestu angusto*,
pro freto, quoniam in his angustis
mare aestuat. (*angusto aestu* proprie
accipio: aqua in angustis freti ae-
stuant. W.) — 420-423. Ex Homero
adumbrata esse nemo dubitat. Odys.
μ, 73 sq.; 234 sqq. Variorum loca
vides apud Cluver. Sicil. I, 51 Idem
cum aliis docuit, *Charybdis* nihil aliud
esse, quam impetuosiores undarum
fluxum a septentrione io austrum,
ortis vehementioribus flatibus ab au-
stro, qui illum repellant; *Scyllam*
autem scopulum, humanae fortasse
olim formae, ad litus Italiae, versus
Scyllaeum oppidum. Canum latratum
assimulant fluctus scopulo illi; et
lupos bellasque ex ea nasci narrare

potuit antiquitas, quoniam loca ple-
na sunt monstris marinis. cf. Serv.
ad 410. — *Dextrum freti Siculi*, I e.
Italiam. — *inplacata* pro inplacabi-
lis, ut solent scriptores, saeva. — *sor-
bet*, ἀναρροῖσθαι, in abruptum, pro-
fuodum, praecipit. conf. sup. I, 405
-408. — *erigit*, ἀνίστη, emittit,
sed cum vi. vid. Odys. μ, 405, ὡς
ἐπὶ ἐν' ἡμῶν id fieri ait, quod onis-
at altero loco 239 sq., ut adeo nec
in Virgilio omissam mireis, dum ter
deinceps id fieri dixit. (altero locu
235-240. *ter* illud fieri, repetere non
potuit Homerus. Nam Ulysses, in
vorticoso conflictatus freto, non to-
tum ibi consumisit diem, ut *ter*, id
fieri animadvertit potuerit. Mirum
etiam Virgilio placuisse Charybdis
primum *absorbentem*, facere aquas,
tum *revolventem*. W.) — 424. Descri-
bit primo monstrum Charybdis: haec
ter quotidie sorbet fluctus in altissi-
mam voraginem, atque alterna item
vomitione eosdem ita eructat, ut ver-
beret sidera. Note duo verba *obsidet*,
et *abruptum*: illud est militare, quia
Charybdis hostiliter et praedatorie
locum obsideat ad cardem et rapinam
nautarum: hoc signat ingens praeci-
pitium, et immensam altissimamque

At Scyllam caecis cohibet spelunca latebris,
 Ora exsertantem, et navis in saxa trahentem. 425
 Prima hominis facies, et pulcro pectore virgo
 Pubè tenus; postrema inmani corpore pistræ,
 Delphinum caudas utero commissa luporum.
 Praestat Trinacrii metas lustrare Pachyni
 Cessantem, longos et circumflectere cursus, 430
 Quam semel informem vasto vidisse sub antro
 Scyllam, et caeruleis canibus resonantia saxa.
 Praeterea, si qua est Heleno prudentia, vati
 Si qua fides, animum si veris inplet Apollo, 434
 Vnum illud tibi, nate dea, praeque omnibus unum
 Praedicam, et repetens iterumque iterumque monebo:

voraginem: qua sane voce, ut et harathro et gurgite putandus est poëta expressisse etymon Charybdis, quae dicta ἐνὸ τοῦ χάρακος, ἀπὸ φορέως, *hio*, et sorbeo. — 424. Pergit ad Scyllam, quae ora exerit ex vasta quadam spelunca; et inde rapinam exercet, ad se naves trahena. *Cerda*. — 424-428. Conf. Odyss. ibid. 93. 94. 99. 100. *Prima*, superiore corporis parte — *postrema*, inferiote — *pistræ* omnino pro bellus marina, *commissa caudas delphini utero luporum*, h. e. habens coniunctas delphinum caudas cum lupinis corporibus, in quae virgineum pectus, corpus, desinit. Dicendum, virgineo corpori subiunctos fuisse lupos marinos ita, ut protomae eorum inter binas caudas delphinum prominere. Canes autem marinae videntur intelligendae, cf. Odyss. μ, 96, 97. Variis modis ab Homero inde Scyllae facies exhibita, varie etiam in monumentis veterum; sed talia huc non congerenda. Sufficit intelligere, qua specie Virgilius exhibuerit. Esse eam ait

superne puellari corpore, desinente in belluam marinam, cum luporum marinorum protomis, sed caudatis delphini more. Cf. Excurs. IV ad Eck. VI, 75. Ceterum ad Virgili de Scylla versus Miltonum mos de *Pecato* (*of the Sin*, Arny dixeris) formasse, iam alii monuerunt. — 429-432. Variavit Homericæ l. e. v. 109. 110. circumnavigare metas Pachyni docte, h. e. promontorium Siciliæ australe. — *cessantem*, morantem, ut Servius; plus temporis in navigatione consumentem — 429. *Metas lustrare*. Quis non videt sermonem ductum a Circo, ubi metae, ubi circumflexio, ubi cursus? *L.* — *vidisse*, modus loquendi ab Homero ductus l. e. v. 87. 88 et saepe. *Canes* sunt, qui paullo ante *lupi* vs. 428. — 433 aq. Nunc Iunonem primo loco esse placendam praecipit, cf. 546. 547. Tale praeceptum Phineus Iasoni dat apud Apoll. Rhod. II; 423. Magnum apparatu monitum hoc a vate et inferri et enuntiasi observa. — *canere nota*, facile apparet, esse fa-

Iunonis magnae primum prece numen adora ;
 Iunoni cane vota libens, dominamque potentem
 Supplicibus supera donis. Sic denique victor
 Trinacria finis Italos mittere relictæ. 440
 Iluc ubi delatus Cumaeam adcesseris urbem,
 Divinosque lacus et Averno sonantia silvis,
 Insanam vatem adspicies, quae rupe sub ima
 Fata canit, foliisque notas et nomina mandat.
 Quaecumque in foliis descripsit carmina virgo, 445
 Digerit in numerum, atque antro seclusa relinquit.
 Illa manent inmota locis, neque ab ordine cedunt.
 Verum eadem, verso tenuis quum cardine ventus
 Impulit, et tenerus turbavit ianua frondis,
 Numquam deinde cavo volitantia prendere saxo, 450

ceræ vota, preces. Dixisse videtur poeta ad eam rationem, qua vota formula sollempni, *carmine*, suscipiuntur. *libens* est in formulis sacris *προθύμως*, adque nec parce, nec supine. — *dominam*, *δέσποιναν*, *ἀνίστασθαι*. — *supera*, expugna saeris, hinc victor. Sagacitatem autem poetæ observa eximiam in hoc, quod Iunonis placandæ tanta cura Aeneae inculcatur. Nam recepta ea est inter tutelares ac patrios Romæ deos cum Iove et Minerva, et eximio honore culta. cf. XII, 810. — 440. *fines Italos mittere*, dimitteris, discedes, Italiam alibi. Est Graecum *πίπτειν*, *ναυγᾶν*. Vides in his poetæ artem. Praestitit enim et praeparat sibi descensum partim ad tempestatem lib. I, Iunonis fraude excitatam, partim ad Didus amores, quibus Iuno impeditum Aeneam retinere in Libya volebat, et ad incendium classis, lib. V, 604. — 444 sq. Conf. inf. VI. pr. — *divinos lacus*, Avernum, ut statim addit: *Averna*. Est Graece ἡ Ἀσπερ

λίμνη; unde *Avernus lacus*, et *Avernus* (scil. locus), ap. Lucretium *Averna loca*. Iam ea h. l. sunt *sonantia*; possis accipere, ut rivos; flumina sonantia. *in silvis*, inter silvas, strepitus motu, allisa axis. At h. l. de laeu; non de flumine agitur. Itaque accipiendum, *sonantia silvae* strepitu, qua ille lacus erat inclusus; nam inf. VI, 238, *lacu nigro nemorumque tenebris*; cf. not. ad VI, 704; adeoque est, quod in vulgari dicitur oratione: *Avernum inter silvas sonantes*; translato strepitu silvarum ad lacum, quem epe circumdant. *divinos autem lacus* vel omipino sacros, consecratos, cum Servio accipies, vel ad vicinam Sibyllam divinam vatem referes, — mox 443 *insanam*, *ἐνθουσιασμένην*, *ἐκείνην*, quod semper substituendum, ut semel monemus, ubi de furore; insaniam vatum agitur. — *rupe sub ima*, in antro, mox 450 *cavo saxo*. — *notas*, litteras, et nomina, verba, adeoque quod in vulgari sermone: *verba scribit*, cf. Ge. III,

Nec revocare situs, aut iungere carmina curat.
 Inconsulti abeunt, sedemque odere Sibyllae.
 Hic tibi ne qua morae fuerint dispendia tanti,
 Quamvis increpitent socii, et vi cursus in altum
 Vela vocet, possisque sinus implere secundos, 455
 Quin adeas vatem, precibusque oracula poscas.
 Ipsa canat, vocemque volens atque ora resolvat.
 Illa tibi Italiae populos, venturaque bella,
 Et, quo quemque modo fugiasque ferasque laborem,
 Expediet, cursusque dabit venerata secundos. 460
 Haec sunt, quae nostra liceat te voce moneri.
 Vade age, et ingentem factis fer ad aethera Troiam.
 Quae postquam vates sic ore effatus amico est,
 Dona dehinc auro gravia sectoque elephanto

458. Refert autem fabula ultimam antiquitatem, cum foliis arborum pro charta utebantur homines. Tunc etiam antra erant pro domibus. — 445-452. *carmina*, non verbum, sed vaticinia *digerit in humerum*, ordinat, disponit in ordinem, ut patet v. 447, atque antrū includit. — *ventus temēs*; ornat epitheton, a natura venti sumtum. (*impulit*, carmina. *W.*) — *iuncta mora*, motaque cuni ipsa aura; dum Sibyllā in autrum redit. — *situs*, positus et ordines foliorum, reponere ea in sua loca. — *inconsulti* h. A. quibus consultum, responsum non est, sine responso. Fabulae igitur ea subest ratio, quod Sibylla scripto, non ore, edidit vaticinia, quodque illa plerumque erant obscura, turbata et vix mente assequenda. — 453. Color orationis illustrari potest comparato Callim. in Del. 318 Οὐχ οὐτῶ etc. *morae dispendia*, proprie temporis, quod in moram consumitur. *Vocat* *aurae vela*

supra v. 356, cum ventus secundus spirat. Quoniam talia ventus cursum facit, et ad navigationem instituentem vocat, ipse *aurus* (secundus) vela vocat *vi*, valde, ex *βίη*, *βίησι*, h. e. οὐς βίη, βίαιος, vehementer. — *sinus secundos* velorum docte dixit vento secundo inflatos. — *ipsa*, ne foliis vaticinia mōndet. — 458-460 v. inf. VI, 83. sqq. Non tamen satis discrete ibi videri possunt exposita haec: *Et quo quemque modo fugiasque ferasque laborem*. — mox *venerata*, postulari more ex antiquo sermone, passive, invocata ac rogata, ut cursum secundum *det*, monstraret, doceat, quomodo ille obtineri possit.

463-471. Munera hospiti ab hospite data ex Homero animo tene; cf. Od. α, 311 sqq. in primis γ, pr. *auro gravia*, significatur pondus ac petinde pretium: *secto elephanto*, πτεροῦ ἐλέφαντος; Od. α, 496: τ, 564, h. e. ebore in lappellis secto, omnino elaborato, polito, *gravia*,

Imperat ad navis ferri, stipatque carinis
 Ingens argentum, Dodonaeosque lebetes,
 Loricam consertam hamis auroque trilicem,
 Et conum insignis galeae cristasque comantis,
 Arma Neoptolemi. Sunt et sua dona parenti.
 Addit equos, additque duces;
 Remigium supplet, socios simul instruit armis.

Interea classem velis aptare iubebat
 Anchises, fieret vento mora ne qua ferenti.
 Quem Phoebi interpretis multo compellat honore:

nunc simpliciter multo eboe instructa, ornata: — *stipat* plus, quam in navim imponit, ut inf. 485 *oherat* (Constructio est qualis Aen. I. 495, *vina onerare cadis*). Tum ornatum verborum at munerum commendationem observa. — *ingens argentum* pro vulgari *ingens argenti pondus*, aut, ut sequentia declarant, *vasa ingenti argenti pondere*. Il. *ing. arg.* est ingens copia argenti, vasorum argenteorum, ut I, 640 *Ingens argentum mensis*. Sic *familia magna* est numerus magnus servorum: et *pecunia magna* magna vis pecuniae apud Tacit. Hist. I, 66. *W.* — *lebetes Dodonaeos*, h. e. quales sunt in templo Iovis Dodonaei. — Epitheton ornans. Hoc, puto, simplicissimum. — Porro 467 *Loricam consertam hamis auroque*, h. e. castrensis se invicem fluerentibus; ἀλυσσάτων; *trilicem*, h. e. eiusdem hamis triplicatis et quidem aureis. Ductum s. textum, cum trinis filorum ordinibus textum sit, ἀλυσσάτων. cf. inf V, 259; VII, 639. Add. XII, 375 *bilicem loricam*. 468 ornata galeam designat a partibus, quae in primis eam commendant. (conum galeae stipare navibus eodem fere modo dicitur, quo Aen. II, 393, *elipeique insigne decorum induitur*, nisi

quod ibi suavior est periphrasis, quam in verbis *conus galeae* W.) — *parenti*, Anchisae — *duces*, magistros equorum, sagones, conf. inf. X, 574. socii. declarant *remigium*. Ille vero heroici aevi immemor fuit Maro, in quo remigant ipsi heroes, non servi, ut seriorebus aetatibus. Unde autem in Troianorum, qui decederant, locum alios Aeneas in Epiro deligere potuerit, haud faelle dixeris. Dici potest *remigium* positum esse pro remis, ut VIII, 80, et Ge. I, 202.

472-473. Anchisae suctoritate etiam hic res geritur. cf. ad v. 266. 267. *velis* sexto casu accipias, ut sit naves instruere, adornare, velis vento excipiendo expansis. Sic *biremes remigio aptare*, inf. VIII, 80. Vulgare est *aptare vela*, *remigium*, arma, naves, h. e. apta reddere, instruere. Sequitur autem in hoc historiae fides. Nam ex Epiro Troianos colonos viam Aeneae ad Italiam monstrasse, antiqua ferebatur narratio, v. Dionys. I, 51 (p. 41). (ventus ferens est, qui impellit et provehit, ἀνέμος φορέας, de qua compositione etiam pedestribus scriptoribus usurpata. vid. interpretes ad Plin. Paneg. e. 31. *W.*) — 474-481. *honore*,

Coniugio, Anchisa, Veneris dignate superbo, 475
 Cura deum, bis Pergameis erepte ruinis,
 Ecce tibi Ausoniae tellus; hanc adripe velis.
 Et tamen hanc pelago praeterlabare necesse est.
 Ausoniae pars illa procul, quain pandit Apollo.
 Vade, ait, o felix nati pietatè. Quid ultra 480
 Provehor, et fando surgentis demoror austros?
 Nec minus Andromachæ, digressu moesta supremo,
 Fert picturatas auri subtemine vestis
 Et Phrygiam Ascanio chlamydem; nec cedit honori;
 Textilibusque onerat donis, ac talia fatur: 485
 Adcipe et haec, manuum tibi quæ monumenta mearum

verbis honorificis, alibi honor verborum. — *Coniugio*, honesto voculitur. — *bis*, semel excisa ab Hercule Troia, propter haemedontia perfidiam. — *arripe velis*, versu haec ab Epiri litore dirige naues, cf. inf. 532, ut tamen nunc quidem tantum litora legas (Respicit ad circumcillum illum Siciliae, quem iam supra docuit. T.) — 479. Ostendit agrum Lavinium, quem debeat arripere, iuvante per oracula Apolline; quasi dicat: pars illa Italiae, non alia, arripienda est tibi; hanc enim Apollo pandit. C. — 481. *provehor*, sermone progredior — *demoror austros*, h. e. vos demoror, quo minus iis utamini.

482—485. Poterat haec supra subiecere v. 471. Enimvero mira cum arte utitur Andromachæ affectu. cf. sup. ad 337. — *digressu supremo*, exquirente; proprie supremum, ultimum, erat digressus momentum. — *picturatas auri subtemine vestes* stragulas utrum de textili an de acu picto opere accipias, dubitare possis. Nam utriusque modo picta vestis dicitur; interdum adeo pro distincta colori-

bus et variegata. Si de opere textili accipis, *subtemen aureum* proprie est dictum; et *Phrygia chlamys* acn picta, vestes autem sunt stragulae. Sin pictas acu accipere malis vestes, Phrygio opere, erit in illis *Phrygia chlamys*, subtemen autem tum simpliciter pro filo ponitur; et *textilia dona* (ex Homérico ἱερὰ δῶρα δ' ὕφανται) mox ab hīs diverta sunt. — *nec cedit honori*, si verum et a Marone profectum est, aut eum Servio explicandum: tanta dat munera, quanta merebatur Ascanius: hoc enim est honori non cedere, parem esse meritis accipientis; aut non cedit honori seu munerum seu verborum, quo usus erat Heleus erga Aeneidem, ut Andromachæ Ascanium non minus muneribus hospitalibus impertiat. — 486—491. Reminiscitur et hic mater dulcissimi pueri, crudeli caede sibi erepti. Hoc loco expressum vides suavissimum affectum sententiarum etiam verborum dilectu, in primis adiuncta declarationum, et multo dulciorem, si parentis sensum habes. — *manuum monumenta mearum*, cum dignitate, pro manuum mearum ope-

Sint, puer, et longum Andromachae testentur amorem,
 Coniugis Hectoreae. Cape dona extrema tuorum,
 O mihi sola mei super Astyanactis imago.
 Sic oculos, sic ille manus, sic ora ferebat; 490
 Et nunc aequali tecum pubesceret aevo.
 Hos ego digrediens lacrimis adfabar obortis:
 Vivite felices, quibus est fortuna peracta
 Iam sua; nos alia ex aliis in fata vocamur.
 Vobis parva quies; nullum maris aequor arandum, 495
 Arva neque Ausoniae, semper cedentia retro,
 Quaerenda. Effigiem Xanthi Troiamque videtis,
 Quam vestrae fecere manus, melioribus, opto,
 Auspiciis, et quae fuerit minus obvia Graiis,
 Si quando Thybrim vicinaque Hybridis arva 500

ra, ex Odys. 2, 426. Μνημ' Εδ-
 νης χερσίν etc., qui locus Virgilio
 obversabatur. — dona duorum, po-
 pularium et amicorum (affinium;
 nam de se loquitur W.) — super,
 quae superes, περὶ ὧν, περὶ ὧν ἐν-
 μνη. — Sic — sic ex Hom. Odys.
 8, 440. 450, ubi Menelaus de Tele-
 macho Ulyssi comparato: τὰς οὖν γὰρ
 τοιοῦτ' ὁδὸς etc.; est autem exqui-
 site dictum pro: tales oculos habebat,
 tales manus etc. v. 491. pubesceret or-
 natius quam esset: Eurip. Ion. 366,
 οἱ ταυτὸν ἥβης, αἴτιον ἦν, αἴχ' ἂν
 πέτρων.

492 sq. Durum habeat pectus ne-
 cessum est, cui hi versus miserationem
 nullam faciunt. *Fortuna peracta*, pro-
 prie fortunae cursus, vicē. — 496.
semper cedentia retro; cum putarent
 Troiani, se laborum et fatum ter-
 minum iam attigisse. inf. VI, 61: *Iam*
tandem Italiam fugientes prelium
oramus. — 497-499. cf. sup. 349 sq. —
quae fuerit minus obvia Graiis, peri-
 culis a Graecorum impetu, aditu ho-

stili, exposita. Sensus recte exponit
 Serv.: *id est, quae nullum patitur*
exercidium. — 500-505. Ingeniose posita
 alludit ad ea, quae paulo ante eve-
 nerant. Post pugnam Actiacam Octa-
 vianus Nicopolin condidit, contractis
 in eam Acarnanibus, eamque libe-
 ram et cognatam civitatem esse ius-
 sit. Haec iam tum ab Aenea consti-
 tuta exponuntur. — *data sc. lato*
moenia ul. sup. 255. — *cognatas urbes*
populosque — *faciemus utramque* (re-
 tulit ad sequens, pro utroque, ex
 utraque civitate, Bothroto et Roma,
 a Lavinio oriunda) *unam animis Tro-*
iam. *Populos Epiro, Hesperia*, acci-
 pio, populos in Epiro, h. e. Epiri et
 Hesperiae sive Italiae. H. Composi-
 sitio *populos Epiro*, h. e. qui sunt in
 Epiro, insolentior est quam similes
 compositiones pedestrium scriptorum,
 v. e. Ciceronis in Cat. II, 4, *quis tota*
Italia beneficus — *inveniri potest* W.
 Vides me apodosin post *cernam* in-
 spicari. A *Dardanio* autem Troiani
 omnes originem habebant, vid. not.

Intraro, gentique meae data moenia cernam,
Cognatas urbis olim populosque propinquos
Epiro, Hesperia, quibus idem Dardanus auctor;
Atque idem casus, unam faciemus utramque
Troiam animis. Maneat nostros ea cura nepotes. 505

Provehimur pelago vicina Ceraunia iuxta,
Vnde iter Italiam cursusque brevissimus undis.
Sol ruit interea, et montes umbrantur opaci;
Sternimur optatae gremio telloris ad undam,
Sortiti remos, passimque in litore sicco 510
Corpora curamus; fessos sopor inrigat artus.
Necdum orbem medium Nox horis acta subibat:
Haud segnis strato surgit Palinurus, et omnis
Explorat ventos, atque auribus aëra captat;
Sidera cuncta notat tacito labentia coelo, 515

ad 167, adeoque et illi, qui Epirum, h. e. Buthrotum, cum Heleno tenebant, et hi, qui cum Aenea Italiam petebant.

506—514. Postquam Buthrotō solverant, legendo litus ad montes Ceraunios procedunt. Hic sub noctem descendunt in litus, en, puta, consilio, ut, cum mutandus iam esset cursus, ventum secundum excipiant. — *umbrantur* ex *σκιάζει* vel *σκιάζεσθαι* Homericō, conf. Odys. γ. 487 et al. Quae sequuntur, ex Odys. ι, 468 sqq. illustrantur. — *Sortiti remos* per sortem divisi ad officia remigandi, ut adeo pars in litore somno se recrearet, pars in navi ad remos pernoctaret; etsi ne hoc quidem necesse est statuere; sed universae dictum, nos, functi per diem munere remigandi ac defessi, sternimur. (putat Cerda omnes descendisse; sed prius fames, quam corpus curarent, remos sortitos fuisse, ut ad signum

Palinuri statim surgerent ad incumbendum remis. T. 2 — 511. *irrigat*, perfundit membra somno. Sup 1, 692, *Venus Aescanio placidam per membra quietem irrigat*, infundit, instillat. (*irrigat* vide an pro *recreat* dictum sit ad usum Graeci verbi *ἀπιδω*, de quo interpretes ad Eurip. Suppl. 207. egerunt. W.) — 512—517. Traiectum ex Epiro ad Italiam litus ista temporis, quod ille poscit, mensura ut declarat posita, media de nocte classis solvit. *Necdum Nox subibat orbem medium*, evecta erat coelum, *acta horis*, exquisite pro. horis exactis. Quem poetici sermonis iunxi nisi admittas; possis *Noctem*, sive *eius ligas ab Horis actas*, suavi rerum specie, intelligere. Novo sic exemplo Horae Nocti adderentur, quae eius cursum agerent. — Media autem nocte, quando, in primis in nrīs maritimis, aura oriri vel mutari solet, ventus recte

Arcturum, pluviasque Hyadas, geminosque Triones,
Armatumque auro circumspicit Oriona.

Postquam cuncta videt coelo constare sereno,
Dat clarum e puppi signum; nos castra movemus,
Tentamusque viam, et velorum pandimus alas. 520

Iamque rubescebat stellis Aurora fugatis;
Quum procul obscuros colles humilemque videmus
Italiam. Italiam prius exclamat Achates;
Italiam laeto socii clamore salutant.

Tum pater Anchises magnum cratera corona 525

exploratur a gubernatore; et auribus auram captat, ex lentis aëris motu. — *tacito corda, quia nocte.* cf. Serv. ad totum li. v., et *notat, ἵσταται*: — *geminis triones*, utraque ursae. Sed de hoc et de toto versu 516 v. sup. ad l. Aen. 744, ubi idem versus — *Armatum auro Orionem, χρυσῶσπα*, quia, ut bene Serv., et *baltus* cuius et *gladius* clarissimis fingitur stellis. Commentarii loco sit Aratus a Germanico versus: *Primus in obliquo rapitur sub pectore Tauri Orion: nonnulla magis vicina notabit Stella virum, sparsae quum* (f. *sparsaeque* in) *toto corpore flammae. Tale cupit magnisque humeris sic baltus exit, Sic vagina ensis, pernicii sic poëte fulget.* Ex Arat. Phaenomen. 586 sqq. Lucanus I, 665: *Enniferi nimium fulges latus Orionis.* Posuit autem poeta uno loco sidera, non quae uno tempore orientantur et occidunt, sed e quibus partim tempestatis mutationes omnino ac vices veteres augurabantur, partim quorum conspectus nisi puro ac sereno coelo nullus est. Cumque ea sidera nunc Palinurus in oculos incurrit, securitatem coeli sereni inde capiat. v. Macrobi. Sat. V, 41: cf. l. Ge. 394, 395 et max v. 518 *coelo*

sereno. Ceterum in his vers. Homerum ante oculos habuit, egregie istum orationem ornans ac varians, Odyss. 8, 271 sqq.: Virgilium vero Ovid. Met. III, 594 sqq. — 518-520. *Omnia constant*, videt constare, composita et tranquilla esse; nihil, quod inconstantiam et varietatem coeli ominetur, occurrere. Lucret. IV, 462: *Et sonitus audire, severa silentia notetis* *Undique cum constant.* *coelo*, in coelo. Servius interpretatur: omnia videt habere coelum, quae significavit serenitatem, ut constare cum dativo (*coelo*) sit suppetere, conf. Iuv. VI, 166. — 519. *dat clarum signum*, tuba, quam Virgilius in illa tempora retulit. conf. sup. 239. — *castra* eaquisite de coplis nauticis in litore tendentibus. — *velorum alas*, h. e. extremos velorum partes, lacinias, angulos. Vulgo exponunt: quia vela navis alae esse videntur. — 524 sq. Ad Castrum Minervae appellant Troiani, sub Hydrunto, quum loco planum ac molle litus; hinc *humilem Italiam*; sive procul ex alto visentibus terra semper humilis videtur. cf. sup. ad v. 76. conf. Serv. — 525 sq. Aliter, quam de corona vera crateri ac more sacrorum inposita, via hanc

Induit, inplevitque mero, divosque vocavit
 Stans celsa in puppi:
 Di, maris et terrae tempestatumque potentes,
 Ferte viam vento facilem, et spirate secundi.
 Crebrescunt optatae aerae, portusque patescit 530
 Iam propior, templumque adparet in arce Minervae.
 Vela legunt socii, et proras ad litora torquent.
 Portus ab Euroo fluctu curvatus in arcum;
 Obiectae salsa spumant adspargine cautes:
 Ipse latet; gemino demittunt brachia muro 535
 Turriti scopuli, refugitque ab litore templum.
 Quatuor hic, primum omen, equos in gramine vidi
 Tondentis campum late, candore nivali.
 Et pater Anchises: Bellum, o terra hospita, portas;

videntur posse accipi, etsi dubitatio animi subit, unde in alto florum copia fuerit. Sed hoc fortasse calumniari est; cf. sup. ad I, 724. Cum toto autem loco comparandus Pindarus in divino de Argonaut. carmine Pyth. IV, in nona Strophe: ἐντὶ δ' ἐνὶ Σόλου ἀπὸ πύργου ἀγχιόρα, etc. vs. 344 sqq. — 527. *Stans in puppi*; scil. in ea erat tutela navis, s. signum numinis, apposita arula seu foco. — 529. *Ferte, date viam*, navigationem, faustam vento, h. e. vento secundo immisso; et adspirate, favete, propitii. — 530. *Portus patescit* ad oculorum sensum, cf. sup. 411. *portus est Peneis*. — 531. Ad sqq., cf. Dionys. Halic. I, 5: Strabo VI, p. 281 B. Adde Cluver. Ant. Ital. pag. 4240 etc. *Ara* pro monte (ut sup. 294), in quo templum erat, quod Idomeneus condidisse ferebatur. — 532. Ad verba cf. sup. v. 207. — 533–536. *Portum Peneis* describit satis ornate: litus est versus Orientem. Efficitur ille sinuoso littoris flexu,

scopulis utrinque procurrentibus in mare, et se incurvantibus, ut utrinque pro mole sint portui praetexta, ad quam fluctus ex alto alisi frangantur, tranquillumque interius mare sit. *Euroo fluctu*, ab Euro, ut Arctous. *scopuli turriti*, in turris modum alti, *demittunt brachia muro gemino*, ab utroque portus latere procurrentes in mare sensim decrescunt. Eadem fere sup. I, 462 sq. *Hinc atque hinc vastae rupes* etc. cf. Odys. x, 87 sqq. *brachia* bene tribuuntur scopulis, quoniam ambiunt latera portus; iidem dicuntur *murus*, cuius speciem habebant — *refugitque a litore templum*, quin ab alto intuentibus in ipso litore situm videbatur, propius accedentibus retrucebat quasi, quia situm est in colle, qui sensim crescit a litore, ut bene Serv. Similia v. ad 410, 411. — 537 sq. Comparant Od. λ, 107 sqq., ubi de bobus Solis, et Apollon. IV, 1364 sqq., ubi de equo Neptuni agitur; sed porum illa ad h. l. faciunt. Ceto-

Bello armantur equi; bellum haec armenta minantur.
 Sed tamen idem olim curru succedere sueti 541
 Quadrupedes, et frena iugo concordia ferre;
 Spes et pacis, ait. Tum numina sancta precamur
 Palladis armisonae, quae prima adcepit ostantis;
 Et capita ante aras Phrygio velamur amictu; 545
 Praeceptisque Heleni, dederat quae maxuma, rite
 Iunoni Argivae iussos adolemus honores.
 Haud mora: contipuo perfectis ordine votis,
 Cornua velatarum obvertimus antennarum,
 Graiugenumque domos suspectaque linquimus arva.
 Hinc sinus Herculei, si vera est fama, Tarenti 551
 Cernitur. Adtollit se diva Lacinia contra,
 Caulonisque arces, et navifragum Scylacœum,

terum ornate pleraque. *Tondentes campum late*, pascentes late vagando. *cantidi* equi, quod fasli ominis est. — *bello armantur*, ad bellum, — *curru*, h. e. *currui*: Multa hic arguantur Intpp. Fundus interpretationis, quam Anchises facit, in eo est, quod equi etiam iugum ferunt, et in pace quoque utile est armentum; ergo excipiet pacata rerum conditio Troianis. — 543-544. Palladi sacrum faciunt, enlus templum in eo portu, v. sup. 531; hunc intrant, et terram capiunt; ita ab ea tamquam hospitio excepti videntur; *ostantes* ornatus quam nos. — Mox 545 specialiter ad sup. 403 sqq. — 546. 547. *dederat quae maxuma*, respicit sup. 435 unum illud praeceptis omnibus unum — *praeceptis* pro e praecepto Heleni. *Argivae* v. sup. I, 24, sed h. l. tantum ornat. — 548-550. Et hoc ex praecepto Heleni sup v. 396. 397. 398. Potest, sacro hoc facto, occupatio Italiae facta videri; sed similes iuris publici notiones inter veteres non fuerunt. Fuit

sacrum *χαριστήριον*. Antennas at vela, naves, *obvertimus* pelago, ut VI, 3, *Obvertunt pelago proras*. contra qui appellant, *vela obvertunt* littori. (Sed vid. not. ad VI, 3. *W.*) *velatarum*, h. e. velis indutarum, ut alibi *velifera*. In *Hereuleo* Tarenti subest fabula, nunc obscura, de Tarenti originibus ab Hereule ductis; cum vulgo ad Tarantem, Neptuni f., referri soleant. — 552. Tarentinum sinum a dextra praetergressis in prospectu erat *promontorium Lacinium*, tunc *Caulonia*; in monte sita, et *Scylacium* Liv. XXIV, 3: *Sex millia aberat ab urbe (Croton) nobile templum, ipsa urbe nobilitas, Laciniae Iunonis; coniectus arvis circa populis v. ibi plura*. Adde Strab. VI, p. 261 D. et Cluverium. (*diva Lacinia* est Iuno Lacinia, h. e. templum Iunonis Laciniae. *W.*) — *adtollit*, *attollere se, surgere* dicuntur ea, quae alta sunt, iis, qui accedunt; ut *recedere*, si discedas. cf. ad 411. — 553. Varsus austrum navigantibus primum *Caulonia*

Tum procul e fluctu Trinacria cernitur Aetna;
 Et gemitum ingentem pelagi pulsataque saxa 555
 Audinus longe, fractasque ad litora voces;
 Exsultantque vada, atque aestu miscentur arenae.
 Et pater Anchises: Nimirum haec illa Charybdis;
 Hos Helenus scopulos, haec saxa horrenda canebat.
 Eripite, o socii, pariterque insurgite remis. 560
 Haud minus ac iussi faciunt; primusque rudentem
 Contorsit laevas proram Palinurus ad undas;
 Laevam cuncta cohors remis ventisque petivit.
 Tollimur in coelum curvato gurgite, et idem

arces apparent, h. e. Caulon vel Caulonia, in alto litore vel colle condita, Achaeorum colonia; vide Strab. VI, p. 264. B. Pausan. VI, 3, p. 459; mox *Scylaceum* vel *Scylacium*, olim *Scylletium*, in conspectum venit, in interiore sinu, *navifragum* h. l. dictum sive propter scopulosum litus, ad quod urbs illa sita, Atheulensium colonia, sive, quandoquidem scopulis carere litus nuntiant, qui ea loca adiere, propter tempestates inter duo promontoria, Iapygium et Cocintum, frequentes et graves, 554—557. *Scylacium* sinum praetervectis iam e longinquo, tamquam in medio mari (e fluctu), Aetna Siciliae cernitur, h. e. ex fumo et igni cognoscitur; auditur quoque fragor maris ad scopulos Scyllae allisi (556); iamque apparet et ante oculos est ingens maris aestus (557), quo Charybdis in propinquo esse intelligit Anchises (558). In toto loco ante oculos Ulysses Odys. μ, 204 sqq.; ut tamen recte haec teneas, cogitandum, legendo litus Troianos iam ad interiora freti Siculi aliquantum processisse. Ornate singula dicta sunt. *fractae voces* 556, inf. 669 so-

nitus vocis, de maris fragore. — 557. *vada exsultant*, h. e. mare ex imo fundo sublatum in altum egeritur; v. sup. 420—423: τῇ δ' ἄντρον βοῶντων ἀναβλύζοντα Χάρυβδις, Apollon. IV, 923. Mari e fundo essestante, *aestu*, arena miscetur aquae (*arenae miscentur*, h. e. agitantur in fundo maris, et mixtae in altum tolluntur. *W.*)

558—560. *Hos scopulos — saxa* — int. Scyllam, respiciunt Heleni dicta vs. 410 sqq. 420 sqq. *Eripite*, nos. Vulgaris orationis tsedium vitat poeta et in hoc, quod pronomina omittit; interdum ad nostros sensus satis dure. Sed lenius hoc, quum supplere *remos*; *Eripite remos*, expedite. — *insurgite remis*, v. sup. ad v. 207. — 561—563. A litore Italiae in medium iam fretum proveci, ut haud multum a Scylla et Charybdi abessent, et navis facile in interiora freti aestu maris abripi posset, in altum deflectunt cursum, adeoque a dextra in laevam. — *rudentem proram*, ὀρυσμένην, ut *gemere*, βοᾶν, *clamare*, h. e. stridere, impulsu fluctuum, ac sonare. — 564—567. Maris aestuantis et magnos fluctus moventis, pro-

Subducta ad Manis imos desidimus unda. 565
 Ter scopuli clamorem inter cava saxa dedere;
 Ter spumam elisam et rorantia vidimus astra.
 Interea fessos ventus cum sole reliquit,
 Ignarique viae Cyclopum adlabimur oris.
 Portus ab adcessu ventorum inmotus, et ingens 570
 Ipse; sed horrificis iuxta tonat Aetna ruinis, .

pter vicinam Charybdin 564, 5. et Scyllam, 566, 7. agitationem et motum concitissimum in transcurso sentiunt. Sed aucta haec omnia in rerum miracula. conf. sup. 420 et ad Tibull. IV, 1, 70-75. — *desidimus*, ut *sidera*, *subsidere*, proprie de rebus, ergo et de navibus mersis vel depressis *H.* Si praesentia sibi respondere velis, unius codicis lectio *desidimus* praeferenda est. At Medicei aliorumque librorum auctoritate firmatur altera scriptura *desedimus*; et sunt, quibus fornarum variarum, praesentis historici et perfecti, usus praeplaceat. Qui vero cum Arnzenio ad Plin. Paneg. c. 16, *desidimus* pro perfecto habebunt, iis nequaquam assentior. *W.* — 566. Fluctus cum fragore in cavernas litoris irruunt aestu maris propulsi; inde retroacti in alios fluctus, qui superveniunt, incidunt, quibus collisi undam in medio in vorticem actam eiiculantur. *Spumam elisam*, fluctuum ad eandem allisorum, ἐπισπῶντα ὀδῶντες ἄλγυν, Apollon. IV, 1238. *rorantia astra*, aqua in altum sublata roris instar guttatim destillante, probasse videtur saeculi Augustei genius. Nostra hominibus vix placeant. Ita tamen veteres saepissime; v. c. mox v. 574 et *sidera lambit*, de flamma Aetnae. — 568. Quam ornate! vespere ventus, aquilo, cessat.

570. Subeunt Troiani portum Cyclopum. Proprie aqua est immota et ventis; inde eleganter portum ventis inaccessum dixit *Portum inmotum*. (Aqua enim conclusa vocabulo *portus* notatur. *W.*) Huuc autem portum, ut intum de Cyclopihus, eorumque terra, locum Homero sublegit: Olyss. 1, 136 sqq. *Ev δὲ λιμὴν κύκλωος*, etc., qui verus huius erat interpretatio. Portus ille Aetnae profluvia tota nunc est oppletus. Homeri tempore Aetna intestinalis incendiis saevivisse non videtur, etiam iam ante arserat; unde iam tum erant antra Cyclopihus habitata (de quibus conf. Dore. Sicilia T. I, p. 247); alioqui, al res recentia memoriae fuisset, Homerua hoc naturae portento, ad poeticum ornatum tam accommodato, esset usus; id quod primus Pindarus, tum Orphicorum auctor Arg. 1249, eorumque exemplo Virgilius, facere non neglexerunt. Ceterum a Virgiliana narratione apparet, poetam fuisse intar eos, qui Caprariam insulam et Cyclopum sedes ante Aetnam in litore orientali collocarent, non ad Drepanum et Erycem, ut alii et ipse Homerus, quos Cluverius sequitur. — 574. Sequitur luculenta Aetnae descriptio, digna Virgilio, et cum mirarum oppositione. Hoc enim ego addo operae reliquorum interpretum, qui multis quum viderint, de oppa-

Interdumque atram prorumpit ad aethera nubem,
 Turbine fumantem piceo et candente favilla;
 Adtollitque globos flammarum, et sidera lambit:
 Interdum scopulos avolsaque viscera montis 573
 Erigit eructans, liquefactaque saxa sub auras
 Cum gemitu glomerat, fundoque exaestuat imo.
 Fama est, Enceladi semiustum fulmine corpus
 Vrgueri mole hac, ingentemque insuper Aetnam
 Inpositam ruptis flammam expirare caminis; 580

sitione tacent. Prioribus tribus versibus ponit flammam, et fumum; posterioribus tribus saxa liquefacta. Itaque interdum Aetna prorumpit nubem atram, turbinem piceum, favillam candentem, globos flammarum; interdum scopulos, montis viscera, saxa liquefacta: ut vero priores tres desinit illis verbis, *sidera lambit*; ita tres posteriores istis, *fundoque exaestuat imo*, veluti quaerens oppositionem; quasi dicit; quo Aetna altiores erigit flammam, eo aestuat profundius: quo superne formidolosius attingit sidera piceae, favillae, flammis; eo inferne gravius gemit avulsis, eructatis, liquefactisque visceribus: et ut nihil desit ad oppositionem, in tribus superioribus omnia sunt levia; nubes, turbo, favilla, flammulae: in tribus inferioribus omnia gravia; scopuli, montis viscera, saxa. C. — Vid. Cluver. Sicil. ant. lib. I, c. 8, et Cornelii Severi Aetnae. Princeps omnium est Pindarus. Pyth. I, 34 sq. Ad poetae nostri ductum Iustin. IV, 1. Virgilius secutus esse videtur Lucretium VI, 690-93. — *horrificis tonat Aetna ruinis*, h. e. fragore resonat, quem faciunt ruinae viscerum montis; satis graviter. — *prorumpit*, emittit, ἀναίρειται, antiquo loquendi modo, ut iam Lu-

eret. conf. sup. I, 246. — 573. *nubem fumantem turbine piceo, et favilla*, h. e. globis fumi, cum cinere permixtis, φλέγας καὶ λέγους, ut Strabo VI, p. 274 A. Aliter non accipiam. *favilla candens*, ut *canis cinis*; ornans epitheton a rei natura ductum. De scintillis Serv. exponit. — 576. *Erigit eructans* ornatius quam eructat, ἀναίρειται, emittit; extrudit. — *liquefacta saxa*, h. e. in vitrum conversa, interdum admixtis metallis; unde *φύλαξ* illi, rivi igniti (*Lava*). — *fundo*, ἐκ πυθῶν, ut Pindarus. — 578-582. Nuta vel ineptis hominum commenta fabula, quae ex antiquo physica phaenomena adambandi modo profecta est, cum ignem subterraneum cum fulmineo igni compararent; in monstro itaque, quod fulmine percussus esset, ignem hunc vivum ac perpetuum durare. Pro Encelado, quem tamen et alii agnoscunt, ut Orpheus Arg. 1249. 1250; cf. Cornel. Serv. Aetna 70 sqq., Typhoeum vel Typhonem memorant Pindarus l. c. et Aeschylus Prom. 354 (ut Briareum Callimachus in Del. 143), at Virgilius hunc sibi servavit ad similem locum subterraneo igni notabilem inf. IX, 716, idque Homeri exemplo Iliad. β, 783. γ, ad Hygin. f. 152; Cerdum et al. Pari exemplo

Et, fessum quotiens mutet latus, intremere omnem
Murmure Trinacriam, et coelum subtexere fumo.
Noctem illam tecti silvis inmania monstra
Perferimus, nec, quae sonitum det causa, videmus.
Nam neque erant astrorum ignes, nec lucidus aethra
Siderea polus, obscuro sed nubila coelo, 586
Et Lunam in nimbo nox intempesta tenebat.

Postera iamque dies primo surgebat Eoo,
Humentemque Aurora polo dimoverat umbram;
Quum subito e silvis, macie confecta suprema, 590
Ignoti nova forma viri miserandaque cultu
Procedit, supplēxque manus ad litora tendit.
Respicimus. Dira illuvies, inmissaque barba,
Consertum tegumen spinis; at cetera Graius,

ad Phlegraeos campos magno terrae
motu collapsos Gigantum pugna fuit
iraducta. cf. Obs. ad Apollod. I, 6,
t. — 579. *Actnam intusper inpositam*
(cf. I, 61. *Ἰν' ἄσπετον ἐνὶ τοῖς ὄρεσιν*),
expirare flammis caminis ruptis, h. e.
cavernis et receptaculis flammiae sub-
terraneis; quae nove caminos, fornaces,
dixit. — *coelum subtexere fumo*,
exquisite, ut *effundere*. Vtrumque
Lucret. in eadem re VI, 478. 481. —
593-597. Nocte oppressi in litus
escenderant, et in nemoroso loco
noctem exigebant. Per totam illam
noctem audiunt ac vident monstra,
h. l. monstruosum phaenomenon, rem
portentosam. *sonitum*, de fragore
monia loquitur. — *nec lucidus polus*
aethra siderea, nec coelum stellis
fulgentibus hiebat. (*aethra*, αἴθρα,
aëris serenitatem notat, quae *siderea*,
h. e. fulgida dici potest. Hanc inter-
pretationem usus coniuuctionum ne-
que — neque postulat. *Ἢ'*.) Et nox
tenebat, occultabat, lunam *in nimbo*,
nubilo aëre: *ἀἴρ γὰρ κατὰ νεφελὴ βα-*

θαι' ἦν, οὐδὲ Σελήνη Ὀρέωνος προέ-
φανε. κατέχευτο δὲ νεφέων. Odyss.
I, 144-145. quem totum locum Vir-
gilius ante oculos habuit, laude ta-
men haec integra, quod, Ache-
menidis persona inducta, magnam
legentibus mirationem rei novitate
facit. Imitatorem nostri habes Ovi-
dium XIV Met. 158 sqq., ubi ad
Cumas alius Vlyssis socius subali-
tisse fertur.

588-592. Prodit e silvis Acheme-
nides, ex Vlyssis sociis. *primo Eoo*,
Lūcifero, mane, *ἔως ἄστρου*, cf. Ge.
I, 288. *umbram humentem*, uti amat
poëtae noctem humidam, propter ro-
rem. — 593-595. cf. vet. poëta apud
Cic. Tusc. Qu. III, 12 de Thyeste. —
inmissa in faciem, adeoque exquisi-
tius quam *promissa barba*. — 594.
Consertum spinis tegumen, vestem
laceram ac detritam habebat, et, ne
panni defluerent, spinis pro filis con-
sutam et sartam. cf. Ovid. Met. XIV,
166, ubi multa ex Virgilio adun-
brata. Ex his tamen ipsis pannis agno-

Et quondam patriis ad Troiam missus in armis. 595
 Isque ubi Dardaniōs habitus et Troia vidit
 Arma procul, paullum adspectu conterritus haesit,
 Continuitque gradum; mox sese ad litora praecepit
 Cum fletu precibusque tulit: Per sidera testor,
 Per superos, atque hoc coeli spirabile lumen: 600
 Tollite me, Teucri; quascumque abducite terras;
 Hoc sat erit. Scio me Danais e classibus unum,
 Et bello Iliacos fateor petiissē Penates.
 Pro quo, si sceleris tanta est iniuria nostri,
 Spargite me in fluctus, vastoque inmergite ponto. 605
 Si pereō, hominum manibus periisse iuvabit.
 Dixerat; et genua amplexus, genibusque volutans
 Haerebat. Qui sit, fari, quo sanguine cretus,
 Hortamur; quae deinde agitet Fortuna, fateri.
 Ipse pater dextram Anchises, haud multa moratus, 610
 Dat iuveni, atque animū praesenti pignore firmat.
 Ille haec, deposita tandem formidine, fatur:

scebat eum Graecū esse. Nec tamen male Servius: *Habet enim unaqueque gens incesum et vocem propriam.* — 595. *et quondam patriis ad Troiam missus in armis*, importunus versus. Ex adspectu enim id disclaud potuit. Adicit Serv. *ex sequenti eius confessione hoc didicit Aeneas.* (Pedestres scriptores ad continuandam orationem pronomine is sine coniunctione que utuntur. At apud Virgilium isque iterum Aen. IV, 203, eadem sententiarum serie recte usurpatur. *W.*) 599-606. *testor*, quaeso, obtestor, *hoc coeli spirabile lumen*, vitale, de quo (l. quo) spiramus, ait Servius. *lumen* autem pro aestuare, aura, ut etiam potest: *luminis aura*, quandoquidem lucem transmittit.

unum Danais e classibus, unum e Danaia. Ex Sophoclis Philocteta nonnulla cum his comparari posse, iam Cerdas monitum. — 604 *si sceleris tanta est iniuria nostri*, orate, si scelus meum tantum est. *Spargite*, cum vi, discerptum dispergite. — 606-609. *genibusque volutans* (se) haerebat, ad genua provolvens se; inhaerebat, *πρωτὺς ἄγρο*. (Iunge deinde fateri, quae F. agitet. Particula deinde sententiae per relativum annexae similiter interposita est Aen. I, 495, *Vina bonus quae deinde overurat Acastes* — dividit. *W.*) — 611. *dat iuveni*, ut evitaret tenuem voculam ei. — *praesenti*, certo, *pignore*, quod nōnum dat, et supplicem, infero, in fidem recipit.

Sum patria ex Ithaca, comes infelicis Vlixi,
 Nomen Achemenides, Troiam genitore Adamasto
 Paupere (mansissetque utinam fortuna!) profectus. 615
 Hic me, dum trepidi crudelia limina linquunt,
 Inmemores socii vasto Cyclopi in antro
 Deseruere. Domus sanie clapibusque cruentis,
 Intus opaca, ingens. Ipse arduus, altaque pulsat
 Sidera, (Di, talem terris avertite pestem!) 620
 Nec visu facilis, nec dictu adfabilis ulli.
 Visceribus miserorum et sanguine vescitur atro.
 Vidi egomet, duo de numero quum corpora nostro
 Prensam manu magna medio resupinus in antro

613 sqq. Hoc de Achemenide (nam est Ἀχαιμίδης) episodium totum Virgilii ingenio debere videtur, ut ita HomERICA de Cyclope intexere verbis suis posset. Nam delectare solum et hoc, si fabulas, notas quidem nec novas, nova tamen cum variatione, novo cum ornatu et in novis rerum vel narrationis ordine legimus. Temporum quidem rationi adversatur hoc episodium; Vlysses epim inter initia errorum ad Cyclopa venerat, at Aeneas multo serius; sed in talibus, quae lectorem non offendunt, nisi aliena a re praesenti subtilitate molesta admittentem, male poetas reprehendas. (*Ithaca patria* dicitur, ut Aen. II, 180, *patris Mycenae*. W.) — *genitore paupere*: cum pauperem patrem haberem, sup. II, 87: *Pauper in arma pater prius huc misit ab ausis*. Nescio tamen, an poeta sua potius tempora, quibus militia inter vitae genera quaeestiosa erat (v. ad Tibull. I, 1 pr.), quam HomERICA respexerit; nam addit: *mansissetque utinam fortuna!* Ceterum hoc elegantius quam: *utinam pauper*, adeoque domi manere maluissem! — 616. Cum Vly-

sis socii, ne Cyclops iniuriam ulcisceretur, fuga se prorsperem, Achemenides forte remansit. *trepidi*, bene adiectum, praefestinatione. — 618. *domus sanie* pro saniosa, casu sexto paullo durius absolute posito; nec tamen sine exemplo. — 619. *ardua*. Ita formidanda magnitudine, ut pulset sidera. — 620 sq. *pestem*, pestilens et exitiosum hominum vitae monstrum. *nec visu facilis*, h. e. cuius aspectum non facile aliquis ferat (ἀποσιπῶτος, δυσχερὶς ἰσταντος. Bene Serv.: cuius propositum etiam aspectus inferre formidinem), nec alloquium. — 623-627. conf. Odys. I, 288 sqq. — *corpora* elegantius quam viros. — *resupinus*, bene nium iacentis exprimit, dum ad colligendas vires corpus reducit ac recurvat. At Homerus notionem magnitudinis in monstro tuitus est: Σὺν τῇ οὐρᾷ πάρα ψας, ὥστε σκόλας, ποτὶ γὰρ Κόντ'; tantae erant corporis vasti vires. Reliqua a Virgilio ornatus exposita. Nisi id ipsum, quod modo memoravimus, non de stante, sed cum Servio de iacente humi Cyclope accipere maxis; quo ipso magnitudo

Frangeret ad saxum, sanieque expersa natarent 625
 Limina; vidi atro quum membra fluentia tabo
 Manderet, et tepidi tremerent sub dentibus artus.
 Haud impune quidem; nec talia passus Vlixes,
 Oblitusve sui est Ithacus discrimine tanto.
 Nam simul, expletus dapibus vinoque sepultus, 630
 Cervicem inflexam posuit, iacuitque per antrum
 Immensus, saniem eructans ac frusta cruento
 Per somnum commixta mero, nos, magna precati
 Numina, sortitique vices, una undique circum
 Fundimur, et telo lumen terebramus acuto 635
 Ingens, quod torva solum sub fronte latebat,
 Argolici clipei aut Phoebeae lampadis instar,
 Et tandem laeti sociorum ulciscimur umbras.

virtutis appareret, quod *rempius* hoc facere potuit. (Prior praestat ratio. *W.*) Cf. Ovidii versus XIV Met. 205-209 ex h. l. expressos. — 625. *expersa*, ποῖηica vox, pro respersa. — 626. *membra fluentia tabo*, oratio ποῖηica, pro vulgari: defluente tabo. Ceterum ad nostrum sensum haec non esse, facile intelligas. Verum luentur ea se fabulis praesae vitae. — 628 sq. conf. Odys. 4, 299 sqq. 316 sqq. — *Haud impune quidem* hoc fecit Cyclops. — 629. *Ithacus*, vaferrimus. — *Oblitusve sui est*, nā, cum vi, h. e. astutiae suae ac calliditatis; quae ista aetate pro sapientia habita, ut ex Homero videre in promptu est: Ibid. vs. 420: Αὐτὰρ ἐγὼ βούλευον — πάντας δὲ δόλους καὶ μῆτιν ὑπαίνομαι, ὅστις περὶ ψυχῆς μέγα γὰρ κακὸν ἐγγύθεν ἦν. in discrimine tanto. — 630. ex eod. l. v. 296, 297. *sepultus*, motu et sensu privatus. — 631-633, v. ib. 372, 374: *iacuit per antrum* maiorem obicit animi speciem quam: in antro. — 824. *sortiti vices*, ibid.

v. 331 sqq. quid unicuique nunc esset agendum in excaecando monstro. 634. 635. vide ibid. vs. 378 sqq. — 636. *latebat* quanto ornatius quam erat! vides eadem voce simul torvam frontem, horridas palpebras, hirsutum supercilium: ἄσπετον μὲν ὄφρως ἐνὶ παντὶ μετώπῳ. Εἰς ὧτός τεταται, Theoc. lilyll. XI, 31. — *Argolici clipei*; erat is rotundus, cum alii essent oblongi aut quadrati; Argivorum inventum; Paus. II; 25. Apollod. II, 2, 4, ubi vid. Olss. Fuit inde in communi Graecorum usu, aliquando etiam a Romanis receptus pro scuto. Apud Dionys. Halic IV, c. 16 p. 221) Ἀργολικὴς ἀσπίδας Servius r. x ferre iubet cives primae classis. *Phoebeam lampadem* esse solem, non lunam, in aperto est. E Callimacho translatum esse verum, Faber prouinciat, sed hoc tantum de clipei comparatione verum est, II. in Dian. 53 de Cyclopihus: πάντ' ὅν' ὄφρ' ὦν Φάει μανύβληνα, σάκει δ' αὖ τετραβοῖσι, Διὸς ὑπαγλαύοντα. Ex

Sed fugite, o miseri, fugite, atque a litore funem
Rumpite. 610

Nam, qualis quantusque cavo Polyphemus in antro
Lanigeras claudit pecudes, atque ubera pressat,
Centum alii curva haec habitant ad litora volgo
Infandi Cyclopes, et altis montibus errant.
Tertia iam Lunae se cornua lumine complent, 645
Quum vitam in silvis, inter deserta ferarum
Lustra domosque traho, vastosque ab rupe Cyclopas
Prospicio, sonitumque pedum vocemque tremisco.
Victum infelicem, baccas lapidosaque corna,
Dant rami, et volsis pascunt radicibus herbae. 650
Omnia conlustrans, hanc primum ad litora classem
Conspexi venientem. Huic me, quaecumque fuisset,
Addixi; satis est gentem effugisse nefandam.
Vos animam hanc potius quocumque absumite leto.

Vix ea fatus erat; summo quum monte videmus 655
Ipsam inter pecudes vasta se mole moventem

Virgilio sussumit Ovid, XIII Met. 351, 2. — Mox 638 *aleiscimur* ad ductum Homeri I. e. vs 475 seq. — 641 644. Ornatum (partim ex Hom. I. e. 337-341) vides: *Qualis Polyphemus est, tales Cyclopes multi in vicinia habitant.* Sed verbum substantivum est. poetæ vitare student, attributo substituto. Ornatus igitur dixit *qualis claudit et pressat Polyphemus*; plenior oratio erat: *qualis est Polyphemus, qui pressat.* Sic sup. I, 498 *qualis* — *exerces* pro: *qualis est, eum exerces.* H. Accuratius interpretaberis verba *qualis quantusque*: quo habitu et qua statura. *Volgo* est passim, multis locis, ut Liv. 26, 27. *volgo fuerre incendia*, cf. Ecl. IV, 25. Ge. III, 494. W. — 647. *domos* sc. *ferarum* non otiosum post *lustra*; nam speciem rei clariorem exhibet,

quam voc. proprium dabit. — 647. *ab rupe Cyclopas iunge*; prospicit in monte errantes. modo v. 644: *et altis montibus errant*; et inf. 655: *summo eum monte videmus*; item 675, *e silvis et montibus altis.* — (Nullam video necessitatem iungendi *Cyclopas ab rupe*; et obstat singularis *rupe*. W.) Mox 649 *Victum infelicem*, simpl. miserum et lenuem. *lapidosa corna* ab osse, quod in se habent. (cf. Ge. II, 34. — 651, 2. Si classem Troianam primum ad litus venientem conspexit Achemenides, fuit ea prima, quae ab illo inspecta est. W.) — 653. *Addixi*: signato verbo exprimit desperationem, sil. Serv.; et quatenus? sc. est pro: me tradere decrevi. Addicunt se, qui se vendunt, ut gladiatores.

655. Ipsam, vasta mole, corpore:

Pastorem Polyphemum, et litora nota petentem,
 Monstrum horrendum, informe, ingens, cui lumen adem-
 Trunca manu pinus regit et vestigia firmat; (tum.
 Lanigeræ comitantur oves; ea sola voluptas, 660
 Solamenque mali.

Postquam altos tetigit fluctus, et ad aequora venit,
 Luminis effossi fluidum lavit inde crnorem,
 Dentibus infrendens gemitu; graditurque per aequor
 Iam medium, necdum fluctus latera ardua tinxit. 665
 Nos procul inde Iugam trepidi celerare, recepto
 Supplice, sic merito, tacitique incidere funem;
 Verrinus et proni certantibus aequora remis.

Sensit, et ad sonitum vocis vestigia torsit.
 Verum ubi nulla datur dextra adfectare potestas, 670
 Nec potis Ionios fluctus aequare sequendo,
 Clamorem inmensum tollit, quo pontus et omnes
 Intremuere undae, penitusque exterrita tellus
 Italiae, curvisque inmugiit Aetna cavernis.

At genus e silvis Cyclopum et montibus altis 675

monstrum, πῆμα, πῆμασιον δαῖμα
 apud Homerum l. e., *informe*, ut
 ἀνομοῦν, deformis; cui *lumen ademptum*,
 l. e. eacacatum; deformitas nova
 praeter naturalem. — 659. *Mannum*
 quod in Burmanniana legebatur non
 commodum; sed *manu*. Nam pinus
 in manu regit et firmat vestigia, fir-
 mum incessum praestat. (De com-
 positione cf. ad VI, 187. *W.*) — 662.
ad aequora venit, ubi ad altum usque
 mare progressus est; pro vasti scilicet
 corporis modo. — *lavit inde*, ea
 aequore, aqua marina, abluit ocu-
 lorum vulnus. — 666. 667. eum Hume-
 ricis certavit l. e. v. 471, 472, adde
 Od., π, 126 sqq. *Sic merito*, σιχότως.
 Nam supplicem, ἱκέτην, quis asper-
 nari ausit! Sive ut merito sit casus

sexus pro adverbio; sive quia ille
 ueritus erat sic recipi. (Posterior
 malim. *W.*) — 668. *Verrinus e me-*
moribus et pluribus libris praeferen-
dum. cf. Aen. V, 141. — Mox 669
sonitum vocis. Vox novo exemplo
 pro strepitu vel remorum vel undae
 remis impulsae, ut sup. 556 *fractae*
voes pelagi. Cum poeta plura auda-
 cius catulerit, facile et hoc ferat.
 Homericum est βῆσθαι, ἀντὶ, *vestigia*
 pro ipsa gressibus, notum. — *dextra*
adfectare se. navem, appetere; non
dextram; ut legebatur. *dextram offe-*
ctare explicant: dextram intendere et
 iniicere, ut navemprehendat. — 671.
Nec potis, est, *aequare fluctus se-*
quendo, accipi aliter non potest, quam
 de altitudine maris profundiore, quam

Excitum ruit ad portus, et litora complent.
 Cerninus adstantis nequidquam lumine torvo
 Aetnaeos fratres, coelo capita alta ferentis;
 Concilium horrendum: quales quum vertice celso
 Aëriae quercus, aut coniferae cyparissi 630
 Consliterunt, silva alta Iovis, lucusve Dianae.
 Praecipites metus acer agit quocumque rudentis
 Excutere, et ventis intendere vela secundis.
 Contra iussa monent Heleni, Scyllam atque Charybdim
 Inter, utramque viam leti discrimine parvo,
 Ni teneant cursus; certum est dare lintea retro.
 Ecce autem Boreas angusta ab sede Pelori

pro monstri proceritate. Nec, dum nos insequitur, par est malis suae magnitudine altitudinis maris, quae eo maior est, quo longius a litore proceditur. (Vide an vel propter adiectum *sequendo* explicare malis: aequare celeritatem, qua fluctus navem ferebant. Aen. X, 248, *ventus nequante sagitta*. W.) Porro ad 672, cf. Od. 4, 395. — 676, *ad portus* v. 570. *nequidquam*, quia nocere (nunc) non poterant. Serv.: *Aetnaeos fratres*, populares, gentiles. Mox coelo, ad coelum. *concilium* exquiritur pro turba. — 680. 681. *coniferae cyparissi*. Cupressus mas fert conos nucis pineae non absimiles; *baccus* appellat Plin. XVI, 33, s. 60. *αἰθαῖος* etiam Graeci. v. Athenaeum lib. I, p. 57 B. C.; — *silva Iovis* declaratur per quercus, *lucus Dianae* per cupressos; igitur de Diana infera vel Hecate aut Proserpina agi manifestum est. Nam cupressus feralis arbor, ex vulgari narratione Diti sacra, ut Plin. l. c. Si adiectum *Dianae* mere ornans esse epitheton status, quippe cui demens saltus curae sint, insolens vero est cupressorum memoratio. — 682. 683.

Nos metu agitati quocumque malum cursum dirigere, quam in portu manere. *rudentes excutere*, avolvere, explicare et intendere, ut sup. 267. — *ventis secundis*, int. quo ventus ferret; non expectare ventum, quem cursus postulabat. — 684. 686. E pluribus verborum iuncturis, quas in his versibus admodum suspectis facere possis, et quas passim Intpp. facere videas, illa videtur praestare, verborum locique naturae ceteris adcommodatior: *Ventos secundos*, qui tum a tergo spirabant, fac fuisse notum vel austrum; ab hoc reicerentur necesse erat versus Charybdim et Scyllam (in quo poeta verans Homeri Od. μ, 426 sqq. ante oculos habuit). *Contra vero Heleni iussa* (monuerat ille, ne per fretum navigarent) *monent, ni* (h. e. ne) *teneant* (naves) *cursum inter Scyllam atque Charybdim, utramque viam leti discrimine parvo* (posteriora apposita puta; per utramque, et per Scyllam et per Charybdim, erat iter periculosum). Cum tamen ventus versus has partes ferret, scil. ab australi plaga spirans, *certum est dare lintea retro*, h. e. iam decrevo-

Missus adest. Vivo praetervehor ostia saxo
 Pantagiae, Megarosque sinus, Thapsumque iacentem.
 Talia monstrabat relegens errata retrorsum 690
 Litora Achemenides, comes infelicis Vlixi.

Sicanio praetenta sinu iacet insula contra
 Plemmyrium undosum; nomen dixere priores
 Ortygiam. Alpheum fama est huc Elidis amnem
 Occultas egisse vias subter mare, qui nunc 695
 Ore, Arethusa, tuq Siculis confunditur undis.

ramus mare Adriaticum repetere; cum ecce Boreas exoritur. — *Heleni iussa*, v. sup. 410 sqq.; 420 sqq. — *ni, nisi*, antiquae pro *ne*. Sic Serv. et plures vet. Grammatici ap. Heins. et alios, v. Horat. 1, 14, 15: *na nisi ventis debet ludibrium, cave*. (Horatii locus aliter explirandus; neque *nisi*, sed tantum *ni* pro *ne* usurpatum esse grammaticis notarunt. Vid. Forcellini sub voc. *ni*, qui plurima collegit huius usus exempla. *W.*) — *teneant se. naves*. (*teneant cursus*, h. e. navigent. *W.*) Apud Homerum in simili re, Odys. 7, ubi praeresset 172: *Ἡρώπην δὲ θεὸν — ὄψα φέροντα* — sequitur vs. 176: *ἵπτο δ' ἐπὶ λευκὸς οὖρος ἀήμαναι αἱ δὲ μέλ' ὦκα ἰχθυόεντα πέλονται διδραμον*. cf. Od. μ, 197-221. Versus 684, 5, 6 ab interpolatoribus esse videntur. *H.* Ceterum ex interpretatione Heynii distingues: *cursus*. *Certum est dare lutea retro*. *Ecce. W.* — 687. *Ventorum* origines a sedibus, unde flant, lamquam a sedibus, repetunt poetæ; ita h. l. aquilo, qui navem secundum litus Siciliae orientale versus austrum fert, a promontorio Peloro ad fretum Siraculorum venit; hinc *angusta ab sede*. — *Missus*: puto ex primi *ἱππας* vel *ἵππας*, pro veniens. — 688. 689. *ostia Pantagiae*

saxo vivo. Pantagias (nunc *Fiume di Porcari*) parvus fluvius, brevi cursu, infra Lentinos, cuius ostium praeruptis utrinque rupibus includitur: de eo v. Cluver. Sicil. ant. lib. 1, c. 41. Dorsill. Sicula p. 206. 207. *Megara* sunt h. l. Hyblensis, quia olim Hybla parva dicta, non longe a Syracusis, in sinu Megarensi, *Golfo di Augusta*, quem ab australi porta includit *Thapsus*, peninsula in mare procurrens, *plana, paene fluctibus par*, ait Servius, qui insulam appellat; unde *iacentem* disit poeta, h. e. humilem, non altam montibus — 690. Occurrit *ἡπείαντιος*: unde in haec nomina? Indicabat vobis Achemenides *relegens retrorsum*, nam cum Vlyssa a Lophagorum inde insula, litori Africae praetenta, Siciliae litus orientale ad Cyropolis usque praeternavigaverat. cf. ad 570. Itaque *Litora iam errata*. *H.* Scriptura *retrorsum* e Mediceo et aliis libris praeferranda esse videtur. Et, nisi codices fallunt, Virgilius *rursus* et *retrorsum*, ubi per metrum licuit, scripsit. *W.*

692-696. Insula *Ortygia*, et ex adverso *Plemmyrium* promontorium, ad aditum sinus et portus Syracusani. In ea fons *Arethusa*, de quo et de fabula super eius cum Alpheo *Elidia* fl. congressu v. sup. Ecl. X, t et 4. —

Iussi numina magna loci veneramur; et inde
 Exsupero praepingue solum stagnantis Helori.
 Hinc altas cautes proiectaque saxa Pachyni
 Radimus; et satis numquam concessa moveri 700
 Adparet Camarina procul, campique Geloi
 Inmanisque Gela fluvii cognomine dicta.

uidendum h. l. *επιστάμενος*, quod ne-
 stantis maris fluctibus alluitur; unde
 et ipsum nomen *Ἰππυμύριον*. — *oc-
 cultas egisse vias subter mare*, τὰν δὲ
 βάλαντον Νέχθην ὑποταχῆς Mosch.
 Idyll. VII, 4. *ore tuo*, eodem fonte;
 unde Pindaro Arethusa ἀπὸ τοῦ αὐ-
 τοῦ ὄρεος, Nem. I, 4; cf. Cluver.
 Sicil. ant. p. 163-157. — 697. *Iussī*,
 admoniti, sed a quo? vel ab Ache-
 menide, vel ab Heleno, vel ab An-
 chise, ait Serv. Hoc ultimum, verum
 puto. Nam per totum librum eae sunt
 Anchise partes, ut religiones et sus-
 picia curet. *Helorus* fluvius in litore
 orientali paullo supra Pachynum pro-
 montorium, de quo accurate egit
 Cluverius et Fazello. Primum ille in-
 ter specus et exesa rupes procurrit,
 unde Siliio *clamosus Helorus*; mox
 ubi ad litus accessit, placido ac leni
 cursu incedit, et hieme, clauso maris
 fluctibus ostio, frequenter excrescit
 stagnatque, unde agri vicini pingue-
 scunt plurimum (Nunc *Atellaro* et
 in inferiore parte *Abiso*). *Exsupero*
 h. l. praetervehor. — 699. *Pachynum*
 promontorium Siciliae ab australi par-
 te (*Capo Passaro*). *projecta saxa*;
 expressit Gr. *προβλητὲς σκῆπτρα*. —
 700. 701. *Camarina nunquam concessa*
moveri: accipio, pulvis, quam deus
 consulius vetuit movere, cum Camar-
 inenses canali ducto eum vellent
 exsiccare. *Moventur* ea, in quibus ali-
 quid molimur, novamus, mutamus.
 Servii verba apponam: a Palus est

iuncta eiusdem nominis oppidum, de
 qua quodam tempore, cum siccata
 pestilentiam creasset, consultus Apol-
 lo, an eam penitus exhaustire debe-
 rent, respondit: Μὴ νύνα Καμαρίαν.
 ἀκίοντος γὰρ ἀκρίβωσιν. Quo contemto
 exsiccaverunt paludem, et carentes
 pestilentia, per eam partem ingressis
 hostibus, poenas dederunt. a Similia
 narrant Steph. Byz., Suid., et Anthol.
 Gr. apud Cluver. Sed, quae illa ur-
 bis expagnatio fuerit, nusquam de-
 claratur. Ter Camarinam fuisse con-
 ditam, ex Thucydide aliisque docet
 idem Cluver. Ceterum poëtam haec
 ex sua potius, quam Aeneae narra-
 tis, persona dixisse, iam Servius vi-
 dit; quod quidem de toto hoc loco
 non minus tenendum. Nam omnes
 illae urbes et locorum nomina Aeneae
 temporibus recentiora sunt. — 701.
 702. Situs urbis et fluvii Gelae cam-
 porumque *Gel.* non satis exploratus;
 v., praeter Cluver. et quos Burm.
 laudat, Dorsillii Sicula c. 6. Acqui-
 escit Dorsill. in Cluverii sententia,
 esse Gelam, qui nunc *Fiume di Terra*
Nuova, campos autem Gelae, egre-
 giae fertilitatis planitiem, latius cin-
 et ultra fluvium potuisse, quam vul-
 go creditur. Sed quo *immanis* spe-
 ciet, dubitari potest. *magnam* inter-
 pretantur; sed urbis amplitudinem
 nemo veterum memorat, ita ut *im-
 manis* possit appellari. Proclive est,
 ad dominos referre, ut saepe in ur-
 bium epithetis fit, ut ab incolarum

Arduus inde Acragas ostentat maxima longe
 Moenia, magnanimum quondam generator equorum.
 Teque datis linquo ventis, palmosa Selinus, 703
 Et vada dura lego saxis Lilybeia caecis.
 Hinc Drepani me portus et inlaetabilis ora
 Adcipit. Hic, pelagi tot tempestatibus actus,
 Heu, genitorem, omnis curae casusque levamen,
 Anitto Anchisen; hic me, pater optime, fessum 710
 Deseris, heu, tantis nequidquam erepte periclis.
 Nec vates Helenus, quum multa horrenda moneret,

vel dominorum moribus et ingeniis ducta sint. Atque eo devenisse etiam Dorvillium video in Sicul. p. 129. Nec tamen, Gelas tyrannos aëvos et immanes fuisse, unde doceri possit, mihi satis constat. Nam, quae ap. Herodot. VII, 153, 156 de iis memorantur, ad immanitatem non adsurgunt. Et si ad tyrannos Gela oriundos, Hieronem et Thrasybulum, Gelonia fratres, Syracusarum tyrannos, epitheton referre velis, nec illi immanitate ingeniorum insignes fuere. Proponitur etiam a Dorvillio altera interpretatio, ut ad urbis situm ad omnem verticosum et immanem referatur. Sed neque loci tanta immanitas et fera facies esse videtur, ut ab ea potissimum designari potuerit a poeta. Restat harioletio, ut *fluvius iumanis* dicatur propter speciem eius in numis expressam; est enim haec cum facie humana. ascriptum Falaz. — 703. 704. *Agrigentum* in monte Acragante situm, maximois quondam opibus ex agri fertilitate et Carthaginiensium mercatu refectum; hinc civium magnificentia et luxus. Aliter idem equos ad constantina Graeciae, et inter Olympionicas fuit Theron Agrigentinus, a Pindaro celebratus; quamquam ad hunc solum respici a

poeta non dixerim. Vide de hac urbe Cluver. et Dorvill. p. 88, 89. — 705. *Selinantem* palmis agrestibus abundasse, ex Cicer. Verr. V, c. 33, 87 satis constat. Ex nostro expressit Silius Ital. XIV, 200, quem in toto hoc loco comparare iuvabit. De Selinunte copiose post Cluver. Dorvill. pag. 60 sqq., et 420 sqq., ubi et ruinae duntaxat templorum eius urbis oculis subiectae sunt. *dati ventis*, vento orlo. — 706. *vada dura saxis caecis*, h. e. latentibus, *dura* (ne *dira* coniectes) *vada* dixit, h. e. locum vadosum fundo saxeo, quoniam extrema Lilybaei promontorii ἀπὸ πλ., plana atque depressa, ad III M. passuum sub undis protenditur, in trium circiter cubitarum altitudinem tecta. Cluver. II, 1 pr. — 707. *Drepanum* — *illaetabiles ora*. Ager Drepanitanus sterilius et fere arboribus et herbis destitutus; solum enim arenosum; et praeterea multos in tractus aquas marina exaestuans, stagnandoque salum profert. — Ob hunc ruris illius moestiores aspectum non minus, quam ob Anchisae ibi amissi memoriam, ab Aeneas Drepanitana ora vocari *illaetabiles* (ἀτρέπης χάρος, Od. λ, 94. H.) videtur. — 712. Comparant Homericam Iliad. p, 407-411. Imitatur no-

Hos mihi praedixit luctus, non dira Celaeno.
 Hic labor extremus, longarum haec meta viarum.
 Hinc me digressum vestris deus adpulit oris. 715
 Sic pater Aeneas, intentis omnibus, unus
 Fata renarrabat divom, cursusque docebat.
 Conticuit tandem, factoque hic sine quievit.

strum Valer. Fl. III, 304 sqq. — 715 ex Od. η, 276, 227. Redit sic ad lib. I, 34: *Vix e conspectu Siculae telluris in altum Vela dabant laeti.* — 717. *fata divom*, a diis decreta: fatales errores. — *renarrabat* pro *narrabat*. II. ut Ovid. Metam. V, 635: *citius, quam nunc tibi fata renarro, In laticem mutor.* Compositioni propriè inest notio: narrando exhibere, quasi repraesentare. *fata deum* — Soph. Antig. 458: *Δῖόν τετυχεῖται.*

W. — 718. *factoque hic sine quievit*, ornata: et narrationis finem fecit. II. Quamquam verbum *quievit* ad quietem narrationis referri et prodesse loqui accipi potest, cf. Aen. VI, 402, *rabida ora quierunt*, equidem tamen, ut tautologis versus liberetur, utque initium libri quarti *At regina*, ubi vid. not., fini tertii conveniat, *quievit* interpretor: somno se tradidit; qui quidem sensus cur aliis ieiunior visus sit, me ignorare fateor. *W.*

P. VIRGILII MARONIS

AENEIDOS

LIBER QVARTVS.

ARGVMENTVM.

Dido, amore *Aeneae* insaniens, animi morbum sorori aperit; eiusque consilium secuta, ad nuptias animum adiecit 1—83. Tum *Iuno*, ut *Aeneam* facilius ab Italia averteret, agit cum *Venere*, ut eius bona cum venia liceat *Aeneae* *Elisam* uxorem ducere; quoque id commodius fieri possit, se opportunitatem oblaturam ostendit — 128. Postridie *Aeneas* ei *Dido* venatum eunt. Ibi omnibus iam praedae intentis, *Iuno* subitam immisit tempestatem; comites alius alio diffugiunt: *Aeneas* et *Dido* in idem antrum conveniunt, ibique infaustis ominibus iunguntur — 172. Dum *Aeneas* *Carthagine* amore *Didus* tenetur, *Iupiter*, *Iarbae* *Gaetulorum* regis, qui advenam sibi praefferri iniquo animo ferebat, precibus fatigatus, *Mercurium* mittit ad *Aeneam*, mandatque, ut, relicta *Africa*, in *Italiam* naviget — 278. Ille *Iovis* imperio morem gerens, quaecunque ad navigationem essent necessaria, clam per socios parari iubet — 295. At *Dido*, ubi classem instaurari sensit, suspicata id, quod res erat, graviter cum ipso expostulat, precibusque et lacrimis primum ipsa eum ab incepto revocare conatur, tum per sororem id saltem impetrare tentat, ut aliquantisper moretur — 449. Frustra. *Aeneas*, nave conscensa, iterum in somnis a *Mercurio* admonitus, intempesta nocte ancoras solvit, 554—583. Illa nocte regina, quae, doloris impatiens, mori decreverat, 450—473; et, celans sororem quod unimo meditabatur, exstructa in editiore aedium parte ingenti pyra, sacrum magicum, quo se ab amore solveret, paraverat, 474—521, recrudescente dolore furit, 522—553. Tum mune *Troianos* videns

in altum evectos, diris Aeneam devovet, 584-629, ablegataque Barce, Sychari nutrice, ne quid destinatae morti impediementi adferret, necem sibi consciscit.

Libri huius artificium quis non sensit? quis non laudibus praedicavit? Est enim ad communem hominum affectum comparata res, amor insuavis et destitutus successu. Si de iis partibus carminis quaeritur, quae Virgilio propriae sint, et ex quibus eius ingenium et ars in primis spectari, simulque illud intelligi possit, quantum ad cuiusque poetae indolem aetas et temporum, in quae incidit eius vita, geosius faciat, hunc librum primo loco excitandum esse arbitror. Nihil enim, in Homero certe, habuit, quod sequeretur; nam alienisiora res est ab Homeri saeculo et moribus, delicias in amore facere, aut exquisitiorem aliquem affectum suscipere. Euripidis Alcestin in nonnullis ante oculos habere potuit. Etiam ex Naevis bello Punico cum nonnulla retinuisse suspicor; v. Macrob. VI, 2 extr. et Serv. ad IV, 9. Sed vulgo Apollonium Rhod. secutus esse fertur in Servianis ad lib. IV, pr. et Macrob. V, 47. Scilicet Medaeae amorem ad Didonem transtulit. Quae tamen alia inde tollere potuerit, praeter pauca, quae ad primos libri versus et passim alibi notavimus, vix invenias; et Medaeae amor admodum diversus ab amore Didonis, cuius animum secundarum nuptiarum pudor, et regia dignitas, imperiumque in novo regno, in primis superbia et ira exstimulant. Ceterum hunc Didonis amorem a tot aliis muliercolarum amoribus, et a recentiorum studiis, quae toties in tali argumento occupata fuere, admodum diversum esse, facile intelligas. Quod qua potissimum ratione

a poeta effectum sit, si forte quaeras, quaeri autem hoc potest, causae rei mihi ex eo potissimum ducendae esse videntur, quod Dido et Aeneas in amorem non leviter, sed post multas magnasque molitiones ad affectum extinguendum frustra a Didone factas, et consociata Iuonnis ac Veneris ad eam impellendam ope, se effundunt; porro quod partim novae urbis incrementum, partim aerumnosae navigationis finis ex eo captatur; quod is amoris affectus cum aliis, iisque gravissimis, affectibus coniunctus est: quod Didonis non modo fama ac decus, sed salus ac vita in eo agitur; quodque miserationi terror ipse est admixtus. Aeneas quidem nostro iudicio idonei amatoris personam male sustinere videri potest; nec fieri potest, ut ad libri quarti finem legendo pervenias, quin Aeneae feritatem et immanitatem exacerres. Subsedit tamen ira, si factorum necessitatem, vaticiniis et oraculis Aeneae satis declaratam, cogitas. Sed omnino res nostris moribus ac sensibus non est iudicanda; et ex veterum vitae institutis multas excusationes habebat, si quis amicam deserebat. Quid? quod maiorem ex ipsa Aeneae truculentia et asperitate dignitatem carmen duxit? et deorum voluntate, factorum ordine, ipsa in Didone impotentia amoris, et facta in eum finem Aeneae oratione v. 332 sqq. culpa eius elevatur. Dignitati herois sui poeta providit etiam in hoc, quod, quo amoris aestu ille arserit, nusquam memorat, etiam tantum fuisse apparet, ut Aeneas omnem de monstrata a fati in Italia

ac de cogitationem animo dimitteret. Dolorem vero ac solitudinem de discessu suo ac discidio paulo liberius manifestat. Vide v. 279 sqq; 393 sqq. 448 sqq. Et ipse discessus non nimis acceleratus, nec nisi novo Mercurii monitu factus v. 554 sqq., tacitam reluctantis affectus habet significationem. In quo vero summam artem declaravit poeta, est, quod hoc episodium, per se alienum a re, ut multi adeo conquesti sint, illud ad animuni ab Aenea ac rebus gerendis avocandum valere, cum consilio suo

et cum ipso argumento tam arte coagmentavit, ut lunonis fraudes ac consilia actionis epicae, quod aiunt, novum nodum faciant, utque, ne interruptus et omnino interceptus Aeneae in Italiam adventus sit, iam metuere incipias. Mox vero, sublato quidem eo metu, Didonis dirae, quae vaticinii speciem habent odiorum perpetuorum, quae inter Romanos et Carthaginienses intercessura erant, novam et inexpectatam ac magnam suavitatem habent.

At regina, gravi iam dudum saucia cura,
Volnus alit venis, et caeco carpitur igni.
Multa viri virtus animo, multusque recursat
Gentis honos; haerent infixi pectore voltus,
Verbaque; nec placidam membris dat cura quietem. 5

4—5. Splendida libri frons, et extrema gravissimi amoris declaratio. At respicit versum ult. libri III. Aeneas finem dicendi hic fecit; regina vero ex narratione multo magis amore viri, cura, fuit incensa. (Opposita mihi videntur haec: Aeneas somno quievit; at Dido amore concitata placide quiescere non potuit. Hanc sententiarum coniunctionem vel oratio per particulam *at* prioribus annexa postulat *W.*) *vulnus*, quod alias pectore, ossibus, medullis, nunc alitur *venis*, propter sanguinem aestu amoris concitatum, et occultus ignis, quem ne alienum pntes a vulnere, Cupidinis *ἰός; πυρρόπου* cogitas necesse est; et Apollonius lib. III, 286. 287. obversatus est. Sub-

iiciuntur causae amoris: *multa*, multum, *animo recursat virtus* Aeneae, et splendidum eius genus a Venere ductum, quod malim (conf. 42. et XI, 305, *cum gente deorum W.*) vel Trojanorum clarum nomen; tum dignitas oris, *vultus*, et quae de se et fatiis suis narraverat; ne contra dignitatem illo teneri Dido videretur. (Erunt, qui *multa virtus* pro magna virtus accipiant. Nam et *multus* pro *magnus* usurpari docuit Drakenborch ad Liv. 31, 4, et usus adiectivi *plurimus* accedit XI, 312: *Potuit quae plurima virtus Eae, fuit.* cf. II, 429. Quibus ego suffragabor. *W.*) Ad v. 4.5. conf. Apollon. III, 453 sqq. Amor autem hic is est quo Venus et falsus Ascanius Didoeum incederant

Postera Phoebea lustrabat lampade terras
 Humentemque Aurora polo dimoverat umbram;
 Quum sic unanimam adloquitur male sana sororem:
 Anna soror, quae me suspensam insomnia terrent!
 Quis novus hic nostris successit sedibus hospes! 40
 Quem sese ore ferens! quam forti pectore et armis!
 Credo equidem, nec vana fides, genus esse deorum;
 Degeneres animos timor arguit. Heu, quibus ille
 Iactatus fatis! quae bella exhausta canebat!
 Si mihi non animo fixum inmotumque sederet, 45

sup. I, 672. 712 sq. — 6. 7. *Auroram* pro die, ut Homero Ἠὺς dicta est, propter reliqua accipio. (*Aurora* tempus matutinum notat, et tempori, quod ibi fit, saepe tribuitur, cf. Val Fl. I, 310. 311. Ita *Auroram* lampade Phoebea lustrantem terras non mirabilia. *W.*) Versus alter iam lib. III, 589 occurrebat. *lustrare* in his et similibus est obire. *Lampadem* pro face iam Lucretius dixit. *Humentem umbram*, v. snp. II, 8, *nox humida*. Duo hi versus reprehendendi non erant ut alieni et nimii ornatus. Videntur eiusmodi temporis declarationes, quandoquidem apud Homerum et Virgilium toties recurrunt, ut alia multa poetica ornamenta, in propria et simplicis orationis loco esse habendae, et probandae etiam haec, quod narrationis leuinitatem vel tenorem variant et ornant. — 8. *male sana*, *insana*, *παρνομένη*. Amantissimam sororem esquisito vocabulo *unanimam* dixit. In oratione, quae sequitur, observa amoris et pudoris pugnam, et insanam perniciem ostentationem, victamque iam dudum ab affectu mentem. Quod Annam sororem Didonis inducit, non nutricem, ut fere Graeci in tali re

solent, admodum placet. Sed id Virgilius Apollonio Rhodio debet, qui Chalcopae, Medae sorori, simile officium tribuerat; a quo etiam insomnia habet Didonis et confessio nem amoris sorori factam. v. Apollon. III, 616 sqq. : 645 sqq. Nam Homeri Nausicaam Virgilius vix ante oculos habere potuit. *Annam* iam Naevius memoraverat, teste Servio ad v. 9. in bello, puta, Punico. — 9. *suspensam*, ornate adiectum, ad metum pertinet. *II.* 40. *hic*, ut *ēde*, de absente. — *quem* — *ferens* quasi oris habitu (v. 4.) successit, et quam forti pectore et fortibus armis, nam *fortibus* ex *forti* assumendum, conf. III, 413; et *fortia arma* Aen. X, 735 exstat. Ita nihil h. l. mutandum. — *genus*, progeniem. *W.* — 43. Invertit orationem: credo eum prolem deae esse, quandoquidem fortitudo ac constantis in ferendis laboribus ac periculis generosam ac divinam originem arguit. — *II. iact*, ut VI, 693, *iactatus periculis*, h. e. vexatus, defatigatus. — *exhausta*, tolerata; adiuncta autem est nolo magnitudinis et molis locutionibus *exhausta bella*, vel *laborem*, cf. a, 57, *exhausta pericula*. W. 45—49. Eximio

Ne cui me vinclo vellem sociare iūgali,
 Postquam primus amor deceptam morte fefellit;
 Si non pertaesum thalami taedaeque fuisset,
 Huic uni forsā potui succumbere culpaē. . . .
 Anna, fatebor enim, miseri post fata Sychaei 20
 Coniugis, et sparsos fraterna caede Penatis,
 Solus hic inflexit sensus, animumque labantem
 Inpulit; adgnosco veteris vestigia flammae.
 Sed mihi vel tellus optem prius jam dehiscat,
 Vel Pater omnipotens adigat me fulmine ad umbras, 25
 Pallentis umbras Erebi noctemque profundam,
 Ante, Pudor, quam te violō, aut tua iura resolvo.
 Ille meos, primus qui me sibi iunxit, amores
 Abstulit; ille habeat secum, servetque sepulcro.
 Sic effata, sinum lacrimis inplevit obortis. 30

cum artificio singula posita, ut tacita animi consilia satis illa prodant. — *deceptam fefellit m.*, poetica copia pro: spem destituit morte mariti. *potui* exquisitè pro *possem*, post: si non *pertaesum* fuisset. H. *potui succumbere*, fieri potuisset, ut succumberem vel succubissem. Cum *potui* per se significet; rem factam non esse, coniunctivo non opus esse visum Latinis. Liv. 31, 46: *Abydeni eripi ex obsidione, ni cessatum ab Attalo et Rhodiis foret, potuerant*. W. — *culpaē cum dilertu h. l.* pro amore. — 20 sq. De caede Sychaei cf. sup. I, 349 sq. (21. *Penates*; nam ante aram facta erat caedēs. — 22. *labantem*, labefactam. W.) — 23. Agnosco amoris, qualem olim experta sum, signa. — 24. *τότε μοι χάρις εὐπεῖα χάρων*, Iliad. δ, 182 et al. conf. Iliad. ζ, 464: ρ, 416. — *prius* — *ante quam*, ut Homēr. *πρὶν* — *πρὶν* ἤ. Egregie ad maiorem viam versus

26 addicitur. H. Cum duo sint vota, ad alterum *prius*, ad alterum *ante* pertinere naturae est consentaneum. Ceterum si quia *umbras Erebo* ex bonis libris praefert, ei ut *Erebo* sextum esse casum putet, exemplaue ad I, 403 et VI, 186 collecta adeat, auctor sum. Qui *iura numiois resoluit*, officia ab illo sibi imposita laedit. cf. II, 157. W. Mox *iura Pudoris* iot. vlm et potestatem in reginam, cui ipsa obooxia est, paret, et qua a novo amore et secundis nuptiis detercita est. Vss. autem 28.29 dulcissimi affectus, et magnae dignitatis. Vni marito, ait, se amorem suum addixisse. *sinum* v. 30 manifeste pectoris; *δαίμονο δὲ δάκρυσι κλῆποι*, Iliad. ι, 570. Hae autem *lacrimae* magnum facile poetam arguunt. Dum vult constans et aspera et ab amore intacta videri, ecce obortae lacrimae laborantem occulto affectu animum produnt. conf. Horat. IV, 1,

Anna refert : O luce magis dilecta sorori,
 Solane perpetua maerens carpere iuventa ?
 Nec dulcis natos, Veneris nec praemia noris ?
 Id cinerem aut Manis credis curare sepultos ?
 Esto : aegram nulli quondam flexere mariti,
 Non Libyae, non ante Tyro; despectus Iarbas,
 Ductoresque alii, quos Africa terra triumphis
 Dives alit; placitone etiam pugnabis amorî ?
 Nec venit in mentem, quorum consederis arvis ?

33 sqq. Sed cur, heu! Ligurine, cur etc.

34 sqq. Egregium suspiriae orationis exemplum in poëta. Anna refert, haec, respondet. — 32. Proprie carpitur, consumitur, aetas, iuventa, vita, περιτρεχτα, καταβηται αἰών. Simplex oratio esset: consumeres aetatem vidua? at ornatio: consumerisne exigens aetatem perpetuo vidua? Iam melius dictum iuventa pro aetate, et maerens iuventa perpetua, h. e. perpetuo in solitudine mereus. Imitatio Virgillii in Seneca Hippol. 446 sqq. Aetate frui — cur toro viduo inces. Il. carpere maer. h. e. carpere maerore. iuvent. perp. per totam iuventutem, in qua Dido tum erat constituta. W. — 35. Veneris praemia per se nati esse possunt. Si tamen neminaris, δῶρα Αἰποδότης quo sensu dicantur, Pind. Ol. I, 120 φίλα δῶρα Κυνπίας; Nem. VIII, 12, particulamque nec, οὐδὲ, post Veneris, disiunctivam esse, gaudia Veneris, oblectamenta coniugum melius intellegit. In hymno in Cerer. 102. τόχος et δῶρα Αἰποδότης similiter iunguntur. At apud Homerum Il. γ, 54. δῶρα Αἰποδότης illecebrae sunt, quibus Venus Paridem instruxit. — 34-36. Manes sepultos ex opinione, pu-

to, de Manibus compositis et placatis, ubi mortuo iusta persoluta essent; ita pro Manibus sepulcorum. Mox mariti pro procia. De Iarba v. inf. 196, et Iustii. XVIII, 6. In voce aegram 35 latet causa sprete olim amoris, cum recenti dolore erat afflicta, qui nunc resedit. mariti Tyro, a Tyro, Tyrii, ut saepe alibi. H. Sic Caes. B. Civ. I, 24. Cn. Magius Cremona pro Cremonensis, ubi vid. interpp. — De re cf. inf. 321. — nulli mariti, non — non legitima est dicendi ratio. Terent. Eun. 1, 2, 67: habeo hic neminem, neque amicum, neque cognatum. W. — 37. Multa igitur bella ab Afris feliciter gesta sunt. Declarat poëticae gentem bellicosam. — terra Africa, antiquae, ut saepe Ennius, Cato, alii, proprie iamen. — (pugnabis, contendes vincere. Constructio est Graeca. W.) — 39. Terret iam ni faciat, novo usa argumento: primo generatim versu isto, Nec venit in mentem quorum consederis arvis? deinde distinctim, Hinc Gaetae urbes, quod ad formidinem, ait Servius; nam Gaetuli non in arvis habitabant, sed in insulis, et adiecit genus insuperabile bello: quae ergo tua spes contra illos? et quae sequuntur. C. cf. Sallust. B. I, 21. Sed

Hinc Gaetulae urbes, genus insuperabile bello, 40
 Et Numidae infreni cingunt, et inhospita Syrtis;
 Hinc deserta siti regio, lateque furentes
 Barcaei. Quid bella Tyro surgentia dicam.
 Germanique minas?
 Dis equidem auspiciis reor et Iunone secunda 45
 Hunc cursum Iliacas vento tenuisse carinas.
 Quam tu urbem, soror, hanc cernes, quae surgere regna
 Coningio tali! Teucrum comitantibus armis,
 Punica se quantis adtollet gloria rebus!
 Tu modo posce deos veniam, sacrisque litatis 50
 Indulge hospitio, causasque innecte morandi,

videtur poeta Homericum *νόστις* expressisse, quod simpliciter sedem et habitationem designat. (Cautè hac nota uteris. *W.*) Homericum quoque *Ἰλιδ ὕβρις* — *genus*: nam is saepe *νόστις* pro incolis vel populis, et contra populos pro insula, vel terra et urbe. cf. sup. lib. I, 339 *finēs Libyoi*, *genus* etc. — *Numidae infreni*, equis sine frenis utentes, res nota. (Liv. 21, 44. *equites infrenati*, *W.*) — *Syrtis* int. Africae accolas, v. sup. I, 539. 540. *H.* *cingunt* sc. imperium tuum. Liv. 21, 43, *Dextra laevaue duo maria claudunt*. *W.* — Ab oriente *deserta siti*, inhabitabilia raritate aquae. Significat autem Anna, a nulla parte quidquam auxilii ac praesidii Poenis posse sperari: (vel potius: undique bella minari nationes bellicosissimas et ferocissimas. *W.*) — *Barcaei*, a Barce, Cyrenaiscae urbe; per prolepsin hic nominati; nam anteriores urbis origines, quippe a Batti demum nepotibus conditae. v. Herodot. IV, 160. *late furentes* pro vagantes, sed iidem feri ac truces. (Simile est Aen. II, 771, *tectis urbis*

fiat Aeneas, h. e. per urbem impetu magno vagatur. *W.*) — 44. *Germani minas*: Pygmalionis. cf. I, 364 sq. — 49-53. *quantis rebus*, opibus, potentia. (res bellicus intelligo; nam sermo est de bello et gloria bellica. *W.*) *Mox deos poscere veniam*, cf. 56, eos placare ac propitios reddere lubet; causam in illis v. 9 quare: *quae me insomnia terrent*; ad expianda scilicet insomniorum omina. *sacris litatis*, nove hoc dictum, quod Servius etiam notat; nam proprie *litatur diis per sacra, sacris*, victimis; sed Virgilii exemplo et alii dixere *litare victimas*. — *indulge hospitio*, hospitali benevolentiae in eum. Versus 52. 53 ad tempestatem procellosam spectant, quae ad litus Africae Aeneam deiecerat. (*innecte* scil. hospitalibus beneficiis. S. Stat. Theb. V, 743; *plures moras innectere*, cf. Obs. ad Tib. I, 1, 74. *W.*) *deserta*, *ἀνοικητά*, cf. X, 569. *agnus Orion*, qui imbres et nimbos affert ortu suo. S. *Pisces aquosus* Ge. IV, 234. Propert. II, 16, 51; *agnus Orion* bene memoratur, cf. I, 535; dum *ratas*

Dum pelago desaevit hiems et aquosus Orion,
 Quassataeque rates, dum non tractabile coelum.
 His dictis incensum animum inflammavit amore,
 Spemque dedit dubiae menti, solvitque pudorem. 55

Principio delubra adeunt, pacemque per aras
 Exquirunt: mactant lectas de more bidentis
 Legiferae Cereri, Phoeboque, patrique Lyaeo;
 Iunoni ante omnis, cui vincla iugalia curae.
 Ipsa tenens dextra pateram, pulcherrima Dido, 60
 Candentis vaccae media inter cornua fundit;
 Aut ante ora deum pinguis spatiatur ad aras,
 Instauratione diem donis, pecudumque reclusis

quassatae (v. I, 551.) et nondum refectae sunt; dum non tractabile coelum, aliis saevum, asperum, procellosum. (Add. Ge. I, 211, *intractabilis bruma*. Ceterum haec post verba *quassataeque rates* adiecta non placent. *W.*) — 55, *solvitque pudorem* mala accipitur, quasi ad impudentiam sit prolapsa. Sed affecit, ut amor iam minus tam puderet succumbere. Pudor adhuc tamquam vinculis tenabat at adstringebat animum, quo minus ad amorem se daret.

56-59. Ut haec clare perspicias, tenendum, primum de utraque sorore, tum de sola Didona agi; et a v. 60 duo memorari, in quibus occupata sit Dido; ut victimis caesis deos sibi propitios reddat; et a v. 63, ut exta consulat. — *pacem*, veniam deorum, benevolentiam, v. 50 (*per aras*, h. a. ad aras. Praepositio *per* ad plures significandas usurpatur. *W.*) *Legiferae Cereri*, *ἀγροῦ ἀναπόρου*. Vitas cultu meliore invento, iura ac leges sunt natae, cumque his legitima connubia. Servavit Servius ad v. 58 versus Calvi: *Et leges sanctas docuit,*

et cara iugavit corpora connubiis, et magnas condidit urbes. Cne. Phoebo et Baccho sacra fiant, laetum coniectando causa reddi potest, fortasse ut diis Carthagine olim cultis; si modo posita accurate in hoc genere versatus est. Religionem Bacchi iam lib. I, 734 memoratae vidimus. Phoebo, ut Solano, patrum Poenorum numen esse puto, quod idem Saturno assimulabant Romani; etiam Apollinem etiam Carthagine cultum trahunt, v. Hendereich. Carthag. p. 247. Servius parum constanter disputat, et Douglas. De Iunone Carthaginensium cf. ad lib. I, 45. Accommodavit Danae coelesti, quod Romani ac Graeci Iunoni suae tribuebant, quae ἑρμία et γαμήλια arat. In vs. 60. 61 victimam caedi iubet, ipsa ἀνάρχεται τοῦ ἱσπίου, libando vinum in frontem victimae diis aam consecrat. (*fundit pateram* Iuvialis similiter dixit III, 277, *defundere pelvis*. *W.*) — 62-61 spectant ad extispicium; nam victimae ad exta super felici amoris exitu consultantur caduntur. Incidit illa ad pingues aras, a pinguius victimis,

Pectoribus inhians spirantia consulit exta.
 Ille vatum ignarae mentes! quid vota furentem, 65
 Quid delubra iuvant? Est mollis flamma medullas
 Interea, et tacitum vivit sub pectore volnus.
 Vritur infelix Dido, totaque vagatur
 Vrbe furens, qualis coniecta cerva sagitta,
 Quam procul incautam nemora inter Cresia fixit 70
 Pastor agens telis, liquitque volatile ferrum
 Nescius; illa fuga silvas saltusque peragrat
 Dictaeos; haeret lateri letalis arundo.

τὰ νέα μυστρά Homeri; ipsa adest victimis extispicii causa caesis. — *Instaurat diem donis*, h. e. sacrificiis. *Proprie instaurantur sacra*, quae re-palpantur; et est voc. sacram: sic lib. V, 94. *ad h. l. dies*, h. e. dies festus, quo sacra sunt facta. Nova subinde sacra in alterum diem indicuntur, ut scilicet exta sibi meliora obtingant. Hinc *diem instaurare* Virgilii exemplo dist. Suetonius (Theb II, 88) et alii. Denique *instaurare* poetis simpliciter est facere, instituere; sic *instaurare epulas* VII, 446. VIII, 283. *choros* IV, 445, *funus* III, 62. (Add. Liv. 27, 36: *plebs ludis biduum instauratum est*. Dido *instaurat diem donis* est; celebrem reddit sacrificiis, h. e. sacrificia multa offert. *W.*) — *spirantia exta*, palpitantia. ut Serv. *inhians*, ingenti cupidine futura cognoscendi. — 65 67. *vates* generaliter qui futura aperiunt; h. l. extisplices intellige, qui reginae fausta renuntiarunt. Consultos illos puta de pace deorum impetranda, malis omnibus, ut somniorum, ostentorum, averruncandis, mentisque curis et terroribus levandis, adeoque de consiliorum successu. *ignarae mentes!* enigmam rei? infelicia puta exitus et

eventus consiliorum et amoris Dido-nis. 66. *delubra*, aditus ad delubra sup. vs. 56. (Senans: sacra, vatum monitu rite oblata, s. fatis destinatum irritum reddere nequeunt. *W.*) Exclamationem hanc ex poetae persona iam olim nonnulli reprehenderunt. Quod tamen in epico poeta reprehendi possit, non tam illud est, si ex sua persona affectum interponat, quam si de sua persona quidquam intertextat, quippe quae a carmine epico, quod enthusiasmum spirare debet, aliena sit necesse est; nisi fortasse et poetae persona ad augendam carminis vim valere possit, aut ille nova Musae invocatione animum lectoris advertat; ut aliquoties etiam in Mesiasde factum vides, v. e. lib. III pr. *mollis flamma* est lenis, mobilis. *vivit* pr. de vulnere crudo. — 68. 73. Egregia perditae amantis comparatio, in qua ornata recentiores passim poetae elaborarunt. Ex II: 1, 475 sqq. ductam esse volunt, Macrobius fortasse auctoritate V, 6. Sed Homero Virgilius hic nihil debet. — *fixit agens*, agitans, argens, ornate; vid. Not. ad Ge. III, 412: *Nescius*, scil. non viderat telum vere in cervam descendisse, sed, frustra emissum

Nunc media Aenean secum per moenia ducit,
 Sidoniasque ostentat opes, urbemque paratam; 75
 Incipit effari, mediaque in voce resistit:
 Nunc eadem, labente die, convivia quaerit,
 Iliacosque iterum demens audire labores
 Exposcit, pendetque iterum narrantis ab ore.
 Post, ubi digressi, lumenque obscura vicissim 80
 Luna premit, suadentque cadentia sidera somnos,
 Sola domo maeret vacua, stratisque relictis

credens, reliquerat. Capra fortasse melius a poeta fuisset memorata, quandoquidem ex Solino c. 47 constat, agrum Creticum silvestrium caprarum copiosum fuisse, oervo eguisse. Adde Plin. VIII, 58, s. 83. Escusanda tamen talia in poeta, etsi non commendanda. — 74. Totus locus, qui sequitur ad v. 89, de amoris aestu inter consummatissimos est et unicus, etiam post Apollonii inagnem sententiarum copiam et Valerii Flacci acumen libro VII, ac post innumeras, recentiorum poetarum in hoc argumento contentiones. Brevitatem quidem in summa rerum copia et dignitatem vix quisquam alius est assecutus, si affectum movere et alia contigit. — 75. (*opes* magnificum ornatum urbis, testem opum. W.) *Sidonias*, Tyro-advectas, v. l, 363: *urbem paratam*, egregie, ut non opus esset, novam quaerere per longos errores. *convivia quaerit*, desiderii notio inest, moram impatienter fert, dum coenae hora illucescat. (*pendet n. a. ore*, attentissimo animo eius narrationem excipit. *pendere o re* est oblitum oculorum in rem fixum habere. Val Fl. I, 481: *Pervigil Arcadio Tiphys pendebat ob astro*. W.) — 80-83. De nocte sera agi, qua a convivio, sub noctem, *labente die*, la-

structo, sunt *digressi* convivae, dubitari nequit; hinc et *cadentia sidera*, occidentia exesunte nocte, cf. lib. II, 9. Itaque *lumen obscura vicissim Luna premit*, occulit lumen; nec ad vicissitudinem diei et noctis, nec, cum Burmanno, ad obscurata lunae nitore minora sidera (cf. Horat. I, Od. 42, 46-48) referri potest; sed de occasu lunae subeuntem noctem accipiendum esse, manifestum fit. — *vicissim*, postquam per totam noctem illuserat. Decet autem poetam, certum ac descriptum tempus ponere pro indefinito, et pro quacunque nocte, quae et illunis et illustris esse potest, noctem serenam nominare. (*vicissim* ponitur etiam, ubi altera res, quo *vicissim* refertur, non est nominata; tum notat secundum vicissitudinem naturae. Ita apud Valer. Fl. I, 671: *tollique vicissim pontus habet*, verba tolli *vicissim* refertur ad maris, cum Argonautae in altum evehebantur, tranquillitatem, in cuius locum *vicissim* tempestatem succedere vident. W.) — *domo vacua*, convivis dimissis cum ministris, ad ornatum adiectum. Dualia rationibus haec explicari possunt, prout in vocabulo *strotis* lectum ad dormiendum paratum III, 176, aut torum convivalem, Melam. Ovid. V, 34 intelli-

Incubat; illum absens absentem auditque videtque.
Aut gremio Ascanium, genitoris imagine capta,
Detinet, infandum si fallere possit amorem. 85

Non coeptae adsurgunt turrés; non arma iuventus
Exercet, portusve aut propugnacula bello
Tuta parant: pendent opera interrupta, minaeque
Murorum ingentes, aequataque machina coelo.

Quam simul ac tali persensit peste teneri

90

gis. Si illud proutur, *strata relictas* sunt, quae Dido reliquerat; tum illam amoris aestu iactatam lectum modo reliquisse, modo repetiisse statuas. Ita brevitās quidem obscura, sed bona sententia. Melius vero Lucanus V, 790, *relictis exsiluit stratis*. Illic explicationem, ut simpliciore, praeferebam puto alteri, ex qua torum convivalem intelligunt *relictum ab Aenea*; quem illam repetiisse, locoque, quo Aeneas sedisset, incubuisse statuunt, quod furentibus amore hoc aepius tribuitur. Ovid, *Heroid.* X, 54 sqq. XV, 149. H. Si verum est, quod ponunt, discrimen inter *inambare* et *incumbere*, illud posteriori explicationi favet. Quid si more, quem Heynius memoravit, non advocato, Dido ardentem toris convivalibus, *relictis*, ubi *convivae digressi erant*, virtutem Aeneae et conditionem suam, vota et rationem his potiendi animo reputantem incubuisse mecum statuas? Neve eadem notio his exhibita vacua — *relictis* te offendant, compares Aen. III, 423, *Haste vacare domos, aedesque aditare relictas*. W. Quod praeclare subicitur *illum* — *videtque*, ornatu maximo enuntiavit Apollon. III, 453-458. — 84. *gremio*, cf. I, 718. H. *Imaginem*, patrem Ascanium cre et lineamentis referebat. — *fallere amorem*, h. e. expellere in prae-

sens animo curas amoris; ut apud Horatium Sat. II, 7, 114, *fallere curam* dicitur. W. — 86-89. *arma exercet* exquisitius quam *se in armis*; nam *exercere* est proprie movere, motu versare, agitare, tractare, quo ipso usum rei assequimur; hinc omnino agere, peragere, ut 99. 100. — et mox *pendent* pro sunt. (*pendere* de rebus, quae non perficiuntur. W.) et *minae murorum*, muri alti, quasi altitudine sua minantes; hoc simplicissimum et usu poetarum frequentatum; supr. I, 162. *Hinc atque hinc vastae rupes geminique* minantur in coelum *scopuli*. De eminentiis murorum ac pinnis, *ἐπὶ δ' ἔστην*, acceperunt iam veteres, v. Serv.; sed hoc sensu minae technicum, adeoque vix poeticum, et seriorum quidem scriptorum vocabulum fuisse videtur. — *machina* simpl. moles, aedificium; sic melius puto, quam de signis alutis et colligatis, quibus insistent, qui muros conficiunt (nobis *Gerüste*) H. *Instrumenta* intelligo, qualium est in bello usus. Haec et muri sunt opera, quae pendent. W.

90 sqq. Iuno, quae Troianos, ex urbis escidio servatos, saltem in maritimo cursu perdere voluerat, ne Italiam adirent, tantum abesse videt, ut tempestas commota Troianorum-que in Africae litora electorum egres-

Cara Iovis coniunx, nec famam obstare furori,
 Talibus adgrēditur Venerem Saturnia dictis:
 Egregiam vero laudem et spolia ampla refertis
 Tuque puerque tuus; magnum et memorabile numen,
 Vna dolo divom si femina victa duorum est. 95
 Nec me adeo fallit, veritam te mœnia nostra

aus procedant, ut hoc ipsum hospitium Troianis saluti sit. Mutatis igitur ex re consiliis, servatos se invita Troianos arcere saltem studet ab Italia; itaque id agit, ut Troiani cum Poenia una civitate iungantur; ita destinatum fati terrarum imperium se in Africam aversuram ab Italia et translaturam esse (105, 6). Hoc se effecturam aperat, Aeneasē Didone coniugio adiuncta. Approbare hoc consilium parat Veneri: quae, cum satis teneret, fatale esse, Aeneam in Italia considerare (v. sup. I, 258), dissimulat tamen, et dubitationis tantum loco hunc fatalem rerum ordinem memōrat; ceterum rem Iunonia arbitrio permittit, utque Aeneas cum Didone congregiatur, facile patitur, cum ad summam causam nihil inde mali timendum esset. Neque enim probabile videri poterat, Troianos inter Poenos malle considerare, quam regnum in Italia condere et Iovem id concessurum non esse bene tenebat. Habuit poëta in consiliis Iunonia et Veneris confereudis Apollonium Rhodium lib. III, pr. ante oculos, sed suae rationi singula praeclare accommodavit. — 90-92. peste exitioso morbo, amore. cf. I, 742. *funam*, h. e. curam famae; non illam iam metu mae famae revocari. cf. v. 170. *H.* — *adgrēditur*, interpretarer: tentat, et iuisse putarem notionem capiendi, in sententiam suam dolose pertrahendi, ut in verbis *aggredi aliquem*

pecunia: Sall. lug. c. 28, nisi a versu 476 illa esset aliena. Est igitur apud Maronem *alloqui*, ut *invadere* usurpatur 265. *W.* 93-98. *spolia* ornate pro victoria. *puer*, *παῖς*, filius, res nota vel ea Floratio. — *numen* erit scilicet ventrum, h. e. vos, dii, si circumveneritis duo unam feminam. cf. Ovid. Met. IV, 416. Lectio *numen* praefereunda mihi videtur alteri *nomen*, *ἄλδος*, gloria. *H.* Sensus verborum Iunonis: *Egregie vero vicistis, si feminam in amorem induxistis*, ita declaratur, nisi pro victoria *laus* et *spolia*, quae illam sequuntur, posita sint. Si quis *laudem* *restitit*, eius nomen notum esse patet; sensus igitur praestantior et fortior inest lectioni *numen*, quam amplector. Ex victoria enim deorum magna eorum consequitur veneratio, *numen* fit *memorable*, *ὀνομαστόν*. Pro *quandoquidem* — *victa* usurpatur *si* — *victa* est; apte quippe qua coniunctione cum indicativo iuncta, sibi de victoria non certo constare, Iuno dissimulatur (cf. 100) significare voluerit. *W.* — 96. Concitatam Ironiam, quae vice fuit exordii, excipit tranquilla oratio: scio te, o Venus, veritam esse nostra mœnia, et habuisse suspectam Carthagineum: quia Venus in primo Aen. dixerat, *verecor, quo se Iunonia vertant Hospitia*. C. Verita es, ne Troianis exitium inferreut Poeni. *H.* *Nec me adeo fallit*, h. e. nec adeo hebes sum, ut me fallat. — *Sed quia*

Suspectas habuisse domos Carthagini altae.
 Sed quis erit modus? aut quo nunc certamina tanta?
 Quin potius pacem aeternam pactosque Hymenaeos
 Exerceamus? habes, tota quod mente petisti: 400
 Ardet amans Dido, traxitque per ossa furorem.
 Communem hunc ergo populum paribusque regamus
 Auspiciis: liceat Phrygio servire marito,
 Dotalisque tuae Tyrios permittere dextrae.
 Olli; sensit enim simulata mente locutam, 405
 Quo regnum Italiae Libycas averteret oras;
 Sic contra est ingressa Venus: Quis talia demens
 Abnuat, aut tecum malit contendere bello?

modus? sc. inimicitiam exercendi, cf. Ecl. X, 28. *W.* conf. I, 671. — *certamine tanto?* sc. opus est, olim eodiem consensu lectum. Sed vera lectio: *quo nunc certamina tanta?* — 400. v. sup. l. 675 sqq. (*traxit furorem*, cf. Not. ad Ecl. IX, 49. Esquisite adiectum est *per ossa*. *W.*) — 402. *paribus auspiciis*, bene Serv. *aequali potestate*. Non enim nunc nuptiarum auspicia intelligenda, sed a magistratibus, qui auspicia habent, maiora vel minora, petiitum, et ab imperio militari. *regamus* populum, tamquam dii praesides (*commune*, ita ut nobis communis sit, h. e. communiter, communi imperio, cf. Not. ad Ge. II, 247. *W.*) Verbo, ait lunus par et aequale tutelae ius Veneri et sibi in Tyrios et Troianos fore. — 403. 404. Magno cum spiritu ac fastidio connubium Didonis et Aeneae significavit lunus: *liceat Didonem servire*, in potestatem venire, nubere, *marito Phrygia*, externo et esuli; de Phrygum contentu ex gentis mollietate nunc nolim cogitari, et li-

cent eam *permittere dotales*, in dotem afferre, *Tyrios*, Carthaginiis regnum, *dextrae tuae*, tibi socru nuntium. (Vide an *permittere dextrae tuae* sit tutelae tuae permittere, ut *dotales* ad maritum perlineat. Venus, socrus Didus, Carthaginiensium facta esset dea tutelaris. *W.*) Serv. omnia ad coemtionem refert, qua Dido in mariti Phrygii potestatem quasi emtionem per aes et libram venisset; sed in altero versu rem parum expedit.

405. *Olli*. Placuit *olli* non *illi*, magno iudicio; nam illud gravius, et hic sermo inter Deos est; quid quod *olli* arrogantiam lunonis repraesentat? Verba interposita *sensit enim*, causam reddunt, cur Venus simulate responderit. *W.* *simulata mente*. *δολοποιῶσάν*, ut Homerus aliquoties. — 406. *avertet* significantius quam transferret in Libyam, Carthaginem. *ingressa* simpl. orationem; mox excepit. H. *ingressa* sc. dicere, ut plene dixit Cicero ad Attic. XV, tt. Conf. Aen. VI, 868. Compose usum verbi incipere Ge. 386. *W.* — 407. 408.

Si modo, quod inmemoras, factum fortuna sequatur.
 Sed fatis incerta feror, si Iuppiter unam 110
 Esse velit Tyriis urbem Troiaque profectis,
 Miscerive probet populos, aut foedera iungi.
 Tu coniunx; tibi fas animum tentare precando.
 Perge; sequar. Tum sic excepit regia Iuno:
 Mecum erit iste labor. Nunc qua ratione, quod instat,
 Conferi possit? paucis, adverte, docebo. 116
 Venatum Aeneas unaque miserrima Dido
 In nemus ire parant, ubi primos crastinus ortus
 Extulerit Titan, radiisque retexerit orbem.
 His ego nigrantem commixta grandine nimbum, 120
 Dum trepidant alae, saltusque indagine cingunt,
 Desuper infundam, et tonitru coelum omne ciebo.
 Diffugient comites, et nocte tegentur opaca:

Assentio, inquit. — 109. Si modo — factum fortuna sequatur, si modo, facto hoc, quod via, eventus optatus ex sententia accidat, si modo res ipsa votis tuis respondeat. — 110-113. Sed incerta feror fatis, h. e. sum de falis; dubito, an Iuppiter, qui fatorum auctor est, velit sq. (*incerta fatis* nova est constructio; vulgaris apud poetas *incerta fatorum*. Similem puta constructionem adiectivorum peritus, callidus cum casu sexto. *feror, γέρονται*, statum rei durante nota. Aen. X, 630, ego veri vana feror, cf. IV, 376. — *tent. prec.* conf. 413. *W.*) — Cum ceteris comparare solent II. 5, 211 sqq. — 115. *Mecum erit iste labor.* Ex antiquo, puto, sermone, pro mihi, apud me erit, *παρ' ἐμὸν ἵσταί*, mihi curae erit, incumbet. Burmannus laudat Silium VIII, 328, *Mecum erit haec proventus pietas*. Verum ex nota ad Ecl. II, 12 apparebit faciliorem expediendi modum ac verum esse, si

compares cum locis ibi laudatis et usu Maroniano vocis *mecum*: *labor libi erit necum, me una allaborante*, pro vulgari, ego allaborabo tecum; communis utrique erit labor. II. Priorem rationem veriorē puto. Nam similes etiam sunt Graecis usitatae compositiones, qualis *ἀνεῖναι πόνον*, cf. Arist. Nub. 1408: *γνώρας δὲ λαπταῖς καὶ λόγους ξένοις καὶ μισθίνοις*. Et sibi soli laborem, lovem in sententiam suam perducendi, deposcere videtur Iuno. — Ceterum quod *instat* proprie dictum pro: quod peragendum est, ut apud Nepot. Them. c 4, de *instantibus* verissime iudicabat. W. Mox *miserrima* Dido, quoniam in magno amore proprie dicitur *miserrima*. — 120. Ergo habemus et hic lunouem *καρπυροβόλον*, ut sup. I, 42 *Miocervam*. — 121. *alas* Servius de equilibus accepit, quem sequuntur alii viri docti, ut illi *trepidant, festinant*; de illis, qui indaginem consti-

Speluncam Dido dux et Troianus eandem
Devenient. Adero, et, tua si mihi certa voluntas, 125
Connubio iungam stabili propriamque dicabo.
Illic Hymenaeus erit. Non adversata petenti
Adnuit, atque dolis risit Cytherea repertis.

Oceanum interea surgens Aurora relinquit.
It portis, iubare exorto, delecta inventus; 130
Retia rara, plagae, lato venabula ferro,
Massylique ruunt equites, et odora canum vis.
Reginam thalamo cunctantem ad limina primi
Poenorum expectant, ostroque insignis et auro
Stat sonipes, ac frena ferox spumantia mandit. 135

tuunt, aut qui silvas agitant, ut fer-
ras excutiant, alii. Mihi semper pla-
cuit illa ratio, ut *alae* de pinnis in
formidine (cf. Ge. III, 372) accipe-
rentur; *haec trepidant*, motu tremu-
lo, *saltusque indagine* et plagis ein-
gunt. Silii auctoritatem huic inter-
pretationi laudari posse puto lib. II,
417-19, ubi h. l. respicit: *it clamor*
ad auras Latratuque canum, *nubitoque*
exterrita nimbo Occultant alae venan-
tum corpora silvis, h. e. venantes la-
tabant post alas indaginum. 122. mo-
iebo tonitrua per totum coelum. —
(*devenient apes*. Constructionem re-
fert Val Fl. I, 843: *silvas camposque*
devenire. W.) — 126. Versus idem
I, 73. Laudatur honestas verborum
tali in re. — 128. Venus sicut inai-
diosam Iunonis orationem, quum eius
consilia eventum non habitura esse,
bene nosset. v. ad v. 90. *dolis reper-*
is Servius compertis vel deprehensis
interpretatur, idque Burm. sequitur.
Malim *dolos repertos*, excogitados a
Iunone, inventos, intelligere, ut *con-*
silia reperta et similia. Et sic sup.
II, 164. *scelerum inventor Ulixes*. *ri-*
sit dolos repertos est vulgaris ratio. H.

Posterior ratio unice vera. Nam Ve-
nerem fallaciam Iunonis deprehen-
dise, iam 105. 106 erat notatum.
Add. Nep. Them. c. 4: *Celeriterque,*
quae opus erant, reperiebat. Monen-
dum et illud, *dolis repertis* esse sine
dubio casum sextum. cf. Obs. ad Ti-
bull. I, 8, 73. W.

129. Homericeum *Ἰὼς μὲν κροτά-*
πῆλος ἀπ' ὀφθαλμοῦ πόσιν ὀρνυτο
passim obvium. — 130-132. cf. in-
terpretes ad Gratii Cynege. 223. *iubare*
h. l. solis. Nimis subtiliter Ser-
vius ad Luciferum refert. (Si Heynii
interpretationem amplecteris, scri-
bendum videtur *reliquit*, quod et in
Mediceo, a manu emendatrice. W.)
— *Massyli* h. l. simpl. de Afris. *odora*
canum vis, nota forma Homerica *βῆν*
Ἰπρίπυσο; proprie canes robusti. *fida*
canum vis iam Lucretius praeverat.
cf. Wesseling. Obs. II, 14. *odorus*
nove, qui odorem sequitur, *sagax*.
(*plagae* — *ruunt equites*. *Retia rure*
dicuntur pro celeriter ferri, transire
illā dicit Horatius Ep. I, 6, 58: Qui
mane plagas venabula servos Differ-
tum transire forum inibat. W.) —
133. *cunctantem*. Servius acute: *no-*

Tandem progreditur, magna stipante caterva,
 Sidoniam picto chlamydein circumdatâ limbo;
 Cui pharetra ex auro, crines nodantur in aurum,
 Aurea purpuream subnectit fibula vestem:
 Nec non et Phrygii comites et laetus Iulus 140
 Incedunt. Ipse ante alios pulcerrimus omnis
 Infert se socium Aeneas, atque agmina iungit:
 Qualis, ubi hibernam Lyciam Xantique fluenta
 Deserit, ac Delum maternam invisit Apollo,
 Instauratque choros, mixtique altaria circum 145
 Cretesque Dryopesque fremunt pictique Agathyrsi:

rabatur studio placendi, accommodare ad illud Terentianum: *dum moliantur, dum comantur, annus est*. Vereor tamen, ut de hac elegantia cogitaverit Maro; cunctantem ex poetica ratione adiecit, orandi causa, cum expectant possuisset. — (37-439. Chlamyde est induta purpurea, cuius oras ambit limbus acu vel radio pictus et variegatus. *crines nodantur in aurum* doctius quam *aurum*, aurea fascia, vel, ut Serv., aureo reticula, quod colligit comas, quae Graecis *κροβύλη* (usitatius *κροβύλας*) dicitur; reliculum est alijs. (*crini* — *crinis*. *nod.* satis notum pro vulgari esse: cuius crines nodantur. Ex constructione verbi *nodare in*, ad rationem verborum motus, illi notionem verbi *indere inesse*, apparet. *W.*) *Fibula* in chlamyde, *subnectit* simpl. nectit in humeris vel pectore. Si tamen *subnectit* proprie dixit, ut Aen. V, 313 de balteo seu cingulo est accipiendum, quo tunica succingitur. *H.* Vid. Not. ad I, 492. *W.* — 141. 142. *pulcerrimus*, Veneris munere puta, lib I, 289 sqq. *agmina iungit*, se adiungit agmini. conf. inf. XI, 145. (Add. II, 467. *Adiepiunt socios atque agmina*

conscia iungunt, sc. sibi. *W.*) — 143-149. Locus esquisita doctrina ex-politus. Aeneas comparatur cum Apolline, festo die prodeunte ad choros ducendos, ut sup. I, 498, Dido cum Diana. Hieme Pataria Lyciae exacta, narratur deus adire Delum, matri Latoniae sacram (*maternam*), verno tempore festorum sollemniis die instante. Instituuntur chori in dei honorem; sed augustius est, quod ipse deus choros parat. *instaurare* cum dilectu; est voc. religiosum et sacrum. conf. sup. ad 63. Ducuntur chori ab iis, qui vel sacra curant vel frugum primitias Delum apportant. Sunt ii *Cretes* (v. Hymn. Homer. in Apoll. v. 394 sqq.; 535 sq. Tibull. IV, 4, 8). *Dryopes* (v. Pausan. IV, 34), et *Agathyrsi* pro Hyperboreis, de quibus v. Callim. in Del. 284 sq. *picti*, ut *Geloni* Ge. II; 114, ubi vid. *Diserte* Melâ memorat I, 2, 86, *Agathyrsi ora artusque pingunt*. cf. Salmas. ad Solin. pag. 133. li *fremunt*, saltant canendo, circa aram. *H.* Coniunctio *que* (*Cretesque*) vel ante consonantem *nam* in arsi producitur III, 94. *Liminaque laurusque*. Vide an iungas: *qualis* — *ipse* (Apollo) *gra-*

Ipse ingis Cynthi graditur, mollique fluentem
 Fronde premit crinem fingens, atque implicat auro;
 Tela sonant humeris. Ilaud illo senior ibat
 Aeneas; tantum egregio decus enitet ore. 450
 Postquam altos ventum in montis atque invia lustra,
 Ecce ferae, saxi deiectae vertice, caprae
 Decurrere iugis; alia de parte patentis
 Transmittunt cursu campos atque agmina cervi
 Pulverulenta fuga glomerant, montisque relinquunt.
 At puer Ascanius mediis in vallibus acri 456
 Gaudet equo; iamque hos cursu, iam praeterit illos,
 Spumantemque dari pecora inter inertia votis
 Optat aprum, aut fulvum descendere monte leonem.
 Interea magno misceri murmure coelum 460
 Incipit; insequitur commixta grandine nimbus.
 Et Tyrii comites passim, et Troiana iuventus,
 Dardaniusque nepos Veneris, diversa per agros

ditur — *haud illo senior ibat Aeneas*, Si hoc placebit, semicolo post *iungit* commate post *Agathyrri*, et colo post *humeris* distinguens. — *ipse* adiectum propter interposita nomina *Cretes*, *Dryopes*, *Agathyrri*. W. In Iunonis pharetra, et redimitus est laurea vittae aureae innesa; sed inanis phantasma, quod tela sonant, deo incedente; quodque *crinem fluentem*, effusum, qualis Apollinis est, *premit fingens* fronde. *aurum vittam auream*, diadema notat. — 449. 450. Duplex igitur comparationis momentum et concitatoris incessus et pulchritudinis: tam alacri gressu et tam pulcher incedebat Aeneas. — 454-455. In v. 452. 453 potest Homerus, observatus esse II. 8, 406-408, *deiectae*, quae se deiecerant, desilierant. II. Puto, *deiectae* per venatores. Aen. X, 707, *de montibus alius actus apris*. W. —

Cervos alia parte ex montibus decurrentes per campos agminatim fugere ait. De cervis in Africa cf. sup. I, 484 (*transm. cur.*, transcurrunt. W.) — 456-459. Iuvenilem exultationem sentis, puto. Sed simul expendendus verborum delectus—quam contemtim: *pecora inertia*! Importunum est, illud in memoriam revocare, quod Ascanius Paphum a Venere avectus erat lib. I, 694 sq.; neque erat, quod poeta nunc, eum rediisse, moneret, in re tenui, in qua ministerium divinum memorari nihil attinebat. II. *votis optat*, quae Dianae fecisse videtur; conf. Ecl. VII, 29-32. W.

460 sqq. In copia et ornata brevitate et vim agnosce. (*misceri*, moveri. Val. Fl. I, 586 *hinc olim soliti miscere potumque Infelixque fretum*, h. e. movere, turbare. Nam sequitur *que* — *que*. Male ibi interpre-

Tecta metu petiere; ruunt de montibus amnes.
 Speluncaui Dido dux et Troianus eamdem 465
 Deveniunt. Prima et Tellus et pronuba Iuno
 Dant signum: fulsere ignes, et conscius aether
 Connubiis; summoque ulularunt vertice Nymphae.
 Ille dies primus leti primusque malorum
 Causa fuit. Neque enim specie famave movetur, 470
 Nec iam furtivum Dido meditatur amorem;
 Coniugium vocat; hoc praetexit nomine culpam.

tes de undis ad coelum usque erectis cogitant. *W.*) — 464. *Tecta* omnino loca, quibus tegimur, arbores, cavernae etc. Concubitus ipsum siliis quis miretur, aut poëtae pudorem in eo multis verbis praedicet? quasi vero in epico carmine consuetudinis cum muliere descriptio accurata dari debuerit. Quod in ceteris honestat studet poëta, ad temporum magis quam ad poëtae indolem referendum videtur, diversum scilicet ab Homérico aevo. Quod denique honesto nuptiarum ac coniugii (connubii 468) nomine furtum hoc amantium appellat, id ad servandam dignitatem Aeneae et Didonis pertinent. Putant Intpp. Calypso speluncam Virgilio observatam. Quod v. 495 sub ingressum speluncae non *pius Aeneas*, sed *dux Troianus* appellatur, exipio poëtae iudicio factum, Steelius post Addisonum observasse fertur; nimis argute utique. Nam epicis praevis talia pro simpliciter et proprio sunt nomine; quippe quae tantum ad ornatum et varietatem valent. — 466 468. Mala nuptiarum omnia enarrare debebat poëta, et enarrare videtur: motum terrae, aëris fragorem vento concitati, fulmina et per montium inga auditos clamores vel ululatus, quae

omnia, cum tempestate et procella magna interdum coniuncta, praeclare ad deas pronubas, Tellurem et Iunonem, et ad Nymphas, ut carmen nuptiale canentes, referuntur. cf. Ovid. Epist. VII, 95, 96. *Prima* malum pro *primum* accipere. Ad ululatum Nympharum, qui sit sensu procellarum et terrae, et hic pro omni accipitur, cf. Apollon. III, 4213. *Tellus*, interdum cum Vesta, inter deas nuptiarum auspices, ex disciplina Etrusca, x. Serv. ad h. l.; nec mirum, si Tellurem genetricem et altricem omnium rerum cogites. conf. Orphicos Hymnos XXV. — 467, dies ἀρχέτωρ, Homérico voc. II, s. 63. (Thucyd. II, 42. ἡδὲ ἡ ἀρχή τοῦ ἔλλειναι μεγάλων κακῶν ἀρχή. *W.*) *Mix species* pro decoro positum videtur. Non iam dedecoris vel infamiae metu movetur. — 471. 472. Nec iam clausi amat, non celat amorem. *praetexit culpam nomine* exquisitus, quom vulgare nomen *culpa* obtendere, ad excusationem. v. inf. 500. II. Ita quidem *praetendere* construatur. Cic. in Vatinius c. 6: *hominis doctissimi nomen inmanibus moribus praetendere. culpa est amor illegitimus*, ut Tac. Ann. III, 24. *W.*)

Extemplo Libyae magnas it Fama per urbis,
 Fama, malum, quo non aliud velocius ullum,
 Mobilitate viget, viresque acquirit eundo; 475
 Parva metu primo, mox sese attollit in auras,
 Ingrediturque solo, et caput inter nubila condit.
 Illam Terra parens, ira irritata deorum,
 Extremam, ut perhibent, Coeo Enceladoque sororem
 Progenuit, pedibus celerem et pernicipibus alis; 480
 Monstrum horrendum, ingens, cui, quot sunt corpore
 Tot vigiles oculi subter, mirabile dictu, (plumae,
 Tot linguae, totidem ora sonant, tot subrigit auris.
 Nocte volat coeli medio terraeque per umbram
 Stridens, nec dulci declinat luminâ somno: 485

473-488. Nobilissimus de Fama locus. Velocissimam esse ait; augeri monstri velocitatem ipso cursu: crescere et ipsam speciem; mox v. 480 addit: esse illud alatum, toto corpore plumis, auribus, oribus oculisque consutum. In reliquis v. 484 sq. assimilatur strigi, avi nocturnae. In nonnullis Homericam Eridem ante oculos habuit poeta Iliad. 8, 440—443. fortasse cum Cerere Callimachi H. in Cer. 50, ex eadem Eride adumbrata, in primis in versibus 476. 477 mox sese attollit etc. Virgilium nemulatus est Ovid. XII, Met. 39 sqq., et felicius Statius Theb. III, 426 sqq., ubi illa in comitatu Martis. Valer. Fl. II, 416 sq. et Ovidium et Virgilium expressit. — 473. Od. ω, 412 Οἷα δ' ἔρ' ἄγγελος ὤρεται πτόλις ὤχετο πάντη. — 474 Fama, malum velocissimum. (Mirum in modum mihi arridet lectio praestantissimorum librorum qua, librario aberranti non tribuenda. W.) — 475. ornate, pro mobilis, celeris, est. Verba ex Lucretio petita VI, 310. —

476. Primo parva metu, metuens scilicet, inquit Servius, redargui, cohibet se, quod initio cautius loquatur; mox, sumpta licentia, altius exurgit. Cogitandum est de fama sinistrum aliquem eventum aut malum imminens nuntiante, unde metus animos incessit. Incrementa rumoris ex ipso progressu, ipsa corporis specie incremente et aucta representantur ad oculorum sensum. — 478-480. Geneslogia antiqua, Hesiodae similis. Coeum Terra ex Coelo, v. Theog. 433. 434, vel ex Tartaro peperit. cf. Hygin. praefat. ibique Munke. Sic et Gigantes ex Coelo nati Apollod. I, 6, t. in quibus Enceladus ibid. a. 2, de eo sup. III, 578. Propter corporis magnitudinem Gigantum familiae Famam adnumerare potuit. — Ira deorum, irata diis propter Titanas in Tartarum coniectos. v. Apollod. I, 6, t. ibique Obs. — 483. ornate pto: tot ora ei sunt et aures; tota est oculata, aurita et vocalis. (volatus ornate describitur adiectis verbis medio coeli terraeque, cf. 256.

Luce sedet custos aut summi culmine tecti,
 Turribus aut altis, et magnas territat urbis,
 Tam ficti praviq[ue] tenax, quam nuntia veri.
 Haec tum multiplici populos sermone replebat
 Gaudens, et pariter facta atque infecta canebat: 490
 Venisse Aenean, Troiano a sanguine cretum,
 Cui se pulcra viro dignetur iungere Dido;
 Nunc hiemem inter se luxu, quam longa, fovere
 Regnorum inmemores, turpique cupidine captos.
 Haec passim dea foeda virum diffundit in ora. 493
 Protinus ad regem cursus detorquet Iarban,
 Incenditque animum dictis, atque aggerat iras.

Hic Hammone satus, rapta Garamantide Nympha,
 Tempa Iovi centum latis inmania regnis,

— 490. *gaudens*, γυνθίζω. Participium ita non raro absolute ponitur. Val. Fl. I, 600 (*iuventus ingenti gaudens domat aequora velo*; ubi cave iungas *gaudens velo ingenti*. W.) — 493. *hiemem, quam longa*; ut Graeci, h. e. hiemem totam, conf. Inf. VIII, 86, et saepe al. *hiemem foveret*, exquisite, hiemale tempus luxui dare. Proprio foventur amores per hiemem. H. Constructio est eadem in verbis *transigere hiemem luxu*, et similis verbi *fovere* significatio in locutione *fovere humum* Ge. III, 420, ubi vid. Not.; nisi quod ibi ad locum, hic ad tempus est translatum. Iunge luxu turpiq[ue] *cup. capt.* pro unitatiore: luxui deditos et turpi cupidine captos. Structura eleganter variata, W. — 494. *Regnorum*, Carthaginiis illa, hic Italiae. *turpi cupidine*, inhonesto amore. Mox *aggerat iras* exquisite pro auget.

498—202. Iarbas itaque, Numidarum rex, qui Didoni novas sedes in

his terris concesserat, eamque beneficio sibi devinctam habens, se in connubium eam petentem apretum viderat, nunc lovem implorat, ut iniuriam sibi factam ulciscatur. Iovi Ammoni patri novas in terris Numidicae religionem et sacra instituerat. Nam oraculum Iovis Ammonis in Marmarica hoc referendum non erat; sed ad eius exemplum Iarbas in Numidicas supra Carthaginem oras putandus est nova sacra invexisse. conf. 206. 207. Potuit Virgilius Graecum aliquem, fortasse Alexandrinum, potestam sequi; nam multis in his olim super Libya fabulose tradita esse videntur, uti ex Apollonio Rhodio eiusque Schol. intelligere in pronatu est. Et Cyrenaeorum domesticum aliquod fuit mythologiae systema. Ceterum Mauro ritum sacrorum Romanum aut Graecum tribuere potest licet; faciunt idem historici, sed imperite. — *Garamantis Nympha* simpl. pro Libyca. cf. Ecl. VIII, 44. *rapta* ad stuprum,

Centum aras posuit; vigilemque sacraverat ignem, 200
 Excubias divom aeternas, pecudumque cruore
 Pingue solum, et variis-florentia-limina sertis.
 Isque amens animi, et rumore adensus amaro,
 Dicitur ante aras, media inter numina divom,
 Multa Iovem manibus supplex orasse supinis: 205
 Iuppiter omnipotens, cui nunc Maurusia pictis
 Gens epulata toris Lenaenum libat honorem,
 Adspicis haec? An te, genitor, quum fulmina torques,

v. sup. ad 1, 28. (Etenim Iuppiter Ammon raptam ex patre Garamaote compresserat. C.) — *ponit et sacraverat* pro *posuerat*. H. *ponit adspicitur*; usurpatum est, *sacraverat* relatum ad 203. *Isque dicitur* — *orasse*. Cum utrumque liceret, variatus temporum usus. Similiter supra 149, *Illeud illo segnior ibat Aeneas*; *tantum egregio decus entet ore*, alterum *ibat segnior* rem in progressu Aeneae durantem notat, alterum *entet* rem velut praesentem oculis repraesentat. Et pedestres scriptores talia ausi sunt, ut Thucyd. II, 6. *ἐνιστάς τε* — *xxi ἀνιδόσας* — *xxii ἐστὰς τε* — *templa centum*, ut I, 416, — 200. *vigilem ignem*, *Excubias divom aeternas*, egregie de igni personi, ad quem alendum sacerdoti pervigilandum et es-cubandum est. Ignis hic aeternus ex Iovis Ammonis religione petitus putandus. Nota illa ex miraculo ap. Plutarch. de Orae. defect. p. 410 B. Ceterum Callimachum ante oculos habuisse videri potest in Apollin. v. 80 sqq., ut etiam ad illum locum monitum. — 202. *et variis florentia limina sertis* ad ritum ornandi templorum fores coronis referendum. Iuncta autem: *sacraverat*, consecraverat, *ignem* perpetuum, in aris, *solum pingue cruore pecudum*, ma-

goum vietimarum numerum, et *limina florentia sertis*, h. festos sollemnesque dies. Mox 204 est: ante deorum signa. (cf. Nol. ad I, 447. *IP.*) — 206-210. Tales preces saepius occurrunt: primum II. 2, 446 sq. et al.; sed, quod tam impiam vecordiam Iarbae tribuit, hoc calidissimis et ferocissimis Afrorum ingeiois adcommodatam esse videtur. Vide modo Herodot. IV, 473 et (84. — *Maurusia gens*, Mauri, vel Mauretani, quibus h. l. Iarbas imperare traditur, apud Iustinum XVIII, 6. *Maxitani* sunt, iidem fortasse, qui *Matyses* vel *Matyres*, Nomadum genus, sive improprie Mauri a poeta dicti (inf. 320 *Nomades*), sive illi ab initio eas terras tenuerunt, quas postea Numidae occuparunt; quumquoniam et hi origine Mauri esse potuerunt. Nam *Nu-midarum* nomen non tam stirpem, quam vitae genus, Nomadum, designat, pluribus diversae stirpis populis commune. — 207. *libationem*, quae in epulis cibo sumto facta (v. I, 728.) omnino pro cultu sacro ac religione dixit, ut poeta. — *toris pictis* v. sup. I, 708, ubi tamen melius locum suum tueri videntur, quam inter Mauros (*Len. han. b. e. vini honorem*, Stat. Silv. IV, 6, 80 *Lenaeca dona IP.*) — 208. *Adspicis*

Nequidquam horremus, caecique in nubibus ignes
 Terrificant animos, et inania murmura miscēt? 210
 Femina, quae nostris errans in sinibus urbem
 Exiguam pretio posuit, cui litus arandum,
 Cuique loci leges dedimus, connubia nostra
 Repulit, ac dominum Aenean in regna recepit.
 Et nunc ille Paris, cum semiviro comitatu, 215
 Maconia mentum mitra crinemque madentem
 Subnixus, raptu potitur: nos munera templis
 Quippe tuis ferimus, famamque fovemus inanem.

haec? formulam illustant ex II. n. 418. — 209. *caeci ignes*, h. l. non sunt occulti, invisī, sed vel qui vani, inanes sunt, vel qui temere et fortuito feruntur, quasi caeco impetu. — duplex iuuctura locum habet, aut, ut ignes et murmura aut subiecta; tum tonitrua miscēt, h. l. turbant, animos ut et alibi; aut ut unum ait subiectum ignes, qui miscēt inania murmura, movent, sciunt tonitruum vanum, sine effectu. (Posterior verum; nam compositio *murmura miscēt animos* intoleranda est. *W.*) — 211. Rem v. lib. I, 365 sqq. — 212. 214. *litus arandum*. Argutantur intppr. Est litoralis plaga et ager in terra mari vicina. — *loci leges dedimus*, ius, imperium loci, locum possidentem; ita malim, quam locum sub certa lege. (*leges dare alicui* est potestatem alicui dare legum, loci, h. e. quibus locus regatur, constituendum. Diverso prorsus sensu usurpatur alibi *leges alicui dare*, et *lex loci*. *W.*) *dominium*, non maritum, ut alibi saepe, sed iurisdictionem, participem regni. — 215-218. *Paris ille*; doctius fortasse quam pro Iarbae Mauri persona; mollis ille Troianus, qualis Paris apud Homer. II. γ 391 sq.; aut

quatenus Aeneas, ut alter Paris, alii quasi pactum coniugem eripuit. Sic et Serv. (Illiic favent, verba 217. *raptu potitur*; raptum enim est rapta Dido, abducta quasi Iarbae. *W.*) — *semiviro* q. cf. inf. IX, 617. *Maconia* — *Subnixus* respicit Phrygiam mitram, h. e. pileum incurvum, ut Serv. habet, de quo perulibat etiam buccarum tegimen, binis vel terris similibus seu faciliis descendentibus, quae subter mentum colligari solebant. Ita *subnixus*, mento ac crine subnixo mitra; scilicet subligatum nūtra habens mentum crinemque madentem urgentis. *redimiola* sunt ea inf. IX, 616. (Probant alii librorum nonnullorum lectionem *subnixus*. *W.*) Res in veteribus monumentis obvia et notata a Winkelm. *Gesch. d. Kunst* p. 308. *Momum. ant. ined.* p. 155.) — *Maconiam* pro Phrygia dixit, ut poeta, petitum a vicina gente. Nam proprie Macones diversi a Phrygibus. *raptu potitur*, graviter, pro stirpe fruitur, ut Serv. *quippe*, scilicet, ὅς, ὅλως. *II.* Senius: Nec mirum, Aeneam mihi esse praelatum; hanc enim repulsam pietas mea est merita. Ironia acerba vocabulo *quippe* ipso, quod tunc postponitur, Cic. p.

Talibus orantem dictis, arasque tenentem,
 Audiit omnipotens, oculosque ad moenia torsit 220
 Regia, et oblitos famae melioris amantis.
 Tum sic Mercurium adloquitur, ac talia mandat:
 Vade age, nate, voca Zephyros, et labere pennis;
 Dardaniumque ducem, Tyria Carthagine qui nunc
 Exspectat, fatisque datas non respicit urbis, 225
 Adloquere, et celeris defer mea dicta per auras:
 Non illum nobis genetrix pulcherrima talem
 Promisit, Graiumque ideo bis vindicat armis;

Mil. c. 12, f. *mouet me quippe lumen euryae*. Cf. sup. I, 39. *W. famamque foremum inanem*, opinionem de potentia dei. Haec multo magis invidiosa in religione nova, nuper demum inducta, vide v. 198 sq. Fundus in nobilissimo loco Hecubae Euripideae v. 492 sqq. ὦ Ζεῦ, τί λίσσω; πότρεπά σ' ἀνδρώπωνος ὄρεῖν; etc.

219—221. *aras tenentem*, ea ritu precantium — *oblitos famae melioris amantis*, egregie dictum, et ad sensum animi praeculare, et ad vitae usum salubriter. conf. sup. 170. — 222 seq. Ea Od. ε, 28 sqq.; 43 sqq., ubi Mercurius ad Calypso mittitur, ut Vlysem illa dimittat (non ex Iliad. ω, 333 sqq.), esse haec expressa, iam ab aliis notatum. Non tamen ibi copiosa illa Mercurii ad iter se accingentis descriptio neque displicet, atque ea, quam Virgilius subiungit v. 238 sqq.; credo, quod hic malore cum festinatione omnia aguntur, itaque omnia mora interposita legenti gravis est et molesta. — 223. *voca Zephyros*. Vi venti vocantur, navi parata velisque expansis (v. sup. III, 253): h. l. *Zephyri* (dicti pro ventis) pennis sive alis, aptatis

a Mercurio ad ventum escipiendum, velorum instar, et tunc quidem pedibus; nam inf. v. 239, *primum pedibus talaria necit*. Heinsius *voca* et hic eponit *provoca*; ut Ge. III, 193, *tum cursibus auras, tum vocet* — 225. *exspectat* h. l. pro *moratur*. *fatisque datas* (v. I, 382 et al. pro *monstratis*) *urbes*, v. I, 258: inf. v. 234. *Romanas arces*, ut Il. Geor. 172. — 225. *exspectat*, notat ignaviam Aeneae; nam *exspectat* quasi otiosus. — *urbes*, pulchre opponit singularem plurali, quasi notans indignitatem Aeneae, qui unam urbem pluribus praeferret. — *Fatis*, assignat causam legationis; fata enim aliter destinabant. C. — 227-231. (Vide orationem obliquam, cuius rara in poetis epico exempla, cf. 289—94, qua arta vitaverit Virgilius. *W.*) Summa δεινότης horum versuum, imprimis 229 sqq. — 227. *genetrix pulcherr.* Venus. Vtrique vox signata, prior ad generationem, cui praestat; posterior ad venustatem. — 228. *bis vindicat*. Non ideo vindicat illum (Aeneam) bis ab armis Graium, id est eripit, semel a Diomede Venus ipsa, Iliad. ε, 314 sqq., tum ab Achil-

Sed fore, qui gravidam imperiis belloque frementem
 Italiam regeret, genus alto a sanguine Teucri 236
 Proderet, ac totum sub leges mitteret orbem.
 Si nulla accendit tantarum gloria rerum,
 Nec super ipse sua molitur laude laborem;
 Ascanione pater Romanas invidet arces?
 Quid struit? aut qua spe inimica in gente moratur, 235
 Nec prolem Ausoniam et Lavinia respicit arva?
 Naviget: haec summa est; hic nostri nuntius esto.

le, Neptuni opera, II. v, 291 sqq. Alii ad Veneris in ipso Troiae excidio monitum referunt sup. II, 589 sqq. et 632. *promisit* — *vindicat*, quandoquidem haec tempora aliquid commune habent; conf. Serv. h. l. (*vindicat* pro *vindicavit* non bene lic dixit Maro. Nam non conferendum est hoc cum exemplis, quale II, 723: vel IV, 220—223, ubi *perfecta* et *praesentia* in narratione commode se excipiunt. Sed vid. de hoc usu Nott. ad Ecl. VIII, 45. *W.*) — *gravidam imperiis Italiam* (h. plenam, ut *gravidam bellis urbem* ilicit V, 87. Add. I, 54.), ex verborum et sententiarum vi non uno modo accipere licet. Italiam, quae multos imperatores est paritura, vulgo explicant. Tenue tamen hoc, quamquam verum: conf. Georg. II, 169 sq.; et sic Claudianus Pescen XII, 24. *imperio fetam domum* dixit. Metius alii *populum late regem* lib. I, 21 huc vocant; sed verba non expediunt. Scilicet poëtae *imperiis* dictum pro *imperio*, quo orbem terrarum complexura erat Roma; quod cum destinatum Italiae esset *fato*, et in Italia nasci tale terrarum imperium necesse esset, *gravidam imperio Italia* dici potuit. Nisi Ausonii exempli Epigr. IV, qui *imperio gravidas Pan-*

noniae dixit, intelligas Italiam, quae multos potentes et late imperantes populos protulit, qui Aeneae subiugandi erant, ut Aen. I, 263. 64. fatale fuisse vidimus. II. Tribuuntur Aeneae; quae Romanorum sunt propria: *gravidam imperiis* — *Italiam regere ac totum sub leges mittere orbem*. In secundâ interpretatione Heynii displicet primum quod *impeccis* pro *imperio* accipitur, deinde quod sensus, quem in verbis *gravidam imperiis* quaerunt, verbis totum — orbem diserte pronuntiatum est. Tertiae igitur explicationi assragor, ut *gravidam imperiis Italia* sit repleta gentibus. Vt Italia h. l. plena gentibus et bellicosa, ita I, 534, bellicosa et fertilis vocatur. *Sub leges mittere orbem* est orbi victo imponere leges. *W.*) *proderet*, propagaret, ut bene Serv., tamquam auctor stirpis. Respiciunt autem haec dicta lib. I, 257. sqq. — 232 237. Ortnia cum dignitate efferruntur. *Si nulla*, si non — nec ipse labores *moliri*, suscipere vult pro laude sua ac gloria; nunc *invidet*, privare vult Ascanium fatali regno. cf. inf. 267. 274. 355. *H. Rom. arc.*, Romam, cf. interpretes ad Ge. II, 472. *W. prolem Ausoniam*, progeniem, cui fata imperium Italiae decreverunt. conf. 230: inf. 274. 275:

Dixerat. Ille patris magni parere parabat
 Imperio : et primum pedibus talaria nequit
 Aurea , quae sublimem alis, sive aequora supra, 240
 Seu terram , rapido pariter cum flamine portant ;
 Tum virgam capit : hac animas ille evocat Orco
 Pallentis, alias sub Tartara tristia mittit ;
 Dat somnos adimitque , et lumina morte resignat ;
 Illa fretus agit ventos, et turbida tranat 245

VI, 756. Mos *munus* id, quod nuntiat.

238 sqq. Ex Odys. s, 43-49, haec adumbrata. Idem versus II, ω, 339 essant ; adde Od. ω, pr. Virgilium secuti sunt alii, ut Statius I Theb. 303 sqq. Ovidius etc. Sed classici de Mercurii officii locus hic. — 241. *pariter cum flamine* Homericum ἀμα πρὸς ἀνέμους, ut Od. ε, 46. *evocat*, v. c. Proteilaum. v. Hygin. f. 403. cōf. Orphic. Hymn. 56; Aeschylus Pers. 639 sqq. — *mittit*, ducit, Gr. τὰς ψυχὰς κίπτει, ψυχόπομος; *dat somnos adimitque* ex Od. ω, 4. — *lumina morte resignat*. Quis verbi sensus sit, dubitatur. Serviana ratio est, qua per *claudis* redditur. Nove tum pro obsignare, occludere, dictum *resignare*. Verum nec exemplum memoratur, in quo seu *resignare*, seu *simples signare* eo sensu usurpatum sit, nec alibi facile hoc Mercurii officium laudatur, ut morte oculos claudat; etsi in talibus opiniones veterum variant vel maxime. E vulgari usu loquendi *resignare* idem est ac *solvere*; proprie quidem signata ac clausa aperire. Solvuntur autem oculi morientium, vitali vi adempta, vigore ac luminis motuque detracto. Ita Mercurius mortis arbitrium habet, saltem animas corpore solutas

escipit, et in Orcum deducit. (Et Forcellinius interpretatur: *resolvere oculos*, labefactata eorum structura. *W.*) — *Lumina morte resignat*. Id est, aperit; dictumque ex Romana consuetudine, qua mortuis in rogo oculi aperiiebantur, qui ante domi clausi fuissent. Plin. XI, 37; ita ut, quia dicitur Mercurius ψυχόπομος, id est, *manuum ductor*, videatur ipse in pyra mortuis oculos a nobis clausos aperire. Sic Cerda et alii: ego vero interpretor: oculos, fracto mortis signo vel sigillo recludit, et mortuorum corpora ad lucem recenter amissam revocat; antequam in Orcum descenderint; quod quintum officium a primo distinguitur, quo evocat animas, ut ante Iovem sistat, vel ad alia ministeria. *L.* — 245. *Illā fretus*, ut toties Homerus πτερύδες, pro ea unus, habens eam, cum illa II. Latinitas postulare videtur, ut illa *fretus* sit: illa adiutus, cf. Aen. V, 420. Neque aliam significationem πτερύδες habet apud Homerum, aut *confusus* apud Lucan. V, 553. *auxil volare Ardea sublimis pennae confusa* *stantis*. Cum igitur *Illā fretus agit* idem sit, ac si dixisset: *Hoc agit*, interpunctionem plenam post *resignat* sustuli. *W.* — *agit* ante se, quis dubitet? dum volatu per auras fer-

Nubila. Iamque volans apicem et latera ardua cernit
 Atlantis duri, coelum qui vertice fulcit,
 Atlantis, cinctum adsidue cui nubibus atris
 Piniferum caput, et vento pulsatur et imbri;
 Nix humeros infusa tegit: tum flumina mento 250
 Praecipitant senis, et glacie riget horrida barba.
 Illic primum paribus nitens Cyllenius alis
 Constitit; hinc toto praeceps se corpore ad undas
 Misit, avi similis, quae circum litora, circum
 Piscosos scopulos, humilis volat aequora iuxta. 255
 *Haud aliter terras inter coelumque volabat,
 *Litus arenosum Libyae ventosque secabat,

tur. — 246. 251. Famōsum Atlantis nomen iam in vetere Graecia navigantium, pato, fabulis, mox ut ceterae fabulae Lybiae, in earmina epica de Peisero, Hercule, Argonautis, receptae. cf. Obs. ad Apollod. p. 271. Obvia vel rudi hominum generi imago montis Ier viri effigiem conversi; hinc ducta frequens illa Atlantis tamquam vasti gigantis descriptio; eumque coelum innitit videatur altissimorum montium vertici, hinc Atlas coelum ferre creditus. Apud Pind. Pyth. 4, 36. Aetna οὐρανὸν κύνει; et Homer. Odys. α, 52-54 de ipso Atlante ἔχον δὲ τὸ κίονας αὐτῶς, etc. unde alii. Reliqua de Atlante firmat Leo Africanus Descript. Afric. p. 25. 26. — duri, recte Serv. laboriosi, propter acrumnas, quas tolerat. vers. 249 sqq. — Piniferum vix proprie a poeta dici potuit; et dubites, an Lybiae iuga pinus alant. cf. Flin. V, 4; Solin. c. 37. Virgilium aemulatus est Silius I, 202 sq., sed suo more, ut in singulis partibus variandis vel transferendis operam ludat. — 252. nitens h. l. de volatu. paribus alis, leni vo-

latu, ut Serv. cf. IX, 42. Cogita de eo temporis momento, cum inhibetur volatus, ut subsidat alae. — 253-255. Ante oculos Od. ε, 50-54, ubi avis λῆρος memoratur, quae fulica esse putatur. — ad undas, versus mare mediterraneum, quod Carthaginem attingit, ἐξ-αἰθέρος ἔμπροσθεν πόντου. — In eo non arguendum, quod itineris compendium non fecit Mercurius, cum Atlantem prius adeat, quam Carthaginem. Spectatur tantam Atlantis altum iugum, cui deus ex coelo descendens primum insistit, hinc ad humiliora loca procedit. II. 254. avi similis, ἄνωγος, pro: sicut avis. Similitudo exigenda est ad notionem praedictam, quod praecessit; ita h. l. ad verba praeceps se misit. H. — 256-258. Si lectio sana est, distinguere malim cum viris doctis post Lybian, ut sit: Mercurius volabat inter terras coelumque (Μεταγῆς γαίης τε καὶ οὐρανόσδεσπότης, Ilud. ε, 769 de Innonis equis, -vid. sup. 184) ad, vel versus, Litus Libyae; ut v. 213 ad undas. Omissionis praepositionis satis frequens poetarum;

*Materno veniens ab avo, Cyllenia proles.
 Vt primum alatis tetigit magalia plantis,
 Aenean fundantem arces ac tecta novantem
 Conspicit: atque illi stellatus iaspide fulva
 Ensis erat, Tyrioque ardebat murice laena,
 Demissa ex humeris; dives quae munera Dido
 Fecerat, et tenui telas discreverat auro.

260

et sic anrium etiam fastidio occurritur. Burmannus in vulgata distinctione acquiescit, et ad scriptorum morem refert, ex quo verbum ad alterum tantum subiectorum proprie spectat, ut deficiat aliud verbum simile post *Liuis Libyae*, ex *secabat* eliciendum, ut peragrabat. *H.* Si *volabat litus* iungitur, quod recte fieri puto, praepositio, meo iudicio, deesse nequit, et quae viri docti de omitendis praepositionibus praecipiant, ad certas regulas revocata non sunt. Secundum Burmanni vero distinctionem primum asyndeton: *volabat, litus* — *secabat* ingratisimum est; deinde neque *litus secabat* dici posse de volante, si vel *mare secare* comparaveris, nec figura aliqua advocata explicationem loci magnopere adjuvari, apparebit. Ergo cum Bruncio ad *Libyae*, lectionem cod. Gud. recipiendam iudico, ad quam Medicei aliorumque librorum scriptura *ae Libyae* ducit. Positura, puto, te non offendet Tacit. Ann. VII, c. 51, *vulnera* — *tamque ripam ad Araxis trahit* conf. Tibull. II, 1, 74. Similiter in positum Aen. VI, 58: *Corpus in Aeocidae*, cf. Ge. III, 313, et *sub*, Ge. IV, 333. *thalamo sub fluminis*. — Ratio volandi ut declararetur, poetice adiectum ventosque *secabat* pro vulgari: ventus secans. Ita III, 354: *Aulai in medio libabant pocula Bacchi* — *pate-*

rasque tenebant pro: *pateras tenentes*; et *pocula Bacchi* pro: *vinum*. Eiusmodi descriptionum complementis annectendis haud scio an Homeri simplicitatem aemulatus sit Virgilius. Ceterum hi versus, ut ieiuni et aslebrosi, ab Heynlo pro spuris habiti sunt: *W.* — *Materno ab avo*, per *Maiam Atlantis* f. Serv. — 259-264. *magalia*, ut sup. I, 421, *arces* pro munitis urbis, et pro ipsa urbe, vid. sup. I, 424. 425. *fundantem*, *fundamenta* ponentem; proprie: *fundamentis iactis inaedificantem*. *tecta novantem*, *privatas aedes novas* edificantem. — 264-264. *Conspicit; atque illi*. Offendit haec oratio, paullo ieiunior pro tali carmine, nec accurata illa vestitus descriptio in medio rerum cursu expectabatur. Est quidem Homeri, ut, structura reliquae orationis relicta, externam rei vel hominis, de quo agitur, speciem oculis obiciat; verum hoc fit, quoties id ipsum vim habet ad augendum et amplificandum vel illustrandum. At hoc loco quam vim habet hic ensis, haec *chlamys*! — Vt asitem atque abesset! Sed libri nil mutant; nec difficultatem expedies, si ab *illi* usque ad *auro* parenthesin facies, atque erat convenit cum usitato: *convenit autem*. *H.* atque *illi* pro *illi tum* vel *cui* poeticum cf. X, 572; atque pro *et tum* vel *cui* Ecl. VII, 6: *Hoc mihi* —

Continuo invadit: Tu nunc Carthagini altae 265
 Fundamenta locas, pulcramque uxorius urbem
 Exstruis! heu regni rerumque oblite tuarum!
 Ipse deum tibi me claro demittit Olympo
 Regnator, coelum et terras qui numine torquet;
 Ipse haec ferre iubet celeris mandata per auras: 270
 Quid struis? aut qua spe Libycis teris otia terris?
 Si te nulla movet tantarum gloria rerum,
 Nec super ipse tua moliris laude laborem,
 Ascanium surgentem, et spes heredis Iuli
 Respice, cui regnum Italiae Romanaque tellus 275
 Debentur. Tali Cyllenius ore locutus

caper deerraverat; atque ego Daphnin adspicio. Ceterum versus 261 obversatus est Iuvenali, qui Sat. V, 44, de *iaspide* locutus, addit: *quas (gemmas) in vaginae fronte solebat Ponere Zelotypo invenis praelatus Iarbe.* W. *stelatus* exquisitus pro distinctus ac fulgens, sc. in capulo et vagina. *iaspide fulva*, epitheton non urgendum. Non enim inter praestantiores sui generis fulvae numerantur. — *ardebat ornate* pro erat. *II. ardebat murice.* Propriam puta constructionem, ut apud Val. Fl. I, 427, *Taenurio ignea fuvo purpura.* cf. Not. ad V, 68. — *laena est Tyrio nuntias dici posse, est quod negens.* W. — *telas*, int. stamina. Erat igitur vestis haec *Χλαίνα*, ipsius Didonis manibus texta, purpurea, aureo subtesmine, filo. cf. inf. XI, 72 atq. et III, 483. *II.* — 262. *Laena:* genus vestis, quae toga duplex, amictus auguralis; hac induti Flamines sacrificabant; alii muliebrem vestem, amatori aptam intelligunt. *L.* — *quae munera pro quod munus, nam de laena agitur.* Valer. Fl. I, 428, *purpura — quod — opus.* Ceterum *ieiunium di-*

splicet epitheton diva. W. — 265. *invadit:* gravius quam *adit*, accedit. Habitum futurae orationis ostendit, ait Serv. (Tu vid. Not. ad v. 92, *W.* — 266, *uxorius* cum dilectu dictum, ad Didonis arbitrium. cf. Horat. Od. I, 2, 18. — 268 sq. Versus ex II. λ, 204. — *claro Olympo*, *Ολύμπου αἰ- γλήεντος.* — *torquet* exquisitus quam movet, moderatur, ut XII, 480. *II.* Omnia proprie dicta puto. *Motus*, quibus natura coelum et terram agitat, Iovi tribuuntur, ut IX, 93. *torquet qui sidera mundi.* Virgilius verum non ignoravit, *terram circum axem se numma celeritate convertere et torquere;* quae sunt verba Ciceronis in Quaest. Acad. lib. IV, 39, §. 423. En omnipotentis Iovis magnificam speciem! *W.* *numine h. l. vi sua — teris otia*, exquisite, ut consumitur, *teritur tempus.* — *surgentem* mavult dicere poëta, quam crescentem, adolescentem. De urbe exstruenda est dictum I, 366. Et *reges surgens, oleaster surgens* in Georgicis. inf. VI, 364 *per spes surgentis Iuli.* — 276-278. *tali ore*, oratione. Hic discessus

Mortalis visus medio sermone reliquit,
Et procul in tenuem ex oculis evanuit auram.

At vero Aeneas adspectu obmutuit amens,
Adrectaeque horrore comae, et vox faucibus haesit.
Ardet abire fuga, dulcisque relinquere terras, 281
Adtonitus tanto monitu imperioque deorum.
Heu quid agat? quo nunc reginam ambire furentem
Audeat adfatu? quae prima exordia sumat?
Atque animum nunc huc celerem, nunc dividit illuc,
In partisque rapit varias, perque omnia versat. 286
Haec alternanti potior sententia visa est:
Mnesthea Sergestumque vocat fortemque Cloanthum:
Classem aptent taciti, socios ad litora cogant,
Arma parent, et, quae sit rebus causa novandis, 290
Dissimulent: sese interea, quando optima Dido
Nesciat, et tantos rumpi non speret amores,

dei, non expectata Aeneae excusatione, aliquantum artis habet; conf. inf. 388 sqq.; quamquam hoc in deorum alloquiū frequentissimum esse ailet, ut subito oculis subducantur. cf. inf. IX, 656. 657, ubi vid. Not. ad verba medio sermone.

279. 280. Homerica: Σὺν δὲ ταῖς ὀφθαλμοῖς δὲ τῶν ἰσχυρῶν, — ὁ ἀλλοτρίος δὲ οἱ ἰσχυρῶν φωνῇ. cf. Iliad. ω, 358 sqq. *adspectu*, pro: hoc viso. — 281-284. Egregii versus rerum veritate et verborum dilectu. *Heu! quid agat*, ut IX, 399 et al. (Explica: incertus est, quid agat; cf. Olla. ad Tibull. I, 9, 39. Vide quae Hermannus ad Viger. pag. 742. de Graeco τί λέγει explānavit. 285. oratio ita per particulam *Atque* continetur, quasi praecesserit *incertus est, q. ag. W.*) — *ambire* cum dilectu pro *adire*. (Horat. Od. I, 35, 5: *Te pauper am-*

bit prece. W.) — 285. 286. putant expressum Homericum διὰ νῆας περιμερίζειν, et v. 287: ἡδὲ δὲ οἱ προσέοντι δαΐσσοιο νέμετον εἶναι, ut II. ξ, 23; π, 647-652. et saepe alibi. cf. Od. λ, 230. *dividit* efficacius quam vertit, volvit, ut V, 701. 702. *alternanti*, alternis animo versanti haec. *II. alternanti*, modo hoc modo illud agitati, neutrorum more dictum, ita ut haec ad sententia referendum sit. *IV.* — 288 sq. Forma orationis potissimum decet, pro: Optimum factum visum est, ut vocaret Mnestheum — easque iuberet *naves clam instruere, socios navales convocare* (cf. Odys. ξ, 332) *expedire arma navaalia, et dissimulare*, qua de causa haec praeter expectationem faceret. *II. vocat*, inest notio *monens*. Liberior in initio orationis obliquae verborum compositio. — *res novae* h. l. est ali-

Tentaturum aditus, et quae molliissima fandi
Tempora, quis rebus dexter modus. Ocius omnes
Imperio laeti parent, ac iussa facessunt. — 295

At regina dolos (quis fallere possit amantem!)
Praesensit, motusque excepit prima futuros,
Omnia tuta timens. Eadem impia Fama furenti
Detulit, armari classem, cursumque parari.
Saevit inops animi, totamque incensa per urbem 300
Bacchatur: qualis conmotis excita sacris
Thyias, ubi audito stimulant trieterica Baccho
Orgia, nocturnusque vocat clamore Cithaeron.
Tandem his Aenean compellat vocibus ultro:

quid novi moliri. *W.* — 293. 294. pro, *tentaturum aditus* — *tempora* — et modum, qui sit rebus agendis et consiliis accommodatus. *Aditus*, 'ut inf. 423 de alloquio. *molliissima*, quo tempore de discessu consilium ei exponi possit molliissime, cum minimo eius dolore; et quomodo id dexterrime, opportunissime fiat. *II. tempora fandi*, tempus profactionem aperiendi. *W.*

296 sqq. Egrégie haec omnia ad affectus amoris veritatem, multoque magis in Didonis a v. 305 sqq. oratione. Iuvat in talibus, singulorum dictorum vna, ac verborum dilectum percipere, et aestuantis animi signa agnoscere. — 297-304. *excepit* auri- bus, sensu: animadvertit paratus itineris. — 298. *omnia tuta timens*, quia nihil amore suspiciat. *C.* — *furenti* pro ei. *impia Fama* h. l. saeva, dira. — *Bacchatur* summa cum vidictum pro discursat. — 304-303. Haec sunt vetustiora illa Bacchi orgia ac sacra *σπυρξαξ*, tertio quoque anno a Thebanis celebrata, a Thracibus in Graeciam illata, diversa ab

Atheniensium Dionysii, et inter sacra veterum hominum entusiastica primo loco numeranda. Extra urbem in Cithaerone monte nocturnis discursibus arcana haec religio a mulieribus frequentabatur. Hinc singula in his versibus illustranda — *commovere sacra* voc. proprium in sacris de initio caerimoniae facto, quum res sacrae, instrumenta, vasa, cistae, paterae, thyrsi, arripiuntur, et proferruntur. — Bene Serv. a Verbo antiquo usum tradunt. *Moveri* enim sacra dicebatur, cum solemnibus diebus aperiebantur templa instaurandi sacrificii causa. (Vol. FI, III, 332, *motis sacris*. W.) — *Baccho audito*, cum clamatur: Io Bacche! — *orgia stimulant* Baccham, *Θυιάδην*, incenditur eius animus inter sacras caerimonias quas parari videt et audit. conf. loc. Tryphiod. 357 aqq. *II. stim.* festinandum ad sacra et in Cithaeronem montem. noct h. e. noctu; vid. Ge. III, 538. — Comparatio frequens. Apud Ovid. Fast. IV, 457, Ceres, filia raptā, *Mentis inops rapitur, quales undivē solenus Thraciacis passis Maenades nec comis*. W.

Dissimulare etiam sperasti, perfide, tantum 305
 Posse nefas, tacitusque mea decedere terra?
 Nec te noster amor, nec te data dextera quondam,
 Nec moritura tenet crudeli funere Dido?
 Quin etiam hiberno moliris sidere classem,
 Et mediis properas Aquilonibus ire per altum, 310
 Crudelis? Quid? si non arva aliena domosque
 Ignotas peteres, et Troia antiqua maneret,
 Troia per undosum peteretur classibus aequor?
 Mene fugis? Per ego has lacrimas dextramque tuam te,
 Quando aliud mihi iam miserae nihil ipsa reliqui, 315
 Per connubia nostra, per inceptos Hymenaeos,
 Si bene quid de te merui, fuit aut tibi quidquam
 Dulce meum: miserere domus labentis, et istam,

305. v. ad 296. Potuit poeta in hac Didonis expostulatione ante oculos habere alteram illam Medae apud Apollon. IV, 356 sqq.; diversa tamen Medae et Didonis conditio ac fortuna, nisi quod utraque pudorem violaverat. Compara cum iisdem Ariadnes querelas apud Catull. LXIV, 432 sqq. — (*tacitus decedere* pro te tacitum decedere; Graeca constructio. *W.*) — 309. v. sup. 52. *hiberno sidere*, ut Ge. I, 1, *quo sidere*; quoniam ad siderum ortus et occasus navigatio fiebat. (*h. sid. h. e. hieme*; *sidus* significat eertum anni tempus, quod per adiectum declaratur. Tacit. Ann. I, 70, *sidere aequinoctii*. *W.*) — 309. *moliris* signate, ut indicet, quam difficile sit navigare per hyemem, ut ita dissuadeat fugam. Ait *Aquilonibus*, eligena ventum omnium atrocissimum, et in plurali ad augendum metum: ergo, per altum, et cum Aquilonibus, et hiberno tempore non debuisses Troiam petere, etiam si ea

floreret staretque incolumis, ut antiquitus ante acceptam cladem fuit; quanto minus aliena arva, ignotas domos? Si enim Troia non adiretur eum tanto periculo, cur Italia? *C.* — 311-313. Atqui, mari procellis ita turbato, navigares ne tum quidem, ai reditus in patriam pateret. (*und. aeq. mare agitatum ventis. W.*) — 315. *aliud nihil*, sc. quod sperare de me possis, et per quod ego te obtestari possim. Comparant Eurip. locum (in Iphig. in Aul. 909 sqq.) et v. 316 sq. Il. 9, 39. *incepti Hymenaei* sunt reeentes, nihil aliud, ipsa novitate dulces, ut Serv. *H.* Versus 315, quamquam post *dextramque tuam te* enlocatus, tamen aequae ad sequentia *per connubia*, quam ad praecedentia, est referendus. Ea est interpositorum in *ayndetis* ratio. Facilius intellectu, si tum sententiam interpositam in principio periodi praepones. *W.* — Mox *Libycae gentes*, in his Numidarum rex, Iarbas. v. sup. 496 sqq. *II. tyranni*;

Oro, si quis adhuc precibus locus, exue mentem.
 Te propter Libycae gentes Nomadamque tyranni 320
 Odere, infensi Tyrii; te propter eundem
 Exstinctus pudor, et, qua sola sidera adibam,
 Fama prior. Cui me moribundam deseris, hospes?
 Hoc solum nomen quoniam de coniuge restat.
 Quid moror? an, mea Pygmalion dum moenia frater
 Destruat, aut captam ducat Gaetulus Iarbas?
 Saltem si qua mihi de te suscepta fuisset
 Ante fugam suboles, si quis mihi parvulus aula,
 Luderet Aeneas, qui te tamen ore referret,
 Non equidem omnino capta ac deserta viderer. 330

Dixerat. Ille Iovis monitis inmota tenebat
 Lumina, et obnixus curam sub corde premebat.
 Tandem pauca refert: Ego te, quae plurima fando
 Enumerare vales, numquam, regina, negabo
 Promeritam; nec me meminisse pigebit Elissae 335

in bonam partem haec accipienda est vox, conf. VII, 266. *Tyrii*, qui eam ambierant connubiis. conf. 36. *W.* — 320-324. s. Dicitur ingenti affectu hos versus pronuntiasse (Virgilius); cum privatim, paucis praesentibus, recitaret Augusto, nam recitavit primum libros tertium et quartum. s. Haec Serv. et sunt sine dubio versus tales, ut vel legentis vel audientis animum commoveant. Profecit ex his Ovid. Epist. Didus VII, 121 sqq. — *Fama prior*, quam habui ante adventum tuum. *de coniuge*, hoc solum nomen, sc. *hospes*, mihi restat de te, qui fuissis antea coniux. — 325-330. *Quid moror?* quin statim moriar. *H.* *quid moror* est: cur vita me privare eunctor. Horat. Od. II, 17, 6: *quid moror?* — *An morer*, expectem, dum, etc. *W.* *Pygmalion dum*, —

propter illa lib. I, 360 sqq. — (*de te*, pedestres dicunt scriptores ex *te*. *W.*) 329. *Luderet* ornate et suaviter pro *esset*. *Observatus* est hic locus Iuvenali V, 138. — *capta ac deserta* graviter pro *relicta a te*, cum respectu ad Iarbam v. 326, cui ne relinqueretur captiva abducenda, verebatur. Ceterum, qui v. 328 reprehendunt, nostris moribus rem aestimant, quod in veteri poëta et heroum vita non recte sit.

331 sqq. *inmota*, ne miserationem Didonis argueret vultu. cf. 369. — *eam*, h. l. dolorem. *tandem*, ὅψ' ὅτ' ὅτ' Homericeum. — 335. Comparant II. χ, 387. 388. (*promeritam*, de me, h. e. beneficia in me contulisse, ad quae referendum. Nam *mereri* aliquid de aliquo est bonum vel malum aliquid in aliquem conferre *W.*) —

Dum memor ipse mei, dum spiritus hos regit artus,
 Pro re pauca loquar. Neque ego hanc abscondere furto
 Speravi, ne finge, fugam, nec coniugis umquam
 Praetendi taedas, aut haec in foedera veni.
 Me si fata meis paterentur ducere vitam 340
 Auspiciis, et sponte mea componere curas,
 Urbem Troianam primum dulcisque meorum
 Reliquias colerem; Priami tecta alta manerent,
 Et recidiva manu posuisset Pergama victis.
 Sed nunc Italiam inagnam Gryneus Apollo, 345
 Italiam Lyciae iussere capessere sortes.

336. *τις δὲ ἀντὶ τῆς* Ev στήθεσσι μέν
 Homericum, ut Iliad. I, 609 et alibi.
 — 337 (*re*, discessu. — *furtum* est
 factum occultum ad decipiendum.
 Hinc *furto* notat *furtim* VI, 24. *W.*)
 — 338 sq. *Praetendi* accipiunt: praetuli.
 Sane nota res est τὸ δῶδουχέειν
 in nuptiis; sed sponsus ipse facies nun
 fert. Malim eo sensu positum, quo
 v. 472, *praetexere*; ut se nunquam
tardae (*tardae coni.* sunt *taedae* iu
 gales. *W.*) iustas nuptias, *praeten
 diss*, praese tulisse, suae cum Di
 done consuetudini nonien iusti ma
 trimonii tribuisse dicat; nec haec in
foedera, h. e. in has leges consensi,
 ni conflix essem. — 340-344. Com
 parant Od. π, 148 sq. *meis auspiciis*,
mea voluntate, idem quod *sponte mea*,
sed ornatius. *H.* Rarus est usus ver
 borum *meis auspiciis*, ubi de rebus
 privati agitur. Translata est signifi
 catio a re publica, a dicibus, qui aut
meis aut *alienis auspiciis* (Liv. 21, 40)
 res gerunt. Vita erat Aenese insti
 tuenda alienis quasi auspiciis, h. e. ad
 voluntatem deorum vel fistorum. *W.*
componere curas, exquisite, pro res
 ordinare, negotiis, quae curas mu
 vent. Si mihi vivere liceret, ubi vel

lem, ceteris omnibus praesferrem hoc,
 ut locum veteris Troiae incolerem
 urbemque eversam reficerem; tan
 tum abest, ut Carthagine vitam exi
 gere malim. — 342. *dulces reliquias*
meorum, cineres et ossa, tum sepul
 cra, in quibus ista condita sunt. (Co
 gita de sacris mortuis faciendis et
 quotannis fere iterandis; quo spectat
imperfectum colerem. Pius Aeneae
 animus ostenditur etiam hac ratione
 enuntiandi sententiam: Troiam in
 staurassem. *primum* ante omnia. *W.*)
Priami tecta manerent; superessent,
 sc. restituta a me. (Dura mihi vide
 tur loquendi ratio, *manerent* pro in
 staurata essent. *W.*) — *recidiva Per
 gama*; delectatur hac voce Virgilius
 et alibi, sive a surculis sive a semine
 repullulascante petita; *recidiva po
 suisset*, restituissem. Tribus autem
 modis eandem rem declaravit. *H.* Id
 vero sit, si rem ut certam pronuntiant
 auctores; cf. exemplum clarum ap.
 Ioven. VII, 53-55. *manu ponere*. Vi
 debis azepe *manu* iis addi, quae sunt
 artis et industriae; Ge. II, 156, *Tot
 congeita manu praeceptis oppida sa
 xis*. *W.* — 345. 346. Omnino Apolli
 nis oraculum Deli (sup. III, 94 sqq.)

Hic amor, haec patria est. Si te Carthaginis arces,
 Phoenissam, Libycaeque adspectus detinet urbis,
 Quae tandem, Ausonia Teucros considerare terra,
 Invidia est? Et nos fas extera quaerere regna. 350
 Me patris Anchisae, quoties humentibus umbris
 Nox operit terras, quoties astra ignea surgunt,
 Admonet in somnis et turbida terret imago;
 Me puer Ascanius, capitisque iniuria cari,
 Quem regno Hesperiae fraudo et fatalibus arvis. 355
 Nunc etiam interpres divom, Iove missus ab ipso,
 (Testor utrumque caput) celeris mandata per auras
 Detulit. Ipse deum manifesto in lumine vidi
 Intransent muros, vocemque his auribus hausi.
 Desine meque tuis incendere teque querelis; 360

acceptum significari, Servius volebat, et cum eo alii, quos vidi. Ita tamen vix locum haberet, frigeret utique, repetitio illa: *Gryneus Apollo* (conf. ad Ecl. VI, 72) et *Lyciae sortes* (sup. 143). Itaque malim ad responsa Apollinis referri in utroque templo, et illo ap. Grynium Acolidia (τὸ Γρύνιον), et hoc ad Patara, accepta. Plura autem huiusmodi vaticinia ac sortea Aeneae in Italiam adventum praedixisse, supra vidimus. Ex liisdem praeis historiis ducta somnia v. 350 sq. — (*capessere Italiam*, ire in Italiam. Cic. Epist. X, 9, *Melitam igitur capessamus* Ad eandem metaphoram pertinet *prehendere ora Italiae* VI, 61. *W.*) 347. *Hic amor*, hanc desidero; huius caritate ducor; sup. III, 134, *haec amor amare foveo*. — 350. *Quae invidia est?* quid vetat, quominus id fiat; ut passim *φθόνος* et *invidere*, cur in non vis, non probas? (Accurate: quis improbabit? τίς φθόνος. *W.*) — 351. Comparant II.

ψ, 105 sq. *surgunt*, oriuntur. v. Ge. I, 440. — 353. *turbida imago*, turbata, tristis. (*turbidus* notat commotus affectu aliquo. Ad *icam* praecipue refertur, quam significationem nec ab hoc loco alienam puto, cum adiectum sit *terret*, cf. XI, 742. — Et commoverunt Latini *turbidus ira*. *W.*) — ad v. 354 cf. sup. 234 sq. (Repetes e prioribus: *admonet*, vel ad regnum fatale condendum instigat. *W.*) — 356 sqq. Adornata verba ut Iliad. ω, 223. *utrumque caput*, utrimque acutum. Hoc in sermone cum Didone habitum magis consentaneum, quam si capita Aeneae et Ascanii intelligas. Formula iurandi ipsa satis est nota, nec de ea quaeritur. Mox *manifesto in lumine*, *ἐν ἀπαρχῇ*, ut solent dii in conspectum venire, cf. II, 591: *ἐξ ὁράων ἄντρων*, Iliad. ω, 223. — 360 II. ε, 612: *Μά μοι σὺ γὰρ Διὶ μὲν ἰδρυόμενος καὶ ἄχρῳ Ἀτρεΐδῃ ἤρωι φέρων χεῖριν*. — *incendere* quam opportune positum! commovere, luctu, dolore, et ira

Italiam non sponte sequor.

Talia dicentem iamdudum aversa tuetur;
Huc illuc volvens oculos, totumque pererrat
Luminibus tacitis; et sic adcesa profatur:
Nec tibi diva parens, generis nec Dardanus auctor,
Perfide; sed duris genuit te cautibus horrens
Caucasus, Hyrcanaeque admorunt ubera tigres.
Nam quid dissimulo? aut quae me ad maiora reservo?
Num fletu ingemuit nostro? num lumina flexit?
Num lacrimas victus dedit, aut miseratus amantem est?

exasperare. Calullus: *Nostros ut luctus, nostraeque incendia mentis* (LXIV, 226). Valer. Fl. VII, 243: *perpetior durae iam dudum incendia mentis*. — *Italiam sequor*: h. e. peto, cf. 384, et V, 629, *Italiam sequimur fugientem*.

362-364. Egregia animi tumidi re-
praesentatio. — *aversa*, oblique, tor-
ve; cf. VI, 469: *Luminibus tacitis*,
h. e. ipsa tacens, ut v. c. VII, 343:
tacitum limen Amotae. II. *Oculi ta-*
citi ad dicendum non pertinent, sed
sunt qui iram abdunt. Ovid. A. A.
III, 512: *Saepe tacens odii semina*
vultus habet. Amor. II, 5, 17: *Non*
oculi tacere tui. W. — 365 sqq. Ora-
tionis huius, cum vehementissimis ac
gravissimis affectibus insurgat, vim
ac virtutem omnes qui legunt, animae-
vertunt, et unusquisque facile per-
cipit. Primae lineae in Patrocli ad
Achillem verbis sunt: Νῆλός! οὐκ
ἄρα σάλῃς etc. II, π, 33 sqq.: unde
quis poetarum idem non expressit?
cf. sup. Ecl. VIII, 43 sqq. H. De
positura verborum *guttur* nec pro nec
genitor vid. Not. ad Ecl. IV. 63. *IP*.
Caucasus et Hyrcanae tigres poetarum
seriorum more Didoni tribuuntur;
Homerus ad talia non deflexit. Multo.

tamen magis naturae rerum ac veri-
tati consentanea sunt haec, quam An-
dromachae verba ap. Eurip. Troad. v.
764 sqq. De aliis Hyrcanis, quam de
Caspis, vix quisquam hic cogitaret,
nisi Servius Hyrcanos Arabiae huc
advocasset. Quod si auctoritate inter-
pretum priorum fecit, tenendum est,
nam habuit Arabia tigres, et Bac-
chum inde reducem tigris vectum
exhibet poetarum ratio. Est tamen
res grammatico acumini propior ac
similior. Accedit quod *tigrius Caspium*
in eadem sententia Seneca Here. Oct.
145 memoravit; Silius *Cincoasium* V,
148 vocat. II. — *cautibus*, h. h. e. ar-
duis axis. Ad constructionem conf.
Horat. Sat. II, 1, 13: *horrentia pilis*
agmina; et Val. Fl. I, 486: *Acastum*
horrentem iaculis, quod de uno dici
notabile. *IP*. — 368. Nam quorsum
me contineo? quasi verendum sit,
ne eum ira exasperem? an maiorem
ullam iniuriam ac contumeliam ac-
cipere, gravius quidquam et durius
ex hoc homine audire possum? hoc
est: *quae me ad maiora reservo*, ad
quas maiorea iniurias. In sqq. etiam
hoc observa, quam egregie hoc ad
dolorem et animi aestum valeat, quod
repente tertia persona utitur (victus,

Quae quibus anteferam? Iam, iam nec maxuma Iuno,
 Nec Saturnius haec oculis pater adspicit aequis.
 Nusquam tuta fides. Eiectum litore, egentem
 Excepi, et regni demens in parte locavi;
 Amissam classem, socios a morte reduxi. 375
 Heu furiis incensa feror! Nunc augur Apollo,
 Nunc Lyciae sortes, nunc et Iove missus ab ipsa
 Interpres divom fert horrida iussa per auras.
 Scilicet is superis labor est, ea cura quietos

precibus; cf. 314 sqq. *W.*) — 371. *Quae quibus anteferam?* scil. Iamquam leniora durioribus; h. e. Annon haec extrema sunt? Non durissima et gravissima, quibus contumeliosius quidquam se cogitari quidem possit? ut adeo illud locum habere nequeat, ferenda esse haec ut modica, ne graviora experiar. Hanc sententiam mihi quidem locus, verba et ipse affectus postulare videntur. (Haec signa sunt immisericordiae et durissimi animi *W.* Vulgo accipiunt vel: quae prius, quae posterius dicam? ita et Servius; vel: quae alia maiora dicam? — 373-376. Divina plane haec sententiarum et verborum gravitate. Et omnino magna suavitas ad amantis deceptae sensum in his querelis de perfidia et ingrato animo. — Ceteram ante oculos fuisse videntur Calypso Od. 5, 430 sq. Euripidis Medae v. 476 sqq.: fortasse et Ariadne Catulli in Epithal. 149 sqq. — *regni in parte*. sup. 214. *dominam Aeneam in regna recepit* (*eiectum litore pro in litus notandum esse docui ad III, 292. Ovidius Met. XIII, 536: eiectus in litore dixit W.*) *amissam classem*, iam pro amissa habendam, cum viris tuto portu recepi, servavi (sup. 1, 574 sq.) ex reduci assumendum. cf. de re 1, 525. Cum

haec enumerasset in Aeneam merita ac beneficia sua, dolore et ira tantae viri perfidiae amens subicit: *Heu furiis incensa feror!* Nunc aliquamdiu oratio eius subsistere putanda; sicut omino per intervalla singulae sententiae promuntiandae. In primis hoc tenendum v. 380 et post 381. — 376. Praeclare eblocutura in Deis, furoris excusationem praefatur. Quid vero in Deos? Quum non habeat, unde possit horum auctoritatem refellere, delulit argumenta risu tantum, secuta Didon sectam Epicureorum, qui dicebant, Deis non curare haec inferiora. Ideo, *Scilicet is superis labor est; ea cura quietos sollicitat*. In quo versu, ut vides, exiles et tenues vocales dominantur confertim: magna quidem res erat, *Nuntius ab Iove missus, Apollo Grynarus, sortes Lyciae*. Haec ut extenuet, totiensfertae vocales exiles: vidit hoc Iulius Scaliger: inde etiam frequentes doctyllici; qui verum extenuent: *neque te tenco, neque dicta refello*: unum ausa scilicet contra Deos loqui. *C.* — 378, 379. *horrida iussa*, quibus non parere aliquis horreat, terribilia, quietos pro eis; et quanta cum vi! Consentit Epicureorum dogma, nec tamen ad hoc reappexisse dici debet Dido. (Apollo —

Sollicitat. Neque te teneo, neque dicta refello. 380
 I, sequere Italiam ventis, peto regna per undas.
 Spero equidem mediis, si quid pia numina possunt,
 Supplicia hausurum scopulis, et nomine Dido
 Saepe vocaturum. Sequar atris ignibus absens,
 Et quum frigida mors anima seduxerit artus, 385
 Omnibus umbra locis adero. Dabis, improbe, poenas;
 Audiam, et haec Manis veniet mihi fama sub imos.
 His medium dictis sermonem abruptit, et auras

Lyciae sortes, iussere petere Italiam, hoc ea sequentibus intelligendum. *W.*) — 381. Desperat iam; contemnit; abiecit: abi, ingratis, perfide, nefarie: sequere etc. Comparant illa Agamemnonis; *Θρύς πάλ'* etc. *Il. a.*, 473: *Sequere Italiam*, ut sup. v. 361: *Italiam non sponte sequor*, exquiro ad-eundem, peto. — 382. *pia numina*, a miseratione. *H.* *pius* diis tributum notat sanctus, cf. *III.*, 75. *pius Arcitenens* et *Cir.* 219. *piu divi*. *W.* *mediis scopulis* vel in medio mari vel potius, poetica ratione, inter scopulos, naufragio facto. — *te supplicia esse hausurum*, pro: daturum poenas (*haurire* dicimur Latine ea, quae agendo nobis paramus, sive bona sunt, sive mala. *Horatius Sat.* I, 2, 78: *malum laborem haurire* dicit. *hausur*, igitur h. l. est: fore ut luas. *W.*) — 384. *Sequar atris ignibus*, multa arguantur passim interpretes. cf. *Serv.* *atris ignes* nonnullis videbuntur ad rogam spectare, ut sensus sit: persequar te morte mihi illata. Praestit Furiarum faces hoc vocare. Vocabis moribundus Didonem: tunc Furiae sceleris in me commissi tibi observabuntur. Hoc ita reddidit: ego, etsi absens, tibi occurram tamquam ex Furiis una et faces intentabo oculis. cf. *Sueton. Ner.* 34, et inf. vs. 472. Fortasse Apollonium

ante oculos habuit *IV.*, 386 sq. Nunc *Ovidii* levitatem compara *Epist. VII.*, 65 sqq. *H.* *Imaginem demta sensus* est: tum mala te conscientia torquet. Quam sententiam more antiquitatis enuntiavit, quae a laesis illos, qui iniuriam attulerunt, vexari solent. Illam vero notionem vexari ornavit metaphora a Furiis petita, quae, persequentes, ultrices, *focibus* armantur. *W.* — 385-387. *anima seduxerit artus*, eaquitate, sejunxerit. Vulgare est: animam ab artibus. — *Anima—F mbra—Manes*, cf. *Obas.* ad *Tibull.* III, 2, 15. *H.* *Manes* de loco, quo animae continentur. Nam *venire sub animas vel sub homines* pro *venire in locum*, ubi illi sunt, Latine non est. *Conf. Aen.* XI, 481: *nato Manis perferre* (nuntium) *sub imos*. Ad constructionem compara 243: *sub Tartara mittere*. *Aesch. Pers.* 623: *ὑπὸ τῶν γῆς*. — *haec fama* est huius rei fama; cf. *Tacit. Hist.* IV, 46; *isque finis*. Non infrequens hic relativorum usus. *W.* — *Audiam* apud inferos, te dedisse poenas; qui loquendi modus et alibi occurrit. — 388-392. *Abrupto* utique hoc sermone nihil disertius, nihil eloquentius dici potest. *H.* *medium sermonem abruptit* significat: Dido sermonem, quem cum Aenea habebat, ad finem non perduxisse.

Aegra fugit, seque ex oculis avertit et aufert,
 Linquens multa metu cunctantem et multa parantem
 Dicere. Suscipiunt famulae, conlapsaque membra 391
 Marmoreo referunt thalamo, stratisque reponunt.

At pius Aeneas, quamquam lenire dolentem
 Solando cupit, et dictis avertere curas,
 Multa gemens, magnoque animum labefactus amore,
 Iussa tamen divom exsequitur, classemque revisit.
 Tum vero Teucri incumbunt, et litore celsas
 Deducunt toto navis. Natat uncta carina;
 Frondentisque ferunt remos et robora silvis
 Infabricata fugae studio. 400
 Migrantis cernas, totaque ex urbe ruentis,
 Ac veluti ingentem formicae farris acervum

Noli adiectum *medium* ita interpretari: Didon querelas alias reticuisse; quod non magis factum a regina, quam a Mercurio 276. *Toti Cyllenius ore loentus, Mortalis visus medio sermone reliquit.* W. — *auras fugit*, lucem; quod inf. 454, *taedet cordi convexa turri*, in thalamum se recepisse putanda est. — *aegra*, praeculare: quippe mox deliquium animi passura; sed adhuc vires sumit ab irae aestu. Reliquorum vide ornatum pro: accipiunt eam et reperiunt in thalamum. *H. lunge multa cunctantem*, multum cunctantem. Val. Fl. I, 737: *multa leo cunctatus*. — *metu*, ne dolorem et iram Didon se purgando augetet. — *thalamo*, in thalamum. W.

393-395. ornate, quamquam eam solari cupiebat. — multum dolens (*πολλά γ' ὀδυρόμενος*) et amore sedens. — 397. *Incumbunt*; de studio. conf. inf. IV, 73. *H. incumbunt* operi reficiendarum navium. Usurpatur verbum ita, ut datus rei, eni

opera enise datur, omittatur, itaque pro vires intendere, cunctari, ut apud Ovid. Metam. X, 637 de corrente. Similiter Graeci verba ἀντιλαμβάνειν, συμπιλαμβάνειν, genitivo rei non adiecto, posuerunt. cf. Thueyd. II, 8. W. Comparant Il. ὁ 223, sq. de Agamemnone: malim illa memorare Iliad. β, 149 sqq., ubi Achivi de discessu cogitant. — *Mox uncta*, pice delibuta, *fugae*, eeleris profectiois; ut poetae solent. Sic *φυγὴ*, *πτόγην*. — 402-407. Accipit ab Apollonio IV, 1452 de Minyis ad aquam reperiunt convolantibus, sed egregie ornavit. Dignitate comparationem earere, censuerunt multi; fortasse quod cardinem comparationis non videbant in festinationis notione verti, non autem in ipso animantis genere. Bene Serv. ad *studium* respicit comparatio h. l., non ad personas. A parva rebus et animalibus exempla passim petuntur, non modo Homero, v. c. a muscis Il. π, 641

Quum populant, hiemis memores, tectoque reponunt:
 It nigrum campis agmen, praedamque per herbas
 Convectant calle angusto; pars grandia trudunt 405
 Obnixae frumenta humeris, pars agmina cogunt,
 Castigantque moras; opere omnis semita servet.
 Quis tibi tunc, Dido, cernenti talia sensus!
 Quosve dabas gemitus, quum litora fervere late
 Prospiceres arce ex summa, totumque videres . 410
 Misceri ante oculos tantis clamoribus aequor!
 Inprobe amor, quid non mortalia pectora cogis!
 Ire iterum in lacrimas, iterum tentare precando
 Cogitur, et supplex animos submittere amori,

sq. β, 469, sed etiam castigatioribus, ut ap. Apollon. I, e. a fornicis et muscis, IV, 1298 a pullis, et sic porro. Noster autem etiam per dilectum verborum ab hominum vita translatozum rei dignitatem fecit: *populant, tecto*, pro caverna, (Ge. I, 379) *it campis agmen, praedam* convectant, *humeris obnixae* etc. — 402. *Ac* supple: ita urbe ruentes videas, *gladii* etc. *H.* Omisit poeta notionem studiosae laborantes, quam post versum 407 per formulam *haud secus vel haud aliter annexam* expectabis, ut 444 — 447 factum est. — *Cernas poeticum* pro legitimo *cerneres*. VIII, 631, *credas innare* pro *crederes innare*. De verbo *populant* cf. not. ad Ge. I, 185. *W.* — *hiemis memores*. Notus Horatii locus I Sat. I, 35. — *It nigrum campis agmen*, «Hemistichium Ennii de elephantis dictum, quo ante Accius est usus de Indis. s. Serv. — *calle angusto*, proprie ex fornicarum natura, ἀπὸ μιᾶς ἀτραπὸς πύλῃς; βλ. Aristot. H. Anim. IX, 38. Sic Ge. I, 380 *angustum formica torrens iter. trudunt*, quae portare non possunt, Serv. — (*cogere agmina*,

locutio saepe a re militari ad alia translata, usurpatur de iis, qui agmen claudunt eo consilio, ut morantes coercerent et a rapinis prohiberent. *W.*) *moras* exquisite pro tardos, morantes, et *opere* pro iis, quae opus faciunt, fornicia. Locum Plinius in animo habuit lib. XI, 31. s. 36. *H.* *fervere* tribuitur locis, quae opere et turba frequentantur, cf. Aen. VIII, 677. *Marte fervere Leucaten*. Martial. II, 64, 7. *fora litibus omnia fervent*, sic 409. *litora fervere*, ubi diversum puto *Troiani fervent*, quod affectum aliquem animi Trojanorum significaret. *W.* — 403. Oratoria apostrophe quam vim h. l. habeat, facile intelligitur. — *litora fervere* (quod inf. 416 *properavi*) doctius quam: *Troianos in litore*; sic et vs. 414 *misceri aequor* pro: clamores misceri in aequore. (*miscetur mare*, ubi motus est streptusque plurium opus sciendum. *W.*) — 412. *Color* ex Apollon. IV, 416, ubi Medea Absyrtum iugulat. (De constructione *quid* — *cogis* ad III, 56. *W.*) — *ire in lacrimas*, quod vulgari ratione procedere, descendere ad lacrimas. —

Ne quid inexpertum frustra moritura relinquit. 415

Anna, vides toto properari litore; circum
Vndique convenere; vocat iam carbasus auras,
Puppibus et laeti nautae iuposuere coronas.
Hunc ego si potui tantum sperare dolorem,
Et perferre, soror, potero. Miserae hoc tamen unum
Exsequere, Anna, mihi; solam nam perfidus ille 421
Te colere, arcanos etiam tibi credere sensus;

animos non male pro iras accipiunt nonnulli ap. Serv. possunt tamen alti, superbi, spiritus non minus bene locum habere. — 415. Servius ita accipit, ut frustra ex poëtae iudicio dictum sit: ut omnia experietur, etsi frustra! Scilicet turbabat illa vox, cum quaereretur de verborum ordine. Aliis placet iungere: frustra moritura, sc. si quidquam intentatum reliquisset. Facere aliquis aliquid frustra putandus est, non modo, cum sine effectu, verum etiam, si sine consilio, tenere facit, non exputans, hac ratione et via id, quod velit, obtineri non posse, sed aliud consilium sequendum esse. Idem fert mala frustra, quae opera et studio avertere poterat. Dido frustra mortua esset, si quid opis et auxilii neglexisset, quo tentato Aeneam in urbe sua retinisset. Saltem melior locus voci frustra exputari nequit. H. Brevitatem et poëticam dicendi rationem nota pro vulgari: ne, si quid inexpertum relinquit, frustra moriatur. Verba a cogitatione Didus pendent. W.

416-418 *convenere*, v. supra 289 (*circum undique* Gell. XIV, 2. W.) — *vocat auras* velum: v. sup. ad vs. 223. — *coronas* ex more in re laeta, et h. l. in discessu optato, uti alias ex victo hoste, vel salvo reditu, vel

festo die, et in re sacra. Quod non agnoscere voluisse videntur veteres grammatici, qui verbum reprehendebant, fortasse ut ex Gg. I, 304 repetitum. Apud Servium: *Probus sane sic adnotavit: si hunc verbum omittet, melius fecisset.* — 419. Ducta sententia ex loco: quod praevideri potest malum, ferri potest. Quae enim praevidere aliquis potuit, et mente angurari, rebus ita ferentibus, evenire posse; ea, si venerint, ac quo animo ferenda sunt, tanquam humana, h. e. quae, natura rerum ita constituta, in hominem cadunt, si potui; quod ad vulgarem modum diceret: *si debui*. Quandoquidem hic dolor mihi ab initio sperandus (Ecl. VIII, 26); h. e. expectandus, metuendus erat (nam praevidere hunc Aeneae discessum poteram ac debebam, quippe qui in Italiam tenderet) pectus puto satis me esse firmaturum ad eum perferendum. Altera ex parte praestruit poëta iustam mortis causam Didoni, ut, cum omnia expecta esset, etiam indigna se, quo fortunae mederetur, nihil ad dignitatem tuendam superesset praeter mortem. Ad tragicam morem pleraque sunt adornata. (Verba ita delecta et composita, ut Anna hunc inde sensum capere posset: sororem et praevidiase discessum et perituras esse; hoc

Sola viri mollis aditus et tempora noras.
 I, soror, atque hostem supplex adfare superbum:
 Non ego cum Danaïs Troianam excindere gentem
 Aulide iuravi, classemve ad Pergama misi;
 Nec patris Anchisae cinerem Manisve revelli.
 Cur mea dicta negat duras demittere in auris?
 Quo ruit? extremum hoc miserae det munus amanti:
 Expectet facilemque fugam, ventosque ferentis. 430
 Non iam coniugium antiquum, quod prodidit, oro,
 Nec pulcro ut Latio careat, regnumque relinquat:
 Tempus inane peto, requiem spatiumque furori,
 Dum mea me victam doceat fortuna dolere.

praecipue significare videtur connexio illa: *tamen* — *exsequere*. W.) — 423. *aditus*, cf. sup. v. 293. Mox 424 *hostem* graviter ex affectu pro: infestum, odiosum virum. Male de hoste pro hospite dicto cogitant. (*superbum* appellat, quippe qui precibus et lacrimis non cesserat; Cic. Tusc. I, 8, §. 47, *Superbum id quidem est de eo, qui non respondit*. W.) — 425 seq. Color orationis frequens: Quid tantum in enim commisi, ut me fugiat? tamquam poeta, gravissima aelera, quae committi possint, memorat. cf. Tibull. I, 2, 79 sq. Ceterum tota oratione, qua ad infirmam preces delabitur, nihil magis oratorinum. Pleraque argutiis infirmavit Ovid. Epist. Didna v. 465 sq., ubi haec imitatur. — 425. cf. H. β, 303 sq. sup. III, 602. — 427. *cinerem Manisve revelli*, docte, pro laesi, violavi. Proprie revelluntur sepulcra cum liis et urnae cinerariae. Cinere violato laesi sunt Manes. (Gravissima haec iniuria; reputa illa, quae de eremontis sepulcrorum exposuit Cicero Tusc. I, 12, §. 27. W.) Mox

dicta sunt preces. — 429. *munus*, χάρις, hanc gratiam. (Ecl. VIII, 60 *extremum hoc munus*. W.) — *ventos ferentes* passim poetarum pro secundis. ἀνευός; ἀνευρόπος; ἀνευμός; ἀνευμός; ὄψος. (notabilis copulatio per particulas *que* — *que*. Nam fere ad *facilem fugam*, h. e. navigationem, illud in primis pertinet, ne venti adversi obstant. Neque tamen exempla similia desunt. — 431. Non iam coniugii, cuius spem et opinionem ab initio mihi ostendebat, fidem ut servet, oro, quandoquidem illam fecellit, *prodidit* (per lide reliquit. W.) — 433. 434. Petit tempus ad leniendam amoris vim primumque impetum frangendum, donec ille cum tempore in dolorem subsidat, cf. Ovid. l. c. v. 477 sqq.; quod facere graves affectus solent; et ipsa mora discimus et aduescimus adversa perferre. *Docco dolere* est docco moderate dolere, patienter dolorem ferre; tum illa impatienter ferebat vel immoderate dolebat. H. — *tempus inane* est, quo nil agitur; Val. Flac. III, 657. *inania tempora*; h. l.

Extremam hanc oro veniam; miserere sororis; 435
Quam mihi quum dederis, cumulatam morte remittam.

Talibus orabat; talisque uiserrima fletus

Fertque refertque soror. Sed nullis ille movetur

Fletibus, aut voces ullas tractabilis audit;

Fata obstant, placidasque viri deus obstruit auris. 440

Ac veluti aunosio validam quum robore quercum

Alpini Boreae nunc hinc nunc flatibus illinc

Eruere inter se certant: it stridor et alte

Consternunt terram concussis stipite frondes:

Ipsa haeret scopulis, et, quantum vertice ad auras

Aetherias, tantum radice in Tartara tendit:

Haud secus adsiduis hinc atque hinc vocibus heros

illud, quo nullum amoris commercium regina exspectet, nec consilia Aeneae officiet. *W.* — 436. Quam gratiam, quod beneficium, si mihi praestiteris, usque ad mortem grata ero. Haec est sententia nude enuntiata; ornatus: cumulatissime usque ad mortem gratiam referam. Hoc poëta ex-tulit: *cumulatam remittam* pro cumulate referam, et *morte*, in morte, antequam moriar; grata ero per totam vitam usque ad mortem, ut in morte gratia cumulate repensa esse videri possit. Ita, puto, interpunctione post *dederis* facta, res salis expedita *H.* — *hanc veniam* est hanc gratiam. *veniam dare* alicui proprie dicitur pro petenti aliquid annuere et perficere; vid. Interpretes ad Ter. *Ille* IV, 2, 29. — *quum dederis* sunt qui prave in *si dederis* mutant. cf. 385, 386. — *morte*, si grammaticam spectas, notat: quum mors imminet; cf. 244, *lumina morte resignat* (Mercurius). *W.*

437-439. Pervicacia, aut si major, constantia Aeneae in consilio disces-

sus exsequendo, cum verba nuda non sufficerent, comparatione declaratur. *fletus*, preces cum lacrimis fert ad Aeneam plus vice simplici: Hoc, puto, est *fertque refertque*. *H.* cf. XII, 866. *se fertque refertque* pro iterum iterumque se fert. Vid. not. ad Tib. II, 6, 46. *W.* — *placidas*, translatio epitheto a viro. (Consuluit Virgilius laudi humanitatis Aeneae. — *deus*, iussa deorum. *W.*) — 441-446. Comparationem hanc ex II, 4, 765 sqq. adumbratam esse, iam Macrobius volebat, ut et locum sup. lib. II, 416 seq.; vix tamen tenuissimas lineas ibi reperiatur, ut vana plane opera in comparationem et Homeri obrectationem impendatur: Melius possis huc referre *Iliad.* μ', 431 sqq.; sed *imago* rei ipsa et in rerum natura et in libris poëtarum passim est obvia; et ornatus verborum notabilis inest; *velut eum Alpini Boreae*, aquilo ex Alpibus spirans, potentius quum si breviter dixisset: *venti certant eruiere* — *quercum validam aunosio robore*, h. s. truncis. (*certant eruiere*, certant ad

Tunditur, et magno persentit pectore curas:
Mens inmota manet; lacrimae volvuntur inanes.

Tum vero infelix satis exterrita Dido 450
Mortem orat; taedet coeli convexa tueri.
Quo magis inceptum peragat, lucemque relinquat,
Vidit, turicremis quum dona inponeret aris,
(Horrendum dictu) latices nigrescere sacros,
Fusaque in obscenum se vertere vina cruorem. 455
Hoc visum nulli, non ipsi effata sorori.
Praeterea fuit in tectis de marmore templum
Coniugis antiqui, miro quod honore colebat,

eruendum, nituntur eruere. *W.*) — ita stridor pro sit. *H.* alte. » Mediceus cum aliis praestantioribus libris *altae*, quam lectionem praefero. » Ita Heynius iudicat. *W.* De vs. 445, 446 vide sup. Ge. II, 291 sq. Suot Homeri *ῥίχαι δινυτίζε*. curae sunt animi aestuantis motus — lacrimae Didonis et Annae. *H.* *tundere* et *obtundere* aliquem fere idem est quod *tundere* vel *obtundere aures* alicuius, sed h. l. accommodata ad imaginem propositam de Anna usurpatum, quae idem repetendo et ingerendo Aeneam movere studebat. *W.*

450-473. Hunc locum inter felicissimos et elaboratissimos referendum esse arbitror. Praesagia illa et ostenta, superstitio ad animos gravi moerore percussos tam accommodata, egregie hic commemorantur, temperanter tamen ac prudenter, cum alias potestae in iis luxuriari sbleant; multo magis somnia v. 465-468, quae ex recondita hominum gravi aerumna afflictiorum observatione sunt deprompta. Nil divinum illis: *semperque relinquē Sola sibi, semper* etc. de quibus v. ad 466, 468. Inter adversae fortunae beneficia referre fortasse possis et hoc,

quod talium rerum ac locorum sensum et dulciorem habeas et altiore. — 450. 451. *satis exterrita*, consternata et mente deiecta malis suis. cf. iof. 464. orat exquisitius quam nptat, desiderat. *coeli convexa*, τὸν κοῖλον οὐρανόν, ἀπὸ τῆς κοίτης: *convexo notantem pandere mundum* dixerat. sup. Ecl. IV, 50. Primus Cicero, in Arateis v. 314 hunc unum invasisse videtur; mox placuit Virgilio, Ovidio et aliis. — 453-455. Inter sacrificandum vidit vinum, in ignem libatum, in sanguinem verti. At quam ornato singula, etiam propriis verbis! *obscenum* de re mali ominis et alibi notatum: Ge. I, 470. *turicremas aras* iam Lucretius dixit II, 353. — 456. Ad maiorem horrorem faciendum egregie hic versus comparatus. Nunc demum de Didonis salute desperes. Nam ita humana natura fert, ut in extremis ruens animus, et iam deliberata morte defixus, silentio pertinaciter omnia premat. — 457-461. Hunc locum ante oculos habuisse videtur Popins in plenissima affectus summi epistola Eloisae v. 307 sqq. *Templum*; intellige sacellum Sychaei Manibus dicatum, fortasse cum eina

Velleribus niveis et festa fronde revinctum.
 Hinc exaudiri voces et verba vocantis 460
 Visa viri, nox quum terras obscura teneret.
 Solaque culminibus ferali carmine bubo
 Saepe queri, et longas in fletum ducere voces.
 Multaque praeterea vatum praedicta piorum
 Terribili monitu horrificant. Agit ipse furentem 465
 In somnis ferus Aeneas; semperque relinqui
 Sola sibi, semper longam incomitata videtur
 Ire viam, et Tyrios deserta quaerere terra:

aigno, ut Ovidius expressit Ep. VII, 99. Simile Elissae templum memorat Silius I, 84 sqq. — *antiqui*, prioris. — *Velleribus niveis*, iofulis ac vittis laneis, quae etiam in monumentis passim occurrunt. *fronde*, sertis. — 462. 3. De *bubone* cf. Plin. X, 42, s. 46 *sola* sc. avis. II. Virgilium, qui pluribus nominibus genus insolitum tribuit, ut Ecl. VI, 62 legitur *coriex amara*, Ecl. III, 69, *aëriae palumbes*, Ecl. VIII, 28, *damae timidi*, hoc loco *bubo* genere feminino usurpasse, docetur compositione verborum, et grammatici Latini pronuntiant. — *bubo queri*, h. e. quæstus est; infinitivus historicus, cf. 422, et Ge. I, 485. Noli *visa* repetere. Nam bubo quæstus est, non visus est queri. — 462. 463. *ferali carmine*, quod est mortuorum: hæc vero querelæ verius erant voces, quæ miseram reginam ad fatum vocabant: hæc *longae* ducebantur, et cum *fletu*. Quid non his horridum et triste capis? C. — 464. Sequuntur quartum, quintum, et sextum prodigium. Horrificant illam, id est, implent horrore, quæ prius vases dixerant: quum enim omnia secum repeteret, quæ

audierat a vatibus, traheret omnia in suam perniciem. Aeneas etiam, qui placidus natura, et vere pius, visus in somnis; apparet illi esse ferus saevusque, agens turbansque furentem dolore, et amore. Dnum solitudo illam terret, quam sibi ipsa fingit. C. — *piorum*. Heynius in eam partem propensus est, ut lectionem cod. Vatic. aliorumque priorum recipere vellet. — 465. *horrificant*. Verba, quæ terrorem facere notant, sine casu non raro ponuntur. Tac. Hist. I, 86, *Prodigia insuper, terrebant*. III, 26, *terrebat ipsorum milites*. W. — 466-468. Nihil ad seum verius. Solent eodem, si gravi ærumna usque ad insaniam aestuat animus, eiusmodi somnia obici, ut per horrendas solitudines, per deserta palatia, aut per porticus immensas sine fine errare nobis videamur. Non male compares Ennii versus de simili Iliæ somnio ap. Cie. de Div. I, 20, *Excuta cum tremulis* etc. — 467. *Incomitata*. Quod ferale et mortiferum omnibus, et precipue regibus, qui nunquam solisunt. — *Tyrios deserta quaerere terra*. Bona affectio; solent enim qui deliciunt, suos desiderare, ut dulcius moriantur.

Eumenidum veluti demens videt agmina Pentheus,
 Et solem geminum, et duplicis se ostendere Thebas;
 Aut Agamemnonius scenis agitated Orestes, 474
 Armata facibus matrem et serpentibus atris
 Quum fugit, ultricesque sedent in limine Dirae.

Ergo ubi concepit furias, evicta dolore,
 Decrevitque mori, tempus secum ipsa modumque 475
 Exigit, et, maestam dictis adgressa sororem,
 Consilium voltu tegit, ac spem fronte serenat:

Serv. — 469. 470. Ex Euripide ductum Baccb. v. 906 sqq., ex loco sublimi et terroris pleno, ubi contemtor Bacchi Pentheus in vesaniam actus καὶ μὲν ἀρᾶν μοι δῶς μὲν ἡλίους δοκῶ· Διὸς δὲ Θήβας, καὶ πόλιν ἐντὶ ἑσπερίῳ. Servius ad h. v. *Pentheus autem, secundum tragicam Pacuvii, etiam ipse furit.* Pacuvii quidem fabula tali argumento et nomine aliunde nota non est, sed *L. Attii Bacchas* memoratas videas, ex Graeco haud dubie illas conversas. Virgilium exscripsit Seneca Agam. 728 sqq. — *agnosca Eumenidum* dixit, ut poeta, pro agmen Eum. (cum visa Penthei narrentur, *agmina* proprie accipies. *W.*) — 471. 473. Orestes Agamemnonis f., Clytaemnestrae matris Furiis agitated, quum matrem facies sibi et serpentes infantantem fugiens templo proisil, in foribus in Furiis incidit, itaque se terroribus undique exagitari videt. Tragediam poetae ante oculos fuisse, per se patet, et hec Servius: *A Pacuvio* (puto in *Dulorente*) *Orestes inducitur, Pyladis admonitu, propter vitandas Furiis, ingressus* (Delphis id factum intellige) *Apollinis templum; unde quum vellet exire, invadebatur a Furiis. Hinc ergo est:* Sedent in limine Dirae. Pacuvius

igitur (quod et Ennius in Eumenidibus fecit, v. Columnam ad Enn. Fragm. p. 251.) Aeschyli Eumenides, quodammodo saltem, expresse rat. Nam aliter rem ornavit, dum Orestem furem exhibet, Euripides in Orest. v. 255 sqq.; Iphig. in Taur. 283 et al.; aliter post illos poetae Racinius sub fin. Andromachae. Iam cetera sic expedienda: Ac veluti *secnis*, in scena, Orestes furit a Furiis exagitatus, eum fugit etc. *H.* Iungere malim: aut veluti quum Orestes agitated scenis fugit matrem. Alienum vero a poetae epico comparisonem ita instituire, ut *scenam* et *fabulam* in imagine ob oculos ponat. Praestabat mythi mentionem facere. *W.*

474. 479. Exquisita cum arte etiam hoc ex indole ac more hominum, qui de extremis cogitantes id agunt, ut consilium suum dissimulent. — *evicta*, ut poeta, pro simpliciter *victa* dixit. cf. Ecl. VII, 32. — *exigit* bene pro constituit, quod fit, re exacta ac deliberata. — *spem fronte serenat*, exquisitas quam frontem serenat et explicat, spe nova ac meliore concepta vel ostensa; hoc transfertur ad ipsam spem, quae serenior et laetior affulgere potest; Dido *spem fronte serenat*, h. e. serenior ac laetior

Inveni, germana, viam, gratare sorori,
 Quae mihi reddat eum, vel eo me solvat amantem.
 Oceani finem iuxta solemque cadentem 480
 Ultimus Aethiopum locus est, ubi maximus Atlas
 Axem humero torquet, stellis ardentibus aptum.
 Hinc mihi Massylae gentis monstrata sacerdos,
 Hesperidum templi custos, epulasque draconi

ostendit vultu: ut *spem vultu simulat* lib. I, 209. Propius ad vulgarem modum Silius: *tristia fronte serenat*, XI, 367. — *spem fronte serenans* ex Virgilio sumit Nemesian. Ecl. IV, 47. — 478 sqq. Simulat Dido parare sacrum magicum, quo aut Aeneas amoris iterum illigetur, aut ipsa amore solvatur; est igitur sacrum, quale in Ecl. VIII expositum vidimus. In toto hoc commento tam operose adornando et instruendo haec respexisse videtur Dido, ut, specie sacrificium arcanum parandi, cui, arbitris remotis, sola operaretur, ad mortem sibi inferendam opportunitatem, silentium et solitudinem haberet. Sed et illud furorem miserae amantis arguit, quod vestes Aeneae et torum conjugalem secum comburi vult (inf. 495 sqq.), quodque Aeneae gladio in se iugulando utitur. Quae v. 504-524 narrantur, ad praeparandum et auspicandum sacrum pertinere potest. Namque ipsum sacrum non nisi a v. 630 sqq. peragitur; trahebat ac differebat illud sacrum suamque mortem regina, donec Aeneas Carthagine discederet. Tenenda haec, ut de summa, et libri et narrationis constet. Quod sacerdotem arcani sacri ab Hesperidum hortis advocat, mirum videri potest, nisi forte Apollonii Medea, ad cuius amorem Didonis amor in Aeneam accommodatus est a poeta, an-

nam dedit, ut hortus cum dracone sacrisque magicis, apud illum lib. IV, 109 sqq. accurate descriptis, hic effingeretur. Certe v. 481-486. a Medae exemplo petiti sunt, Apoll. III, 530 sqq. *H. eo solvat*, h. e. amore in eum. Visitationis est compositio *solvere aliquem luctu, amara, quam solvere hominem homine*. W.

480-484. Comparant Homericum ἐς Ὠκεανὸν παρ' ἀμύμονος Αἰθιοπίης, Il. α, 423, nec tamen id nisi ad hoc unum valet, quod extremum Africae litus Aethiopiam nominat, et h. quidem loco occidentale, quae proprie Mauretania est. De Atlante v. anp. I, 741: IV, 247. *torquet* ornatus quam coelum sustinet, motu simul coeli diurno expresso; praecedente Eunio ap. Macrob. VI, 1, *Qui coelum versat stellis fulgentibus aptum*. Conf. Columellam ad Ennii fragm. p. 45. *aptum stellis*, exquisite; vulgari loquendi modo stellae coelo aptae, h. e. affixae sunt; tum et ipsum coelum affixum et aptum, alligatum stellis, h. e. distinctum. Quod vero ex Mauretania excitatam animum Massylae tamen gentis facit, eamque Hesperidum hortis praeficit custodem, ne poeta licenter in populis, quorum aedes mimus notae, versatus dicendus sit, ita videtur accipiendum, ut animum Massylam solito more poëtam omnino pro Libyca dixisse statuas, certo no-

Quae dabat, et sacros servabat in arbore ramos, 485
 Spargens humida mella soporiferumque papaver.
 Haec se carminibus promittit solvere mentis,
 Quas velit, ast aliis duras inmittere curas;
 Sistere aquam fluviiis, et vertere sidera retro;
 Nocturnosque ciet Manis; mugire videbis 490
 Sub pedibus terram, et descendere montibus ornos.

mine pro indefinito posito. *Massylam evantem* ex nostro petit Silius I, 401. *Hesperidum* ~~utem~~ hortos, communi poetarum opinione intra Cyrenaicae fines positos, in Mauretania ad Atlantici montis radices renoxit, quandoquidem antiquiores diverse de eorum situ tradiderant. Hesiodus quidem *πέρην κλυτὰν Λαερτιάδα* eos collocaverat Theog. 215; alii aliter. v. apud Plin. VI, 31, s. 36. qui alio loco lib. V pr. et XIX, 4, s. 22. apud Lixum (Mauretaniae ea in Atlantici maris ora urbs est) Hesperidum hortos collocat; ad montem *Atlantem* etiam Hygiu. f. XXX f., ubi v. Intpp., in primis Salmas. in Solin. pag. 264 sqq. Vide nunc de his Obs. ad Apollod. p. 166-170. *Hesperidum templum* pro hortis commemorat, ut locum iis sacrum, quem illo adhuc tempore superfuisse, et cui sacerdotem feminam praefuisse tradit. Nisi potius dicendum est: fuisse templum, *ἱερόν*, in loco situm, in quo serpens sacer colebatur religione antiqua; cui ~~sancta~~ religio inter Graecos et Romanos, v. G. in Aesculapio colenda, occurrit, et alia similis inter populos Africae etiamnum memoratur. — 485. *sacros in arbore ramos*, sc. cum pomis aureis ramos, quos Veneri sacros fuisse Servius narrat; alii Terrae munus poma aurea tradiderant, v. Not. ad Apollod. II, 5, 41. Certe violari eos nefas erat. — 486. Cum

melle antiquitas in quotidiano victu uteretur, et papaver posterior certe Graecia in deliciis haberet, cibum serpenti lautior et dulcior inde paratus a poeta memoratur; cf. Inf. VI, 420. *soporiferum* tantum ornat. Nam draco pervigil papavere alitur. II. Non ubique epitheta apte delegit Virgilius, cf. Ecl. X, 66. — *spargens* ad verbum *dabat* celeres. *W.* — *spargens*, miscens, *Serv.*; potius: obliens, praebens, apponens. Nihil amplius nisi quod, ut poeta, docte loqui maluit. — 487-491. Sollemnia haec in artibus magica, ad fastidium repetita a poetis, v. Ecl. VIII, 69. Similem locum v. in Tibullo I, 2 aqq. *curas* et hic de amore. *solvere* animos proprium hac in re; ut *defigere*. Referuntur enim in re magica ea, quae ad amorem spectant, ad notionem illigandi et solvendi; in substitutionibus astrologicis, reliquisque divinationum generibus, pleraeque praestigiae allegorici tropicique generis sunt. Omnino ortae ac ductae sunt ceremoniae et ritus religiosi a synbolis et tropis, qui inde in ipsas religiones versi sunt; id quod ipsa mentis humanae indoles ita fert, maxime in rudioribus hominibus. — 489. *vertere sidera retro*, cursum astrorum mutare, errantium in primis. Tum illa evocat *Manes sacris*, noctu ex more factis. — 490. *videbis*, vulgo videam; ut sup. v. 401 *Mi-*

Testor, cara, deos, et te, germana, tuumque
 Dulce caput, magicas invitam adcingier artis.
 Tū secreta pyram tecto interiore sub auras
 Erige; et arma viri, thalamo quae fixa reliquit 493
 Inpius, exuviasque omnis, lectumque iugalem,
 Quo perii, superinponas. Abolere nefandi
 Cuncta viri monumenta iubet monstratque sacerdos.
 Haec effata silet, pallor simul occupat ora.
 Non tamen Anna novis praetexere funera sacris 500
 Germanam credit, nec tantos mente furores
 Concipit, aut graviora timet, quam morte Sychaei.

grandes aeternas. Variat poeta orationem. Sequi debebat: illa motus terrae facit, et silvas in alium locum transfert. (Ultimam sententiam *ἀνυδῆτος* adiecit et alibi et Ge. III, 478-481. Aen. II, 442-444. W.) — 492. 493. Sui aevi (nam Romae quaestio de beneficiis e lege haberi solita) rationem in hoc habet poeta, quod Dido excusationem quaerit, cum magicis artibus utitur. A Didonis tempore ac more ista cura ac cautio aliena; nec Homerus ea excusatione inurus fuit. — 494-498. *secreta*, secreto. *secreta* ab aliis. — *tecto interiore*, pertinet ad cautionem, Romanus impluvium diceret; *sub auras*, sub divo. (Malim interpretari, in altum, in sublime. Haec est vis verborum *sub auras*, cum verbo motus iunctorum Aen. III, 422. VIII, 24. III, 579. VII, 768. II, 458. W.) Penetrata haec domus Didonis in templum Elissae mutavit Silius I, 81 sqq., ubi plura ex h. l. adumbrata. *arma relicta* de ense, muneri ab Aenea Didoni dato, accipiendum. v. inf. 507. 647. — *virī*, noluit nominare Aeneam ex odio iam insito. (*fixa*, cf. not. ad I. 248. W.) *exuvias*, v. inf. 651.

VIRG. Tom. II

cf. Ecl. VIII, 91. *quo perii*: cum dictu posita vox, et cum pudore. — 497. Exsolvere se amore velle videri poterat Didō sacris magicis; in quibus illud ioprimis factu opus erat, ut abolerentur priscae consuetudinis monumenta, ut contra in revocando amatore sub domus limine ea condidimus Ecl. VIII, 91. *iubet de diis et vatibus legitime usurpatum.* Alii libri *inuat*. — 499. Ex intima arte et humanae mentis recessibus huius versus sententia deprompta. *Pallor* ex conscientia cogitatae mortis. — 500. 503. Annae omnino fidem et benevolentiam maiorem tribuit, quam ingenii sagacitatem. Itaque et haec recte: — *novis praetexere funera sacris*, exquisitor ratio quam vulgaris: *novi sacra*, insolitam religionem ac sacrificium, praetexere *funeribus*, funeri, h. e. morti obtendere, sacrum per simulationem instruere, eoque consilium mortis occultare, conf. sup. 472: (ubi *praetexere* esse obtegere notavi. W.) — *nec illa mente concipit*, Didonem in animo agitare insanum mortis sibi consciscendae consilium. H. — 502. *quam morte Sychaei*, sc. acciderant; de qua el-

Cc

Ergo iussa parat.

At regina, pyra penetrati in sede sub auras
Erecta ingenti taedis atque ilice secta,
Intenditque locum sertis, et fronde coronat
Funerea; super exuvias, ensemque relictum,
Effigiemque toro locat, haud ignara futuri.
Stant arae circum, et crinis effusa sacerdos

505

ipsi nihil monuissem, nisi virum doctum *Matthiae*, in Gram. Gr. p. 627. hunc locum ioter illa referre legissem, in quibus particulam *quam* ante ablativum abuodare statuunt Praeclare igitur Annam tum non graviora timentem facit, quam mortem Sychaei, iam pridem defuncti! *W.*

504—508. Ergo *scrobem* intellige in sacris magicis fieri solitum, in quo lignorum strues cumulabatur. vide v. c. Orphei Argonaut. 948. 968 sqq. Add. Od. λ, 25 et Val. Fl. I, 735. In eandem foveam victimarum caesarum sanguis demittebatur. Erat illa pro ara, *ἱερὰ*. De hac accipe *pyram* h. l. cf. Statium Theb. IV, 454. 455 sqq., qui ex parte huic locum ante oculos habuit. Eadem pyra mox Dido usura erat pro rogo, quo se concremaret, 645. 6. Nunc illi pyrae pro victimis cremandis imponuntur vestes et omnes reliquiae pristini amoris; cum imagine Aeneae cerea 508. 640. At eriguntur arae circa foveam et pyram, ad quas illa sacrum erat factura victimis v. 635 sq. *intendit locum*, pyram, *sertis*, exquisitius et hoc quam vulgare: *intendit sarta per locum* (cf. Nat. ad V, 403. *W.*) sup. II, 236 occurrebant: *vincula colla* *Intendunt*. Quam non inutile sit, talia monere, discas, si Burmanni notam compares. Nolim

autem ex h. l. probari, reges sertis ornari solitos fuisse. Nam h. l. pyra, tamquam ara, corollis cingitur. sup. Ecl. VIII, 64, *mollis cinge haec altaria vitta*. — 506. *fronde funerea*, cupresso, inquit Servius, aut potius arborum frondes intellige, quarum in sacris magicis usus erat. Nam de funere poëta tantum ex eventu rem interpretatur. (Vt iungatur *pyra erecta taedis* sicut sup. II, 495, *adtolere molem roboribus*, distinctionem post *ingenti sustuli*. Add. Iuven. XIV, 95: *Dum meliore navas adtolliit marmore villas*. Graeci *αἶψα* usurpant, cf. Thucyd. I, 90. *W.*) — 507. Pyrae imponit Dido ea, quae contactum corporis Aeneae senserant; vestimenta, tum ensem, torum coniugalem, et in hoc *effigiem*, puta, ceream, quae, ut in talibus sacris, igne liquefacta efficeret, seu ut ipse Aeneas simili modo amore liqueceret ac contabesceret, cf. Ecl. VIII, 80, seu, quod v. 640 docet, ut perfidiam morte misera lueret. — 508. *haud ignara futuri*: nemo alius praeter ipsam, sciebat, quo destinata haec sacra: non, ut solveretur amor, aut redderetur amanti, ut mentita fuerat; sed morti suae, sed devotioni, imprecationique Aeneae: ideo sciens quod futurum, locaverat ibi, quae assumi vellet ad vim imprecatoriam. — 509. *circum pyram*.

Ter centum tonat ore deos, Erebumque, Chaosque, 510
 Tergeminamque Hecaten, tria virginis ora Dianae.
 Sparserat et latices simulatos fontis Avernī;
 Falcibus et messae ad lunam quaeruntur aenis
 Pubentes herbae, nigri cum lacte veneni;
 Quaeritur et nascentis equi de fronte revolsus 515
 Et matri praereptus amor.

509—511. *sacerdos*, *Massyla* illa sup. v. 483 (*sacerdos* etiam illa dicitur, quae sacra peragit magica. Ita Alcimedea apud Val. Fl. I, 755 *sacerdos* appellatur, ubi male Aesonem intelligunt. *W.*) — *tonat*, invocat (vocat Silius I, 94, ubi hunc locum transtulit) deos inferos, longo ordine eorum nomina recitans, qui in his sacris (exemplum in ipsa Medea v. in Ovid. Met. VII, 492 sqq.) mos erat, omninoque in hymnis veterum et formulis sacris. Etiam hoc ex more, quod eiusdem numina plura nomina recitantur ad vires et potestates numinis diversas declarandas; ut eadem *Hecate triceps τρισηκέφαλος* in Orph. Argon. 974 (ubi facile apparet leg. *τρισηκέφαλος*) et *Diana* est *τριπρόσωπος*, *triplex*, *triformis*, *τρίπρῳπος*. Pro *Diana* *virgo tria ora habens* doctus posuit alterum poëta. Quod solum *Mastra* anus nomina deorum Graeca pronuntiat, id, communi more inter Romanorum poëtas et historicos receptum, qui aut barbarorum religiones suis nominibus interpretantur, aut barbaris suas religiones tribuere solent, vitio Maroni vertinequit. — 512-516. Eunditur, in rogam aut in aras, aqua, quae e Styge hausta putabatur. *simulatos*, proprie li. I. cf. III, 302. 349, quos fingeat *Avernales*, ut Horat. Epod. V, 26, et ex locis inferis petitos esse.

— Superstitiones magicas diserte enarrare nihil attinet. *Lusum* aliquem, a similitudine rerum, plerumque allegorice, petium, inesse, iam ante dixi. Aenis proprius in re magica usus. Aeneam falcem ab Sophocle habere Virgilium, volebat Macrob. V, 19. quem vide. — *pubentes herbae*, ut Ge. III, 426, *χρᾶζουσαι*, lanuginosae verius, quam virentes. (cf. Not. ad XII, 413. *W.*) *nigri cum lacte veneni*, int. succos venenatos herbarum vel seminum. *II.* — 513. Quaeruntur herbae, quibus notae quatuor necessariae ad sacra illa, ut messae essent ad lunam, ut aenis falcibus, ut pubentes lanugine, ut cum lacte nigri veneni, id est, quibus esset succus venenosus. *C.* — et equi amor: Hippomanes. Nota res. v. Aristot. VI. H. Anim. 22: VIII, 24: Aelian. XIV. II. Anim. 48. cf. sup. ad Ge. III, 280. Sed ad illustrandum poëtam Plinii locus sufficit VIII, 66, s. 2: *Et sane equis amoris iuvenci veneficium, hippomanes appellatum, in fronte, coricae magnitudine, colore nigro; quod statim, edito partu, devorat feta, aut partum ad ubera non admittit. Si quis praereptum habeat, olfactu in rabiem id genus agitur.* Vides poëtae verba: et matri praereptus amor, li. e. quod amorem conciliat, phyltrum, caruncula, quae ad phyltrum adhiberi potest, praere-

Ipsa mola manibusque piis altaria iuxta,
 Vnum exuta pedem vinclis, in veste recincta,
 Testatur moritura deos, et conscia fati
 Sidera: tum, si quod non aequo foedere amantis 520
 Curae numen habet iustumque memorque, precatur.

Nox erat, et placidum carpebant fessa soporem
 Corpora per terras, silvaeque et saeva quierant
 Aequora, quum medio volvuntur sidera lapsu, 524
 Quum tacet omnis ager, pecudes, pictaeque volucres,

ptum, antequam equa feta devoraverit.

517. Hactenus quid gestum, quid quæsitum a maga: redit iam ad Didonem, cui molam dat in manu; nuditatem unius pedis, qui liber a vinclis; functionem solutionisque vestis. Hoc habitu testatur Deos; sidera fatorum conscia; numen illud, si quod iustum est, atque ita memor rerum humanarum, ut habeat curae eos, qui in amore non respondent, id est, meminerit fidelium et perfidorum, atque his poenas, illis praeemia persolvat. C. — 517-521. *mola manibusque piis*. Servius: farre et ale — et manibus puris. Docent sequentia, esse manus pie precantis, mola salsa in ignem iuncta, ad coelum sublata. H. Notabis constructionem *mola manibusque piis testatur deos*, qualis est apud Plin. Hist. Nat. 18. c. 2, *mola salsa supplicare*, et apud Val. Fl. I, 781, *Stygiasque supremo obsecrat igne domos*. W. — *Vnum exuta pedem vinclis*, unum pedem habens nudum, ad religionem pertinuisse videtur. Inter plura, quae Intpp. offerunt, unus Artemidori locus huc facit lib. IV, 67. Occurrit eadem res in signis veterum. — *veste recincto*, soluta zona; nota res in religionibus. cf. Ovidii locum ex Virgilio

expressum Met. VII, 482 sq. — *conscia fati Sidera* nō testatur, ut *conscius aether* sup. 467, quae se morti imminentem adspicerent; non autem respectu fatorum, per sidera, aut per sidus natale, constitutorum. — *tum numen precatur, si quod habet curae amantes non aequo foedere*, h. e. eos respicit, qui mutuo amore non amantur. H. — *memor*, iniuriarum amantibus factorum, h. e. ad puniendas eas intentum. W.

522-528. Suavissima noctis descriptio, quae ipsam rerum quietem spirare videtur; hoc tamen in primis laudanda, quod, quum saepe in ea et alii poëtae elaboraverint, huic in primis loco illa convenientissima est, ut post illos in loco superiore prodigiorum et acri magici terrores nunc animum diverso modo afficiat, utque delinitum hac suavitate legentis animum mox a v. 529 miserae Didonis minimus amoris aestus animique cruciatus tanto magis percellant. Nec tamen hac in re inventi laudem habet Virgilius, sed iudicii tantum et elocutionis in exprimendo Apollonio Rhodio III, 744 sqq. Νόξ πάν' ἔπαιε' etc. cf. et IV, 4058 sqq., quem iam ante Virgilium converterat Varro Atacinus; cuius versus v. ap. Senecam Controversa. XVI estr. Vix

Quaeque lacus late liquidos, quaeque aspera dumis
Rura tenent, somno positae sub nocte silenti.

Lenibant curas, et corda oblita laborum.

At non infelix animi Phoenissa, neque umquam
Solvitur in somnos, oculisque aut pectore noctem 530
Adcipit. Ingeminant curae, rursusque resurgens
Saevit amor, magnoque irarum fluctuat aestu.
Sic adeo insistit, secumque ita corde volutat:
En, quid ago? rursusne procos inrisa priores
Experiar, Nomadumque petam connubia supplex, 535
Quos ego sim toties iam dedignata maritos?

me teneo, quin loca adscribam: sed brevitati studendum est, Comparat. inf. VIII, 26. — Noctis silentia miram suavitatem habent; *silvae et aequora quierant*, cessante sub noctem vento. Non aliter. — *fessa corpora*, docte, homines, nisi omnino animantia malis. — *medio voluntur sidera lapsu*, cursu per mediam coeli partem; ad rudes hominum sensus. — *positae*, compositae, sopitae. *H.* cf. Ecl. VI, 44. *somno iacentem*. Versum 528, qui a codicibus praestantioribus, ut Mediceo, absit, quoque peculibus et volucris noctu a curis liberari improprie tribuatur, a manu aliena additum esse censet Heynius. Brunnkinus vero acriter illum defeudit, post *ager colo* distinguens, ita ut verba *pecudes p. v.* ad *lenibant* referenda sint, Cuius sententia haud scio an iuvetur transitu: *At non infelix animi Phoenissa*, ad quae supplendum *lenit curas*, non dormit, quod sequentia neque — *ad- cipit* prohibent; nisi forte quis putet, illam notionem *lenit curas* ex prioribus vel absque hoc versu assumi posse, usus loco Ge. IV, 530, ubi vid. H. Vossius p. 942. *W.* — 529 sqq. Eadem antithesis Iliad. β, pr.:

α, pr.: α, 677, et saepius obvia. *At non se. carpit soporem, āvraī.* — *Solvitur in somnos*, exquise, pro solvitur somno, quiete. *noctem* pro quiete noctis ac somno dixit. *Ingeminant curae*, utpote in noctis solitudine. cf. sup. v. 82. *H.* — *fluct. aest.*, Dido; cf. Aen. VIII, 49. *magno curarum fluctuat aestu*, Aeneas. *W.* — 533 sqq. conf. Eurip. Medea 502 sqq. *insistit mente et cogitatione*, ut ait: ita apud se cogitat, dum deliberat, quid sibi agendum sit. (*sic insistit*, horum cogitatio eam subit, est rarum loquendi genus. *W.*) Oratorie pathos in his Didonis verbis tractatum, facile nostrum quisque per se intelligit. Confer, si vis, Scalig. in Poët. et Cerd. ad h. l. *H.* Praefero *quid agam*, quod in codicum parte exstat, et explanatum est ad IV, 283. Nam incerta est, quid agat. Alienus autem est sensus verborum *quid ago*, quae significant, dicentem se vel facta sua vituperare. Horat. Od. I, 14, 2. *O! quid agis?* Turent. Adelp. I, 2, 49. *Siccine agis?* Apud Sophoclem Ai. 288. Ajax secum: τί χαῖμα δρῶ, Αἴας. *W.* — *irrisa*, ut irridear: epitheton ab effectu rei ex more poeta-

Iliacas igitur classis atque ultima Teucrum
 Iussa sequar? quiane auxilio iuvat ante levatos,
 Aut bene apud memores veteris stat gratia facti?
 Quis me autem, fac velle, sinet? ratibusve superbis 510
 Invisam adciipiet? nescis, heu perdita! necdum
 Laomedontaeae sentis periuria gentis?
 Quid tum? sola fuga nautas comitabor ovariantis?
 An Tyriis omnique manu stipata meorum
 Inferar, et quos Sidonia vix urbe revelli, 545
 Rursus agam pelago, et ventis dare vela iubebo?
 Quin morere, ut merita es, ferroque averte dolorem.
 Tu lacrimis evicta meis, tu prima furentem
 His, germana, malis oneras, atque obiicis hosti.
 Non licuit thalami expertem sine crimine vitam 550

rum. conf. Ernesti ad Callim. in Del.
 417. II. Malim *irrisa* exponere: ab
 Aenea despecta. *W.* procos et *Noma-*
dum v. sup. v. 36. 37. — *ultima*
Teucrum iusta, explicant: *suprema*,
 minus bene; sed *infima*, deterrima,
 accommodatissimo epitheto ad indi-
 gnationem et odium, quasi exspe-
 ctandum sit, ut infimo loco habeatur,
 utque sibi tamquam caloni alicui in-
 dignissima quaeque Imperentur. —
 538. *quiane auxilio iuvat ante levatos*.
 Evertit per ironiam susceptum con-
 silium: quasi vero iuverit me, pro-
 fueritque levasse eos ante auxilio?
 quasi ipsi memores sint beneficiorum,
 et ego bene apud illos posuerim tan-
 torum beneficiorum gratiam? C.
 (Lectionem *Et bene*, quam plurimi et
 praestantissimi libri habent, quamque
 meliorem esse Heynhus vidit, resti-
 tuendam puto. Nam posterius *Et*
bene — *facti* ad priora explicanda
 adiectum esse solet. *W.*) — *sinet*
me, sc. sequi classem; in sequentibus
 540-543, verborum dilectum observa.

Troianos quasi perfidia et periurio
 infames a Laomedonte denominat,
 cuius periuria in Neptunum et Apol-
 linem, mox in Herculem nota sunt.
 Locus class. *Iliad.* 7, 442 sqq. *H.*
 Vid. etiam *Ge. I.*, 504. *W.* — 543
ovantes, lactantes; invidiose et hoc,
 cf. sup. 294. 295. — 545. *Inferar*,
 sequar, insequar Troianos classe?
 (Similitudinem habent aliquam verba
 I, 439, *Infert se per medios. W.*) —
 et quos Sidonia, quos paulo ante a
 Tyro excitavi, iterum, navibus con-
 scensis, maritimis cursibus errare
 faciam? (Si Virgilius sibi constat,
urbs Sidonia est urbs a Sidonibus con-
 dita, Tyrus, cf. I, 340. 346; neque
 explicanda sunt verba ad illa multum
 obvia: *urbs Romana*, *urbs Foro-Julien-*
sis. W.) — 548. 549. Errant animi
 sensus et motus per varia ac diversa,
 ut solet fieri in tanto affectu. Quod
 ipsam sororem amantissimam accu-
 sat, summum affectum arguit, quo
 etiam in carissimos iniurii esse solemus;
 tu, o soror, permota lacrimis

Degere, more ferae, talis nec tangere curas!
Non servata fides, cineri promissa Sychaeo!
Tantos illa suo rumpebat pectore questus.

Aeneas celsa in puppi, iam certus eundi,
Carpebat somnos, rebus iam rite paratis. 555
Huic se forma dei, voltu redeuntis eodem,
Obtulit in somnis, rursusque ita visa monere est,
Omnia Mercurio similis, vocemque coloremque
Et crinis flavos, et membra decora iuventae:
Nate dea, potes hoc sub casu ducere somnos? 560
Nec, quae te circum stent deinde pericula, cernis?

meis (v. sup. v. 30), tu *prima* (in primis) me in haec mala impulisti et Aeneae obiecisti, homini in exitum meum facto. — 554 *more ferae*, at quam parvum hoc: ut saltem ferino more seclusam a iucunda societatis coniunctione, solam et hominum commercia fugientem vivere licuisset! Nihil amplius in sententiam est assumendum, quam abhorrens ab humaniore cum aliis consuetudine ac consortio natura. — *nec tangere*, attingere, sentire, *tales curas*, dolores animi. — 552. *Non servata fides*, est a me; non servare licuit fidem etc. *cineri Sychaeo*, Sychaeo, h. Sychaei; ut *Dardana arina*.

554 sqq. Non Homeri imitatione, apud quem rhapsodorum fortasse studiis, his a Iove Mercurius mandata accipit, ut Calypso Vlyssæm dimittere iuberetur; nec ea de causa, ut invitum discedere Aeneam significaret, denuo Mercurium nuntium induxisse videtur poeta, sed ut ex propiore hac et nova nuntii monitione ipse discessus dignitatem aliquam ac dissimilitudinem a vulgari quoque discessu haberet. Vulgaris

narratio ita instituenda: « At Aeneas classis iam satis erat instructa, ut, vento secundo sub noctem exorto, illa litore solveret. » At quam tenue hoc! Si vero metus a Carthaginensium incursum erat memorandus, Mercurii monitu multo magis res egebat apud poetam. — 556-559. Comparant Iliad. β, 20 sqq.: 57 sqq.: Od. β, 268: Iliad. ψ, 69 sqq., sed primo loco erat commemoranda Odys. x, 277 sq. — Ad 558 cf. inf. IX, 650. *colorem oris*, qualis est pulchrae iuventae ex palaestrae sole et pulvere. Mercurium e pulcherrimis diis esse, notum, in primis ex operibus veterum. — 560-569. *hoc sub casu*, exquisite pro periculo ac discrimine. — *ducere somnos*, quiete frui; Burm. vult esse h. l. producere per totam noctem. Sed in tanto periculo omnino dormire Aeneam insoleus at mirum erat. — *deinde* videtur otiosum esse; sed lubenter eo utitur poeta ad morem particulae *ita* vel in argumentatione vel pro porro, aut pro in posterum, ab hoc inde tempore. v. c. inf. V, 14. — *te circum stent*, iam Hom. *περί γὰρ κινεῖ*

Demens! nec Zephyros audis spirare secundos?
 Illa dolos dirumque nefas in pectore versat,
 Certa mori, varioque irarum fluctuat aestu. 564
 Non fugis hinc praeceps, dum praecipitare potestas?
 Iam mare turbari trabibus, saevasque videbis
 Conlucere faces, iam fervere litora flammis,
 Si te his adtigerit terris Aurora morantem.
 Eia age, rumpe moras. Varium et mutabile semper
 Femina. Sic fatus nocti se immiscuit atrae. 570

Tu vero Aeneas, subitis exterritus umbris,
 Conripit e somno corpus, sociosque fatigat:
 Praecipites vigilate, viri, et considite transtris;
 Solvite vela citi. Deus, aethere missus ab alto,
 Festinare fugam, tortosque incidere funis, 575
 Ecce iterum stimulat. Sequimur te, sancte deorum,
 Quisque es, imperioque iterum paremus ovantes.

πάρτο Ζην ἴσται, Οἶ. ξ', 270. — Zephyros simpliciter pro ventis dicit; ut solet in ventorum nominibus a vulgari ratione recedere Virgilius, ut oratio exquisitior sit, dum figurata fiat. Et species aliqua Zephyri cursum Aeneae ab Africa in Italiam secundat. — 564. *Certa mori*, vide v. 475. — 566. 567. ornatu versus! turbati trabibus, impleri navibus, sc. Carthaginensium; conf. Inf. 592. 593. 594; ubi autem multitudo est, ibi res dicuntur turbari, misceri. — 568. *Si te his*. Comparant Il. σ', 268. 269. — 569. *Varium et mutabile* h. l. tantum eo pertinet, quod in muliebri animo sumptus amor in summam saevitiam et immanitatem verti potest, ut adeo Aeneae de salute cogitandum sit. — 570. *nocti se immiscuit atrae*, evanuit. cf. sup. v. 278.

574—575. Fit diacesus classis a Carthagina litore. *subitis umbris*, po-

test fortasse accipi pro imagine, viso. Melius tamen in poeta pro caligine subito exorta, abeunte deo, qui, ut mos est, in multa luce apparuerat. sup. v. 358 *manifesto in lumine videbat deum*. *Fulnit ab invita numen procul*, ait Val. Fl. VI, 480. Nunc ergo *nocti se immiscuit atrae* vs. 570. *Corripit e somno corpus*, Lucretiana oratio, lib. III, 464. h. e. levat, movet. — *sociosque fatigat*, hortatibus h. l., ut omnino de sarcinis tentato motu dicitur poëta, cf. ad VIII, 94. (*fatigare* notat impellere, stimulare, cf. VI, 533, et, ut verba *instare*, *hortari*, *inotare*, similia, ita usurpatur, ut res, ad quam instigantur homines, ex contextu intelligenda sit. *W.*) *funes*, retinacula, v. 580. cf. III, 639. 640. 667. — *Sequimur te* v. 576. *Servius*: secundum Ennium dixit: *Respondit Iuno Saturnia, sancta deorum*, dix ἱερῶν. — In quique

Adsis o, placidusque inyes, et sidera coelo
 Dextra feras. Dixit; vaginaque eripit ensem
 Fulmineum, strictoque ferit retinacula ferro. 580
 Idem omnis simul ardor habet; rapiuntque ruuntque.
 Litora deseruere; latet sub classibus aequor;
 Adnixa torquent spumas, et caerula verrunt.

Et iam prima novo spargebat lumine terras
 Tithoni croceum linquens Aurora cubile. 585
 Regina e speculis ut primum albescere lucem
 Vidit, et aequatis classem procedere velis,
 Litoraetque et vacuos sensit sine remige portus,
 Terque quaterque manu pectus percussa decorum,

ea argutatur Servius, et cum ipso alii. Atqui forma dei — *Mercurio similis* erat: ipsum Mercurium esse, nihil erat, quod Aeneam certum redderet. — 578. *sidera dextra*, mitte ventos secundos, proprie sidera, quorum exortu venti secundj flant, ac prospera navigatio fit. 580 v. Od. x, 127. — 581—583. Vt in toto loco, ita in primis in his versibus, cum verborum dilectu, tum aenydetis, et ipsi verborum temporibus ipsoque numero festinationem exprimi, facile observes. — *latet sub classibus aequor*, Bona rei imago, qua et alii poetae passim utuntur, ad notionem multitudinis et magnitudinis navium in animis effigendam. Scilicet naves aequalia prors procedentes tegunt superficiem aequoris et aspectui subducunt. *spumas*, mare spumans, *verrunt*, remis.

581. Animadverso classis discessu, Dido in furem acta iras, querelas, minas, diras miscet, quibus Aeneam cum Troianis devovet. 584, 5. Ho-

merici versus Iliad. 2, 4: 695. et alibi, verba fere Lucretii lib. II, 443. Hunc locum de Didoni novissimis fatis variare voluit Silius VIII, 84 sqq., quae comparet, qui Virgilianum πᾶσις accuratius cognoscere vult. — 586—588. Servius: « et bene hanc primum inducit vidisse crepusculum, quae, quasi amatrix, sola vigilaverat nocte. » cf. Eccl. VII, 47. Fortasse ante oculos fuit Apol. Rh. III, 819 sqq. — *e speculis*, ex specula, seu edita aedium parte. — *albescere*. Creditur ex antiquo poeta, fortasse Ennii, adumbratum esse: *Vt primum tenebris abiectis inalbabat Dies*, v. Columna ad Enn. p. 65. — *aequalis velis*, aequalibus ordinibus; hoc declaravit velis aequaliter plenis, leni ac secundo vento a tergo impellente. cf. inf. V, 844 et 232. Male Homeri ὤρε; ἰλῶα, quod perpetuum epitheon navium est, hic trahuntur. H. 588. *vacuos sine remige*. Vbertas est, qualis apud Soph. Antig. 440: τὸ μὴ κοπιῶν; ἂν σκευρὸν, ἢ σῆμα; ἔξω βῆματα αἰτίας θαυσιέρον. W.—

Flaventisque abscissa comas, Pro Iuppiter! ibit 590
 Illic, ait, et nostris inluserit advena regnis?
 Non arma expedient, totaque ex urbe sequentur,
 Deripientque rates alii navalibus? Ite,
 Ferte citi flammās; date vela, inpellite remos.—
 Quid loquor? aut ubi sum? Quae mentem insania mutat?
 Infelix Dido! nunc te facta impia tangunt? 596
 Tum decuit, quum sceptrā dabas.—En dextra fidesque,
 Quem secum patrios aiunt portare Penatis,

590-594. Magna est legentis exspectatio, quae, desperata iam salute, omnique inliore spe erepta, futura sit miseræ reginae oratio. Et pathos verbis inest summum: furit, minatur, se accusat, imprecatur. *abscissa* pro vulgari: evulsis eomis. *illuserit* post *ibit*, ut I. Ge. 457 *Falce premeis* — *vocaveris*. (De temporum ratione vid. not. ad II, 581. — *inluserit*, h. e. contemserit. *W.*) — *nostris regnis*, mihi, tamquam reginae. Illuserat autem discessu tuto et impune facto post tantas in Didonem amantem iniurias. — *arma*, instrumenta navalia et h. l. alii *expedient* — alii *deripient*, rapiunt, rapide educunt. *H.* arma esse h. l. instrumenta belli, monstratur divisione. *expedient* (alii) *arma*, alii *deripient rates*. Caes. B. G. I, 8. f. *Helvetii* — *navibus iunctis ratibusque compluribus factis*, alii *radis Rhodani* — *si perumpere possent*, equati. — De verbis *mentem insania mutat* cf. not. ad I, 237. *W.* — 596. 597. Variis modis haec accipi possunt et, ut plerumque fit in sententiis acutis, vario eum adfectu, prout *facta* sive *facta* legis, et quia *facta*, si hanc lectionem e libris praestantioribus praefers, et Aeneae et Didonis esse possunt, et quia in verbis *Tum*

decuit suppleri potest vel: facere haec, sc. quae v. 592-594 memoraverat, vel: *facta impia*, factum impium Aeneae, perfidiam, *tangere te*. *Tangunt* porro, *καίτοιούται τινός*, cum ea, quae attingunt, adhaerent, tum quae animum movent, urgent, percellunt vel concitant, motu, terrore, odio, quocumque alio vehemente animi affectu. Ex pluribus hanc rationem probem: Exhorruerat illa modo, ac damnaverat v. 595 atrocitatem consilii; silet, et mox: quasi vero nunc demum nefas ac scelus exhorrescendum mihi sit! tum debebam exhorrescere, eum, defuncti mariti memoria animo expulsa, in thalami ac regni societatem perfidum hospitem recipere; hoc est illud: *cum sceptrā dabam*. Sic v. 214 *ae dominum Aeneas in regna recepit*. Adde Ovid. Epist. VII, 42. 90. Ad sententiam comparare licet Medae conditionem apud Apollonium IV, 4080 sqq. *H.* *facta impia* ad Aeneam refero propter ea, quae praecesserant 592 — 591. quibus perfidia illius se commotam et ultionis cupidam ostenderat. *Tum decuit*, te tangi eius perfidia, h. e. cogitare de perfidia eius, tamque prudenter cavere. *W.* — 597-599 cf. sup. 307. *En dextra*

Quem subiisse humeris confectum aetate parentem!—
 Non potui abreptum divellere corpus, et undis 600
 Spargere? non socios, non ipsum absumere ferro
 Ascanium, patriisque epulandum ponere mensis?—
 Verum anceps pugnae fuerat fortuna.—Fuisset,
 Quem metui moritura? Faces in castra tulissem,
 Inplessemque foros flammis, natumque patremque 605
 Cum genere extinxem, memet super ipsa dedissem.
 Sol, qui terrarum flammis opera omnia lustras,
 Tuque harum interpret curarum et conscia Iuno,
 Nocturnisque Hecate triviis ululata per urbis,
 Et Dirae ultrices, et di morientis Elissae, 610

fidesque, sc. eius, *quem*, h. e. ita fidem servat is, *quem aiunt portare* (pro portasse) *secum Penates*. — 600-602. *abreptum*, raptum, prehensum, συμπαρῆσαι, *divellere corpus*, ornate, dilaniare eum. Fortasse ad Absyrtum respicit. — 604. *non socios ferro abs*. Et hic respicere potuit ad fabulam sociorum Vlyssis, quam audierat ab ipso Aenea; deinde 607 *patri mensis* innuit Thyestae vel Terei coenam. — 603-606. En affectum, qui altius adurgere aut procedere nequit. Itaque v. 607 bene ad diras se convertit, at quanta cum arte illas ad religiosum ac sacrum aliquem horrorem attemperavit? — *Quem metui moritura*, praeclare, pro vulgari: quid mihi metuendum fuisset, cum mori decrevissem. Hoc est vere tragicum, et saepe a Tragicis pertractatum: qui mori potest, nihil habet, quod metuiat. — *in castra*, h. l. classem, conf. III, 519. — *foros* tabulatum pro ipsis usibus. — *Cum genere*, int. Troianos — *dedissem* in ignem; cf. furorem Medae ap. Apollon. IV, 392 — 394. — 607-612. Solis, dei πανδίορκος, adeoque et iniu-

riae inspectoris, ut in foederibus (v. II. γ, 277: et inf. XII, 476), ita in diris sollemnis mentio; conf. Sophoclis Aiae. 356 seqq.: ibid. 835 sq.: 845 sqq. — Adde Ennii locum ex Medea Euripidea vs. 4246, conversum in Fragm. p. 208. — *lustras*, de cursu, ut sup. 6, *opera terrarum*, ἔργα γῆς, γῆν ἐργασμένην, propria de locis cultis. *Iuno* (v. sup. v. 59) γαμήλιος (*pronuba* v. 466) h. l. est *interpret et conscia curarum harum*, huius amoris aut coniugii, adeoque testis periurii et iniuriae. *Interpres* etiam alias, cuius interventu aliquid efficitur, h. l. nuptiarum, quibus dea praest. — 609. *Hecate*, cui noctu sacra celebrantur cum *ululatu*, h. e. carmine, precibus (notus usus vocis οὐλόζειν in sacris, h. e. invocare animo commoto, ut de lamentis cogitandum non sit) in triviis. *ululata*; ut *bacchata Naxos* sup. III, 425. (Eiusmodi loca conferri non possunt; sed *ululare* deum est ululando invocare, vid. Forcell. Ad constructionem compara Soph. Electr. 750, ἀνωλόλυξε τὸν νεκρίαν. IV.) — *Dirae*, h. l. Furiae, ut XII, 845 sq. *Dios mo-*

Adcipite haec, meritumque malis advertite numen,
 Et nostras audite preces. Si tangere portus
 Infandum caput ac terris adnare necesse est,
 Et sic fata Iovis poscunt: hic terminus haeret:
 At bello audacis populi vexatus et armis, 615
 Finibus extorris, complexu avolsus Iuli,
 Auxilium inploret, videatque indigna suorum
 Funera; nec, quum se sub leges pacis iniquae
 Tradiderit, regno aut optata luce fruatur,
 Sed cadat ante diem, mediaque inhumatus arena. 620

rientis Elissae, Genios Didonis, mox Manes futuros, acceperam; ut XII, 646, *Vos o mihi Manes este boni*. — Melius est deos ultores Elissae intelligere. — 611. *Accipite, advertite, audite* de eadem re, *numen* vestrum, h. e. vim ac potestatem deorum inferorum ulescendi malos, *advertite malis*, contra improbos et impios Troianos, *meritum*, quippe qui niverunt vestrum numen, h. e. poenam a diis malorum ultoribus intelligendam. Exquisitor ratio, quam illar *advertere vultus, aures, animos*, ut Ov. VIII, Met. 482. — 612 sqq. Eximia poëtae ars elucescit in subiungendis diris his, quibus Aeneae fata post adventum in Italiam, mox temporum seriorum eventus bellaque inter Poenos et Romanos gesta ingeniose intexuit, ut tanto magis popularium suorum animos adverteret et delectaret. Dirarum vero et imprecationum usum a poëtis Graecis accepit, in quibus frequens est, utpote vehementibus affectibus bene inserviens. — 612-614. Ante oculos fuere ex Od. 1, 532 sqq. dirae Polyphemi in Vlysem: ἄλλ' αἰ τοῖς ἔρρι etc. — Gravitatem orationis nota in verbis singulis, ut: *Infandum caput* pro eum, *terris ad-*

nare pro appellere ad Italiam, ut sup. I, 538. — *hic terminus haeret*, est: et si eo, h. e. in Italiam, pervenire tandem Aeneam fatale est. Is scilicet fatorum et errorum Aeneae fuit terminus ac finis. *haeret*, fixus et destinatus est. Saltem hoc ab agrorum terminis petitur; verbum Lueretianum lib. VI, 64: *finita potestas denique cuique* Quamam sit ratione, *atque alte terminus haerens*. — 615-621. Revocata sunt ad has diras, quae lib. VII sqq. memorantur, bellum cum Latinis et sociis Rutulis, Aeneae profectio ad Evandrum, auxilii petendi causa, relicto in castris Ascanio, quem interea oppugnat Turnus eum magna Troianorum strage. Reliqua a v. 618 ad mortem Aeneae spectant; namque is tertio, ut plerique tradunt, a foedere cum Latinis anno, pugna cum Tyrrhenis facta, in Numicio flumine periit. cf. sup. I, 264. 265. — *audacis populi*, Rutulorum. *Audax* poëlis est bellicosus, fortis. *Finibus extorris*, profectus ex castris in Latio positus. — *indigna*, miseranda, *suorum Funera*, in primis Pallantis lib. X. — *pacis iniquae*, cum paci iniquae se submiseric, v. lib. XII, 823 sqq. Sed res in maius aucta.

Haec precor; hanc vocem extremam cum sanguino
fundo.

Tum vos, o Tyrii, stirpem et genus omne futurum
Exercete odiis; cinerique haec mittite nostro
Munera. Nullus amor populis, nec foedera sunt.
Exoriare aliquis nostris ex ossibus ultor, 625
Qui face Dardanios ferroque sequare colonos,
Nunc, olim, quocumque dabunt se tempore vires.
Litora litoribus contraria, fluctibus undas
Inprecor, arma armis; pugnent ipsique nepotesque.

Haec ait, et partis animum versabat in omnis, 630
Invisam quaerens quam primum abrumpere lucem.
Tum breviter Barcen nutricem adfata Sychaei;

— *ante diem*: non obstat lib. VI, 764, ubi est, *tibi longaevo*; non enim nisi paucos annos Aeneas in Latio regnavit. *inhumatus*, quoniam eius corpus nusquam inventum est, ut adeo inter deos receptus diceretur, ut ex Livii I pr. notum. — 621. *cum sanguine*, cum vita, sed multo maiore cum vi. — 622-629. Odia inter Poenos et Romanos, et bella perpetua de imperio. — *stirpem exercete odiis*, exquisitor ratio pro vulgari: exercete odia in posteros. Nihil amplius. (vid. Ge. IV, 453. *W.*) — *Munera int. inferias*, quae proprie *mitti* dicuntur. — *nec foedera sunt*, quippe tertio rupta. — 625. *ultor*, Hannibalem ostendit, qui Italiam ferro ignique vastavit. *ex ossibus* pro vulgari: ex cinere meo, h. e. post me veniat aliquis, qui persequatur etc. (Ad posituram verborum conf. Callim in Del. 324. Παύσις κορυβίζοντι καὶ Ἀπόλλωνι γελᾶσθ' ὦν. Infr. V, 55: *Nunc ultro ad cineres ipsius et ossa parentis*. *W.*) *dabunt se* exquisitius quam: erunt. Occurrit et alibi. Ge. I, 287,

multa se nocte melius dedere. Sic res se offerunt. (Diversa haec loca puto; hic verba *se dabunt* explico: in promptu erunt, paratae erunt. *W.*) Bella scilicet denuntiat saepius renovata. — 628. 629. Poëtica amplificatio odii et inimicitiae, ut vulgo solemus dicere: omnia inter Poenos et Romanos fuisse infesta, contraria. — *nepotes*, posteris, sera posteritas, sc. respectu eorum, qui tum erant, *ipsi*. *H.* — Ceterum Heynio, cum clausula tenuior esset reliqua oratione, hemistichium *pugnent ipsique nepotesque suspectum* fuit; et particulam *que*, verbo *nepotes* annexam, ut importunam, deleri placuit. *W.*

630-665. Nutrice ablegata ad sororem Annam arcessendam, praetexto sacro magico parando, quo amore misero se expediret, sola relicta conscendit rogam in interioribus aedium exstructum sup. 504 sqq. — 632. *Suzam* propriam nutricem Dido iam olim apud Tyrum sepeliverat. Vt alibi *tumulo*, *sepulcro*, *urna*, *haberi*, *teneri* dicuntur defuncti: sic nunc cinere in

Namque suam patria antiqua cinis ater habebat:
 Annam, cara mihi nutritrix, huc siste sororem;
 Dic corpus properet fluviali spargere Lympha, 635
 Et pecudes secum et monstrata piacula ducat;
 Sic veniat; tuque ipsa pia tege tempora vitta.
 Sacra Iovi Stygio, quae rite incepta paravi,
 Perficere est animus, finemque inponere curis;
 Dardaniique rogam capitis permittere flammæ. 640
 Sic ait. Illa gradum studio celerabat anili.
 At trepida et coeptis inmanibus effera Dido,
 Sanguineam volvens aciem, maculisque tremantis
 Interfusa genas, et pallida morte futura,
 Interiora domus inrumpit limina, et altos 645
 Conscendit furibunda rogos, ensemque recludit
 Dardanium, non hos quaesitum munus in usus.
 Illic, postquam Iliacas vestis notumque cubile
 Conspexit, panillum lacrimis et mente morata,

terra patria haberi dicitur nutritrix (suam pro nutritricem eius. *W.*) — 636. *monstrata*, a sacerdote, puto, *piacula*, piacina, h. l. purgamina, quibus in sacris magicis utebatur superstitio, hic ad mentem amore exsolvendam. conf. Ecl. VIII, 73 et 80 sq. Vsa autem erat Annae opera in sacro parando sup. 491 sq. *Tu secreta pyram*. — 638-640. *incepta* sup. 504 sqq. vid. notam ad 480 sq.; conf. ad sqq. Sillum VIII, 416 sqq., quia sua ex h. l. duxit: *Nigro forte Iovi* etc. sc. Plutoni. (De *Iovi Stygio* cf. not. ad VI, 438. *W.*) — 640. *rogum permittere flammæ* est pyram incendere; hoc expeditum, verum ambiguum esse potest, siue iungendum *rogum Dardanii capitis*, an, *flammæ capitis Dardani*. Video nunc molliorem esse iuncturam *rogum capitis*, h. e.

rogum, cui imposuerat effigiem Aeneae (508), quasi capiti ac vitam eius devoluta. *studio anili*, quantum anus festinare potest. (Haec interpretatio ad verba *gradum senilem* pertineret. Verior: studio magno. *W.*) — 642-647. Notae extremi furoris observae. — *morte futura*, iamiam cum maxime constituta. *sanguineam aciem*, ὀφθαλμοὺς ὀφθαλμῶν. *interiora domus limina*, limen interioris aedium partis, conf. sup. 494. 504; intrat illa impluvium, consensio rogo, nudal ense, — *quaesitum*, paratum, acceptum, adeoque etiam datum; sup. 507. *ensemque relictum*, sc. muneri. c. sup. 495. — 648-650. conf. sup. 507, 508. Erant autem vestes inter munera e navibus allata lib. I, 647 sqq. Magnum ac novum πλοῖον in conspectu earum rerum, quae magnopere animum per-

Incubuitque toro, dixitque novissima verba : 650
 Dulces exuviae, dum fata deusque sinebant,
 Adcipe hanc animam; meque his exsolve curis.
 Vixi, et, quem dederat cursum fortuna, peregi;
 Et nunc magna mei sub terras ibit imago.
 Urbem praeclaram statui; mea moenia vidi; 655
 Vlti virum, poenas inimico a fratre recepi;
 Felix, heu nimium felix, si litora tantum
 Numquam Dardaniae tetigissent nostra carinae!
 Dixit: et, os inpressa toro, Moriemur inultae!

cellere debuerat; magnum etiam artificium in dilectu rerum ac verborum. Expende singula — *mente*, defixa in pristini amoris ac consuetudinis cogitatione. — *Incubuit toro*. Comparant intpp. loca Sophoclia (Trachin. v. 917 sqq.) et Euripidia (Alceste. 473-486) ubi Alceste moribunda in torum conjugalem se proicit; at in altero Deianira se ipsa super Herculis toro interficit; qui locus maiorem cum nostro similitudinem habet. Saltem praeciverunt illi aut alii tragici poetae in hoc ad movendum affectum egregie comparato spectaculo. Videtur autem Dido expiare velle morte culpam in eo ipso toro, in quo eam commiserat. At oratione, quae sequitur, nihil puto dici posse aut personae ac tempori accommodatius, aut ad animum movendum potentius; illa vero v. 653-656, quam sublimis sententia! Et tamen Silius sibi visus est cum poeta in certamen descendere posse, lib. VIII, 440 sqq. — 651 sq. *Exuviae dulces* — *adcipe hanc animam*, quia is incubans animam est exsolutura. (Liber Mediceus et alii dant *sinebat*, quod praestat. *W.*) — 653. Male arguantur in *fortuna* et ante in *fata*

deusque, iam inde a Servio. Est eadem notio his, ter expressa. Magni animi hoc esse puta, quod in novissimis rebus sese erigit, et laudis suae conscientia ac rerum gestarum claritate fato ac diis invidiam facit. In gloria morior; at non vixi in gloria. *quem dederat cursum fortuna, peregi*: sup. lib. III, 493: *Vivite felices, quibus est fortuna peracta Iam sua*. — *imago, εἰδωλον*, umbra, magna rerum gestarum nomine ac fama. Splendidum et illud: *sub terras ibit*, moriar, petium ab Ennio et Lucretio. — *ulti virum*, v. sup. I, 360-364. — *poenas recepi*, nove fortasse, nec tamen insolenter, pro cepi, sumi. Bene Pompon. Sabin. *recepi* ad debitum refertur. — *Felix heu!* Comparat Servius Catull. 64, 474 sqq. add. Statii III, Silv. 3, 25. — 659-662. Et hoc animi magni et superbi est, quod inultam se mori, hoc vel maxime punit. Tandem pro ultione et solatio habetur saltem hoc, quod conspectum mortis suae, et cum hoc spectaculo perfidiae poenitentiam obiectum iri Aenene prospicienti cogitat. — *os inpressa toro*, sc. percita furere, salute desperata, et morti vicina. Non enim is erat iam mentis habitus, ut exoscu-

Sed moriamur, ait. Sic, sic iuvat ire sub umbras: 660
 Hauriat hunc oculis ignem crudelis ab alto
 Dardanus, et nostrae secum ferat omina mortis.
 Dixerat; atque illam media inter talia ferro
 Conlapsam adspiciunt comites, ensemque cruore
 Spumantem, sparsasque manus. It clamor ad alta 665
 Atria; concussam bacchatur fama per urbem.
 Lamentis, gemituque, et femineo ululatu
 Tecta fremunt; resonat magnis plangoribus aether:
 Non aliter quam si inmissis ruat hostibus omnis
 Carthago, aut antiqua Tyros, flammacque furentes 670
 Culmina perque hominum volvantur perque deorum.

lari illas exuvias velle videri posset, neque verba, quae effatur, tale quid arguunt; sed, ore impresso, prae animi dolore, in torum, cui incubat, haec eloquitur. — 660. 661. inulte moriar, modo sic moriar, ut ille hauriat etc. Inter haec verba ensem ab illa pectori applicari puta. — 662. *Dardanus* paullo insolentius pro *Dardanius*, sed et *Homerus*: Δάρδανος; ἀνὴρ et sic alia. — *nostrae secum ferat omina mortis* splendide: et mese mortis indicio ac nuntio infaustum omen navigans ille secum auferat! Sit illi ferale hoc spectaculum pro sinistro itineris omine. — 663-665. Vide facinus declaratum ab iis rebus, quae maxime legentis animum impellant, et verbis ornatis. Non vident illam se transadigentem ferro, sed ferro collapsam, et hoc quanto plus quam *transfixam*! et *spumantem* plus quam *inctum cruore ense*. Bene etiam *Servius*: *Non induxit occidentem se, sed ostendit occisam*: addit ille: *et hoc tragico fecit exemplo, apud quos (tragicos) non videtur, quemadmodum fit caeteris, sed facta narratur*. — *comites* sunt familiares,

familiae, quae in impluvium irrumpunt.

665. Morte Didonis audita, ingens per urbem oritur luctus, accurrit soror, lamentatur, Didonem animam agentem reperit, et extremum spiritum ducentem amplectitur. — 666. *bacchatur* gravissimum pro *discurrit*, differtur. Mox *Tecta fremunt*, ut iam alias monitum pro vulgari: *lamenta fremunt in tectis* (*tecta frem. lam. h. e. resonant lamentis*, conf. *Cul. 151, Argutis et eunota fremunt ardore cicadis*; idque pro vulgari: *homines in tectis fremunt lamentis*. Ita II, 487, *plangoribus aedes ululant. fremere* in luctu usurpatur. *Aen. VI, 175: Ergo omnes magno circum clamore fremebant*. — *plangoribus* proprie de percussione pectoris accipio. *W.*) — 669-671. Haec comparatio, alibi obvia, et h. l. accommodata et bene ornata, primum ap. *Homer.* occurrit II, 410, 411, ut iam *Macrobio* notatum IV Sat. 6. — Ad v. 671, quo incendio civium aedes privatae ac publicae deorum correptae narrantur, *Burm. conf. Val. Fl. II, 478. 479. ex h. l. expressum, apud quem ordo ver-*

Audiit exanimis, trepidoque exterrita cursu,
 Vnguibus ora soror foedans et pectora pugnis,
 Per medios ruit, ac morientem nomine clamat:
 Hoc illud, germana, fuit? me fraude petebas? 675
 Hoc, rogos iste mihi, hoc ignes araeque parabant?
 Quid primum deserta querar? comitumne sororem
 Sprevisi moriens? Eadem me ad fata vocasses:
 Idem ambas ferro dolor, atque eadem hora tulisset.
 His etiam struxi manibus, patriosque vocavi 680
 Voce deos, sic te ut posita crudelis abessem?
 Exstinxisti me teque, soror, populumque, patresque
 Sidonios, urbemque tuam. Date volnera lymphis;
 Abluam, et, extremus si quis super halitus errat,
 Ore legam. Sic fata gradus evaserat altos, 685
 Semper hinc sinu germanam amplexa fovebat
 Cum gemitu, atque atros siccabat veste cruores,
 Illa, gravis oculos conata ad tollere rursus

horum hic est: *vel vidisse, patrias per
 culmen ignes agi.* — 672 sqq. Egre-
 gie affectus veritas servata in Annæ
 lactu et verbis. Prævisse creditur
 Eriseis Homeri in Patrocli funere, II,
 v, 282 sqq. Haec autem omnia, quæ
 efficitur, ne a tempore et loco aliena
 sint, dum illa incedit, prolata esse
 engita. Vnde v. 686, *Sic fata gradus
 evaserat altos.* — 679. *Idem dolor;*
 vulgare erat: vulnus. — 680. 681.
struxi, rogam, iussu Didonis, supra
494 sq. — *patriosque vocavi Voce*
deus, h. e. ipsa sacrum iussu tuo pa-
ravi et rite auspicata sum, se. sollenni
precum carmine deestato. cf. 500-
 503. *sic ut abessem, seiungerer a te,*
avellerer, ac te carerem, te posita,
mortua, ut II, 644, et sæpe. (Malim
 iungi *te posita sic.* — Aen. II, 644,
 Anchises, *sic positus, loquitur. W.*)

— (82. *Exstinxisti, haec vero gravis-*
sima, quibus Dido morte sua omnia
in commune exitium traxisse argui-
tur, quippe in urbe recens condita.
II. — 683. *Date lymphis.* Date lym-
 phas, ut vulnere abluam, hoc est,
 date aquam: aut *date*, id est, per-
 mittite. Levare autem cadavera satis
 proximis concedebatur. Vnde quæ-
 ritur mater Euryali: *ure vulnura lavi*
Veste tegeus. L. — (684. Hunc in
 primis locum inter ea referunt, ubi
 propinqui morientis extremum halitum
 ore excepisse traduntur, cf. Al-
 binov. Cons. ad Liv. 97, 458. *W.*)
 688. *Ille graves oculos.* Est hoc mi-
 rum in modum ad affectum moven-
 dum comparatum. Non iniucundum
 fuerit emparare, ut faciunt Intpp.
 Eurip. Phœniss. 4438 sqq., in pr.
 4451 sqq. de Eteocle; et de Pyramo

Deficit; infixum stridit sub pectore vulnus.
 Ter sese adtollens cubitoque adnixa levavit; 690
 Ter revoluta toro est, oculisque errantibus alto
 Quaesivit coclo lucem, ingemuitque reperta.

Tum Iuno omnipotens, longum miserata dolorem
 Difficilisque obitus, Irim demisit Olympo,
 Quae luctantem animam nexosque resolveret artus. 693
 Nam, quia nec fato, merita nec morte peribat,
 Sed misera ante diem, subitoque accensa furore,
 Nondum illi flavum Proserpina vertice crinem
 Abstulerat, Stygioque caput damnaverat Orco.

Ovid. Met. IV, 445. 446. Adde de Alceste Eurip. 203-206. — 689. *stridit vulnus*, sanguis ex vulnere erumpens. cf. Ovid. Met. IV, 420-424. — 691. 692. Oculi iam morte uatantes et caligine obscurati lucem recipere laborant, sed non colligunt. — *ingemiscit*, ut moribunda, quod inf. XII extr. *vitaque eam gemitu fugit indignata sub umbras*. — et nunc puta oculos rursus claudi. — 693 sqq. Nova haec et insolens videri potest religio, quod Iris mittitur ad expediendam miserae Didonis animam. Sed Iridi tribuit poeta, quod Mercurio supra tribuimus v. 244, quandoquidem a Iuone illa mandata fert, et eius ministerio plerumque Iuno utitur, ut inf. V, 608; IX, 2; II, 8, 416 sqq. Vulgo tamen, ex poetae religione, v. 698. 699. Proserpinæ eae partes fuisse videntur. Secuti sunt Virgilium alij, Statius II Silv. I, 147; Martial. III epigr. 43, 4. Adde Horat. I Carm. 28, 19, 20. Orco (Θάρυτον appellat) iam ante idem tribuerat Euripides in loco iam a Macrobio V, 19 notato, Alcest. 74-77. (ex qua fabula plura ad Mortis imaginem illustrandam peti possunt. Vid. v. 261.

438. 844. 1140. 1141). cf. Hemsterh. ad Lucian. T. I, p. 512. Iuonem hac de re sollicitam esse, nil mirum, cum ea Didonis et Poenorum causam suscepit. Quod *crinis absconditur*, e re sacra puto ductum; nam victima consecratur deo, pilus in fronte absconditur et in ignem iniectis (cf. v. c. inf. VI, 245; est id proprie *κατάρχεισθαι*); ab hoc momento victima deo dicta et sacra erat. Itaque et is, qui moritur, crine absconditur, diis inferis, tanquam victima, consecratur, Iovi-que infero sacer est. Ornabit igitur p. 8ta vulgare illud: quia morti haud matina erat, aegre anima a corpore secessit. Res itaque interventu numinis egebat. Imitatione locum expressit Statius Theb. VIII, 9.

693-695. *Dolorem, ἀγώνιστον*. — *artus nexos*, corporis cum animis nexum, a palestra et lucta petatum. Corpus quasi implicat et circumstringit animam, ne elabi illa possit. — 696-699. vid. ad vs. 693. *merita nec morte*, nullo immensi criminis commisso; opp. *subito accensa furore*; uti non fato et ante diem, *ὑπέρροπον*, II, 8, 455. *Accendi* autem dicimur, non nudo ira, sed et dolore, et nunc fu-

Ergo Iris croceis per coelum roscida pennis, 700
 Mille trahens varios adverso sole colores,
 Devolat, et supra caput adstitit: Hunc ego Diti
 Sacrum iussa fero, teque isto corpore solvo.
 Sic ait, et dextra crinem secat. Omnis et una
 Dilapsus calor, atque in ventos vila recessit. 705

rore, ex indignatione et ira orto. — caput damnaverat Orco, h. e. vitam eius, vel ipsam, morti devoverat. cf. ad v. 693. — 700-703: *Ἰρὶς δ' ἄρ' ὑπὲρ κεφαλῆς*, Il. β, 20 de somno. (adde *Odys.* ζ, 21) omnes laudant. Sed talia delectant fortasse, at nihil illustrant. Iris crine rescisso Didonem

diis inferis consecrat, quo ipso calor vitalis corpore solvitur. — 704. 705. comparant *Ge.* IV, 223-225, ubi de anima mundi agitur, e qua vita patitur: at h. l. expirat Dido animam, quae in aërem abit. Atque ita quiescat in pace infausto amore liberata Dido!

P. VIRGILII MARONIS

AENEIDOS

LIBER QUINTVS.

ARGVMENTVM.

Aeneas relictâ Carthagine in Italiam navigans vi tempestatis in Siciliam defertur, ubi ab Aceste benigne exceptus Manibus Anchisae patris, quem superiori anno eodem die apud Drepanum sepeliverat, anniversarium sacrum facit ludosque apud tumulum eius instituit suaeque victoribus praemia decernit 1—103. Navali certamine vincit Cloanthus — 285. Euryalus Nisi dolo cursu superat — 362. Entellus senex Daretem iuveniliter se iactantem cestu vincit — 484. Sagittandi peritia superat Eurytion: prima tamen praemia, aetatis dignitatisque habita ratione, Acestae decernuntur, cuius sagitta in aërem emissa subito exarsérat — 544. Ascanius in honorem Anchisae avi cum primae nobilitatis pueris equestres ludos pugnaeque simulacrum exhibet — 603. Interea Troianae mulieres hortatu Iridis longaeque navigationis taedio ignem in classem coniiciunt quatuorque naves comburunt; ceterae subita a Iove immissa pluvia incendio sunt ereptae — 699. Nocte sequenti Anchises Aeneae filio in somnis apparens Iovis verbis admonet, ut Nautae consilium secutus mulieres imbellesque senes in Sicilia relinquat: ipse cum iuventutis robore integraeque aetatis flore in Italiam naviget; Sibyllaeque in primis antrum adeat: illius enim ductu in campos Elysios esse venturum, ubi et posteritatis suae seriem omniumque instantium bellorum discat eventum — 740. Monitis itaque paternis morem gerens Aeneas oppidum in Sicilia condit, nomine Acestani: et matres et senes bello inutiles ibi colonos relinquit: ipse cum exercitus robore Italiam petit — 778; navigantique et Veneris precibus exoratus Neptunus tutum praestat

mare — 834. Palinurus in tanta securitate somno succumbens una cum gubernaculo in mare excutitur; eiusque vicem supplet Aeneas.

Pro episodio habendam esse maiorem libri partem negari nequit, nec tamen ab argumento epico illud se iunctum, et, quae a multis frequentata est reprehensio, alienum habendum. Primo libro iter ex Sicilia in Italiam faciebat Aeneas: reiectus a cursu suo in Africam eum eandem nunc navigationem repetat, iam iam ad Italiae litora appulsurum eum esse sperabas. Ecce tibi nova rei mora inicitur! iterum ventis contrariis a cursu depulsus in Siciliam defertur. Multa sane in Sicilia erant Troianorum et Aeneae vestigia. Classis, a Troianis mulieribus incensa, fabula erat vulgari narratione trita. Non igitur ntiose desiderare in Sicilia poterat Aeneas, nec incensa classis memorari nisi probabiliter aliqua de ratione. Itaque poeta praeclare eo rem adducit, ut Aeneas patri inferias faciat classeque incensa partem comitum deponat in insula; ipse, urbe nova condita, eum reliquis discrdat. Agnosce poetae sive ingenium sive iudicium et in hoc: Dum ludorum festiuitas viros detinet, navium incendendarum tempus ac facultas, quae alias vix offerri poterat, feminis, quae solae relictae sunt, data est. Arneam autem cum pietate tam insignem esse velit poeta, quid magis consentaneum, quam ut in patris Manibus sacras caerimonias persolvat? Ludorum autem descriptione, quod rerum genus multum ornatus admittit, facile est ad intelligendum maiorem veteribus, quibus poeta suum epos psumit, suavitatem, quam nunc nobis inde provenire potest, fuisse obiectam. In primis vero ludus Troiae Romanos

lectores delectavit. Alia huius descriptionis suavitas, quae tamen etiam nobis parata et cognitu facilis est, ex HomERICA imitatione proficiscitur, qui Iliad. ̑ Patrocli funus et ludos simili copia descripsit. Tantum autem abest, ut Romanis, quibus, non nobis, scripsit poeta, aut infringere delectationem aut carminis dignitatem elevare visa sit talis imitatio, ut ingenii ac sensu illorum temporum et hominum, id quod abunde Virgilius et Horatius docent, nihil magnificenti-
us ac splendidius habitum sit in Marone, quam si Graecorum poetarum loca et inventa commode et ingeniose in carmina sua transferret.

Sed, ut delectationem in hoc libro per certaminum descriptionem asferre tantopere studeret, poetam movere etiam potuit argumenti sterilitas in ea carminis parte, ubi ad Italiam procedere Troianorum classem narrat. Iudicium poetae in hoc quoque observa, quod gravissimis affectibus, quibus libro quarto legentis animus agitabatur, nunc succedit hilarior rerum facies, ludorum festiuitas, certaminum eventus ac praemiorum varietas.

Ut autem in ludorum cogitationem incideret poetae ingenium, facere fortasse potuit Erycia, heroli indigetis, recordatio, qui in iis locis, ad quae Troiani appulerant, clarum pugilatum nomen habebat. Catroeus quidem valde acutus sibi videbatur in hoc, quod primus vidisset, ad ludos in Caesaris honorem ab Augusto habitos Virgilium respexisse. Verum et illud cominentum iam a veteribus commentatoribus fuit allatum, et seu af-

firmandi seu negandi causas idoneas habet nullas. Enimvero ab Homero inde nullus facile fuit poëta, qui non argumentum hoc ad istorum hominum, Græcorum in primis, animos ac sensus iucundissimum attigerit. In Graecis quidem poëtis deperditis plura huiusmodi certamina, ludis praeicipue funebribus, fuisse tractata vel ex Hygino discas, f. CCLXXIII. In primis ludi funebres in Achillis honorem a Thetide instituti nobile fuerunt argumentum, v. Odyss. ω, 85 sqq., quod repetitum vides a Quinto Cal. IV, 410 sqq. In Tragicis saepe idem memoratum. Argonautarum certamina vid. in Orphic. 575 sqq. Græcorum poëtarum exemplo Ro-

mani quoque hoc ornamentum passim carminibus suis intextuerunt, Virgilii maxime iudicio; in primis Silius XVI, 295 sqq. et Statius Theb. lib. VI, quos cum Virgilio Homeroque comparasse non poenitebit: simul ut intelligas, primum, quam parum in poëta ars sine ingenio valeat; tum vero, quam iniqua eius sors sit, qui, cum aliis ingenio praestantibus in eodem campo succedat, in angustum imitationis orbem semel se immiserit. In summa rerum copia, ut hoc utar, pauper et ieiunus est Statius: spiritum poëticum attexit in exilibus ornamentis; quae etsi voluptate sua non careant, tamen carminis summa parum delectat.

Interea medium Aeneas iam classe tenebat
 Certus iter fluctusque atros aquilone secabat
 Moenia respiciens, quae iam infelicis Elissae
 Confluent flammis. Quae tantum adcenderit ignem
 Causa latet; duri magno sed amore dolores
 Polluto, notumque, furens quid femina possit,

4-4. *Interea.* v. sup. IV, 584 sqq. Orto die naves solverant Trolani; abeuntes prospexit Dido IV, 586; mox mortem sibi intulit in rogo nondum incenso. Incensus rogo non nisi noctu, e more. Servius: *circa primum ortum lucis navigavit... flammis rogi circa vesperam vidit; quo tempore et per naturam ignem videre potuit, et per pristinum morem, quo per diem cedavera non incendebantur.* Noctis fera tempus datum rogo igni consumendo, et postridie mane lecta ossa. Sic in Patrocli funere II. ψ, 226; Stât. Theb. VI, 236 et al. — *medium*

(v. sup. III, 664) *iter* (ut cursum, fugam); vulgarior est, *mare altum*. At *certus*, recta Serv. itineris sui certus, persistens in consilio proficiscendi in Italiam. *Aquilone* simpl. pro vento. conf. sup. IV, 562 et 310. Nam anstro tum epus erat. — 5-7. *sed duri dolores magno amore polluto*, quod cogitant (quod nobis est, cogitatio), quo erumpere possit vel soleat dolor animi intolerabilis magno amore laeso (graviore verbo, *polluto*, et *fides*, *sacrum*, *violatum*, *pollutum* dicitur) violataque ab Aenea fide, *notumque*, et quod non ignorant, *furens*

Triste per augurium Teucrorum pectora ducunt.
 Ut pelagus tenere rates nec iam amplius ulla
 Occurrit tellus, maria undique et undique coelum;
 Olli caeruleus supra caput adstitit imber 10
 Noctem hiememque ferens; et inhorruit unda tenebris.
 Ipse gubernator puppi Palinurus ab alta:
 Heu! quianam tanti cinxerunt aethera nimbi?
 Quidve, pater Neptune, paras? Sic deinde locutus
 Conligere arma iubet validisque incumbere remis, 15
 Obligualque sinus in ventum ac talia fatur:
 Magnanime Aenea, non si mihi Iuppiter auctor
 Spondeat, hoc sperem Italiam contingere coelo.
 Mutati transversa fremunt et vespere ab atro
 Consurgunt venti, atque in nubem cogitur aër: 20
 Nec nos obniti contra nec tendere tantum
 Sufficimus. Superat quoniam Fortuna, sequamur,
 Quoque vocat, verlamus iter. Nec litora longè
 Fida reor fraterna Erycis portusque Sicanos,

quid femina possit, haec ducunt Teucros, Teucrorum pectora, per augurium triste, h. e. facile adducunt eos ad augurandum ac suspicandum, id quod erat, mali quid evenisse. *per*, ad, ut VI, 743 *per anplum Mittimus Elysium*. — 8-14. Iidem versus sup. III, 492-495, ubi vide not. — *supra caput*, desuper, *κατακρῖθιν* vel *ὀφρόθιν*, ut ap. Arat. Phaenom. 422. 423. H. — 12. *Ipse ἑμπερικῶς*; primus conqueritur. C. — 13. *heu quianam* hic et X, 6 ex antiquo sermone pro quare, *τί γάρ*. — 14. *deinde*: cf. ad IV, 561. R. — 15. 16. *arma* h. l. vela contrahere iubet. Sic *ἄπλα* ap. Homer. Odys. β, 390. 423, etc. — *Obligual sinus velorum in ventum*, nostrorum nautarum *Λωῖρεν*, vento adverso non lotis velis acceptis, sed

tantum ex obliquo, ne ille magna vi irruens navem omnium de cursu deflectat. Mox 17 *auctor* ornatus causa adiectum, fantor, quatenus aliquid promittit. 19-25. Adversum igitur navigationi in Italiam ventum ab occidente habebant; transverse ille spirans cursum retardabat eumque ad Orientem deflectebat. Ita malim accipere, quam ad aquilonem nunc ventum ab occasu accessisse putare. — *tendere tantum* possumus, quantum adversa tempestas valet. *Sere*, non sufficimus viribus, ut contra tendamus et cursum teneamus. H. — 24. *Fida* propter Acestoris Troiani affinitatem. *Fraterna*, propter Erycem, Veneris et Bulae filium, Aeneae πατρὸς δίδου. Nam Eryx ante Aesten tenuit Siciliam: a quo et mons nomi-

Si modo rite memor servata remetior astra. 25
 Tum pius Aeneas: Equidem sic poscere ventos
 Iamdudum et frustra cerno te tendere contra.
 Flecte viam velis. An sit mihi gravior ulla
 Quove magis fessas optem demittere navis,
 Quam quae Dardanium tellus mihi servat Acesten 30
 Et patris Anchisae gremio conplectitur ossa?
 Haec ubi dicta, petunt portus, et vela secundi
 Intendunt Zephyri; fertur cita gurgite classis,
 Et tandem laeti notae advertuntur arenae.
 At procul excelso miratus vertice montis 35
 Adventum sociasque rates occurrit Acestes,
 Horridus in iaculis et pelle Libystidis ursae,
 Troia Crimiso conceptum flumine mater

natus, ubi templum *Veneri Erycinæ*, quod ab Aenea dicitur excitum: cuius simulacrum Marcellus postea Romam transtulit. *Tandem*. — 24. ad Drepanum. *portusque Sicannos*, proprie. Nsm Sicani ab Iberia profecti cum Sicilia in sedissent, reliquis Siciliae partibus depulsi occidentale tamen litus tenuere; conf. Thucyd. VI, 2; atque inter hos Sicannos Troiani consedisae memorantur. — 25. *remetior animo astra observata* ante tempestatem, ideoque cum astris ipsum cursum ac navigationem faciam. — 28. *Flecte viam*, ut supra iter, h. e. cursum, navem. Proprie flectunt vela ad alium cursum tenendum; h. l. velis mutatis flectitur cursus. — 32. *secundi Zephyri* cursum versus ortum solstitialem inflexo.

35-41. Acestes Troianus, qui cum Troianis olim inter Sicannos consederat. Ferebatur ille Crimisi filius a Troiana muliere, vid. Cluver. Sicil. ant. II, 2. *montis*, Erycem designare videtur. — *in iaculis*, modus loquendi

antiquior, nec tamen infrequens et a viris doctis passim declaratus, ut et apud Graecos: pro vulgari, iacula habens, gestans. Nec iungenda sunt, *horridus in iaculis*. Servius laudat Ennium: *levesque sequuntur in hastis*, h. e. hastati. — (ut Ennius *leves in hastis*, Valeriusque Flaccus I, 486 et 641, *horrentem iaculis* iunxit, sic h. l. *horridus in iaculis* coniungas. *Horridus* Servius explicat, terribilis. Commendat hanc iuncturam Statius Theb. IV, 224, *procul ipse gravi metuendus in hasta Eminent*. Fortasse vers. 179 *stans in veste luncturam* tueri. R.) *pelle Libystidis*, Libycae, ursae; atqui Plinius lib. VIII sub f. ursos in Africa esse negat. Sed insedere multas terras ferae, quae postea in iis defecere; et Herodoti aliorumque auctoritate constat, saltem creditum hoc a veteribus fuisse, ursos in Libya gigni. Nec ultra laborandum est potestae. conf. sup. ad I, 184 de cervis. Habitatum autem venatorum h. l. descriptum puta. conf. inf. 300 301.

Quem genuit. Veterum non inmemor ille parentum,
 Gratatur reduces, et gaza laetus agresi 40
 Excipit ac fessos opibus solatur amicis.
 Postera quum primo stellas Oriente fugarat
 Clara dies, socios in coetum litore ab omni
 Advocat Aeneas tumulique ex aggere fatur :

Dardaniae magni, genus alto a sanguine divom, 45
 Annuus exactis completur mensibus orbis,
 Ex quo reliquias divinique ossa parentis
 Condidimus terra maestisque sacravimus aras.
 Iamque dies, ni fallor, adest, quem semper acerbum,
 Semper honoratum, sic di voluistis, habebo. 50
 Hunc ego Gaetulis agerem si Syrtibus exsul
 Argolicove mari deprensus et urbe Mycenae,
 Annua vota tamen sollemnisque ordine pompas
 Exsequeretur strueremque suis altaria donis.

39. *Veterum parentum*, quandoquidem a Troianis originem ducebat. — *gaza agresi*, epica gravitate pro penu rusticano; explicatur per *opes*; ornant *laetus* et *fessos*. — 44. *tumuli ex aggere* (ornate pro: ex tumulo) socios alloquitur; more militari, ut toties ap. Liv. et Tac. de suggestu et aggere in castris allocutio facta legitur.

45 sqq. Inferias annuus parenti Anchisae faciendas die anniversario indicit Aeneas. Elsi et hae inferiae et ludi funebres ad Homerum in primis, tum ad aliorum veterum poetarum exemplum a Virgilio instituuntur; tamen elui ingenium in eo agnoscat moneo, quod illa rebus ad pietatem maxime Aeneae sui declarandam usus est. — 45. *alto a sanguine divom*, propter Dardanum Iovis f. va. III, 467. Solet autem eius, qui gentis auctor ac regni vel urbis conditor fuit, nobilitas toti genti ac populo tribui.

Sic Romani *Martis genus, Romulidae* etc. — 48. *aras*, funus sacrificio fanebri designatur, quod ad rogum et cinerem urna condendum Manibus fiebat. cf. v. 86. Mox *ni fallor* male ad anni confusionem, quae erat ap. maiores, refert Servius. Heroica temporibus non nisi ad solis siderumque conversiones, quales cuiusque oculis occurrerant, computabantur anni et dies. Atque in his non semper summa subtilitas, nisi ex arte, est. Ceterum vv. 49 sqq. ornatissimi sunt et pathos habent. — 51-53. *Gaetulae Syrtis* Iulius dictae, ex more poetarum. Nam Gaetuli versus occidentem Africae et in meridiem habitaverunt. — *deprensus*, vid. Ge. IV, 421 eum dilectu, si versaret inter hostes, in hostili solo. — *pompas*, inferiae et parentalia apparatu sacrificii sollemni designantur. — 54. *exquisite altaria struimus, exstruimus, donis*. Vulgo do-

Nunc ultro ad cineres ipsius et ossa parentis, 55
 Haud equidem sine mente reor, sine numine divom,
 Adsumus et portus delati intramus amicos.
 Ergo agite et laetum cuncti celebremus honorem;
 Poscamus ventos; atque haec me sacra quotannis
 Vrbe velit posita templis sibi ferre dicatis. 60
 Bina boum vobis Troia generatus Acestes
 Dat numero capita in navis; adhibete Penatis
 Et patrios epulis et quos colit hospes Acestes.
 Praeterea, si nona diem mortalibus alnum
 Aurora extulerit radiisque retexerit orbem, 65
 Prima citae Teucris ponam certamina classis;

na, h. e. sacrae res, quae offeruntur, extrahuntur in ara. — suis h. e. debitis. conf. Eclog. III, 62. — 55 sq. Quanto magis nunc, cum etc. *sine mente, sine numine divom*, sine consilio ac voluntate deorum. — 58. *honorem*, inferias in honorem Anchisae faciendas, *laetum*, alscriter, lubenti ac parato animo celebrandas. Factis inferiis deos *poscamus ventos* secundos; *atque*, ubi in terrammonstralam pervenerimus, quotannis ipsi has inferias instauremus; hoc minus vulgariter extulit; *vrbe posita velit ille* (Anchises) *me ferre sibi* (lubens ac propitius accipiat) *haec sacra quotannis templis dicatis*. Verba *Poscamus ventos*, v. 59, sic satis commode exposuisse videmur; habent tamen *venti* aliquid a loco alienum; nam Anchisae fiunt inferiae, non sacra diis secundae navigationis expectandae causa. Nee res satis expeditur, si *poscere ventos* intelligas de repetenda navigatione, ut, quemadmodum *venti* vocantur velis, sic et *poscantur*, velis expansis, ut III, 253. Infra v. 639. 610, *aras* Neptuno factas

tamen memorari video; igitur cum his inferiis vota ipsi Neptuno facta esse videntur; quod oblitus erat poeta ab initio monere. — 611. βούων τε ἱερῶν καὶ κτήνων Iliad ψ, 260 hinos bovcs in naves singulas. cf. I, 194. — 62. 63. Non *lectisterium* Anchisae faciunt; sed *ferales epulas* celebrandas indicit; quod religionis genus erat, uti alias post sacra diis facta, ita nunc inferiis peractis; cf. inf. 402. 403; in iis libatio fit diis Penatibus et Troianorum et Siculorum, communi epularum more. Hor. Od. IV, 5, 31: *Hinc ad vina redit laetus, et alteris Te mensis adhibet deum*. — 64. si pro *cum*, ut et alibi, v. Horat. I, Ep. 7, 10, et quos laudat Burm. h. l. *nona* ex more. Notum *novendiale sacrum* (τὰ ἑννήμερα, R.) nono a sepultura die, luctu per novem dies continuato. inf. 762. Alias ipsae caerimoniae sunt novendiales, ut in expiatione prodigiorum. 65 sqq. *Prima*, primo loco. *ponam*, θέσω ἄθλον, ἀγῶνα, instituum certamen navale, cf. II Ge, 530; *lum qui pedum cursu volat*, h. e. porro certamina cursus,

Quique pedum cursu valet et qui viribus audax
 Aut iaculo incedit melior levibusque sagittis
 Seu crudo fidit pugnam committere cestu,
 Cuncti adsint meritaque expectent praemia palmae.
 Ore favete omnes et tempora cingite ramis. 71

Sic fatus velat materna tempora myrto.

Hoc Helymus facit, hoc aevi maturus Acestes,
 Hoc puer Ascanius, sequitur quos cetera pubes.
 Ille e consilio multis cum millibus ibat 75
 Ad tumulum, magna medius comitante caterva.
 Hic duo rite mero libans carchesia Baccho
 Fundit humi, duo lacte novo, duo sanguine sacro,
 Purpureosque iacit flores ac talia fatur:
 Salve, sancte parens, iterum; salvete recepti 80
 Nequidquam cineres animaeque umbraeque paternae.

sagittandi ac cestus. Nam haec infra exhibita videbis. Iam poeticam orationem adverte. — *incedit* pro est positum; ne offendant, iunges: *qui viribus audax incedit*, — aut *iaculo* et *sagittis*, h. l. de eadem re, ut infra apparebit. *crudo cestu*, e ceno bubulo crudo. v. inf. 404. — *palmae*, Serv. virtutis; malim victoriae. — *favete*, *ἐὐχόμενοι*. — *ramis* apud poetam pro corollis frondeis.

72. *velat* voc. sacrum de corollis, infulis ac vittis, conf. XI, 101; VII, 154; VIII, 276. 277: *materna myrtus* supra Ge. I, 28. respectu Caesaris Augusti dieta erat, nunc Aeneae. *Cytheriaca myrtus* est spud Ovid. Fast. IV, 15. — 73. *Helymus* bene h. l. memorat; nam is eum Aegesto vel Acesta, Troia capta, Siciliam peliisse ferebatur. v. Dionys. Halic. I, 47 et 52: *aevi maturus* exquisitè pro *maturus aëvo*, vel *aëvo* et *aetate* *matura*. — 77. Inferiarum ritus. cf. II, ψ,

170 sqq. 219 sqq. et sup. III, 66. 67. Religio esse debuit in numero; cur enim non unum vas salis erat? Idem vidimus Ecl. V, 67. 68. *Carchesia*, iam Georg. IV, 380. — *mero Baccho*, ex more sacrorum, mero vino libatio fit; aquam miscere nefas. *sanguine sacro*, victimarum. *flores* inf. VI, 885. *purpureos* seu pro pulchris et nitentibus, seu a certo genere florum rubentium epitheton petiitum. — 80 sqq. conf. Iliad. ψ, 479 sqq. *animaeque umbræque* pro anima et umbra; ne dubita. Sed an hanc receperat Aeneas? Atqui anima et Manes in inferis, v. inf. 98. 99. Ne autem *recepti* ad animae referatur, iunge et distingue: *salvete recepti nequidquam cineres*: *salvete animaeque umbraeque paternae*. *Nequidquam recepti* dicuntur, quatenus pater erat nequidquam receptus, ut III, 710: *Hic me, pater optime, festum Descriis heu tantis nequidquam erepte periculis*.

Non licuit finis Italos fataliaque arva
 Nectecum Ausonium, quicumque est, quaerere Thybrim.
 Dixerat haec, adytis quum lubricus anguis ab imis
 Septem ingens gyros, septena volumina traxit 85
 Amplexus placide tumulum lapsusque per aras,
 Caeruleae cui terga notae maculosus et auro
 Squamam incendebat fulgor: ceu nubibus arcus
 Mille iacit varios adverso sole colores.
 Obstupuit visu Aeneas; ille agmine longo 90
 Tandem inter pateras et levia pocula serpens
 Libavitque dapes, rursusque innoxius imo

— 84 sqq. Comparant portentum simile ap. Homer. Iliad. β, 308 sqq. Dracones in Aulide Graecis obiecti, quod annorum numerum obsidendae Troiae portendebat. Alio modo et praecclare ad h. l. accommodatum est portentum serpentis e tumulo Anchisae inter inferias factas prodeuntis. Genios enim sive locorum sive hominum tota antiquitas, in primis Etrusci et Romani, per serpentes exhibuerunt; non una, puto, de causa. Plurimum enim rerum symbolum ac nota habitus est serpens, v. c. ut τὸ ἑγχοῦρον, solum patrum, vitam, immortalitatem etc., innueret. Itaque et h. l. ille mos ad Genium seu loci seu Anchisae refertur v. 95. Perperam Serv. Cerda et alii de serpente h. l. agunt, permoti iis, quas v. e. apud Ovid. XV, Met. 389 sq. leguntur, e medullis cadaverum angues nasci. — *adytis*; splendide ornat patris tumulum, tamquam locum sacrum ac templum, etiam (inf. v. 760-764) sacri religionis consecratum. — *septem gyros*, Servius: *Aeneae omen sui erroris ostenditur septem gyris; nam septimus ei annus est finis erroris; et est* (addit ille; quae tamen prae-

stare nolim, poetam animo tenuisse) *optimum figmentum. Annus enim secundum Aegyptios iudicabatur ante inventas literas picto dracone causam suam mordente, quae in se recurrit.* — Sed et septenarius numerus ut impar et sacer poni potuit. — 86. *lappus per aras.* Nihil de aris dixerat: sed eam inferiis faciendis estrui solenne erat, v. sup. III, 62 sq. — 87. 88. *cui terga notae caeruleae* (pingebant, adsume ex sequ. *incendebat*) *et squamam incendebat fulgor maculosus auro*, h. e. maculae erant aureae fulgentes. Has etiam sic designes: *fulgor macularum aurearum vel fulgor macularum auri et auro*; hinc exquisitius poeta: *maculosus auro fulgor*. Habuit ante oculos illud: ὀφθαλμοῖς ἐνὶ νῶτα δακτύλῳ. l. c. Iliad. β, 308. — *incendebat squamam fulgor*, ornate pro: *ineral squamis.* — Silius, qui totum locum imitatus est, lib. II, 585, *Exeitus sede, (horrendum) prorumpit ab ima Caerulus maculis auro squalentibus anguis.* — 89. *iacit colores dictum*, ut iacere radios, lucem, ἵνα, βάλειν, mittere, emittere. — 90-93. Serpens degustat inferias, τὰς χερσὶν. *agmine de spiris ac voluminibus lon-*

Successit tumulo et depasta altaria liquit.
 Hoc magis inceptos genitori instaurat honores
 Incertus, Geninmne loci famulumne parentis 95
 Esse putet; caedit binas de more bidentis
 Totque snes totidemque nigrantis terga iuencos;
 Vinaque fundebat pateris animamque vocabat
 Anchisae magni Manisque Acheronte remissos.
 Nec non et socii, quae cuique est copia, laeti 100
 Dona ferunt, onerant aras mactantque iuencos;
 Ordine athena locant alii, fusique per herbam
 Subiiciunt veribus prunas et viscera torrent.

Exspectata dies aderat, nonamque serena
 Auroram Phaëthontis equi iam luce vehebant; 105
 Famaque finitimos et clari nomen Acestae
 Excierat. Laeto conplerant litora coetu
 Visuri Aeneadas, pars et certare parati;
 Munera principio ante oculos circoque locantur

goque eorum tractu. sup. II. 212, de
 binis serpentibus: illi agmine certo
Laocoonta petunt: quae endem modo
 accipere possis. *levia pocula*, puta ex
 aere esse. — *altaria* pro dapibus in
 iis apposisis dixit. — 94-99. *instaurat*
 h. l. simpl. peragit; ex noto usu ver-
 bi sacrorum, cf. IV, 63. *famulus pa-*
rentis, quod parum expedit in tpp.;
 putn dictum pro Genio Anchisae,
Δεπάμννα. Nam Genii ministerium
 praestant, quatenus genitos suscipiant,
 tuetur, iis adsunt perpetui comites
 ac custodes. Ab Etruscis in primis
 religionem illam acceperunt Romani.
 Alio modo in locis a Burmanno ad
 Valer. Fl. IV, 520 excitatis dicuntur
famuli ac *famulae* deorum dii seu
 dae minores vel aliae naturae: qua-
 rum ministerio dii utuntur. — *ead-*
da, cf. II. 5, 166 sqq. *binas* more sa-

cro, ut paullo ante vs. 77. 78. —
fundeat Homer. l. c. v. 220. — *vo-*
cabat, v. sup. III, 68. — *Manes*, qui
 ex locis inferis adesse inferiis crede-
 bantur. — 100-103: *quae cuique est*
copia. Vulgare: pro suis quisque co-
 piis. Serv. *pro sua quisque facultate*.
 Alii parant epulas festas, quas diver-
 sas esse ab inferiis putare necesse
 est; nam ex inferiis nihil gustatum
 meruimus. — *onerant*, ut Ge. IV,
 378. — *iuvenens* sc. ex v. 61. 62. —
athena, cf. supra I, 212, 213.

105. Noon die ludii suoebres et
 certamioa instituuntur. *Phaethon* h. l.
 ipse sol, ut ap. Hom. *σαῆς Ἡλίου*
φαιδών. — 107. pars visuri Troia oca
 pugnant, pars parati et ipsi ad cer-
 tandum. — 109 sqq. Ex II 5, 259
 sqq., sed ornatiora. *circum* dixit nove

In medio, sacri tripodes viridesque coronae 110
 Et palmae, pretium victoribus, armaque et ostro
 Perfusae vestes, argenti aurique talenta;
 Et tuba commissos medio canit aggere ludos.
 Prima pares ineunt gravibus certamina remis
 Quatuor ex omni delectae classe carinae: 115
 Velocem Mnestheus agit acri remige Pristin,
 Mox Italus Mnestheus, genus a quo nomine Memmi;
 Ingentemque Gyas ingenti mole Chimaeram,

pro consensu, corona. Est Graecorum ὄγυν, et de locis et de spectantium turba diei solitus. munera, τὰ ἀθλα. Mox pretium victoribus pro vulgari: victorum praemium; sacri tripodes, quorum usus esse solet in sacris. ostro perfusae vestes, purpura tinctae, πορφυρόβραχια. argenti aurique talenta, ex eodem loco, sed definite, v. 269 δύο χρυσοῖο τάλαντα, scilicet et h. l. auri unum et argenti alterum talentum, cf. 248. — 113. Et tuba canit ludorum commissionem, signum mittendorum ludorum dat. Serv. Romano more; et recte. Nam heroicis temporibus tubam nondum inventam nec Homero frequentatam esse satis constat. — 114 sqq. Cum Homerus in certamine curuli describendo et ornando paullo disertior fuisset, Il. ψ, 272 sqq., Virgilius navale certamen bene substituit, ut rem variaret. Quatuor sunt naves. Varietatem et ornatum poeta ab eorum insignibus et a ducibus petivit. Mnestheus belluam marinam, Pristin, Gyas Chimaeram, Sergestus Centaurum et Cloanthus Scyllam regit. Sagaciter poeta his ducibus nobilium Troianorum nomina dedit, a quibus Memmi, Sergia et Cluentia gens originem ducere videri volebat;

quae fere opinio inter Romanas gentes obtinuit. cf. Serv. h. l. Gyas genus praetermissum, mireris; nam ab eo Geganis (Albaea gens erat. v. Dinys III, 29) deductos constat. — 114. pares, puta, magnitudine et bonitate. gravibus remis, fortibus, ut Serv. Omnino ad verborum ornatum ac miram varietatem copiamque in his certaminibus animus est intendendus. Nos quidem potiora tantum notabimus. Nominantur autem in sqq. insignis navium praesides: Sic Pristis, Chimaera; sic inf. X, 166 Tigris. — 117. Dicis, quomodo ex Mnestheus Memmi nomen confici potuit? Scilicet est μῆστης; latius verum. longas autem: Mnestheus mox Italus sc. futurus. Mox Sergius ex Sergesto non minus dura est etymologia. Cluentii ex Cloanthus, Cloanthii. Apud Pompon. Sab. etiam hoc legitur: Probus vult hunc locum sumtum a primo bello Punico (Naevii). Nomina Gyas et Cloanthii iam vidimus sup. I, 612. — 118-120. Chimaera, urbis opus. Servius: ita magna, ut urbem putares. Diversa igitur ratione dictum ac illud: Pyramides regum opus, h. e. a regibus exstru- elum; ad quam rationem foret opus impensis seu studiis totius urbis con-

Vrbis opus, triplici pubes quam Dardana versu
 Impellunt, terno consurgunt ordine remi;
 Sergestusque, domus tenet a quo Sergia nomen,
 Centauro invehitur magna; Scyllaque Cloanthus
 Caerulea, genus unde tibi, Romane Cluenti.

Est procul in pelago saxum spumantia contra
 Litora, quod tumidis submersum tunditur olim 125
 Fluctibus, hiberni condunt ubi sidera Cori;
 Tranquillo silet inmotaque adtollitur unda
 Campus et apricis statio gratissima mergis.
 Hic viridem Aeneas frondenti ex ilice metam
 Constituit signum nautis pater, unde reverti 130
 Scirent et longos ubi circumflectere cursus:
 Tum loca sorte legunt: ipsique in puppibus auro
 Ductores longe effulgent ostroque decori;
 Cetera populea velatur fronde iuventus
 Nudatosque humeros oleo perfusa nitescit: 135
 Considunt transtris, intentaque brachia remis:

sectum. — v. 119 et 120 classici sunt in *triremis* declaranda forma et *triplici ordine remorum remigumque* per gradus in obliquum asserendo. Adde Lucan. III, 531. Silium XIV, 424 sq. et Phot. Cod. CCXXIV, c. 14. v. *Antichità d'Ercol. To. V. append.* — *versus*, ut *στίχος*, per ordinem explicatur. Etsi *triremes* serius inventae, ut ex Thucydide satis constat; in his tamen Virgilius Homericam subtilitatem veritatemque non sequitur.

124—128. Scopulus hiberno tempore (qual exquisitè per caelum nubibus obductum designat: *hiberni condunt ubi sidera Cori*) fluctibus saevientibus latet, undis submersus; cum mare est placidum, tunc ipse *adtollitur*, et planities soli (*campus R.*) in aequore eminet. Simili modo

curriculi metam descripserat Homerus II. ψ, 326 sqq. add. — *olim*, interdum (ut et alibi occurrit), vel alio tempore, alio vero tempore *Tranquillo silet*, b. e. nullo fluctuum alium resonat. Facta autem navium decursio putanda in sinu Longuri sub Erycem. v. Cluver. Sicil. p. 246 sq. H. — 131. *Circumflectere*. Bene unus sermone protectionem complexus est et reversionem. — *Ductores*; domini navium, non gubernatores. Serv. — 132—133. *sorte*, etsi in eadem linea. — *populea fronde*. Servius: quia ludì funebres sunt, et haec arbor ab Hercule ab inferis allata est, cum canem Cerberum extraheret. v. — 135. Ut in certaminibus gymnici, ita nunc ad magnum corporum usum uocti sunt oleo. — 136. *intenta brachia sunt remis*, h. e. ipsi intendo-

Intenti expectant signum, exsultantiaque haurit
 Corda pavor pulsans laudumque adrecta cupido.
 Inde, ubi clara dedit sonitum tuba, sinibus omnes,
 Haud mora, prosiluisse suis: ferit aethera clamor 140
 Nauticus; adductis spumant freta versa lacertis;
 Infundunt pariter sulcos, totumque dehiscit
 Convolsum remis rostrisque tridentibus aequor.
 Non tam praecipites biugo certamine campum
 Conriphere runntque effusi carcere currus; 145
 Nec sic inmissis aurigae undantia lora
 Concussere iugis pronique in verbera pendent.
 Tum plausu fremituque virum studiisque faventum
 Consonat omne nemus, vocemque inclusa volutant

runt, intenta habent, quasi in statione manentes, ut signo dato statim incumbant remis. Ingrata lamen iteratio eiusdem voc. in v. sq. Ennii locum ex Nonio Marcello laudant: *tousas ante tenentis Parent, exspectarent, porticula' signum Quom dare corpisset.* — 136. 138. v. sup. Ge. III, 105. 106. Ornatus estulit Homerium: *πάσαντες δὲ θυμὸς ἀνδρῶν Νίκης λυγρῶς.* — 139. *sinibus*, quae v. 132 *loca* sortili erant. — 141. *adductis lacertis*, simul cum adductis remis. — 143. *tridentibus rostris*, trifidis. cf. Val. Fl. I, 688 *aere tridenti*. R. — 144-147. Sumata, ut iam Macrobio V, 44 notatum, comparatio ab Homero Odyss. v. 84 sqq. Sed cf. Ge. III, 103 sqq. Omnia hic ornate. *biugo certamine* pro hysurum, *campum* *Curripere*, corripui; ut carpere, corripere viam, spatium. — *inmissis iugis*, h. e. equis iugalibus admissis, dum freni laxantur. — *undantia lora*, exquisitè pro effusis frenis. — *proni in verbera pendent*, quod egregiam rei imaginem habet, ipsi Virgilio debere videtur, etsi res

expressa Il. ψ, 362—364. Contra de equis praeclare Homerus: *πάντας ἄμ' ὀρμηθέντες, ὑπὸ πληγῇσιν ἰμάσσωνες, ὕψος ἀειρόμενοι ῥήμα πρήσσοντι κλισιάων.* Il. — 144. In comparatione par celeritas, imo volatus: nam de curribus, *praecipites, corripere, runnt, effusi*: pertinent haec ad pernicitatem, qua naves comparantur cum curribus. Quid vero ipsi navium ductores? non secus rem gerunt, atque aurigae, qui *proni pendent in verbera; inmissis iugis, loris undantibus.* — 148. Divina haec; quum enim praemittat tria, videlicet plausum, fremitum, studia; sequuntur tria, nimirum, *nemus consonat; litora volutant vocem; collis resultant clamore*; et omnia proprie: nam sonitum nemoris possis referre ad plausum, ex vicinitate utriusque vocis in significato: vocem volutatam ad fremitum vicorum; resultantem colles clamore, ad studia faventium cum clamoribus. Possis Graeciam totam conferre cum his versibus; et certe non illa satis! C. — 149. 150. *Consonat* *esquiritius* quam *resonat.* — in-

Litora; pulsati colles clamore resultant. 150
 Effugit ante alios primisque elabatur undis
 Turbam inter fremitumque Gyas; quem deinde Cloan-
 Consequitur melior remis, sed pondere pinus (thus
 Tarda tenet. Post hos aequo discrimine Pristis
 Centaurusque locum tendunt superare priorem. 155
 Et nunc Pristis habet, nunc victam praeterit ingens
 Centaurus; nunc una ambae iunctisque feruntur
 Frontibus et longa sulcant vada salsa carina.
 Iamque propinquabant scopulo metamque tenebant,
 Cum princeps medioque Gyas in gurgite victor 160
 Rectorem navis conpellat voce Menoeten:
 Quo tantum mihi dexter abis? Iluc dirige gressum!
 Litus ama et laevas stringat, sine, palmula cautes;
 Altum alii teneant! Dixit. Sed caeca Menoetes
 Saxa timens proram pelagi detorquet ad undas. 165
 Quo diversus abis? iterum: pete saxa, Menoete,

clausi collibus his nemorosis — *colles* resultant clamore doctius quam, ut vulgo, si clamor resilit a collibus. — 151-158. *elabatur* egregie pro: praecurrit eeleriter, ut Serv., primo ante ceteros loco. — 154. *tenet*, moratur cursum vel Cloanthum: pro *tarda est*. — *aequo discrimine*: pari momento, ut linea eadem incederent, qua discerniebantur a ceteris navibus (pari intervallo. R.) *locum superare priorem*, asequi, tenere, altero superato, locum primum se. inter se, post Gyam et Cloanthum. — 159. *metam*, non ubi finirent cursum, sed circumflecterent: sup. 130, 134. — 160. *Princeps Gyas* et *victor*, h. l. qui omnes antevertat cursu. — 162. *dexter*. Cogita metam fuisse ita circumflectendam, ut eam a sinistra haberent. II. — Amittit gloriam suam

Gyas culpa Menoetas navarchi sui; qui sane Menoetes ut ad litus, ad saxa, ad laevam accederet, nullis vocibus sui principis adduci potuit itaque navem ad dextram detorsit cum magno incommodo victoriae, ad quam Gyas aspirabat. Interea Cloanthus interior radit viam sinistram inter saxa scopuli et navem Gyas, qui modo fuerat prior, et quem nunc praeterit securus aequoris, et meta superata. C. — 163. *tene* cursum propius ad scopulum, quem *litus* appellat, nec verere, ne remi a sinistra parte eum attingant. *litus ama*, servo. *Amare est cupide tenere*, amplecti, servare; ut in illo Horatii: *amatque iama limen*. — *palmula*, *ταρσας* *κόμης*, pars remi inferior, qua mare verritur. — *pelagi* sc. detorsum in altum evectus ideoque

Cum clamore Gyas revocabat, et ecce Cloanthum
 Respicit instantem tergo et propiora tenentem.
 Ille inter navemque Gyae scopulosque sonantis
 Radit iter laevum interior, subitoque priorem 470
 Praeterit et metis tenet aequora tuta relictis.
 Tum vero exarsit iuveni dolor ossibus ingens,
 Nec lacrimis caruere genae, segnemque Menoeten
 Oblitus decorisque sui sociumque salutis
 In mare praecipitem puppi deturbat ab alta; 475
 Ipse gubernaclo rector subit, ipse inagister;
 Hortaturque viros clavumque ad litora torquet.
 At gravis, ut fundo vix tandem redditus imo est
 Iam senior madidaque fluens in veste, Menoetes
 Summa petit scopuli siccaque in rupe resedit. 480
 Illum et labentem Teucris et risere natantem
 Et salsos rident revomentem pectore fluctus.

diversus, in diversam partem, cum deberet laevam versus scopulum la-
 nere. — 470. *radit iter* (radit mare
 remis, ul 217, ubi vid. nnt. et sibi)
laevum, a laeva parte, *interior*, ver-
 sus scopulum, ita ut Chimaera, qua
 Gyas vehebatur, esset exterior, ver-
 sus patentiora loca maris. Petita
 omnia s. circo et cursu circensi. *prin-*
tem Gysm, qui modo prior fuerat,
 at *metis relictis*, meta superata, quam
 circumvectus erat, *tenet aequora*,
 mare liberum, quo iam cursum a
 meta versus litus repelere possit. In
 tota hae increpatione ante oculos Me-
 nelai obiurgatio ap. Hom. I. e. II. ψ,
 420 sqq., quem totum locum cum
 navali hoc certamine comparant lite-
 rarum studiosi. — 472-482. cf. II. ψ,
 385 sqq. *decoris sui*. Serv. *inhone-*
stum enim est irasci, duos praesertim;
et salutis sociorum, sc. crepto guber-
 naculo navis. *ad litora*, ad scopulum,

qui pro meta erat. — 478. *gravis* Me-
 noetes, gravalus ipsoque tardus ad
 natandum, partim senio, partim
 aque, quam vestis imbiberat. (*fluens*
in veste antiquae pro fluens veste, et
 hoc pro: veste fluente aqua, vel aqua
 fluente e veste), difficulter emergit,
vix tandem redditus est. — 482. *salsos*
revomentem fluctus verbis Homericis
 Odys. ε, 322. 323. Sed versus hic
 482 ignavus, vix dignus poetis. (Nulle
 eiciendi versus causa subest, nisi
 forte versus quoque 331 sq. elios-
 que similes obelo dispungere velis.
 At tales versus nec Virgilio nec Tuc-
 cae displicuerunt. Obelum itaque
 delevi buie versui epictum. R.) —
 483. Cecidit Gyas a gloria, hanc illi
 Cloanthus eripuit: itaque iam secun-
 dus est, qui primus fuerat: sed ad
 hunc secundum gradum, qui misero
 fuerat reliquus, Sergestus quoque et
 Mnestheus aspirant. Ibat ante Mne-

Hic lacta extremis spes est adcensa duobus,
 Sergesto Mnestheique, Gyan superare morantem.
 Sergestus capit ante locum scopuloque propinquat,
 Nec tota tamen ille prior praeecunte carina; 486
 Parte prior; partim rostro premit aemula Pristis.
 At media socios incedens nave per ipsos
 Hortatur Mnestheus: nunc, nunc insurgite remis,
 Hectorei socii, Troiae quos sorte suprema 490
 Delegi comites; nunc illas promite vires;
 Nunc animos, quibus in Gaetulis Syrtibus usi
 Ionioque mari Maleaeque sequacibus undis.
 Non iam prima peto Mnestheus neque vincere certo;
 Quamquam o!... sed superent, quibus hoc, Neptune, de-
 (clisti; 495

stheum Sergestus, propinquior scopulo, in quo erat meta; sed ita tamen, ut non toto navigio superaret, sed esset prior parte tantum quadam; nam Pristis Mnesthei, si non toto corpore, saltem rostro partem Centauri aequabat, qua vehebatur Sergestus. Ita toto conatu pro laude certabatur inter Centaurum, et Pristin, hoc est, inter Sergestum et Mnestheum. C. — 483-487. *extremis duobus*, v. sup. 454 sqq. Sergestus Centauro, nave magna, Mnestheus veloci Pristi invehctus. — Sergesti Centaurum pulo propius ad scopulum interiore ideoque breviori spatio (quod in re circensi sinistrum erat, unde h. l. ad navale certamen tr ductum; vid. v. 446.) succedere, Pristin autem Mnesthei exteriore versus dextram decurrere. Cum tamen Pristis remigio valeret, Centaurum illa est assecuta, ita ut anteriore navis parte Centaurum aequaret, vs. 487, et tantum non aequo cuius illo cursu ferretur, inde etiam cursu Centaurum antevertere Sergestus in animum induxit. — 488-497.

Factam orationem pulcherrimam ad Homeri imitationem, ubi Antilochus equos suos increpat, Iliad. ψ, 402 sqq., omnes observarunt interpp. — *insurgite remis* ut III, 560. conf. Apollon. II, 588 sqq. — *socii navales*, qui iisdem heroicis temporibus remiges sunt et milites, *Hectorei simpl.* Troiani. — *sorte suprema Troiae*, excidio; haud dubie. — 494. *nunc illas*: similis adhortatio Patrocli ad Aiaces facta II. π, 556 sqq. — *Syrtibus*, v. sup. I, 414. Gaetulis sup. V, 62. *Ionio in mari*, cum ex Creta solvissent sup. III, 492 sqq. 214 sq. tum etiam *Maleae* in extrema Laconica promontorium, etsi paullo latiore flectu, circumvecti sunt. *sequacibus undis*, dum fluctus fluctum urget, quoniam in hac plaga paullo tumidius mare est: Κόμαρα τα τροφίοντα, πύματα, ἵνα ὀρῶσαι, ut Od. γ, 290. Alioqui, alia in locis, esset ista bona rei imagin, si fluctus carina et remis impulsus, sulco facto, iterum cunctitate coëant et in puppim irruunt. II. 495. *Quamquam* o. Tamen

Extremos pudeat rediisse: hoc vincite, cives,
 Et prohibete nefas. Olli certamine summo
 Procumbunt: vastis tremit ictibus aerea puppis
 Subtrahiturque solum; tum creber anhelitus artus
 Aridaque ora quatit; sudor fluit undique rivis. 200
 Adtulit ipse viris optatum casus honorem.
 Namque, furens animi dum proram ad saxa suburguet
 Interior, spatioque subit Sergestus iniquo,
 Infelix saxis in procurrentibus haesit.
 Concussae cautes et acuto in murice remi 205
 Obnixa crepuere inlisaque prora pependit.
 Consurgunt nautae et magno clamore morantur;
 Ferratasque trudes et acuta cuspide contos
 Expediunt fractosque legunt in gurgite remos,
 At laetus Mnestheus successuque acrior ipso 210
 Agmine remorum celeri ventisque vocatis
 Prona petit maria, et pelago decurrit aperto.
 Qualis spelunca subito connota columba,

utnam vincere possem! duplex affectus: primum optat victoriam; deinde votum corrigit, maris Deum veneratus. *L.* — 196. *rediisse*, orate pro ease, et *nefas*, magna cum vi, pro opprobrio, ut Serv. notavit — 198-200. conf. *Il. ψ*, 417 sq. *Procumbunt*, quod alias *incumbunt*. *solum* h. l. mare. *Subtrahitur* sulco facto. vide vs. 442. 443. — 199. 200. verba ex *Il. π*, 409. 410, sed ornatius. *ora* int. fauces *H.* — 204. Mnesthei fortunam iuvat infelix successus Sergesti: ibat iste interior, id est, brevior spatio, quam Mnestheus, ad metam. Prae furore autem animi, atque ardore victoriae, forsitan haesit in scopulis, qui erant ad metam; illi enim in mare excurrebant, unde poetae dicuntur *saxa procurrentia*. *C.* — 204-

209. multum *ἐναγυίας* in h. l. honorem, victoriam, ut antevererent centaurum. *interior*, v. ad v. 487, spatio iniquo, angusto. conf. Stat. Theb. VI, 440 sq. *murice*, Servius: *saxi acumen eminens per tranquillitatem* (hoc ex v. 427) *inlisa pependit* pro vulgari: *illisa est*: sed suavius, quod suspensa et sublimis mutavit, libravit sese. cf. inf. X, 303, 304. Sumit ab Virgilio haec eadem Silius XVII, 284 sqq. — 207-212. *morantur*, haerent: quippe dum navem retro agunt; *trudes*, sudes, peticas. — 211. *agmine remorum*, orate, totis remis. — 214. *ventis vocatis*, expansis velis; v. supra III, 253, *prona maria*, in quibus cursus pronus ac celer sine impedimento fit; idem *apertum pelagus*. — 213-217. *κἀδὴν πέρτερον Χερσίων*, *Il. φ*,

Cui domus et dulces latebroso in pumice nidi,
 Fertur in arva volans plausumque exterrita pennis 215
 Dat tecto ingentem, mox aëre lapsa quieto
 Radit iter liquidum celeris neque commovet alas:
 Sic Mnestheus, sic ipsa fuga secat ultima Pristis
 Aequora, sic illam fert inpetus ipse volantem.
 Et primum in scopulo luctantem deserit alto 220
 Sergestum brevibusque vadis frustraue vocantem
 Auxilia et fractis discentem currere remis.
 Inde Gyan ipsamque ingenti mole Chimaeram
 Consequitur; cedit, quoniam spoliata magistro est.
 Solus iamque ipso superest in fine Cloanthus, 225
 Quem petit et summis adnexus viribus urguet.
 Tum vero ingeminat clamor, cunctique sequentem
 Instigant studiis, resonatque fragoribus aethier.
 Hi proprium decus et parium indignantur honorem,

494. 495 expressisse putatur; at quanto ornatus! *domus et dulces nidi*,.... et *tectum* — *terrata tecto dat pennis plausum ingentem*, cum inde volatu abire parat. Bene Pompon. Sub.: «cum incipit volare columba, dat ingentem strepitum; inde ita quieti volat, ut non videatur movere alas. *iter liquidum*, quippe per aërem, *radit*, *ψαύω* et *ψαίω*, v. e. apud Aeschyl. Prom. v. 394. cf. Valken. ad Eurip. Phoen. p. 471. Sic *verrero* aequor. *Vulgarius secare*, nisi quod alterum illud eam vim habet, ut quasi aëria aliqua superficie leviter tantum peraltricta incessum denotet. *Columbarum motu placido et leni, suspensio gradu et levi iocessu*, Homerus deorum incessum declarari posse putavit Iliad. ε, 773. At hic aequabilem et liberum et tranquillum navis cursum per apertum mare egregie praesentat. — 218-228. *ultima aequo-*

ra circa metam. *brevibus vadis*, propius ad scopulum, ut I, 414, 412. *brevia et Syrtis*. Mox discentem est experientem, conantem. — 224. *cedit*, h. e. praeteriri se sinit, Gyaë Chimaera. — *in fine*, totius cursus int. sub reditum ad litus. conf. inf. vs. 327. 328. — Tum 227 *sequentem* Mnesthem, qui insequitur Cloanthum, urget et instat. — 228. *studiis*, h. l. proprie, ut in consensu ludorum circensium de favore sectantium. cf. H. ψ, v. 448 sqq. et 767. Silius XVI, 319-332. *fragoribus* h. l. pro elamore et plausu. — 229-234. *Hi*, Cloanthi. et socii aegre ferunt, etc. *proprium decus* h. l., ut alias, pro paria iam et parata victoria. *indignantur, ni teneant*, doctior forma pro: se non tenere, sibi eripi. Sic ei, si pñ. (*Hi* et *hos* de spectatoribus intelligere malim: alii partum iam victoriam irascuntur, nisi vel vitae iactura accipiat Mnestheus; alii

Ni teneant; vitamque volunt pro laude pacisci. 230
 Hos successus alit; possunt, quia posse videntur.
 Et fors aequatis cepissent praemia rostris,
 Ni palmas ponto tendens utrasque Cloanthus
 Fudissetque preces divosque in vota vocasset:
 Di, quibus imperium est pelagi, quorum aequora curro,
 Vobis laetus ego hoc candentem in litore taurum 236
 Constituam ante aras, voti reus, extaque salsos
 Porriciam in fluctus et vina liquentia fundam.
 Dixit, eumque imis sub fluctibus audiit omnis
 Nereidum Phorcique chorus; Panopeaque virgo 240
 Et pater, ipse manu magna Portunus euntem

credunt eum victorem fore, quia vincere posse videntur. *R.*) *pacisci* ex-
 quisite pro: reddere, impendere; ex
 vulgariore formula; redimere famam
 sempiternam morte. Sic *emere* inf.
 IX, 206. Imitatus Stat. I Theb. 349:
hoc arum cupiat pro luce pacisci. —
 234. *Hos*, Mnest. contra, et qui cum
 illo, ex successu, quo Sergestum vi-
 cerant, sperabant quoque fore, ut
 Cloanthum fortasse aut superarent,
 aut certe aequarent: sententiam nota
 dignam Marone, *possunt, quia posse*
videntur: ita certe saepissime fit in
 conatibus. *C* — *possunt, quia posse*
videntur: ad fiduciam certantium re-
 ferre malim: efficiunt id, quod fa-
 cere student; seu in eo sunt, ut id
 efficiant, quoniam sibi videntur id
 efficere posse. Multa arguantur in-
 terpp. — 232-243. Lineas ap. Hom.
 ductas vide l. r. Iliad. 9, 769 sq., ubi
 Ulysses in cursu certamine similiter
 vota facit. *palmas utrasque* antiquae,
 inquit Serv., quem vide, pro *palmas*
utramque. — *divos in vota vocare* vi-
 aae et sensu idem esse debet ac *deos*
votis vocare, h. e. invocare: quod
 aliquoties apud Virgilium et eius ini-

talione apud Silium et Senecam Tra-
 gicum occurrit; sed dictum exqui-
 site, ut in partem praedamque vocare
 III, 222 et apud Ovid. Fast. V, 527,
invatus vobis in verba vocatis. Nam
votis est idem ac vocare ad vota, ad
 ea, quae voverunt. — 237. *voti reus*,
 uti Ecl. V, 80, *damnari votis*, quo-
 niam vota deberi, solvi, dicuntur,
porricere (potro iacere, prolicere. *R.*)
 voc. sacrorum proprium. v. Macro-
 b. Sat. III, 2. — *liquentia* ornat, ut sae-
 pe *liquidum* in *aqua*, *humor*, *font.* —
 240. *Phorcum* (Φόρκος et Φόρυς)
 Ponti et Terrae f. (v. Hesiod. Theog.
 237. Apollod. I, 2, 6). Nerei fratrem,
 posuisse videtur poeta, cum omnino
 deus marinus esset nominandus, cui
 subesset deorum marinorum ac Tri-
 tonum chorus et agmen. cf. inf. 823.
 824. *Numen aquae secundum* Phorcy-
 nem vocat Lucan. IX, 646. — *Pano-
 pen* vel *Peuopeam* (cf. I, Georg. 437),
 unam ex Nereidibus (Hesiod. Theog.
 250), sigillatim posuit, forsitan tam-
 quam ex praecipuis unam, ut sup. I,
 144. *Cymothoën* — *Portunum* bene
 memorat, tamquam poeta Romanus,
 qui Graecis est Palaemon, olim Meli-

Impulit. Illa noto citius volucrique sagitta
 Ad terram fugit et portu se condidit alto.
 Tum satus Anchisa, cunctis ex more vocatis,
 Victorem magna praeconis voce Cloanthum 245
 Declarat viridique advelat tempora lauro;
 Muneraque in navis ternos optare iuencos
 Vinaque et argenti magnum dat ferre talentum.
 Iphis praecipuos ductoribus addit honores:
 Victori chlamydem auratam, quam plurima circum 250
 Purpura Maeandro duplici Meliboea cucurrit,

certa. Vidimus iam *Inoum Melicer-*
tam Ge. I, 437. v. Hygin. f. 2. Ovid.
 Fast. VI, 547. Cum elave eum fuisse
 exhibitum legitur apud Pestum in
claudere, et in glossa Serv. ad Ge. I,
 437: dubito tamen, si *clavus* potius
 in eius manu fuerit. Cum h. l. *Por-*
tunus pater dictus sit, Palaemon au-
 tem puer deus factus narretur, Ne-
 ptunum hoc nomine designari puta-
 vit Grot. ad Martian. Capellam lib.
 I, p. 2, et Cerda ad h. l. *Pater* tamen
 commune deorum nomen, etiam qui
 juvenili aetate exhiberi solent, ut
Raechus pater. — *Impulit* navem: ut
 sup. lib. I, 144, 145, ubi in tempe-
 state naves Trojanorum levabant Cy-
 mothoë et Triton. Est autem Portu-
 nus inter deos *συνερασ* nautarum. v.
 Orph. H. 74, 76 sq. *manu magna*,
 significanter in numine: et memora-
 bilis effectus: illa noto citius. Tandem
 portu se condidit alto, ornate pro:
 intravit.

244-248. *ex more*, certe ludorum
 gymnicorum. *advelat*, ut exquisitior
 esset ratio pro *velat*, *ἐκκαλύπτει*.
 — *dat optare* ut elegant se dividant
 inter naves. cf. sup. I, 425. III, 109:
magnum talentum, non comparative,
 quoniam maius et minus talentum

fuit; nam hoc et serius et subtilius
 quam pro poeta: sed per se, quod
 multas minas intra se continet; ut
magnum annus, mensis etc. H. — 247.
 Praeter munera, quibus affecit ipsos
 victores, navibus assignavit iuencos
 ternos, vina, argenti talentum: ita-
 que voluit, ut remiges quoque et na-
 varchi, qui una inusdaverant, parti-
 cipes essent laetitiae. Ista remigibus
 et navarchis, victoribus vero *ἑξαιρέ-*
τως donat καὶ κατ' ἑξοχὴν, hoc est
 enim *praecipuos honores*. — *terni iu-*
venci non sunt, terni singulis navi-
 bus, sed cuilibet unicus; et ideo ter-
 ni, quia naves tres. C. — 249-257.
Victor primis loco Cloanthus, at vs.
 258 altero loco Mneatheus, et v. 266
 tertius Gyas. Vestis auro intexta, ut
 VIII, 167; igitur figurae suae erant;
 praetexta (*πρετρόπυρος*) limbo pur-
 pureo duplici; nos *salbalam* dicere
 videmur: quem Maeandrum dicere
 potuit quidem; quandoquidem cinctu
 et amictu rugatur vestis et sinuatur
 et alia parte defluit, alia adtollitur;
 sed et ipse limbus esse potuit flexibus
 sinuatis textus eodem modo, quo in
 vasis antiquis fictilibus pictis videmus
 passim ornamenta appellata vulgo à
 la Grecque. *Maeander* enim *flexuosa*

Intextusque puer frondosa regius Ida
 Velocis iaculo cervos cursuque fatigat
 Acer, anhelanti similis, quem praepes ab Ida
 Sublimem pedibus rapuit Iovis armiger uncis; 255
 Longaevi palmas nequidquam ad sidera tendunt
 Custodes saevitque canum latratus in auras.
 At, qui deinde locum tenuit virtute secundum,
 Laevibus huic hamis consertam auroque trilicem
 Loricam, quam Demoleo detraxerat ipse 260
 Victor apud rapidum Simoënta sub Ilio alto,
 Donat habere viro, decus et tutamen in armis.

et in se remeabilis purpura in modum
Maecandri, ait Serv., fluvii, qui inter
 Cariam et Lydiam defluit, notissi-
 mus tum flexibus suis, tum poetarum
 in eo ornando arte. Vide Ovid.
 Met. VIII, 462 sqq. et al. *Meliboea*
purpura, Meliboeensis, si, quod veri-
 simile est, Virgilio ex Lucretio II,
 499 in animum venit: *Meliboeaque*
fulgens purpura Thessalio conoborum
incta colore, ab alia, quam Thessa-
 liae urbe (vid. Liv. XLIV, 43), ap-
 pellata ipsi videri vis potuit. Ad in-
 sulam tamen Meliboeam in Orontis,
 Syriae fluvii, ostilis sitam purpurae
 huius laudem referre maluit Voss. ad
 Melam II, 3, quoniam scilicet in illo
 litore muricium frequentia aliunde
 nota est. Imitatio Statii est Theb. IV,
 540-541 sq. *currit*, currit, ut II,
 320: *πῆρι δὲ χαύριτος ὄλες πρόχης*.
 Limbum autem purpureum non ad-
 autum fuisse putato, sed intextum. —
 252 sq. Textura in ipsa veste ex au-
 ro, opere Phrygio. Argumentum, in
 antiquae artis operibus obvium, non
 alienum erat ab hac textura, cum
 Ganymedes ab Aenaeae genus specta-
 ret. *armiger Iovis praepes* iungen-
 dum, suppleto, si placet, *ales*; de

aquila (ex nostro hoc adoptavit Val.
 Fl. I, 456. II, 416); aut quem *armi-*
ger Iovis rapuit praepes, h. e. velo-
 citer. — *tendunt palmas*, non miran-
 tes, sed graviter ferentes ac deorum
 fidem implorantes, ut et res postu-
 lat et Hymn. in Vener. 208, ubi co-
 piose de Trois patris luctu agitur. Nec
 tamen aquilam Homerus meminit,
 nec ibi, nec Iliad. v, 233-235, et ε,
 266, 267. *custodes* v. inf. ad 546. —
saevit latratus in auras, ornate; sic
 tutamen iam antea Varius sp. Maerob.
 VI, Sat. 2, p. 380.

258-265. Altero loco victor Mne-
 stheus. Loricam pro praemio etiam in
 ludis Achillis occurrit l. e. Iliad. ψ,
 560, ut et Iebes v. 613, quem respo-
 xit noster. *hamis consertam auroque*
trilicem v. sup. ad lib. III, 467; est
ἀλυσσίδωτος, triplici hamorum seu ea-
 tenarum se mutuo mordentium, in
 morem annulorum, serie. Demolei
 illam spoliū facit more ornandi et
 commendandi Homericō, quem in
 Homeri lectione saepissime observa-
 bis; in lorica quidem ipsa Iliad. ε,
 529 sqq. *decus et tutamen*, Homericum
 l. e. *δῆλ' αὐτῶν ἀλυσσίδωτος*, in armis,
 vel inter pugnam, vel eius armati:

Vix illam famuli Phegeus Sagarisque ferebant
 Multiplicem connixi humeris; indutus at olim
 Demoleos cursu palantis Troas agebat. 265
 Tertia dona facit geminos ex aere lebetas
 Cymbiaque argento perfecta atque aspera signis.
 Iamque adeo donati omnes opibusque superbi
 Puniceis ibant evincti tempora taeniis:
 Quum sacro e scopulo multa vix arte revolsus, 270
 Amissis remis atque ordine debilis uno,
 Inrisam sine honore ratem Sergestus agebat.
 Qualis saepe viae deprensus in aggere serpens.
 Aerea quem obliquum rota transiit aut gravis ictu
 Seminecem liquit saxo lacerumque viator, 275
 Nequidquam longos fugiens dat corpore tortus,
 Parte ferox ardensque oculis et sibila colla

αὐτοῦ ἐν ὄπλοις (ὄντος). Sed illud praestat, donat habere, δῶκεν ἄγειν l. c. II. ψ. 642. 613. *multiplicem*, quod multis annulorum nexibus pondus inagnum habebat. In verbis: *Vix olim*. . . *indutus ut olim*, color ductus ex Homero II. 4, 303, 304. *palantes agebat* est Homericeum κλάντιν ὀρνομένης. Demoleos, Δημόλειος, ipse alimnde notus non est; e Cyclicis petitus esse potuit.

266. Tertio loco Gyas praemium fert. *aspera signis* (etiam inf. IX, 263, et hinc Ovidius, Silius alique), anaglypha, ut bene Servius exponit, figuris eminentibus caelata. Eo refer Arat. Phaenomen. 276: τὰ δὲ εἰ (scil. Cygno sideri) περὶ τὰ τετραζυγία Ἀστράσι. Ita restituendus locus ex Schol.

268-272. Ornati versus 268. 269. *puniceis taeniis*, atqui v. 440 *virides coronae*? et infra 494 *viridi Mnestheus evinctus oliva*. At erant frondes punicea taenia religatae; bene

Serv. significat lemniscatas coronas, quae sunt de frondibus et discoloribus fasciis; conf. Theocr. Idyll. II, 421, 422. Plin. XXI, 3. *ordine debilis uno* proprie esset uno remorum ordine e termin sup. v. 449. 420; at h. l. ordo de latere, paullo latius; ab uno latere omnino remi detersti erant. conf. sup. ad lib. I, 404. 405. Cur Sergestum tali dedecore affecerit poeta, frustra, puto, queritur; unum saltem ex omnibus extremum esse necesse erat. — 273-279. Ornatus locus, in quo poeta profeciae videtur e Laetio III, 657. 663. Eadem comparatio a Quinto Smyrnaeo lib. IX, 374-376. *viae agger*, proprie editior viae pars, h. l. simpl. pro via. *ictu* et ad *gravis* (ut sic viator *gravis*, infestus ictu, qui gravem ictum inferit) et ad *seminecem* referri potest; sed prius puto melius. Vulgare erat, *gravi ictu*, mox iung. *saxo lacerari*. Tum dat tortus, facit, ut δίδωται pro ποσίδωται, intorquet se flexibus, et colla

Arduus adtollens; pars vulnere clauda retentat
 Nexantem nodis seque in sua membra plicantem:
 Tali remigio navis se tarda movebat; 280
 Vela facit tamen et velis subit ostia plenis.
 Sergestum Aeneas promisso munere donat
 Servatam ob navem laetus sociosque reductos.
 Olli serva datur operum haud ignara Minervae,
 Cressa genus, Pholoë, geminique sub ubere nati. 285
 Hoc pius Aeneas misso certamine tendit
 Gramineum in campum, quem collibus undique curvis
 Cingebant silvae; mediaque in valle theatri
 Circus erat, quo se multis cum millibus heros
 Consessu medium tulit exstructoque resedit. 290
 Illic, qui forte velint rapido contendere cursu,
 Invitat pretiis animos et praemia ponit.
 Undique conveniunt Teucri mixtique Sicani,

ardus attollens, αὐγὴς ἀνταγίων Cal-
 limachus in fragm. CCCCXXXVIII
 egregie a Ruhnkenio restituito. — *pars*
vulnere clauda, pars vulnerata, ob-
 trita ac fracta, moratur ac relinet, ne
 possit procedere, serpentem, *nexan-*
tem nodis, nectentem se in nodos et
 replicantem se in orbes. — 280. Hunc
 in modum navis tarda erat remigio.
 — 280-285. Quod Sergesto, etsi in-
 feriori, munus dat, et quod servam
 dat, ab Homero habet l. c. II. ψ, 536.
 537. 538 et 261. 263. Quod autem
 Pholoën Cretensem nominat, hoc ut
 poeta facit, a quo nihil facile indefi-
 nite ponendum. *ostia* h. l. portus. cf.
 I. 400: *promisso*, vulgare fuisse *spe-*
rato. *operum haud ignara Minervae*.
 saepe apud Homer. ἔργα ἱδύλαι, et
 ἔργα Λόφου, de lanificio et textu-
 ra, ut notum.

286-294. Totum hoc, quod sequi-
 tur, cursus certamen ex Homero ad-

umbratum l. c. Iliad. ψ, 740 sqq.;
 sed traducti in illud alii ex reliquis
 agonibus. Locum spectaculi tantum
 non descripsit ex nostro Statius VI
 Theb. 255 sq. — *misso certamine*,
 proprie certantibus dimissis, cf. iuf.
 545, ut ἀγῶνα supra dictum est esse
 et certantes et spectantes et locum et
 certamen. *silvae* in collibus — qui
 iidem *theatrum* — unde infra v. 340
cavea. — 287. *quem collibus* etc. locus
 erat herbosus gramine, cinctus sylvis,
 ad speciem circi. C. — 289. *Circus* h.
 l. pro stadio. *se tulit et consessu*
exstructo resedit. conf. sup. v. 44, nisi
 doctius est *exstructo* absolute dictum
 accipere; ut sit *exstructum* pro ex-
 structione, loco exstructo, suggestu in
 medio circo. *prelia* explicantur per
praemia, res, quae pretio habentur,
 numerantur pro mercede et pro prae-
 miis apponi solent. *animos* ornatus
 quam: eos; eorum animos (audaciae

Nisus et Euryalus primi:

Euryalus forma insignis viridique iuventa, 295

Nisus amore pio pueri; quos deinde secutus

Regius egregia Priami de stirpe Diores;

Hunc Salius simul et Patron, quorum alter Acarnan,

Alter ab Arcadio Tegeæ sanguine gentis;

Tum dno Trinacrii iuvenes, Helymus Panopesque, 300

Adsueti silvis, comites senioris Acestae;

Multi praeterea, quos fama obscura recondit.

Aeneas quibus in mediis sic deinde locutus:

Adcipite haec animis lætasque advertite mentis.

Nemo ex hoc numero mihi non donatus abibit. 305

Gnossia bina dabo levato lucida ferro

Spicula caelataque argento ferre bipennem.

Omnibus hic crit unus honos. Tres praemia primi

Adcipient flavaque caput nectentur oliva.

Primus equum phaleris insignem victor habeto; 310

Alter Amazoniam pharetram plenamque sagittis

Threiciis, lato quam circumplectitur auro

Balteus et tereti subuectit fibula gemma.

Tertius Argolica hac galea contentus abito.

et fortitudinis notione adiecta. R.) — 296. In *pueri* arguantur Servius et alii. *amore pio pueri* exponunt: casto, non infami. Mihi simpliciter omnis amor et amicitia pietatem, h. e. caritatem et fidem, continere videtur; et puer spectat ad teneram aetatem. *Tegeaeae*, Τεγῆαι, Τεγῆαιος; ut Ge. I, 48, *Adria*, Τεγεαὶ, *favens*. — Mox 300: ὁ Πανόπης, ut Ἀγχισίας, Ἀντίστας. — 302-307. Ex Ennio comparat Macrobius VI, 4: *Muliei alicui darentur, paupertas quorum obscurat Nomina*. — 303. Vulgare: in quorum medio. — 305. ἀγέλαστος Homericum. Mox *Gnossia* (sup. III, 445.

404) *spicula* v. sup. Fel. X, 59. Callim. in Apoll. 33. *levato*, laevigato. Et *bipennem* argenteo manubrio insignis caelata, ornamentis exculptis, ornato. Mox *unus* hic idem, et communis inter omnes, honos seu praemium.

310-314. *Amazonia* et *Threiciae*, epitheta ornantia, et praestantissimo genere, ut mos poetis. Sed *Argolica galea*, peculiare genus. cf. sup. II, 389 sq. 612. Ex pharetra aptus balteus latus auratus (*balteus lato auro*), ad cuius oram fibula gemmata. (*et fibula, tereti gemma, subnectit balteum*: conf. sup. ad IV, 439). Omnia ornata

Haec ubi dicta, locum capiunt signoque repente 315
 Conripiunt spatia audito limenque relinquunt,
 Effusi nimbo similes, simul ultima signant.
 Primus abit longaque ante omnia corpora Nisus
 Emicat et ventis et fulminis ocior alis.
 Proximus huic, longo sed proximus intervallo, 320
 Insequitur Salius; spatio post deinde relicto
 Tertius Euryalus:
 Euryalumque Helymus sequitur, quo deinde sub ipso
 Ecce volat calcemque terit iam calce Diores
 Incumbens humero; spatia et si plura supersint, 325
 Transeat elabsus prior ambiguumve relinquat.
 Iamque fere spatio extremo fessique sub ipsam
 Finem adventabaut, laevi cum sanguine Nisus

ut et v. 315. 316. 317. *haec ubi...* sequant sunt pro: Curritur, cf. Iliad. ψ , 753 sqq. — 316. *limen*, $\lambda\acute{\omicron}\sigma\sigma\alpha\nu$, ut ibid. v. 758. Odyss. Ω , 421. *simul ultima signant*, notant, oculis animoque designant metam. Subnatum forsitan poetæ ex illo: $\sigma\kappa\eta\nu\nu\varsigma\ \delta\epsilon\ \tau\acute{\iota}\rho\alpha\mu\alpha\tau'\ \text{A}\chi\iota\lambda\lambda\epsilon\upsilon\varsigma\ \tau\alpha\lambda\acute{\iota}\sigma\theta\epsilon\nu$. fulminis alae poetica ratione; sed et in artis operibus fulmen alatum frequenter occurrit, imprimis in numis. — 323 sq. Expressa ex II ψ , 764. 765, ne dubita. Dioreis ita cursu aequal Helymum, ut uno tantum ille passu praevertat. Itaque Dioreis sic instat, ut imminet eius humeris et vestigia premat, altero pede anterinre occupans eius pedem citiorinrem. Ita ad verbum calcem calce praeuit. Etsi nec hoc necesse. Ex enim dictum exquisitius pro *pedem pede*. — 325. 326. et, si plus spatii superesset nec curriculi metae iamiam adpropinquarent, aut Helymum Dioreis cursu praevertisset aut saltem acquasset.

Hoc est *ambiguum relinquat eum*, h. e. ambigentem de cursu palma, vel de quo ambigerent alii. — 327 sqq. Ad Homeri ductum l. c. 773. sqq. et 519 sqq. An dignitas epici carminis versus maxime 333 et 357. 358. satis consultum sit, quaesitum est a viris doctis. Saltem hoc tenendum, non ex nostro (imprimis Gallo francorum saepe corrupto. R.) decori sensu diudicandam rem esse; quale autem Augustei saeculi de tali re iudicium fuerit, ignoramus. (nisi forte propterea, quod Virgilio, Augusto et Tuae Variisque haec non displicuerint, dicendum sit, tales versus sacculo isti probatos esse, ideoque disputationem illam de dignitate epica h. l. perperam institui. R.) Manifesta ad cuiusque senum suavitatis est in Euryali repentino consilio ex generoso amicitiae affectu profecto v. 334 sqq. *spatio extremo*, extrema stadii parte; non enim plura, quod ap. Homerum sit, spatia confecisse vi-

Labitur infelix; caesis ut forte iuencis
 Fusus humum viridisque super madefecerat herbas.
 Hic iuvenis iam victor ovans vestigia presso 331
 Haud tenuit titubata solo; sed pronus in ipso
 Concidit immundoque fimo sacroque cruore.
 Non tamen Euryali, non ille oblitus amorum;
 Nam sese obposuit Salio per lubrica surgens; 315
 Ille autem spissa iacuit revolutus arena.
 Emicat Euryalus, et munere victor amici
 Prima tenet plausuque volat fremituque secundo.
 Post Helymus subit, et nunc tertia palma Diores.
 Hic totum caveae consessum ingentis et ora 310
 Prima patrum magnis Salius clamoribus inplet,
 Ereptumque dolo reddi sibi poscit honorem.
 Tutatur favor Euryalum, lacrimaeque decorae

dentur. *Finem* exquisitius pro meta dixit. *laevi sanguine* per solo laevi propter sanguinem. — 330. sanguis superfluous vel effusus madefecerat humum herbosam. — *vestigia titubata*, audacius, ut a poeta, pro pedibus titubantibus. *H.* — 330. presso solo vestigia coeperunt titubare, donec eodem concidit in fimo hominum, et cruore sacrificii. *C.* — 334. *amores* nihil aliud sunt, quam poetica ratione vulgare: amor sing. numero, amicitia, et nunc pro amico; quippe humi iacens ita se currenti Salio opposuit, ut ille in eum impingeret pede et premeret. — 337. *Emicat*, ante alios emicat, ut prius Nisus.

338. *Prima tenet*, τὰ πρῶτα, victoriam obtinet primo loco. — 339. *tertia palma*, tertio loco victor, ratione poetica, quam ipsa illa exempla illustrent, quae Burmannus laudat ad h. l. cf. Ge. I, 59. *Palma*, ut

victoria, et saepe alia abstracta, pro victore. — 340-347. Simile iurgium ap. Homer. *Iliad.* ψ, 543 sqq. *ora prima patrum*, et primo loco, ante alios, priores ordines, quibus seniores et honoratiores sedebant. *caveam* voce a theatro ducta dixit locum *Σταγισιδῆν* in valle inter colles. *Lacrimaeque decorae* 343 pueri supplicantis, na sibi victoriae honos eriperetur, *veniens* simpl. pro quae est. Nam *venire* plenius voc. poetis pro *esse*; ut iam Heiosius notavit ad Ovid. V Fast. 648 et al. loc. Sic *ἔρχομαι*, *idest*. Veteres Grammatici *veniens* h. l. *proveniens*, nascens, interpretabantur, ut I. Georg. 54: *Hic segetes, illuc veniant felicius mœe*. (sic Servius quoque: *crecens*, laudato hoc versu: *Hic segetes etc. R.* — 343. pro Euryalo est favor omnium, quem ille et lacrymis, et virtute conciliabat: quae saepe virtus co gratior efficiebatque ad movendos animos, quo ado-

Grator et pulcro veniens in corpore virtus.
 Adiuvat et magna proclamat voce Diore, 345
 Qui subiit palmae frustra que ad praemia venit
 Ultima, si primi Salio redduntur honores.
 Tum pater Aeneas, Vestra, inquit, munera vobis
 Certa inanent, pueri, et palmam movet ordine nemo:
 Me liceat casus miserari insontis amici. 350
 Sic fatus tergum Gaetuli inmane leonis
 Dat Salio villis onerosum atque unguibus aureis.
 Illic Nisus, Si tanta, inquit, sunt praemia victis,
 Et te laborem miseret: quae munera Niso
 Digna dabis? primam merui qui laude coronam, 355
 Ni me, quae et Salium, fortuna inimica tulisset.
 Et simul his dictis faciem ostentabat et udo
 Turpia membra fimo. Risit pater optimus olli
 Et clipeum efferri iussit, Didymaonis artes,

lescens formosior. C. — 345. *Adiuvat* Euryalum eiusque causam et clamat Diore, qui in victoriae tertium locum successerat et, si Salius primo vel secundo loco renuntiatus foret victor, iterum ea escidisset. — 348-364. Delectat mite Aeneae ingenium, vel Euryali respectu. Praeiverat tamen et hic Homerus II. ψ, 558 sq. — 349. ad verba cf. sup. I, 257-258. *palmam*, debitum cuique ordine suo praemium. Observa etiam copiam dictionis: *munera, praemia, palma, corona, honores, dona, promissa*. II. — 350. Vt tamen erat pius, noluit Salium indonatum relinquere: ratio, quia et amicus, et insons: non enim fas fuit carere illud honore, Nisi fraude: itaque iubet afferri *tergum leonis*, id est, indumentum iuxta thoracis militaris factum ex leonis pelle, iuxta morem quo viri fortes donis talibus ornabantur. Est vero

duplex commentatio, naturalis et artificata; nam villis leonis additi ab arte unguis aurei. C. — 356. *Ni me ... fortuna tulisset*, me a primo praemio abstulisset, abduxisset, exquisitius quam vulgare: ni fortuna mihi eripisset praemium pro laude, h. e. virtute in cursu. — De vs. 357 v. ad v. 327. cf. II. ψ, 554. 781. — 359. clipeus ab artifice, qui fecit, commendatur (sic saepe, ut Ecl. III, 37), et a loco, quo fuerat suspensus, in Neptuni templo pro donario e manubiis; tum quod e templo Graecorum erat ablatus Servius: *Dona, a Danais*; et intelligimus hoc ad Aeneam transire per Helenum (sup. III, 465 sqq.). Nil refert, sed et Aeneas ex templo aliquo Graecorum inter praedam auferre potuit, ut color sit similis ac lib. III, 286-288. II. — *artes*, indicat laudem non vulgarem, quasi in eo efformando

Neptuni sacro Danaïs de poste refixum. 360
Hoc iuvenem egregium praestanti munere donat.

Post, ubi confecti cursus, et dona peregit:
Nunc, si cui virtus animusque in pectore praesens,
Adsit et evinctis adtollat brachia palmis.
Sic ait et geminum pugnae proponit honorem: 365
Victori velatum auro vittisque iuencum;
Ensem atque insignem galeam, solatia victo.
Nec mora; continuo vastis cum viribus effert
Ora Dares magnoque virum se murmure tollit;
Solutus qui Paridem solitus contendere contra; 370
Idemque ad tumultum, quo maxumus occubat Hector,

omnes artes consumpserit et paene exhausserit Didymaon. C.

362—484. Etiam apud Homerum *πυγμαχία* fit. II. ψ, 651—699. Certavit cum eo Virgilius fere in singulis, ut comparatio docet, modo varietate, modo ornatu. Placuisse autem sibi videtur poëta in hoc loco, etiam al. Apollonio lib. II, pr. et Theocr. Idyll. XXII, tractato. Virgilium unice sequitur Statius Theb. VI, 249 sqq. *animus praesens* proprie in discrimine, qui sine perturbatione, quomodo periculo occurrat aut hostem sustinet, videt; tum omnino fortis. — 364. adsit is et pugnet; at quam ornate! *evinctis palmis*, eestu, *adtol- lat*, ut *ἀνίστα* voc. propr. hae in re. *pugnae honorem*, *γλῆρα*. v. ad v. 349. *velatum auro vittisque ornatum* (cf. sup. ad v. 72), vitta lamellis aureis distincta; cf. Serv. et inf. IX, 627. — 368—377. Homer. I. e. 664 sq. — 369. Effert se secundo adstantium rumore. C. — 370. Paris, vulgo pro imbelli, ignavo et mulieroso homine haberi solitus, nec apud Homerum omni virtute caret, ut Iliad. 7 in certami-

ne eum Menelao, v, 765 sqq. λ, 580 et al.; a poëtis tamen post Homerum multo maiore virtute insignitus. In proeliis enim post Hectoria fata factis frequens eius est mentio. Certaminibus autem inclitus factus est vel ex eo, quod, inter pastores nutritus cum esset, certamine a Priamo instituto, agnitus est, dum *omnino vicit* (*κατὰ πάντα ἄνδρα*), ut est apud Hyginum fab. 91 et fab. 273. p. 322. Evenerat hoc in ludis funebribus, quos ei pater pronuntiaverat. Cum itaque in omni certaminibus genere vicisset, etiam pugilatu excellere potuit in praetis deperditis. — 374. Ludi funebres, in Hectoris honorem habiti, num ab illis poëtis memorati fuerint, an Virgiliū ingenio debeantur, non habeo dicere. Probabile tamen sit, e Cyclicis poëtis et hos petitos esse; et legitur in personato Darete 25: *Priamus Hectorem suo more ante portam sepelivit: cui ludos funebres fecit. At Buten suavit* ab Amyce et Behryem gente deduxit, qui Pollucem provocaverat, cum is cum Argonautis ad Bithyniae litus

Victorem Buten inmani corpore, qui se
 Bebrycia veniens Amyci de gente ferebat,
 Perculit et fulva moribundum extendit arena.
 Talis prima Dares caput altum in proelia tollit, 375
 Ostenditque humeros latos alternaque iactat
 Brachia protendens et verberat ictibus auras.
 Quacritur huic alius; nec quisquam ex agmine tanto
 Audet adire virum manibusque inducere cestus.
 Ergo alacris cunctosque putans excedere palma 380
 Aencae stetit ante pedes, nec plura moratus
 Tum laeva taurum cornu tenet atque ita fatur:
 Nate dea, si nemo audet se credere pugnac,
 Quae finis standi? Quo me decet usque teneri?
 Ducere dona iube. Cuncti simul ore fremebant 385
 Dardanidae reddique viro promissa iubebant.
 Hic gravis Entellum dictis castigat Acestes,
 Proximus ut viridante toro consederat herbae:
 Entelle, heroum quondam fortissime frustra,
 Tautaue tam patiens nullo certamine tolli 390

accessisset, vld. Apollon. l. c. —
 373. Butes ex Bebrycia, quae erat
 gens Amyci, id est sub regno Amy-
 ci, venerat Troium. *ferebat se*, in-
 celebat, veniebat. Apud Homer. l. c.
 Il. ψ, 679. 680. Euryali virtus simili
 modo commendatur, atque hic Da-
 reus. — 375-377. stolidus ferox homo
 egregie ante oculos constitutus; cf.
 Apollon. l. c. 45 sqq.; ut nec minus
 in oratione, quae sequitur; in qua
 cum Homero contendit, l. c. 866
 sqq. 380. *palma*, pugna, pugilatu,
 quo superior omnibus est, cum nemo
 ad congressum prodisset. — 384.
 Quo fine hic stamus, tempusque te-
 rrimus? quid me tandiu suspensum
 tenes? — 385 sqq. Primae lineae in

Homero v. 676—682; at quam egre-
 gie coloribus suis a poeta inductae!
 — 387. Acestes *graviter* castigat. Ita
 malim. Nec male tamen *gravis* ont-
 nino, quoniam senex erat: quippe
 senes aetate et auctoritate graves ha-
 bentur. Similis increpatio Pandari ab
 Aenea Il. ε, 471 sqq. Obiurgationes
 autem eiusmodi in Homero occur-
 runt plures, v. c. Minervae Od. χ,
 224. Hectoris Il. ε, 430 sq. quas
 non facile manibus dimittet poeta,
 quia vim et *ἐνδοξότητα* habet oratio.
 — 389. frustra fortissime olim inter
 heroas, sc. quandoquidem nunc iuvenis,
fortissima frustra pectora. Sic neque-
 quam sup. V, 81. 256. 270 et statim

Dona sines? Vbi nunc nobis deus ille, magister
 Nequidquam memoratus, Eryx? ubi fama per omnem
 Trinacriam et spolia illa tuis pendentia tectis?
 Ille sub haec: Non laudis amor nec gloria cessit
 Pulsa metu; sed enim gelidus tardante senecta 395
 Sanguis hebet, frigentque effetae in corpore vires.
 Si mihi, quae quondam fuerat quaque improbus iste
 Exsultat fidens, si nunc foret illa iuventus:
 Haud equidem pretio inductus pulcroque iuvenco
 Venissem; nec dona moror. Sic deinde locutus 400
 In medium geminos inmani pondere cestus
 Proiecit, quibus acer Eryx in proelia suetus
 Ferre manum duroque intendere brachia tergo.
 Obstupuere animi: tantorum ingentia septem
 Terga boum plumbo insuto ferroque rigeabant. 405

392. — 394. 392. gravissima obiurgatio: *magister Eryx*, h. e. gloria haec, quod Erycem heroem (sed maius, *deus ille*) magistrum pugilatus habuisti. — Erycis autem nomen fuit magnum pugilatu, quippe quo Herculeum adeo provocavit. v. 412 sqq. v. Diodor. IV, 83. Paus. IV, 36. p. 372. cf. post alios Burmann. ad Numism. Sicil. in Dorvill. Siculis p. 399 sq. — *nobis habere μωπτικόν* aliquid ex vita hominum notum est. *spolia*. Ausit haec Vol. Fl. IV, 181 sq. — 394 399. Talis excusatio frequens in Homero, in primis Nestoris. Vide II. n. 132 sqq. λ, 669 sq. ψ, 629 sq. et Laërtæ Odyss. ω, 375 sq.; sed ornatu et orationis vi Virgilius superior. conf. inf. lib. VIII, 560 sq. Quod autem cum verbis grandes illos, quibus olim usus erat, cestus in medium proiecit, magno posita dignum est. Venissem equidem vel nulla praemii ratione habita. Nec

dona moror, praemium non curo. — 403. *ferre manum in proelia*, exquirite pro manu conserere; et *intendere brachia tergo* pro induere ostium: qui ex corio bovino factus erat.

404 — 408. *Obstupere*. Hic ipse stupor indicat magnitudinem caestuum: confecti erant ei consulti ex septem tergoribus boum, ut septemplex posses vocare: insutum erat his caestibus ferrum, et plumbum, unde illis rigor. C. In *tantorum* haerent grammatici: Parva est observatio grammatica, quam tamen tenere non pigebit. *Tantus et talis*, ut τοῖος vel τόσος, ita ponuntur, ut causalem particulam intra se complectantur reddendaque sint per: *nam magnus, nam multus*. Ita h. l. pro: *nam septem ingentia magnorum bouum terga* (coria) *rigeabant* (ornate pro erant); conf. ad Callim. in Del. 27. Res vero ad miraculum fere aucta in his Erycis cestibus v. 404.

Ante omnis stupet ipse Dares longaeque recusat;
 Magnanimusque Anchisiades et pondus et ipsa
 Huc illuc vinclorum immensa volumina versat.
 Tum senior talis referebat pectore voces:
 Quid, si quis cestus ipsius et Herculis arma 410
 Vidisset tristemque hoc ipso in litore pugnam?
 Haec germanus Eryx quondam tuus arma gerebat.
 Sanguine cernis adhuc fractoque infecta cerebro.
 Ilis magnum Alciden contra stetit; his ego suetus,
 Dum melior vires sanguis dabat, aemula necdum 415
 Temporibus geminis canebat sparsa senectus.
 Sed, si nostra Dares haec Troïus arma recusat
 Idque pio sedet Aeneae, probat auctor Acestes,
 Aequemus pugnās. Erycis tibi terga remitto;
 Solve metus et tu Troianos exue cestus. 420
 Haec fatus, duplicem ex humeris reiecit amictum,
 Et magnos membrorum artus, magna ossa lacertosque
 Exuit atque ingens media consistit arena.
 Tum satus Anchisa cestus pater extulit aequos,

nunc 408, *vinclorum volumina* int. lora, quibus cestus circa brachium religaretur. — 406. *longaeque*, valde ut Serv. Scilicet in recusat nolio totū refugit. — 410-419. *arma* non possunt esse alia quam ipse cestus. Sic et. mox v. 424. 425. (et explicative h. l. positum est. R.) Nec Hercules aliter, quam pugilatu, cum Eryce pugnavit, vel numis testibus. — 412. *germanus Aeneae*, eadem saltem matre genitus (conf. Weßeling. Obs. I, 13), quippe Veneris ex Bula (sed alio quam is, de quo v. 372) filius. — 415. *melior .. sanguis .. aemula*, intellige, quomodo alias poetis *invicta*, *senectus* nondum *canebat sparsa temporibus*, nondum cani erant sparsi per tempora. Ornulissimae. — 418.

sedet. sup. liber II, 660, *Si sedet hoc animo auctor Acestes*, suavis, qui primus me ad hanc pugnam excitavit. — 419. *aequemus pugnās*, pugnam, cestus. Servius per arma reddit, cedo ac renuntio cestibus Erycis. Sic et alias, v. c. inf. XI, 359, *Cedat ius proprium regi, patriaeque remittat*. — 421-423. Manifesta imitatio loci nobilissimi Odys. α, 65—74. cf. Apollon. I, 30 sqq. *lacertos exuit veste*, doctius, quam *vestem* *laceratis*. Versus 422 ex Ennianis fluxit ap. Macrob. VI, 1, *magna ossa lacertique Apparent hominī duplicem*, Homer. ὀπλῶν, duplicato panno, ut alibi docuere viri docti. (cf. Büttiger V. C. Vasengenilde III. init. R.) — In v. 424 iterum convenit cum Apol-

Et paribus palmas amborum innexuit armis. 425
 Constitit in digitos extemplo adrectus uterque
 Brachiaque ad superas interritus extulit auras.
 Abduxere retro longe capita ardua ab ictu;
 Inniscentque manus inanibus pugnamque lacesunt:
 Ille pedum melior motu fretusque iuventa, 430
 Hic membris et mole valens: sed tarda trementi
 Genua labant, vastos quatit aeger anhelitus artus.
 Multa viri nequidquam inter se volnera iactant,
 Multa cavo lateri ingeminant et pectore vastos
 Dant sonitus, erratque auris et tempora circum 435
 Crebra manus; duro crepitant sub vulnere malae.
 Stat gravis Entellus nisuque inmotus eodem
 Corpore tela modo atque oculis vigilantibus exit.
 Ille, velut celsam oppugnat qui molibus urbem
 Aut montana sedet circum castella sub armis, 440
 Nunc hos nunc illos aditus omnemque pererrat

lon. II, 51 sqq. — 426 sqq. Comparanda hic in primis loca Homeri, Apollonii et Theocriti, supra ad v. 362 memorata. Adde Val. Fl. IV, 264 sqq. et Silium XVI, 295 sqq.; sed comparare talia satis expedita res est. *adrectus in digitos*, ἐν ἀκροτάτοις ἀρσίοις; — πῶδισσι, Apollon. II, 90. 91. H. — 428. *Abduxere retro*, etc. Solent pugiles, quum dextra adversarium petant, caput ab ictu in laevam longius deflectere, ne feriantur. Vide Turneb. XIII, II. *Tandem*. — 429. *pugnam lacesunt* pro ineunt, exquisite, proprie praeludendo; vulgare est: *laccessere aliquem pugna*, *ad pugnam*. (cf. not ad X, 9. R.) — 429. *inniscent manus manibus* pro conserunt manus. *pedum motu melior*. Sunt enim haud dubie etiam pedum partes in pugilatu,

evitandis ictibus. v. Stat. Theb. VI, 794 sq. II. — 430. Praestabat Dares aetate, Entellus virtute membrorum; nisi esset tardior senectute, inde infirmior vis in genibus; crebrior in pectore anhelitus, qui tam vasta moles quatiebatur. C. — 433. *vulnura* pro vulgari *ictus*; hos v. 434 — 436 per partes enumerat. cf. Apollon. II, 82 sq. Aures pugilum fractae ac tumidae ex ictibus notae nunc sunt ex docta Winckelmanni observatione *super xatrayévas τὰ ὦτα*. — 438. 438. *gravis* aetate et mole corporis. cf. inf. 447. Nam alter contra, Dares, agilius corpore. *hla exit* pro vulgari: ictus cavet: declinat, evitat, eludit. Vocabulum in re gladiatoria proprium, ut multi monuere. inf. XI, 750, *vim viribus exit*. Stat. VI Theb. 802. — 439 42. Splendida compara-

Arte locum et variis adsultibus inritus urguet.
 Ostendit dextram insurgens Entellus et alte
 Extulit: ille ictum venientem a vertice velox
 Praevидit celerique elapsus corpore cessit. 445
 Entellus vires in ventum effudit et ultro.
 Ipse gravis graviterque ad terram pondere vasto
 Concidit: ut quondam cava concidit aut Erymantho
 Aut Ida in magna radicibus eruta pinus.
 Consurgunt studiis Teucris et Trinacria pubes; 450
 It clamor coelo, primusque adcurrit Acestes
 Aequaevumque ab humo miserans adtollet amicum.
 At non tardatus casu neque territus heros
 Acrior ad pugnam redit, ac vim suscitatur ira;
 Tum pudor incendit vires et conscia virtus; 455
 Praecipitemque Daren ardens agit aequore toto,
 Nunc dextra ingeminans ictus, nunc ille sinistra.
 Nec mora, nec requies. Quam multa grandine nimbi
 Culminibus crepitant: sic densis ictibus heros
 Creber utraque manu pulsatur versatque Dareta. 460
 Tum pater Aeneas procedere longius iras
 Et saevire animis Entellum haud passus acerbis;
 Sed finem inposuit pugnae fessumque Dareta

tio a re multo maiore, oppugnatione
 urbis vel castelli. *molibus*, machinis.
 Ad voc. *ille* deficit id, quod a com-
 paratione expectatur. Entellus stat
 immotus, ille ab omnibus partibus
 tentat et ictibus petit. *H.* — 443.
Ostendit, insurgens, alte extulit osten-
 tationem, *praevidit, elapsus, cessit*
 cautionem notant. *C.* — 443-449.
a vertice, desuper. vid. ad II Ge. 310.
elapsus cessit, elabitur; quod sup.
 exit. — *gravis graviter*, ut Homeri-
 cum: *μῆγας μὲγαλῶς*. — 448. 449.
 Comparisonem satis obviam vel apud
 Homerum II. 7, 478 sqq. ξ, 414

sqq. π, 482 sqq. et sibi ornavit
 nobilium Arcadiae et Troadis mon-
 tium nominibus: quae et ipsa rebus
 dignitatem adiiciendi ars est. — 450
 sqq. Similiter II. ψ, 694 sq. Sed reli-
 qua, quod Entellus novas vires su-
 mit, de suo Virgilius addidisse vide-
 tur, ductu fortasse Theocriti Idyll.
 XXII, 407 sqq. *studiis*, Serv. in
 studia. Malim: prae studio, per stu-
 dium ac favorem, qualis spectantium
 in ludis est. — 455. *conscia virtus*,
 cuius ipse conscius est, quam in se
 esse novit, vulgo, virtutis conscien-
 tia. — 461 sqq. Aeneas idem facit,

Eripuit mulcens dictis, ac talia fatur :
 Infelix , quae tanta animum dementia cepit ? 465
 Non vires alias conversa^{que} numina sentis ?
 Cede deo ! Dixitque et proelia voce diremit.
 Ast illum fidi aequales genua aegra trahentem
 Iactantemque utroque caput crassumque cruorem
 Ore eiectantem mixtosque in sanguine dentes 470
 Ducunt ad navis ; galeamque ensemque vocati
 Adciipiunt ; palmam Entello taurumque relinquunt.
 Illic victor superans animis tauroque superbus :
 Nate dea vosque haec , inquit , cognoscite, Teucri,
 Et mihi quae fuerint iuvenali in corpore vires , 475
 Et qua servetis revocatum a morte Darëta.
 Dixit et adversi contra stetit ora iuveni ,
 Qui donum adstabat pugnae ; dnrosque reducta
 Libravit dextra media inter cornua cestus
 Arduus effractoque inlisit in ossa cerebro. 480
 Sternitur exanimisque tremens procumbit humi bos.
 Ille super talis effundit pectore voces :
 Hanc tibi, Eryx, meliorem animam pro morte Daretis

quod Achilles l. c. II. ψ, 734. — 465. cf. II. v, 332 sq. *felix*, ὁ δὲ δὲ *vires alias*, simpl. quam putaveras huius hominis esse, h. e. iulis maiores. *conversa numina*, fortunam certaminis mutata; quod frequentius: averso numine te hoc audere. — 468 sq. cf. II. ψ, 695 sq., ubi φῖλαι δ' ἀμύσταν ἰταῖροι, Οἱ μὲν ἔργον δι' ἀγῶνος ἀπαλοχόμενοι ποδῶσιν, Αἶμα πρὸς πτόντα, κάρη βάλλοντο ἰτέρωσι etc. Mox v. 474 *vocati*, h. e. iussi, non vacare putandum. ~ Servius: Bene eorum ostendit pudorem. Non sponte, acres, accurrere puta, sed verecunde ac timide, nec nisi hortatu facto, ut tollerent. Etsi proprium vocabulum est certaminum, pronuntiatur enim

a pracone victor ei ad tollendum praemium vocatur. Sic sup. 244 sq. — 472. *Accipiant* pro Daretē, quia hic non sui compos prae vulneribus. — 473-484. Novum hoc Entelli facinus ei praefer opinione, adeoque iucundum cognitum. — 476. quam certa mors destinata Daretē fuerit: ornate; sed multo magis in sqq. — 477. *stetit*, stat contra adstantem; *reducta*, adducta retro dextra. — 480. illis in manum cestu armatam ossibus, ita ut cerebrum infringeretur. — 483. *melio- rem animam*, magis gratiam, quam magis conveniret, nam animalein hostiam dat, ait Serv. cf. Macrob. III Sat. 5. Ductum ab hostia succidit. — cf. inf. XII, 269, *hanc melior*

Persolvo: hic victor cestus artemque repono.

Protenus Aeneas celeri certare sagitta 485
 Invitat, qui forte velint, et praemia ponit,
 Ingentique manu malum de nave Seresti
 Erigit et volucrem traiecto in fune columbam,
 Quo tendant ferrum, malo suspendit ab alto.
 Convenere viri, deiectamque aerea sortem 490
 Adcepit galea; et primus clamore secundo
 Hyrtacidae ante omnis exit locus Hippocoontis,
 Quem modo navali Mnestheus certamine victor
 Consequitur, viridi Mnestheus evinctus oliva;
 Tertius Eurytion, tuus, o clarissime, frater, 495
 Pandare, qui quondam iussus confundere foedus
 In medios telum torsisti primus Achivos;
 Extremus galeaque ima subsidit Aestes,
 Ausus et ipse manu iuvenum tentare laborem.
 Tum validis flexos incurvant viribus arcus 500
 Pro se quisque viri et depromunt tela pharetris.
 Primaque per coelum nervo stridente sagitta

magnis data victima divis, add. Ovid. VI Fast. 462. — 484 noto more, arte deposita. v. c. Horst. III. Od. 26

485 sqq. Idem certameo ap. Hom. II. ψ, 850 sqq.; sed variavit multa Virgilius. — 487. *manu*, h. l. magna multitudo. Nisi malis accipere dictum, ut de heroiis solet, *magna manu*, χυπὴ πᾶσι. *Seresti* sup. l, 614; ne de Sergesto cogites ex v. 124 sup. *traiecto in fune*; suis traiecit, transverse circumplicatur, columbae; sollemiois absolute: *fune traiecto*. — 490 ex l. c. II. ψ, 861, sed ornate. conf. II. γ, 316 sq. *primus locus*, eleganter pro *sorte*, et acclamatio saevotium est *clamor secundus*; et *exit sors* ἐξέδοται, ἐξόσωσε, ut notum ex Homero. — 493.

victor, secundo loco, vid. sup. v. 258; simili modo *tertia palma* v. 339, unde hoc idem habet Silius XVI, 462. 503. Quod *evinctus oliva* est Mnestheus, ad eandem victoriam spectat; nec in eo haerendum, quod oleaginea corona sup. 246 et 269 commemorata non est. — 496. *Pandare, qui* — v. II. δ, 140 sq. *confundere foedus*, turbare, voc. propr. συγχέω, ut ipse Homer. l. c. v. 269 ἐντὶ οὖν γ' ὅπρ' ἐχέουσιν. *telum torsisti*. Pandarus emissit sagitta Menelaum vulneravit. — 499. *manu*, sagitta manu emissa: quandoquidem manus pro ipso opere dicitur. — 500. 506. *Pro se quisque*, καὶ ἑαυτοῦ ἱκαστος; h. e. τίς δύνανται. Sic Iliad. 271, καὶ μάχεσθαι κατ' ἐλ' αὐτόν. —

Hyrtacidae iuvenis volucris diverberat auras;
 Et venit adversique infigitur arbore mali.
 Intremuit malus timuitque exterrita pennis 505
 Ales et ingenti sonuerunt omnia plausu.
 Post acer Mnestheus adducto constitit arcu
 Alta petens, pariterque oculos telumque tetendit:
 Ast ipsam miserandus avem contingere ferro
 Non valuit; nodos et vincula linea rupit, 510
 Quis innexa pedem malo pendebat ab alto:
 Illa notos atque atra volans in nubila fugit.
 Tum rapidus, iamdudum arcu contenta parato
 Tela tenens, fratrem Eurytion in vota vocavit,
 Iam vacuo laetam coelo speculatus; et alis 515
 Plaudentem nigra figit sub nube columbam:
 Decidit exanimis vitamque relinquit in astris
 Aetheriis fixamque refert delabssa sagittam.
 Amissa solus palma superabat Acestes,
 Qui tamen aërias telum contendit in auras; 520
 Ostentans artemque pater arcumque sonantem.

505. *timuit pennis*, pro vulgari: tremuit alis, h. e. plausit, trepidavit prae metu; ut Servius: *terrorem suum pennis significans*. Dictum adeo *frere*, ut: *increpare verbere, obiurgare brachio, flagris*. Mox *plausu*, alarum columbae sup. 215. 216. *plaudumque exterrita pennis* *Dat tecto ingentem*. — *omnia*, totus locus. — 507-512. *acer* Cerda ad oculorum aciem referre mavult. At est epitheton ornans, a virtute et studio quolibet petitum. cf. sup. ad lib. I, 14 et 99. *miserandus*, *σχετλιος*. *nodos et vincula* vid. l. c. II. 865 sq. — *Ἡ μὲν Ἰναιρ' ἤϊετ' πρὸς οὐρανόν*, *fugit in notos et nubila*, h. e. in nubes ac coelum evolavit; mox 517 idem: *in astris aetheriis* ornatus: etsi in eo arguantur

Macrob. III Sat. 8 et alii; et v. 525 *liquidis in nubibus*, h. e. aëre. — 513. *rapidus*, *rapide*, Hom. l. c. v. 870 *Στεργόμυθος*. *in vota vocavit* v. sup. ad v. 234: fratrem Pandarum invocavit, tamquam herodem. Quod Eurytion hic facit, Merionae ars est ap. Homer. l. c. v. 870 sqq. — 415. *laetam*, quis receptum tutam fore in nube uigra putaverat. — De v. 517 *in astris* iam dictum ad v. 512. — 519—521. Acestes, cum iam non haberet, in quo cum ceteris sagitta contenderet, certamine iam absoluto, ne tamen omnino arcum semel intentum sine telis laceraret, artem suam in eo declarat, quod longissime in altum emittit sagittam, *arcumque*, h. e. arcus tractandi peritiam. mon-

Hic oculis subitum obicitur magnoque futurum
 Augurio monstrum; docuit post exitus ingens,
 Seraque terrifici cecinerunt omina vates.
 Namque volans liquidis in nubibus arsit arundo 525
 Signavitque viam flammis tenuisque recessit
 Consumta in ventos: coelo ceu saepe refixa
 Transcurreunt crinemque volantia sidera ducunt.
 Adtonitis haesere animis Superosque precati
 Trinacrii Teucrique viri. Nec maxumus omen 530
 Abnuat Aeneas; sed laetum amplexus Acesten
 Muneribus cumulat magnis ac talia fatur:
 Sume, pater; nam te voluit rex magnus Olympi
 Talibus auspiciis exsortem ducere honores.

strum magno augurio futurum. Non primo statim obtutu occurrit, quod tandem *monstrum* hoc, mirus hic casus, sagitta in altum emissa exardescens, tractum flammae in coelo faciens et tandem igni consumta, portendere debuerit: et docuit tamen mox *exitus*. Rem igitur, quae vere evenit, ante oculos habuit poeta. Sunt in ostento nonnulla, quae ad laetum, alia, quae ad tristem eventum ducant; unde *terrifici vates* v. 524. Plerumque, etsi parum probabiliter, incensas mox Troianorum naves respicere creditur prodigium. Male. Rasperxit haud dubie poeta ad bella Romanorum cum Siculis et Carthaginiensibus in Sicilia. Petiti ab his Romani armis, sed eorum spes consumtae bello, acceptis cladibus, ut nunc sagitta igni. Acestes, quippe qui urbem Siciliae Segestam tenebat, fata Siciliae nunc augurio denuntiare potest recte. Imitationes loci duae sunt: altera Statii VI Theb. 938 sq., ubi Adrastus telum emissum per aërem redit eiusque unius reditum in

patriam declarat; altera Silii XVI, 614—628, ubi hasta emissa in medio campo fixa subito virescens Scipionia victorias ominatur. (Ceterum sagittae arundinem vi electrica concepsisse ignem, noli dubitare. R.)—523. Ambiguus est sensus pro temporis, quo vates cecinere hoc est interpretati sunt, diversitate: aut enim vates de rebus, quae post evenere, consulti illud ostentum has ipsas res portendisse docuere; aut vates iam tum, Aeneae aetate, interpretati sunt prodigium de evento aliquando futuro. *Exitus ingens* praecclare de evento magno ac mirabili.—527. 528. *stellae cadentes*, ut vulgo dicuntur: v. sup. II, 663. ubi v. Not. Ge. I, 365—367. *refixa*, decidua, nam alias stellae dicuntur *fixae esse*.—530. *nec omen Abnuat Aeneas*: igitur accepit tamquam laetum? certe quod ille putabat. cf. Serv. ad 524. 530.—531. 540. Imitatur Hom. I. c. Iliad. ψ, 615 sqq., ubi Nestor simili modo praemium extra ordinem fert. Ad *eratrem* saltem cf. craterem

Ipsius Anchisae longaevi hoc munus habebis, 535
 Cratera inpressum signis, quem Thracius olim
 Anchisae genitori in magno munere Cisseus
 Ferre sui dederat monumentum et pignus amoris.
 Sic fatus cingit viridanti tempora lauro
 Et primum ante omnis victorem adpellat Acesten. 540
 Nec bonus Eurytion praelato invidit honori;
 Quamvis solus avem coelo deiecit ab alto.
 Proximus ingreditur donis, qui vincula rupit;
 Extremus, volucris qui fixit arundine malum.

At pater Aeneas, nondum certamine misso, 545
 Custodem ad sese comitemque inpubis Iuli
 Epytiden vocat et fidam sic fatur ad aurem:
 Vade, age, et Ascanio, si iam puerile paratum
 Agmen habet secum cursusque instruxit equorum,
 Ducat avo turmas et sese ostendat in armis, 550
 Dic, ait. Ipse omnem longo decedere circo

Sidonium Od. 6, 115. *inpressum signis*, anaglyphum. *Lusuria* in eo Statius l. c. Theb. VI, 531—539. *Cisseus*, Thracum rex, cuius filia Hecuba, conf. inf. lib. X, 706, v. Munker. ad Hygin. f. 91. Notae ad Apollon. p. 759. De eodem Homerus Il. 2, 223. Locum hunc Virgilii eleganter expressit Ovidius in munere Anii Mel. XIII, 681 sqq. — 541-544. *praelato honori*, quem alter ipsi praelateral, praeripueral. Aliter vulgari sermone dicitur alter praelatus alteri honore. Nam is alterius quoque honor praelatus eius honori. *donus* cum dilectu h. l. positum, ut ἐσθλός. *Proximus donis* (ul *proximus laude*) *ingreditur* (pro est), b. e. qui proximo loco praemio donatur, Menelaus. Haec mea ratio. At Serv. *donis*, h. e. ad dona; et Cerda: *ingre-*

ditur donis, Incedit gloriabundus cum donis. Est, quod sup. 268. 269, *omnes donati ibant*. *Extremus*, Hippocoon, Hyriacis filius.

545-547. Nunc ludus Troiae instituitur a nobilibus pueris actus, saepe ab Augusto exhibitus. cf. Suet. Aug. 43 et Intpp. *certamine misso*, ul ἀγών, pro certantium ac spectantium turba dimissa. Sed et pedestri sermone fere sic; ut apud Cic. *ante ludorum missionem* lib. V ad Div. 12. — *Custodem comitemque*, infra v. 562 *magistros*, ex suo zevo adiecit Virgilius, quo nobilibus iuvenibus addebantur tales magistri vel custodes (Horatio *reges*, ut l. Od. 36, 8) cf. sup. vs. 257 et inf. VIII, 515. — 550. *avo*, quippe in ludis in Anchisse honorem habitis. — 551. *circo*: vid. sup. 289.

Infusum populum et campos iubet esse patentis.
Incedunt pueri pariterque ante ora parentum
Frenatis lucent in equis: quos omnis euntes
Trinacriae mirata fremit Troiaeque iuventus.

555

Omnibus in morem tonsa coma pressa corona;
Cornea bina ferunt praefixo hastilia ferro;
Pars laevis humero pharetras; it pectore summo
Flexilis obtorti per collum circulus auri.

Tris equitum numero turmae ternique vagantur
Ductores; pueri bis seni quemque secuti
Agmine partito fulgent paribusque magistris.
Vna acies iuvenum, ducit quam parvus ovantem

560

— 553-556. Ornatum verborum vide in *lucent*, splendent, armis, phaleris, fulgent, pro vehuntur, et *mirata fremit* pro miratur, et sic porro in aliis; ut infra: *fulgent, vagantur*, etc. *coma pressa corona*, coronati, et quidem, ut inf. v. 673 intelligitur, ubi Ascanius *galeam ante pedes proiecit iuvenem*, corona super galeam imposita; qualis inf. VII, 751: *Fronde super galeam et felici comtus oliva*. Coma tamen vel sic a corona (non a galea) *pressa* dici potuit, quatenus haec caput ambiebat. *tonsa autem corona*, decerpta: ut Ge. III, 24. *Proprie arbor tonsa*, cui frondes decerptae: ut inf. 664, *tonsa oliva*, ubi cf. not. in *morem*, ex more lusus ludicri. In Servianis post alia minus docta subiectum paullo post: *Sed alii dicunt, potuisse eos galeas habere coronatas*. Baebius tamen Maer (cuius mentionem facit Servius etiam ad Ecl. IX, 47) dixit: a *Caesare Augusto pueris, qui luserunt Troiam, donatas esse galeas et bina hastilia*; ad quod Virgilium constat alludere. Poetae igitur ludicrum in his ad suam aetatem accommodandis declarant

haec Maeri verba. Cf. Sueton. Octav. 43, unde in primis *torquem* v. 559 non sine consilio memoratum videas. H. — 556. 557. Erat omnibus in capite militaris galea, et supra galeam corona tonsa: coma vero pressa erat ab ipsa galea. Habebant in manibus bina hastilia e corno facta, quibus ferrum praefixum: in humero pharetras leves, politas; in pectore militarem torquem, qui descendebat in pectus summum. C. — 558. 559. Ornate pro: torquem collo gestabant aureum. Conf. inf. X, 437. 438. *auri obtorti*, torti; ut *σπεντός*.

560—574. Pueri omnino fuere XXXVI, cum trinis doctoribus in tres turmas descripti; unaquaeque turma XII capitum. Ternarium numerum ad tres P. R. tribus a Romulo institutas refert Servius; saltem Centurias tres equitum respici dicere debebat. cf. Liv. I, 43. Sed ornavit polita locum egregie eorum, qui turmas ducebant, nominibus et equis declarandis. — 562. *magistris*, v. sup. v. 546. *paribus*, ut suum quaeque e trinis turma magistrum haberet. Fortiasse

Nomen avi referens Priamus, tua clara, Polite,
 Progenies, auctura Italos; quem Thracius albis 567
 Portat equus bicolor maculis, vestigia primi
 Alba pedis frontemque ostentans arduus albam.
 Alter Atys, genus unde Atii duxere Latini,
 Parvus Atys pueroque puer dilectus Iulo.
 Extremus formaque ante omnis pulcer Iulus 570
 Sidonio est invectus equo, quem candida Dido
 Esse sui dederat monumentum et pignus amoris;
 Cetera Trinacriis pubes senioris Aestae
 Fertur equis.
 Excipiunt plausu pavidos gaudentque tuentes 575
 Dardanidae veterumque agnoscunt ora parentum.
 Postquam omnem laeti consessum oculosque suorum
 Lustravere in equis, signum clamore paratis
 Epytides longe-dedit insonuitque flagello.

ad luras maiorum puerorum respexit. v. Sueton. Iul. 39; Oct. 33. *Parvus* hic Priamus Politeae filius; Priami regis nepos. De *Polite* conf. Iliad. β, 791 et sup. lib. II, 526 sq. *auctura Italos*. Servius: *Polites*. . . de quo Cato in *Originibus* dicit, quod ad Italiam venerit et segregatus ab Aenea condiderit oppidum Politorium a suo nomine. Paullo post in equis v. 565-567 arguantur Intpp., quia non adiectum est, praeter album colorem quinam alius color fuerit. *albas maculas* in praecipua aliqua corporis parte declarari puta, in pedibus, quos poetica ratione *primis vestigia pedis*, dixit, et in fronte. Sunt, qui putent, Iulium II. ψ, 453 poetae ante oculos fuisse. — 568. Atiam gentem memoravit propter Atiam, Augusti matrem. v. Serv. et ad eum Burm. & it. Heins. ad h. l. cf. vel Suet. Octav. 4. *Latini* simpl. pro Romanis, ut saepe al. Heinsius eo refert, quod Atii

Aricia erant oriundi. Neque temere illa adiecta: *pueroque puer dilectus Iulo*, ut iam tum coniunctionis inter Atiam et Iuliam gentem tamquam semina primo lacta essent. — 572. *Esse* e Graecismo abundat. δῶκε ξανθὸν ἔβαι, et al. *Sidonium equum* dicere potuit eilam, qui ex Africa esset. Nam Phoenicios equos non memini narrari. — 573. *Cetera Trinacriis*. Proinde haec adiecta sunt. Poterat enim quæri, unde Troianis classe advectis, in primis ea aetate, tot equi suppetierint. — 585. *pavidos*. Servius: gloriæ cupiditate sollicitos, ut III Ge. 106, *Corda pavor pulsant*. Cf. Silium XVI, 431. 514. 579. Nec tamen in iucunda res, si puerilis aetatis ingenium verecundiam commolumentumque aub certaminis ingressum animum exprimi puteas. — 576. *veterumque*, senum, παλαιῶν. Mox eos cogita longo ordine incedentes campum in orbem obivisse.

Olli discurrere pares atque agmina terni 580
 Diductis solvere choris rursusque vocati
 Convertere vias infestaque tela tulere.
 Inde alios ineunt cursus aliosque recursus
 Adversis spatiis, alternisque orbibus orbes
 Impediunt pugnaeque cient simulacra sub armis, 585
 Et nunc terga fuga nudant, nunc spicula vertunt
 Iufensi; facta pariter nunc pace feruntur.
 Vt quondam Creta fertur Labyrinthus in alta
 Parietibus textum caecis iter ancipitemque
 Mille viis habuisse dolum, qua signa sequendi 590
 Falleret indeprensus et inremeabilis error;

580 sq. Hunc locum cum subiuncta comparatione e pulcherrimis esse puto vivida ad sensum rei ad eloquium difficilis representatione. *pares* loco, ordine eodem, sup. v. 114; *terni* tamen, h. e. ternia diversis turmis, quas choros appellat, discedunt; aut terni quique incesseant ita ut duodecim essent catervae puerorum; mox iterum coeunt, *vocati*, a duobus, *infesta* tela tulere, ut alias *ferre signa infesta*; inferre vel tenere, habere, gerere. — Mox v. 584 *adversis spatiis*, h. e. quibus ipsi adversi, h. e. obvii invicem sibi facti rursus deflectunt se et in novos gyros discurrunt. *alternis orbibus orbem* Impediunt praeculare, cum variis flexibus subeunt se invicem saltantium ordines seque miscent et implicant. — In v. 585 dictio Lucretiana facile agnoscitur ex eius lib. II, 41 et 324, *belli simulacra ciere sub armis*, ut saepe apud poetam, pro armati.

588-591. Non poterat Virgilius superare vel assequi locum Homeri, quem inter pulcherrimos primum ex-

citandum credo, Iliad. σ, 590 sqq. ad 605 de Daedali choro. Rem itaque sapienter tradidit ad similem rem, Labyrinthum, quem ea cum arte effinxit, ut inter eius flexus legendos ipse quasi errore ferri videaris; ita impleta ipsa verba; quae Plinii animo obversata puto in Labyrintho lib. XXXVI, 12, ut ipse Virgilius Catulli memor fuisse videtur n. LXI, 112-115. *Creta in alta*, cf. mox lib. VI, 23, propter Idam et alios montes; quamquam et omnis insula *alta* est, quippe mari altior. *Parietibus caecis*, qui visum ac prospectum interceptiunt, ut totum iter, quia patet, aestimare nequeas. Ovid. in loco cum hoc comparando VIII Met. 458 sqq. caeca tecta dixit. Sunt viae utrinque pariete cinctae. Igitur iter dixit, textum, fabricatum, perterritibus, inter duo parietes. *ancipitem dolum*, h. e. iter dolosum, fallens. *signa sequendi*, procedendi (ut poetis *ἵνα βῆαι*, *sequi*, pro *ire*); h. e. notas viae et itineris, quae erat incedendum redituro. Ovid. l. c. Daedalus *turbatque notas, et luma flexum Duxit in errorem varia-*

Haud alio Teucrum nati vestigia cursu
 Impediunt texuntque fugas et proelia ludo,
 Delphinum similes, qui per maria humida nando
 Carpathium Libycumque secant* luduntque per undas.*
 Hunc morem, hos cursus atque haec certamina primus
 Ascanius, Longam muris quum cingeret Albam,
 Retulit et priscos docuit celebrare Latinos,
 Quo puer ipse modo, secum quo Troia pubes.
 Albani docuere suos; hinc maxuma porro 600
 Adcepit Roma et patrium servavit honorem;
 Troiaque nunc, pueri Troianum dicitur agmen.
 Hac celebrata tenus sancto certamina patri.
 Hic primum Fortuna fidem mutata novavit.

rum ambage viarum. conf. infra VI, 27 sq.

592-595. *vestigia impediunt, cursus flexus implicant, per maria humida* (ὄρεα κλεινὰ θαλάσσης ap. Homer. huc vocat Servius) *nando Carpathium Libycumque sic* (fortasse. R.) *legendum; secant luduntque per undas*, videtur aliquid otiosi esse in hac verborum copia, etsi bene video marium denominatione rei dignitatem increascere. *luduntque per undas*, haud dubie melius esset sublatum: nam non esse profectum a Virgilio videtur, cum a praestantissimis codd. absit. Sumit fortasse laciniae auctor ex Ovidio de delpbinis III Met. 685: *Inque chori ludunt spreiem lascivaeque iactant Corpora et acceptum patulis mare naribus efflant*; et qui anteit Apollon. lib. IV, 933 sqq.

596-603. *Hunc morem* — *Retulit*, innovavit, ut Servius, repetit. *priscos Latinos*, h. l. ut *antiqua Italia*, et sic *Latium antiquum* inf. VII, 38. Aliter *prisci Latini* in historicis et geographicis; dum antiquum Latium et no-

vum iuxta ponitur. — 599. *Innenda et explenda sic: docuit Latinos celebrare eo modo, quo puer ipse et Troiana iuventus ea celebraverant.* Hinc *Albani*, etc. — 601. *honorem*, ludum ab origine sua in Anchisae honorem institutum. — 602. Pro vulgari, quod ex Suetonio de puerorum lusibus Servius laudat: *Lusus ipse, quem vulgo Pyrrichium appellant, Troia vocatur*, poeta dixisse videtur exquisitius: et nunc honor ille seu ludicrum *Troia*, pueri autem *agmen Troianum* appellantur. Alii sic: *pueri, Troianum agmen*, Troianorum hoc puerorum agmen, *Troia* appellatur. At prius lenius.

604 sqq. Novum avertendi Troianos ab Italia consilium Iunonis incensis navibus; ad ductum historice etiam hoc etsi variis modis fuit narratum. Sed poetam decebat haec ad deae Troianis infestae machinationes referre. Quod Iridis ministerio utitur Iuno, Homeri exemplo facit. v. supra ad IV, 694. Transitum a laetis ad tristia ideoque delectationem ex re-

Dum variis tumulo referunt sollemnia ludis , 605
 Irim de coelo misit Saturnia Iuno
 Iliacam ad classem ventosque adspirat eunti,
 Multa movens necdum antiquum saturata dolorem.
 Illa , viam celerans per mille coloribus arcum ,
 Nulli visa cito decurrit tramite virgo ; 610
 Conspicit ingentem concursum et litora lustrat
 Desertosque videt portus classemque relictam.
 At procul in sola secretae Troades acta
 Amissum Anchisen flebant cunctaeque profundum
 Pontum adspectabant flentes. Heu! tot vada fessis 615
 Et tantum superesse maris! vox omnibus una ;
 Urbem orant ; taedet pelagi perferre laborem.
 Ergo inter medias sese haud ignava nocendi
 Coniicit et faciemque deae vestemque reponit ;

rum varietate facile vel non monitus observet. *mutata novavit* promulavit, ornate. Manil. IV, 580 : *Scilicet in piscem sese Cytheraea novavit*. Fortunae perfidia ac fides proprio aliquo modo tribuitur, quatenus fallit spem vel sustentat constantia aut levitate sua. — 607. *adspirat eunti* praeclare pro : volentem incitat, properare facit ; quod optime fit vento secundo alis immixso. Sup. IV, 223 Iupiter ad Mercurium : *Vale, age, nate, voca Zephyros et labere pennis*. Sunt enim modi volatum declarandi varii apud poetas, in primis per alas. Tunc petitur res a vento, et modo volat aliquis una cum vento, modo aequat ventum, ut IV, 240. 41. Mercurium talavia sublimem alis volentem rapido pariter cum flamine portant, modo agit ventus et nubila tranat, findit aërem, qua pervolat, et agit, movet ante se. — *multa movens* animo, volens, machinata, ut sup. III, 34. X,

890. — *necdum antiquum saturata dolorem*, ut sup. I, 25. I, 4 inf. 784. — 609. Ovid. Met. XI, 632, et *remeat per quos modo venerat arcus*. — 610. *cito tramite* exquisitius quam cursu, volatu.

611-617 : *concursum*, v. sup. 406. 407. *desertus portus*, vid. sup. 286. 287. Quod ludis non intersunt mulieres, sed solitariae in acta, àxῆς, litore desident, ex antiqua decori ratione et moris severitate fit, quam tamen inter Graecos quoque scior usus temperavit. Sed et illae *Anchisen flebant*, inferiis igitur adhuc operantes. cf. inf. 652. Bene ad miserationem : *Pontum adspectabant flentes*; et quod statim querelas subiungit *heu tantum viae sibi Et tantum superesse maris!* — 617. *Urbem*, simpl. sedem.

618-622. *vestem*, versicolore, qualis alias Iridi tribuitur. Supra quoque de Venere I, 401, *pedes vestis de flu-*

Fit Beroë, Tmarii coniunx longaeva Dorycli, 620
 Cui genus et quondam nomen natiq̃ue fuissent,
 Ac sic Dardanidum mediam se matribus infert:
 O miserae, quas non manus, inquit, Achaïca bello
 Traxerit ad letum patriæ sub moenibus! o gens
 Infelix, cui te exitio Fortuna reservat! 625
 Septima post Troiae excidium iam vertitur aestas,
 Quum freta, quum terras omnis, tot inhospita saxa
 Sideraque emensae ferimur; dum per mare magnum
 Italiam sequimur fugientem et volvimur undis.
 Hic Erycis fines fraterni atque hospes Acestes. 630
 Quid prohibet muros iacere et dare civibus urbem?
 O patria et rapti nequidquam ex hoste Penates!
 Nullane iam Troiae dicentur moenia? nusquam
 Hectoreos amnis, Xanthum et Simoënta videbo?

xit ad imos *Et vera incessu patuit dea:* cum vestem deae dixit, insederit animo poëtae species pallae, qua deae vestitae in signis artificum conspiciuntur. — *Iris fit Beroë*, ut Laodice apud Homer. II. 7, 121. *Cui* sive ad Doryclum sive ad Beroën referas, parum interest. Hoc alterum melius, quatenus in feminae auctoritate nunc res posita; *nomen* tamen melius ad maritum referas, quem in Epiri finibus apud Dodonam, sub Tmaro monte habitasse puta. (In cod. medic. a prima manu est *Mari*, a secunda, *innari*, non *tmarii*. Thracem b. l. potius toleres quam Epirotam, Beroë de Troia ut urbe patria et amica Cassandra loquitur; ut maritus *Isparius* aut *Marius* et Thracia terra Troianis amica oriundus b. l. optime nominari possit. *R.*) — *gens*, nobilitas h. l. ut sup. Ge. II, 240. — *fuissent* pro *Cui fuerant*.

623-640. Artem agnosce, quod

miseratione animis se insinuat, antequam ad consilium suum proferendum descendit. In v. 623 sq. sententia fere qualis sup. I, 94 sq. et III, 321 petita e loco communi, quo vitae in miseria exigendae mors praefertur. — 626. cf. lib. I, 755. 756. — 628. *Sidera*. Non dubito, quin terras diversis coeli plagis subiectas intellexerit poëta, post *freta, terras, saxa*, b. e. litora saxosa. Tum *emensae ferimur*, plenius quam: *emensae sumus*. Mox *mare magnum*, simpl. vastum, immensum. *volvimur undis*, agimur, iactamur, graviter prosumus. Ad. vs. 627. 628 et 629 cf. inf. VI, 59-61. Ad 630 vid. sup. v. 24. *iacere muros* exquisite pro ponere, ducere; ut vulgo *fundamenta iaci*, dicuntur. — 631. *Hectoreos amnes* exquisitus quam: Troianos, ul et alias. Ad sensum versus coop. lib. III, 349 sqq. scilicet, non continget, ut nova Troia alicubi nobis condatur?

Quin agite et mecum infaustas exurite puppes. 635
 Nam mihi Cassandrae per somnum vatis imago
 Ardentis dare visa faces: Hic quaerite Troiam;
 Hic domus est, inquit, vobis. Iam tempus agi res;
 Nec tantis mora prodigiis. En quatuor arae
 Neptuno. Deus ipse faces animumque ministrat. 640
 Haec memorans prima infensum vi conripit ignem
 Sublataque procul dextra connixa coruscat
 Et iacit. Adrectae mentes stupefactaque corda
 Iliadum. Hic una e multis, quae maxima natu,
 Pyrgo, tot Priami natorum regia nutrix: 645
 Non Beroë vobis, non haec Rhoetela, matres,
 Est Dorycli coniunx; divini signa decoris
 Ardentisque notate oculos; qui spiritus illi,
 Qui voltus vocisve sonus vel gressus eunti.
 Ipsa egomet dudum Beroën digressa reliqui 650
 Aegram, indignantem, tali quod sola careret
 Munere nec meritos Anchisae inferret honores.
 Haec effata.

— 636. Somnium hoc praerelarum
 poëtae consilio et adcommodatum
 commentum. — 639. *tantis prodigiis*
 rei per somnum tam manifeste mon-
 stratae. — *arae Neptuno*. Ante ludos
 funebres commissos sacra debent esse
 facta Neptuno, ut in certamine navali
 adesset, unde arae adhuc titiones ar-
 dentes suppetant. Quorsum autem
 arae quatuor? Servius: *quatuor, quia*
singuli duces navium (vid. sup. 445),
qui certaverant, singulas posuerant....
alii tamen dicunt a Cloantho esse po-
sitas, qui promiserat se daturum (sup.
 v. 283 sqq.) Adde Pompon. Sab.

id quaeritur, ut phantasma alte in
 mentem descendat. *connixa coruscat*,
 ornate proconnititur. — 647 sq. cf.
 sup. I, 402. Servius ad h. l. habet
 haec: *non est dissimulatio, ut quidam*
putant (scil. ne feminae Troianae
 credant hanc esse veram Beroën ne-
 que ei fidem habeant), *sed magis*
hortatur persuadendo, munus aucto-
ritate. Sed idem spiritum male de
 odore accipit. Nam ad dignitatem spe-
 ctat, h. e. spiritus altus, magnus;
 sensus adeoque gestus et oris species
 maiestatem habens et nomen. — 651.
tali munere, sacrificio et inferiis
caerimoniis tam sollemnibus, ut ipse
poëta interpretatur: nec meritos An-
chisae inferret (voc. proprio) *honores,*
inferias.

641-652. Ornata oratio, utpote in
 re, quae mirationem facere debet. Est
 autem haec exusa iusta ornandi, si

At matres primo ancipites oculisque malignis
 Ambiguae spectare ratis miserum inter amorem 655
 Praesentis terrae fatisque vocantia regna,
 Quum dea se paribus per coelum sustulit alis
 Ingentemque fuga secuit sub nubibus arcum.
 Tum vero adtonitae monstris actaeque furore
 Conclamant rapiuntque focis penetralibus ignem; 660
 Pars spoliant aras, frondem ac virgulta facesque
 Coniiciunt. Furit inmissis Volcanus habenis
 Transtra per et remos et pictas abiete puppis.
 Nuntius Anchisae ad tumulum cuneosque theatri
 Incensas perfert navis Eumelus, et ipsi 665
 Respiciunt atram in nimbo volitare favillam.
 Primus et Ascanius, cursus ut laetus equestris
 Ducebat, sic acer equo turbata petivit
 Castra; nec exanimes possunt retinere magistri.

654-658. *oculis malignis*, h. l. sim-
 pli. torvis, transversis, quales alii
 maligni signum esse solent. *miserum*
amorem, magnum. II. — 655. Aestu
 cogitationis in diversa trahantur:
 hinc amor terrae praesentis; inde
 fata, quae Italiam pollicebantur: Ita-
 que ancipites vere, et ambiguae. C.
 — *fatis vocantia regna*. Vt fata vo-
 cant, terrae vocant sup. I, 610, ita
 nunc exquisitius regna vocant *fatis*,
 oraculis vel ex faterum ordine. —
paribus, pariter libratis *alis*, ut sup.
 IV, 252. II, 1, 778. *secuit arcum*, du-
 ctum ex *τέμνειν ἄδόν, θάλασσαν, ἀέ-
 ρα*, petiitum proprie ab agrorum sul-
 cis, ut sil: fecit arcum lucidum evo-
 lando. *secuit viam, incescit per arcum*.
 Nam per arcum tamquam tramitem
 evolare debuit. cf. sup. 609. 610.

660. *focis penetralibus*. Focos pe-
 netrales dixit, qui in penetralibus

(locis seu sacriis) sunt; recte Do-
 natius: ex interioribus partibus (du-
 morum proximarum) incendia rapie-
 bant. opp. *aras* quatuor v. 639. —
 In v. 662 praeierat iam Lucret. V,
 784—785: *Arboribusque datum est*
Crescendi magnum inmissis certamen
haben (cf. ad VI, 4. R.); imitatus
 hoc Silius IV, 692. 683: adde XVII,
 98. — (ex) *abiete puppes* (*ἐξ ἑλάτης*
πρὸς ἑλάτιναι), *pictae* vel colore
 inductae, ut ap. Homer. *μιλτοπάρχοι*,
 vel propter pictam in puppi tutelam
 aut parasemon in prora pictum. *cuneos*
theatri translate de campo, loco
 concessus; v. sup: 287 sqq. — 667.
 Ascanius, ut erat, cursum ad navale
 convertit. *turbata onstra*, classem; v.
 sup. III, 519. *magistri* v. 546. 562.
 Ascanio autem egregie aliquae partes
 hac in re tribuuntur cum ex perso-
 nae dignitate, tum ex aetate alacri-

Quis furor iste novus? Quo nunc, quo tenditis? inquit,
 Heu miserae cives! Non hostem inimicaque castra 674
 Argivum; vestras spes uritis. En! ego vester
 Ascanius: galeam ante pedes proiecit inanem,
 Qua ludo indutus belli simulacra ciebat.
 Adcelerat simul Aeneas, simul agmina Teucrum. 675
 Ast illae diversa metu per litora passim
 Diffugiunt silvasque et, sicubi concava furtim
 Saxa, petunt. Piget incepti lucisque suosque
 Mutatae adgnoscent, excussa pectore luno est.
 Sed non idcirco flammae atque incendia vires 680
 Indomitas posuere: udo sub robore vivit
 Stuppa vomens tardum fumum, lentusque carinas
 Est vapor et toto descendit corpore pestis;
 Nec vires heroum infusaque flumina prosunt.
 Tum pius Aeneas humeris abscindere vestem, 685
 Auxilioque vocare deos et tendere palmas:
 Iuppiter omnipotens, si nondum exosus ad unum
 Troianos, si quid pietas antiqua labores
 Respicit humanos, da flammam evadere classi
 Nunc, pater, et tenuis Teucrum res eripe leto: 690
 Vel tu, quod superest, infesto fulmine morti,
 Si mereor, demitte tuaque hic obrue dextra.

late, lum sagaciter respectu Iuliae
 gentis. — Mox 674 *belli simulacra*
ciebat Lucretianum est, ex II, 42.
 324 pugna ludicra.

676. *diversa litora*, diversas litoris
 partes, ut toties alibi. *Piget lucis*, ut
 IV, 451 *taedet coeli convexa tueri*. —
excussa pectore luno, praeclare, furor
 a lunone infectus; ut *deus pectore*
accipi dicitur. — 680-684. ornati
 versus, *vires indomitas* ex Homérico
ἀνέκτατοι πῦρ. udo sub robore, sub

materia desuper aquis infectis irriga-
 ta, vivit (pulchre pro durat, ignem
 alii) *stuppa*, *στύπη*, qua coassato-
 rum lignorum iuncturae stipatae sunt.
vapor pro flamma et igne, Lucretii
 exemplo, ut *ἀστὺς ὁπ.* Homer. est,
 consumit. — 688. *pietas* h. l. mise-
 ratio, qua miseras humanas numen
 respicit. Mox *letum* docte pro excidio
 et interitu. — 691. 92. *fulmine*
feri me, ne excidium hoc adspiciam
 (*dextra*, qua fulmen iacit, rubens
 dicit ab Horat. I. Carm. 2, 2. R.).

Vix haec ediderat, quum effusis imbris atra
 Tempestas sine more furit, tonitruque tremiscunt
 Ardua terrarum et campi; ruit aethere toto 695
 Turbidus imber aqua densisque nigerrimus austris,
 Implenturque super puppes, semiusta madescunt
 Robora, restinctus donec vapor omnis et omnes
 Quatuor amissis servatae a peste carinae.

At pater Aeneas, casu concussus acerbo, 700
 Nunc huc ingentis nunc illuc pectore curas
 Mutabat versans: Siculisne resideret arvis,
 Oblitus fatorum, Italasne capesseret oras.
 Tum senior Nautes, unum Tritonia Pallas
 Quem docuit multaue insignem reddidit arte, 705
 Haec responsa dabat, vel quae portenderet ira

— 694. *sine more*, immodice. Satis illustrarunt viri docti, v. c. Drakenb. ad Silium XII, 449. Mihi videtur ita reddidisse poeta obvium illud apud Homerum aliosque: οὐ κατὰ νόμον, h. e. ἀνέμω. At Servius *sine exemplo* interpretatur, quem fere sequuntur alii. — *ardua terrarum*, montes. — Mox 696 *densis austris* pro nimbis, quos austri agunt; hoc imbre *super*, desuper, implentur naves.

701, 702. Homericum: διὰ νότον μερμήριξε. Mox *capesseret* de consilio ac conatu capessendi, occupandi. — 704-708. Magni poetae vim et indolem agnosce in hoc, quod rem, quam factam alius nude sine auctoritate et apparatione exposuisset, a consilio prudentis allucius amici proficiaci et ab Anchisae umbrā, per somnum oblata Aeneae, approbari facit; multo vero magis in eo, quod Nautae persona utitur, cuius nomen non obscurum inter eos Troianos fuit, a quibus Romanae gentes originem repelebant. Fuit enim Nautica

gens, apud quam Palladii cura remanserat, ortum ducens a Naute vel Nautio, qui Minervae Poliadiā sacerdos Palladium secum Troia abtransportasse narrabatur. Res nota ex Dionys. Halic. VI, 69 (p. 393) et Servio ad h. l., qui Varronis de Familiis Troianis libros excitat. Hinc Pallas Nautem h. l. docuit, ut saepe ap. Homerum a diis artes edocti inducuntur. *unum*, quod plenius sic effertur: quem unum omnium maxime Pallas docuit. Nec novum hoc, quod Pallas vaticinandi artem impertitur. Habes exemplum in Tiresia apud Callim. II. in Lav. P. 123 sqq. Versus 706 lectio vix vera est. Sive Nautes haec responsa sive haec Pallas dabat, subicere solebat Nautae responsa, quae in vaticinaretur; utrumque scabrum: praestabit tamen legere *Hic responsa dabat*. Ceterum et hic vatem habemus, qui non futura praedicit, verum monitu, hortatu, consilio, prudentia aliis adest; atque hoc fere est antiquiorum vatum ac prophetarum mu-

Magna deum vel quae fatorum posceret ordo;
 Isque his Aeneam solatus vocibus infit:
 Nate dea, quo fata trahunt retrahuntque, sequamur;
 Quidquid erit, superanda omnis fortuna ferendo est.
 Est tibi Dardanius divinae stirpis Acestes: 711
 Hunc cape consiliis socium et coniunge volentem;
 Huic trade, amissis superant qui navibus, et, quos
 Pertaesum magni incepti rerumque tuarum est;
 Longaevosque senes ac fessas aequore matres 715
 Et, quidquid tecum invalidum metuensque pericli est,
 Delige et his habeant terris sine moenia fessi;
 Urbem adpellabunt permissio nomine Acestam.
 Talibus incensus dictis senioris amici.
 Tum vero in curas animum diducitur omnis, 720
 Et Nox atra polum bigis subvecta tenebat.
 Visa dehinc coelo facies delabsa parentis

nus: in quo sane illi interdum *év-
 ενομήνως* eventus consiliorum, tam-
 quam ipsi iam animo providentes,
 efferre solebant; ita ea, quae iudicii
 erant, pro praevisionibus ac praedictis ha-
 beri coeperant. *Responsa* autem da-
 bat vel super iis, quae portenderet...
 adeoque vel de prodigiis procurandis
 vel de fatali rerum ordine monebat.
 (Fortasse loci integritas constabit, si
 versus unum *Tritonia*...ordo paren-
 thesin constituit; ita ut *Isque* ora-
 tionem sic abruptam coniungat. *Hæc*
Pallas bene responsa i. e. consilia
 (vid. 728) dare dicitur, cum sit sa-
 pientiae dea et oraculo delphico prae-
 sit. Vid. Spanhem. ad Callim. Hymn.
 in Pallad. 421. (Que autem tali re-
 petitioni inservire, constat. cf. Hot-
 ting. ad Cic. de Div. 1, 30. Duker.
 ad Liv. 2, 42. R.).

710. *superanda omnis fortuna fe-
 rando* plenius quam *ferenda est*; cum

notione tamen adiuncta virtutis et
 animi se deprimi adversis ac prosterni-
 lium passi. — *divinae stirpis*; nam
 mater eum ex Crimiso flumine susce-
 perat: v. sup. 38. 39. — 713. *superant*
qui amissis navibus sunt quatuor cre-
 matorum navium copiae. — 718.
Acesta, nota urbs Egesta vel Aegesta
 et vulgo Segesta dicta, quam poëta
 nunc ab Aenea, comitibus, quos in
 Sicilia reliquerat, in eam conscriptis,
 conditam narrat (v. mox v. 755 sq.);
 nomine tamen non ab Aenea sed ab
 Acesta inposito.

Ad v. 720, cf. sup. 704. 702. De v.
 724. sup. lib. II, 8. 9. Poëta Nox iter
 per coelum faciens inde ab Occidente
 media nocte culmen coeli tenet, ut
 Sol medio die; prona inde versus
 Orientem delata; ubi orto sole ipsa
 evanescit, praecepta in Oceanum. —
 722. Quod non nisi Anchisae auctori-
 tate inclinatur ad Nautae suasionem

Anchisae subito talis effundere voces :
 Nate, mihi vita quondam, dum vita manebat,
 Care magis, nate Iliacis exercite fati! 725
 Imperio Iovis huc venio, qui classibus ignem
 Depulit et coelo tandem miseratus ab alto est.
 Consiliis pare, quae nunc pulcherrima Nautes
 Dat senior: lectos iuvenes, fortissima corda,
 Defer in Italiam. Gens dura atque aspera cultu 730
 Debellanda tibi Latio est. Ditis tamen ante
 Infernas adcede domos et Averno per alta
 Congressus pete, nate, meos. Non me inopia namque
 Tartara habent, tristes umbrae; sed amoena piorum
 Concilia Elysiumque colo. Huc casta Sibylla 735
 Nigrarum multo pecudum te sanguine ducet.
 Tum genus omne tuum et, quae dentur moenia, disces.
 Iamque vale. Torquet medios Nox humida cursus,
 Et me saevus equis Oriens adflavit anhelis.

amplectendam Aeneas, id toti consilio condendae coloniae Troianae auctoritatem ac dignitatem magnam conciliet. facies est εἰδωλον, simulacrum. *coelo delapsa*, dictum ad sensum nostrum de iis, quae subito apparent; nam ipse Anchises in Elysiis agebat, ut ipse proficitur v. 733. 734. — 726. *ὄρος δὲ τοῦ ἄγγυτος ἐστὶν*. Iliad. β, 27: ω, 473. cf. sup. IV, 268. — 730. *Gens dura*, vid. inf. IX, 603—643. *aspera cultu*, quae cultu, h. e. vita aspera, fera, utitur. Sic ap. Horat. *feri cultus hominum recentum* et sunt. — 731—737. Illius ad inferos aditus prima semina iam lib. III, 441 sqq. in Heleni valleinio lecebat. *Averno*, sc. stagna, iam ibidem vidimus v. 412 pro lacu Averno; ut *Tartarus* et *Tartara*. cf. Serv. Nunc autem intellige locum s. vallem ad

Avernum, in quo antrum est, per quod descensus ad inferos factus est. — 735. v. inf. VI, 243 sq. — 737. vid. ibid. 756 sqq. *moenia* ibid. 782. — 738. Nox id altissimum mediumque coeli culmen evecta iam declivi via fertur. Cf. v. 724. De v. 739. v. ad Ge. I, 250, ubi erat: *Nos ubi primus equis Oriens adflavit anhelis*. Sentit umbra primos Solis orientis accessus, diluculo adveniente. Vmbrae autem ac Manes lucem ac diem non ferre omnium barbarorum superstitione opinione receptum est. Re itaque ad Solis cursum et equos revocata, sentit Umbra Solis equos appropinquantes et iam sibi imminentes afflare se. Circensis cursus hoc frequens spectaculum esse debuit, equis equum, cui imminebat, anhelitu et spuma urgens. Cf. Ge. III, 111. —

Dixerat et tenuis fugit ceu fumus in auras. 740
 Aeneas, Quo deinde ruis? quo proripis? inquit;
 Quem fugis? aut quis te nostris complexibus arcet?
 Haec memorans cinerem et sopitos suscitât ignis,
 Pergameumque Larem et canae penetralia Vestae
 Farre pio et plena supplex veneratur acerra. 745
 Extemplo socios primumque arcessit Acesten,
 Et Iovis imperium et cari praecepta parentis
 Edocet, et quae nunc animo sententia constet.
 Haud mora consiliis, nec iussa recusat Acestes.
 Transscribunt urbi matres populumque volentem 750
 Deponunt, animos nil magnae laudis egentes.
 Ipsi transtra novant, flammisque ambesa reponunt

II, 7, 380. *sacrus*, qui lucis usum eripit umbris, quas sub ortum diei ad inferos redire fas est. — 740. ut sup. II, 794 sq. *tenuisque recessit in auras*. — 744, 745. Etiam haec ornate: Penatibus ac Vestae mola salsa ac thure supplicat. *Larem* nonnulli de Anchisae umbra accipiunt, quandoquidem patrum animae pro Laribus habitae sunt; sed hoc argute magis quam vera, et obstat, quod *Pergameum Larem* dixit. Alii ipsam Vestam intelligunt, quod durum est; nec Vestam per Larem declarari aut inter Lares referri vidi. Malim de Penatibus accipere, qui pro Laribus Troiae omnino haberi atque ita a poeta appellari poterant. Cf. similem locum sup. III, 448 sq. 476. 477. Adde II, 293 sq. Et Lares ac Penates inter se permutari solenne est. *penetralia Vestae* pro Vesta dixit, quae intima aedium parte velata et ab hominum adpectu intacta servabatur. Aeneam itaque cogita ad hoc aedium penetrare conversum sacra fecisse. *canâ Vesta* vel propter antiquam religionem, ut

I, 292 *canâ Fides*, vel quod e senioribus diis, qui iam ante Iovis pueri regnum coelum tenuerant, una est. Res ex theogoniis nota. Quod poeta *thuris* nunc heroicis temporibus tribuit, in eo suis magis temporibus quam rei veritati obtemperat. *Illicis temporibus*, notum est ex Plinio, nec *thure supplicabatur*.

746—778. Essequitur meditata Aeneas, arcessito Acesta: conditur nova urbs in Sicilia et paratur discaeus. — 750. 754. Ornati versus dilectu verborum. *Transcribere Romani*, ait Servius, *moris verbum est: transcripti enim in colonias ducebantur*. Potius ita dicendum: qui deducendi sunt, ex vetere in novam civitatem transcribuntur. *Iidem in coloniam adscribi dicti sunt*. *Deponant* signate, ut iouile opus. Illa vero egregia poëne: *animos nihil magnae laudis egentes*, non desiderantes aut appetentes, non gloriae cupidos, sed ingloria et obscura vita, modo aerumnarum et laborum experte, contentos — 752 ... 754. *Ipsi*, socii reliquunt classem.

Robora navigiis; aptant remosque rudentisque,
 Exigui numero, sed bello vivida virtus.
 Interea Aeneas urbem designat aratro 755
 Sortitusque domos hoc Ilium et haec loca Troiam
 Esse iubet. Gaudet regno Troianus Acestes.
 Indicitque forum et patribus dat iura vocatis.
 Tum vicina astris Erycino in vertice sedes
 Fundatur Veneri Idaliae, tumuloque sacerdos 760
 Ac lucus late sacer additur Anchiseo.
 Iamque dies epulata novem gens omnis, et aris
 Factus honos; placidi straverunt aequora venti,
 Creber et adspirans rursus vocat Auster in altum.
 Exoritur procurva ingens per litora fletus; 765

reponunt h. l. renovant, cum integra permutant, *sed bello*, vim orationi addit inversio, *sed tales*, quibus sit ad bellum virtus vivida.

755. 756. Supra I, 423 sqq. Aeneas sortito distribuit locum aedibus futuris. *hoc Ilium et haec loca Troiam*, non ut hoc nomine appellaverit; sed recordatione et representatione ad animum veteris Troiae, cum novam coloniam conderet, hanc pro Troia et Ilio esse vult atque ad formam elus describit et partitnr. Similis facies urbis ab Heleno in Epiro conditae sup. III, 300 sq. — 757. 758. *regno*, nova regni sui accessione, nova urbe. *indicit forum*. Forum cum senato iunctum hand dubie ad iudicia spectat. Aeneas iudicia constituit, rem iudicariam describit, tum *patribus vocatis*, senatu lecto atque convocato, *dat iura*, ad Senatum fert de novis legibus scribendis. sup. I, 426: *iura magistratumque legunt senatumque senatum*; qui versus fortasse es hoc nostro coaluit.

759 — 761. Veneris in Eryce monte

supra Drepanum templum nobilissimum ad Troianos conditores refertur. Anchisae autem tamquam heroi Flamen cum lico sacro constituitur, *tumulo Anchiseo*, qui consecratus pro sano est. *ἦ Ἀγγίστιον*, lucus est τὸ ἱερὸν. *Veneri Idaliae*, v. I, 680. 81. *Placidi venti*, communior ap. poetas quietum maris ex tempestate describendi ratio: altera in saevorum ventorum cessatione, quae tempestatem sedat, cernitur, ut ap. Soph. Ai. 673, ubi Schäfer. cum Lobeckio compares. R.

762 — 764. Intellige consecrando Anchisae sacello per novem dies fuisse sacra facta; in *aris factus honos*. Supra v. 404 luctu per novem dies continuato nono die fiebant sacra et ludi, v. ib. Ab hoc Aeneae parentali sacro Romani repellerunt inferiarum ritum, v. Ovid. Fast. II, 543 sq. — *auster adspirans creber* primitiva vi, increscens. *crebrascens optatae aurne* sup. III, 530. Ad totum locum conf. Valer. Flaccum lib. I, 312 sqq.

Complexi inter se noctemque diemque morantur.
 Ipsae iam matres, ipsi, quibus aspera quondam
 Visa maris facies et non tolerabile nomen,
 Ire volunt omnemque fugae perferre laborem:
 Quos bonus Aeneas dictis solatur amicis 770
 Et consanguineo lacrimans commendat Acestae.
 Tris Eryci vitulos et tempestatibus agnam
 Caedere deinde iubet solvique ex ordine funem.
 Ipse, caput tonsae foliis evinctus olivae,
 Stans procul in prora pateram tenet extaque salsos
 Porricit in fluctus ac vina liquentia fundit. 776
 Prosequitur surgens a puppi ventus euntis.
 Certatim socii feriunt mare et aequora verrunt.
 At Venus interea Neptunum exercita curis
 Adloquitur talisque effundit pectore questus: 780
 Iunonis gravis ira nec exsaturabile pectus
 Cogunt me, Neptune, preces descendere in omnis:

767 — 769. Egrege ad humani animi levitatem et inconstantiam *nomen*, ut ne audita quidem tolerabile esset. *fugae laborem*, *fuga*, ut saepe, pro erroribus, ex usu *φυγῆς*, itineris. Mox *lacrimans* bene ex persona pii Aeneae. *Consanguineus* autem est eiusdem gentis.

772. *Eryci*, iamquam heroi. V. sup. 392. 402. 442 aqq. *Tempestatibus*. Nota res vel ex Horat. Epod. 40 extr. Cf. sup. III, 420. — 773. *λύσας θὰ τὴν πύλωνα*. V. e. Orphic. 4239 et al. sup. III, 639. *funem*, quo naves ad litus religatae, ancorae loco, heroum tempore. 637. *ex ordine*, simpliciter pro: deinceps, *xx-βῆδες, ἐπὶ βῆδες*. Ge. III, 341. IV, 507 et inf. VII, 439; ut priore re expedita continuo ad alteram progressi sint. — 774-778. Sollemnis sacrificandi mos pro secunda navigatione.

Præcivit Apollon. IV, 4595 aqq. *tonsae olivae*, ut sup. 556 *tonsae coronae*. Ornat epitheton; nam, ut corona fiat, frondes oleae decerpi eamque tonderi necesse est. Servius et hic nimis cum subtilitate *comtam*, *minutis frondibus*, interpretatur. *Porricit* vidimus iam sup. v. 238, vocab. sacrum ac proprium. Ceterum de sacro in discessu navigantium locus hic classicus est.

779 aqq. Quod in historica narratione simpliciter estuleris: secundo vento Cumas deferuntur Troiani, id poeta ornat deorum interventibus ac consilia; quibus tempus hoc tanto magis indiget, quo minus alias intelligi potuisset, eor. Iuno nullam novam nunc moram accessui in Italiam iuiecerit.

780. *effundit pectore questus*. Enniana formula. *Quam nec*; Iunonis,

Quam nec longa dies pietas nec mitigat ulla,
 Nec Iovis imperio fatiſſe infracta quiescit.
 Non media de gente Phrygum exedisſe nefandis 785
 Urbem odiis ſatis eſt nec poenam traxe per omnem
 Reliquias; Troiae cineres atque oſſa peremtae
 Inſequitur. Cauſas tanti ſciat illa furoris.
 Ipſe, mihi nuper Libycis, tu teſtis, in undis
 Quam molem ſubito excierit. Maria omnia coelo 790
 Miſcuit, Aeoliis nequidquam freta procellis,
 In regnis hoc auſa tuis.
 Per ſcelus ecce etiam Troianis matribus actis
 Exuſſit foede puppis, et claſſe ſubegit
 Amiſſa ſocios ignotae linquere terrae. 795

quam nec, et quae non quiescit. Inſectura durior, quam in pedestri oratione vix ſerres, hic epicam gravitatem habet. — 783. *pietas*, ſc. Aeneae in illa placanda, v. c. ſupra III, 547. — *fatiſſe infracta quiescit*, ornate, pro: infringitur, ſectilur, cum videt a ſe fata interverti non poſſe. conf. XII, 793 ſqq. ubi v. 800 eſt *inſectere*. — 785. *urbem media de gente Phrygum*, media ex Troade, *exedisſe*, conſeciſſe, perdidiciſſe, excidiſſe. *Reliquias*, Troianos urbe capta ſuperſtites, *traxe per omnes poenas*, omnibus calamitatibus ac malis verſaſſe, iactaſſe; ut duci, ſgi, trahi per ultima, per cuncta ſupplicis aliquis dicitur (Graecos imitantur et hic poetæ Romani. Sic Eurip. Iph. I. 988 διὰ πόνων τ' ἄγχι, malis afflictiſſe. Cf. Schneideri Lexic. graecogerm. a. v. Διά. R.) — *Troiae cineres atque oſſa peremtae Inſequitur* graviter dictum; claſſis vero conflagrationem maxime reſpicit. — 788. *cauſas* ſup. I, 8 ſqq.; X, 62 ſqq. 89 ſq.; XII, 791 ſqq. — 788. *ſciat illa*

cauſas furoris tanti; nam ego neque ſcio, neque aſſequor. — 789. Ex tam multis cladibus, quibus Iuno afflicti Troianos, duas taotum commemorat, videlicet tempeſtatem, qua claſſis delata eſt in Africam, et unde ſumplum exordium huius epici operis; et recentem hanc de incenſis navibus; indicans miſeram claſſem Troianam aquis flammiſque oppugnata. Iovidiote vero omnia: pertrahit enim Iunonem in odium Neptuni, hac ſententia: tuis te armis oppugnavit: nam in te armavit Aeolum, Deum tibi ſubditum: deinde in regnis tuis audax fuit, alienam poteſtatem uſurpans. C.

789—792. V. ſup. I, 50 ſqq. *moles*, h. e. (onus, periculum ideoque h. l.) tempeſtalem, et *miſcuit*, v. ibid. v. 433. 434. *Iam coelum terramque etc. in regnis tuis*, v. ibid. 438 ſq. — 793-795. *Per ſcelus*, in ſcelus actis, pro vulgari: ad ſcelus adactis. (Graece, δι' ὕψους μολῶσαι, ἀγόμεναι, i. e. ſceleſte. R.) *ignotae* ſimpl. in aliena terra, reſpo-

Quod superest, oro liceat dare tuta per undas
Vela tibi: liceat Laurentem adtingere Thybrim,
Si concessa peto, si dant ea moenia Parcae.

Tum Saturnius haec domitor maris edidit alti:
Fas omne est, Cytherea, meis te fidere regnis, 800
Vnde genus ducis; merui quoque. Saepe furores
Compressi et rabiem tantam coelique marisque.
Nec minor in terris, Xanthum Simoëntaque testor,
Aeneae mihi cura tui. Quum Troia Achilles
Exanimata sequens inpingeret agmina muris, 805
Millia multa daret leto gemerentque repleti
Amnes nec reperire viam atque evolvere posset
In mare se Xanthus: Pelidae tunc ego fortis
Congressum Aenean nec dis nec viribus aequis
Nube cava rapui: cuperem quum verterem ab imo 810
Structa meis manibus periurae moenia Troiae.
Nunc quoque mens eadem perstat mihi; pelle timorem.

etu Italiae, quo tendebant. Mox
Laurens Thybris, docte, qui Lau-
rentinos agros adeoque veteres Lau-
rentes attingit; et 797 *dare vela per*
undas, adiectum tibi, graeco more,
per te, cui pro dictis tuis opera,
quantum per te licet.

800—802. Fas omnino est te con-
fidere, mare iri placatum se tran-
quillum. Venerem mari ortam, *Πο-
ταμῶν, Ἀναδουράων*, quis nescit? Fa-
bula est ex cosmogoniis veterum ser-
vata, sed a sequioribus miros in
modos interpretatione variata. *Saepe*.
Atqui semel, inquis, tantum lib. I,
425 sqq. Recte, reponit Burmannus,
saepc hoc fieri, a poeta tamen prae-
termitti potuisse. Quid vero? exci-
ditne locus lib. III, 492 sqq. et V,
40 sqq.?

803—811. Respirat Iliad, v pug-
nam Achillis cum Aenea v. 79 sqq.

468 sqq., quem subducit victoris
manibus Neptunus v. 290 sqq. Mox
et Hectore ab Apolline e pugna evo-
cato caedes et fuga Troianorum fit
versus urbem, parte fugientium in
Scamandrum seu Xanthum acta;
unde pugna Achillis cum ipso Sca-
mandro II. 7 — *impingeret agmina*
muris fortasse ex *ἐμπέσσειν*. Imitatur
locum Stat. VII, 28, cf. II. 7, 294.
295. *gemerentque repleti Amnes* etc.
v. Iliad. 7, 2 sqq. 218—220. *amnes*,
nam Xantho auxilia aquarum tulit
Simois, ibid. v. 307 sqq. — *nube cava*.
V. II. v. 320 sqq. *cuperem quum* etc.
ut fuit Neptunus inter infesta Troiae
numina. V. ibid. 34 et 313 sqq. (cf.
Aen I, 610 sq.). Causam irae enar-
rat idem 7, 446 sqq.; unde h. l. *peri-
iurae*, a periuro Laomedonte, mer-
cedem propter muros exstructos ab
eo ex condito exactam negante.

Tutus, quos optas, portus adcedet Averni.
 Vnus erit tantum, amissum quem gurgite quaeret;
 Vnum pro multis dabitur caput. 815
 Illis ubi laeta deae permulsit pectora dictis,
 Iungit equos auro genitor spumantiaque addit
 Frena feris manibusque omnis effundit habenas;
 Caeruleo per summa levis volat aequora curru.
 Subsidunt undae, tumidumque sub axe tonanti 820
 Sternitur aequor aquis; fugiunt vasto aethere nimbi.
 Tum variae comitum facies, inmania cete
 Et senior Glauci chorus Inousque Palaemon
 Tritonesque citi Phorcique exercitus omnis;
 Laeva tenent Thetis et Melite Panopeaque virgo, 825

813. *portus Averni*. Cumis ideoque Italiam accedet. lib. VI. *Vnus*, Palinurus; cf. mox v. 833 sq. et VI, 337 sq., quod episodum nunc praestruit; idem *unum caput* v. sq. Male Serv. hoc ad Misenum refert; qui nec in navigatione periit, sed accessu ism ad Campanum litus facto.

816 sqq. Qui sequitur locus, exornatissimus est, exemplo haud dubie in priorie parte Homeri Il. v, 423 sqq., qui tamen plus sublimitatis habet, in ceteris sterius Graeci poetae expressus: quod doctrinae mythica arguit. Invecto autem per aequor deo, mare piscatur sensu praesentiae numinis. *auro*, iugo aureo. *feris* pro equis, ut Il, 51. — Ad v. 819 sq. conf. sup. I, 147. 154. 155. 156. — v. 822. *Tum variae comitum facies*, exquisitius quam: comites varia facie et adspectu, nam cete, belluae marinae, in comitatu Neptuni aliorumque deorum marinorum; Proteo quidem pro armis et pascente Odyss. γ, 448 sqq.: Ge, IV, 430 sqq. — 823. 824. Deos marinos omnino designat, quorum

principes *Glaucus* ac *Phorcus* cum *Melicerta*, cf. sup. v. 240. 241 et Ge. I, 436. — *Glauci chorus* ut *Phorci chorus* sup. v. 240 et sp. Plin. Il. N. XXXVI, 4, s. 7, qui hunc locum in animo habuisse videtur. — *senior*, ut omnes omnino dii marini; quod docent theogoniae a rudibus ingeniis ad sensum exputatis rationibus inventae, quibus rerum h. e. terreni globi ortus ex aqua ducebatur. *Inous Palaemon*, *Melicerta* Inus f. Ge. I, 437 est, *Inoo Melicertae*. *Phorci exercitus*; deos marinos intelligo, propter laudatum modo v. 240 huius libri. Alioqui ad phocas et belluas marinas referam; v. Val. Fl. III, 727. — 825-826. Conf. Gr. IV, 338 sqq., unde v. 826 huc translatus. *Melite*, ap. Homer. Il. σ, 42 et Hesiod. Theog. 246 inter Nereides occurrit. De *Panope* conf. sup. ad v. 240. Forsan in hoc recensu deorum marinorum Aeschyli Γλαῦκος Ἠέκτωρ Maronis doctrinam instruxerat. Ipsum autem phantasma deorum marinorum et monstrorum circa navem ludentium petatum est

Nesae Spioque Thaliaque Cymodoceque.

His patris Aeneae suspensam blanda vicissim
Gaudia pertentant mentem; iubet ocios omnis
Adtolli malos, intendi brachia velis.

Vna omnes fecere pedem, pariterque sinistros 830
Nunc dextros solvere sinus; una ardua torquent
Cornua detorquentque; ferunt sua flamina classem,

ex Apollon. IV, 930 sq., ubi navem
e Phloetis liberat Thetis cum Nerei-
dibus.

827. Potest obscurum esse, cum v.
777-778. iam vento secundo naviga-
veriot, quid nunc novae rei conse-
quutum sit, inprimis cum Neptuni
per mare ivectio tranquillum mare
et serenum coelum effecisse narrata
sit v. 820. 821. Nihil puto aliud vs.
829 sqq. declarari, quam in summa
maris coelique tranquillitate ventum
iam ante secundum increbuisse, quo
facto solis velis navigasse Troianos
remisque otium fecisse. Itaque in
omnibus navibus nunc mali attollun-
tur, vela intenduntur. II. — 827.
Laetari Aeneas cepit viam tranqui-
litate; sed ita gaudium erat in duce,
ut vixissim tantum gauderet, nimi-
rum suspensus inter dolorem et lae-
titiā: dolor ab his, quos relinqui-
rat in Sicilia; laetitia, quod se iam
tandem cerneret enitem in Italiam,
nemine impediēte: ergo quia dixit
vicissim, ideo suspensam: deinde
gaudia dicit blanda, quia pertentant:
pertento enim innuit titillationem,
cuius propria blandimenta. C. — 829.
intendi brachia velis, de antennis agi
vel ex Val. Flacci imitatione lib. I,
126 constat, ubi Iuno videt Pallada
velifero quarrentem brachia malo: de
antenna; et duplicem poetarum esse
in his verbis structuram: vela inteu-

dere antennis, et, antennas intendere
velis, satis notum est. — 830. Vna
omnes fecere pedem. Copiosis virorum
doctorum ad h. l. et ad Catullum,
Lucianum et al. disputatioibus agi-
tata dictio. Nunc vulgaris est obser-
vatio et satis constat pedes nautis di-
ctos funes, quibus inferiores veli an-
guli, forsā et ipsi interdum pedum
nomine declarati, puppim versus ad-
ducuntur; ut vento quidem secundo
a puppi spirante ad utrumque lato
adducti illa vela ad ventum excipien-
dum expandunt, ut utroque pede cur-
rere diceretur navis; ut et ap. Apol.
II, 632 velum ἐξ πῶδας ἀπορτίπους
intenditur; sin ventus, etsi secundus,
obliquus tamen esset vel modo a dex-
tra modo a sinistra spiraret, uno
pede seo intento augulum veli
inferiorem modo ab hac modo ab
illa parte explicant. v. Catull. IV, 24,
Plin. II, 47, s. 48. Facere autem pe-
dem, ut facere vela, expedire, parare.
Fusus rei io Homero Odys. x, 32:
Αἰὶ γὰρ πῶδας τῷ ἐνὶ ὠκυπύῳ, quem de
velis accipiendum esse vix dubites,
cum Aeoli beneficio naviget; vid.
ibid. v. 25 sqq. (cf. Schneideri Lex-
ic. graeco-germ. s. v. Πῶς. R.) Hoc
loco ventum variante impetu oblique
incidisse, illa quae declarandi causa
adiecta: pariterque, nunc sinistros
nunc dextros solvere, et intenderunt,
sinus velorum; quod dom faciunt,

Princeps ante omnis densum Palinurus agebat
 Agmen; ad hunc alii cursum contendere iussi.
 Iamque fere mediam coeli nox humida metam 835
 Contigerat; placida laxarant membra quiete
 Sub remis fusi per dura sedilia nautae,
 Quum levis aetheriis delapsus Somnus ab astris
 Aëra dimovit tenebrosum et dispulit umbras.
 Te, Palinure, petens, tibi somnia tristia portans 840
 Insonanti; puppique deus consedit in alta
 Phorbanti similis funditque has ore loquelas:
 Iaside Palinure, ferunt ipsa aequora classem;
 Aequatae spirant auræ; datur hora quieti.
 Pone caput ferosque oculos furare labori. 845
 Ipse ego paullisper pro te tua munera inibo.
 Cui vix adtollens Palinurus lumina satur:
 Mene salis placidi voltum fluctusque quietos

etiam antennis insecti necesse est; una ardua torquent Cornua (antennarum, ut III, 549) detorquentque. Sic venti sui, h. e. secundi, ferunt classem; donec sub noctem recta a puppi flare incipiunt, secundum vs. 844: *Aequatae spirant auræ*.

833. De *Palinuro*, Iasi f. memorat, quippe in fabulis Italicis nobili. *agmen*, ut posita, de classe, quam ducit Palinurus. *ad hunc*, ad huius imperium. — Mox v. 835 v. ad lib. II, 8, 9. Noctem deam in *meta*, summa, celsissima parte, in vertice coeli, constitutam esse puta, quippe curru vectam: unde eius progressus est ad alteram coeli oram, ut in circo currus circa metam flexus tendit altera circi parte ad carceres. — 838 sq. Somnus opprimit gubernatorem Palinurum. — 840. *tristia somnia*, manifeste pro somno; quod notandum propter alia, *Phorbantem* fortasse ex

IIad. §. 490 pelli posita. — 844. 845. *Aequatae auræ* opp. vento obliquo. V. sup. ad v. 830. Sic IV, 587, *aequatis classem procedere velis. furari* exquisitius quam subtrahere, subducere, *adferre*. — 847 sq. Comparant Lucret. II, 556-559, *vix adtollens lumina*. Bona Servii nota: «*munus praesentia praegravatus; nam et sequens eius oratio turbata est, quod et semiplenae indicant elocutiones.*» Recte utique. *Mene iubes ignorare?* (pro vulgari: nosco illud, satis notum mihi est) mare placidum, h. e. quam facile illud turbetur. *mene huius confidere monstro?* mari, quod, inquit Donatus, decipit multos infido ingenio et repente mobili. Sane hunc vocis usum. ita paulo insolentiores videri non nego. Malim ipsam hanc maris insolitam tranquillitatem, subdolan tamen et insidiosam, per monstrum declaratam putare. *quod cum*

Ignorare iubes? mene huic confidere monstro?
 Aenean credam quid enim fallacibus austris 850
 Et coeli toties deceptus fraude sereni?
 Talia dicta dabat clavumque adfixus et haerens
 Nusquam amittebat oculosque sub astra tenebat.
 Ecce deus ramum Lethaeo rore madentem
 Vique soporatum Stygia super utraque quassat 855
 Tempora cunctantique natantia lumina solvit.
 Vix primos inopina quies laxaverat artus,
 Et super incumbens cum puppis parte revolsa
 Cumque gubernaculo liquidas proiecit in undas
 Praecipitem ac socios nequidquam saepe vocantem;
 Ipse volans tenuis se sustulit ales ad auras. 861
 Currit iter tutum non secius aequare classis
 Promissisque patris Neptuni interrita fertur.
 Iamque adeo scopulos Sirenum advecta subibat

nale Serv. quidni? cur non? sed h. e. quomodo vero? ut toties enim, τί γάρ; pro: nullo modo. — et coeli h. e. quidem, qui toties deceptus sim coeli serenitate ore fallente. — Mox 852 ex Odys. γ, 281 translatus est, unde de Phrontide Palinurus adumbratus est. H. — 850. Non tam sibi timet, quam suo principi, optimi ministri exemplo. Praeclare autem credam; quasi dicat: non credam, qui saepe iam deceptus, quia austri sunt fallaces. C.

854. Somnus opprimat Palinurum oblectantem; ita ille obdormiscit, ramum proprie accipito, conf. Apollon. IV, 156. Ducta res ab aqua lustrali. Imitatus est locum Silius X, 355. 356. 357, et poterat in id phantasma facile incidere poetae ingenium, quia usu loquendi somno natura humida tribuitur, fortasse ab noctis aëre rescido ducta. Conf. sup. ad I, 691. 692.

III, 511. Asperione aquae Lethaeae solvantur, laxantur, oculi somno illibenti obnixi et intenti. Cunctari poetis dicitur, qui resistit, reluctatur. natantia, nota nunc elegantia; Ge. IV, 495 de morte: conditque natantia lumina somnos. — 857-861. Vix laxaverat... et proiecit, poetica structura, ab Homero petita, pro eum proiecit (scil. Somnus Palinurum et mox 861 avolvit). — cum puppis parte, bene Servius: pro oeconomia, ut triduo natere poluerit s. v. VI, 349 sq. — Mox 863 interrita, sine offensione, nullo adverso casu exterriti, navigant. H. — 862. Non aliter it classis per mare, ac si gubernatorem haberet. C. — 865. Difficiles Navigia perniciosos: ut qui saevitiam suam multitudinem oasium testarentur. Taub.

864-866. Notus Homeri locus Od. μ, 39 sqq. 166 sqq., quem Virgilius ante oculos habuit. Adde Apollon. VI,

Difficilis quondam multorumque ossibus albos, 865
 Tum rauca adsiduo longe sale saxa sonabant;
 Quum pater amisso fluitantem errare magistro
 Sensit et ipse ratem nocturnis rexit in undis
 Multa gemens casuque animum concussus amici.
 O nimium coelo et pelago confise sereno, 870
 Nudus in ignota, Palinure, iacebis arena!

894 sqq. et Orph. Arg. 4268 sqq. Teneant adolescentes non longe a Capreis in Sinu Paestano tres esse Sirenum petras, *ῥαῖον, Λαρυναῖον*, adversus promontorium Surrentinum, fluctuum allisione olim et naufragiis infames; Sirenes autem puellaris formae speciem referentes easse, cultas templo et sacro in ipso promontorio. — 866. *adsiduo sale*, assiduo fluctuum

allisus. — 870. 871. Aeneae verba sunt. Vid. VI, v. 4. — *serenum* h. l. etiam de pelago; nisi ex nota forma interpretari velis, ut sit: *coelo sereno pelagoque placido*.

866. *adsiduo sale*, et supra 848, *salis placidi*, masculino genere in casu genitivo. Deunt haec exempla in Lexico Forcelliniano. T.

SECUNDI VOLVMINIS FINIS.

Facultate oblena.

MAG 2006364

— W. H. C. 1002

1992/93 - 1993/94

— 258 —

1000

100-443881-100

1912

10

along the river - waterfalls

... ..

1992

[Illegible]

... ..

100

100

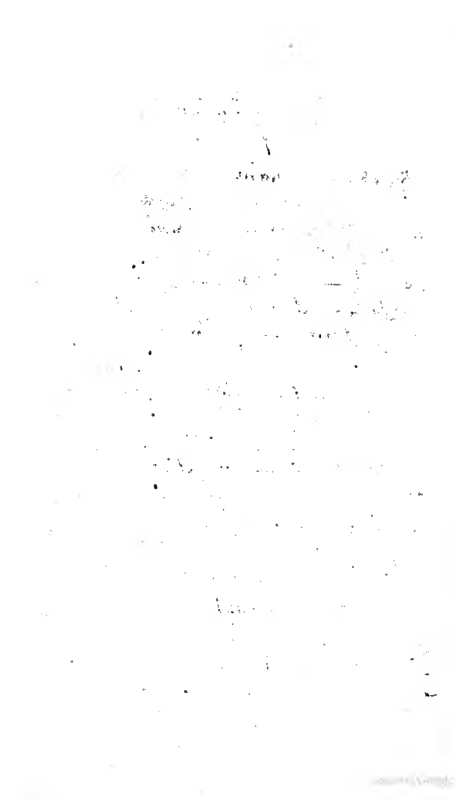
100

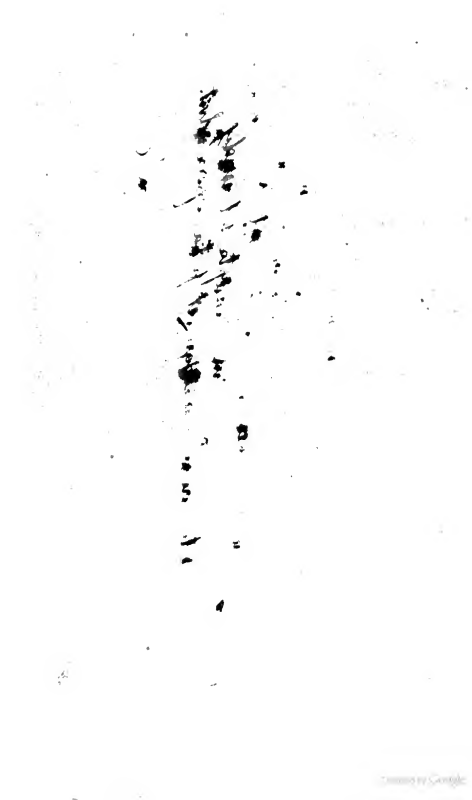
100

100

Journal of Management Education 30(6)

1. *Chrysomelids* (Coleoptera: Chrysomelidae) (100%)

130

